AHMED CEVDET PAŞA

OSMANLI TARİHİ

TARİH-İ CEVDET

5

AHMED CEVDET PAŞA

TARİH-İ CEVDET

CİLD 5

Hikmet Neşriyat Ltd. Şti.
Klodfarer Caddesi No: 16/4
34400 Divanyolu - İSTANBUL
TELEFONLAR
0(212) 638 69 39-638 69 40
638 69 41 Telefax: 516 27 75

İşbu eserin sadeleştirilmesi Dündar Günday, tertib ve tanzimi Mümin Çevik tarafından yapılmıştır.

HATIRLATMA

Daha önce küçük boy
12 cild halinde basılan
Tarih-i Cevdet,
yeniden gözden geçirilerek
6 cild halinde neşredilmiştir.

Çevik Matbaacılık Tel: 501 30 19

İÇİNDEKİLER

Hicri 1223 (Milâdi 1807) Yılından Kalan Olaylar ... 2239
Meşveret-i Amme (Genel Toplantı) ... 2239
Alemdar Paşa Olayının Öncesi ve Başlangıcı ... 2247
Alemdar Paşa'nın Ölümü ve Saltanat-ı Seniye Erkânının Müdafaaya Teşebbüsleri ... 2257
Yeniçerilerin Saray-ı Hümayuna Hücumları ve Neticesinde Meydana Çıkan Muharebe ve Sair Vak'alar ... 2259
Muhtelif Olaylar ... 2287
Alemdar Paşa'nın Terceme-i Hali ... 2288
Azil, Tayin ve Diğer Bazı Vak'alar ... 2289
Devletlerin Ahvali ile Sulh ve Harb Havadisleri ... 2278
Hicri 1224 (Milâdi 1810) Yılı Olayları ... 2297
Avrupa Devletleri Arasında Meydana Gelen Savaşlar ... 2298
Bazı Ölümler ... 2313
Yeni Sadrazamın İstanbul'a Gelişi ve Bazı Tevcihat ... 2319
Rusya'nın Tuna Yalısına Hücumu ... 2322
Orduy-u Hümayunun Rumeli Tarafına Çıkarılması ve Sair Vakalar 2322
Sırbistan'daki Eski ve Yeni Vakalara Toplu Bakış ... 2328
Orduy-u Hümayun Vak'aları ... 2335
Bazı Dış Olaylar ... 2345
1225 (1810) Olayları ... 2350
Kara Kuşatması ... 2357
Bazı Harp Hazırlıkları ve Diğer Olaylar ... 2362
Orduy-u Humayun Oyunları ... 2366
Harp Olayları ... 2371
Lâhika ... 2382
Şam Olayları ... 2383
Mısır Olayları ... 2385
Bağdat Olayları ... 2387
1810 Senesi Olayları ... 2398

Rumeli İçin Yapılacak Askeri Hazırlıklar ... 2401
Lâhika ... 2406
İstitrad ... 2409
İlmiyye Tevcihatı ... 2410
Ocaklının Bazı Fena Hareketleri ... 2411
Cezalandırmalar ... 2412
Doğumlar ... 2414
Ölümler ... 2414
Tabiat Olayları ... 2416
Mısır ve Arabistan Olayları ... 2417
Azil ve Nasb ... 2423
İspanya Olayları ... 2424
Avrupa'nın Genel Durumu ... 2427
Orduy-u Hümayun Olayları ... 2435
1226 Yılından Kalan Olaylarla 1227 Yılına Kadar Geçen Olaylar ... 2437
Yergöğü ve Bükreş Kasabalarında Yapılan Görüşmeler ... 2443
Tamamlama ... 2447
1227 Yılı Olayları ... 2448
Kış Olayları ... 2451
Osmanlı Devleti ile Rusya Sulh Anlaşması ... 2453
Rus Savaşının Özet Olarak Başlangıcı ve Şaşılacak Durumu ... 2461
İç Olaylar ... 2501
Bazı Irak Olayları ... 2507
Ortaya Çıkan ve Yayılan Kolera ... 2508
Mısır ve Arabistan Olayları ... 2510
1228 Yılı Olayları ... 2513
Irak ve İran Olayları ... 2518
Sırbistan Olayları ... 2519
Bazı Ölümler ... 2521
Halet Efendinin Yaptığı İşlerin Durumu ... 2524
Kış Olayları ... 2527
Avrupa Olayları ... 2528
1229 Yılı Olayları ... 2540
Dahili Olaylar ... 2548
1230 Yılı Olayları ... 2555
Dış Olaylar ... 2558

İç Olaylar 2579
1231 Yılı Olayları 2584
Garp Ocaklarının Durumu 2596
Mısır Olayları 2600
1232 Olayları 2602
Mısır ve Hicaz Olayları 2610
Irak Olayları 2611
1233 Yılı Olayları 2617
Kış Olayları 2621

HİCRİ 1223 (MİLÂDİ 1807) YILINDAN KALAN OLAYLAR

Daha önce bildirildiği gibi Osmanlı Devleti, içeride ve dışarıda büyük zorluklara, çok karışık ve tehlikeli durumlara uğradığından Sultan III. Selim'in şehid edilmesine sebep olan cânilerin cezalarının yerine getirilmesi ve zorba takımının cezalandırılıp doğru yola getirilmeleri sırasında Devletin durumunun düzeltilmesi ve tanzim edilmesi de düşünülmekteydi. Diğer taraftan buna dayalı görüşmeler yapılmaktaydı. Esasen görüşülen konu siyasi durumun tekrar eski hale getirilmesinden ibaret bulunuyordu. Alemdar Paşa'nın kılıcı sayesinde İstanbul (Dersaadet) da meydana gelen sükûn ve emniyet üzerine, bu gibi islâhatın görüşülmesi de Osmanlı Devleti Bakanlar Kurulunu gönülden inanmış ve huzurlu yaptı.

Fakat sözü geçen ciltte açıklandığı gibi, bir vakitten beri eyâlet ve livaların merkeze olan bağlılıkları pek zayıf olup yer yer âyân ve hanedanlar zorbalık yaparak kimi büyük bir kasabada ve kimi bir sancakta keyfi idare etmelerinden başka Rumelide Sirozi İsmail Bey ve Anadolu'da âyân olan Bozok mutasarrıfı Cebbârzade Süleyman ile Saruhan mutasarrıfı Kara Osmanoğlu Ömer Ağa gibi büyük eyâletleri zaptederek mülk sahipleri gibi ve başlıbaşına idare edenler çıkarak merkezden uzak yerlerde Osmanlı Devleti hükümran olmazdı.

Hattâ Bilecik'te zorba ve şiddet kullanan kalyoncu Mustafa adında birine birkaç defa ferman çıkarılarak sefere katılması emredilmişken kulak vermediği gibi fermanı yazanlara söğmüş, götürenleri de kovmuştur.

MEŞVERET-İ ÂMME (Genel Toplantı)

Şu hale göre ilk önce bu gibi âyân ve hanedanların itaat altına alınmaları ve gerekli Âmme toplanarak ittifak-ı Arâ (oybirliği) ile gerekli ıslâhata girişilmek üzere Sadrâzam tarafından Cebbârzade ve Kara Osmanzâde ve Sirozi İsmail Bey ile Çirmen Mutasarrıfına ve daha evvel zikredilen Kalyoncu Mustafa ve Şıble âyâni Ahmet Ağa gibi şöhretli âyân ve ağalara davetiyeler gönderlidi.

Böyle istiklâl iddiasına düşmüş birçok âyân ve hanedanların hemen İstanbul'a gelivermeleri o zamanın anlayışına göre pek düşünülemezdi. Fakat Alemdar Paşa Sadrâzamlığa gelince halkın fikri birdenbire çok değişmiş ve şöhretinin üstünlüğü her tarafa yayılmıştı; nüfuzu İstanbul'da nasılsa taşralarda da aynı olmağa başlamıştı.

Emir dinlemeyen zorba topluluğu Alemdar'ın yazısı ellerine vardığında gereğini yapmağa başladılar. Hatta evvelce zikredilen Kalyoncu Mustafa onun bir kâğıdını alınca hemen beş bin kadar askerle gelip onun Çırpıcı çayırındaki ordusuna katılmıştı. Sirozi İsmail bey, aslında onun birleşme ve boyun eğme siyasetine tarafdar olup Cebbarzade ve Kara Osmanzâde ve diğerleri de bu sırada bulundukları yerlerden hareketle koşup gelmekte oldukları haber alındı. Hemen Meşveret-i âmme (genel meclis) ye konu hazırlamak üzere bakanlar arasında çok sıkı görüşmelere başlandı.

Receb ayının ortalarına doğru, yukarda sözü geçenler birer birer gelmeye başladıkları sırada, Cebbarzade ve Karaosmanoğlu seçkin suvarileriyle gelip Üsküdar tarafına yerleştiler. Receb ayının sonunda Sirozi İsmail bey de onikibin kadar seçkin askeriyle gelip Davutpaşa sahrasında yerleşti.

İstanbul tarafında toplanmış olan asker grupları sayesinde şehirde emniyet ve düzen vardı.

İçte ve dışta Alemdar Paşa'nın nüfuzunun böyle büyük geçerliliği yanında genel emniyetin de rolü vardı.

Hanedan ve âyân arasında hakikaten yola getirilmeyi hak edenler varsa da bunlardan Hükümetin eline geçenlerin hemen şiddetle cezalandırılmaları diğerlerini korkutmuş ve hepsi Osmanlı Devleti Hükümetinden emin olmadıkları için devlete asî duruma geçmişlerdi.

Fakat hepsi de Alemdar Paşa'dan yılmış ve gözleri korkmuş olduğundan sözlerine tam olarak inanıyorlardı. Bu sebeple emirler her tarafta geçerli ve faydalı oluyordu. Sadece büyük işler için ferman çıkarttırıp ufak meselelerde kısa bir şıkka (tezkire) yazdırırdı.

Hattâ âyândan birine Ferman yazılacakken [A be, padişahın fermanı helvacı kâğıdı mı ki bu kadar mübtezel ediyorsunuz bir küçük kâğıdın üzerine şöyle yap deyu çızıktırıver] dediği söylenir.

Anlatıldığı üzere, her tarafa davetiyeler gönderilirken Abdurrahman Paşa ya da Sadâretten bir tezkire gönderilip evvelce kendi maiyetinde olup da Nizam-ı cedidin kaldırılmasıyla dağıtılmış olan talimli askerlerden tüfekçi namıyla 5-6000 asker yazıp beraberinde İstanbul'a gelmesi emrolunmuştur. Bu emirname, Alemdar'ın iyi niyetlerine işaret idi. Bu sırada devlet adamları arasında yapılan görüşmelerin hülâsası Osmanlı hükümeti (Devlet-i Aliyye) nin evvelce olduğu gibi her tarafta engelsiz ve zahmetsizce sözü geçen olması meselesi olup bu da Padişahın mukaddes haklarından olduğu cihetle kimsenin bir diyeceği yoktu.

Fakat bu esasın devamlı olabilmesi için Cebbarzade, Karaosmanzade ve İsmail Bey gibi mülk sahipleri (mulûk u tavaif) tarzında kendi

başına memleketi idare edenlerin büyük fedakârlık edip de üzerlerine aldıkları istiklâl deiyesinden vazgeçmelerine bağlı idi. Onlar din ve devlet uğrunda bu fedakârlığı üzerlerine aldıkları takdirde de, saltanat tarafından daha ziyade kuvvet ve güç hâsıl olacağından, geçmiş benzerlerine göre, kendilerinin yok edilmesi yoluna gidileceği düşüncesi zihinlerinde yerleşmiş olduğundan Osmanlı Devleti vekil (vükelâ) lerine itimat ve emniyet edemez oldular.

Buna göre, onlar, kulluk vazifeleri olduğu için her zaman ve her halde itaata söz verdiklerinden onlara da Osmanlı Hükümeti tarafından emniyet verilmesi lüzumlu idi.

Buna dayanarak - hem Saltanatın güçlülük ve yapabilirlik sebeplerini tam kılacak ve hem de âyân ve hanedanların emniyetlerini çekebilecek bazı usûl ve nizamların konması vükelâ arasında günün söz ve görüşme mevzuu olmuştu.

Anlatıldığı üzere âyân ve hanedanlar gelip toplanıncaya kadar yapılan görüşe özetlenerek yüksek sadarette (Sadır-ı âlî) yapılan genel görüşme meclisi (Encümen-i meşveret)nde Sadrâzam gayet samimî olarak söze başlayıp (Bizler aslen ocaklıyız. Bu yüzden Yeniçeri ocağı hakkında taraftarlık ederiz. Hüdavendigâr-ı şehid ocaklıya söz geçiremeyip onların itibarını kaldırdı, talimli asker tertiblemek için çaba gösterdi. Biz bu durumdan nefret ettik. Bu yüzden padişaha bağlılıkta kusur ettik. Ne zaman ki vezirlik rütbesi ile başımız bağlandı ve seraskerlik pâyesi ile değerimiz yükseltildi, gerek (Orduy-ı Hümayun) Osmanlı ordusunda ve gerek başlıbaşına düşmanla savaş ve vuruşmalarımız sırasında düşmanın galib olduğunu görüp onların üstünlüğü sebeplerini araştırdığımda düşmanın galebesi askerinin talimli ve muntazam ve subaylarının savaş biliminde usta ve kumandanlarının aynı fikirde olmasından doğduğunu yekûn olarak anladım ve gidişimizin yalnız, bilişimizin yanlış olduğunu öğrendim ve merhum şehidin şahane çalışmalarını yalnız ve yalnız din ve devleti kuvvetlendirme hayırlı niyetine dayandığını anlayarak pişman olup eseflendim. Durumu sırdaşımız olan bazı akıllı adamlara açtığımda, onları da kendimden ziyade üzüntülü gördüm. Hal, olayının meydana çıkışı ile saltanat değişikliğe uğrayıp işler eski bozuk düzene dönüşünce asker güruhu bütün bütün nizamından çıktı ve müslümanlar (ehl-i islâm) a daha ziyade zayıflık geldi. O sıralarda İstanbul'un hâli hepinizce bilinir. Bu aşağılık halden eseflenip böyle giderse düşmanın İstanbul'a kadar gelebileceği düşüncesiyle, kalbleri kederli (mukadder-ül-hatır) olduğumuz sırada, hâlâ devlet büyüklerinden olan bu zatlarla mülâkat ve islâmın faziletleri ve devlet-i aliyye gayreti gereğince görüşmeler ve tartışmalarla halleşerek cülûsun

iadesiyle eski durumun yeniden tertibi hususuna Fatiha okumuştuk. Zira sabık hüdavendigâr sultan Mustafa Han'ın hali malûm olup bir müddet daha saltanatta kalması Allah korusun Osmanlı Hükümetinin yokolmasına sebep olacağı kat'i idi. Her ne kadar niyetimiz başka türlü idiyse de Allaha şükürler olsun Padişahımız efendimiz Hazretleri ilim ve erdem (fazilet), doğru düşünme ve malûmat ile sıfatlandırılmış olup bizim gördüğümüz suret onların yaradılışlarındaki anlayış ve kazandıkları bilgi sebebiyle Padişahımızın kalbinin aynasında cilveger olduğunu insaf hakkı için yalansız olarak hepimiz itiraf ederiz ve zaten gayretli ve cesur ve yüksek işler yapmağa niyetli cihanı zapteden bir padişah olup en büyük emelleri memleketlerini düşmanın uzanan elinden muhafazadır.

Bu ise Osmanlı Devleti vekilleri ve bütün yüksek vezirler ve kumandanlar ve hükmedenler (hukema) ın oy birliği etmelerine bağlı olduğundan padişahın iradesi üzerine bütün âyân ve hanedan ve ileri gelenler buraya çağırılmışlardı. Geldiler. Yok olmaya yüztutmuş bir devleti güçlendirmek için aradan anlaşmazlığı kaldırarak birleştiler. Şimdi meseleyi anlatıp ne yapılmak lâzımsa onu düşünelim ve tedbir alalım), Alemdar'ın bu söylevini bütün hazır bulunanlar alkışladılar. Devlet büyükleri de evvelce aralarında defalarca yaptıkları görüşmelerin sonucu olan usul ve nizamları açıkladılar.

Kısacası bu hal ve surette padişah emri geçerli olarak her yerde hazine tahsisatından faydalanılarak Devlet namına asker alınmak ve karşı koyan olursa yola getirilmesi için bütün âyân ve hanedan dâvâcı olmak, fakat onlardan birine birleşme şartları dışında bir hareketi görülmedikçe sataşmamak maddelerinden ibaretti.

İşte bu esas üzerinde bir birleşme senedi yapıldı ve hepsi tarafından imzalanıp mühürlenmesi kararı ile toplantıya son verildi.

Her ne kadar Osmanlı Devleti ile ona bağlı (tabi) bir takım bey ve ağalar arasında bu birleşme yazışması (ittifakname) yapılmış olması ve yapıcı gücün birtakım şartlar altına alınması Saltanatın idaresinde faydalı görünüyorsa da bir zamandanberi görevini kötüye kullanmalar ile Devlette açılan yaralara bundan başka çare bulunamamıştır.

Böyle bir birleşme senedi yapılmasına karar verilmesiyle âyân ve hanedanların korkuları yokedilmiş ise de bunlar zaten vahşi adamlar olup İstanbul'a gelmeleri Alemdara' duydukları emniyetten ileri gelmiş bir hal olarak çoğunun İstanbul içine girmekten çekindikleri bilindiğinden şehir haricindeki mesire yerlerinde Devlet Ricali tarafından Sadrâzam'a verilen ziyafetlerde onlarla da hasb-ı hal edilmekteydi.

Şaban ayının birinci Perşembe günü Padişah Sâdâbâda teşrifinde iki yakalı dağ doruklarına kadar Rumeli askerleri ile dopdolu olup hepsi

bir sıra halinde selâma durmuşlardı. Sadrâzam, Şeyhülislâm ve sair devlet adamları Rumeli ve Anadolu'dan geldiklerini evvelce bildirdiğimiz âyân ve memleket ileri gelenleri Bahariye'de toplanıp Padişahın gelişini beklerlerken Âdil Sultan Mahmud Han Hazretleri filikaları ile Sâdâbada geçip Çağlayan kenarındaki küçük saraylarında durduklarında Bahariye'de toplanan ahali de Sâdâbad civarında kurulan çadırlara dağıldıktan sonra Sadrâzam ve Şeyhülislâm ve diğer yüksek vezirler sıra ile Padişahın yanına gidip selâm verdikleri sırada Cebbarzade, Sirozi İsmail Bey ve Karaosmanoğlu da Padişahın yanına çıkarılarak kendilerine samur kürkler giydirilip bellerine hançerler takıldı. Bu sırada Padişah Sirozi İsmail Beye (Pek güzel askerin var. Hak Tealâ düşmana galib eyleye) diye iltifat etti. Padişahın yanından ayrıldıktan sonra diğer âyân ve memleket ileri gelenlerine de Sadrâzam çadırında—otağında— rütbelerine göre hil'atler giydirildi.

Daha sonra padişah sarayına döndü ve toplantı dağılıp herkes yerlerine gitti. Bu halk toplantısı, halk düşüncesinin birleşmesine sebep oldu ve âyân ile memleket ricâlinde bundan dolayı bir emniyet hâsıl oldu.

Şaban ayının 14'üncü çarşamba günü Kadı Abdurrahman Paşa, yukarıda anlatıldığı üzere, Sultan Selim zamanında talim görmüş askerlerden topladığı birçok tüfenkçi neferiyle Üsküdar'a geldi. Şabanın 17'sinde Bab-ı âliye çağrılarak kendisine Kütahya Sancağı ve Anadolu Seraskerliği tevcih olundu.

Genel toplantıda kararlaştırılan birleşme senedi temize çekildikten sonra, Sadrâzam, Şeyhülislâm, Kaptanpaşa, Kadı Abdurrahmanpaşa, Kadıaskerler, Sadrâzam Kethüdası, Yeniçeriocağı, Defterdar ve Reis Efendiler, eski Rikâb-ı Hümayûn Kethüdası Mustafa Reşid Efendi, Bahriye Nâzırı Çavuşbaşı Rûznamçe-i evvel ile Cebbarzâde Süleyman Bey, Sirozî İsmail Bey, Karaosmanoğlu Ömer Ağa ve Başmuhasebeci Ahmet Efendi, Sipahiler Ağası, Beylikçi ve Amedçi efendiler ve Çırmen Mutasarrıfı tarafından imza ve mühürlendi; Padişah'a takdim olundu. Sultan Mahmut Han Hazretleri bunu Enderûn ileri gelenlerinden bâzıları ile görüştükten sonra Başçuhadar Eğriboyun Ömer Ağa (Bu sened sizin istiklâl-i saltanatınıza dokunur. Lâkin reddi dahi kabil değildir şimdilik, çaresiz tasdik olunup da sonra bunun fesh ve ilgası çaresine bakılmalıdır) demesi üzerine Sultan Mahmud her ne kadar sözleşmenin üzerini süslü yazı ile tasdik etmiş ise de bu madde kendisine bir iç yarası olup o günden itibaren âyân gûruhuna ve onlardan yana olanlara karşı kin beslemeye başladı. Hattâ bu senedi yazan Beylikçi İzzet Bey imza yerinde kendi kumaş tezgâhı inşasını ilân ederek Rakım-ül-huruf diye yazmış olmasından dolayı kendisine karşı olan gizli nefretin neler doğurduğu yeri gelince anlatacaktır.

Bu senedin yazılmasından sonra Enderûndakiler ocaklıyı el altından okşamağa başladılar.

Şaban ayının sonlarında Diyarbekir eyaleti Behram Paşa'ya, Selânik ile Kavala Sancakları Sirozi İsmail Beyin idaresine verildi. Selânik ve Kavala Mutasarrıfı olan Husrev Paşa'ya da çok geçmeden bir başka memuriyete kayırılacağı bildirildi. Sadrâzam tarafından yapılan davet üzerine, bu sıralarda İstanbul'da bulunan Bahadır Giray Han Kalgaylık rütbesiyle Tuna Sahilleri Seraskerliğine, Halim Giray Sultan da onun yanında bir memuriyete tayin olundu.

Şaban ayı başında Levend çiftliğine bir miktar asker konup evvelce Nizam-ı Cedid Ocağında bölükbaşı olan Arnavud Mustafa da Üsküdar kışlasına usta olarak tayin edildi; adı geçen bir taraftan asker toplamaktaydı. Kâğıthane toplantısının olduğu gün hemen Üsküdar'da asker eğitimine başladı.

Şabanın 23'üncü günü Şıkk-ı evvel Defterdar-ı Behiç Efendi Harbiye (umur-u cihadiye) Nâzırı olarak tayin edildi. Defterdarlık Çavuşbaşı Tahsin efendiye Çavuşbaşılık da Memiş efendiye verildi. Selim devrinde talim görmüş askerlerden Yüzbaşı (Serbezer) ve bölükbaşı ve mülâzım gibi zabitler sıraladı. Evvelce ocak kethüdası olan Süleyman ağa yine ocak ağalığı ünvanıyla asker başkanlığına getirildi.

Nizam-ı Cedid ocağı canlandırıldı ve yeniden yazılan askerler Levend Çiftliği ve Üsküdar kışlalarına yerleştirildi. Hepsine bir örnek aba dizlik ve tozluk giydirildi. Evvelce Nizam-ı Cedid askeri ve Asakir-i Şahane denilirken bu sefer (Sekban) denildi. Evvelce başlarına bostancı beratası giyerlerken bu sefer Şupora (Rumeli halkına mahsus yedi sekiz terekli çuha kalpak) giydirildi. Bir kısmına kırmızı bir kısmına da nerkisi mağrıp şalı sarıldı.

Yeniçeriler aslen kışlada yatıp kalkan ulufe yiyen askerlerden zaman geçtikçe nizamları bozulup diğer ocaklar halkı gibi rençber ve esnaf gürûhundan ibaret kalmışlardı. Gerek yeniçeri ve gerekse diğer ocak ulûfeleri kişisel mal gibi hisse senedleri tarzında alınıp satılır olmuştu. Bu ise maliye hazinesi (beytulmal) ne boş yere zarar vermek demek olduğundan bugünden başlayarak Defterli Yeniçeriler (yani kulluk neferleri, karakullukçu ve kışlalardaki ihtiyarlar ile fiilî hizmette bulunanlar) dan başka ulufe yiyenlerin ellerindeki isimler tamamen kaldırılmak üzere alınan karar Padişaha sunulmuştu. Askere ayrılmış olan bu ulûfelerin böylece gelir getiren mal gibi alınıp satılması kaldırılması hakkıyle gerekli olan maddelerden ise de uzun zamandanberi devam edegelmekte olan bu fenalıktan Devlet de haberdar olup müsamaha gösterdiğinden irad olmak üzere parasıyle satın almış olanlar zarara düşeceklerinden bu kadar halkın rızıklarının böyle birdenbire kesilmesi Padişah

tarafından uygun görülmediğinden ve yukarıda yazıldığı gibi ocaklının da el altından tutulması lüzumlu görülüp taraftarlık edildiğinden bu kararın yürürlüğe girmesine müsaade edilmedi: Fakat, elindeki esami kâğıtlarını kendi rızasıyle getirip teslim edenlere yarısının gümrüklerden verilmesi, vermemekte ısrar edenlerin esamilerinin ileride bütün bütün hazineye kalması hakkında bir irade çıkarıldı. Buna göre esami sahiplerinin ellerinde bulunan mühürlü vesikalar (memhurlar) a göre yarısı isimlerine düzeltilmek ve isim ve şöhretleri ellerine verilecek Berat'larda açıklanmak üzere gereğinin yapılması hususunda gümrükçüye hitaben emir çıkarıldı. Konan 40 günlük müddet içinde esamilerini getirip teslim etmeyenlerin gümrük akçesinden de mahrum olacakları bildirildi. Çoğu esnaf ve hizmetkâr olan esami sahipleri ellerindeki memhurlarını gümrükçülere getirip yarı yarıya olmak üzere gümrük tezkiresiyle değiştirdiler. 10 gün içinde 100 bin akçe kadar hazineye kaldığı gümrük tarafından bildirildi. Yalnız Sahaflar Şeyhi Emin efendi isimli şahsın 2000 akçe ve diğer esnaftan bazı kimselerin de buna yakın esamileri olduğundan yarı yarıya gümrükle teselli ve memnun edildiler.

Bu suretle Yeniçeri ocağı Süleyman'ın Kanunu'na uygun bir hale getirilmişti. Zamanla kulluklar ve sair hizmetleri de şimdilik üzerlerinde kalmak üzere, yeniden tertiplenen (düzenlenen) asker de başkaca bir ocak sayılmak suretiyle Osmanlı Devleti askerinin bundan böyle 8 Ocaktan meydana gelmesine karar verildi ve yavaş yavaş yapılmasına başlandı. Sekban ocağında ulûfe ve tayinler çok olduğundan kısa bir zaman içinde birçok nefer kendi istekleriyle yazıldı.

Gerek Yeniçerilerden, gerekse diğer sınıflardan pek çok kimse sekban yazılmağa hevesli olduklarından çok geçmeden askerî hizmette bulunanlardan gayrısına esami kalmayacağı belli oldu. İşin akla ve şeriata en uyar yolu da buydu. Fakat bir çok ocak eskisi esami alım satımında fazla vergi verildiği cihetle bu durumdan memnun değildiler. Böyle giderse kendilerine bitpazarında tellallık veya sokaklarda eskicilikten başka yapılacak iş kalmayacağını düşünüyorlardı. Fakat Alemdar'ın korkusundan hiçbirinde başkaldırmağa cesaret olmadığından birbirleriyle gizlice anlaşmakta idiler.

Büyük ocakların davul, alem ve tuğları vardı. Yukarıda izah edildiği şekilde kurulan ve Sekizinci Ocak olan sekban-ı cedid ocağının da değerini yükseltmek maksadıyla Kul Kethüdası, Zagarcı, Turnacı ve Saksoncubaşılar ve sair ocak ağaları, Harbiye (Umur-u Cihadiye Nâzırı, Camilerde ders veren hocalar (Ders-i âmlar), bazı şeyhler ve büyük camiler vâizları Şaban ayının 27 inci günü Bab-ı âlide toplanıp yüksek vekâletten verilen davul, alem ve tuğu büyük bir merasimle Üsküdar'a götürdüler. Orada aynı şekilde törenle karşılandılar. Selimiye kışlasında

bekleyen Kadı Abdurrahman Paşanın yanına çıkıldı. Vaiz efendiler tarafından dualarla kışla alanına tuğ asılarak törene son verildi.

Lâkin Nizm-ı Cedid askeri Selim zamanında Bostancı ocağına bağlı olduğu halde bu sefer böyle başlı başına bir ocak haline getirilmesi diğer ocaklıları kızdırdı.

İstanbul ve civarında alışverişle meşgul olan birçok yiğit delikanlının ekserisi Yeniçeri ortalarından birine kayıtlı olduğu zaman bir işe yaramayacakları bilindiğinden bu gibi delikanlıların bundan böyle evvelâ sekban ya da kalyoncu yazılıp savaş bilgisini öğrendikten sonra işlerine dönmelerine yazılmayanların iş yapmalarına izin verilmemesine karar verildi. Fakat bu madde de bu gibi kimseler tarafından kötü karşılanıp İstanbul'daki fitne ve haset ateşi bir kat daha alevlendi.

Kaptan-ı Derya Ramiz Paşa tersanede israf derecesine varan tayın fazlasını kesip, yeni ücretleri kaldırıp Galata etrafındaki kalyoncuların açık açık işledikleri günahları temizledikten sonra, yaptığı türlü kirli işlerle para ve nam sahibi olan ve kendini Başçavuşluk ve Başağalık payelerine yükselttiren ve Galatadaki kahvehanesinde baldırıçıplaklarla külhanbeyi (obaş) leri barındıran 25 bölüğün kahvecisi Kahvecioğlu Burunsuz Mustafa'yı Alemdar Paşa sekbanları ile tersaneden kaldırıp Galata'ya getirtti ve kendi kahvehanesi önünde onun «Yeniçeri yok mu?» diye bağırışlarına aldırmadan yatağan ile boynunu vurdurdu. Ceset 3 gün ortada kaldı.

Bu olay da Ocaklıya dokundu. Zorbalar Alemdar'ın korkusundan ağız açamaz olup birer köşeye saklandılar. Böylece büyük bir belâ ortadan kaldırılmış oldu. Âyân ve hanedanların çoğu memleketlerine döndükten sonra Osmanlı Devleti vekilleri serbestçe mülki işleri daha iyiye götürme ve talimli askeri çoğaltma gibi işlerle uğraşmaya başladılar.

Bir taraftan da, ileride görüleceği gibi, İngilizlerle anlaşma yapılması hususunda gizlice görüşme ve haberleşmeler yapılıyordu. Çünkü Napolyon'dan hiçbir menfaat gelmeyeceği meydana çıkmış ve Osmanlı Devletinin, ileride karşılaşması düşünülebilen zorluklardan kendini kurtarabilmesi için, pazûya kuvvet çalışıp çabalamaktan başka çaresi kalmamıştı. Zaten Alemdar'ın tuttuğu yol da bu idi.

Memleket âyân ve hanedanı İstanbul'a çağrılıp bir birleşme ve tek taraflı oluş meydana getirildikten sonra sekban-ı Cedid yazımı ve alınanların Selimiye kışlası ile Levend Çiftliğine yerleştirilme ve talimleri işine dikkat ve hız verilmişti. Cebbarzade ve sair memurlar İstanbul içinde ve dışında asker yazarken diğer taraftan harp gailesini hafifletmek maksadıyla İngiltereli ile bir barış için gizlice haberleşmeler olmakta idi. Bu sırada Napolyon Rusya ile birleşmekten vazgeçtiği için Rusyalılar Alemdar ile tatlıca haberleşmelerde bulunduklarından Rusya anlaşması için üyeler tayini ele alındı.

Bu konu ileride açıklanacağından evvelâ 23 senesindeki iç ve dış olayların geri kalan kısmını anlatalım.

ALEMDAR PAŞA OLAYININ ÖNCESİ VE BAŞLANGICI

Alemdar Paşa Devletin gücünü arttırmak ve sınırlarını korumak için mülki ve askeri işlerle uğraşırken Sekban-ı Cedid ocağı'nın kuruluşu, esaminin yarı yarıya gümrük eshamına çevrilmesi gibi hususlardan ocaklı ve esami alışverişi yapanlar arasında Alemdar Paşa'ya kin besleyenler çoktu.

Her ne kadar askeri tahsisatın fiilen askerlik yapanlara verilmesi hususuna kimsenin bir diyeceği yok idiyse de zamanın insanları bu kadar doğruluğa tahammül edemiyorlardı.

Kaldı ki fiili hizmet şartının kabul edilmesi ve bu hususun ilmiye sınıfına da geçmesi ihtimali bütün ulemayı ürkütmekte ve Alemdar Paşa devlet işlerini ve merasimini bilmediğinden, Kadıaskerin işi memur ettiği vekayi Kâtibi'nin yazılarına —Hükümetin— kaydını koymaktan ibaret olduğunu da görerek aralarında (Asıl işi şu küçük efendi [yani vekayi kâtibi] görüyor o büyük efendinin ne lüzumu var) diye söyleşerek Alemdar'a besledikleri düşmanlığı göstermek istiyorlardı.

Bir de Saray haricindeki (Birün) ricalin Alemdar Paşa sayesinde mukavele ve işleri kendi başlarına halledebilir olmalarını Enderûndakiler çekemeyip yapılanları yanlış görüp kötülemekte, âyân ve hanedan arasında yapılan birleşme senedi padişahın saltanatı tek başına yürütmesine mani olacağı düşüncesinden dolayı padişah da o günkü durumdan memnun olmayıp ocaklı da enderûn mensuplarınca okşanmakta olduklarından umumi efkâr tamamen Alemdar Paşa takımının aleyhine döndü.

Hele İstanbul (Dersaadet) de iş yapabilmek için evvel emirde askeri talimin şart koşulması ile dedikodu çoğaldı ve günden güne iş başka renge girmeye başlayıp fitne ve fesad o derecede arttı.

Bu sırada Sultan Mustafa'nın da tekrar tahta çıkarılması lakırdıları bile söylenir oldu.

O gafil ve mağrur vezir de zorbalar mağlup edildi ve pazû kuvvetiyle iktidarları ellerinden alındı zannıyla kendilerini zevk ve safaya verip her gece bir yerde ziyafet tertipleyerek gizli toplantı namı altında safahat âlemlerine daldılar; durumları aynen —yâr ile zanû-be-zanû cam ile leb-ber-lebiz.— mısraı ifadesine uygundur.

Hattâ içlerinde en temkinli olduğu bilinen Kaptan-ı Derya Ramiz Paşa zevk ve sefaya düşkünlüğü ve Esir Pazarlarından cariyeler satın almasıyla ün kazanmıştı.

Şanizade tarihinde yazıldığına göre eskiden şerik ve rakiplerin istilâsı ve daha sonra âlimlerin ve yeniçerilerin galebe çalması ile devleti perişan olmakta iken Alemdar devrinde her ne kadar o istilâcı grupun ortadan kalkması ile eskiler ve yeniler memnun idilerse de, bunlar haricinde birtakım ukalâ halk efkârını bulandırmaya uğraşıyorlardı. Buna mukabil devlet adamları da aldıkları rüşvet, peşkeş haddinden fazla, içten ve dıştan temin ettikleri mallar tahminin dışında idi ve kısa zamanda hayli zenginliğe malik oldular. Vükelâ ve vezirler süslü atları üzerinde samur kürkler içinde arkalarında süslü giyimli adamları olduğu halde Bâb-ı-âliye gelir olmuşlardı.

Bilmem renkli içki sunan bu saki devlet ve ikbal içkisine ne katmış ki bir damlasını içenler bir hoş olup aşağı ve yukarısını önünü ve arkasını göremez hale geliyor.

Sultan Selim zamanının olgun, ileri görüşlü devlet adamları sefahate düşüp işi azıttılar. Fakat daha sonra Mustafa devrinde iş başına gelenler yolsuz hareketleriyle onlara rahmet okuttular. Bu sefer de Devlet dâvasını yeniden ele alanlar ümid edilmeyen yollara gidip Alemdar Paşa gibi devlet hayrına çalışan iyi niyet sahibi bir adamı bile nefsanî hazlar ile meşgul ettiler. Etrafını alanlar zevk ve safa alemleri ile gözünü doldurmuşlar, kendisine güzel cariyeler hediye ederek esas davasını unuttumuşlar, akıl ve idraki darmadağın olan Alemdar da kendisini ağyarın eline teslim edivermişti.

Daha önceleri de anlatıldığı üzere Sultan Selim'in katli olayında rolü tesbit olunanlar birer birer nefyedilirken bunlardan biri olan Sadr-ı Anadolu Hafid efendi Alemdar'a bir cariye hediye ederek nefyolunmaktan kurtulmuş ise de Sadrâzamın yakınları (kurenası) nın ısrarları ile Hafid efendi sürgünden kurtulamamış, ancak onun hediye ettiği cariyeye verdiği talimat da tamamen tesirsiz kalmamıştır. Adı Kamertâb olan bu cariyenin güzellik ve desisede eşi benzeri olmayıp efendisinin tavsiyesi üzerine ilk olarak Sadrâzamın silâhlarını çıkarttırmakla işe başlamış. Alemdar'ın silâhsız olarak divana gelişi, o zamanın hükmünce kadın gibi silâhsız gezmek çok çirkin addolunduğundan, Rumeli âyânları hayrette kalmışlardı. Asrımız kibarlarından olup yakın zamanda ölen Osman Paşazade Nuri Bey bu Kamertâb isimli kadının oğlu olup bu hikâye ondan işitilmiştir.

Asla eğilmez, uygun olmayan yollara gitmez hiddetli ve şiddetli bir insan olan Alemdar Paşa'nın zayıf tarafını bulan hasımları onu mum gibi yumuşattılar ve türlü desiselerle felâket yoluna attılar. Şanizade tarihinde yazılı olduğu gibi asıl düşüncesi din ve devlete hizmet olan Alemdar Paşa'nın etrafındakiler şayet iyi huylu kimseler olsalardı bu yolda misli görülmemiş hizmetleri olup padişah nezdinde itibarı yüksek olurdu. Ancak dünya ve şehir halinden haberdar olmayışı dolayısıyle her şe-

yi önceden kararlaştıran menfaat ve garaz sahipleri onu türlü hileli işlerine alet ettiler. Etrafını öyle almışlardı ki Alemdar'ın yanına değil yabancı, dostlarını bile uğratmaz oldular. Alemdar kara cahil olup iyi niyetliler tarafından ikaz edilemediği cihetle, devlet işlerinde de yabancı olduğundan icraatın iyisini kötüsünden ayıramaz oldu.

Mollacıkzade Ata Efendi, kardeşi Muhtar efendinin affını rica etmek için bir gün Sadrazamın huzuruna çıktı. Kethüda Refik efendi, tezkireciler, Çavuşbaşı Tahsin efendi de güya görüşülecek iş varmış gibi içeri girdiler. Ata efendinin ricasını dinleyen Sadrâzam'ın hiddetle ağzını açaraz: «**Abe efendi! Ben ne sizi, ne kardeşinizi, ne müfti, ne kadıaskerinizi ve ne sairinizi bilirim. Ulema benim neme lâzım. Onları sürmek neden iktiza eyledi. İşte şurada oturan kimesneler din ve devlet elden gitti diye beni getirdiler. Şu adamları sürmek nizam-ı devletin temelidir ve şöyle böyle etmek lâzımdır dediler. Ben dahi öyle ettim. Boş yere bana beddua etmeyin!**) diye top gibi bir cevap verdiği adı geçenden duyulmuştur.

Hakikatte Alemdar Paşa devlet ve milletin işlerini ıslâh etmek için İstanbul'a getirilmişti. Lâkin işbaşına geçenler içkinin keyfini yükselmenin hazzı ile karıştırarak onun gibi saf ve fedakâr bir veziri ele geçirmişken ne kendileri kullanabildiler ne de başkasının istifadesine meydan verdiler. Yalnız kendilerine uygun ikbalperestlere itibar ile ancak onları sırlarına ortak ederler, bunun dışında Allah'ın Eflâtunu gelse ona birşey sormağa tenezzül etmeyip doğruca kendi bildiklerine giderlerdi.

İşte bu sebeplerden işbaşındakiler halkın nazarında bu derece nefret edilir bir durumda iken yaptıkları birleşme senedi (sened-i ittifak) ile gururlanan bu kimselerin sarhoşluklarından uyanacakları gün çok yakındı. İttifak senedini imzalayan âyân ve hanedan memleketlerine döndükten sonra Dersaadet'te kalanlar da gidişatı iyi görmeyip birer bahane ile memleketlerine gittiler.

Ruscuk'ta Alemdar'ın kethüdası, belki de akıl hocası olan ve Köse Kethüda diye anılan Ahmet Efendi uzağı gören, tedbirli bir adam olup işin kötüye gitmekte olduğunu görmüş ve Ruscuk'ta inşasına başlanılmış olan Tophanenin tamamlanması, hâlâ üzerinde bulunan Silistre ve Mülhakatının tertibi, birikmiş olan malların Ruscuk'a götürülmesi ve başka mühim işlerin halli için kendisinin o tarafa gitmesine lüzum göstererek Alemdar'dan izin almış ve Şaban ayında yakayı sıyırıp birikmiş malları da beraberine alıp Ruscuk'a gitmişti. Kethüda efendi ileride de anlatılacağı üzere Alemdar Paşa'nın uğradığı felâketten sonra beraberinde götürdüğü mallarla Rusya'ya kaçmıştır. Götürdüğü bu malların kıymetli mücevherler ve saireden başka 400 keselik para olduğu rivayet olunur.

İstanbul'a girmeyip Davutpaşa sahasında ordusuyla konaklayan Sirozi İsmail Bey her ne kadar ittifak senedini imzaladıysa da muvafakatının samimi olmadığı onunla ilişkisi olan bazı kimselerden işitilmiştir.

Hattâ memleketine dönerken Sadaret emriyle İstanbul'da bıraktığı ve miri tayinat ile Eyüp'te bazı mahallerde evlerde ikamet eden birkaç süvarinin reisleri ve kendisinin de sır ortağı olarak itimad ettiği kimseye gizlice tenbih edip (Bu takım dahi işlerini Ferhad gibi çıkaramazlar. Zira bunların da reftarı «İn reh ki tu mirevi bc Türkistanest» mısraı mefhumunca rah-ı çep ve na hemvaradır ve cemi' ef'alleri ağraz-ı faside ile mualleldir. Bunlar bizi savdıktan sonra bahr-i şehevata dalub bu cihetle an karib tufan-ı fitneye dûçar ve kesti-i ikballeri ni gûnsar olacak. Böyle bir şaibe zuhuru mahsusunuz olur ise hemen suvar olub veranıza bakmayarak tarafımıza ılgar edemez), diye tekrar tekrar tavsiyede bulunduğu duyurulmuştur ki vak'anın zuhurunda bu askerlerin durmayıp memleketlerine gidişleri de bu rivayeti doğrular.

Âyânın böyle teker teker memleketlerine gitmeleriyle Alemdar'ın gücü zayıfladı. Buna rağmen vükelâ gafletin kucağına düşmüş, kayıtsız ve korkusuz yatmakta, Ocaklı ise el altından fitne kazanını kaynatmakta idi. Çünkü Ocaklı Alemdar Paşayı Yeniçeri ocağının üzerine konmuş bir belâ baykuşu gibi görmekte, onu buradan kolayca uçuramayacaklarını anlayarak bir desise tuzağına düşürmek düşüncesiyle âyânın gidişlerinden memnun olup Alemdar'ın kuvvetinin günden güne azalmasını temenni ediyorlardı.

Yeniçeri hanedanından Pasbanzade Osman Paşa yerine Vidin valisi olup Molla Paşa ünvanı ile meşhur olan İdris Paşa Yeniçerinin teşviki ile Ruscuk aleyhine bir hareket gösterince Alemdar Paşa İstanbul'da kendisinin bütün gücü kuvveti demek olan Boşnak Ağa'yı Ruscuk'a gönderdi. Alemdar'ın İstanbul'daki kuvvetinin bir hayli azalması üzerine Yeniçeri ocakları Ramazanın ilk günlerinde gizli toplantı (Meşveret-i Hafiyye) lerini sıklaştırdı.

Vakıa talimli asker otuzbine yükseltildikten sonra Rumeli âyânının geri dönmesine müsaade olunmasında bir beis (sakınca) yoktu. Ama Sekban-ı Cedid neferlerinin adedi bu sıralarda 400 civarında idi ki bu da Ocaklının çıkaracağı fitne yangınını söndürmeğe kâfi gelmeyeceği cihetle âyânın gitmesine müsaade olunması büyük hâtâ idi.

Ne çare ki vükelânın gözlerini gaflet perdesi örtmüş olup ortada dönen fesadları görmez ve kimseden bir şey sormadıkları için de günlük vak'alara bakıp mana çıkaramaz hale geldikleri ve kendilerine söylenen samimi sözleri de dinlemedikleri gibi gündüzleri oruç keyfi diye camileri dolaşmakta sonra iftar sofralarında buluşup üçe, beşe kadar orada kalmakta ondan sonra da nefsani zevklerini düşünmekle vakit geçirmekteydiler.

Bazı ekâbirin kadınlar gibi süslenmeğe rağbet ettiklerini taklid ederek orta halliler bile mücevherat takmağa başladılar. Bu hal askere de

sirayet etti. Rumeli askeri gümüş ve altınlı tozluklar, çaprast tabir olunur göğüs bağları, her biri ceviz büyüklüğünde gümüş düğmeler gümüşten mamul kundaklı tabancalar, tüfenkler ve kılıçlar, En'am keseleri, fişenklikler kuşanarak hareket kabiliyetlerini güçleştirdiler. Sekbanların maaş ve ulûfeleri artırıldı. Zabitan da Şubare denilen kalpaklarını altından yapılmış şeridlerle süsleyip tepelerine Hürmüzî denilen inciler yerleştirip etrafına şallar sarmağa ve askerlikle aslâ bağdaşmayacak şekilde elbise ve esliha ile sokaklarda ve pazarlarda gezip dolaşmağa başladılar.

Bir zamanların gözde askeri iken şimdi (Hasr-ed-dünya vel-âhire) kolluklarda ve köşe başlarında limon ve kömür satarak geçim çaresi arayan Yeniçeri güruhunu sekbanların bu halleri kıskandırmakta olup bir Ramazan akşamı Sekban zabitanının Bab-ı âlide verilen bir iftara gidişleri Ocaklı'nın ciğerine ateş düşürdü.

Bu suretle Yeniçerilerin kin ve düşmanlıkları artıp parlamağa müsait bir hal aldığından Devlet erkânının resmî elbiseleri çıkartılıp başlarına şubare giydirileceği ve Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılıp ellerindeki ekmek paralarının alınacağı yolunda dedikodular başladı.

Bâb-ı âli duvarlarına: Rumeli'den geldi bir çıtak — Bayramertesiye ya kılıç oynayacak ya bıçak) diye yaftalar yapıştırıldı.

Alemdar'ın ahbablarından uzak görüştü olanlar bu başlangıcın kötü bir sonucu olabileceği hususunda kendisini ikna edip Edirne tarafına gitmesini, Rumeli askerlerini yenileyip durum düzelinceye kadar orada ikamet etmesinden başka selâmet yolu kalmadığını hatırlattılar. Fakat, Alemdar «Bir takım kayıkçı, manav, leblebici güruhu ne yapabilir?» diye Yeniçeri takımını küçük görüp yapılan ikaz ve ihtarlarla istihza ediyordu. Halbuki akıllı insanlar düşmanı küçük görmenin ne kadar büyük hâtâ olduğunu bilirler.

Alemdar Paşa İstanbul'u bilmediği için mâzur görülse bile İstanbul'un eski ve yeni halini bilen devlet ricali daha ziyade gaflet içinde olup zevk ve safaya kendilerini öylesine kaptırmışlardı ki, bu işin sonunun neye varacağını düşünmekten âciz idiler.

Hattâ memleketin şimal kısmı ricalinden olup ötedenberi asker taliminin lüzumlu olduğunu bir alay anlayışsız eşeğe anlatmak için gayret sarfederek talimin faydalarını sayan Abdullah Kuşmani Alemdar'ın bu mühim hususa rağbet ettiğini görerek bundan cesaret aldı ve Ramazan günlerinde kürsülere çıkıp bu bahsi ilân maksadıyle talimin faziletlerini bildirerek halkı sekban ocağına yazılmaya teşvik ve nizama itiraz edenlere karşı olan yeniçeriler hakkında aşağılayıcı sözlerle onları târiz eder oldu.

Ocak hakkında söz söylemek yeniçeriler indinde küfür olduğu cihetle bu gün yine Fatih Camiinde bir vaz sırasında yedinci Cemaat odaba-

şısının cahilâne hamiyyeti cûşe gelip Kuşmani'yi eteğinden tutarak kürsüden indirmeğe kalkışmasıyla Kuşmani'nin «Ulema yok mu!» odabaşının da «yeniçeri yok mu!» diye bağırmaları üzerine iki taraf birbirine girmiş, ancak arabulucular vasıtasıyla yatıştırılabilinmişlerdir.

Tarihçi Said Efendi der ki: Bu abd-i melhuf olgün Fatih camiinde maksurede otururken devlet ricali ve sadaret hademesinden birkaç zatı şerif yanıma gelip benimle konuşurlarken Kuşmani'nin va'zının bir fitne çıkarabileceği muhtemel olduğu beyan edildi.

Said Efendinin sözü burada bitti.

Elhasıl Alemdar Paşa ve arkadaşları olan vükelâ gizli teşebbüsten tamamiyle habersiz, gaflet içindelerken Ocaklı Ramazan-ı Şerif girdiğinden beri Alemdar'ı bu yerde vurup öldürmek için kışlalarda gizlice konuşup sonra buradaki erleri ile de haberleşip fırsatı kaçırmamak üzere hazırlanmışlardı.

Hadisenin Ortaya Çıkışı:

(Keyfiyyet-i Zuhûr-u Vak'a)

Alemdar'ın idamı anlatıldığı üzere gizli gizli söylenmekte olup Kadir gecesine rastlayan Salı gecesi Sadrazam iftar için Atikali Paşa Cami'i karşısındaki Şeyhülislâm konağına gidip dönüşünde, su'i-kasdcılar seyre gelenlerin çokluğu yüzünden birşey yapamamışlar, buna mukabil Sadrazamın etrafındakiler bir su'i-kasdden korktukları için ahaliyi döğerek dağıtmışlar, teravih Ayasofya Cami'inde eda edildikten sonra da Sekbanların gözcülüğü ile Alemdar Paşa Bâb-ı-âli'ye sekbanları da yerlerine gitmişlerdir.

Böylece döğülenler ve yaralananlar Yeniçeri ve Cebeci kahvehanelerine gidip [Bizler ehl-i İslâm olup zerrece cürm ve günahımız yokken bizi böyle darb ve tahkir etmek neden lâzım geliyor bir haydutbaşı geldi, Padişahı hal'ile cebren mühr-ü Hümayûnu aldı. Hâlen Şevketlû Padişahımıza dahi lâyık olur ubudiyet muamelesi göstermiyor. Hemen birtakım hainlerin sözü ile erkân-ı din ve devlet olan ulema ve ocaklıyı kaldırmak ve fukara ve zuafayı ayaklar altına aldırmak istiyor. Bundan sonra yaşamak bize ne lâzım! Niçin korkmalıyız! Elhamdülillah bizler anın yanındaki bir üç hayta güruhundan kat kat ziyadeyiz. Anlarla başa çıkamaz mıyız? Biz ona müslümanlığımızı ve Yeniçeriliğimizi anlatmalıyız.] diye söylenmekteydiler.

Ocaklı bir vak'a çıkarmak için hazırlanmış ve kâfi miktarda da adam hazırlamış iken halkın böyle kahvehanelerde alenen şikâyet etmeleri ve Alemdar aleyhine söz söylemeleri kendilerine kuvvet verdi ve efkar-ı umumiyenin de kendi garâzlarına uygun olduğunu görerek memnun oldular. Durumu iş erlerine de bildirdiler. Bu sırada halen ismi bilinmeyen biri onlara, gûya Bayramdan sonra Yeniçeri ocağı kaldırılacakmış yol-

lu bir söz söylemiş ve böylece fesad ve fitne ateşini yelpazelemiş oldu. Odabaşılar yaptıkları gizli toplantılarda «Eğer bir müddet daha geçerse sekban neferatı çoğalır, sonra başa çıkamayız. Şimdiden bir çaresi bulunmalıdır» diye gizli niyetlerinin icrası için acele ettiler.

Şöyle ki: Önce halkı ayaklandırmak, kulaklarını gürültüye alıştırmak, Bâb-ı âliye çıkarken askeri hareketi işitenleri yanıltmak için kendilerini yangın söndürücü gibi göstermek ve şayet Sadrazam kapıya çıkacak olursa kurşunla vurup öldürmek niyetinde idiler. Saat 4 - 5 sıralarında gürültü çıkarıp içeriye yangın haberini yaymak istedilerse de hiç kimsede bir hareket görmedikleri için başka tedbire başvurdular. Bütün askerini menfada bulunan ulema ve ricalin evlerine yerleştirip yârsız ve yâversiz kalmış olan Alemdar Paşayı yerinde bastırıp işini bitirmeğe karar verdiler.

Saat yedi sıralarında kendilerinden olanları olmayanlardan ayırabilmek üzere önceden kararlaştırdıkları Sabahtır parolasıyla önce Ağa Kapısında toplandılar. Az zamanda gittikçe çoğaldı şakiler, otuzbir bölük odabaşılarından Yeniçeri Mustafa ağadan kendilerine yardım etmesini istediler. Ağa nasihat etmeğe kalkışınca da hemen orada hesabını gördüler. Yerine bir mikdar askerle kol Kethüdasını bırakıp sessiz sedasız Bâb-ı âli'nin etrafını kuşattılar. Haberciler Kolluğu civarında bir yerde hazırlanan alevi Alay Köşkü tarafındaki büyük kapının üzerinde Sadrazam Kethüdası'nın odası altına yerleştirip ateşe verdiler ve tüfek atmağa başladılar. Etraftaki dükkânlardan, tüfek sesine fırlayan sekbanları da öldürdüler. Harem dairesinde meşgul olan Sadrazam bu durumdan güçlükle haberdar olmuş, içeride tabılbazlar döğdürüp askerini haberdar etmek istemiştir. Ancak hepsi yukarıda belirtildiği gibi ayrı yerlerde bulundukları ve evvelden de bu hususta talimat almadıkları cihetle ne yapacaklarını şaşırıp bulundukları yerde işin sonunu beklemeğe başladılar.

Eğer asker, lüzumu halinde toplanabilecek şekilde yerleştirilmiş olsaydı bazı yerlere konacak işaretlerle anlaşmak üzere reisler haberdar edilir sokak başlarına ve sair lüzumlu yerlere karakollar konulmuş olsaydı vak'adan vaktinde haberdar olunurdu. Rumeli askeri kolayca bir araya toplanır ve eşkiyaya mukavemet edilebilirdi. Hattâ Levend çiftliği ve Selimiye kışlalarındaki talimli asker bile çağırılabilir ve böylece kâfi kuvvet toplanabilirdi.

Evliyay-ı umur ne çare ki kayıtsızlık ve gaflet içinde olduklarından iş bu raddelere gelinceyedek haber alamadılar. Bu vak'a zuhur ettiği anda Levend çiftliği ve Selimiye kışlalarındaki talimli askerin cephanesi bile yoktu. Yeniçeriler Sadrâzamın oraya buraya yerleştirdiği askerlerine haber gönderip «Bizim işimiz ancak ocağımızın düşmanı olan vezir ile olup onun işi tamam oldu. Sizler başımızla bir arkadaşlarımız

ve Tarik-ı Bektaşiyede Hempa ve yoldaşlarımızsınız. Kışlalara buyurun. Müsterih olun,» diye kandırıp onlar da aniden bir isyan çıkaran askerin mikdarından habersiz, Yeniçerilere karıştılar. Karşı koyanlar da kale kapılarından dışarı salınarak memleketlerine dönmek üzere yol gösterildi.

Rumeli askeri sadrazamın durumundan, Sadrâzam da onların halinden habersizdi. Tablbazların sesine gelmediklerini gördükçe dehşete düşüyordu. Yanındaki bölükbaşilar da burada kalıp düşman eline geçmekten istabl-ı Azafi'deki atlara binerek alâ bahtek talih yardım ederse düşman arasından geçerek dışarıdaki sekbanlarla birleşmek evlâdır? diye Sadrâzamı ikna etmek istemişlerse de Alemdar «Elbetde bize imdat olunur ol vakte kadar pusudan cenk edüp dayanalım» diyerek cariyelerini harem dairesindeki mahzene söktu. Sonra köleleri ile kendisi de içeri girerek gelenlere tüfekle ateşe başladı.

Mahalle bekçisinin haber vermediği bu yangını ve silah seslerini merak ederek sokaklara dökülen halk köşe başlarına geldiklerinde Yeniçerilerin (Bu yangın bildiğiniz yangın değildir) demeleri üzerine namuslu olanlar hazan yaprağı gibi titreyerek evlerine kapanmış, kötü ise silahlanıp eşkıyaya karışmış olduğundan Bab-ı âlinin etrafı insan denizi haline gelmiş, bu halde de Alemdar'a yardım yetişmesi ümidi kesilmişti.

Yeniçeriler bir taraftan (Ocağımıza sirkat gerekmez) derken diğer taraftan Bab-ı-âlideki eşyayı (Ayaklar altında kalmasın) diyerek elleri değdikçe yağmalamakta, bir taraftan Paşa Kapısından paşalı kıyafeti ile çıkanlara eziyet etmekte, bir taraftan da «yangın sirayet etmez» diye civardaki evlerden eşya çıkarılmasına mani olmaktadırlar. Hakikaten bu kendilerinin arkasından bir yangın olduğundan etrafa sirayet etmemesi için öyle gayret sarfettiler ki, bundan evvelki yangınların ve şiddeti Yeniçerilerin hıyanet ve musamahalarından ileri gelmiş olduğu böylece sabit oldu.

Bu sıralarda orta aşçılarından bir kısmı Reisülküttab Galib Efendinin konağına gittiler. Efendi, olanlardan habersiz, neden geldiklerini sorduğu vakit maiyetindeki sekbanları istediler. Kendisine başka garazları olmadığını bildirmeleri üzerine konakta sakin olan sekbanlar çıkıp onlara karıştılar. Yeniçeriler ev halkına «Safânızda olunuz!» diye ehemmiyet vererek gittiler.

Şanizade tarihinde bu olay anlatıldıktan sonra: «Müktezay-ı nam-ı namileri üzere suret-i galibiyet. Müşahid-i eshab-ı dikkat oldu, diyerek sözünü bitirir.

Şıkk-ı sani Defterdar-ı ve Harb İşleri Nâzır-ı Behiç Efendi vak'anın başlangıcından sonunun vehametini istidlâl ederek kıyafet değiştirip kaçmış, yeniçerilerin bütün aramalarına rağmen bulunamamıştır.

Defterdar Tahsin Efendi daha evvel kaçtığından onu da konağında bulamayan yeniçeriler, Kethüda-i Sadr-ı-âli Mustafa Reşid Efendi'nin konağına geçtiler.

Refik efendi de Galib Efendi gibi sekbanları verip canını kurtarmağı düşündü ise de Tahsin efendi nefsimizi muhafaza için onlara mukabele etmekten başka çare yok demesi ve orada bulunan Uzuncaabad Hasköy âyânı Mustafa ağanın da bunu tasdik etmesi üzerine sekbanlar ve sair ağaları ile tebea silaha sarıldılar. Karşılıklı açılan ateş gittikçe şiddetlendi. Dışarıdan gelip katılanlarla asiler kuvvetlendi ama tüfek ve tabanca ile başa çıkılmayacağını anlayınca Topkapısından getirdikleri bir topu zar zor ateşlediler. Top sesinden ürken sekban ve tebealar birer ikişer çıkıp dışarıdakilere karıştılar.

Tahsin efendi arka kapıdan kaçıp adamlarından birinin evine saklandı, ancak, bir kötünün haber vermesi üzerine saklandığı yerden çıkarılan Tahsin Efendi, yolboyunca döğülerek Kaptan İbrahim Paşa Camiine, orada öldürüldükten sonra cesedi bir iple bağlayıp sürüklenerek Paşakapısına getirildi. Refik Efendi de artık karşı koymakla canlarını kurtaramayacaklarını anladığından etekleyip rica etmek fikriyle aşağıya binektaşına gitti. Maksadı evin mahremiyetine dokunulmamasını sağlamaktı. Fakat yeniçerilerden bir kısmı başına bela arıları gibi üşüştüler. Refik efendi ile Hasköy Âyânı Mustafa Ağayı da idam ettikten sonra konağın içini dışını yağmaladılar ve (gaza malımızdır) diye yağmalarını kendi kendilerine helal edip cihad ayinini tamamladılar.

Kaptan-ı Derya Ramiz Paşa keyfiyetten haberdar olur olmaz Alemdar Paşa sekbanlarını orada burada dağınık bir halde bulunduklarını hatırlayarak kendi maiyetindeki sekbanları Üsküdar kışlası ve Levend Çiftliği'ndeki sekbanlarla birleştirerek mukabeleye karar verdi. Askerin bir kısmını, evvelce gizli bir haberleşme var da Edirne ve Silivri ve civarda yeniçerilerin yardımına gelenler olabileceği düşüncesiyle, onların içeri girmelerine mani olmak için Edirne kapısına gönderdi ve (Sadrazam hâlâ hayatta, bizler de yardımına gitmek üezre olduğumuz cihetle onun askerlerinden Rumeli tarafına gidenler olursa tevkif ve iade ediniz) diye tenbih etti. Tersanelerin eşkıya ile birleşmesine mani olmak için yer yer adamlar tayin etti. Levend Çiftliğindeki sekban-ı cedid askerini Tophaneye indirip cephane dağıttı.

Üsküdar'da ikamet eden talimli askerin seraskeri Kadı Paşa da o tarafın müdafaası için Selimiye Kışlası'ndaki Sekban-ı Cedid askerine cephane dağıttı ve karşı taraftaki yangını seyrederek işin sonunu beklemeye başladılar.

Hâsılı, İstanbul'daki fitne ateşinin dışarıya sirayet etmemesi için her türlü tedbir alınmıştı. Ancak Bahçekapısından başka bütün kapıları kapatan yeniçeriler İstanbul'un içinde istedikleri gibi atıp tutmakta idiler.

Ramiz Paşa aldığı bu tedbirlerle eşkıya topluluğu henüz büyümeden İstanbul tarafına yürüseydi Alemdar Paşanın orada burada perakende olarak ikamet eden sekbanlarını da toplamak suretiyle Sadrâzamı düştüğü beliy'yeden kurtarırdı.

Alemdar Paşa, nefsini korumak maksadıyla mahzenden savaşmakta, cahilce bir gayret göstererek yaklaşmak isteyenleri hemen vurmaktaydı. Bu sebepten onun olduğu yere yaklaşmak, yaralı arslanın mağarasına girmekten daha korkulu idi. Bunu anlayan yeniçeriler mahzenin etrafını çevirmişler uzakdan savaşa devam ediyorlardı. Alemdar Paşa ikindiye kadar bu minval üzere arbedeye devam etmiş ve imdad gelebileceği düşüncesiyle hayli zaman kazanmıştı.

Ne çare ki Ramiz Paşa cesaret gösterip süratle hareket edememiş, ondan başka da kumanda edecek kimse olmadığından ve Alemdar Paşanın kuvveti olan Rumeli âyânları da birer ikişer memleketlerine gitmiş olduklarından Rumeli askeri toplanamadı. Başka taraftan da Alemdar'a yardım gelmedi. Harpte fırsat bir anda gelip geçer. Telâfi ya zordur, ya imkânsız.

Binaenaleyh büyük kumandan olmanın birinci şartı cesaret ve harekette sürattir derler ki bu da insanda doğuştandır.

Elhasıl Alemdar Paşa'ya yardım edilemedi ve fırsat da kaçırılmış oldu. Eşkıya gitgide kuvvet buldu. Alemdar'ın devlet ve ikbalinin sonu gelmiş olması birçok zorbanın başlıca temennisi olduğundan imdadına koşan olmadı. Enderun-u Hümayûn ricalinin bu işe onun müdahale edip etmedikleri, ettilerse ne derece olduğu hakkında yeterli bilgi yoktur. Ancak böyle bir hâdisenin çıkması beklendiği tevsik edilir rivayetlerdendir.

Böyle olunca Alemdar'ın yardımına bilhassa gidilmediği ihtimali de akla gelebilir. Ancak Alemdar Paşa belâ ateşiyle tutuştuktan sonra Ramiz Paşa'nın kurtulamayacağı aşikâr olup anlayışlı bir zat olan Ramiz Paşa'nın harekette yavaşlığı kendi müsamahasından doğmuş olması ihtimali uzak görülür.

Her ne halse İstanbul içi eşkıya elinde kalıp Ağa Kapısı'nda toplanarak istişare eden ocaklılar daha fazla kuvvet bulmak için ulemayı da içlerine almağa karar verdiler. ve hemen ulemanın büyüklerini ister istemez Paşakapısına sokulmak için adamlar gönderdiler.

Bu gidenler, Aygır İmam adıyla anılan Sadrı Rum ve Selânik Baş imamı (İmam-ı evvel) Derviş efendi, Rumeli payesi olan mollacıkzade Ataullah Efendi, Rumeli payesi olan Nakıybüleşraf Durrizade Esseyyid Abdullah efendi ile bilfiil Sadr-ı Anadolu ve Padişahın birinci İmamı olan Kırımî Ahmed Kâmil Efendi'nin konaklarına davet bildirdiler, onlar da çaresiz bu davete uydular.

Anadolu pâyesi ile fiilen İstanbul kadısı olan Köstendilli Tahir Efendi korkarak konağın karşısındaki bir küçük eve girip saklanmış ise de etraftan görenler tarafından yakalanıp bir beygire bindirilerek Paşakapısı'nda toplanınca eşkiya kendileriyle bir toplantı yaparak onlara hitaben: «Beşyüz seneden beri ulema ve vükelânın rey birliği ile durmakta olan ocağımızı söndürmeğe niyet eden vezirin ocak kararıyle yakılarak yok edilmesi istendiği zaman ağanız olacak adam muhalefet etti ve emsali gibi kul elinde katledildi. Bizim başımız öteden beri sizlere bağlıdır. Ocağımıza bir ağa nasb olunsa veya bir vezir tayin edilse anlaşmazlığın sonu gelir. Padişahın huzuruna çıkıp ricamızı söyleyin» diyerek ahmakları kandırabilecek şekline bakarak Derviş efendiye işaret ettiler. Diğerleri de tensip etmeleri üzerine Derviş Efendi hemen ayağa kalkıp odanın ortasına gitti. Orada durarak (İşte gidiyorum. Cülûs dahi istiyor musunuz?) diye deliye taş atar gibi bir söz söyleyince az kaldı hiç umulmayan bir fesat meydana gelecekti. Tahir Efendi hemen (Efendi! Ne söylüyorsun, kimi iclâs edeceksin? Ocaklı, haşa, zorba mıdırlar ki o makule emr-i mekrûha ibram edeler?) diyerek Aygır İmam'ın eşekliğini yüzüne vurdu. Diğer hazır bulunanlar da zoraki bir gülme ile onu tasdik ettiler ve Padişahın huzurunda da münasebetsiz bir söz söyler ve belki büyük bir hata eyler mülâhazasıyle bu elçilik işini Tahir Efendiye verip Enderun'a onun gitmesini münasip gördüler. Böylece Tahir Efendi saraya giderek yakayı ellerinden kurtardı. Gelelim Alemdar'ın âkıbetine!..

ALEMDAR PAŞANIN ÖLÜMÜ VE SALTANAT-I SENİYE ERKÂNININ MÜDAFAAYA TEŞEBBÜSLERİ

Yeniçerilerin, mahzene açıktan açığa yaklaşmaya cesaret edemediklerinden, arka taraflardan bir yeri delip Alemdar'ı kurşunla öldürmek üzere kazma ve külünk gibi yıkma işlerinde kullanılan âletler tedarikinde olduklarını gören Alemdar Paşa ne yapmak istediklerini anladığından almayı düşündüğü en son tedbirin icrası vaktinin yaklaştığını anladı.

Yanında bulunan cariyeleri ile gılmanı selâmete çıkarmak için içeriden seslenerek zabitlerden birkaçının gönderilmesini istedi. Kapıya yaklaşan usta ve baş Karakullukçu'ya bunları teslim etti. Seçme cariyesi olan Başkadını ve Tavaşi hadımağa onlarla birlikte gitmeyip Paşayla kalmağı tercih ettiler. Sonra Paşa bu zabitlere hitaben: «Nefsime bir zarar gelmemek şartiyle kendimi dahi sizlere teslim ederim. Lâkin bana su-i kast edilmeyeceğinden emin olabilmem için mensubu bulunduğum 42. bölük odabaşısı ile ustasını bana gönderiniz. Gelsin, beni buradan alsınlar» deyince Yeniçeriler çok memnun oldular. İstenenleri kalabalık arasından bu-

lup getirdiler. Usta ve odabaşısı pencerenin önüne gelince içeriden (Bre devlet haini (.....) filânlar! Sizin ocağınıza suikast edecek olsaydım şimdiye kadar toptan imha edemez miydim zannedersiniz! Sizin ocağınıza kastedeydim şimdiye kadar hepinizi mahvedemez miydim zannedersiniz! Lâkin siz kendi ihtilâliniz sebebiyle Devlet-i âliyyeyi harap edecek olduğunuz ve hiçbirtürlü söz kabul etmediğiniz herkesin malûmu iken bu yine sizin ocağınızı ihya ve ıslâha gayret ettim. Kışlanıza çeşme yaptırdım ve size bunca ihsan ettim. Şimdi bana yardım edeceğinize başkalarıyle birlik olup bana hiyanet ediyorsunuz. Sizin gibi (.....) filânların ahdine itimat ederek sizlere teslim olup kıyamete kadar arkamdan söğülüp tel'in edilmesini ister miyim, bu yiğitlik ve bahadırlık kalesinden kan gibi kendi isteğimle çıkıp gider miyim zannediyorsunuz bre filânlar!» diye yüzlerine karşı söğüp lânetler etti. Bu sırada şaşkın ustanın yanıbaşındaki odabaşının ağzına bir yağlı kurşun aşketti. Odabaşı derhal düşüp ocak uğruna öldü.

Alemdar tabanca ve tüfekle yeniden cenge başladı. Artık kendisinin aldatılarak ele geçirilmesi ihtimali de kalmamıştı. Böyle mağaraya kapanmış kükremiş arslanın üzerine varmağa da kimse cesaret edemezdi.

Yeniçeriler bunun üzerine kazma külünk, küskü gibi tahrip âletlerini alarak arka tarafa gidip bu kısımda merdivenlerle kubbesine çıkıp mahzeni delmeğe başladılar.

Alemdar Paşa yukarıdan açacakları bir delikten kendisini boş yere telef edeceklerini gördü. Boş yere ölmemek için belki bir yerden yardım gelir diye vakit geçirdikten sonra son tedbirin zamanı geldiğinden kaderine boyun eğerek cephaneliğe ateş etti. Dehşetli bir sesle mahzenin kubbesi semaya uçtu; üzerindeki birkaç yüz askeri de beraber uçurdu. Etrafındakiler de taşların isabetiyle öldüler.

Bu mahzenin böyle zamanlar için kat kat bina edildiğini, diğer katlarda da lâğım (patlayıcı madde) olması ihtimali bulunduğunu düşündüklerinden (Uzaktan merhaba ey ayı kardeş!) dercesine uzaktan harbe amâde bekliyorlar, bazıları da Bâb-ı âlinin sair yerlerini kazıp altın ve gümüş külçeleri aramaya başlamışlardı. Diğer bir güruh da tutuşmuş bulunan kış için hazırlanmış olan odun vesair tahtaların o tarafa yaklaşmak mümkün olmadığından ateşin sönmesini beklerken başka bir kısmı şehir içinde dolaşarak fitne ve ihtilâl ateşini alevlendirmeğe çalışıyorlardı.

Ramiz Paşa tarafından güya mahzenin zemininde meçhul bir yere çıkan gizli bir yol bulunduğu ve Alemdar Paşanın bu yoldan geçerek seher vakti çıkıp kale kapısından çıkan sekbanlarla buluşmuş olduğu, âyân ve eşrafa da haber verilerek onların da peyderpey başına toplanarak kuvvetlerinin çoğalacağı mealinde uydurulan haberler etrafa yayılıp halk telâşa düşmüş olduğundan ocaklı bir yandan bu gibi haberleri

yalanlarken bir taraftan da şayet dışarıdan şehir içine bir hücum vaki olursa karşı koyabilmek için kuvvet toplamağa başladılar.

Alemdar'ın zevalini arzu edenler buraya kadar ihtilâli hoş görüp fitne ateşinin Bab-ı âlîdeki yangınla beraber sönmesini arzu eder oldular.

Halbuki ateş bacayı sardıktan sonra o yangını çıkaranlar bile söndürülmesine muktedir olamamışlar, asıl bela da bundan sonra meydana çıkmıştı. Artık söz ayağa düşmüş olduğundan Yeniçerilerin devlet işlerini de ellerine alıp istediklerini yaptırmak isteyecekleri aşikârdı.

Kaldı ki Sadrazamın hayat veya mematı henüz Saltanat-ı seniyyece de kat'i olarak bilinmemekteydi. Halbuki işlerin hal ve akdi için bir zatın taayyün etmesi (seçilmesi) lüzumlu görüldüğünden Çavuşbaşı Arnavut Memiş Efendi Sadrazam Kaymakamı seçilmiş ve tarafından Kul kethüdası Mehmed Ağa'ya kaftan giydirdi.

Fakat hükümeti yine alçakların eline düşürmemek için âdil Sultan Mahmud Han Sarayın zorbalara karşı muhafazasına karar vermiş olduğundan, tekaüt olup Üsküdar'da ikamet etmekte olan Kaptan-ı Derya Salih Paşa ile Çerhacı saraya çağırılmış Kaptan-ı Derya Ramiz Paşa ile Kadı Paşa'nın da hazır kuvvetleriyle Saray-ı Hümayuna gelmeleri için irade-i seniyye çıkarılmıştı.

Ramiz Paşa Levent Çiftliği sekbanlarıyle topçu askerleri, Kadı Paşa da Üsküdar kışlasında mürettep sekbanlar ile ikindiye yakın kayıklara binerek saraya gelip askerleri taksim ile her tarafı tahkim ettiler. Artık müdafaaya hazırdılar.

YENİÇERİLERİN SARAY-I HÜMAYUNA HÜCUMLARI ve NETİCESİNDE MEYDANA ÇIKAN MUHAREBE ve SAİR VAK'ALAR

Yeniçeriler ise uysallık, rica ve mülâyemetle başlayıp Tahir Efendiyi de kendilerine bir ağa nasbettirmek ricası ile saraya göndermişlerdi. Maksatları, sessiz sedasız işi aradıkları yola getirip devlet işlerini Sultan Mustafa devrinde olduğu gibi ellerine almaktı. Hele cephane berhava edildikten sonra daha ziyade şımarıp gemi azıya almış ve gevşek yularlı hergele gibi sokaklarda ve pazar yerlerinde dolaşır olmuşlardı.

Sekban-ı cedid askerlerinin getirilip Saltanat-ı seniyyenin müdafaaya hazır olduğunu görünce pek ziyade hiddetlendiler. Din ve devlet uğrunda eski pabuçlarını bile vermezken ocak uğrunda başlarını ve canlarını feda etmek ve ölümde bile birbirlerinden ayrılmamak üzere yemin ederek hükümet aleyhine bir ittifak ettiler. Bunun üzerine taraf taraf Saray-ı Hümayun üzrine saldırdılar. Fakat her hücumda sekban-ı cedit tarafından birçok Yeniçeri telef edildi, sokaklar cesetlerle doldu.

Yeniçeriler bu sebepten meyus olarak ricate mecbur kaldılar. O gün sabahtan akşama kadar sokaklar kapalı olduğu ve sarayda da nevale bitmiş olduğundan talimli asker ağası Süleyman Ağa iftar için yiyecek bir şeyler tedarik etmek üzere birkaç yüz sekbanla saray kapısından çıktı. Rastgeldiği eşkıya üzerine ateş ederek Atmeydanındaki Dikilitaş'a kadar gitti, simit ve çörek nev'inden bulduğunu alarak dönerken Vezirin hayat ve mematını merak edip Bâb-ı âli taraflarından geçip akşama yakın saraya vâsıl oldu.

Bu hareket birkaç saat evvel olsaydı Alemdar Paşa kurtulurdu. Ne çare ki hükm-ü kaza yerini bulacak ve Alemdar Paşa gece imsak saatlerinden ertesi gün ikindi vaktine kadar dayanacak, bir müddet imdada kâfi bir zaman olduğu halde gaflet eseri olarak kimse yardımına yetişmeyecek, Alemdar Paşa da cephaneyi ateşe vermek suretiyle düşmanlarından intikam alacaktı. Neticede kendisi de bu uğurda feda olup gitti. Bundan sonra işler başka şekil aldı. İşte bir Ramazan-ı şerifin 27 inci salı günü bu vukuat ile son buldu. Sekban-ı cedid askerinin cesurane mukabelesi ve hususiyle bu akşam muharebesi eşkıya güruhunun bölünmesine sebep oldu.

Bu hal ocaklıyı telaşa düşürüp şekavet cemiyetleri dağılmağa başladı. Bu sırada imam ve hatiplerden müteşekkil bir yığın âlim görünüşlü cahil müslümanları birbirleri ile savaşa tahrik ve teşvik ederek cahillerin zihinlerini dalgalandırdığından ocaklı semt semt (imdada gelmeyenlerin karıları boş, kendileri kâfirdir) diye tellâllar bağırttılar. Sekbanların bir gece baskını yapmaları ihtimaline karşı kayıkhane, külhan, tabhane gibi yerlere zabitler göndererek buldukları ırgat ve kürtleri cebren götürüp Ağakapısı ve kışlaları beklettiler. Belde sakinleri beşer onar adam ile mahallelerini korumaya mecbur oldu.

Ertesi gün, yani Ramazanın 28 inci çarşamba günü, Yeniçeriler seher vakti Süleymaniye civarında toplandılar, Ağaları olan Mehmed Ağa'yı önlerine katıp Ayasofya tarafına hücum ettiler.

Gariptir ki ahaliden mayası bozuk olan pek çok kişi onlarla birleşerek gazaya gider gibi Saray üzerine yürüdüler.

Sekban-ı cedid askeri çok yeni tertip edildiği cihetle henüz gereği gibi talimli olmadığından ve içlerinde askerî inzibat ve aralarında ocak gayreti de hâsıl olmadığından 4000 sekbana karşı Yeniçeri sayısı kat kat fazla bulunduğundan müdafaada kalmak uygun görüldü. Eşkıya Ayasofya minarelerine ve sair yüksek yerlere çıkarak saray içine kurşun yağdırmakta ayrıca saray içinde aşçı, helvacı, ekmekçi, külâhlı, zülüflü ve baltacı, bostancılardan Yeniçeri gayreti cüzzam illeti gibi iliklerine işlemiş olanlar saraydaki sekbanbaşıları yalnız buldukları yerde öldürmekteydiler.

Saray dışındakilerin bu türlü isyan ve eşkıyalıkları ve enderundakilerin bu tarzda hareketleri sekbanlara korku sebebi oldukça Ramiz Pa-

şa vesair vezirler padişaha itaat ve hizmetin sevap olduğunu ve böyle haddini aşmış, azgın insanlarla vukubulan müdafaa ve muharebedeki uhrevi ecirin çokluğunu anlatarak onları iyi idare edebilmişlerse de sonunda ümitleri kırılacağı aşikâr olduğundan sarayda da zahire bittiği ve suyolları da eşkıya tarafından kesildiği için çaresiz eşkıya üzerine hücuma geçildi.

Ocak ağası Süleyman Ağa'nın komutasındaki 4000 sekban ve 4 adet top ile saray kapısından çıkıp eşkıya üzerine hücum ederek kanlı bir muharebeye başlandı. Her iki taraftan da telefat oldu. Sekban çok seri hareketle Saray-ı hümayunu top ve tüfenk ateşine tutan eşkıyayı geri püskürttü.

Bunlar arasından ayrılan bir fırka Cebeciler kışlasına hücum ederek burada buldukları eşkıyayı öldürdüler; kışlayı zaptettiler. İkinci bir kısım Atmeydanı'nda kendini gösterirken üçüncü kısmı da yanan Paşa kapısında toplanan eşkıyayı dağıttı ve Soğukçeşme yoluyla Atmeydanındaki sekbanlarla birleşti.

Sekbanların bu cesur hareketleri Yeniçerilere korku ve dehşet verip açıktan mukabele edemeyenler Divanyolu'nda bazı evlere girerek gözden kayboldular. Bir kısmı da uzaklarda dolaşarak olayların sonunu beklemeğe başladılar. Süleyman Paşa askerini 3 kısma böldü. Birini ihtiyat olarak Atmeydanı'nda bırakıp ikincisini Ahırkapı'ya doğru Divanyolu tarikiyle sevkedip o havalideki eşkıyanın imhası emrini verdi.

Bir fırka ile de kendisi, yine Divanyolu üzerinden hareketle Ağa kapısına müteveccihen yola çıktı. Önce Irgat Pazarına kadar gitti. Lâkin yol üzerindeki evlere saklanan Yeniçeriler geride bırakmamak için sekbanlar evlere girdikçe Süleyman Ağa kuvvetleri zayıflamağa başladığından Yeniçerilerle birlik olan halk sekbanlar üzerine ateş edip kızgın yağ dökerek hayli şaşkınlık verdikten başka, bir kısmı da «Bre canım, bu zalimler bizim hanelerimize girip ırz ve malımıza taarruz ediyorlar. Siz başa çıkamayacaksanız bari evlerimize gelip saklanın da biz çıkıp haklarından gelelim!» diye yalan sözlerle Yeniçerilerden yardım diler yollu bağırarak onları kışkırtmaları üzerine buraya gelen Yeniçerilerle sekbanlar arasında kanlı bir çarpışma oldu. Nihayet Saraydan gelen emir üzerine Süleyman Ağa yavaş yavaş geri çekilerek Atmeydanı'ndaki diğer iki fırka ile birleşti. Hep birden Bâb-ı Hümayun önüne geldiler.

Fakat bu esnada Cebeciler kışlasına giren 300 kadar sekban üzerlerine gelen 4-5 bin kadar eşkıyaya mukavemet ederken Yeniçeriler hücum ile kışlaya giremeyeceklerini anlayarak kışlayı ateşe verdiler. Kışladakiler iki ateş arasında kaldıkları sırada Saray-ı hümayundaki sekbanlar Yeniçeriler üzerine şiddetli bir yürüyüş yaparak arkadaşlarını kurtardılar. O gün şiddetli bir gündoğusu esmekteydi. O havali İstanbul'un en sıkışık ve kalabalık semtlerinden olduğundan derhal alev alan kışladan atlayan

yangın, kısa zamanda başka yerlere de sirayet edip şiddetlendiğinden her iki taraf birbirlerine yaklaşamayıp uzaktan ateş ederek savaştılar.

Bir taraftan savaş, bir taraftan yangın devam ederken yangın söndürücüler daha çok şiddetlenmesini istediklerinden, yangın kol kol olup bir kolu Divanyolu etrafını yakıp Süleyman Paşa Hanı'na doğru giderken bir kolu Defterhane ve Mehterhane havalisini diğer bir kısmı ise Sultanahmet camii etrafındaki mahalle ve çarşıları yaktığından buralarda oturan genç, yaşlı ve çocuklar her ne kadar bağırıp yardım istemekte idiyseler de seslerini duyan ve yardımlarına koşan olmadığından cam ve damlardan kendilerini atmakta, kimi yaralanıp kimi iki taraftan atılan kurşunlarla ahireti boylamaktaydılar.

Eşkıya, bir taraftan sekbanlara kurşun yağdırırken bir taraftan da bulduklarını çalıp yağmalamaktaydılar. Hele bazıları gözlerine kestirdikleri kimseleri (Devlet taraftarıdır) diye itham (!) ederek evlerini yağma ve ırz ve namuslarına tecavüz etmekteydiler.

Yeniçeri zorbaları, eski âdetleri üzere, saltanat-ı seniyye erkânının katil ve imhası, Sultan 4 üncü Mustafanın tahta geçirilmesi gibi korkutucu sözler söylemekteydiler.

Sultan Mustafa daha o gece boğularak öldürülmüştü. Bu hususta malûmat elde edemedik. Ancak, bu işin Ramiz Paşa, Kadı Paşa, Bahriye Nazırı Moralı Ali Paşa ve Bahriye ümerasından İnce Mehmed Bey marifetleriyle yapılmış olduğu Yayla İmamının tarihçesinde yazılıdır.

Bu çarpışmalarda Sekban Ocağı Ağası Süleyman Ağa ve Yağlıkçı Binbaşı namında mert bir delikanlı ve 600'den fazla sekban şehit edilmiş olduğundan Hükümet-i seniyyenin kuvveti hayli azalmış bulunuyordu. Bu savaşlar talimi yeterli olmayan sekbanlar tarafından değil zabitanın şecaat ve maharetleri sayesinde verilmiş olduğu cihetle Süleyman ağa ve Yağlıkçı Binbaşı gibi en değerli zabitleri şehit olan sekban-ı cedid askerleri epeyi korktular. Buna mukabil 5000 kadar telefat veren Yeniçeriler de korku ve telâşa düşmüşlerdi.

Bu 4000 kadar talimsiz yeni sekban askerinin gösterdiği şecaat ve cesaretten, eğer Sultan Selim devrinde İstanbul'da bulundurulan 10.000 talimli sekban şimdi sarayda bulunsaydı eşkiya güruhuna nasıl galebe çalınacak olduğu iyice anlaşılıyordu.

Elhâsıl 4000 sekban için de 600'den fazlasının telef olması her ne kadar saray için büyük bir zayiat demekse de Yeniçeriler bu muharebelerden hayli gözleri yılmış ve cemiyetleri bölünmek korkusu ile çok muztarip olmuştu. Halk nazarında ulemayı da kendileriyle birlik göstermek için ulemayı Ağa kapısına getirip göz hapsine aldılar.

Namuslu gibi görünen ekseri İstanbul ahalisinin de Yeniçerilerle birlik olup bu hareketlere katılmaları ve saray civarında, Ayasofya minareleri gibi yüksek yerlere çıkarak saray dahiline silâh atarak serkeşlik et-

meleri üzerine Padişah Deniz kuvvetlerine eşkiya üzerine gemilerden ateş açılması için emir verdi. Sekban ve eşkiya Divanyolu'nda çarpışırlarken Unkapanı önlerinde demirli olan gemilerden Ağa Kapısı üzerine ateş açıldı.

Tuhaftır ki, topların gülleleri bazen Ağa Kapısını geçip civardaki evlere zarar vermekte olup bir gülle Süleymaniye camiinin bir minaresini yaraladı. İstanbul ahalisi eşkiyanın tecavüzünü görmezlikten gelerek (Allah, Allah... Bu ne demektir? Top ile İstanbul'u mu yıkacaklar, ocaklıyı mı yakacaklar?) diye İmam-ül-Müslimin'in emriyle atılan toplara itiraz ederek hükümet-i seniyyeye olan düşmanlıklarını gösterdiler.

Güllelerin Ağa Kapısına gelişi ağaları korkuttu ve cemiyetleri bozulmaya yüz tuttu. Çoğu 'Cephanemiz kalmadı' diye bahane ederek şuraya buraya savuştular. Ocak gayretini İslâmiyet gayretinin üstünde tutanlar bu katı ısrarlarında sebat ederek batası ocakları uğrunda can vermek üzere aralarında söz vermişlerdi.

Fakat yangın herkesi korkutmuş ve herkes kendi evini korumak endişesiyle semtine gidince de eşkiya cemiyeti dağıldı. Bektaşi ileri gelenlerini bu husus çok fazla düşündürüp endişelendirdiğinden güya ocak ağaları eşkiya ile aynı fikirde olmadıkları ve katledilen ağa gibi onlar da eşkiyanın eline düşmüş oldukları Padişah her ne ferman buyurursa itaat edecekleri beyanı ile top ateşinin durdurulmasını dilemek için ulemanın ileri gelenlerini Saraya göndermeğe karar verdiler.

Ulema da bu vesile ile yakalarını eşkiya elinden kurtarmış saltanat dairesine düşmeyi canlarına minnet bildiklerinden birçok zahmet ve meşakkatle, korku ve ümit içinde, yol boyunca oradan buradan atılan tabanca ve tüfek kurşunları arasından geçerek Saray-ı hümayuna vâsıl oldular. Padişahın huzuruna girdikleri zaman vezirler kendilerini ayakta karşıladılar. Sultan Mahmud Efendilere iltifatla hitap ederek (Birader de vefat eyledi) diye kardeşinin ölümünü bildirdi. Ulema kendilerine uzun ömür dileyerek ta'ziyet merasimi ifa ettiler. Ocaklarının af istedikleri arzolununca **(Eğer Fimba'd tavr-ı edebe riayet ve iltizam-ı vecibe-i itaat ederlerse aff-ı şahaneme nail olurlar. Ve illâ bütün İstanbul suzan olursa dahi afları kabil değildir, varsunlar huzur-u müntakım-i kahharda cevabını versünler)** diye celâdet buyurmaları ile cümlesi fitnenin def'i için top atılmaması için şefaat rica etmeleri üzerine top atılmaması için gemilere emir verildi. Durumu anlatmak için Rumeli pâyesi olan Mollacıkzade Atâ Efendi, Sultanahmed camii şeyhi ve Küçük İmrahor ile birlikte Ağa kapısına gönderildi: Ocak ağalarına irade-i seniyye tebliğ edildi. Onlar da cemiyetlerini dağıtacaklarını taahhüt ettiler.

Ertesi gün inkıyatlarına dair hüccet yazılmak üzere saray tarafındaki cenkten de vazgeçilerek sekbanlar saraya iade edildi ve Yeniçeri

Ağası vekili olan Kul Kethüdası Mehmed Ağa Padişah tarafından yangını söndürmeğe memur edildi.

Bunun üzerine taraf taraf tulumbalar gönderilerek yangının söndürülmesi için her ne kadar gayret sarfolunduysa da rüzgârın şiddeti yüzünden faydasız kaldı. Ertesi gün kuşluk vaktine kadar devam eden yangın kol kol kârgir hanlara, geniş meydan ve viranelere kadar dayandı. O gece İstanbul ahalisi yangının sirayeti ve şerirlerin taaddisi korkusu içinde ve uyanık olarak sabaha kadar 2 - 300'er adamla mahallelerini beklettiler. Evvelce asiler güruhuna iltihak etmiş olanlar da eşkiya arasındaki çözülmeyi görerek namuslu halk arasına katılarak birlikte muhafaza işine kalkmışlardı.

Ocaklı bu ayrılıp dağılma karşısında epeyi endişelendi. Yeniçerilere ait han, dükkân ve evler hep yaralılarla dolu oluşu onları elem ve kedere düşürdüğü halde maktullerin evlât ve eşleri, ana ve babaları da yer yer inleyip ağlamakta bazıları da gelip Yeniçeri zabitan ve ağalarına galiz sözlerle lânetler yağdırmaktaydılar.

Çarşamba günü galibiyet hükümet tarafında gözüktü ve halkın meyil ve teveccühü Saltanat-ı seniyye tarafına döndü. Ocaklı pek müşkül bir durumda ve Devlet-i Aliyyenin iyiliğini isteyenler çok seviniyordu. Lâkin daha Cebeciler yangını sönmeden fitne ve fesat ateşi tekrar alevlendi.

Şöyle ki: Perşembe günü seher vakti sabık Kaptan Ali Paşa tabi'lerinden olup eşkiya arasında Kandıralı Mehmed diye tanınan kötü huylu biri bir ara Kasımpaşa tarafına geçip kötülük tohumlarını ekmeğe başladı. Top ve tüfek ateşinden korkup Tersane, Galata, Boğaziçi ve Üsküdar taraflarına saklanmış olan serkeşliği itiyat edinmiş haşerat onun eşkıyalıkta şayi olan şöhretine binaen hemen başına toplandılar. Evvelâ Tersane tarafına girdiler. Burada bulunan koruyuculardan daha fazla sayıda oldukları için gemileri zaptettikten sonra Tophaneye gittiler.

Topçu ve arabacı neferlerinin çoğu Harp dolayısıyle hudutlarda ve bir kısmı da iç olaylar dolayısıyle Saray-ı Hümayunda bulunduklarından Tophanede bulunan az sayıdaki müstahfız evvelâ Tophane kapısını açmamak istedilerse de (Eğer açmazsanız kışlanızı yakarız) diye eşkiyanın kendilerini tehdit etmesi üzerine kapıyı açtılar.

Yeniçeri kazanları bu ana kadar meydana çıkmamışken eşkiya bu suretle Tophaneyi zaptettikten sonra topçu ve arabacı kazanları İstanbul tarafına geçirildi ve eski âdetleri üzere Etmeydanına geldiler. (Tersane bizde! Karşı yakalarla Tophane de bizde!) diye tellâllar bağırtarak fesada müsteit olanları Etmeydanına davet ettiler. Sokaklarda (vükelâ kaleleri gâvura sattılar. Orduda iken bize cenkten ferağat etmemiz için lisanen emrolundu) diye bağırıp çağırdıklarından, akşamdan dağılmış ve

Padişahın gazabından korkmuş olan eşkiya dalga dalga Etmeydanına giderek toplanmağa başladılar.

Arsızların, her zaman için, düşman karşısında sebat etmeyip yağmalayıp kaçtıkları herkesin bildiği ve vükelânın düşmana bir karış yer satmayacağı akıl ve şuuru yerinde olanlarca kabul edilmişken kendi ayıplarını örtmek için böyle delice uydurma sözlerle devlet erkânına iftira etmeleri büyük bir hayasızlık olup kimsede karşı yara olmadığından bu hareketlerine uzaktan bakıp gülmekteydiler. Ne çare ki isyan büyüdü; hükümetin zaafı göründü. Meydan zalimlere kaldı, zorbalar şımardı; devlet ne yapacağını şaşırdı.

Ramiz ve Kadı Paşalar Bahriye Nazırı Moralı Ali Efendi ile durumdan haberdar olunca artık sebat ve ısrarın faydası olmayacağını anlayarak saraydan çıkıp Yalı köşkünde bağlı olan kürekli Kırlangıç sefinesine binip Üsküdar tarafına kaçtılar. Ancak burada karaya çıkamadıkları cihetle tebaa ve taallûkatı olanlarla birlikte bir çektirmeye aktarılıp Marmara'ya yelken açtılar. Firariler, eşkiya tarafından takibe memur edilen bir Brikin arkadan yaklaştığını görüp Ayastefanos (Yeşilköy)a yanaşıp tekrar kaçtılar; takibe memur olanlar üzgün geri döndüler.

Bâb-ı âlideki kışlık odun ve kömürün tutuşması ateş etrafında pervane gibi dolaşan gözü kızgın arayıcıların yakalanmasına bir iki gün mâni oldu. Ateşin sönmeğe başlaması ile altın ve gümüş külçeleri aramak için yerleri kazarlarken bir demir kapı göründü. Arkasındaki ikinci demir kapı da açıldığı zaman içeri girenler kârgir mahzende üç ceset buldular. Biri Alemdar, diğerleri başkadın ile harem ağası idi ki bunalıp ölmüşlerdi. Yanlarında altın ve mücevher dolu keselerle ufak sandıklar vardı. Arayıcılar bunları gasp ve yağma ettikten sonra Ağakapısına koşup: (Baskın gecesi bir kolayını bulup kaçtı dedikleri Bayraktar Paşa iki arkadaşı ile bunalıp kalmış bulundular) diye müjdelediler. Yeniçeri Ağası olacak adam hemen Katar Ağalarını beraberine alıp Paşakapısına geldiler. Alemdar'ın cesedini sürüyerek Atmeydanına getirip üç gün meydanda kendi halinde bırakıldı. Sonra Yedikule dışında bir hendek içine atıldı.

Fitne ve fesat ateşi yeniden alevlenince Yeniçeri zorbaları ocaklarına suikastle itham ettikleri vezir ve ricalin isimlerini havi bir pusula yapıp bunların idamlarını istediler. Ayrıca Nizam-ı Cedide evvelahır fetva vermiş olan Şeyhülislâm Salih Efendizade Esat Efendiden de fetva vermesinin sebebi tahkik olunmak üzere meclise gelmesi talep edilince Meclisteki ulema (Bilistihkak Şeyhülislâm olmuş bir zat-ı celil-üs-sıfat hakkında böyle bir muamele-i nâbeca icrası mucib-i nakıysa-i şan-ı ulema ve mucib-i intihâk-ı hürmet-i şeriat garadır. Cümlemiz çâk çâk ve üftade-i ma'riz-i helâk olmadıkça bu kâr-ı nahemvara muvafakat ihti-

malimiz yoktur) diye sebat ederek zorbaları bu düşüncelerinden vazgeçirdiler.

Bundan başka (İdare-i umur-u Saltanat muhavvel-i uhde-i rical-i devlettir. Onların fıkdanı mesalih-i mülkiyyeye muris-i iğtişaş ve perişânî olur. Ezcümle Galib Efendi mezayay-ı esrar-ı devleti arif ve ahkâm-ı uhud ve şuruta ve usul-ü mükaleme-i düveliyeye vakıf bir zat olup derdest olan Rusya mükâlematı anın marifetiyle icra olunuyor. Bu surette cümlesini imha etmek münafi-i davay-ı sadakattir) gibi ikna edici delillerle Galip Efendiyi ve onunla beraber birkaç bigünah zatı da kurtardılar. Zorbalar Kadı Paşa ile Ramiz Paşanın kaçtıklarını kabul etmeyip isteklerinde ısrar ederlerken firarileri takip eden brikte bulunan biri gelip onları nasıl takip ettiklerini fakat karaya çıkmalarıyle yetişememiş olduklarını ancak karada olanların kendilerini kuşattıklarını anlatıp 'şimdiye kadar ölü ya da diri olarak ele geçmişlerdir' diye Yeniçeri ileri gelenlerine müjdeleyince ulema (gördünüz mü? Firarlarına inanmayıp bizi beyhude yordunuz. İşte tahakkuk etti ki kaçmışlar ve belki tutulmuşlardır) demeleri üzerine zorbalar söylediklerinden utanıp sükût ettiler.

Bunun üzerine cereyan eden görüşmelerde, firarilerin bulundukları zaman cezaları verilmek ve sekban ocağı kaldırılıp eski ocaklara riayet olunmak şartiyle cemiyetin dağılması ve itaat senedi yazmak üzere Cuma gecesi saat altı sıralarında güçlükle karar verildi ve firarilerin yakalanması için ferman-ı âli çıkarıldı.

Bu suretle kavgaya son verildiği sanılırken ertesi sabah (cuma) sarıay bostancılarından bazı fesat ve fitneci rezil takımının Otluk kapısını açmaları sonunda sekbanlardan bir kısmı daha öldürüldü. Yeniçeri zabitleri evvelce bir desise olarak vermiş oldukları (Bizim düşmanımız Ramiz ve Kadı Paşalarla onların tarafından olanlardır. Sekbanların çoğu bizim hemşehri ve ahbabımızdır) sözüne istinaden buldukları sekbanları grup grup kışlalarına misafir ettiler, geri kalan sekbanlar şuraya buraya dağılıp gittiler. Yüzbaşı ve Binbaşılardan bazıları eşkiya eline düşüp gadr kılıcı ile telef oldular. O esnada topçular Tophaneye dönerken birkaç eşkiya Arabacıbaşı Abdullah Ağa'ya kurşun attılar. O da dört çifte kayığı ile üzerlerine saldırıp şeşper ile birkaç kişinin başını yarmış ise de diğerleri ile dövüşürken denize düşüp boğuldu.

Anadolu hanedanlarından Bolu Beyi olan Hacı Ahmet oğlu Bolu'da Asakir-i Şahane için asker tertibi, kışla ve hastahane inşası gibi mühim hususlara yardım etmiş olması sebebiyle İstanbul'a getirilerek uhdesine Kapıcıbaşılık rütbesiyle Büyük Mirahorluk pâyesi evrilmişti. Hanedanlar memleketlerine iade olundukları zaman da Saltanat-ı Seniyyenin bu gibi mühim işlerinde istihdam olunmak üzere Hacı Ahmed oğlu İstanbul'da alıkonulmuştu. İstanbul'daki manav, aşçı ve gözlemeci gibi esna-

fın çoğu Bolu'lu olup talimli asker hususuna hizmet ettiği için mumaileyhe düşman olduklarından bu kargaşalık sırasında ellerine geçirip onu da öldürdüler.

Yine aynı cuma günü Üsküdar'daki serkeşler grubu Selimiye kışlasına hücum ettiler. Bir miktar asker ile kışlanın muhafazasına memur olan Binbaşı Arnavut Mustafa Ağa top ve tüfek ile müdafaaya geçip pek çok eşkiyayı öldürdü. Fakat eşkiya, âdetleri üzere, kışlayı ateşe verince sekbanlar karıştı ve Binbaşı da şehit oldu. Kışlayı yaktıktan sonra Ocak Ağası ile Binbaşıların evlerini ve onların yanı sıra (Kurunun yanında yaş da yanar) meselince komşularının evlerini de basıp yağmaladıktan sonra yaktılar. Kadı Paşanın kira ile oturduğu evi de yağmalamakla kanmayıp yaktılar.

Bu konak eski Sadrazamlardan İsmail Paşa'nın konağı olup yetimlerine kalmıştı. İsmail Paşa Sultan Selim devrinde yeniçerileri Kadı Paşa aleyhine tahrik etmişti. Daha sonra İstanbul'a getirilen Kadı Paşa onun konağını kiralayıp ikamet etmişti. İsmail Paşa'nın fedakârı olan yeniçeriler konağını yakmakla yetimlerine büyük zarar verdiler.

Galata ve Tophane tarafındaki isyancılar da Levent Çiftliğine hücum ettilerse de sekbanların ateşine dayanamayıp geri döndüler. Bu sırada sekbanların cephaneleri bulunmadıktan başka zahireleri de kalmadığını ve sekbanların çoğunun yiyecek bulmak için oraya buraya dağılmış olduklarını öğrenen serkeşler tekrar hücumla kışlaları ve etrafındaki ev ve dükkânları yakıp kadınların gergef ve feracelerine varıncaya kadar buldukları bütün eşyayı yağmaladılar.

MUHTELİF OLAYLAR

Aynı gün, yani Arife olan cuma günü, Sultan Mahmud Han cuma namazını eda etmek üzere Zeynep Sultan camiine gittiği zaman eşkiyanın, Alemdar Paşa gibi padişahın bazı kurenasının da idamlarını isteyeceklerinden haberdar olan Yeniçeri Ağası ile zabitleri orada birikenlere (Be yoldaşlar, ne durursunuz! Ramiz Paşa ile Kadı Paşayı takımlarıyle Silivri tarafında tutup getirmişler. Aman bir ayak evvel Atmeydanında hazırlanan kazıklara vurasız!...) diye bağırdılar. Eşkiya ayağı yanmış it gibi Atmeydanına doğru koşup gittiler. Bu pek akıllıca bir tedbir olup selâmlık resmi patırtısız bitti.

Alemdar Paşanın yanında bulunan mühr-ü hümayun da o gün Yeniçeri Ağası tarafından padişaha verildi.

Birkaç günden beri Şeyhülislâm ile kaymakam Paşa sarayda kalmaktaydılar. Bayram gecesi Şeyhülislâm efendi Soğukçeşme kapısından çıkıp konağına dönerken bazı eşkiyanın birbirleriyle konuşurken Nizam-ı Cedid Şeyhülislâmı gibi yersiz sözler sarfettiklerini duyan ulema ileri ge-

lenleri, ulema namusuna dokunur yersiz bir muamelede bulunmasınlar diye Şeyhülislâmın değiştirilmesinin vakit ve halin icabı olduğunu Saltanat-ı Seniyyeye arzettiler.

Ertesi gün Şeker Bayramı olduğundan Sarayda eskiden beri âdet olan bayramlaşma merasimi yapılması kararlaştırıldığından ulema ve ricale haber verildi. Seher vakti Saray-ı hümayunda toplanılarak tebrik resmi icra olunduktan sonra Sultan Mahmut Han Sultanahmet camiine giderek Bayram namazını edadan sonra saraya döndü.

Yanan Bab-ı âli yapılıncaya kadar işlere bakılmak üzere Mürekkepçiler kapısı karşısında esbak Valide Sultan Kethüdası Yusuf Ağa'nın konağının muvakkaten Bab-ı Asafî olarak kullanılmasına karar verildi. Hemen Bayram günü temizlik ve intizamı yapılıp bazı kalemlerle kaymakam Paşa oraya naklolundu.

O gün Köse Kethüda diye tanınan Çelebi Mustafa Reşid Efendi de Sadr-ı âli Kethüdası oldu.

ALEMDAR PAŞA'NIN TERCEME-İ HALİ

Merhum Alemdar Paşa Rusçuk Yeniçerilerinden orta halli Hacı Hasan'ın oğludur. Sultan Mustafa devrinde çıkan Rusya seferinde 42 Bölük ortası ile seferberken Bayraktar olmuş ve ALEMDAR diye şöhret bulmuştu. Gayet mert ve cesur, asker yetiştirmeğe kadir, cömert, yoldaş uğruna can vermekten çekinmeyen bir insandı. Halk arasında methedilir ve Yeniçeriler arasında hatırı sayılırdı. Ziraat ve hayvan alım-satımı ile servet sahibi olmuş, ayakdaşları, hizmetkâr ve âyânlar kendisine diş geçiremeyecek derecede iktidar sahibi olmuştu.

Pasbanoğlu kargaşalığında Rusçuk âyânı Tersenekli oğlu İsmail Ağa'ya hayli adam ile yardım edince de onun yanında itibarı çoğaldı ve Hezargrad âyânı oldu.

Kadı Paşa Nizam-ı cedid askeri ile Edirne tarafına giderken Sadrazam İsmail Paşa'nın tahriki ile İsmail Ağa tarafından Nizam-ı Cedid aleyhine Edirne âyânı Dağdevirenoğlu'na yardım olarak asker gönderilirken Alemdar da kethüdası Köse Kethüda adıyla maruf Ahmed Ağa'yı 3000 askerle Kadı Paşa aleyhine göndermişti.

O esnada İsmail Ağa vurulup öldü. Rivayete göre katili Saltanat tarafından eğer ağasını vurursa Rusçuk'a âyân olacağı vaadiyle iğfal olunan bölükbaşılardan Tırnovalı Süleyman Ağa olup bir gece alelacele İsmail Ağayı öldürmüştür.

Lâkin Rumelice, İsmail Ağa çok zampara bir kimse olup katilinin karısıyla mülâkat isteğinde olup bu kadın da durumu zevcine anlatmış, o da efendisini öldürmüş olduğu hikâye olunur. Her ne sebeptense İs-

mail Ağa'nın tabi'leri ve müteallikatı ile etraf ve civarın eşraf ve âyânı Rusçuk'ta toplanıp görüşerek Alemdar'ı onun yerine seçtiler. Cümlesi ona itaate karar verdiler. O da selefinin bıraktığı mallardan etrafındakilere hediyeler ve hil'atler dağıttı. Az zaman zarfında selefinden ziyade şöhret buldu. Nüfuzu Rumeli'nin her tarafına yayıldı.

Sultan Selim zamanının sonlarında açılan Rusya Seferinde, görülen lüzum ve zarurete mebni, tatlı muamelelerle ikna edilerek üzerine verilen vezirlik rütbesi ile Tuna Yalısı Seraskerliği tevcih olundu. Taraftarı olduğu Yeniçerilerin intizamsızlığını görüp onlar tarafını iltizamdan vazgeçti. Sultan Selim'i tekrar tahta çıkarıp Nizam-ı Cedidi kurup kuvvetlendirmek maksadıyla İstanbul'a geldi. Fakat Sultan Selim kazaya uğramış olduğundan Sultan Mahmud'u tahta çıkarıp devlet işlerini yeniden tanzime çok ehemmiyet vererek işe başladı.

Halbuki, her yolu lehine döndürerek devleti yeniden tanzim ve işlerin birden ıslâhı pek çok kimsenin menfaatine dokunacağından haklı haksız düşmanı çoğaldı. Akıl kethüdası makamında bulunan devlet ricali zevk ve safaya düşmüş ve zati menfaatlerini celbetmek yoluna giderek onu da eğlence âlemlerine düşürüp şaşırttılar. Bu cihetle, fırsat kollayan Yeniçeriler habersizce bastıklarında yârsız yaversiz olduğu halde uzun bir müddet dayandı sonunda hiçbir taraftan yardım gelmeyince eşkiya eline düşmemek için cephaneyi ateşleyip onlardan bir kısmıyla beraber telef oldu.

Devlet ve milleti hakkında niyeti hayırlı ve himmeti çok yüksek olan Alemdar'ın bu şekilde felâketzede olduğuna esef olunur. Ayrıca sekban-ı cedid adıyla ikinci defa kurduğu talimli askerlerin ortadan kaldırılması daha çok teessüfü muciptir. Ne çare ki Allah'ın takdiri müsaade etmedikçe hiç bir tedbir kâr etmiyor.

Bir odalığından doğan Beykâr Bey adındaki oğlu Çarşamba semtindeki Halveti tekkesinde uzun müddet postnişin olmuştur.

AZİL, TAYİN VE DİĞER BAZI VAK'ALAR

Anlatıldığı gibi eşkiya güruhu Şeyh-ül-ıslâm Esad Efendi hakkında dediklerinden geri kalmıyordu. Bu sebepden vaki olan ihtar ve istid'a üzerine Esad Efendi Şevvalin üçüncü günü azledilip yerine Nakıyb-üleşraf bulunan Dürrizade Abdullah efendi Şeyh-ül-islâm tayin edildi. Esad Efendi birkaç gün Kanlıcadaki yalısında kaldıktan sonra Eşkiyadan korunmak üzere nefyedilerek arpalığı olan Manisa'ya gönderildi.

Kandıralı Mehmet adındaki eşkiya reisi Tersaneyi zaptedip Bursa'ya nefyedilmiş olan efendisi sabık Kaptan Seyyid Ali Paşayı davet etti. O da bir emr-i-âli olmadan yerinden hareketle Arefe günü İstanbul'a vâsıl oldu. Doğruca Ağa Kapısına gelip zorbalarla müzakere ettikten son-

ra korkusuzca tersaneye gidip kendikendine Kaptanlık makamına oturmak gibi delice bir harekete cüret etti. Şevvalin üçüncü günü Ocaklı'nın iddia makamındaki istid'alarıyle bu makamı istilâ etti.

Seyyid Ali Paşa aslen Çerkez olup Şânizade tarihinde yazıldığına göre gençlik günlerinde Cezayir-garb dayıları arasında dayıca terbiye görmüş kaba ve haşin bir kimse olduğu halde vaktini ibadete hasreden ve haramdan kaçan biri gibi görünmekle halk arasında dini ve imanı bütün ve doğru sözlü olarak bilinirdi. 1205 tarihinde Kaptan-ı Derya Giritli Hüseyin Paşa maiyetinde Kaptanlık Sancağıyle Karadeniz'e gitmişti. Donanmayı Hümayun beraberindeki birkaç Cezayir dayısıyle gizlice anlaşıp kendi başına bir iş görüp Kaptan paşa olmak sevdasına düşüp Klara burnu önünde Rusya donanmasına tesadüf edince aldığı talimata aykırı hareket ederek birkaç Cezayir gemisiyle ayrılıp korsan cengine gider gibi ilerleyerek palavra (güverte altındaki top) savurmağa kalkışınca düşman gemileri de alabanda (geminin bir tarafındaki bütün toplar) ya geçince beraberindeki gemiler bir hayli zedelenmiş ve bu hareket Donanmay-ı Hümayunda bir hayli şaşkınlığı mucip olmuştu. Paşa bu kendi başına hareketinden dolayı hiçbir ceza görmediğinden Küçük Hüseyin Paşa'nın kaptanlığında da bu misille bu harekette bulununca idam etmek üzere Üç Anbarlı'da hapsettilerse de Derr-üs-Sâade Ağası Bilâl Ağa'nın ricası üzerine kurtuldu.

Seyyid Ali Paşa bununla uslanmayarak Kaptanlığı alınarak Trabzon'a nefyedildi. Bir müddet sonra affedilerek Kapıcıbaşılık rütbesi verildi. İngiliz Donanması İstanbul önlerine geldiği zaman, ötedenberi hasretini çektiği Kaptan Paşalığı alabilmek için sahilde toplanmış olan halkın arasında «Birkaç gemi verseler de şu donanmayı yaya batırsam» yollu konuşması karşısında hayatında Tüfekhane semtinden geçmemiş ve Tophane çeşmesinden su içmemiş kimseler birbirlerine «Seyid Ali bey şu gemilerin üzerine beş gemiyle gönderilse hepsini esir eder, ama iş başka demeğe başladılar. Bu sırada Sultan Selim Han oraya gelerek kendisine iltifat edince ona da kahramanlıktan bahis ve padişahın gönlüne ferahlık verecek sözler söylemiş, bunun üzerine emrine 20 gemi ve arkasından da vezirlik rütbesi ile Derya Kaptanlığı uhdesine verildi. Ancak korsanlıktan yetişme olduğu cihetle ilerlemesi gereken Nizam-ı Cedid mesleğinden meylettiği için Padişah nezdinde istenmeyen (gayrı makbul) fakat halk arasında medhedilen bir insan olmuştu. Sonradan Sultan Mustafa zamanında bir fırka donanma ile Karadeniz Boğazına giderek Rusya donanması ile yaptığı muharebede yenilgiye uğrayarak Donanmay-ı Hümayunu hayli hasara uğrattı. Paşa kendi suçunu örtmek gayesiyle bazı bahriye umerasını suçladı. Daha sonra Alemdar Paşa İstanbul'a geldiği zaman Seyid Ali Paşa'yı azledip Bursa'ya sürdü. Bu defa

zorbaların daveti ile gelip kendi kendisine Kaptanlık makamına gelip oturdu. İhtilâl içinde bulunulduğu cihetle Sultan Mahmud Han Hazretleri de tasdik ve takrire mecbur oldu. Bununla beraber hakkında kin beslemesi pek tabii idi.

Silâhdar-ı Şehriyari Mehmed Bey ile Çuhadar Ağa yeni nizamın gayretkeşlerinden oldukları için haklarında zorbaların düşmanlığı bilindiğinden Şevval'in 4'üncü günü Daire-i Hümayûndan çıkarılıp Kıbrıs'a nefyedildiler. Kilâr Kethüdası Emin Ağa Silâhdar-ı Şehriyârî Kahveci Başı Osman, Kılâr Kethüdası ve Elhac Arif Ağa da Kahvecibaşı oldular.

Meşihat tebeddülü dolayısıyle münhal olan Nakıby-ül-eşraflık mansabı Şevvalin beşinci günü Mekke-i Mükerreme pâyelilerinden evvelce Üsküdar kadısı olan Çelebizade torunu Esseyyid Zeynel Abidin'e tevcih edildi.

Devlet-i aliyyede adet olduğu üzere o devirde her sene Şevval ayı evailinde tevcihat yapılır, memurların kimi yerlerinde bırakılır ve kimi azil, kimi tebdil edilir; açıkta kalanlara da mevkufattan birer miktar bağışta bulunulurdu. Bu sene hâdiselerdeki değişiklik sebebiyle tevcihat birkaç gün gecikti ve Şevvalin sekizinde yapılabildi. Her sene yapılan tevcihatı tamamiyle almakta tarihi bir fayda olmadığından tarihimizde ondan sarf-ı nazar edilmiştir.

Anlatıldığı üzere Ramiz Paşa ve arkadaşları İstanbul'dan kaçtıktan sonra Ramiz Paşa ile İnce Mehmet Bey Çatalca'da Selim Giray Sultanın çiftliğine gittiler. Kadı Paşa ile Ali efendi geri döndüler. Ali efendi İstanbul'da bu yerde gizlendi. Çok cesur bir kimse olan Kadı Paşa kendini belli ettirmeksizin İstanbul'u dolaşmış, atmeydanı ve sair toplantı yerlerinde alınan kararları dinleyip durumu gördükten sonra Üsküdar'a geçip oradan Alaîye tarafına gitmişti.

Fakat ölü veya diri olarak yakalanmaları için çıkan emirler her tarafa gönderilmiş olduğundan aslen Kadı Paşanın adamlarından olan Teke Müteselliml Kapıcıbaşı Hacı Mehmet Ağa arama emrine fazlasıyla itina ederek o havaliye gitmiş ve Paşa'yı tutup idam ettikten sonra kesik başını İstanbul'a göndermişti. Bu sebeple Paşanın terceme-i halini yazmak münasip görülmüştür.

Merhum Kadı Abdürrahman Paşa eski Şeyh-ül-islamlardan Minkarizâde torunlarından ve Mevaliden Mehmed Efendi'nin oğlu olup İlmiye mesleğindendir.

Kayseri Naibi iken Bozkır Kazası Maden-i Hümayun-u Müdürü olan amcası Ali efendi aleyhine mezkûr kaza ahalisi tarafından başkaldırma neticesi Ali efendinin öldürülmesi mal ve mülkünün yağma edilip cariyelerinden birinin ırzına geçilmesini duyunca Kayseri Naibliğinden istifa edip amcasının intikamını almak üzere kendisine mezuniyet verilmesini Bab-ı âliden istida ile Kayseri'den hareket etti. Bozkır kazasıyla

hemhudut olan Seydişehiri kazasına varıp orada birkaç gün İrade-i seniyyenin gelmesini bekledi. İstanbul'dan gelen müsaade mucibince, ikibin kadar asker tedarik ederek Bozkır kazasına gitti ve Ali efendinin katillerini bulup idam ettiğini ve bu fesatla alâkası bulunan birçok kimseyi dövüp oradan uzaklaştırdığını Bâb-ı âliye bildirdi. Hizmeti Saltanat-ı Seniyyece makbul görülüp uhdesine mir-i merani (Beylerbeylik) rütbesiyle adı geçen maden emaneti ve Alâiye ve İçel Sancakları Mutasarrıflığı tevcih buyuruldu. Beş ay sonra vezirlik rütbesiyle Konya valiliği ihsan olunup Maden emaneti ile Alâiye ve Beyşehri mir-i miranlığı 13 yaşındaki oğlu Abdullah beye tevcih buyuruldu. Fakat Kayseri Naibliğinden evvel Konya'da Naib iken bazı muzur kimseleri te'dip ve terbiye ettiğinden dolayı belde sakinlerinden bir kısmının düşmanlığını kazanmıştı. Bu sebepten Konya ve nahiyelerinden toplanan birkaç bin kişi kendisini Konya'ya sokmamak üzere tertibat aldılar. Ancak, Paşa'nın yanındaki asker cebren Konya'ya girmesine yetebileceği halde Konya'ya birkaç saat mesafede Çayırbağları denen mevkide çadırlar kuruldu. Halka münasip lisan ile durum anlatılmağa çalışıldıysa da faydası olmadı. Bunun üzerine, kış mevsiminin gelmesiyle çadırlarda ikamet güç olacağından, askerlerin arasından cesur ve atılgan 200 kişi seçip yanına alarak gece saat beş sularında kale kapısından girerek Hükümet Konağına gitmek üzere ilerlerken üzerlerine ateş açıldı ve 50 kadar adamı yaralanıp öldürüldü. Kendisine kurşun isabet etmediğinden kalan adamlarıyla Hükümet Konağına vardı. Muhalif olanalr korkup dağıldılar. O da ertesi gün Ferman-ı-âliyi okuttuktan sonra Yeniçerilerden ve fesatçılardan 200 kadar kişiyi idam ettirdi. Konya haricinde derhal bir hükümet konağı inşa ettirdi ki, burası şimdi asker kışlasıdır. Burada 5-6 sene devlete hizmet ve asker tanzimine himmet ettikten sonra uhdesine Anadolu valiliği verildi. Tedarik ettiği 30.000 kadar Nizam-ı Cedid askeriyle Rumeli ıslâhatına memur edilip sonra iade olundu. Alemdar Paşa zamanında da yine İstanbul'a getirildi. Bu kısım yukarıda beyan edildiğinden tekrarına lüzum yoktur. Alemdar Paşa vak'ası üzerine Alâiye ve Teke'de alâkası bulunduğu ve oğlu Abdullah bey de Alâiye ve Beyşehri Sancaklarının mutasarrıfı bulunduğu cihetle o tarafa kaçarak Alâiye Kalesine kapanmış ve ikibin kadar asker toplamıştı. Ocaklının teklif ve ısrarı ile sadır olan Ferman-ı âli mucibince Teke Mütesellimi Hacı Mehmet Ağa kaleyi 10.000 askerle hücumla 5-6 ay kadar kuşattıktan sonra Kadı Paşa ile oğlu Abdullah Paşayı ve büyük oğlu müderrislerden Mehmet beyi hicri. 1223 (Milâdi 1807) yılı başlarında idam etti.

Kadı Paşa'nın öldürülmesi devletçe zayiat olduğundan Sultan Mahmud Han hazretleri Hacı Mehmet Ağaya kin beslemişti. Kadı Paşanın malı kendisinden sorulduğunda Mehmet Ağanın miriye çok az birşey göstererek gerisini sakladığı ve kendisi zorla, çalarak mal edinen zorba gü-

ruhundan olduğu için tekidi istendiğinde ters cevap vermesi vesile addedilerek üzerine asker sevkedilmiş ve Teke kalesi dokuz ay müddetle kuşatmış ve Osmanlı sefineleriyle Hacı Mehmet Ağa yakalanıp idam edilmiş, evlâdı ve taallûkatı ebedi surette Selânik ve sair yerlere nefyedilmişlerdir.

Ramiz Paşa'ya gelince: İnce Mehmet Beyle beraber Çatalca'da Selim Giray Sultanın çiftliğinde bir müddet kaldıktan sonra Pınarhisar'a gidip orada bir kaleye kapandı. Alemdar Paşanın vefatı haberi üzerine Ruscuk'ta bulunan Haznedar Ahmet efendinin âyânlığa oturarak civarındaki kazalar âyânlarına vaadlerde bulunduğunu ve Ermeni taifesinden, Alemdar Paşanın sarrafı olan Manuk ile sair taallûkatı ve sekbanlarının da Ruscuk'a kaçmış olduklarını duyan Ramiz Paşa, ince Mehmed Beyle beraber Ruscuk'a gitti. Seydi Ali Paşa selefinin o tarafta dolaşıp durmasından ziyadesiyle kuşkulandığı için ısrar üzerine Kandıralı Mir-i-mirani rütbesiyle kaçakların takibine memur edildi ve Şevval'in sonlarında Rumeli tarafına gönderildi. Kandıralının müracaatı üzerine de maiyetine 4-5 bin kişinin verilmesini istedi. Bunlardan biri Yılık oğlu Süleyman ağadır.

Yılıkoğlu aslen dağ eşkiyası reislerinden olup İbrahim ağa onu Tersenekliоğluna muarız olmak üzere Silistre ayanı nasbettirmiş Tersenekli oğlu da üzerine asker gönderip onu kaçırmıştı. Alemdar Paşa devrinde oralarda duramayıp bir müddet Balkanlarda dolaştıktan sonra Sirozi İsmail Beye sığınarak Sofya'da ikamet etmekteydi. Alemdar Paşanın felaketini duyunca Sofya'dan kalkıp Filibe civarındaki Karlıova kasabasına geldi, orada Silistre Mütesellimliğinin emriyle devlet muhaliflerinin hakkından gelinmek (öldürülmek) üzere emr-i şerif gönderilmesini Bab-ı âliye arzetti. Vidin valisi İdris Paşa da uhdesindeki Vidin ve Niğbolu kazalarının idaresine muktedir olmadığı için Yılıkoğlu ile ittifak ettiğinden bu kazaların da kendisine verilmesi için müstakil bir emir yazılıp acele gönderilmesini rica etti. O havalideki âyânlar taifeler hükümdarı gibi başlıbaşına hükümdarlık eder olduklarından Yılıkoğlu Balkan ötesinde hangi kazaya gitse çarpışması lâzım gelecekti. Hele Silistre'ye giderse Haznedar Ahmet Efendi ile aralarında muharebe çıkacağı aşikârdı. Halbuki o sıralarda Osmanlı ve Rus murahhasları Yaş kasabasında barış görüşmeleriyle meşguldü. Bu sırada bir dahilî harb çıkması çok zararlı olacaktı. Bu husus Sirozî İsmail Beyden soruldu. O da Yılıkoğlu tarafını tutar görünmekle beraber, (vakit ve hale gâre Ahmet efendi ile hoş geçinip iltifat etmek lâzımdır; bunun aksine hareket edildiği takdirde evlâd ve ayâlini muhafaza kaydına düşerek mukabele edeceği cihetle bir vuruşma ve ihtilâl çıkacağı aşikârdır) diye yazarak bildirdi. Bu-

nun üzerine başka bir tedbire teşebbüs için karar alındıysa da Kaptan Paşa için Ramiz Paşanın o havaliden sürülüp uzaklaştırılması lüzumlu görüldüğünden Yılıkoğlu'nun bu işte Kandıralı maiyetinde kullanılması gerekti. Sadrâzam kethüdası Çelebi Mustafa Reşid efendi her ne kadar bazı mahzurlar ortaya koyarak (Yılıkoğlu'nun bu işe karıştırılması doğru olmaz, diğer dört beş âyân memur edilsin) dediyse de Kaptan Paşa ısrar ettiğinden Yılıkoğlunun da memuriyetine karar verildi. Kandıralı, Yılıkoğluna Kapıcıbaşılık rütbesi verilmezse memuriyetini terkedip İstanbul'a döneceğini ima etti. Kapıcıbaşılık rütbesi Mir-i-miranlık rütbesine muadil olduğu ve bir kimsenin bir başkası için kendi rütbesine muadil bir rütbe inha etmesi adaba aykırı olduğundan umumî reyle reddi münasip görülmüşken Kaptan Paşanın ısrarı üzerine çaresiz kabul edildi. Kandıralı ve Yılıkoğlu Tuna Seraskeri Hüsrev Paşanın maiyetiyle Ruscuk'a Ramiz Paşa, Köse Ahmet Efendi ve Alemdar Paşa ile alâkası olan diğerleri üzerine memur edildiler.

Alemdar Paşa hayatta iken Vidin'deki Molla Paşa Ruscuk üzerine bir hareket göstermesi üzerine Alemdar Paşanın o tarafa 6000 asker göndererek İstanbul'daki kuvvetinin zayıflaması neticesi düşmanları kendisine galip gelmişlerdi. Bu defa Kandıralı Mehmet Paşa, Yılıkoğlu Süleyman Ağa ve diğer âyânlarla birlikte Hüsrev Paşanın Ruscuk üzerine hareketleri halkta vesveseye sebep oldu. Ramiz Paşa ve arkadaşları ahalinin mizacını yokladıktan sonra burada kaldıkları takdirde kendilerine yardımcı olmayacaklarını anlayarak Zilkadenin başlarında bütün mal ve mülkleriyle Rusya'ya sığındılar.

Yılıkoğlu böylece ayağını attığı Silistre'de âyân olarak hüküm sürdü.

Zilkadenin II inci günü Sadrâzam Kethüdası Çelebi Mustafa Reşid efendi azledilip yerine Defter-i Hâkanî Emin Küçük Reşit efendi Sadrâzam Kethüdası nasb ve tayin edildi. Moralı Osman Efendi affolunarak aynı ayın sonlarında İstanbul'a geldi.

Edirne sarayının tamirine memur olan eski Defterdarlardan Sadullah Efendi Alemdar vak'asını duyup izin almadan İstanbul'a geldiği için nefy suretiyle cezalandırıldı.

Valide Sultan Kethüdası Yusuf Ağaya intisab olan İrfanzade Arif Efendi zamanının adamı, orta halli ve vesveseli derecesinde uzağı gören bir kimse olduğundan Sultan Selim ricali akrabalarının nasıl birer felâkete uğradıklarını görmüş ve bazı mühimmat tanzimi için Akdeniz Boğazına memur edilmiş, sonra Alemdar Paşa ile Ruscuk tarafındaki memuriyeti sırasında hâsıl olan tanışıklık sebebiyle Paşa İstanbul'a geldiği zaman o da gelmiş bu tanışıklık ve münasebet de tekrar boğaza sürülmesine sebep olmuştu.

Evvelce Tayyar Paşayı azlettirmek üzere Edirne'den İstanbul'a gelip gitmiş olan Baki efendi de Ruscuk yaranı akrabalarından olduğu için Kütahya'ya sürüldü.

Sadrâzam Memiş Paşa eski Sadrâzamlardan Ziya Yusuf Paşanın dairesinden çıkmış ve onun yardımı ile Divan-ı Hümayun hocalığı mesleğine girmişti. Sonradan vaki olan ihtilâller sırasında Çavuşbaşı oluverdi. Alemdar Paşa vak'ası sırasında Sadaret Kaymakamı olduğu için sonradan Sadrâzam oldu. Ancak, uzun etekli Sadaret hil'ati kendisine ve haysiyetine uzun geldiği ve o sıralarda içeride ve dışarıda halk ikiye bölünerek bir kısmı hükümete sadakat göstermekte öteki kısmı da Yeniçeri gayreti gütmekte olduklarından böyle bir karışıklıkta sadaretin idaresindeki aczi görülmekteydi. Rusya ile başlayan görüşmelerin, harb veya sulh, hangi şekilde neticeleneceği de henüz malûm değildi. Bu sebeple her iki tarafı harbde ve sulhta idare edebilir şöhretli haysiyet sahibi vezirlerden birinin sadarete getirilmesi lüzumlu görüldüğünden Zilkadenin 14 üncü Pazar günü Memiş Ağa azledilerek Sakız adasında ikamet etmek üzere İstanbul'dan çıkarıldı. Mühr-ü Hümayun gizlice bir Haseki eliyle evvelce Haleb eyaleti tevcih edilen Ziya Paşa'ya gönderildi. O gelene kadar Çerhacı Ali Paşa Sadrâzam Kaymakamı tayin edildi. Mühr-ü Hümayunun kime gönderildiği bilinmediği için halkın zihinleri bir müddet Sadarete kimin geleceği düşüncesiyle meşgul ve teskin edildi.

Çerhacı Ali Paşa sadarete çok istekli olduğundan Kaymakamlığa kani değildi. Zira ihtilâl sırasında eşkiya ile efendileri arasında bir hayli gidip gelmiş ve güya bu hâdise onun sayesinde sona erdirilmiş gibi kendisine kıymet vermiş, bu sebeple sadareti kendisine yakıştırmıştı. Ocaklı Ziya Paşayı istemiyormuş gibi ondan vazgeçilmesi için türlü desiselere başvurmuştu. Meselâ: İstanbul dahilinde on-onbeş gün müddetle sabahları ev ve dükkânların kapı ve kepenklerinde Yeniçeri ortalarına mahsus tebeşir veya kömürle çizilmiş türlü işaretler görülüyordu. Zabitler her ne kadar araştırdıysalar da yapanların kim oldukları bulunamadı. Böylece devam ederek bir gece saray kapılarına gayet mahirane yapılmış, yalanlarla dolu yaftalar asıldı. Ertesi sabah görüşmeğe gelen memurlar Bab-ı âliye gelince kaymakam Paşa telaş içinde ve işi büyüterek bu yaftaları ortaya koydu ki, bunlar hep kendi marifetiyle yaptırılmış şeylerdi. İstanbul kadısı Köstendilli Tahir Efendi işin inceliğini intikal ve henüz fitne tufanı tamamiyle sükûnet bulmamış iken bu kötü adamın kendi arzusuna uyarak işi yeniden dalgalandırmak sevdasında bulunduğunu ortadaki hal ve sözlerden istidlâl ederek kolu kanadı kırılmış olarak Ocaklı'nın ahd ve misaklara sadakatle devlet işlerine karışmayacakları sözüyle bahse başlayıp (Bu yaftalar Ocaklı'nın işi değildir. Belki münafıkların düzmesidir) dediği zaman Kaymakam Paşa bu söze kırılmış görünerek (Bunlar Ocaklının işi olduğu katidir. Hatta içlerinden bazıları o

yaftalarda söylemek istediklerini bana söylemek istediler. Kulak asmadım. Şimdi de Ziya Paşa yaklaştıkça benden ümidi kestiklerine dair söylemek istediklerini açıkladılar. Sadrâzam gelmezse fitnenin tekrarlanacağı aşikârdır. Bu durumu padişaha arz ile sadrazamın değiştirilmesi zaruridir) diye sert sözler kullanması kötü niyetini biraz meydana çıkardı. Tahir efendi Hamidizade yetiştirmelerinden olup sözünü esirgemez, bildiğini söylemekten kaçınmaz, açık sözlü, cesur bir zat olduğundan, sert bir yüzle tekrar cevap verdi.

«Bu kadar telâş edecek bir madde değildir. Yeniçeri yoldaşlarımızın eğer Ziya Paşaya emniyetleri yoksa lütfen tebdili hususunu padişahımızdan dileriz demekten âciz değillerdir. Böyle imzasız ve başı sonu yok yaftalar yapıştırmağa ihtiyaçları yoktur. Fakat hakikatin araştırılması en muvafık ihtiyat kaidesidir. Yoksa tahkik etmeden körükörüne sadaretin değiştirilmesi gibi mühim bir emre teşebbüs etmek hiç de mümasil değildir. Çünkü bu hiç bir haberi ve dahli olmayan ocaklıyı sebepsiz itham demektir. Bu maddenin arz ve ifadesi padişahı gücendirir. Sonunda padişahla kul arasına nefsaniyet girer. Sonra, ecnebi devletlere karşı gösterilen rezalet ve aşağılık henüz hazmolunmadı. Şimdi birkaç merhale aşmış bir sadrâzamı bir kuruntu uğruna geri göndermek dost ve düşmanlarımız nazarında çok çirkin bir durum alacağını anlatmağa lüzum yoktur. Bir de sizin haberiniz olmaksızın hayır ve şerri ayırd edemeyen tebeanızın sadaretinize sebep olmak maksadıyla çevirdiği bir dolaptır. Bir kere tahkik etseniz» demesi üzerine Kaymakam Paşanın rengi simsiyah oldu. Başı sonu belirsiz sözler söylemeğe başladı. Bunun üzerine Tahir efendi de hiddetlenip sözsüz selâmsız meclisten ayrıldı ve evine gitti.

Kaymakam Paşanın Sadaret ve sevdası ile böyle yolsuz hareketlere cüret ettiği söylenen söz ve yapılan hallerden anlaşılmış ise de Sadrâzamın gelişi yakınlaşmış olduğundan kaymakamlıkta bırakılması bir celse-i hafife hükmünde olacağı cihetle şimdi başka bir kaymakam nasb ve tayini ile uğraşmaktan birkaç gün oyalayarak istihdamı Padişahça isabetli ve zaman ve duruma muvafık ve münasip görüldü. Tahir Efendi de tavır ve hali padişah nezdinde o kadar makbul olmadığından Zilhiccenin ikinci günü Mihalic kasabasına nefyedilip yerine Mekkizade Asım efendi İstanbul kadılığına tayin olundu.

Yanya Mutasarrıfı Tepedelenli Ali Paşa ile Elbasan Sancağı Mutasarrıfı İbrahim Paşa arasında uzun zamandanberi uzayıp giden kavga fazla can kaybına sebep olduğundan aralarındaki anlaşmazlığın halli için Divan-ı Hümayûn hocalarından Abdülkerim Efendi Zilhiccenin ortalarında irade-i seniyye ile o tarafa tayin edildi.

Evvelce İstanbul kadısı Muradzade Mehmed Murad Efendi üzerinde hiç bir suretle hocalık hakkı olmayan resmî âlimlerden olduğu halde bü-

yük kadılardan Murad efendinin oğlu olması hasebiyle resmi mesafeleri kat'edip Hicri 1217 (Milâdi 1801) tarihinde Mekke-i Mükerreme kadılığına nail oldu ve 1221 (1804) yılı Cümadelûlâsının başlarında başkâtibi Ahmet Efendinin yardımı ile 1221 (1804) tarihinde İstanbul kadılığına vasıl oldu. Cahil cesur olur (Elcahil-cesur) dedikleri gibi Kabakçı vak'asında önayak olması hasebiyle Alemdar Paşanın İstanbul'a gelişindeki sürgün avında o da Edirne'ye sürülmüştü. Zilhiccenin ortalarında müptelâ olduğu göğüs darlığından kurtulamayarak öldüğü haber alındı.

Harem-i Hümayûnda herkes bir doğum hazırlığında iken Zilhiccerin onsekizinci Cuma günü bir sultan doğdu ve Fatma adı verildi. Âdet olduğu üzere büyük şehirlere doğumu müjdeleyen fermanlar gönderildi. Üç gün üç gece şenlikler yapıldı. Evvelâ bazıları doğan çocuğa merhum Sultan Mustafa'nın dediler ve şairler buna göre tarih düşürdülerse de hemen Sultan Mahmud Han Hazretlerinin sulbünden olduğu meydana çıkmıştır.

Bahsolunan sürgün avında sürülmüş olan Sadrâzamlardan Alizade Mehmet Nurullah Efendi ile Aşir efendi zade Hafid efendi bu doğum sebebiyle af ve serbest bırakılarak İstanbul'a getirildiler.

Sadrâzam kethüdası tayin olunan Küçük Raşid efendi müfrit ve tahrik edici bir kimse idi. Kaptan-ı Derya Seyyit Ali Paşanın Kapı Kethüdası olduğu için her sabah tersaneye gidip Kaptanpaşa ile mahremane görüştükten sonra Kapı'ya gelmeyi âdet edinip diğer zorbalarla da sıkı fıkı ahbaplık eder olmuştu. Halbuki sadrâzam Kethüdalığına erişan bir kimsenin artık kapı kethüdalığı işinden ayrılması lâzımdı. Bundan başka Bâb-ı âli'de kethüda veya Reis olan kimselerin Kaptan Paşa gibi Padişahın nefret ettiği mütegallibe gürühundan kimselerle samimiyet ve münasebeti kat'iyen uygun düşmediğinden Kaymakam Paşa Padişahın iradesiyle Raşid Efendiye lüzumlu tenbihatta bulunmuşsa da faydası olmamış, hatta bir seferinde Paşa «Eğer bu hareketten vazgeçmezsen şu hançer ile seni öldürürüm» diye belindeki hançeri gösterip korkutmuştu. Fakat Raşid efendi yine mütenebbih olmayıp Kaptan Paşa ile samimiyeti devam ettirip yerinde devamlı kalma çaresini zorbalarla ülfette arar oldu. Bu durum üzerine Zilhicce sonlarında azledilerek Karahisara sürüldü. Yerine Defter-i Hakani Emini İbrahim Afif Efendi tayin olundu.

Raşid Efendi Üsküdar'da yolluk tedariki için kaldığı iki gün zarfında Kaptan Paşaya ve ülfet ettiği Yeniçeri reislerine (sizinle anlaşmamız bizim uzaklaştırılmamıza sebep oldu. Bundan hakkınızda ortaya çıkacak hükümleri siz düşünün. Hemen bugün toplanarak Bâb-ı âliye gidip sürülmemiz sebebini sorun ve memuriyetimizde devamlı bırakılmamızda ısrar edin) diye tezkereler yazdıktan başka evvelce Kapı Kethüdası olduğu Sirozi İsmail beye de (tarafımızı tutarak hemen affedilip serbest bı-

rakılmamız ve makamımıza iade olunmamız hususunda Bâb-ı âliye müracaat ediniz) diye mektup yazıp kiraladığı bir tatarla gönderdiği işitilince bu suçunun cezası daha sonra verilmek üzere hemen tahsis olunan bir mubaşir ile menfasına gönderildi.

Rumeli Kadıaskeri Mehmet Derviş Efendi kaba, cahil ve Sadaret mevkiine lâyık değilken Sultan Selim Han Hazretlerinin şefkat ve merhameti ile İmam-ı Sultanî ve kısa zamanda da İlmiye mesleğinin sonu olan Sadaret rütbesine kadar yükselmişti. Sultan Selim'in hal'inde zorbalar ulemadan birini elçi olarak saraya göndermek istediklerinde bu ağır ve çirkin hizmeti Münib Efendi ve diğer ulemanın kabul etmemeleri üzerine bu ahlâksız adam iftiharla bu işi kabul etmiş ve padişahın huzuruna korkusuzca girerek edepsizce muamelelere cesaret etmişti. Yine bu adam Alemdar Paşa vak'asında zorbaların elçisi olarak saraya giderken pervasızca 'Cülûs da ister misiniz' yollu, zorbaların bile hatırına gelmeyen bir sual sormuştur. Hâsılı, bu makamın ehli olmayan bu adam da Örfi müddeti sona ermeden Zilhiccenin son günü azledildi ve yerine Kethüdazade Mehmet Sadık Efendi Rumeli Kadıaskeri nasb ve tayin olundu.

Bu sıralarda Rusya ile görüşmelere başlanmış ve İngiltere ile musaleha aktedilmişti.

DEVLETLERİN AHVALİ İLE SULH VE HARB HAVADİSLERİ

Yukarıda anlatıldığı gibi Napolyon resmi ve gayrı resmi birçok vaitlerde bulunarak Osmanlı Devletini iğfal edip İngiltere ve Rusya ile bozuşturup harbe tutuşturmuş olduğu halde bütün vaidlerini ayak altına alıp tek başına Rusya ile antlaşma yapıp Osmanlı Devletini açıkta bırakmıştı. Her ne kadar Osmanlı Devleti ile Rusya arasında bir mütareke akdettirerek bunu bir barışa kadar götürmekte aracılık etmişse de görüşmeleri Paris'e kadar götürüp sürüncemeye düşürdüğünden Osmanlı Devleti haklı olarak şikâyette bulunmuştu. Napolyon kendi politikasında birdenbire görülen değişmeyi Sultan Selim III ün hal'ine hamlederek mazeret beyan ettiyse de bu gibi iç olayların Osmanlı Devleti ile Fransa arasındaki dostluğa zarar vermeyeceği bildirildi. Napolyon Osmanlı Devleti ile Rusya arasında arabuluculuk ederek şanlı ve hayali bir suretle sulhü temin etmeğe söz verirken diğer taraftan Osmanlı memleketini aralarında bölüşmek üzere Rusya İmparatoru ile gizlice haberleşmekte ve Devlet-i Aliyye'yi her gün bir yalan ve desise ile oyalamaktaydı.

Osmanlı Devleti de Fransa'nın renk değiştiren tavırları karşısında emniyeti kalmadığından İngiltere'ye meyletmişti.

Karada ve denizde hem Rusya ve hem de İngiltere Devletleri ile muharebe zor ve bilhassa İngiltere, Osmanlılar için, Cezayir ve sahilleri sebebiyle, zarar aşikâr olduğundan, böyle bir zararın def'ine Fransa bile muktedir olamazdı. Bu sebeple İngiliz Donanması Amiraline Kaptan-ı Derya ve başkaları tarafından gizlice yapılan sulh akdi hususundaki teklife rağbet edip İngiltere barış isteğiyle bir murahhas gönderdi.

Sultan Mustafa devrinde sulh akdi için karar verilip Şıkk-ı Sani ve İrad-ı Cedid Defterdarı olan Ahmet Bey ile Boğaz Muhafızı ve Seraskeri Hakkı Paşaya izin verilmişti.

Böyle bir anlaşma politikasına aykırı düşeceğinden Fransa türlü vaadlerle mani olmağa çalışmıştı.

Bu defa hakikat Fransa'dan gizlenerek onların sorularına İngilizlerin bahriye kuvvetlerine karşı koymak mümkün olmadığı yollu lisan kullanılıyordu.

Hattâ Alemdar Paşa'nın Orduy-u Hümayûn'la Edirne'den İstanbul'a gelişi sırasında Fransa Maslahatgüzarı Orduy-u Hümayûn'a bir yazı gönderip (Fransa Devletinin tavassutuyla akdolunacak sulh anlaşmasının uzamasından Osmanlı milletinin şikâyetine binaen Osmanlı hükümetinin İngiltere ile anlaşmak üzere olduğu ve ayrıca Rusya ile de kendi kendine sulhün temini bakımından müzakerelerde bulunduğu şayi' olup bu havadisin şüyûuna Fransa ile Osmanlı Devleti arasında eskiden beri devam edegelen ittifakı bozmağa çalışanlar sebep oluyorlar) diye bu havadisin tekzip edilmesini teklif etti. Bunun üzerine Reisülküttab Galib Efendi Fransa Maslahatgüzarına yazdığı tezkirede (İngiltere maddesinden dolayı şüphelerimiz eğer beş altı aydan beri sahih olsaydı şimdiye kadar neticelenirdi. İşte bu kâfi delildir. İngiltere'nin bahrî zararlarını def'etmek emeliyle aralıkta mukavele suretleri yapıldı ve sizden saklanmadı. Rusya musalehasını da şu kadar vakitten beri kulak tutup beklemekteyiz) diye cevap verildi.

Cülûstan sonra, Alemdar Paşa Yaş kasabasında bulunan Rus Mareşali Pozorski'ye yazdığı Sadrâzam olduğunu bildiren bir yazıda musaleha meselesine de temas etmiş ve Rusya'dan da kendisine o yolda, sadaret tebrikini havi bir cevap gelmişti.

Cümadelaharanın 14 üncü günü Bebek Bahçesi Kasrı'nda Köstendilli Tahir Efendi ve Reis Efendi ile Fransa Maslahatgüzarının mülakatlarında Maslahatgüzarın söze başlayıp «Fransa Devleti Osmanlı Devletinin eskiden beri dostudur. Bu sebeple Devlet-i Aliyye'ye ait işleri iltizamda zerrece kusur ve müsamaha etmez. Ancak bir cülûs vukubuldu. Devletin tuttuğu yol nedir? Eski usûllere riayeti var mıdır? Devletime bildirmek üzere malûmat verilmesi muvafık mıdır,» demesi üzerine beri taraftan «Yeni padişahımız Sultan Selim Hanın yolunu iltizam etmekte

olup eski usulü bozmak niyetinde değildir. Hatta geçen gün huzurlarına çıkıldığı zaman «Fransa İmparatorunun Devletimiz hakkında birçok taahhütleri olduğunu Selim Han zamanında defalarca işitmiştim. Yalnız kendi tavassutu ile Rusya anlaşması Paris'e havale olunmuş. Bir seneden fazla zaman geçti. Barış henüz kararlaşmadı. Sebebi nedir» diye sual ettiklerinde Fransa İmparatorunun sağlam taahhütlerine nazaran barışın şimdiye kadar kararlaşması lâzım gelirken gecikmekle Fransa tarafından asıl ve temeli sorulunca Rusya memleketten toprak talebinde bulunmuş olup buna Osmanlı Devletinin hiç bir şekilde rıza göstermeyeceği İmparatorca bilindiğinden ve zaten menfuru olması hasebiyle, haberleşmek suretiyle Rusya'yı bu davadan vazgeçirerek işlere iyi bir son vermek için bu âna kadar geciktirildiği mealinde cevap verildiği zaman Padişahımızın yüzünde küskün bir hal görüldü. «Memleket talebi sözü kaale alınacak söz değildir. Fransa İmparatoru eski taahhüdünü yerine getirirse tarafımızdan da aynı şekilde mukabele ve eski usule riayet olunacağı şüphesizdir. Binaenaleyh bu iş yakın zamanda bir neticeye bağlanacak mı, yoksa yine gecikmeye mi uğrayacak, Maslahatgüzardan sorulsun» denilmesi üzerine Maslahatgüzar Padişah tarafından, Sultan Selim zamanında kararlaştırılan usule riayet olunacağı yolunda aldığı cevaptan dolayı memnuniyetini izhar ederek «İmparatorumuzun Osmanlı Devletine ait işleri ne derece iltizam ettiği dost düşman herkesce bilinmektedir. Buhusus eski usule riayet olunacağını öğrendikten sonra bu iş üzerinde bir kat daha fazla çalışılarak durulacaktır. Fransa'nın Lehistan hududunda 220.000 asker bulundurması Osmanlı menfaatlerini Rusya'ya kabul ettirmek maksadına mebnidir. Fakat Fransa eski devirlerde gördüğü riayet ve ihtiramdan hâlen mahrumdur,» diye Tepedelenli Ali Paşanın değişik mizacından ve yolsuz hareketlerinden şikâyet ederek tarizde bulundu. «Bu günlerde Paris'te anlaşmanın başlayacağı muhtemeldir» diye sözünü bitirdi.

Paris Elçisi Muhip Efendiye, bu mükâlemenin tafsilâtını, Fransa Hariciye Nezaretinden de barış maddesinin sorulması talimatını ihtiva eden ve yeni Sadrâzamın iktidar ve nüfuz derecesini, Rumeli ve Anadolu Hanedanları davet edilip birer birer gelmekte olduklarından cümlesi geldikten sonra Devlet-i Aliyyenin mülki işlerinin sağlam ve kuvvetli esaslar üzerine tesis olunacağını ve ihtiyaten Rumeli askerinden başka Anadolu'dan gelen askerin akın akın Tuna Yalısına geçirilmekte olduğunu beyan eden mufassal bir yazı gönderilmiştir.

Bu esnada Fransa gazetelerinin bazısında Osmanlı Devletinin güya Eflâk ve Buğdan'ın Rusya'ya, Bosna ile Sırbistan'ın da Avusturya'ya terkedilmesine razı olduğu mealinde yalan ve uydurma yazılar yazılmış, Rusya'nın da Tuna'dan hudut kesilmesi sözünü ettiği işitilmiş olduğundan Bâb-ı Ali tarafından gerek Fransa Maslahatgüzarına gerekse Avusturya

Elçisine (Devlet-i Aliyye Sulha rağbet etmekte olup bir karış toprağının terkine razı değildir. Barış böylece kabil olursa olur, aksi halde tekrar savaşmak icab ederse Saltanat-ı Seniyye ona da razıdır) diye kat'i surette beyan edildi. Ayrıca Muhib Efendi'ye de bu yolda konuşması için kat'i talimat verildi.

Bu tahrirat ve talimat Paris'e vâsıl olunca Muhib Efendi bunların mefhumunu Fransa Hariciye Nezaretine bildirmiş ise de Napolyon o günlerde Rusya İmparatoru Aleksandr ile görüşmek için Erfort'a gitmekte olduğundan, kendisine «İşte, iki imparator mülâkat edecek. Şifahen müzakeresinden sonra barış işine de karar verirler denmesi üzerine Muhib Efendi Napolyon'un dönüşünü beklemek zorunda kaldı.

Fakat Sadarete bir yazı göndererek (iki imparator Erfort'ta ne müzakere edecekler, bilhassa devletimiz bakımından ne söyleşecekler, bilmeyiz. Lâkin evvelkinden birkaç kat ziyade ihtiyatlı olmalıyız) diye arz ve ihtar etmiştir.

Alemdar Paşa'nın da bunu kendine meslek ittihaz ettiğinden milletçe ittifak ederek can feda edercesine hareket etmek üzere Rumeli ve Anadolu âyân ve hanedanlarını İstanbul'a çağırarak bir şartname yapıp bir taraftan da sefer hazırlıklarını tamamlamakla meşgul idi.

Onun böyle teşebbüsleri ve emirlerine her tarafta itaat edilmesi dost ve düşmanın nazar-ı dikkatini çekmekte ve Napolyon'u da düşündürmekte olduğundan Erfort'taki mülâkatta Osmanlı Devleti hakkındaki kötü niyetlerini değiştirdi.

Canlı cenaze hükmünde olan İspanyollar Fransızlara karşı hareketlerinde muzaffer olduklarına göre Alemdar Paşa gibi asker imaline muktedir, dediğini yapan bir Sadrazamın emir ve iradesi altında Osmanlıların din gayreti ile ayaklanması ne büyük vak'aların uhdesinden gelebilecekleri aşikârdı.

Kaldı ki İngilizler diğer milletleri (Ne duruyorsunuz, tamam fırsattır. Napolyon'un sonu yaklaştı. İspanyollar milletçe başkaldırdılar. Milliyet ve kavimcilik birleşmesi başka şeye benzemez) diye Fransızlar aleyhine kışkırtmaktaydılar. Fransızların tecavüzlerinden bizar olan Almanlar İspanyollardan ibret, İngilizlerin teşviklerinden de cesaret alarak hürriyet ve istiklâl ve kavimcilik fikirleri ile birleşerek her türlü fedakârlığa hazırlanmakta ve bir uçtan öbür uca Almanya'da Fransızlara lânet edilmekteydi. Bu hale göre Avusturya Devleti harb hazırlıklarını tamamlamağa çalışmaktaydı.

Devlet-i Aliyye de Fransa'dan ümidini kesmiş olduğundan İngiltere ile barışa rağbet ederek gizlice görüşmelere başlamış Hakkı Paşa ile Ahmet Beyi bu mükâlemeye memur etmişti.

Buna binaen İngiliz murahhası Şaban ayının ilk günlerinde 3-4 parça gemi ile Akdeniz Boğazı dışına gelmişti. Kaptan-ı Derya Ramiz Paşa, Nakıybüleşraf Dürrizade Abdullah Efendi, Emin Paşazade Mehmed Emin bey, İstanbul Kadısı Tahir Efendi ve Osmanlı Devleti ricalinden bazı zevat da hazır oldukları halde yapılan toplantıda keyfiyet müzakere edildi. İngiltere, Fransa ve Rusya Devletlerinden her birinin Osmanlı Devletine ayrı ayrı zararları olduğu bilinmekte ise de İngiltere'nin zararı zararların en büyüğü görülerek anlaşma yapılmak üzere murahhas da dâvet edilmiş olduğundan hazır bulunanların çoğu anlaşına suretini tercih ettiler.

Fakat:

İstırab-ı mâ-be-hengâm istemez tahsil-i kâm
Bi tekellüf mevkiinde kâr kendin gösterir.

bu hususta acele edilmeyip Avrupadaki durumun alacağı hali beklemek, ona göre İngiltere'yi mümkün olduğu kadar meşgul etmek, işin sonunda sustürulmaları zorlaşırsa barışın eski şartlarıyla temini için işi yavaştan alıp geciktirme suretiyle idare münasib olurdu ama Hakkı Paşa ile Ahmed bey bu hususları idareye muktedir değildiler.

Hakkı Paşa bütün bütün Boğazdan kaldırılsa ve sözünü yerine göre maksadını anlatabilir birinin yerine getirilmesi muvafık görülerek Napolyon Lehistan'da iken murahhas olarak yanına gönderilen Vahiyd efendi bu işe uygun görüldü.

Bu esnada Osmanlı Devletinin gelir ve gider muvazenesi müzakere olunduğu sırada Vezaret Defterinde görülen on kadar vezirin vezirlikleri geri alınıp birer tarafta ikamet etmeleri için birer mikdar da maaş bağlandı. Bunlardan biri de Hakkı Paşaydı. Yerine Karaman Valisi Şamlı Ragıb Paşa Boğaz Seraskeri tayin olundu. Ahmed Bey de azledilip Vahiyd Efendi mükâlemeye memur ve murahhas olarak Ramazanın 24. günü Akdeniz Boğazı'na irade ile gönderildi.

Erfort'ta, iki imparatorun mülâkatı sebebiyle büyük şenlikler yapılması kararlaştırılmış olduğu için oraya önce müteadit memurlar gönderdi. İspanya da harbin devam etmekte olması sebebiyle ve Avusturya'dan gelebilecek düşmanca hareketlere karşı bir hayli asker gönderileceği cihetle Fransa da kur'a ile asker Rayn Milletler Topluluğundan da bir hayli asker aldı. Recep sonlarında Paris'ten ayrılıp Şaban başlarına rastlayan Eylül ayının 27 sinde Erfort'a vardı. Alexandr da aynı gün gelerek birleştiler. Birkaç günden beri orada toplanmış olan 4 kral ve 34 prensle görüştüler. Yapılan donamma ve şenlikler Napolyon'un âzametini öyle bir dereceye vardırmıştı ki, o kral ve prensler yanında hiç addedilip biçareler Napolyon'dan iltifat görebilmek için salonlarda sürünüyorlardı. Napolyon'un misafir edildiği sarayın salonları hep küçük hükümetlerin hükümdarları ile doluydu. Evvelce Petersburg'da Rusya Hariciye Nâzı-

rı ile Fransa elçisi arasında yapılan görüşmede Osmanlı memleketinin taksimi konusunda hiç biri İstanbul'dan vaz geçmediğinden bu yolda yapılan müzakere ve mükâlemeler boşuna uğraşmak olacaktı. Bu sebeple Napolyon Erfort'ta yapılacak müzakerede taksim işinin görüşülmeyip başka zamana bırakılmasına karar verdi. Napolyon, Aleksandr Fransa ittifakında kaim olmak ve İspanya ve diğer yerlerde yapmış ve yapacağı işleri tasdik eylemek şartıyla Eflâk ve Buğdan'ın Rusya tarafından zapt ve temellükünü Aleksandr'a teklif etmeği düşünüyordu.

Bu defa Erfort'taki mülâkatta Aleksandr Fransa ile Rusya arasındaki ittifakın lüzumundan bahisle söze başladı ve bu ittifaktan doğacak menfaatleri Rusya'nın Fransa'ya hasedi olmayıp Rus milletini memnun etmek üzere Fransa'nın kesp etmiş ve etmekte olduğu cesarete bir karşılık vermek lâzım geleceğini Fransa'nın düşmanlarına kendi düşmanları gibi bakılacağını etraflıca beyan etti.

Napolyon da ittifak hususunda onu tasdik ederek (Bugünkü duruma nazaran politikada vukubulan değişikliğe daha başka değişiklik ilâvesi tehlikeli olduğundan şimdilik olanı ile kanaat etmelidir. Osmanlı Devleti'nin taksimine gelince: İstanbul ve iki boğazın Rusya'ya terki kabil olmayacağı, Fransa buna razı olsa bile İngiltere, Avusturya ve İspanya devletleri, Almanya'nın bir kısmı ile hayatını devam ettirmek için ayaklanmış olan Türkistan birleşip son nefeslerine kadar karşı koyacaklardır. Böylesine ağır bir meselenin ortaya konması için bir münasib zaman kollanılmalıdır. Nitekim Fransa'nın İspanya'da karşılaşmış olduğu güçlüklerle Rusya, Finlandiya'yı zaptetmesi anında karşılaşmıştı. Tuna sahillerinde bulundurulan Rus ordusu Osmanlı orduları ile uğraşmaya kâfidir. Fakat Türkler milletçe ayaklandıkları takdirde Rusya bütün kuvvetini o tarafa vermeğe mecbur kalacaktır. Fransa da o zaman evvelce adı geçen birleşmiş devletlerle yalnız kalır. Rusya şimdilik Finlandiya, Eflâk ve Buğdan'ı zaptetmekle yetinmelidir. Fransa da kendi tabii hudutları ile yetinip İspanya'daki isyanı def ve Roma Ruhani Hükümetinin kaldırılmasından başka bir şey istemez. Buna delil olarak yakında, Prusya'nın Fransa'ya terkettiği topraklar Almanya prenslerine taksim edilecektir. İki tarafın da bu kadarla iktifa etmeleri gerekmektedir. İleride zaman müsaadesince Şarkta büyük icraata teşebbüs olunacaktır. İki imparator da genç oldukları cihetle büyük işler yapmak için onların da pek çok zamanı vardır) dedi.

Aleksandr da buna muvafakat etti. Fakat Rusya tarafından Eflak ve Boğdan'ın zaptedilmesine dair, Fransa tarafından onaylanacak bir ittifakname imzalanması teklif edildi. Napolyon da buna muvafakat etti. Ancak göz diktiği şey bir umumi barış temininden ibaret olup tanzim edilecek ittifaknameyi vesile ittihaz ile buna teşebbüs olunmasını, yani iki devlet tarafından İngiltere'ye barış teklif olunmasını içi-

ne alacak bu yolda bir ittifak antlaşmasının kaleme alınmak üzere Fransa Hariciye Nazırı Şamponi ile Rusya Hariciye Nazırı Romancof'a havale edildi.

Bu andlaşma müzakere edilirken sonunda iki Hariciye Nâzırı arasında müşkül bir mesele meydana çıktı.

Şöyle ki: Fransa, Rusya'nın Eflak ve Boğdan'ı zaptına dair olan maddelerin bir müddet için gizli tutulmasını istiyor, Rusya ise buna muvafakat etmiyordu.

Napolyon Osmanlı Devletini ürkütüp İngiltere'nin kucağına düşürmekten çekiniyordu. Bununla beraber İngiltere ile görüşme kapısı açılınca ortadaki zorlukların üzerine bir başka ağır madde ilâve edilmiş olmayıp gerek İngiltere, gerekse Devlet-i âliyye-yi tatlılıkla Eflak ve Buğdan'ın terkine razı etmek isterdi.

Rusya'nın esas emeli bu iki memleket işine kat'i bir karar verdirmekti.

Napolyon Aleksandr'iyi ikna etmek için çok gayret sarfetmiş ise de faydalı olamamıştır. Sonunda ikisi ortası bir çare bulunup tanzim olunan andlaşma Teşrinievvel (Ekim)in 12 sinde imzalandı.

Hükümlerin hülâsası: (Harp ve sulhte iki devlet birlik olacak, iki imparator tarafından İngiltere'ye barış teklif edilip bu yolda açılacak mükâlemata o tarih başlangıç addolunarak Finlandiya ile Eflak ve Buğdan'ın Rusya'ya terki kabul edilmedikçe Fransa barışa razı olmayacak, buna mukabil Fransa elindeki memleketlerin kendisinde kalması, fakat İspanya tacının Jozef'e bırakılması şartlarını kabul etmedikçe Rusya andlaşmayı imzalamayacak, bu andlaşmanın imzalanmasından sonra Rusya Bâb-ı âli ile temasa geçip gerek sulh, gerek harp yoluyla Osmanlı Devletini Eflak ve Buğdan'ın terkine mecbur etmek, bu yolda vukubulacak muameleler Fransa ile Osmanlı Devleti arasındaki dostluğa halel verip Osmanlıyı İngiltere'ye müracaata mecbur etmemek üzere bu madde evvelce iki devlet murahhasları arasında müzakere edilerek ona göre karar verilecek ve gerek iki memleket gerekse İtalya ve İspanya meselelerinden dolayı Avusturya harbe kalkışacak olursa iki devlet birleşecek, bu andlaşmanın sonu barış olmayıp harp olursa bir sene zarfında iki imparator yine mülâkat edecek) ti.

Böylece iki imparator arasında bir ittifak andlaşması yapılmış ve Finlandiya'nın İsveç'ten, Eflak ve Buğdan'ın Devlet-i Aliyyeden çekip koparılarak Rusya topraklarına ilhakı hususuna karar verilmiş ise de iki imparatorun esas gaye ve kastları başka başka idi.

Zira Napolyon'un esas maksadı İngiltere'yi sulha zorlayarak meramına uygun surette bir umumi barış meydana getirmekten ibaret olup bu yolda her türlü zorluğu defetmek üzere Avusturya'yı tehdit ile harp

hazırlıklarından vazgeçirmek, Osmanlı Devletini tedricen kandırarak Eflak - Buğdan'ın terkine razı etmek emelindeydi.

Aleksandr'ın bütün emeli ise Finlandiya ile Eflak ve Buğdan'ın zapt ve temellükünden ibaret olup bu yolda her güçlüğü göze alıp eğer Avusturya güçlük çıkarırsa okşayıp yumuşatarak, Osmanlı Devletini de ister istemez memleketlerin terkine mecbur etmek isterdi.

İki imparatorun bundan sonraki tavır ve hareketleri ittifak muahedesi dairesinde idiyse de tamamıyle birbirine mutabık değildi.

Napolyon'un imparatoriçe Jozefin'den evladı olmadığından nesebinin devamı için diğer bir prensesle evlenmesi düşünülmekteydi. Aleksandr'ın kız kardeşi Katerina'yı Napolyon gözüne kestirmiş ve bu niyeti Toleyran Erfot'ta Alekandr'a açmış ve o da pek ziyade memnun olmuştu. Ancak, annesinin Fransızlara bilhassa Napolyon'a husumeti olduğu, Ruslar ortodoks, Fransızlar aslen Katolik iken bir aralık dinsiz olup sonra tekrar dini iade ile çoğunun belirsiz bir mezhebi bulunduğu cihetle mezhep ihtilâfı yüzünden bu izdivaç işinde müşkülât vardı. Mamafih Aleksandr bu türlü güçlüklerin halline çalışacağını vaat etti.

Şabanın son günleri yani Teşrinievvel (Ekim) in on sekizinde Aleksandr Petersburg'a, Napolyon da Paris'e dönmek üzere Erfort'tan ayrıldılar. Muahede mucibince İngiltere'ye barış teklifi iki tarafça kararlaştırılmış olduğundan Romancof da Paris'e gitti.

Napolyon ve Romancof Paris'e varınca iki müttefik devlet tarafından İngiltere'ye tatarlar gönderildi. Avusturya devletine de Jozef'in İspanya krallığının tasdik edildiği bildirildi.

Ramaaznın başlarında Millet Meclisini açtı. Sonra da kardeşi Jozef'i tahta çıkarmak üzere İspanya'ya gitti.

Rusya İmparatoru Aleksandr da Finlandiya üzerine asker sevketti. İsveç Devleti müdafaaya geçti. İlk çatışmada Rus başkumandanı öldü. Fakat neticede İsveç mağlup olarak Teşrinisani ayında Rus askeri Finlandiya'yı istilâ etti.

İngiltere yapılan barış teklifine arzu ve istek göstermekle beraber, açılacak olan müzakereye bütün müttefiklerinin ve hususiyle İspanyolların da dahil olmasını şart koştu. Bu teklif iki müttefik devlet tarafından reddolunmadığından mükâlemeye bir müddet devam olundu. Lâkin İngiltere bu konuşmadan umduğu neticenin çıkmayacağını anlamış olduğundan epeyi zamandır Napolyon aleyhine kışkırttığı İspanyollar ile Avusturya'ya bu gibi barış şayiaları ile soğukluk gelir diye korkarak birdenbire konuşmayı keserek eskiden olduğu gibi düşmanca hareketlerine başladı. Avusturya Devleti kendisine irad olunan teklif üzerine sulhu bozmayacağını bildirerek Jozefin krallığını tasdik etmek ve bu hususta bir fikir beyan edebilmesi için Erfort'ta yapılan müzakereye dair izahat istedi.

Fransız ve Rus devletleri ile dost olan hükümdarların çoğu Erfort'ta buluşmuşlar, bazıları da taraflarından memur göndermişlerdi. Davet olunmadığı için Erfort'a gitmeyen Avusturya imparatoru da politikaya aşina olmak için bir memur göndermiş ise de müzakereler çok gizli yapıldığı için bu memur bir şey öğrenemediğinden Avusturya'nın telaşı artıp harp tedarikine evvelkinden ziyade önem verdi.

Aynı zamanda (Erfort mülâkatında cereyan eden görüşmelerin neticesi Osmanlı Devletini imha etmektir. Fransa'nın kuvveti günden güne zayıfladığına İspanya meselesi kâfi delildir,) diye Devlet-i âliyyeyi İngiltere ile barışa teşvik eder oldu. Elhâsıl İngiltere Napolyon'un isteğine uygun surette sulha yanaşmayıp Avusturya'nın da anlatılan hareketine nazaran iki müttefik devletin politikası içine alınamayacağı anlaşıldı.

Bu durum karşısında Romancof'un Petersburg'a dönmesi lâzım gelmişse de Napolyon İspanya'yı eline geçireceğini vaadedip bu şekilde İspanya meselesi de bitince Erfort görüşmesinde kararlaştırılan maddelerin icrasına Avrupaca mâni olunamayacağı cihetle Rusya'nın Eflak ve Buğdan'ı zapt ve temellüküne Avusturya bir şey diyemeyip Osmanlı Devleti de karşı koymayacağı, İngiltere karada dost bulamadıkça bir şey yapamayacağı cihetle Eflak - Buğdan meselesi de muharebesizce tesviye edilebileceği hülyası ile Napolyon'un İspanya'dan dönüşüne kadar Romancof Paris'te kaldı. Napolyon Erfort'tan döndükten sonra Paris'te fazla kalmayıp Millet Meclisini açtı ve akabinde İspanya'ya giderek ordusuna bizzat kumanda etti. İki ay içinde İspanyollara galebe çalarak Madrid'e girdi. Kardeşini tahta çıkardı. İspanya'nın birçok yerlerini zaptetti. İspanyolların yardımına gelen İngilizler mağlûp ve ricate mecbur oldular.

İspanya işleri Napolyon'a çok zahmet vermişti. Öyle ki daha evvel Avusturya, Prusya ve Rusya devletlerinin muntazam ve mükemmel ordularını dağıtmak için çektiği zahmet buna nisbetle hiç hükmünde idi.

Vatan ve hürriyetini muhafaza uğrunda can ve gönülden müdafaaya kalkan milletin önüne durmak müşkül olduğu cihetle şimdi bütün gözler ve kulaklar İspanya'ya çevrilmişti.

Avusturya son 15 sene içinde pek çok yer kaybetmiş olduğundan bunları geri almak için fırsat kolluyordu. Napolyon'un Prusya ve Rusya'ya karşı olan seferinde Fransız ordusu Nimen nehrine kadar ilerlediği sıralar Avusturya için tam fırsat olduğu halde bu fırsatı kaçırmış, sonra da Napolyon ile Aleksandr'ın bu birleşmesi karşısında telâş ve endişeye düşmüştü.

Eğer Napolyon galip durumda akdettiği antlaşmalar hükümlerine sadık kalıp yeni yeni meseleler çıkarmasa Avusturya kaderine razı olup susacaktı. Fakat sonradan Napolyon'un Bayon'da İspanya kralı ile oğluna yaptıkları bütün Avrupa hükümdarlarına bir ibret dersi oldu.

Avusturya İmparatoru kendi hanedanı hakkında da aynı muamelenin yapılacağı korkusuna düştü.

Halbuki İspanya meseleleri biraz da Fransa'nın askerlik namusuna halel getirdi ve Avusturya'yı savaş hevesine düşürdü.

Bütün Almanlar Fransızlara düşmandılar. Her ne kadar Fransızların askeri kuvvetinin derecesini bilen hükümdarları halkın bu düşüncesine karşı gelmekte idiyseler de Avusturya'nın erişeceği ufak bir galibiyet karşısında efkârı umumiye tekrar hareketlenerek bütün Almanların Fransızlar aleyhine ayaklanacaklarını pekâlâ biliyordu.

Almanya generallerinin en üstünü olan Arşidük Şarl adlı Mareşalin nezareti altında askeri gücünü kuvvetlendirdi. Muharebe çıktığı takdirde hemen harp mevkiine yetiştirilecek 300.000 askeri ayrıca 200.000 kadar da ihtiyat askeri vardı.

Avusturya imparatorunun etrafındakiler (15 seneden beri Fransa hep harple meşgul olduğundan zayıf düştü. İspanya'daki talimsiz birtakım halk sürüsüyle baça çıkamadı) diyerek hükümdarlarını savaşa teşvik ediyorlardı.

Bu sebepten Avusturya devleti içeride her türlü tedariki yaparken dışarıda da Fransa aleyhine işlemeğe başladığı sırada Osmanlı hükümetini İngiltere ile barış yapmağa teşvik etti.

Osmanlı hükümetinin politika durumuna gelince:

Napolyon, Taleyran, Şampani ve Romancof Paris'e döndüklerinde kendileriyle birlikte Erfort'a gitmiş olan Rus elçisi Tolstoy Paris'e dönmemişti. Muhib Efendi sorduğu zaman Tolstoy'un vazifesinden istifa ettiği, Viyana'daki Rus elçisi Korakin'in Paris'e elçi tayin edildiği bildirildi. Korakin'in görüşmelere murahhas olup olmadığı bilinmediğinden Muhib efendi görüşmelerin tehir edilebileceği düşüncesiyle endişelendi ise de Romancof'un Paris'e gelmesiyle kendisi bir parça teselli buldu.

Muhib Efendi Erfort'ta Osmanlı Devleti hakkında ne karar verildiğini sorduğu vakit Fransa Hariciye Nazırı Şampani (İmparatorumuz görüşmelerde Devleti âliyye tarafını tuttuğu halde, Aleksandr'ın Eflak ve Buğdan'ı terketmek istemediği, senelerden beri müştereken idare olunan iki memleket ahalisi aynı mezhepten oldukları cihetle kendilerine meyletmiş olduğu, buraların müslüman bir devlete terki Rusya'nın milletlerarası itibarını sarsacağı ve bilhassa barış teklifi Osmanlı Devleti tarafından yapıldığı, hâlen sadaret mührünü hâmil bulunan Mustafa Paşa Rusçuk'ta bulunduğu sıralarda Yaş'ta kalan Feldmareşal Pozorski ile muharebe etmekte bulunduğunu ileri sürerek İmparatorumuzun tavassutunu kabul etmemiştir. İspanya meselesiyle meşgul bulunan imparatorumuz da Almanya'daki 4000 askerinin çoğunu İspanya üzerine sevketmiş ve Ruslar karşısında zayıf bir duruma düştüğünden Rusya'ya bir cevap veremeyip şimdilik uyar gibi görünmüştür. Ancak tavassuttan vazgeçmiş de-

ğildir. Kaldı ki tavassut maddesi iki devlet arasında kabul edildiği takdirde arabulucu olan devlet arabuluculuğunu ifa eder. Rusya elçisi olan Tolstoy'a bizim ısrarımızla ruhsatname göndermişken talimatının tamamını yollamadı. Onu azlederek yerine tayin ettiği elçisine de ruhsat vermeyeceği inkâr edilemez. Rusya tavassutu reddeder, Osmanlı hükümeti de böyle davranırsa arabulucu devlet tavassutunu nasıl icra eder? Rusya devleti barış görüşmelerini bu taraftan kaldırıp İstanbul'da yahut başka bir yerde olmasını kat'i surette kararlaştırmıştır. Bu sırada İngiltere ile de görüşmeler yapılmakta olduğundan barış ümit edilebilir. Osmanlı Devleti de bu barışa dahil olacağından gaile tamamen ortadan kalkmış olur. Her ne kadar İngiltere barışında Osmanlı devleti işleri güç ise de imparatorumuz Osmanlı devleti tarafını tutmaktadır. İşte Erfort'taki görüşme kararı bu şekildedir) deyince Muhib Efendi sabrı tükenip: (Bizim İngiltere elinde Eflak ve Buğdan gibi yerlerimiz yok ki barış güç olsun. Şu kadar ki tarafınızdan sebep aranıp Boğaza İngiltere sefinesi gelmiş, yahut muhabere olunuyormuş diye Osmanlı devleti açıkta bırakılıyorsa bilmem! İngiltere ile aramızda anlaşmazlığı gerektiren bir maddemiz yoktur zannedersem) diye cevap verdi. Şampani bir müddet sustuktan sonra (İngilizler İstanbul'a kadar girmiştir) deyince Muhib Efendi (Ne için geldikleri malûmdur. İzahı lâzım gelirse cevapları hazırdır) sözleri ile görüşmeye son vermiştir

Hakikaten Osmanlı Devleti ile İngiltere arasındaki husumete bizzat Fransa sebep olduğu halde bir vakitten beri iki devlet birbirine yaklaşmış ve barışa mâni hiç bir husus kalmamıştır. Yalnız, Napolyon'un hatırı geri bırakma sebebi olmakta iken şimdi Şampani'nin onu da müşkülâttan addederek barış yapıldığı takdirde Osmanlı Devletini bir minnet altında bırakmak istemesi şaşırtıcı bir haldir.

Bu gibi sebeplerden dolayı Osmanlı Devletinin İngiltere politikasına meyl ve rağbetinin artması ve barış akdine karar vermiş olup Napolyon'un İngiltere ile görüşmeğe girişmiş olması bu niyetin icrası için münasip bir vesile ittihaz etti. Kaldı ki, Napolyon'un bu vaitleri hasıraltına gitmiş ve bugün yarın Paris'te görüşmelere başlanacak diye bu kadar zamandır aldatmışken Şampani'nin utanmadan Pozorski ile görüşülmüş diye hırsız, ev sahibini suçlu çıkarırcasına Osmanlı devletini suçlu göstermesi şaşılacak işlerdendir.

Belki diplomaside utanmak gailesi ve doğruluk diye bir şey yoktur. Bu sebeple olanlara hiç şaşmamalıdır.

Muhip efendi bu mevzularda hayli münakaşa etmişse de bu derece açık ve aşikâr haksızlıklara karşı mücadele boşuna olduğundan (hasbinallah venimel vekil) diyerek istifadan başka çare bulamadı. Bu hususta Bâb-ı âliye verdiği tahriratta (Elçiliğim değil, muharrahslığım dahi feshedilip Fransa'nın İstanbul'daki maslahatgüzarına mukabil Büyükelçilik

ünvanı ve nişancı pâyesi ile burada ikametim Osmanlı devletinin şan ve şevkine lâyık değildir) diye ikinci tercemanı maslahatgüzarlıkla bırakıp İstanbul'a dönmesi için müsaade istemiştir.

Napolyon İran devletine de aynen bu şekilde bir oyun etmişti. Rusya ile barış yaptığımız zaman sizi de dahil ederiz ve Rusya eline geçmiş topraklarınızı geri alırız, diye İran'ı aldatmış ve Tilsit antlaşmasında onları da dışarıda bırakmış olduğu halde yine bugün yarın diye avutmakta olduğundan İran Elçisi Asker Han da bu sırada Paris'te boşuna vakit geçirmekte ve Muhip Efendi ile hasbihal etmekteydi.

İşte bu gibi sebeplerden dolayı şark memleketleri halklarının Fransızlara itimatları kalmamış, buna mukabil İngiltere Asya'da nüfuz ve itibarı artmaktaydı.

Yukarıda anlatılan görüşmelerden sonra Şampani Muhip Efendi'yi tekrar davet etmiş ve (Erfort'taki görüşmelerde Rus imparatoru imparatorumuzla her maddede birleştikleri halde Osmanlı devleti işinde uyuşamamışlardır. Mamafih daima aracı olduğumuzu beyan ederim. Osmanlı Devleti isterse görüşme yerine bir memur göndeririz,) dedi. Muhip Efendi cevaben: (Ben Fransa tavassutuyla yapılacak barışa memur edildim. Bu dediğin sözler esas memuriyetimden hariç olup bu hususta bir şey söyleyemem) demiştir.

Fransa arabuluculuktan çıkmış olduğu halde Osmanlı devleti ile Rusya devleti murahhasları arasında yapılacak görüşmelere gayrı resmi iştirak ederek Osmanlı devletini Eflâk-Buğdan'ı terke razı etmek sevdasında olduğu cihetle Şampani'nin bu tarzda konuştuğu aşikârdır.

Daha sonra Romancof ile görüştüğü zaman o da hududun Tuna'dan kesilmesi hayırlı olacağını söylediyse de Muhip Efendi, bu husus daha evvel kendisine gelmiş olan talimata aykırı ve Alemdar Paşa'nın tuttuğu yolun tamamen aksi olduğu için onu da o tarz bir cevapla geçiştirmiştir.

Hâsılı Napolyon Osmanlı Devleti ile hemâhenk iken Tilsit anlaşmasından sonra her gün bir başka kırıcı hareketle gönül azabı vermekten geri kalmamış, Erfort görüşmesinden sonra da Rusya karşısında tek ve yalnız bırakmıştı.

Osmanlı Devleti, Rusya ile tek başına barış yapmak için görüşmelere murahhaslar tayin etmek üzereyken İngiltere ile barış yapmayı kararlaştırdı. Bu niyeti Fransa'dan gizlemek ve ahvalin gidişine göre zaman kazanmak için işi uzatıyordu.

Vahiyd Efendi henüz İngiliz murahhası ile görüşmeden İstanbul'u altüst eden Alemdar Paşa vakası çıktı. Vahiyd Efendi Bâb-ı âliden haber alamaz olmuş, fakat bu durumda da işini aksatmadan devam ettirmişti.

Rusya görüşmesine Reis-ül-küttap Galip Efendi birinci murahhas, Mekke-i Mükerreme payesiyle Murad Mollazade Mehmet Rıza Efendi 2 inci murahhas, Beğlizade Divan-ı Hümayûn Beğlikçisi İzzet Bey 3 üncü murahhas ve Dimitroşko Beyzade tercüman olarak tayin edilip Şaban ayı sonlarında Tuna Yalısına gönderildiler. Arif Efendi de kâtipler reis vekilliğine tayin edildi.

Rusya, ötedenberi, Eflâk-Buğdan'ın zapt ve temliki hususunda acele etmekte olduğu halde Osmanlı Devleti Rusya barışının sürüncemede kaldığından haklı olarak şikâyette bulunmakta ve Napolyon, Erfort'a gelip oradan İspanya'ya gitmesi sırasında, her iki tarafı da avutmaktaydı. Sonunda (Siz bu iki memleketi muhafaza edemeyeceksiniz. Bari Rusya'ya terk edin de sağlam ve kat'i bir barış akdederek geri kalan yerlerinizin inzibat ve intizamı ile uğraşın) yollu, nazikâne ve güya iyiliğimizi ister şekilde sözlerle nasihatta bulunmağa başladı. Böyle bir ferağdan sonra da matlûba uygun bir barış andlaşması tanzim edip Osmanlı Devletinin memleket bütünlüğünü ve istiklâlini de taahhüd edeceğini bildirdi.

Alemdar Paşa din ve devleti muhafaza için milletçe fedakârane hareket olunmak üzere İslâm Milletini bir birleşme merkezine davet edip İslâmiyeti büyük ümitlere düşürmüşken hemen onun ölümünün akabinde birçok yerlerin terkedilişi, barış yapılsa bile, Alemdar'ın felâketine sebep olanları halkın nefret ettiği kimseler durumuna düşürecek ve hele ocaklının hiç itibarı kalmayacaktı. Sultan Mahmud gibi cesur bir padişah için böyle ağır bir barışı kabul etmek çok zor olacaktı.

Napolyon'un bu teklifi Sultan Mahmud'a vükelâ, ulema ve ocaklıya çok ağır geldi. Herkes Napolyon'un hiyanetinden bahseder oldu. Böyle aşağılık bir hakaret olan teklifi kabul etmektense Alemdar'ın hazırladığı silâhı, yani milletçe mahvoluncaya kadar uğraşmayı göze aldırdı.

İngiltere ile barış yapmağa kesin surette karar verildi.

Fakat Fransız maslahatgüzarı, «Eğer Osmanlı Devleti İngiltere ile barış akdederse Fransa'ya harb ilân etmiş olur» diye men ve tehdit etmekteydi.

Bu sebepten işin sonu gelinceye kadar Vahiyd Efendi'nin hakikî memuriyeti Fransızlardan gizlendi. Fransa ise Vahiyd Efendinin İngiliz murahhasıyla mülâkat ve muamelâtından şüphelenmiş, bir yandan bir barış anlaşması yapılmamasını teklif ederken, bir yandan da bunu taahhüt eden resmî bir senet talep etti.

Hattâ zilkadenin onsekizinci günü Fransız maslahatgüzarı Arif Efendiyle görüşmelerinde (Fransa ve Rusya sulh müzakeresine başlamış olup Osmanlı Devletinin müzakere neticesini beklemesi gerekir. Aksi halde şimdiye kadar olan bütün çalışmaları heba olur. Şurasını devletim tarafından söylerim ki, Osmanlı Devletinin İngiltere ile açık ve gizli her-

hangi bir barış kararı olmadığına dair bir takrir isterim. Bu takrir verilmezse Osmanlı Devletinin gizli bir emeli var demektir. Bu sebeple mecburen memleketime giderim.)

Arif Efendi buna karşılık verecek yerde (Erfort'tan İngiltere barışı için kurye gönderildiğini duymuştuk, bunu siz de ifade etmiştiniz ama, ne surettedir?) diye izahat istemiş, maslahatgüzar da (Tafsilâtını bilemem. Fransa ve Rusya ne zaman İngiltere ile barış akdederlerse Osmanlı Devleti o zaman dahil olur). Cevabını vermişti. Bunun üzerine Arif Efendi (Bu güzel!.. Ama Fransanın hatırı için Rusya muharebesi çıktı. İngiltere'nin büyük zararı görüldü. Rusya bu kadar kale ve memleketi gasbederek aldı. Fransa'nın verdiği sözleri tutması ve yapması beklenirken Tilsit'te ani olarak Rusya ile barış yapıp Osmanlı Devletini bir arabuluculukla açıkta bıraktığı hatıra gelmez mi?) diye Napolyon'un değişkenliği ve İngiltere ile barışın Osmanlı Devletince lüzumu hususlarını açıklayınca maslahatgüzar (Bunlar geçmiş şeylerdir. Fransa İmparatoru Osmanlı Devleti hakkında açık kalplilik ve hayırseverlik merasimini yapmakta kusur etmez. Şimdi bahis konusu İngiltere barışıdır. Osmanlı Devleti İngiltere ile barış yapacak mı, buna kat'i cevap isterim) dedi. Arif Efendi de (Subhanallah, Osmanlı Devleti yolunu değiştirmedi. Daima İngiltere'yi iğfâl ve işgalle uğraşıyor. Osmanlı Devletinin şimdiye kadar katlandığı zorluklar hep Fransa'nın hatırı için değil mi?) yollu sözlerle meclis idare olunarak o gün de geçiştirilmiş oldu.

Halbuki onlar bunları konuşurlarken Vahiyd Efendi İngiltere görüşmesini tamamlayıp ertesi gün barışı akde muvaffak olmuştu.

Şöyle ki: Vahiyd Efendi Çanakkale'ye gidip boğaz haricinde beklemekte olan İngiliz Murahhası Robert Edward ile haberleşerek bindiği firkateyne binerek diğer gemiler boğaz dışında kalmak ve evvelce görüşme yeri olarak kararlaştırılan limana yarım saat mesafedeki Hadimizade Çiftliğine gidilmek üzere Ramazan-ı Şerifin 22 inci Cuma günü boğaz içindeki Kepez limanına gidildi. Gerek Vahiyd Efendi, gerek Boğaz Seraskeri Ragıp Paşa tarafından murahhasa yiyecek ve içecek nev'inden hediyeler gönderildi. Pek harab bulunan çiftliğin bir odası bu arada tamir ettirilerek biraz daha vakit geçirildi.

İngiliz donanmasının bundan evvel İstanbul'a gelişinde Kütahya'da ikamete memur edilen İngiliz tercümanı Pizani'nin bu defa boğazdaki İngiliz Donanmasına gidip gelmesi Çanakkale'deki Fransız konsolosunun nazarı dikkatini çekmiş ve şüphelenip dedikoduya başlamıştı. Ancak Vahiyd Efendi daha önce Napolyon'un nezdinde uzun müddet Lehistan'da kalıp Fransızlara çok aldanmış, dolayısıyla aldatmak yollarını da öğrenmiş olduğundan İngiltere görüşmesini gizlemek için (burada biraz vakit geçirelim ve bu arada Boğaz kaleleri tabyalarının noksanlarını tamamlayalım) diye gûya mahrem sözlerle aldatmakta iken Kadir Gecesi

hâdisesinin haberini alınca işi uzatma zamanı olmadığından fesat kıvılcımı boğaz askerlerine sıçramadan hemen İngiliz Murahhası davet olunup Arefe günü Hadimizade Çiftliğinde birinci olarak murahhaslar mülâkat ettiler. Şeker Bayramının 3 üncü günü tekrar toplanıldı. Ancak görüşmelerin mahrem olarak cereyan edeceği cihetle İngiliz murahhasının beraberindeki birkaç Okçıyal ve başkâtibi gemilerine iade edildiler; çiftlik evinde Osmanlı devleti tercümanı İstefanaki ve İngiliz tercümanı İsani olarak görüşmeye başlandı. Vahiyd Efendi notlarında (Bu arada Devlet-i aliyyeden gelen cevabi yazıda, Fransa'yı gücendirmemek artık sonuna yaklaşılmış olan bu işten vazgeçilmesi tavsiye ediliyordu; öyle ki, ilerde bu mesele yüzünden Fransa bize karşı düşman olur ve harp ilân edecek olursa vükelâ, biz demiştik diye yükü üzerlerinden atacaklardı. Ancak Fransa bize bir harb açacak olsa gelecek olan zarar hiçbir zaman İngiltere'nin açacağı harpten gelecek zarar kadar büyük olmayacağını bildiğim için bütün düşüncem bu hayırlı barışı tanzimden ibaretti. Şevvalin 24 üncü günü yapılan dördüncü toplantıda birkaç küçük madde iki tarafın rızasıyle kabul edildi). Son.

Elhâsıl Bab-ı-âli tereddüt ederken Vahiyd Efendi cesaret ve maharetle görüşmelere devam etmiş ve 13 Mecliste işi bitirip Hicri 1223 senesi Zilkadesinin 19 ve Milâdi 1289 senesi Kânunusani (aralık) sinin 5 inci Cuma günü saat ikiyi 15 dakika geçe Barış senedleri karşılıklı mübadele edilmişti.

Sureti Zeylde 5 rakamıyla gösterilen barış anlaşması 5-6 ay sonra tasdik edilerek İstanbul'da mübadele kılındı.

Fransa maslahatgüzarı İstanbul'daki karışıklık üzerine Bab-ı âlinin hiç bir tarafa talimat veremeyecek duruma düştüğünü ve İngiltere barış anlaşmasının tamamen Vahiyd Efendinin eline kaldığını anlayınca kendisine İngiltere barışından pek ziyade çekinmesi için türlü korkutucu, ümit verici birtakım sözleri havi bir mektup göndermişse de buna cevap yazmağa lüzum kalmamış, zira Çanakkale'de atılan şenlik toplarının sevinç ifade eden sesleri bu mektuba en doğru cevap olmuştur.

İngiliz elçisi daha sonra gelip sefarethanede işe başladı. Daha evvel Devleti aliyye tarafından maslahatgüzar olarak Londra'ya gönderilen Sıdkı Efendi de hâlâ orada ikamet etmekte bulunduğundan ötedenberi iki devlet arasında devam edegelen kuvvetli dostluk defalarca yenilenmiş ve bugünden itibaren Avrupa'da İngiltere ve Avusturya arasına Osmanlı Devleti de girmiş oldu.

Kaldı ki, İngiliz Murahhası, Vahiyd Efendi ile görüşmeleri sırasında, Bonapart'ın Rusya İmparatoruna bildirdiği taksim etme suretinde Akdeniz adalarının Fransa hissesine bırakılmış olduğunu beyan ederek buralara Fransız askerinin geçirilmemesi ve İngiliz donanmasının Karadeniz'e geçirilerek Rusları barışa zorlaması vaidlerinde bulunmuştur.

Zilhiccenin 8 inci günü İstanbul'a dönen Vahiyd Efendiye yaptığı işin makbul olduğu ilânen kaymakam huzurunda samur hil'ât giydirildi. Uhdesine Defter amirliği tevcih edildikten sonra kendisine senede 3500, kethüdasına 1500 kuruş faizli esham verildi.

Bu mukabelede terceman olarak bulunan İstefanaki Bey Arnev köyündeki yalısında çok uzun zaman yaşamış olup bu bahis açıldığı zaman Vahiyd Efendinin temkin, sebat ve diplomatlıktaki maharetini söyler ve kendisini pek çok methederdi.

Hakikaten Vahiyd Efendi ihsan ve ikrama lâyıktı. Zira Alemdar Paşa vak'asında Bâb-ı âli pek karışık bir halde olup bu kadar nazik bir mesele karşısında şaşkınlık ve tereddüde düşmüştü. Bu barış anlaşmasının meydana çıkışı başlı başına Vahiyd Efendinin gayretinin neticesidir. Bir başkası olsa ihtimal ki buna cesaret edemez, işi uzun uzadıya haberleşmeğe, yukarıdan emir beklemeğe düşürürdü. Belki bizzat Vahiyd Efendi Lehistan'da uzun müddet sürünüp Fransızların yalanları ve yersiz muameleleri ile karşılaşmış olmasaydı, Fransız maslahatgüzarının dedikodusuna kulak asarak fırsatı kaçırması ihtimali vardı.

Vahiyd Efendi mükâfata mazhar olurken Boğaz Muhafızı Ragıb Paşa da vezirliğe aykırı bazı hareketleri görüldüğü için Zilhiccenin 7 inci günü vezareti alınıp Bursa'da ikamete memur edilerek cezalandırıldı.

Vahiyd Efendi barış anlaşması işine karar vermiş ya da vermek üzere olduğunu haber alan Fransız maslahatgüzarı son derece hiddetli olarak Bâb-ı âliye gelip bir çok sözler söylemiş ve bilhassa Fransız İmparatoru, İspanya işini bitirip bütün Avrupa devletlerine dilediği gibi bir nizam vereceği sıralarda Osmanlı Devletinin kendi kendine İngiltere barışını hazırlayıp yapıvermesi hayrete değer» deyip kırgın olarak ayrılmıştı.

Fransa maslahatgüzarı, İspanya meselesinin sonunda devletince kararlaştırılan icraatı ile Bâb-ı âliyi tehdid ederken Fransa'nın hâlen İspanya ile meşgul bulunduğu cihetle şimdilik yapabileceği bir ayak patırtısından ibaret olacağını anlatmıştı.

Hakikaten Napolyon, İspanya işleriyle meşgul olmaktan, etrafa sarkıntılık edecek durumda değildi.

Devlet-i Aliyye ise bu mevzuda her şeyi göze almış olup kendi tarafından bir ipucu verilmemesi için çok nazik muamele etmekteydi.

Barış ilân olunduktan sonra artık patırtının faydasız olacağını anlayan Fransız maslahatgüzarı bu sefer dil ve tavır değiştirerek, Reis vekili ile yaptığı mülâkatta (Osmanlı Devleti - İngiltere barışının akd edilmesinin mecburiyet tahtında olup Saltanat-ı Seniyye'ye bir diyecek olmadığını sadakatin icabı olarak Devletime yazdım. İmparatorum bu maddeden son derece nefret edip Osmanlı Devleti hakkında ne muamele edeceğini bilmem. Lâkin Osmanlı Devleti işlerini iltizam ettiği için ne ka-

dar da muğber olsa yine dostluğundan feragat etmez) deyince Arif Efendi (Fransa İmparatorundan beklenen samimiyettir. Osmanlı Devleti'nin ne derece mecbur olduğunu anlayınca elbette kabul ve itiraf edecektir. İmparator cenapları aracılıklarıyla Rusya barışını Paris'e havale ettirerek Osmanlı Devletine hayırlı ve şanlı bir anlaşma akdini taahhüd ederken vakit vakit ortaya çıkan meşguliyetleri sebebiyle vaki olan mazeretleri nazar-ı itibare alınarak devletimiz bu barıştan hiç bir faide görmese bile samimiyetine sebat ve metanetine en küçük halel getirmediğinden şimdiki halde Saltanat-ı Seniyye'nin İngiltere barışının akdinde zaruri özürünü de İmparator Cenaplarının hayır severlik ve samimiyetleri icabı kabul etmemeleri imkânsızdır) diyerek Napolyon'un değişmelerine kinaye edince maslahatgüzar verecek cevap bulamamış (bunlar geçmiş şeyler) yollu sözlerle geçişdirip evvelce olduğu gibi Tepedelenli Ali Paşa'dan şikâyet etmiştir. Arif Efendi de Yanya'daki Fransız sefirinin kötü tavır ve hareketlerine temas edip Ali Paşa'nın zimmetinde hiç bir şey tebeyyün etemdiğini beyan etti.

Bu durumda Osmanlı Devleti ile Fransa arasına bir ihtilâf girmiş demek olduğundan sulh ve barışıklığın büsbütün kopmaması da Bâb-ı âlice temenni olunuyordu. Bu sebeple Bâb-ı âliden Fransız maslahatgüzarına İngiltere ile barış akdinden dolayı özür diler gibi bir takrir verildi. Ayrıca Paris Sefiri Muhip Efendiye de bu yolda lisan kullanması için Riyaset makamından mufassal bir mektup gönderildi.

Her ne kadar Muhib Efendi memuriyetinden istifa ederek İstanbul'a dönmek üzere müsaade istida etmiş ve inhası Bab-ı âlice kabul edilmiş ise de İngiltere ile bu barış akdinden dolayı Fransa'nın küstüğü malûm olduğu halde Muhib Efendi'nin avdeti de ayrı bir soğukluk yaratacaktı. Bu sebeple böyle bir şeye sebep olmamak için bir iki ay kadar daha Paris'te kalması münasib görülüp kendisine yazılmıştır.

Muhib Efendi, Paris'te bir vakittenberi serbest olduğu halde diğer sefirlerle birlikte toplantılara davet edilmekte olduğu halde İngiltere ile barış akdedildikten sonra Fransızlardan iltifat yüzü görmez ve Fransa memurlarından kimse yanına uğramaz oldu.

Gelelim Napolyon'un hal ve hareketine ve Avusturya Devleti ile olan muamelelerine: Avusturya harb tedarikini büyütüp Fransa ile muhabereyi kararlaştırdıktan sonra evvelce İngiltere ile kesmiş olduğu resmi alâkasını yenileştirmesi ve İngiltere barışına Osmanlı Devletini teşvik eder mahiyetteki hareketleri Napolyon'u pek ziyade hiddetlendirmişti.

Avusturya'nın hemen ilkbaharda harp açacağını gösteren alâmetler görüldü. Bununla beraber Fransa'da da düşüncelerde değişiklik başgösterdi. Çünkü Napolyon, islâma geçtiğinden beri vaki olan bütün teşebbüslerini Fransa'nın ya istiklâlini ve bütünlüğünü muhafaza yahut şanını arttırma gayesiyle yapmış göründüğünden Fransızların düşünceleri ken-

disine müsait ve muvafıktı. Halbuki İspanya muharebesi sadece kendi hırs ve gururundan doğmuştu; Fransa ahalisi bu sebepten kendisine kırgınlık göstermeğe başladı.

Hattâ bu vakte kadar Fransa'nın Millet mebusları Meclisinde 10 - 15 muhalif rey kullanılırken bu ceza muhakemeleri usul kanunu görüşülürken muhalif rey 80 - 100 civarında idi.

Birçok mansıp ve ünvanları olan Talleyrand ve polis Nazırı Kuşe de Napolyon'un bu tavırlarından hoşnut değildiler. Evvelce ikisi yekdiğerine muarız iken şimdi başbaşa vermiş şayet Napolyon bir muharebede ölecek olursa ne yapacaklarını düşünüyorlardı.

Fransa'nın ilk cumhuriyeti ve ilk imparatorluğunda şan ve şöhret temin etmiş bu iki büyük simanın muhalefette bulunmaları işe büyük bir önem verdirdi.

Napolyon bu havadisi İspanya'da iken aldı. Generallerine lüzumlu talimatı verip İspanya'da bıraktı ve kânunusani (efrenci) nin 23 üncü günü akşamı habersizce Paris'e geldi. Tez canlı, titiz meşrepli bir insan olduğundan Talleyrand'a çok ağır muamele edip, büyük yaverlik rütbesini geri aldı. Diğer büyük rütbeli devlet adamlarını kasıp kavurdu. Bu şiddetli muamele karşısında kimse muhalefet edemez oldu.

Avusturya Devletinin dostluğundan ümitsiz olan Napolyon, Avusturya elçisi Maetternick'e gayet ihtiyatkârane ve çekingen davranıp diğer devletler elçilerine pek fazla samimiyet göstererek (görünüyor ki Avusturya aldığı dersleri unutmuştur. Yeniden ders almak istiyorsa bu sefer pek korkunç şekilde hareket edilecektir. Harp istemem. Çünkü bunda hiç bir menfaatim yoktur. Bütün Avrupa şahittir ki benim bütün düşüncem İngiltere'nin harp yeri ittihaz ettiği İspanya'ya münhasırdı. Lâkin 1805 senesinde Kale Boğazına hücum edeceğim sırada Avusuryalılar İngilizleri elimden kurtarmışlardı. Bu defa da İngilizleri İspanya'da denize kadar kovalayacaktım ki beni işgal ile geri dönmeğe mecbur etti. Bu kendisine pahalıya mal olacaktır. Ya askeri kuvvetini azaltır, yahut ortadan kalkmasına sebep olacak bir harbe girişecektir. Eğer kuvvetlerini bütün şüphelerimi yok edecek şekilde azaltırsa ben de kılıcımı kınına korum. Fakat şimdi bir harp zuhur ederse İngiltere'ye bir müttefik bırakmamak raddesine kadar gidilecektir) diyerek düşüncelerinin içyüzünü anlattı.

Paris'e dönüşünde Napolyon, Rusya elçisi Romancof'a da hürmet gösterip mahrem surette görüşerek (Eğer imparatorunuz Erfort'ta nasihatımı dinlemiş olsaydı bu hale düşmezdik. İkna etmeye uğraşacağım yerde tehdide başvursaydık Avusturya askeri kuvvetini azaltırdı. İş görecek yerde lâkırdı ile vakit geçirdiğimizden benim İspanya, sizin de Finlandiya ile Eflak - Buğdan için harbe mecbur olmamız muhtemeldir. İmparatorunuzun vaitlerine güvenim var. Avusturya Fransa'ya hücum ettiği takdirde bir ordu vereceğine söz vermişti. Vaadinde dursun. Finlan-

diya'da açtığı muharebeyi tezelden bitirsin, İngiltere ile Avusturya'nın teşviklerini tesirsiz bırakmak üzere Tuna sahiline bir ordu indirip Osmanlı Devletini tutsun. Vistül nehrinin yukarı kısmına da bir ordu koyarak Avusturya'yı korkutsun. Ben de Po ve Tuna nehirleri sahillerine 300 bin Fransız ve 100 bin Alman askeri yığacağım. Bu suretle Avusturya'nın bizi rahat bırakacağını zannederim. Bu hem sizin hem de bizim için hayırlı olur. Siz Eflak - Buğdan'ı mânisiz ve zahmetsizce zaptedebilirsiniz, ben de İspanya'yı tamamen itaatim altına alabilirim. Eğer bu gösterişler kâfi gelmezse niyetlerimize engel olacak her türlü mukavemeti mahvederiz. Fakat sulh da olsa harp da olsa evvelâ aramızda hakiki ve samimî bir birlik olması lâzımdır. Benim vaadim budur. Şimdi de bana vaadolunanı bekliyorum) dediği rivayet olunur.

Romançof bu yeni müşkülâttan dolayı Eflak - Buğdan işinin gecikeceğini görüp üzüldü ise de o günkü durumda Viyana'da şiddetli ihtarlara süratle başlanması hususunu kabul ederek bu ihtarların tesir edebilmesi için Galiçya'da bir Rus ordusu tertibi hususunu vaadetti.

Napolyon sulhun devamı hakkındaki düşüncelerinin doğruluğunu ispat ve Avusturyalıların telâşını teskin için Avusturya topraklarının bütünlüğüne zarar getirilmeyeceği hususunu taahhüt eyledi ve Romancof da bu teklife muvafakat ederek kendi devleti ve Avusturya ile bu yolda muhaberata girişeceğini bildirdi.

Rusya ile olan muamelesini böylece bitiren Napolyon, bu defa nazarı dikkatini (Rayn Devletler Camiası) na çevirdi. Harp çıkması muhakkak değilse de ihtimal dahilinde bulunduğundan lüzumu halinde Fransa'ya 100 bin kişilik bir ordu vermelerini Bavyera, Saksonya ve Rayn devletler camiasına dahil bütün Alman hükümetlerine anlattı.

Şayet intikam alma zamanı gelmiştir diye Avusturya ile birleşip Fransa ile aralarında aktedilmiş olan gizli şartlara aykırı olarak askerini 40 binin üzerine çıkarıp en ufak bir düşmanlık emaresi gösterir ise hemen üzerine harp ilân edilerek bütün bütün ortadan kaldırılacağını Prusya Devletine bildirdi.

Napolyon bu tarzda politika tedbirleri ile meşgul olurken Fransa'da kur'a çekilip yeniden yazılan çok sayıda askeri emsali görülmemiş surette çabuk talim ve inzibat altına aldı. Fransa'da ve İspanya'da mevcut olan askerinden başka az zaman içinde Almanya'da 200 bin ve İtalya'da 100 bin nefer bulunduracak derecede hazırlık yaptı.

Avusturya Osmanlı Devleti ile İngiltere'nin arasını bulmağa çalışırken Petersburg'ta Fransa aleyhine çalışıp Rusya'nın kendisiyle birleşmesini resmen talep etmişti.

Aleksandr'ın da Napolyon'a karşı olan muhabbeti, evvelki sıcaklığı kalmamış, Napolyon'un böyle zaman zaman güçlükler çıkarması ve Eflak - Buğdan meselesinde büyük meşakkatler çekileceğinin anlaşılması

ve Finlandiya'nın zaptında İsveç'te açılan harpte güçlükler görünmesi dolayısıyle Fransız politikasından soğumaya başlamıştı.

Hâsılı Napolyon - Aleksandr birleşmesi evvelki samimiliğinde kalmamıştı.

Ancak, aralarında aktedilen ittifakın resmen devamı kendi memleketi menfaatine olduğundan Napolyon'a samimiyet göstermekteydi. Napolyon da bunu seziyordu.

Aleksandr Fransa ile Avusturya arasında bir harp çıkmasını hiç istemezdi. Napolyon böyle bir durumda Avusturya'yı tamamen imha edeceğini söylemiş olup Avusturya'nın mağlûp edilmesi kendi politikasına elvermeyeceği cihetle Rusya çaresiz bu çatışmanın önüne geçmeğe kalkışarak Napolyon ile bozuşacak, bu kadar emekler boşa gittiği gibi Eflak - Buğdan ve Finlandiya işleri de bir çıkmaza girecekti. Buna mukabil Fransa mağlûp olsa bu defa Napolyon'dan nefret eden Avrupa milletleri yanında müttefiki olan Rusya'nın da haysiyet ve itibarı kalmayacaktı.

Bu sebeple Aleksandr bu harbe mâni olmak için Avusturya'ya muharebe sevdasından vazgeçmesini tavsiye etti. Nasihatının tesirsiz kaldığını görünce de harp çıkarsa Fransa ile birleşeceğini bildirerek tehdit etti.

Fakat Aleksandr'ın bu muamelesi Avusturya'yı durduramadıktan başka bir an evvel harbe kalkmasına sebep oldu.

Zira Avusturya'nın askeri masrafları o reddeye gelmişti ki ya harbe girişmek yahut da ordularını dağıtmak cihetine gitmek mecburiyetindeydi. Bunun için düşmanlarına meydan bırakmamak maksadıyle harbe girişmeyi uygun buldu.

Avusturya bu mütalâasının yerinde görünmemekle beraber, bir an evvel harekete geçip Napolyon'a hazırlanmak için vakit vermemeli ve boşuna zaman kaybetmemeliydi.

Napolyon'un büyük ordusu İspanya'da meşgul olduğundan uzun zamandan beri harp hazırlığında bulunan Avusturya birdenbire hareket etmiş olsaydı Napolyon hayli şaşırırdı. Napolyon 1 - 2 ay içerisinde sefer hazırlıklarını tamamlayıp Avusturya teşebbüse geçmeden Napolyon kânunusani sonlarında harp edebilecek şekilde hazırlanmıştı. Avusturya'ya infialini göstermek için de Viyana'daki elçisine, yerine bir maslahatgüzar bırakarak, mezuniyet bahanesiyle muvakkaten Paris'e gelmesini emretti.

HİCRİ 1224 (Milâdî 1810) YILI OLAYLARI

Mart ayının 2 sinde Meternik Fransız Hariciye Nâzırı ile görüşüp Napolyon İspanya dönüşünden beri harp hazırlıkları ile meşgul olduğu cihetle Avusturya'nın da askerlerini seferber etmesi lâzım geldiğini beyan etti.

Meternik'in bu görüşmesi her ne kadar harp ilân etmek demekse de daha bir müddet görüşmelerle geçirildi. Viyana'dan Münih'e giden Fransız sefaretinin bir tatarı (Postacı) nın Avusturya tarafından yakalanıp taşıdığı evrakın zaptedilmesi üzerine Napolyon da buna mukabele olarak Fransa topraklarından geçmekte olan Avusturya tatarlarını yakalattı. Bir tanesinin üzerindeki evraktan Avusturya'nın harp hazırlığı hakkında bir hayli malûmat aldı. Bunun üzerine iki tarafın elçileri pasaportlarını alıp memlekete döndüler ve böylece harp hareketi başladı.

Bu sırada Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki muharebe de yeniden başladı.

Bir müddet Napolyon'un oyalamalarına aldanan Osmanlı Devleti, Eflak - Buğdan terkedilmedikçe Rusya barışının mümkün olmayacağı cevabını alınca son derece gazaba gelip Fransa'dan yüz çevirmiş ve Rusya ile muharebeye girişmiş ve Rusya da Alemdar Paşa ile olan haberleşmelerinde tatlıca muamele etmekteydi. Fakat Alemdar Paşanın ölümünden sonra Osmanlı Devletinin zaaf ve karışıklık içine düşmüş olması ve Avrupa politikasının da değişmesi üzerine Rusya tavır ve muameleyi değiştirdi ve Eflak - Buğdan'ın kat'i surette terkini teklif edince Devlet-i âliyye hiddetlendi ve milletçe birleşilerek sonuna kadar çalışmağa karar verdi ve Devletin murahhasları olan Arif bey ve arkadaşları görüşme yeri olan Yaş kasabasından üzgün geri geldiler.

Yaş'tan hareketlerinde Rusya'nın İsmail, İbrail ve Yergöğü kaleleri üzerine kol kol asker sevketmek üzere olduğunu öğrendiklerinden İbrail'e gelince İbrail kalesi muhafızı Abdurrahman Paşa ve İbrail Nazırı olan Ahmed Ağa ile diğer kaleler muhafızlarına tedarikli bulunmaları için tenbih ve Kolos'tan beri yakaya geçerek olanları Bâb-ı âliye bildirdiler ve müteakiben İstanbul'a gelerek olayları etraflıca anlattılar. Bunun üzerine sıkı sıkıya sefer hazırlıklarına başlandı.

AVRUPA DEVLETLERİ ARASINDA MEYDANA GELEN SAVAŞLAR

Avusturya'nın niyeti Fransızları gafil avlayıp Rayn Devletler camiasını birdenbire istilâ ederek bütün Almanya'yı Fransa aleyhine ayaklandırmaktı. Avusturya'nın en ünlü Mareşali olan Arşidük Şarl 140 bin kişilik ordusunu Fransa Bavyera arasındaki (İhn) nehri boyunca yığmıştı. Bu nehrin geçilmesi fiilen harbe başlanması demekti.

Nisanın 9, Saferin 23 üncü günü Bavyera kralına bir mektup yazarak hududu geçmek mecburiyetinde olduğunu bir Alman fırkasının Almanya'yı kurtarmağa giden bir orduya mâni olmayacağını ümit ettiğini bildirdi. Bavyera kralı hükümet merkezini terkederek Augusburg'a

çekildi. Münih ve Landşüt civarındaki askerlerine de Avusturyalılara mukavemet etmeleri emrini verdi.

Arşidük Şarl Nisanın 10 uncu günü İnh nehrini geçip Bavyera topraklarına ayak bastı ve askerlerini üç kola ayırarak İzar nehrine doğru ilerledi. 5 gün sonra Landşüt civarına geldiler, burada Bavyeralılarla yaptıkları ufak bir muharebeden sonra Landşüt'ü zaptetti.

Fransılzarın başlıca fırkaları Augusburg mevkilerinde idi. Onların yığınak yapmalarına meydan vermemek ve bu iki fırkanın arasına girip evvelâ Ratisbon'daki Fransızları perişan etmek, sonra o civarda dolaşan Avusturya askeri ile birleşip 200 binden mürekkep bir ordu ile hareket etmek ve önüne geleni silip süpürmek tedbirlerine teşebbüs etti.

İmparator Napolyon Avusturyalıların İhn nehrini tecavüz ettiklerini haber alınca hemen kendi ordularını bir merkeze yığdırmak tedbirleri ile meşgul oldu.

Mareşal Massina komutasındaki Augusburg ordusuyla Mareşal Davout kumandasında bulunan Ratsbon orduları birleştiği halde kendisinin eli altında 150 bin kadar topluca bir askerî kuvvet bulunmuş olacağından bu kuvvetle Avusturyalılara mukavemet edebileceğini kuvvetle ümit ediyordu.

Binaenaleyh Napolyon Mareşal Massina'nın Abens nehri havalisine yani Avusturyalıların sol cenahının arkasına ve Mareşal Davout'un Ayah ve Obersal tarikiyle Abensberg'e yani Abens nehrinin Tuna'yla birleştiği yere inmesi için kendilerine talimat gönderdikten sonra kendisi İnfort'a gitti.

Massina hiç bir mâni olmadığından hemen harekete geçti. Ama Davout Tuna ile Avusturyalıların arasından mahirane bir tedbir ile ve gayet ileri görürlükle hareket etmeğe mecburdu.

Arşidük Şarl da Rotisbon üzerine hücum etmek niyetinde olduğundan birçok mevkiye asker bırakarak ordusunu müteaddit kollara böldükten sonra yola çıktı.

Napolyon ordularını bir noktaya yığarken Arşidük Şarl askerini Münih'ten Rosbon'a kadar yaymaktaydı.

Davout'un ordusu Abensberg'e giderken aynı gün Rotsbon üzerine yürümeğe başlayan Mareşal Şarl'ın kuvvetleri ile aynı yol üzerinde karşılaştılar. Fransızlar savaşmak istemediklerinden ilk fırkaları savuşmuş ise de Avusturyalılar Tencen'de yetişerek her iki ordu öncüleri akşama kadar çarpıştıktan sonra Avusturyalı generallerin tereddüt ve cesaretsizlikleri sayesinde Davout'un fırkaları perişan olmaktan kurtularak çok az telefat vererek Abensberg'e vardı.

Napolyon olanları haber alınca Abensberg'e gelip Bavyera ve Vurtemberg fırkalarını birleştirerek yeni bir ordu tertip etti. Avusturyalıların hareket hattını yarıp Arşidük Şarl ordusunu general Hiller ve Ar-

şidük Lui kuvvetlerinden ayırmak maksadiyle nisanın 2 inci günü Landşüt'ü zaptetti. Bu sırada Mareşal Davout da sol cenahta Avusturyalılarla savaşarak bu manevranın icrasına yardımcı oldu.

Arşidük Şarl Massina ve Davout ordularının arasına girip birleşmelerine mâni olmak isterken Napolyon onun kuvvetlerini ikiye böldü.

Ertesi gün Şarl üzerine yürüdü, muharebeden sonra Rotisbon'a doğru ricata mecbur etti. Bir gün sonra da Bohemya tarafına kaçırdı.

Viyana yolunda Arşidük Lui ve general Hiller'in 30, 40 bin kadar yılgın askeri kalmış olup bunlar da mukavemet edecek durumda olmadığından Viyana yolu da böylece açılmış oldu.

Napolyon'un bu süratle ve maharetle idare ettiği manevra harp fenninde en güzel manevralardan biri olarak sayılır.

Bu harekât neticesinde Avusturya'nın kaybı 40 bin ölü, yirmi bin esir, külliyetli top ve mühimmat, Fransa'nınki ise 15 bin civarındaydı.

Avusturyalılar Lehistan'da Vistül nehri sahilinden İtalya'da Taj nehri sahiline kadar olan bölgedeki Fransız ve müttefiklerinin üzerine ani hücum etmek üzere tertibat aldıklarından Tuna civarında bu hareketler olurken İtalya ve Lehistan'da da muharebeye girişmişti.

Napolyon her taraftaki generallerine sarih talimat vermişse de her yerde kendisi kadar mahir general bulundurmağa imkân olmadığından kendisinin bulunmadığı muharebelerde yerine kaim olan generaller Avusturya'nın bu kadar zamandır hazırladığı korkunç kuvvete karşı gelememişlerdir.

Arşidük Jan yetmiş bin kişilik bir Avusturya ordusu ile Tirol'den İtalya'ya indi. Karşılaştığı Fransız fırkasını bozup çoğunu telef edip geri kalanını esir etti.

Bunun üzerine İtalya kraliyeti kaymakamı olan Napolyon'un üvey oğlu Öjen bir ordu ile Avusturya kuvvetlerine karşı çıktı ise de nisanın 16 ıncı (Rebiülevvel 1.) günü Seçile'de yapılan muharebeden sonra mağlûp oldu. Üç bin ölü ve üç bin esir bırakarak geri çekildi.

İtalya ahalisi, içlerinde Fransızlara karşı bir isyan istidadı yerleşmiş olduğundan Avusturya'nın niyeti İtalyanları kandırıp bütün İtalya'yı istilâ ettikten sonra Fransa'nın Dalmaçya'daki Marmon fırkasını teslime mecbur etmekti.

İtalya muvaffakıyeti Avusturyalılara cesaret vermiş ve Fransızları da düşüncelere düşürmüştü. Eğer Avusturyalıların başında Fransız generalleri gibi mahir kumandanları olsa Fransızlar İtalya'da tamamen mahvedilebilirdi.

Geri çekilen Fransızları takip edecek yerde istirahate geçen Avusturyalılar, Fransızlara kendini toparlama imkânı vermiş oldu. Bu sırada

meşhur Fransız generallerinden Makdonat hemen Italya'ya gelip dağılan askeri topladı. İnzibat altına aldığı ordusuyla Adij nehri hattını tuttu.

On iki bine yakın Avusurya askeri Bavyera'ya tâbi Tirol eyaletine gelince ahali ayaklandı. Avusturyalılarla birleşip ellerine geçen Bavyeralıları katlederek memleketlerini birkaç gün için Bavyera'nın elinden kurtardılar.

Fransızların kendi topraklarına saldırılarından üzüntü duyan Almanlar hükümdarlarının Napolyon'a olan bağlılığından hiddetleniyorlardı. Bu sebeple Avusturyanın galip gelmesini istiyorlardı. Bununla da kalmayıp fiilen yardıma hazırlanıyorlardı. Kuzey Almanya'da silâhlanan halk —hükümetten habersiz— Fransızların yollarını kesmek üzere kol kol dolaşmağa başlamışlardı. Berlin süvari alayı bir gece Fransızlara karşı çarpışmak için Albayları ile beraber firar etti. Bu maksatla Prusya ordusundan da firar edenler olmakta, hükümet de bunun önüne geçememekteydi. Prusya devleti bu firardan haberdar olmadığını esefle Napolyon'a bildirmiş ve firari alayın dersini vermek üzere arkalarından takibe bir fırka tayin etmişti.

Eğer Almanya'da Avusturyalılar, Fransızlara karşı en ufak bir harekette bulunsaydı bütün Almanya ayaklanacaktı.

Avusturya otuz küsur bin askeri Arşidük Ferdinand kumandasında Lehistan üzerine gönderdi. Karşısında Prens Josef Pompanovski komutasında 20 bin kadar Leh askeri vardı. Ferdinand Varşova etrafındaki Lehlileri bozduktan sonra Varşova'yı teslime mecbur etti. Prens Ponpanovski de Vistül nehrinin karşı yakasına geçip müdafaada kalmaya karar verdi.

Napolyon bu hareketler karşısında üzülüyor, bugüne dek vukubulan hâdiselerin kötü tesirini Almanya'da kazanacağı muzafferiyet haberinin izale edebileceği hususundan ümitli idi. Bu sebeple harp tertibatını değiştirmeyerek günden güne ileriye hareket etmekteydi.

Bavyera, Saksonya ve Vurtemberg krallarına gönderdiği zafernamelerle onlara gayret ve cesaret verdiği sırada Alman efkârı umumiyesinin galeyanına karşı kendi öz kardeşleri olan Vestfalya kralı Jerom ve Felemenk kralı Lui'ye de ayrıca mektuplar göndererek ordularını güçlendirmeleri için emirler verdi.

Rusya evvelce Fransızlara yardım olarak 60 bin kişilik bir ordu göndermeği vaadetmişti. Fakat mevcut kuvvetlerinin çoğunu Finlandiya ile Eflak ve Buğdan'ın zaptına tayin etmiş ve harbin bu kadar çabuk başlayacağı da bilinmemekte olduğundan Fransızların yardımına hiç asker yetiştiremedi. Kaldı ki Rusya Fransız dostluğundan her zamandan çok fazla soğumağa başlamış olup Avusturyalılara canü gönülden silâh çekemezdi. Napolyon bu sebepten Rusya'ya kızdığı için Rusya devletine, muzaf-

feriyetine dair hiç bir yazı yazmadı. Ancak Petersburg'ta bulunan elçisine durumu anlatmakla iktifa etmişti.

Bavyera, Saksonya ve Vurtemberg krallarına zafer mektupları yazarak onlara gayret ve cesaret verdi. Bu sırada Alman efkârının galeyana gelmesi karşısında kendi kardeşi olan Vestfalya kralı Jerom ile Felemenk kralı Lui'ye ordularını güçlendirmeleri için mektuplar yazdı.

Napolyon Avusturya'nın en büyük kuvveti olan Arşidük Şarl ordusunu takip ederek darmadağın etmeği düşündüyse de kendi kuvvetlerine güvenemediğinden vaz geçti. Tuna boyundan Viyana üzerine yürümeğe karar verdi. Mareşal Massini Arşidük Lui ve general Hiller fırkalarını ve Mareşal Davout'u da Arşidük Şarl'ın arkasından takibe memur etti. Mareşal Massina da Tuna geçitlerini muhafazaya memur edildi. Kendisi de Viyana yolunu tuttu.

Arşidük Şarl 80 bin askerlik kuvvetiyle Bohemya'ya çekildi. Tuna'nın sağ tarafına geçip general Hiller ve Arşidük Lui kuvvetleriyle birleşti. İtalya'da bulunan Arşidük Şarl fırkasını da yanına çağırdı. Viyana'ya yardıma koştu. Napolyon'un hareketini geciktirmek maksadiyle Fransızlara karşı müdafaa etmeleri emriyle general Hiller ve Arşidük Lui'yi lüzumlu mevkilere gönderdikten sonra kendisi de Bohemya içinde ilerlemeğe devam etti.

Mareşal Davout Arşidük Şarl'ın Bohemya yolundan gittiğini görünce dönüp Ratisbon civarında Tuna'yı geçip Massina kuvvetleri ile birleşmek üzere Passo'ya doğru gitti.

General Hiller ile Arşidük Lui fırkaları geri dönüp Bissir fırkasının üzerine saldırarak mağlûp ettiler. Fransızlar ricate mecbur oldularsa da Arşidük Şarl kuvvetlerinin Bohemya'ya doğru hareketini ve Napolyon'un büyük ordusuyla gelmekte olduğunu öğrenip Travn nehrine doğru hareket ettiler.

Avusturyalılar Mavtaozn köprüsünden geçmek üzere Abensberg'te mola vermişlerdi. Massina kuvvetleri, üzerlerine hücum edince çok kanlı ve korkunç bir muharebe oldu. Fransızlar 2 bin, Avusturyalılar da üç bine yakın ölü ve yaralı verdiler. 4 bin kadar Avusturyalı da esir düştü. Bu muharebede Fransa galipti.

Arşidük Şarl bir gün sonra oraya gelince vaziyeti öğrendi. Fransızlardan evvel Krems ve Senpolten geçitlerine yetişmek ümidiyle süratle o tarafa gitti.

Napolyon da Avusturya kuvvetlerinin birleşmesine mâni olarak Viyana'yı zaptetmek üzere adı geçen hükümet merkezi üzerine yürüdü.

Arşidük Lui ve general Hiller komutasındaki ordu da, kumandanlarının Viyana'nın muhafazasından ümidi kestikleri için, Krems geçidinden Tuna'nın sol yakasına geçip Viyana yolunu büsbütün açık bıraktılar.

Fransızlar 24 Rebiülevvel (9 mayıs) günü Viyana önlerine vardılar ve hiç bir zorlukla karşılaşmadan şehri zaptettiler. Ancak muharebe bununla bitmemiş ve harp fenninin en zor meselelerinden biri ortaya çıkmıştı.

Napolyon Viyana'da Tuna'nın sağ tarafında Arşidük Şarl kumandasında büyük bir kuvvetle Tuna'nın karşı yakasında toplanmış olduğundan bu büyük nehri bütün kuvvetleri ile geçip muharebe etmek lâzım gelirdi. Halbuki böyle büyük bir harekete geçmeden evvel bulunduğu yerde kuvvetli yerleşmek ve muharebe yollarını temin etmek lüzumlu işlerdendi.

Napolyon Ratisbon'da Viyana'ya kadar bütün mühim mevkileri elde edip kuvvetlendirdikten sonra nazarı dikkatini Tirol ve İtalya taraflarına çevirdi. Evvelce Mareşal Lokori'yi 18 bin Bavyera askeriyle Tirol tarafına göndermiş olduğundan onun o tarafta Avusturyalılara galibiyet haberi üzerine bu gaile de bertaraf edilmiş oldu.

Arşidük Jan da İtalya'da Fransızlara galebe etmişken Almanya'daki galibiyet haberi üzerine ricate mecbur olup Prens Öjen ordusu onun arkasına düştü. Napolyon'un böyle pek az vakit zarfında Viyana'yı istilâ edivermesi hasebiyle ayaklanmağa müsait olan Almanya ahalisine durgunluk geldi. Lehistan'da da Fransa politikası kuvvetlendi.

Prens Popanovski Avusturya tasarrufunda bulunan Galiçya kıtası üzerine hareket edip Lehliler de vatandaşlarını görünce ekserisi ayaklanıp ona yardım kaydına düştüklerinden Varşova'yı zaptederek ileri hareket etmiş olan Arşidük Ferdinand geri dönmeğe mecbur oldu.

Napolyon işlerin bu hali almasından memnun olarak hemen Tuna'yı aşıp Arşidük Şarl ordusunu perişan ederek harbi bitirmeyi düşünüyordu. Lâkin Tuna gibi bir nehri böyle büyük bir kuvvetle geçip büyük bir ordu ile karşılaşmanın ne kadar güç bir iş olduğu aşikârdır.

Kaldı ki Avusturyalılar Viyana'yı terk ettikleri zaman bu yakada hiç kayık ve köprü bırakmamışlardı.

Napolyon başka bir noktadan Tuna'yı geçmeğe kalkacak olsa Viyana'yı muhafaza için bir kuvvet bırakmaya mecbur olacaktı. Bu da hiç işine gelmediğinden çaresiz düşmana tecavüze karar verdi.

Tuna nehrinin Viyana civarında birçok kollara ayrılıp sayısız adacıklar meydana getirmesi Napolyon'un teşebbüsünü kolaylaştıracağından bu adalardan üzeri ormanlarla kaplı olan Lobu Adasını tutup ordusunu oradan karşıya geçirmeyi düşündü.

Bu ada Tuna'yı iki kola ayırmış olup bir kolu 500 arşın (166 m) diğeri 200 arşın (80 m) genişliğindeydi.

Napolyon tedarik ettiği kayıklarla yapılan köprüden güç hal ile mayısın 19 unda Lobu adasına geldi, bundan sonra diğer kol üzerine köprü kuruldu. Bir taraftan suların coşkunluğu, diğer taraftan şiddetli akın-

tı Fransızlara zorluk vermekteydi. Diğer taraftan Avusturyalılar Tuna değirmenlerini ziftle doldurup ateşledikten sonra Tuna'ya salıverdiler. Buna rağmen Fransızlar köprüyü yapıp karşı yakadaki İslânik köyüne geçtiler. Mayısın 21 inci (Rebiülahırın 6 ncı) günü öğleden sonra kanlı bir muharebe verildi. Ertesi gün öğleden sonra köprünün kopmasıyle Fransızlara imdat gelmediğinden ricate mecbur oldular.

Arşidük Şarl Fransızları tamamen Tuna'ya dökmek üzere şiddetli hücumlar ettikleri Fransızlar da müdafaa ettikleri cihetle iki tarafta da külliyetli telefat vukua geldi. Avusturyalılar açıktan açığa Strazburg'a dönmeğe mecbur olacaklarını ilân etmişti. Avrupa ahalisinin çoğu Fransızların zulüm ve saldırılarından bizar olduklarından açıktan açığa fikirlerini bildirmeğe cesaret etmekle beraber Avusturyalılar muzafferiyetini can ve gönülden istediklerine ve insan istediği bir şeye çabuk inandığına göre Mareşal Şarl'ın yaydığı haberlere her tarafta itibar ve itimat olundu. Almanya'nın fikirlerinin galeyanı daha çok arttı. Aslâ yenilmez ve karşı durulmaz bilinen Napolyon'un şöhretine nakise geldi. Böyle bir vaka daha ortaya çıksa bitaraf devletler hep Fransa aleyhine başkaldıracaklarından başka Bavyera ve Vurtember gibi müttefikleri de yardım yerine düşmanlık gösterecekleri halin gidişinden anlaşıldı. Tirol halkı tekrar ayaklanıp Innsburg beldesini zaptettiler.

Napolyon'un arkasından hatırı sayılır mevkiler tuttular. Brunsvik dükası Avusturya'nın teşviki ile 10 - 15 bin kadar Alman'ı başına toplayıp birkaç kola bölerek Vurtemberg ve Vestfalya'ya hücum ederek Fransa'nın müttefiklerini şaşırttı. Her ne kadar Napolyon'un saldırı korkusu umumun zihinlerinde olduğundan Almanya bütünüyle ayaklanamadıysa da bu gibi hallerin zaman zaman tekrarlanması Napolyon'u hayli telâşlandırdı.

Bu gibi müşkül ve muhataraların önünü almak için Napolyon süratini daha da arttırdı. Mareşal Massina'yı 40 bin askerle Lobu adasının muhafazasına gönderdi. Avusturyalıların Bresburg cihetinden Tuna'yı geçip Viyana üzerine yürümeleri ihtimaline karşı o taraftaki Mareşal Davout fırkasını da takviye etti. Fransızlar da müdafaa halinde bulunduklarından Avusturyalıların kaybı daha ziyade idi. Avusturyalıların ölü ve yaralı miktarı 27 bin, Fransızlarınki ise 18 bin civarında idi. Ancak çok şeci ve harp fenninde pek mahir olan Mareşal Lan'ın bu çarpışma sırasında ölmesine Fransızlar son derece eseflendiler.

Bu kanlı muharebeye gece karanlığı yetişip Avusturyalıların bir tarafa çekilmesi ile Fransızlar geceleyin kurdukları küçük bir köprüden Lobu adasına geçip yakalarını kurtardılar. Sel gibi kanlar akıttıktan sonra emellerine nail olamadan geri dönmeğe mecbur oldular.

Fransızların zayiatı Avusturyalılarınkinden az olmasına rağmen bu durum Fransızlar hakkında pek fena olmuştu.

Arşidük Şarl bu vakayı etrafa pek mübalâgalı olarak yayıp Fransızların az zamanda Strazburg'a dönmeğe mecbur olacaklarını ilân etti. Avrupa halkı, Napolyon'dan bizar olduğu için Avusturya'nın zaferini arzu ediyor, fakat açıklayamıyorlardı. Bu sebeple de Arşidük Şarl'ın yaydığı habere inandılar. Almanya'da halk efkârı galeyana geldi. Aslâ yenilmez olarak bilinen Napolyon'un şöhreti düştü. O anda bir vaka zuhur etse bütün Avrupa Fransa aleyhine ayaklanacak, Bavyera ve Vurtemberg gibi müttefikleri bile dostluk yerine düşmanlık göstereceklerdi. Tirol ahalisi ayaklanıp Innsburg'u zaptetti. Napolyon'un arkasında hatırı sayılır yer tuttular. Brunsvik Dukası 10 - 15 bin Alman'ı başına toplayıp birkaç kola ayırarak Bavyera, Vurtemberg ve Vestfalya'ya hücum ettiler. Napolyon korkusu sebebiyle bütün Almanya ayaklanamadı ise de Napolyon hayli telâşa düştü.

Bu zorluk ve belâların öcünü almak için Napolyon gayretini ve süratini bir kat daha arttırdı. Lobu adasının korunması için 40 bin askerle Mareşal Massina'yı görevlendirdi. Avusturya'nın Bresburg üzerinden Tuna'yı geçip Viyana üzerine yürümeleri muhtemel olduğundan o tarafta bulunan Mareşal Davout fırkasını da kuvvetlendirdi.

Kâh birbirleriyle çarpışarak, kâh birbirlerini kovalayarak İtalya'dan hareket hedeflerine doğru gelen Arşidük Jan ve Prens Öejn kuvvetleri bu sırada Tuna sahillerine yaklaşmışlardı.

Arşidük Jan bir müddet Graç'ta Tirol'den ve başka taraflardan gelecek fırkalara muntazır olmaktayken 9 bin kişilik bir kuvvetle Tirol'den gelen general Palaciç Prens Öjen'e rastladı. İslânik muharebesinden üç gün sonra da tamamen mağlûp oldu. Ardşiük Jan da Graç'ta daha fazla duramayıp Macaristan'a hareketle Rap nehrine doğru çekildi.

Bu durum İtalya'dan gelmekte olan Fransızların serbestçe hareketlerine yardım etti. Fransa'nın İtalya ordusu tamamen Viyana önlerine gelip Napolyon'la mülâkat ettikten sonra aldığı emir ve talimat uyarınca Rap nehri tarafına gidip Arşidük Jan kuvvetlerini haziranın 14 ünde vurup dağıttı. Bundan evvel Dalmaçya'dan hareket eden General Hermon da Hırvatistan'dan geçip salimen Graç havalisindeki Fransız ordusuyla birleşti.

Tuna yalısında bu sıralarda yapılan ufak tefek çarpışmalarda Fransızlar galip gelerek İslânik muharebesinin Fransızlar üzerindeki kötü tesiri azalmağa başladı. Napolyon hemen Tirol zorbalarını tedip ve Brunsvik dukasının etrafındakileri dağıtmak maksadiyle birer miktar asker sevketti.

Ancak bunlar hep geçici şeylerdi. İşin can alacak yeri Viyana önlerinde yapılacak olan muharebe idi. Napolyon kendi ordularının bir merkezde toplanmaları için ne kadar gayret gösterdi ise Tuna'nın aşağı kısımlarına yayılmış olan Avusturya kuvvetlerinin Arşidük Şarl'ın ordusuyla birleşmelerine mâni olmak işine o kadar önem verdi. Avusturya kuvvetlerinin Tuna'nın bir kıyısından diğerine geçmemeleri için Anjuro ve Bresburg köprülerini yıktı. Komoron köprüsünü de yıkmak için memur ettiği Mareşal Davout birçok güçlükle karşılaştıktan sonra Napolyon'un emrini yerine getirebildi. Prens Öjen de Rap kalesini zaptetti.

Böylece Avusturya kuvvetlerinin Arşidük Şarl kuvvetleri ile birleşmesi ihtimali hayli güçleştirilmiş oldu. Artık Napolyon Viyana önünde yapılacak büyük savaşı düşünmek için zaman buldu. Bu savaş için lâzım olan köprülerin inşasına başladı. Lobu adası birkaç hafta içinde büyük bir tersane haline geldi. Buradan Viyana'ya muazzam köprüler atıldı. Bundan başka da birçok köprüler yapıldı.

Fransız ordusu geceleyin bu köprülerden geçip Lobu adasındaki bataryalardan yağmur gibi yağdırılan misket ve salkımlar sayesinde karşı sahildeki bazı lüzumlu mevkileri tuttular Temmuzun 5 inci (Cumadelûlanın 22 nci) günü sabah vakti Vagram Muharebesi diye meşhur olan büyük ve korkunç bir muharebeye başlandı.

İki tarafın 150 şer bin askeri olduğu halde Fransızlar hedef olarak seçtikleri Vagram köyünün zaptı için akşama kadar uğraştıkları halde muvaffak olamadılar, ayrıca birkaç kolorduları perişan oldu. Ertesi gün sabahtan akşama kadar muharebe edilip akşam üzeri Avusturyalılar bozuldu; muharebe meydanı Fransızlara kaldı.

Bu muharebede Fransızların 18 bin zayiatına mukabil Avusturyalıların ölü ve yaralı sayısı 24 bin civarında olup ayrıca 12 bin esir verdiler.

Napolyon bu muharebeyi kazandıktan sonra generallerine Avusturyalıları takip etmek hususunda gerekli talimatı verdi. İstilâ edilen sancaklardan muharebe vergisi olarak 200 milyon Frank tahsiline başladı.

Arşidük Şarl Bahemya'ya doğru çekilmekteyken Zanaym'de arkadan yetişen Marmon fırkasını kuşatarak imha etmek üzere iken geriden yetişen Fransız birlikleri yetişip Avusturyalılara galebe ettiler.

Avusturyalılar mütareke istediler. Zenaym'e gelen Napolyon'un asıl niyeti Habsburg Hanedanına son vermek ve Avusturya devletini imha etmekti. Fakat İslânik ve Vagram muharebelerinde gördüğü mukavemetin şiddetinden fikrini değiştirdi, bundan başka muharebeyi daha uzatacak olursa Rusya'nın Avusturya'ya açıktan açığa sahip çıkmağa kalkışması ihtimaline binaen derhal sulh görüşmelerine girişilmesi şartıyla Avusturya'nın bu teklifine muvafakat ederek temmuzun 12 nci (Cuma-

delûlanın 29 uncu)günü Zenaym'de mütareke senetleri imzalandı. Müsabaka akdi için Rap ile Komoron arasında Altenberg denen belde görüşme yeri tayin olundu. Fransa tarafından Şampani ve Avusturya tarafından Meternik murahhas tayin olundular.

Lâkin Napolyon şayet Avusturya ile uyuşulamayıp yeniden muharebeye başlamak lâzım gelirse Avusturya'ya imha edebilmek için ordusunu kuvvetlendirdi.

Tuna, Vistül ve Rap nehirleri sahillerinde birbirini takip eden muharebelerde sel gibi kan aktığı sırada İspanya ve Portekiz'deki 300 bin kadar Fransız askeri bu yerler ahalisine yardıma gelmiş olan İngiliz askerleriyle uğraşmaktaydı.

Mahir bir kumandanın ne kadar kıymetli bir şey olduğuna ve bir ordunun umum kumandanlığına ne derece ehemmiyet vermek lâzım geleceğine bu vakalar pek güzel bir delildir, ki Napolyon 250 bin kadar henüz askere alınmış nefer ile Avusturya gibi azametli bir devleti 3 ayda amana getirmiş, Almanya'da galeyana gelmiş olan efkârı umumiyeyi yatıştırmış, İtalya Mısır ve Almanya'da birçok muzafferiyetlere mazhar olmuş iken, devrinde dünyanın birinci askeri addolunan 300 bin Fransız askeri Portekiz ve İspanya'nın halk sürüleri ile 40 - 50 bin kadar İngiliz askerinin hakkından gelemediler.

Napolyon, İspanya'da iken İspanyolların itaata gelmiş olduklarını zannederek Fransa'ya dönerken orada bıraktığı askeri kuvvetin İspanya ve Portekiz'de zapt ü raptı temine kâfi geleceğini zannediyordu. Hattâ şubat içinde Portekiz'e bir ordu sevkiyle zaptolunmasını generallerine emretmişti. Vakıa hürriyet ve istiklâlini muhafaza için ayaklanmış olan halkın ağzına gem vurmak her ne kadar güçse de Fransa'nın en seçkin ve tecrübeli askeri şeci' ve mahir bir kumandanın elinde olsa büyük işlere muktedir olacaktı. Halbuki askerin riyaseti resmen İspanya kralı ve Napolyon'un erkek kardeşi olan Jozef'te idi. Jozef iyi ve yumuşak tabiatlı ileri görüşlü bir zat olduğu halde kendisinde aslâ idarecilik istidadı yokken kendisini ağabeyiyle bir tutardı.

Maiyetindeki generallerinin içinde ondan yalnız ihtiyar kumandan Jordan'dan fikir danışır, ekseriya ona da muhalefet ederdi.

Napolyon kardeşinin bu halleriyle uzaktan istihza ile güler, Mareşal Jordan'dan da hoşlanmadığı için ikisinin birlikte aldıkları harp tedbirlerini hiçe sayar ve İspanya'daki generallerine kraliyet emirlerini tanımamakta cesaret vermiş olurdu.

İspanya'nın mali bütçesi bu kadar askerin idaresine elvermeyeceği, ahaliden birçok zahire vesaire alınıp bunun için de halkın sevgisini kazanmak gerektiğinden kral Jozef ahaliyi Fransızların mezaliminden ve saldırısından korumak derdine düştüğünden kendisiyle askerî heyet arasına anlaşmazlık girdi.

İspanyollar, bu Avusturya muharebesinin başlamasından beri, zaman zaman İngiltere'den gönderilen zahire, mühimmat ve harp malzemesi ile canlanıp ayaklanarak yer yer hazırlanmaya başladılar Ayrıca İngiltere bir ordu donatıp Portekiz'e çıkardı. Portekizlilerle birlikte Fransızlara karşı sonradan Dük de Vellington adıyla meşhur olan Sir Arthur Vells adındaki generali kumandan tayin etti.

Napolyon'un emri üzerine Mareşal Solt 26 bin kişilik ordusu ile şubat ortalarında Portekiz'e saldırdı, ancak Portekizliler müdafaada olduklarından büyük güçlüklerle karşılaştı. Minho nehrini güç halle geçip (Oporto) Portekiz'e girdi ise de bu muzafferiyet kendisine pek pahalıya oturdu. Çünkü bütün köyler ahalisi ayaklanmış ve metrisler yaparak fedakârane müdafaa etmiş olduklarından köylerin hepsini tek tek muhasara etmek lâzımdı. Ahali eline geçirdiği Fransızları aman vermeden öldürmekle Fransızlar da saldırılarına şiddetle devam ettiklerinden her iki taraf devamlı olarak telefat vermekteydiler.

Mareşal Solt İspanya'nın başkenti Madrid'e zabitler gönderip yardım istedi. Bu esnada İspanyollar bütün yol ve geçitleri tutmuş olduklarından gönderilen zabitler gidecekleri yere varamadıklarından İspanya kralı Portekiz'de olanlardan haber alamadı.

Fransız Mareşallerinden Viktor 23 bin askerle Endülüs eyaleti üzerine yürüdü. Elmers tarafında Taj nehrini geçip Godyana nehri sahilinde Medelline muharebesinde bir İspanyol ordusunu perişan etti. Yardıma gelen general Sebastian fırkası da bir fırka İspanyolu mağlup edince İspanya ahalisinin hiddet ve gazabı arttı. Aranan zapt u rapt memleket işlerine aslâ yardımcı olmadı.

İspanya'nın şimalinde —Galiçya'da— Mareşal Ni fırkası da bir İspanyol fırkasını dağıtsa arkadan bir diğeri ile uğraşmak icap edeceğinden kargaşalığı defetmek için bir çare bulamadılar.

Yeni tedbirler alma zamanı gelmiş ise de Fransızlar arasında düşünce ihtilâfı yüzünden boşuna vakit kaybediliyordu.

Aragon ve Katalonya eyaletlerinde de Şuşe ve Sensir isimli Fransız generalleri İspanya'nın başıbozuk fırkaları ile uğraşmaktaydılar.

Portekiz başkenti Lizbon şehrindeki İngilizler, İngiltere'den bekledikleri yardım gelince Fransızların üzerine yürümeğe hazırdı. Mareşal Solt, Portekiz kralı olmak sevdasına düştüğünden ordusunun düştüğü muhataralı ve tehlikeli durumdan bihaber olup maiyetindeki kumandanlarla arasında anlaşmazlık ve uyuşmazlık vardı.

İngiliz generali Sir Arthur Vells, Fransızların bu durumunu haber alarak Oporto'yu ani olarak basınca Fransızlar pek çok zayiat verip bin kadar yaralıyı da harp alanında bıraktılar ve mayısın el (Rebiulevvel 27) nci günü de Baltar tarafına çekildiler. Fakat İngilizler önceden ricat

hatlarını tutmuş olduklarından Fransızlar bütün cephane ve toplarını terkedip dağlardan güç halle kaçıp Orte'e vardılar. Gittikleri yerde Mareşal Ney kumandasındaki kuvvetlerle birleşip top ve mühimmat noksanlarını tekmil ettikten sonra, Solt ve Ney aralarında, Galiçya kıtasını kurtarmak üzere ara karar verdiler. Bu anlaşmaya sadık kalan Ney hayli ilerlemiş İngilizlerin bulunduğu mevkilere kadar varmıştı. Solt ise bu sözleşmeye uymayarak bazı keşiflerle meşgul olup gerilerde kalmıştı. Mareşal Ney ricate mecbur olduğundan İspanya'nın kuzey kısmı İngilizlerin elinde kaldı. Bu sebeple Ney ile Solt kuvvetlerinin arası açıldı. Bu sırada İslânik muharebesi haberi İspanya'ya gelince Fransızlar hayret ve yeise düşüp taarruzdan vazgeçerek gizlenmeğe karar verdiler.

Napolyon bu son vakalardan habersizdi. Bu sebeple evvelemirde Portekiz'deki başarısını esas ittihaz ederek İspanya'daki karışıklığı bertaraf etmek için Sol, Morita ve Ney kuvvetlerinin birleşip Solt'ün umumi kumandası altında bulunmasına dair bir emirname gönderdi. Aynı rütbede olan memurlar arasındaki rekabetten başka Galiçya'nın muhafazası için yapılıp da tatbik edilmeyen mukaveleden dolayı Ney ve Solt'ün araları açılmış olduğundan İspanya'ya gelen bu emrin icrasında güçlük zuhur edeceği aşikârdı.

Askerlik emir vermek ve emri kabul etmek demek olduğundan Mareşal Ney derhal Solt'ün emri altına girdi. Böylece üç kuvvet birleşmiş ise de samimiyete dayanmayan bu birleşmeden hayırlı bir netice doğmayacağı da belli idi.

Bir ordunun işine uzaktan karışmanın doğru olmayacağı, İspanya'da son zamanlardaki durumu bilmeyen Napolyon'un Mareşal Ney'i Solt'ün kumandasına vererek İspanya işlerini, ıslah edeyim derken, daha kötüye götürmüş olmasıyle sabittir.

Mareşal Solt, İngilizlerin taarruza geçmeğe cesaret edemeyecekleri zannıyla, buna göre bir tertip buldu. Kral Josef ve diğer kumandanlar muhalif reyde olmalarına rağmen genel kumanda onun elinde olduğundan onun tertibine uyulmuş ve Fransız kuvvetlerinden bazıları muharebenin yapılacağı yerden uzak mevkilere sevk olunmuştu.

Bu sırada İngilizlerin 26 bin askeri, İspanyolların da 36 bin askeriyle birleşerek taarruza geçip Mareşal Victor ordusunu geri sürdüler ve ileri hareketle Talavra beldesine girdiler.

Kral Josef ve Mareşal Jordan Talavra üzerine hücuma karar verdiler.

Önce ufak tefek bazı çarpışmalar oldu. Temmuzun 28 inci (Cumadelahara 15) günü Talavra önlerinde meydana gelen büyük savaşta her iki taraf da 8'er bin telefat verip Fransızlar mağlûp olup geri çekildiler.

İngilizler daha ilerleyecekti. Fakat o sırada Solt'ün 50 bin Fransız askeriyle gelmekte olduğu haber alındığı için dönmeğe mecbur oldular.

Fransızlar daha ileri harekete cesaret edemediler ve oldukları yerde kaldılar. Böylece harp tatil edilmiş oldu.

Napolyon olanları duyunca çok üzüldü. Solt'u genel kumandan yaptığına pişman olmuştu. Divan-ı harbe vermeyi kararlaştırırken böyle bir hareket gerek Fransa halkı, gerekse ordu arasında hoşnutsuzluk yaratacağını düşünerek vazgeçti. Kral Josef ve Mareşal Jordan'a acı ve suçlayıcı mektuplar gönderdi.

İspanya'daki bu başarısızlığın Altemberg'de yapılacak mükâlemeye fena tesiri olacağı korkusuyla Kral Jorj'a harp harekâtının sıcakların sonuna kadar durdurulması emrini gönderdi ve bu Talavra muharebesinde Fransızların muzafferiyetini İngilizlerin ise mağlûp olup Portekiz'e doğru ricate mecbur olduklarını etrafa ilân etti

İngilizler bu sırada deniz kuvvetlerini çoğaltmakla beraber koruyucusu az olmasına mebni Fransa'nın kuzey tarafına bir ordu göndermek üzere hazırlıklarla meşguldü. Bunda maksatları Napolyon'un kuvvetlerinden bir kısmını o tarafa çekmek, Avusturya'ya cesaret vermekti. Ayrıca Napolyon'un deniz istihkâmını imha etmek de baş gayeleri idi. Evvel-be evvel hedefleri Fransa sahilindeki Roşfor limanı ile o zamanlar Felemenk'in elinde olan Anor tersanesi idi. Roşfor limanının karşısında Aks adası önlerinde demirli bulunan iki fırka Fransız donanması İngilizlerin dikkatini çekmekteydi. Ayrıca Anor tersanesi Londra'dan akan Thames nehri karşısına düşmekte ve Napolyon'un orada inşa ettirmekte olduğu deniz istihkâmı İngilizlerin gözüne batmaktaydı.

İngiliz Amirali Gambeta üç kalyon, birkaç fırkateyn, korot ve Brik ile Roşfor'a yakın Bask limanına gelerek direklerini alarak duba şekline sokup içlerini katran doldurdu, 12 nisan günü akşamı bu dubaları ateş leyip Fransız donanmasının üzerine salıverdiler, Fransızlar gece karanlığında yanardağlar gibi otuz geminin üzerlerine geldiğini görünce gemilerin zincirlerini kesip karaya oturtmuşlar ve canlarını kurtarmışlardı. Fakat 4 kapak (gemi olsa gerek) limanın dışında kalarak karaya düşmüş olduğundan ertesi gün İngilizler onları da yaktılar.

İngilizlerin asıl maksatları Anor tersanesini yakıp Fransız zulmünden bizar olan Felemenk ahalisini ayaklandırmak üzere karaya asker çıkarmaktı. Fakat kara askerlerinin boşaltılması zamana muhtaç olduğundan İngilizler Mart içinde hazırlıklara başlamışlardı. Lakin Agram ve Talavra muharebeleri hesapta yoktu. Bilhassa böyle büyük (40 bin neferlik) bir orduyu bütün müştemilâtiyle taşımak için yüz bin tonilatoluk gemilere ihtiyaç olduğu halde İngiltere tersanelerinde bulunan gemiler en çok 25 bin tonilato civarında olduğundan kalanını kiraladıkları tüccar sefineleri ile taşımağa mecbur kaldılar.

İngilizler 40 kapak 30 fırkateyn 400 kadar nakliye gemisi ve 1000 kadar kayıktan müteşekkil bir donanma ve 150 top 900 at, 3000 topçu, 2500

süvari ile 30 bin piyadeden oluşan bir ordu hazırlayıp 5 temmuzda İngiltere'den hareket edip 29 temmuzda Felemenk sahillerine vasıl oldular. Karaya çıkar çıkmaz Bolz kalesini ve 17 gün muhasaradan sonra da Flesnik kalesini zaptedip Anor üzerine yürüdüler. Ancak buralar bataklık ve göllerden müteşekkil bir arazi olduğundan askerin 15 binden fazlası sıtmadan çalışamaz hale geldiler. Anor Fransızlar tarafından her yönden müdafaa edildiği için bilhassa Napolyon'un Felemenk kralı olan kardeşi Lui Anor'u muhafaza ile görevli olduğundan İngilizler hücuma cesaret edemeyerek eylül başlarında geri döndüler.

Rusların İsveç üzerine asker sevkederek Finlandiya'yı zapta kalkışması üzerine İsveç kralı Gustav da bütün kuvvetiyle müdafaaya kalkışacağı yerde Danimarka ile savaşa girişmiş askeri gücünü bölerek bir kısmını Norveç'in zapt ve istilâsına memur ettikten başka bir kısmını da memleket içinde —nahoş halleri önlemek üzere— tuttu. Ancak Milletçe Gustav'a yolsuz hareketlerden vaz geçip milleti hoşnut etmesi ihtar olunduğu halde bu sözler faydalı olmamıştı. Bu sebeple hicrî 1224 (1809 Milâdi) başlarında yapılan bir ihtilâl sonunda Gustav hal olunup amcası Duc ile Sudermann tahta çıkarıldı. Sudermann memleketi bulunduğu bu kötü durumdan kurtarmak için Finlandiya'yı Ruslara terketti. Eylülde aralarında sulh aktedildi. Ayrıca Fransızlarla akdettiği sulh ile de İngilizlere İsveç limanlarını kapatıp Fransızlar da istilâ ettikten sonra Pomeranya ve Stralsont'u iade ettiler.

Fransa'dan Şampani, Avusturya'dan Maeternich murahhas tayin edilerek Altenberg'te görüşmelere başlandı. Şampani her iki tarafın da ellerindekine razı olmalarını teklif etti. Avusturya Fransa'nın elinde olan yerlerini geri almak için bedel ödeyecekti. Avusturya başkenti Fransızların elindeydi, bedel şartı kabul edildiği takdirde Avusturya memleketinin üçte birinden vaz geçmesi gerekecekti ki buna Avusturya'nın muvafakat etmeyeceği aşikârdı.

İngilizlerin bu sırada Felemenk'e hücum etmeleri Altenberg görüşmelerine sekte vermişti. Artık Avusturya için tek ümit Maetternich'in diplomasideki ustalığı idi. Birçok görüşmeden bir netice alınamadan mükâlemelerin tayin olunacak diğer iki murahhasla Napolyon nezdinde iki imparator arasında yapılması kararlaştırıldı ve başlandı.

Uzun uğraşmalardan sonra hiç bir taraftan ümidi kalmayan Avusturya hükümeti 1809 yılı teşrinievvelinin 14 üne rastlayan Ramazan ayının ilk günlerinde memleketinden ceman 3 milyon nüfusluk müteferrik mahalleri terk etmesi, İngiliz mallarını memleketine ithal etmemesi, Fransa'nın İtalya'daki teşkilâtını tasdik etmesi ve 85 milyon Frank tazminat vermesi şartlarını havi müsalehayı imzaladı. Ayrıca Avrupa'da bir bahriye müsalehası imzalanıncaya kadar Avusturya'nın 150 binden fazla asker kullanamayacağı gizli olarak mukavele olunmuştu.

Avusturya'nın terkettiği yerler arasında Salzburg ve diğer bazı yerler Bavyera'ya Lehistan'da Galiçya'nın batı kısmı Varşavya Dukalığına doğusu Rusya'ya verildi.

Trieste, Friol, Hırvatistan Dalmaçya ve Raguza ile birleştirilerek Napolyon'a tâbi olmak üzere İllirya adıyle yepyeni bir devlet teşkil edildi.

Müsalahanın imzalanmasından bir gün sonra Napolyon Viyana'dan Münih'e geldi. Orada birkaç gün kaldı. Bu müddet zarfında Avusturya'nın tahliyesi için lüzumlu talimatı verip oraya gelen müttefik hükümdarlara veda ederek Paris'e gitti.

Napolyon bu sefer de Almanya'da muzaffer olduysa da Almanların hiddet ve gazabı bir derece daha arttı. Birçok millet ve devlet onun bu gaddar ve tamahkâr politikasından ürküp efkârı umumiye aleyhinde garip bir hal aldı. Bu başlangıcın ileride fena neticeler vereceği malûm oldu.

Napolyon dur otuz bilmez, yeni yeni müşkilât çıkarmaktan geri kalmazdı. Anlaşma imzalandıktan sonra Almanya'daki askerinin çoğunu İspanya'ya sevketti. Artık Fransız askerine rahat yoktu ve Napolyon'u âlenen zemmeder olmuşlardı. Ruhban sınıfı da Roma meselesinden dolayı pek ziyade gücenmişti.

Napolyon Roma'yı istilâ ettikten sonra Papa hükümetinin birkaç sancağını İtalya krallığına ilhak etti. Papa düşman eline esir düşmüşçesine sarayına kapandı ve etrafa şikâyetnameler dağıtmaya başladı. Napolyon bunun üzerine gazaba gelip Papalık hükümetinin ilgasına ve Roma memleketinin Fransa'ya ilhakına, Fransa hükümetince kurulan ruhanî idarenin Roma'da da icrası için mayıs ayının 17'sinde bir emirname vermiş. Papa da haziranda bir aforozname tertip edip kilise ve miri binaların duvarlarına yapıştırttı. Her ne kadar ertesi gün Fransızlar bunları topladılarsa da olay dilden dile dolaşıp her tarafta duyuldu. Fransız generali Roma hükümetinin bazı livalarında bu yüzden görülen hoşnutsuzluk emarelerinden telâş edip Napolyon'dan aldığı talimat üzerine (*) Papalık sarayına asker sokup Rimpapa cebren alınıp Floransa'ya, oradan da Fransa'nın Grenovil şehrine gönderildi.

Napolyon'un imapratorluk tahtına oturuşunu takdis etmiş olan böyle muhteşem bir ihtiyarı esaslı bir sebebi olmadan böyle tazyik etmesi halkın nazarında pek çirkin göründü. Napolyon da emirlerinin böyle şiddetle tatbik edilişinden dolayı çok müteessifti. Rimpapa'yı Roma'ya iade etse iyi tesiri olmayacağını düşünerek Papa'nın Sadon'a nakli ve gereken hürmetin gösterilmesini emretti. Almanya dönüşünde ruhanî merkezin Paris'e naklini düşünerek Roma'daki ruhanî memurlarını Roma Evrak

(*) Temmuz başında.

mahzenlerinde bulunan eski ve yeni evrakın hemen Paris'e naklini emretti.

Napolyon'un Paris'e dönüşünde ele alınan müşkül meselelerden biri de bu Roma meselesiydi. Bunca seneden beri devam edegelen muharebelerde dökülen kanlar Fransızları üzüntüye düçar ettiğinden her yerde olduğu gibi Fransa'da da Napolyon'a muhalif olanlar pek çoktu.

Napolyon bir yandan da İspanya'yı tamamen idaresine alıp bütün Avrupa'yı kendi politikasına uygun bir kalıba sokmak gibi boşa çıkılması güç düşüncelerle meşguldü.

BAZI ÖLÜMLER

1224 hicri (1810 milâdi) senesi Muharremde eski Rumeli Kadıaskerlerinden olup Alemdar Paşa sadaretinde Bursa'ya sürülen Mahmud Çavuşoğlu Ahmed Şemseddin efendi, Rebiülevvel ayında sadrazam ve devrenin ileri gelenlerinden Emin Paşa zade Emin beyefendi, meşhur şair Sümbülzade Vehbi efendi ve Cumadelûla ayında vezirliği kaldırılmış olup Sakız adasında ikamet etmekte olan sabık sadrazam Memiş Paşa ömürlerini tamamlayarak fâni âleme veda etmişlerdir.

Mahmud Çavuşzade demekle maruf Feyzullah efendinin oğlu olan Şemseddin Efendi mektep yüzü görmemiş ve hoca hakkı almamış bir kimse idi. Ancak kendisi mollazadelerden olması sebebiyle hocalık tayini aldı. Adet olduğu üzere hemcinslerinin ve kendisi de gayet güzel konuşan ve meclislerde aranan olduğu için bazı büyüklerin yardımları ile resmi yolda mesafe katedip sadaret rütbesine kadar çıkmıştı. Büyücülüğe ait lâtifeleri ve hikâyeleri ile çok meşhurdu ve bilhassa Veli efendizade konağında vukubulan görülmemiş maskaralıkları halkın dilinde dolaşırdı.

Meclislerde görüşülen hususlarda hiç bir bilgisi olmadığından sadece lâübali ve gülünç hikâyeleriyle orada bulunanları güldürürmüş. O devrin siyasî işlerinde görülen gevşekliği dolayısıyla kimse hakkında azarlayıcı ve özür bulucu muamelede bulunmadığından birtakım korkusuz ve sözünü sakınmaz kimselerin meydanı doldurduğu sırada kimden para ve hediye alırsa onu metheder, hediye vermeyenler aleyhinde konuşurdu. O zaman hükmünce birçok zevatın verdiği hediye vesaire havadan gelme bir şey olup muayyen bir gelir halini aldığından para ve hediyesinin ardı kesilen bir şahsı hemen zemmetmeğe başlardı. Gerek Sultan Selim, gerekse ricalinin pek çok para ve hediyesini almıştır. Kabakçı vakasında İbrahim Kethüda'nın üzerine husumet kılıcını sıyırdığı yukarıda anlatılmıştı.

Şairin:

Dilimle uğradığım derde ben bu alemde
Ne bülbül uğradı ne tuti-i şekerhara

dediği gibi o da dili belâsına uğradı ve gurbet elemiyle Bursa'da öldü. Hastalığı müddetince Selamet-ul-insan fi hıfz-ıl-lisan sözünü dilinden düşürmedi.

Emin Beyefendi üçüncü Mustafa zamanında sadrazam olan Elhac Emin Paşa'nın oğlu olup 1171 senesi Ramazanın 27'nci Kadir gecesi dünyaya geldi. Emin Beyefendi İlim ve maarife çalışarak ilk bilgileri Mollalardan Alâiye Kadızade Mehmed Efendiden, Fıkıh ve usul, fıkıh ve kelâmı müderrislerden Karamani Âbid Efendiden, bazı yüksek bilgiler ve Kadı tefsirinin bir kıtasını Süleymaniye camiine devam ederek Madrubi adı ile maruf Ceteli Ahmed efendiden, Hesap, Hendese (Geometri) ve Astronomiyi Gelenbevi İsmail efendiden ve Edebiyatı babasının vezirliği zamanında Divan kâtibi ve Divan-ı Hümayun hocalarından olan Nuri Efendi ile İznikmidi Hafız efendiden almıştı. Ayrıca büyük âlimlerin başı olan Tatarcık Abdullah efendinin mufassal derslerine devam ederek astroloji, kanun ve takvim çıkarılması gibi ilimlerin tahsiline çalışmış, güzel sanatları da Nimet Efendizade ile Beylizadeden almış, tâlik yazıda Rûmun direği olan Yesari Efendiden izin almıştı. Elhasıl kendisi yüksek vasıflı ve bütün olgunlukları kendinde toplamış akranına faik ve hakikaten Kadıasker olmaya lâyık çok fazileti olan bir zattı. 1178 (1764) tarihinde babası Reisülküttab iken mülâzim, sadrazam iken (1182 hicrî, 1770 milâdî) müderris, 1206 hicrî, (1794 milâdî) de Galata kadısı olmuş, 1210 hicrî (1796 milâdî) Rebiülevvelinde Edirne pâyesi ve ertesi sene Mekke-i Mükerreme pâyesi almıştı. 1215 (1801) cumadelulasında İstanbul kadısı oldu. Bir sene sonra Anadolu pâyesi aldı. 1218 (1804) Zilhiccesinde ikinci defa İstanbul kadısı 1220 (1806) Rebiülevveli başında Anadolu Kadıaskeri oldu. 1223 (1809) Recebinde uhdesine Rumeli sadaret pâyesi ihsan olundu. 1224 (1810) Rebiülevvelinin 8 inci günü sabah saat altı buçukta vefat etti.

Mir Abdülkadir Efendi adında bir oğlu kaldı. Daha sonra o da babası gibi ulema ileri gelenleri arasında ilim ve fenniyle şöhret buldu.

Sümbülzade Vehbi Efendi. Maraş'ta ilim ve irfan ile maruf olan Sümbülzade hanedanından âlim, fazıl, şiir ve inşada emsalinden mümtaz olan merhum Reşid Efendi'nin oğludur. Maraş âlimlerinden ilim tahsil ettikten sonra İstanbul'a gelmiş, rical ve kibarlara kaside sunup tarih düşürerek Rumeli kalemine devam ederek güç halle kadılık yoluna girdi. Eserleri gittikçe meşhur ve halk arasında anılır oldu. Kendisine bazı mühim tahrirat ve nâme-i Hümayun müsveddesi yaptırılıp vükelâ arasında maruf oldu. Sultan Mustafa III zamanında rical-i devletten Yenişehirli Osman Efendi ve Reisülküttab İsmail Bey kadirbilir kimseler olup onun tarafını tutarak Osmanlı devletinin zor yazışmalarına dair bazı müsveddelerin onun kaleminden çıkma olduğunu padişaha duyurdular. Böylece hocalığa girdi. Arada sırada haline uygun mevkilere kaydırılmaktaydı.

Sultan Abdulhamid I zamanı başlarında Bağdat valisi Ömer Paşa tarafından Necef tacirleri hakkında yapılan bazı muamelelerden Zend Kerim Han ile aralarına nefsaniyet girdiğinden İran devletine lisan bilir bir sefir gönderilmek lâzım gelince İran sefirine tercüman tayin edildi. Debdebe ve tantana ile İsfahan'a varıp name-i hümayunu teslim etti. Sonra Bağdat'a döndüğünde iki devlet arasında fenalığa Ömer Paşa'nın sebep olduğu Bâb-ı âliye duyuruldu. Ömer Paşa da bunu duyunca (Vehbi Efendi Kerim Hanın hayranı idi. Bu sebeple Osmanlı devletini onun dostluğuna feda ettikten başka İran'da ayyaşlık ve zinakârlık gibi devlet memuruna yakışmayacak tavırlarıyle Aceme rüsvay oldu) diye devlete arzetti. Bunun neticesinde Padişah gazaba gelip Vehbi Efendinin idamı için adam gönderdi. Osman efendi ile İsmail bey Vehbi efendiyi himaye ederek gizlice bir mektup yazıp (bu mektubumuzu alır almaz kimseye bir şey sezdirmeden hemen kıyafet değiştirip Üsküdar'da bir yere gizlenerek bize gizlice haber gönder) diye bildirmişler. Gönderilen tatar, idam emriyle giden mübaşirin Bağdat'a girdiğinde, Bağdat - Musul arasında Vehbi efendiyi bulup mektubu teslim etti. Vehbi efendi hemen malını mülkünü kethüdasına bırakıp başına bir tatar kalpağı geçirerek mektubu getiren tatarla birlikte yola çıktı ve Üsküdar'a gelip bir dostunun evinde gizlendi. Durumu ona anlatıp, (Tannane) ismiyle tanınan kasideyi yazdığı sıralarda Ömer Paşa'nın suçu meydana çıktı. Kendisinin sadece nefsani meylden makbul olmayan halleri görülmüş olduğundan adı geçen kasidesi vesilesi olan Osman Efendi ve İsmail bey tarafından padişaha takdim edildi. Kaside çok beğenildiğinden af ve merhamete lâyık görüldü. Vehbi Efendi hocalık mesleğinden vazgeçerek tekrar eski yolunu seçti. Ayrıldığı rütbede bulunan Rodos kadılığına verildi. Şahingiray'ın emr-i âli ile Rodos'ta idamı maddesine yardımı olarak bu hususta yazdığı TAYYARE isimli kasidesi Padişaha takdim edilince rütbesi terfi edildi. Daha sonra Sultan Selim III'in şiire olan rağbeti sebebiyle onun devrinde tercüme sahibi, şairlerin başı olarak Padişah namına divan tertip etti. Zaman zaman yazdığı kasideler ve düşürdüğü tarihlerle iltifat-ı şahane ve hediyelere mazhar oldu.

İyş ü nûş eyle bugün anma gam-ı ferdayı
Sana ısmarlamadılar bu yalan dünyayı

beytinde dendiği gibi zevkle, şairlikle ömür sürerek uzun müddet yaşadı. Yaşı 90 ı geçmişti. Gut hastalığına tutuldu, iki seneden fazla yatakta kaldı ve 1224 (1810 milâdî) senesi Rebiülevvelinin 14 ünde vefat etti.

Şanizade tarihinde: Vehbi Efendinin Ebül'ayna, Ebu Delâme ve İncili Çavuş gibi gülünç gönül ferahlandıran hikâyeleri ve lâtifeleri, Sürurî ile aralarında geçen manzum komedi ve lâtifeleri ihtiva eden hicivleri pek çok olup Nasreddin Hoca destanları gibi halkın dilinde dolaşırdı.

Divan şiirleri ve kaleme alınmış eserleri, bilhassa Manzume-i Şahidiye Tuhfe-i Vehbi isimli telif eseri, Hayriyye-i Nabi'ye nazire Lâtifesi, Şevkengiz isimli eseri meşhurdur. Edirnekapı dışındaki tekke yanında medfundur, diye yazar.

Süleyman Faik Efendi mecmuasında: Vehbi Efendi cinnet getirip âmâ âmâ olduktan sonra bir gün aşirlerden Ayni ile Sürurî vesair birkaç kişi ziyaretine gittiklerinde memnuniyetinden ağlamış ve tarih düşürmesiyle meşhur olan Sürurî'ye hitaben: (Canım Sürurî, bana sûzinâk bir ölüm tarihi söyle de sağlığımda işitip biraz ağlayayım) demesi üzerine Sürurî (Emre-ül-kap ile haşrolsun ilâhî Vehbi) diye bir tarih düşürmüş, Vehbi Efendi o delilik halinde: (Bunda ne mani! O da az adam değildi) demiş... Bu tarih 1219 olup Vehbi bundan sonra yedi yıl daha yaşamıştır.

Süleyman Faik efendi yaşı 80 i geçmiş olduğu halde cinnet getirip gözleri görmez olmuş ve daha 7 yıl yataklara esir olmuş, aklı biraz başına gelip o halde vefat etmiştir. Bu hastalığa yakalanmadan birkaç gün evvel bir ziyafet verip bütün dost ve ahbaplarını davet etmiş ve «Yaşım sekseni geçti, benim için ölüm yakındır. Bilhassa bugünlerde ya aniden ölürüm veyahut şiddetli bir cinnete uğrar, yahut da gözlerimi kaybedebilirim. Her ne mukadderse o olur. Siz ahret hakkınızı helâl edin. Ben günahkâr ve âsi bir insan olduğum için arkamdan türlü söz söylerler. Ben de hakkımı helâl ettim. Koyu müslümanım, mezhebim de Hanefî olduğuna Hak huzurunda şahadet edin, diyince hazır bulunanlardan kimi teselli etmiş, kimi de (Keramet gösteriyorsunuz) diye saçmalayınca, (Benim gibi günahkârda keramet ne gezer. Vaktiyle tıp okuduğumdan bilirim. Vücudumda bu hal var ki ondan böyle olacağını anladım. Siz hele benim dediklerimi yapın!) demiş ve hâdiseler de dediği gibi çıkmıştı.

Memiş Paşa: Arnavut asıllı idi. Ziya Yusuf Paşa'nın yardımı ile Hacegân-ı Divan-ı Hümayuna iltihak ettikten sonra zaman icabı yapılan değişmeler de kısa zamanda sadaret makamına kadar yükselmiş, fakat çok geçmeden azlolunup yerine Ziya Paşa ikinci defa Sadaret makamına getirildi. Sakız'da ikamete memur edilen Memiş Paşa Cumadelulanın 25 inci günü vefat etmiştir. Kendisi çok şanssız, hükümet işlerini idareden âciz fakat mülâyim ve zararsız bir zat imiş.

Kaptan-ı Derya Seyyid Ali Paşa eşkıyanın babası olan Kandıralı'nın daveti üzerine kendi kendisine, sürgün olduğu yerden İstanbul'a gelmiş, zorbaların zoruyla Kaptanlık makamına yükselmiş, Sadr-ı Âli Kethüdası Küçük Reşid Efendi ile arkadaş olarak zorbalarla samimiyeti artmıştı. Deniz kuvvetleri onun böyle nazik bir zamanda onun gibi zorba güruhundan olan bir adamın eline bırakılamazdı. Bu sebeple Saferin 4 ünde azlolunarak Karahisar-ı Sahib'e sürüldü. Sadr-ı âli kaymakamı Çerhacı Ali Paşa Kaptan-ı Derya oldu. Sadrazamın İstanbul'a gelişine kadar bah-

riye işlerinin idaresi Tersane Emini İsmail Ağa'ya havale edildi. Saferin 9 uncu günü İsmail Ağa da aczine binaen azledilip Matbah-ı Amire Emini Selânikî Hasan Ağa Tersane Emini olduysa da bir müddet sonra ayağında çıkan çıban dolayısiyle yataklara düşüp çalışamaz hale gelince yerine Aziz Efendi Tersane Emini oldu.

Selâniki Hasan Ağa aslen Selânikli olup servet sahibi, olgun, akıllı, kusursuz, becerikli ve iyi huylu olup hatır kırıcılıktan son derece çekinen, korkak bir kimse idi. Memur olduğu vazifelerde tenbellik ve uyuşukluk göstermez, menfaat teminine uğraşmazdı. Bütün düşüncesi memuriyetini yürütmek ve tamamlamaktan ibaretti. Alış veriş işlerinde becerikli ıdı. Devlet işleri ne kadar zor olursa olsun gönül hoşluğu ile kabul ederek o işi görür ve düşmanlarını güldürmeden tamamlardı. Buna binaen uhdesine Kasabbaşılık ve Matbah ve Gümrük Bina Eminlikleri gibi üç - dört büyük iş birden havale edilince hiç sesi sadası çıkmadan ve helecanlanmadan bir kula zararı olmayarak her birini gayet iyi idare ederdi. Büyük sermayeye sahip olup muhtelif yollardan kendi ticaretiyle meşgul olur, memur olduğu hizmetlerde kimseyi tâciz etmez, devlet hizmetlilerini memnun ve müteşekkir ederek irat ve masrafı idare eder ve hiçbir vakit kesesinden bir akçe zarar ve telef etmezdi. Elhasıl asıl mayası itibariyle alışveriş ve ticarete müteallik işlerde mevcudiyeti devlet-i âliyyece elzemdi. Cumadelaharanın ikinci günü öldüğü zaman pek çok malı (terekesi) meydana çıkmış, veresesine verildikten başka sefer levazımatı için haylı yardımı olmuştur. Hayatında olduğu kadar ölümünden sonra da Osmanlı devletine faideli olmuştur, diye Şanizade tarihinde yazılıdır.

Şanizade tarihinde: «Merhum Selâniki Hasan Ağanın, ayağında iltihaplı verem nev'inden (kemik veremi,) Flagmonya tâbir olunan bir çıban çıkardı; tedbir ve devası aranmak üzere Yahudi ve Hıristiyan hekimler celp olundu. Zira bir müddetten beri baş hekim olanların ekserisi hazakat ve liyakatsizlikleri sebebiyle hased ve rekabete müptelâ olduklarından memuriyetleri muktezası olan maddelerden tamamen el çekmiş ve feragat etmiş ve ancak kendilerini mansab hasrolunması için türlü hile ile cehaletlerini örtmek için öğrendikleri birkaç Frenkçe kelime ezberleyip tıptan tamamen bihaber olan rical ve devlet büyüklerinin kapılarını dolaşarak sonunda lâfla tıp erbabına reis olmuşlardı. Tedbirleri ile insanları ve tedavileri ile Padişah sülâlesini teker teker cehaletin eline düşürmek hevesinden maada doktorları imtihan ederek seçmek hususuna muktedir olamadıklarından bu hususa kat'iyen yanaşmamaktaydılar. Bu sebeple de Osmanlı memleketlerinde tababet cahillerin elinde kalmıştı. Bilhassa müslümanlardan uzun bir müddet ömür ve mal sarfı ve meşakkatle tıp tahsil ederek hazakat rütbesine nail olmuş bir tabip

meydana çıksa —Tabipler reisi Nüman Efendi zamanında olduğu gibi— onu kendilerine rakip addederek Tıp biliminden haberdar olmayan rical ve kibar meclislerinde zem ve takbihe teşebbüs eden türlü ayıp ve iftiralar isnat ederek katliyle müteselli olacaklarmışçasına düşmanlık göstererek onu ve eserlerini itibardan düşürüp her birini bir türlü zaruret ve hakarete düçar ve en nihayet tarümar edinceye kadar ısrar ediyorlardı. Bir zamanlar erbabına feyiz ve servet ve iftihar mayası olan bu yüksek ilim bu fenalık yüzünden müslüman tabipler hakkında zaruret ve fakirlik sebebi olduğundan hiç kimse bu fenne heveskâr olmayıp olanlar da Süleymaniye tıphanesinde hocalık veya Timarhane tabipliği vazifeleriyle kanaat eden makuleden bazı ilimden nasibi olmayan boş kimselerdi. Artık memlekette yeni tıbbı değil eskisini olsun öğretip eğitecek kimse kalmayıp meşhur bir belde ve büyük bir şehir olan Kostantiniyye (İstanbul) beldesi de bu durumda birtakım Hırvat, gemici vesair ırgat bozuntusu bir alay cahil doktor elinde kaldı. Sair milletlerden bu şehirde nadiren bulunan hazık tabip ve cerrahlar da (filân tabip pek müz'içtir), (falan hekim muannittir) diye mizaçlarıyle hazakatleri ölçülebilirmiş gibi kibarların nezdinde zemmedilerek rekabete kurban gittiler. Hâzık doktorların çoğu itibarsız ve hoşlanılmayan kimseler oldular. Cahiller de sözü düzgün usule gayri muvafık ve fakat kibarların mizacına uygun, nabza şerbet vermekte bir kısmı rüşvet verme yoluyla henüz mezun olduğunu söylediği hocasından aldığı iyi ve orta dereceli bir izinnamesi bile olmadığı halde başına samur kalpak giyip İstanbul'da istediği herhangi bir yerde Hekimbaşının bir tezkeresiyle açtığı dükkânda ecnebi diyarlara maskara olmakta, hekim kıyafetli bu kötü adamlar yüksekten atanlarla ahbap olarak çocuk, büyük, binlerce kişiyi öldürdükten sonra tecrübe sahibi olmaktaydılar. Böyle doktor ve cerrah suretindeki kasapların eline düşmektense —çölde oturanların yaptıkları gibi— meydana çıkan hastalık ve ârızaları tabiatın tababetine havale ederek kocakarı ilâçları ile iktifa edenler pek çoktu.

Meşhur filozoflardan biri (İstanbul'un su ve havası, mevkii ve mesiresi, zevk ve safası çok hoş... Fakat orada üç musibet vardır: Biri taun ve veba, biri yangın, üçüncüsü de cahil doktorlardır. Bu kadar nüfusu itlâf eden böyle kontrolsuz kalmış tıbbın sahte ve taklitçileri bu defa da Hasan ağanın ayağındaki yaraya el atmış ve kasap cerarh gibi yersiz tedavileri neticesinde yarayı kangrene çevirmişler ve hasta yatağa esir ve günden güne halsiz ve zayıf düştü. Hiç bir şekilde iyileşmeyecek ve iyileşse bile tam sıhhatli hale gelmesi çok zamana muhtaç olacağı aşikâr olduğundan ve tersanenin işleri de bir an geciktirilmeye gelmeyeceğinden Cumadelulanın 26. günü ilâçsız Hasan Ağa azledilerek evvelce Şıkk-ı Salis Defterdarı Ahmed Aziz Efendi Tersane Eminliğine reva görüldü. Hasan Ağa da vefat etti) der.

Geçen sene Zilhiccesinde dünyaya gelen Fatma Sultan da bir çocuk hastalığına düçar olup bu sıralarda altı aylık iken vefat etmişti. Şanizade Efendi bu hususta da «Umumi hastahane olmayan yerlerde fakirlerin hastaları bakılmaz, kibarların tedavisinde ekseriya bütün hâzık tabipler birlikte tıp ilmi iktizasınca müzakere ederler ve eğer bundan sonra da şifa görülmezse (elhukm-ülir-Rahman) doktorlar da âlemin nazarında mazur görülürlerdi. Padişah hanedanının tedavisinde birkaç tabip ne kadar tecrübeli ve hâzık olsalar akılları (ermez) kısa Hypocrat ve Colinos olsalar yine ilâç vermekten kaçınacakları mevcut telifatlarından aşikâr ve açıkken - işittiğimize göre veraset yoluyla Ser etibba olan Numanzade Mes'ud efendi ilâçlama hususunu hazakatsızlığı ile birlikte kendisine hasreden cerrahide olgunluğu müsellem ve fakat ilim ve amel-i tıpta cahil idi.

İstanbul'a geldiğinden beri ilâçlarının öldürücülüğünü İstanbul halkı üzerinde tecrübe eden Lorenco adında ecnebi bir doktoru kendisiyle teşrik-i mesai ederek birçok şehzadeye cennet yolunda önderlik eden Fatma Sultanı tedaviye kalkıştılarsa da ecele karşı koyamadılar. C. Aharanın 23. cumartesi günü vefat etti. Kanun mucibince hazırlanan bir merasimle defnedidli. Aynı gece takriben saat 4 buçuk sıralarında padişahın sulbünden bir sultan (Ayşe Sultan) ın dünyaya geldiği tellâllar vasıtasiyle etrafa duyuruldu, demektedir.

Rumeli'de servet saman ile meşhur olan Filibe âyânı Rüstem ağa da bu sırada vefat etti. Muhellefatı için memur edilen Divan-ı Hümayun hocalarından evvelce İran sefiri olan Seyyid Refi' Efendi meydana çıkardığı bu servetle çok miktarda mal sefer masraflarına epeyi yardımcı oldu. Ancak Refi' efendi de Filibe'de eceliyle vefat etti.

Sarih-ül-eşbah diye maruf olan ulemadan Hibbetullah Efendi de bu 1224 (1812) senesi içinde vefat etmiştir. Kendisi Şam'da Baalbek ahalisindendi. İlm-i Fıkıh ve Hadiste mahir olup Fıkıhtan (Eşbah ve Nazair) isimli kitabı şerhetmiştir. Daha sonra İstanbul'a gelmiş ulema-i Darr-üs-Saltanat tarafından kabul edilerek günden güne in'am ve ihsanlara mazhar olmuş, ayrıca hocalık mesleğine girip uzun müddet Erzurum, Bağdad ve Filibe mansıplarına ulaşmıştı. Zilkade ortalarında vefat etti.

YENİ SADRAZAMIN İSTANBUL'A GELİŞİ VE BAZI TEVCİHAT

Bir müddetten beri Osmanlı Devletinin mülki ve askeri işleri geri kalmış olması dolayısıyle Sultan Selim III. yeni nizamlar kurarak devleti tehlikelerden korumak için bir hayli gayret sarfetmişti. Ancak, malûm fitne de hal' olunmuş ve Osmanlı devleti dümensiz gemi gibi felâket

dalgaları arasında yuvarlanıp dururken ortaya bir Alemdar Paşa çıktı; devlet teknesinin dümenini eline alıp selâmete çıkarmak isterken kendisi kaza girdabına düşüp gitti. Devlet işleri yine birtakım gem almaz zorbaların eline geçti. Saltanat erkânı ne yola gideceklerini şaşırıp kalmış oldukları sırada Rusya muharebesi patlak verdi. Asker itaatsız, hazine boş, durum nazik, Avrupanın durumu ise karışıktı.

Böyle karışık durumda henüz tahta çıkmış olan sultan Mahmud Han'ın ne zor durumda olduğu meydandadır. Sultan Mahmud aslâ tasalanmayıp her türlü mâni ve müşkilâta göğüs gererek bir yandan Rusya harbine hazırlanmakta, bir yandan da zorbaların tedip ve terbiyelerine gayret sarfetmekteydi.

Evvelce uhdesine Halep eyaleti verilmiş olan Ziya Yusuf Paşa Malatya tarafında iken kendisine Mührü Hümayun gönderilince Devletin hudutsuz müşkilât içinde olduğunu bildiğinden Sadareti kabulde tereddüt etti. Ancak istifaya da cesaret edemediğinden Mührü hümayunu kabul ederken 'Bazı Kürt aşiretlerinin terbiyesiyle meşgulüm. Fakat iş sonuna gelmiştir, yakında İstanbul'a gelirim' yollu maruzatta bulunarak vakit geçirmiş ise de Sultan Mahmud Han'ın saltanat merkezinde yârsız yaversiz kalıp ısrarlı davet ve acelesine dayanamayıp Saferin ilk günlerinde yerinden hareket etti. Yol boyunca İstanbul'daki kargaşalığı ayak sürüyerek Rebiülevvelin sekizinci günü Maltepe'ye geldi. Ertesi pazartesi günü İstanbul'a gelip huzur-u hümayuna varıp iltifata mazhar oldu ve Bâb-ı Aliye gelip işlerin halline çalışmaya başladı.

Yaş mükâlemesi feshedilip murahhasların dönmeleri ve Rusların Tuna sahiline doğru hareket etmeleri üzerine Şûra meclisi defalarca akdolundu ve Livay-ı şerifle sadrâzamın bizzat sefere çıkması orduy-u hümayun hareket etmeden evvel Rusçuk ve Silistre taraflarına birer başbuğ atanması, Hurşid Paşa'nın Sofya civarı seraskerliğinde bırakılmasına karar verilip Ziya Paşa kumandasında vezirler ve ocaklı ile ordunun seferber olması hususuna Rebiülevvelin 12 sinde Hatt-ı hümayun sâdır oldu.

Bostancıbaşı Mahmud Ağa'nın ehliyetsizliği ve bazı tavırları değiştirilmesini gerektirdi. Rebiülevvelin 15 inde azledildi, yerine Ataseki Ağa olan Abdullah Ağa Bostancıbaşı oldu.

Yine Rebiülevvel ayında Çelebi Mustafa Paşa'ya İsmail muhafazasında bulunarak mütesellimle zaptetmek üzere Kocaeli sancağı ve Tulcu Muhafızı Ahmed Paşa'ya Karahisar Sancağı verildi. Boğaz seraskerliği ile Karaman eyaleti Hakkı Paşa uhdesinde ise de sadrâzam Ziya Paşa ile aralarında bir eski anlaşmazlık olduğundan vezirliği kaldırılıp İstnköy adasına sürüldü. Münhal olan Karaman eyaleti eski Kocaeli Mutasarrıfı Vezir Ali Paşa'ya verildi.

Yeniçeri ağası da idareye muktedir olamadığından Saferin başında azledilip Tekirdağına nefyedildi. Yerine Sekbanbaşı Karslı Elhac Mehmed Ağa Yeniçeri Ağası nasbedildi.

Orduy-u Hümayunun sefere çıkması yaklaştıkça Yeniçerilerin coşkunluğu artıp esnafın çoğu dükkânlarını kapatarak evlerine kapandılar. Hacı Mehmed Ağa'nın daha ziyade aczi görüldüğünden Rebiülahırın üçünde azledilerek Kul Kethüdası Hasan Ağa Yeniçeri ağası nasb ve tayin olundu.

Çerhacı Ali Paşa Kaptan-ı Derya olduysa da zihnini sadaret sevdası sarmış olduğundan o sularda gezinip etrafını iskandil etmekte ve bu cihetle Ziya Paşa da kendisine yan bakmakta olduğundan ikisinin birden kalması mümkün olmayacağı Padişah tarafından kabul edilmekle Rebiülahırın 23 ünde azl ve vezareti ref'edilip Limni Adasına nefy edildi. Bursa'da ikamet etmekte olan Elhac Mehmed Paşa Kaptan-ı Derya oldu.

Köstendilli Tahir Efendinin Mihaliç'e nefyolunması Ali Paşa ile aralarındaki anlaşmazlıktan dolayı olduğundan Ali Paşa azl ve nefyolunduktan sonra çok geçmeden Tahir Efendi affedilerek serbest bırakılıp İstanbul'a getirildi.

Orduy-u Hümayunun hareket vakti yaklaştığından Cumadelûlanın başında seferber olacak ve İstanbul'da kalacak memurların tayinleri için yapılan tevcihatta sadrâzam Kethüdalığı İbrahim Afif efendiye ve vekâleti Sabih Efendiye tevcih olundu. Kâtipler Reisliği mutasarrıfı olan Galip Efendi ve Vekâleti de Arif Efendi uhdesinde bırakıldı. Fakat birkaç gün sonra Riyaset Vekâleti Defter Emini Vahiyd Efendiye, Defter Eminliği de Arif Efendiye verildi.

Cumadelulanın 5. günü sabık Medine-i Münevvere Kadısı Elhac Mustafa Efendi Orduy-u Hümayun kadısı ve 10. günü Ağa Hasan Paşa Rikâb-ı Hümayun kaymakamı, yine bu sırada Ortakol sürücülüğü şartiyle Raka eyaleti Muhassıl İbrahim Paşazâde Mehmed Hamûd Paşa'ya, Şark canibi Seraskerliği ile Erzurum eyaleti Behram Paşaya, İşkodra sancağı muhafaza şartiyle Vezir Mehmed Tahir Paşa'ya zamanımızda Sadaret uhdesinde olan Halep eyaleti vezirlik rütbesiyle Sururi Paşa'ya, Çirmen Sancağı mir-i mirânî rütbesiyle sadrazama tebaasından Kilis ve Ağzaz mütesellimi Macuncu Gürcü İsmail Paşa'ya verildi.

Çok geçmeden Sürurî Paşa Orduy-yu hümayun çerhacısı ve Macuncu İsmail Paşa da Orduy-u hümâyun konakçısı oldu.

Bir taraftan orduy-u hümâyuna levazımının toplanması ve Tuna yalısının istihkâmının kuvvetlendirilmesine çalışılırken diğer taraftan Anadolu cihetinde Rusya'nın Kars ve Ahıska taraflarına hücum ve zaptedeceği Şark seraskeri tarafından bildirildiğinden o taraf için de ayrıca tedarik görülmek icap etti.

Ruslar bir taraftan şarkta, diğer taraftan Tuna boyuna kol kol ordular sevketmekle beraber Sırpları da Devlet-i âliyye aleyhine kışkırtmaktaydılar.

RUSYA'NIN TUNA YALISINA HÜCUMU

Murahhasların avdetinden sonra Rusya Feldmareşali Pozorski tarafından bir kolordu ile İbrail kalesi üzerine sevkolunan general kaledekilerin teslim olmalarını teklif etti ve top ve humbara ağzından cevap alınca İbrail'e muhasara ve tazyike kalkıştı ise de serhad gazileri mukabele ve müdafaa edip İbrail kalesi nazırı Ahmed Ağa şeci ve bahadır bir kumandan olup gece ve gündüz kalede açılan delikleri tamir etmekte ve ara sıra bir miktar süvari ile kaleden çıkarak Rusların üzerine hücum edip 20 gün kadar cenge devam ettiler. Gün geçtikçe asker ateşe alıştığından zaman zaman böyle dışarı hücum edip düşmanı şaşırtmaktaydılar; bir başka gün Ahmed Ağa, Muhafız Paşayı kalede bırakıp çok sayıda asker (piyade ve süvari), birkaç topla kaleden çıkıp Ruslara hücum etti. İkindi vaktinden güneş batana kadar devam eden şiddetli muharebede Rusların verdiği telefat şehitlerimizden çok olup mühimmat, top ve çadırlarını terkedip geri çekildiler.

İbrail Naibi Ebezade İbrahim Ethem Efendi bu muharebede şehit oldu. Rahmetullahi aleyh.

Yine bu sırada bir Rus fırkası Yerkökü üzerine geldi. Buranın muhafızı olan Aliyyüddin Paşa müdafaaya geçti, ayrıca Rusçuk âyânı Boşnak Ağa Yerkökü üzerine yardım göndermekte olduğundan Ruslar bunun neticesinin de İbrail muharebesinin aynı olacağını anlayarak ricat ettiler.

Rusların bir ordusu da İsmail Kalesini şiddetle muhasara etmişlerken Feldmareşal ordusunun Tuna'ya yaklaştığı ve Silistre üzerinden karşı yakaya geçeceği şayi oldu.

ORDUY-U HÜMAYUNUN RUMELİ TARAFINA ÇIKARILMASI VE SAİR VAKALAR

Bütün bu anlattığımız ahval üzerine artık Orduy-u hümayunun Rumeli tarafına çıkarılması zamanı gelmişti. Cumadelulanın 16. günü sadrazam kethüdası önceden Bâb-ı âli bacasına dikilmiş olan Askerî tuğu alıp tertip olunan olayla Davud paşa sahasına çıkardı. Kararlaştırılan yere dikerek otağ-ı asafî kuruldu, bunu ocaklının ve seferber olan devlet erkânının çadırları takip etti, aynı ayın 22. perşembe günü sadrazam ve Serdar-ı Ekrem Ziya Yusuf Paşa da Livay-ı Saadeti alıp yine bir alayla Davut Paşa Sahrasına çıktı. Üç gün sonra yeniçeriler ve Cumadelaharanın ilk perşembesinde de topçu, cebeci, arabacı vesair askerî sınıflar da tertiplenen alaylarla aynı yere geldiler.

Alemdar Paşa vakasında gizlenmiş olan eski Bahriye Nazırı Moravi Ali Efendi evvelce Valide Kethüdası Yusuf Ağaya intisap ederek kibir ve gurur gösterip bazı kimseleri gücendirmiş, bu defa da bazı yakınları vasıtasıyle temin ve teşvik edilerek onlara aldanmış ve en önce bazı yeniçeri reislerine bir şeyler sunarak ortaya çıkıvermişti. Sultan Mahmud han ise görünüşte zorbaları okşadığı halde onlara meyledenler hakkında kin ve nefret beslediğinden, evvelce Alemdar Paşanın yolundan giden Ali Efendinin böyle yeniçerilere müracaat ederek onlara dayanması Padişahın tab'ına aykırı idi. Ali Efendi meydana çıkar çıkmaz işlere kendi kendine karışarak Fransa politikasını iltizam ederek (Osmanlı devleti işin sonunda Napolyon'la birleşmeye mecbur olur. Başka çare yoktur) mealinde bir lâyiha vermişti. Bunun üzerine İstanbul'da tutuklanması uygun görülmeyip İrfanizade yerine Akdeniz Boğazına memuriyetle gönderildi. Ancak bu Behiç Efendiye karşı bir yemleme idi. O da gizlendiği yerden çıkıp Yeniçerilere sığınmış ise de Orduy-u Hümayunun Davut Paşa sahrasına çıktığı sırada Bâb-ı Hümayunda boğularak idam olundu. Ertesi gün de Ali efendi öldürülüp Cumadelulanın 24. cumartesi günü kesik başı Orduy-u hümayuna geldi.

Seyyid Ali Paşa ve diğer bazı zorba güruhuna dayanarak Padişahın rızası hilâfına hareketine binaen Karahisar'a sürülmüş olan Küçük Raşid Efendi de bu sırada idam edilmiş olup kesik başı aynı gün siyaset mahalline konuldu. Seferi bahane ederek yeniçerilerin şehir içinde yaptıkları edepsizce hareketleri yazı ile anlatılamaz. Bazıları saate baktırmak ve para bozdurmak bahanesiyle halkın saat ve kesesini çalmakta, diğer bir kısmı ise böyle aldatmaya lüzum görmeden cebren alıp gitmekteydi. Böylece isyanları zamanında kendilerine yardımcı olan halka iyi bir ders vermiş oldular ve;

Hak kulundan intikamın yine abdiyle alır
Bilmeyen ilm-i-ledünü onu abdetti sanır.

beytinin hükmünü ifa ettiler. O günlerde onlardan taraf olan bishassa esnaf takımı böyle bir terbiyeye müstehak olmuşlardı. Ancak bu sefer yeniçeriler işi namusa dokunacak derecelerde geliştirdiğinden kimse sokağa çıkamaz hattâ pencereden bakamaz oldu. Bu yüzden de İstanbul'da asayiş namında bir şey kalmamıştı. Böyle olunca da ordunun, İstanbul ve civarında durması doğru olmayacağından, bir an evvel kalkıp gitmesi padişah tarafından Serdar-ı Ekrem'e (Başkomutana) emredildi.

Buna binaen önce yeniçeriler ve arkasından diğer ocaklar düzenle çıkarılarak saltanatın civarındaki sıkletleri yokoldu. Cumadelaharanın 10. pazar günü padişah Otağ-ı Asafiye gelerek başkumandana iltifat ettikten sonra orduyu bir müddet selâmetledi. Ziya Yusuf Paşa Edirne'ye doğru yola çıktı, ayın 26 ıncı salı günü Edirne'ye vasıl oldu.

Sadrazam Kethüdası İbrahim Afif efendi zaif, nahif ve bu sıralarda rahatsız bulunduğu cihetle bu seferden affolunduğu halde gaza sevabına nail olmak için gitmekte ısrar etmiş, fakat sefer güçlüğüne tahammül edemeyip bi tab ü tüvan düştüğünden Silivri'de bırakıldı, vazifesi de Reis-ül-küttab Galip efendiye devredildi. Silivri'de birkaç gün sonra vefat eden Afif efendinin cenazesi vasiyeti üzerine Eyyüp Ensariye defnedilmek üzere İstanbul'a gönderildi. Sadrazam Kethüdalığına Rikâb-ı hümayun kethüda vekili olan Canip efendi tayin edilerek Orduy-u Hümayuna gönderildi. Ahmed Azmi efendi de Rikâb-ı Hümayun kethüdası oldu.

Davutpaşa'dan hareket eden ordu topu topu 4000 kişilik olup deveciler, seyisler ve harbendecilerle birlikte 5000 neferden ibaret olduğu halde zorbabaşılar 14 bin neferlik harc ve ihtiyaç defterini ita ederek ona göre tayinat yürütmekte böylece ahaliye ettikleri tahammülü aşan zulümden başka miriye de büyük zarar verdiler.

Devlet vekilleri ocaklının bu tutumundan üzülmekteydiler, fakat zamanın ve durumun nezaketi bakımından ses çıkarmıyorlardı. Kaldı ki işini beceren ekâbirin çoğu buna benzer alış verişlerle itham edildikleri cihetle bu gibi şeyleri inceden inceye karıştırmak işlerine elvermezdi. Ocaklı bundan sonra hudutlara gönderilen askerler hakkında da aynı şekilde hareket eder oldu.

Osmanlı Devletinin muvazzaf askeri olan ocaklının işe yaramayacağı malûm olduğu için evvelâ ön sürücüler tayin edilip ocak tarafından tayin olunan mübaşirler gönderilerek bu muharebenin sair muharebeler gibi olmayıp Sahabelerin gazaları gibi olacağı hususunda ehl-i İslâma hitap eder âyet-i kerimeler ve hadis-i şerifleri ihtiva eden Ferman-ı Alişanlar gönderilip halk padişah tarafından cihat ve gazaya davet olundu. Anadolu'nun her tarafından ister istemez Allah yoluna yapılacak cihat için koşup gelenler Üsküdar ve Gelibolu geçitlerinden geçip Rumeli tarafına gidiyorlardı. Bazı zevat-ı kiram talebesiyle yerlerinden kalkıp vatan ve millet uğruna gayret gösterenlere vatan sevgisi imandan gelir, faziletini takrir ve şehadet şerbetini can ve yürekten arzulayanlara dair olan âyet-i kerimeyi açıklayarak hudutlara doğru gitmeğe başladılar.

Alemdar Paşa olayından sonra yeniçerilere devlet işlerine karışmamaları ve serkeşliğe gitmemeleri şartiyle teminat verildiyse de saltanattan tamamen emin olamayan yeniçerilerin yolsuz hareketlerinden halk kendilerinden nefret etmekteydi. Orduda kendilerinden başka asker olmasını istemediklerinden İstanbul'da askeri sınıfların çoğalmasından endişelenip rahatları kaçmıştı. Bu sebeple ocaklı İznikmit (İzmit) ve Geyboze (Gebze) de gözcüler (dideban) koyup Anadolu'dan askerleri kendi kışlalarına sevki ve padişahın etten kaleleri, kurbanlık kara koçları diye isimlendirilen bu askerler için de bunların sergerdeleriyle pazarlığa

girişip onları da ister istemez hileli işlerine ortak ederek Beyt-ül-male büyük zarar verdiler.

Yeniçeri ve Cebeci sınıflarından Varna'ya deniz yoluyla dalkılıç yazılması İrade-i Seniyye sadır olduğundan bu güruh da toplanıp sevkoluncaya kadar postal paran namıyle ve diğer bahanelerle İstanbul'da birçok kimseleri soyup türlü edepsizlikler ettikten başka Karadeniz Boğazında demirli olan gemilere binmek üzere Receb'in 5'inci günü ateş kayıklarına binip tüfek atarak Boğaziçinden geçişleri sırasında birçok yalılara hasar verdikleri cihetle halk yeniçerilerden bir mertebe daha nefret etti.

Böyle zapt ve raptsız askerle bir iş görülemezdi, fakat elde başka asker de yoktu.

Padişah tarafından vaki olan davete bütün islâm milleti ve uleması icabet ve talebeleriyle birlikte cihada azimet ettilerse de böyle derme çatma askerle Rusya'nın talimli askerine karşı konulamayacağı inkâr edilmez bir hakikatti.

İşe yarayacak asker âyân ve derebeylerinin adamları olduğu halde onlar birbirinden ve de saltanattan emin olamadıklarından bu askerler cihat ve gazaya gönderilmemiş her hal ü kârda birbirleri arasında çıkabilecek bir muharebede istihdam edilmek üzere alıkonulmuştu.

Bizzat Padişah tarafından Orduy-u hümayuna iştirak etmeleri veya bir sergerde ile asker göndermeleri emrolundu ise de buna bir kısmı açıktan açığa itiraz ve muhalefet etti, bir kısmı da esaslı asker dururken çiftçi ve rençber takımından derme çatma, ip özengili, kırık kaltaklı, tüfeği çakmaksız, tabancası kundaksız bir alay insanı asker diye göndererek vazifelerini yapmış göründüler.

Elhasıl halkın efkârı karışık ve Devlet-i âliyye hakkında da türlü vesvese ve şüpheler içinde olduklarından İstanbul'da ve taşralarda devletten korkulmadığı ve itaat de edilmediğinden Osmanlı Devleti sonu şüpheli bir hale düşmüş ve devletin iyiliğini isteyenler «Allah encamını hayırlı etsin» diye işin sonunu bekler olmuştu. Bu sebeple mirî için para toplanamadı ve devlet büyükleri sefer masraflarının tesviyesinde âciz ve hayrete düştüler.

Sultan Abdülhamit ile III Sultan Selim devirlerinde Darphane varidatının arttırılması düşünülürken hülyada bir hayli fazla varidat bulunmuştu, ticarî muamelelerin 1/8 hakiki değer üzerinden yapılması âmme muamelelerini de tesirinde bırakmış ve birçok güçlükler doğmuştu. Tüccar ve sarraflar temettü olarak diğer beldelere çok miktarda altın çıkarmış olduklarından altın sikkelerin kıymeti yükseldi. İşlerin ıslâhı için en doğru yol bu gibi karışık sikkelerin ortadan kaldırılması idi. Ancak sefer halinde bulunulması sebebiyle hazine son derece güç durumda olduğundan ve Darphanenin bastığı altınlar dışarıda yüksek fi-

yatla satılmasına karşılık Darphanece eski fiyatla verilip miriye hayli zarar verdiğinden Fetvahanede akdolunan encümende durum müzakere edilerek Darphane fiyatının zamanın rayicine tatbiki meşru olduğuna dair Fetva verildi. Yaldız altını 10, Macar altını 9,5, Fındık altını 9 kuruşa rub'iyye (çeyrek altın) 100 paraya İstanbul zer-i mahbubu 6 1/2 kuruşa yarısı 3 1/4 kuruşa, Mısır zer-i mahbubu 5 1/2 kuruşa yarısı 100 paraya alınıp verilmesi ilân olundu.

O vakit fitne ve ihtilâller sırasında yüksek devlet ricalinin birer birer kazaya uğraması yüzünden devlette bir rical kıtlığı başgösterdi. O zamanlarda devlet işlerinden anlayan ve ikinci derecede bulunan Galip efendi Riyaset-i Küttab vazifesiyle Orduy-u hümayunda, Reis-ül küttaplardan Mehmet Sait Halet Efendi ile sadrazamlar içinde işten anlayan Osman Paşazade Mustafa İzzet Bey sürgünde olduklarından İstanbul'da devlet işlerine vâkıf birkaç kimse bulunması icap ederken Reis Vekili Vahiyd efendiden başka fert kalmamıştı

Vahiyd efendi her ne kadar dirayet ve sadakat sahibi bir kimse idiyse de İngiltere ile anlaşmanın sağlanmasına muvaffak olduğundan beri kibir ve azamete müptelâ olarak diğer vekilleri alaya alır oldu. Ayrıca hükümle yapılan bazı binalara zamana uymaz ve bazı Hatt-ı hümayunlara zaman ve zemine uymaz ve muvafık değildir diye iyilik ister ihtarlarda bulunarak işgüzarlık göstermeğe cesaret etmesi ve nasipsiz kâtiplerden bazılarının tayinat ve atiyyelerinden miriye korumak maksadıyle kesinti yapıp şikâyette bulunanları tekdire kalkışması padişahın mizacına uygun düşmediğinden onun teveccühünde de değişme olmuştu.

O devirde Beylikçi olan meşhur Benli Arif Efendizade İzzet Bey, ilim ve marifet sahibi ve yetişecek müstait devlet ricalinden addolunuyorsa da kendisinin saltanatın istiklâline dokunabilecek bir ittifaknameyi Rakım-ül-huruf adıyle imzalamış olması Sultan Mahmud Han'ı muğber etmişti. Daha sonra Galip Efendi ile Rusya görüşmesine gönderildiği zaman verilen harc-ı-rahı az görerek bir işret meclisinde bazı küstahça sözler söylemeğe cür'et etmesi bu küskünlüğün artmasına sebep oldu. Fakat gençliğine ve inşa fennindeki maharetine hürmeten padişahın hürmetine mazhar olmuş ise de bazı ahbap ve sadık arkadaşlarının kendisini yola getirmek için ettikleri gayrete rağmen ayyaşlığı ve şairane tavırlarda azıtıp bayağı edepsiz olmuştu. Hele Sultan Mahmud-u adli hazretlerinin İslâm milletini cihat ve gazaya teşvik için âyet-i kerimeler ve hadis-i şeriflerden faydalanarak bir zamandan beri kanun ve erkândan ayrılarak perişan olan muvazzaf askerini bu sefer-i hümayunun —bir Sahabeler Seferi şeklinde gösterilerek— bütün müslümanlara farz olduğunu beyan eder, hatt-ı hümayunların Bâb-ı âliye geldiğinde İzzet Efendi âlenen ve pervasızca «Bakalım bu defa şeyhlere yine ne çeşit vâiz ya-

pılmış» diye edepsizce istihfafa cüret etmesi bütün müslümanların hürmet etmesi gereken Hilâfet makamına taarruza cesaret etmesi herkesi hayrete düşürdü. Bu açıklanan sebeplerden dolayı Şaban ayının ilk günlerinde Halet Efendi ile Mustafa İzzet Bey İstanbul'a dönmek üzere affedilerek serbest bırakıldılar. Şabanın 26 ıncı günü Vahiyd Efendi ve İzzet Bey azledilip Üsküdar'a geçirilerek Kütahya'ya sürgün gönderildiler. İzzet Bey hemen idam edildi.

Rikâb-ı Hümayun Reisliği Bozoklu Mazhar Efendiye ve Beylikçilik Âmedî Afif Efendiye ve Âmedcilik de sabık Kesedar Seydâ Efendiye tevcih edildi.

Ramazanın 5'inci günü Rikâb-ı hümayun kaymakamı Hasan Paşa da azil ile çiftliğine gönderilerek Mora valilerinden Cebeci Osman Paşa Serdar-ı Âli kaymakamı oldu.

Maden kazalarında bulunan Ömer Kânlu Kürtleri memlekette fitne ve fesattan ve ahaliye zulümden hâli değildiler. Bu kazalar büyük gelir kaynağı olduğundan Kürtlere tesahüp edilmeyip o civardan —her ihtimale karşı— o havaliden uzaklaştırıldı. Bu cümleden olarak Maden-i Hümayun kazalarının temizlenmesine itina edilmek üzere Palu ve Ekil hakimlerine Kiğı Beyine Çarsancak ve Çapakçur voyvodaları ve Erganî zabitine Ramazanın ortalarında emirler gönderildi.

Bu sıralarda Devlet için en önemli bir mesele de Vehhabilerin mahvedilmesi ile Haremeynin kurtarılması hususuydu. Bu işe Mısır, Şam ve Bağdat valileri memur edildiği halde Bağdat Valisi taarruza teşebbüste bulunmadı ve o sırada Vehhâbiler arasına taun (kolera) girmiş olup çoğunu telef etmiş ve kuvvetlerine zaaf vermiş olduğunu beyan ederek Bâb-ı âliye tesellide bulundu. Şam valisi Genç Yusuf Paşa ise Osmanlı Devletinin Rusya ile muharebe ile meşgul oluşunu fırsat bilerek ahaliye zulmederek türlü yolsuz hareketlere kalkışmış ve ayıbını örtmek için de Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa ile Tepedelenli Ali Paşa tarafından harp yardımı olarak İstanbul'a biner kese akça gönderildiği sırada o da bin kese akçe gönderdi.

Mısır'da ise Mehmet Ali Paşa Kölemenlere galebe ederek Mısır'da yerleşmişti. Bu sırada karısıyle küçük oğlu İsmail Bey ve diğer yakınlarını Kavala'dan İskenderiye'ye getirtti. Büyük oğlu Defterdar İbrahim Bey annesini İskenderiye'de karşıladı. Rebiülahırın 13'üncü pazar günü Bulak'a geldiler. Mehmet Ali Paşa da oraya gidip uzun zamandır hasretini çektiği ailesi efradı ile görüştü. Mısır'daki bütün ümera ve eşrafın eşlerinin de gidip Hanımefendi ile görüşmelerini emrettiğinde bu ayın 16 ncı çarşamba günü Mısır'ın bütün Hanımefendileri merkeplere binerek Bulak'a gittiler. Sayıları 500'ün üstünde idi. Hanımefendi ile mülâkattan sonra onu alıp büyük bir alay ile Özbekiye'deki sarayına götürdüler.

Bu hanım alayı Mehmet Ali Paşaca Mısır'da emniyetin nasıl temin edildiğine bir delil idi. Mısır'ın güney kesiminde Saiyd'de Kölemenler baş kaldırmış ise de Mehmet Ali Paşa tarafından gönderilen askerler muzaffer olarak geri döndüler.

Mehmet Ali Paşa Bâb-ı âliye takdim ettiği tahriratta (Ne zamandan beri memleket içinde ümera namıyle müstevli olan beylerin saldırı ve istilâlarını izaleye gayret ederek kâh tatlılıkla ve kâh harp ederek Allah'ın yardımı ile şimdiye kadar çoğunu ifna ettik. Şimdiki halde Şeyhül-beled İbrahim Bey, Şahin Bey ve Osman Bey baki kalarak Kahire ve Saiyd içindeki fellâhları tahrik ve ifsattan geri kalmayıp henüz haylice bir cemiyete malik iseler de Allah'ın yardımı ve padişahın teveccühü ile yakın zamanda onların gailesi de izale edilerek Mısır memleketinde emniyet hâsıl olacaktır. Akabinde bir dakika geçirmeden halen bir taraftan hazırlığı ile meşgul bulunduğum Hicaz seferi esbabını tamamlayıp iftihar ve mağfiret sebebi olan Haremeyn-i şerifeyn meselesinin halline gayret edeceğim» diye yazmıştır.

Vakıa Mehmet Ali Paşa Kölemenlerin izalesine cehdetmekle beraber bir taraftan da Süveyş'te gemiler inşasına girişmişti. Bulak tersanesinde yapılan parçalar develerle Süveyş'e nakledilerek orada birleştirilerek 1224 senesi sonlarında Bahri Kulzüm'e dört gemi indirildi.

SIRBİSTAN'DAKİ ESKİ VE YENİ VAKALARA TOPLU BAKIŞ

Belgrad'dan kovulan yamakların 1210 Hicri (1794) yılında Pasbanoğlunun yardımı ile Belgrad'a zorla girmek istemeleri üzerine Belgrad muhafızı Şinikli Mustafa Paşanın getirdiği sekbanlardan çoğu dağ eşkiyası olduğundan halka zulümden geri kalmıyorlardı.

1216 (1800) senesinde Mustafa Paşa'nın Belgrad yamakları tarafından öldürülmesi sırasında Osmanlı Devleti Pasbanoğlu ve dağ eşkiyası ile uğraşmakta olduğundan Belgrad'taki durumu ıslâhla uğraşamadığı için Belgrad'ta birtakım dayılar türedi. Bu dayılar timar ve zeamet dahilinde bulunan Sırbistan köylerini çiftlik yapıp hasılattan pay almaya kalkıştılar. Ayrıca ağır vergiler almağa başladılar.

Padişahın kanununa muhalif olan böyle muamelenin meydana çıkışı ile Sırbistan'daki timar ve zeamet ve mukataat mutasarrıfları alışageldikleri belirli gelirlerinden mahrum kaldıkları için hepsi durumdan şikâyetçi olup Sırp reayası isyana hazır vaziyetteydiler. Bu sırada dayılardan Kocuoğlu Mehmet ağanın hapsetmiş olduğu Kara Yorgi adındaki bir köy Kenezini yani kocabaşısını yakalatmak için Mehmet ağa 1218 (1802) senesinde yirmi kadar Pandor yani zaptiye göndermişti.

Kara Yorgi de bunun üzerine kendisine Sırbistandan birkaç arkadaş uydurup haydutluğa çıktı. Sırp reayasını isyana teşvik etti. Kendisine tâbi olmayanların evlerini yakacağını söyleyerek korkuttu. (Mustafa Paşayı öldüren Dayılara padişah gücendi ve onlara terbiye verilmesini Sırplara havale etti. Buna dair Ferman geldi) diye her tarafa haber ulaştırdı. Sırp reayası ister istemez ayaklandı. Aralarında binbaşılar ve sergerdeler ayrıldı. Kara Yorgi umum Sırbistin kumandanı oldu. Dayıların adamlarını, köylerin subaşılarını bulduğu yerde öldürdü. İsyan cemiyeti gün geçtikçe çoğalarak 1219 (1803) te şehre 2 saatlik mesafeden Belgrad'ı kuşattı.

Dayılar bu durumda telâşa düşüp Bosna ve Rumeli taraflarına adamlar göndererek yardım edilmesini istediler. Saraybosna'ya gelen memurlar hemen asker yazmağa başladılar. Kara Yorgi de Saraybosna ileri gelenlerinden bazılarına müracaat ederek (Sırplı âsi değildir. Dayılar Padişahın bir vezirini öldürmüş olduğundan onun intikamını almak isterler, âsi olan Belgradlıdır) diyerek Belgrad'da başlanan asker yazma işini durdurdu.

Pasbanoğlu henüz affolunduğu için böyle hudut dışındaki işlere karışıp başını derde sokmak istemezdi. Kara Yorgi onu da okşayarak idare etmek suretiyle Vidin tarafını da sağlama bağladı.

İstanbul hükümeti dağlı eşkiya ile meşgul olduktan başka Mustafa Paşa'nın öldürülmesi ve Sırbistan'daki tımar, zeamet ve mukataalar usulünün ihlâl edilmesinden dolayı dargın olduğundan o taraftan gelen seslere kimse kulak asmaz olmuştu. Onların Belgrad elden gidecek diye feryatlarına (Siz padişahın bir vezirini öldürdünüz, devlete âsi geldiniz. Sırplı sizi terbiye etsin de biz Belgrad'ın çaresine bakarız) diye cevap verilmekteydi.

Bosna Valisi Ebubekir Paşa'ya ihtilâlin bastırılması görevi verilince Paşa, 2000 askerle Bosna'ya tâbi olan Bōğürdelen kazasına vardı.

Dağlı eşkiyası reislerinden Gosancalı Halil Ağa Sırbistan civarında bulunuyordu. Bir miktar Kırcalı ve Arnavut askerlerini Kara Yorgi saflarını yarıp geçirerek Belgrad önlerinde ordugâhını kurdu. Bu süratli hareket herkesi hayrete düşürdü.

Ebubekir Paşa Sırp kocabaşılarını (kenizlerini) etrafına toplayıp onlarla görüştü ve hepsinin Belgrad'daki dayılardan rahatsız ve şikâyetçi olduklarını öğrendi. Onlara birliklerini dağıtmalarını tavsiye etti. Kaleden dayıların atılmaları devletin isteği olduğuna dair Belgrad ahalisine bir buyurultu gönderdi.

Evvelce devlet tarafından Belgrad Muhafızlığı Muhassıl Süleyman Paşa'ya vezirlik rütbesiyle tevcih edilmiş Nemçe ülkesi içinden Zemun'a gönderilmişti. Burada Belgrad'a geçerek dayıları oradan atmak üzere Belgrad ahalisiyle gizlice haberleşiyordu.

Gosancalı Halil Ağanın gayesi ise Belgrad'dan çıkaracağı dayıların yerine kendisi geçip bir serhat ağası olmaktı.

Her biri kalenin bir kapısını tutmuş olan dayılar Ebubekir Paşa'nın buyurultusu üzerine dördü de İstanbul kapısında topladıkları beldenin eşraf ve ileri gelenlerine kendilerinin kaleden çıkarılmalarına razı olup olmadıklarını sordular. Ahali ister istemez kendilerinden hoşnut olduklarını bu hususta çok imzalı bir dilekçe yazıp Bosna valisine göndereceklerini bildirdikleri sırada Halil Ağa'nın maiyetindeki askerle kaleye saldırarak İstanbul kapısına doğru geldiğini gördüler. Bu gelişin görüşmek maksadiyle olduğunu zannettikleri için gelmesine intizar ettiler. Halil Ağa da hemen keskin özengi ile ileri atılıp kaleyi zaptediverdi.

Bu hareketi haber alan Süleyman Paşa Zemun'dan hareketle gelip Halil Paşa ile birleşti. Belgrad ahalisinin ve hatta kendi avenelerinin de onlarla birleşmesi dayıların kollarını kanatlarını kırdı. (Devlet sizin suçunuzu affetti. Lâkin İstanbul'a gitmeniz lâzımdır) diyerek Ada-i kebire gönderdiler. Ada Muhafızı Recep Ağaya gönderilen mahrem tahrirat mucibince dayıların cümlesi geceleyin idam edilip kesik kafaları İstanbul'a gönderildi.

Dayıların ortadan kalkmasıyle Sırbların dağılmaları lâzım gelirken bazı kötü niyetlilerin isyana devam hususundaki devamlı tahrikleri ile Kara Yorgi Belgrad muhasarasından vaz geçmedi. Ayrıca Böğürdelen, Semendere, Özice ve Sokul kalelerinin de muhasarasına devam edildi. 1220 (1804) senesinde Kara Yorgi Gospodarlık ünvanını takındı ve Sırbistan'ın istiklâlini ilân etti. 1221 (1805) te Rusya ve Nemçe devletleri Sırbistan'ın da Eflak - Buğdan beylikleri gibi müstakil bir beylik olarak tanınmasını teklif ettiler. Napolyon'un bu hususa muhalefeti üzerine Osmanlı hükümeti bu teklifi reddetti.

Arkasından Rusya'nın ahdi bozması ve Osmanlı Devletinin de Rusya seferi ile meşgul olması yüzünden Sırbistan işi geri kaldı.

Bu sırada Kara Yorgi Süleyman Paşa'yı, eğer Gosancalı Halil Ağa Belgrad'dan kovulursa, Sırpların dağılarak hükümete itaat eder duruma gireceklerini bildirdi. Süleyman Paşa da bu sözlere inandı. Halil Ağa'nın sonu gelmeyeceğini ve Yukarı kale (Kal'a-i Bâlâ) Süleyman Paşa elinde bulunup kendi elinde olmadan istediği gibi hareket edemeyeceğini anlamış olup kendisi dağlı eşkiya başlarından olması sebebiyle devlet nezdinde suçlu olduğundan üzerindeki bu şekavet lekesini silmek isterdi. Bu sebeple Belgrad'dan çıkıp gitmeğe karar verdi.

Süleyman Paşa Halil Ağa'nın çıkıp gidişiyle Sırp meselesinin tamamen ortadan kalkacağı zannında olduğu için 1221 (1805) senesi zilkadesinin ilk günlerinde Niş muhafızı Hurşit Paşa'ya işe iyi bir son verileceğini müjde yollu bildirmişti.

Pasbanoğlu Sırbistan üzerine memur edilmişti. Bu senenin Zilkadesi sonlarında ölünce yerine Hazinedarı İdris Paşa Vidin valisi oldu. Sırp âsileri ile uğraşıp onları yola getirmek için Niş Muhafızı Hurşit Paşa'ya Rumeli eyaleti ile Sofya tarafları Seraskerliği tevcih buyuruldu.

Kara Yorgi elindeki 20 bine yakın Sırp âsisi ile Belgrad'ı sıkıca muhasara etmişti. Her ne kadar yapılan muharebelerde mağlûp (Belgradi Raşid Paşa) tarihçesinde bildirildiği üzere Belgrad Varoş kapısını muhafazaya memur edilen Arnavut ve Sekban askerinin binbaşısı Aziz Bey kendisine el altından verilen 50.000 kuruşa tamah ederek Kurban Bayramı gecesi varoş kapısını açmış ve 15.000 Sırp âsisini içeri almıştı. Bayram namazı için camilere gittiklerinde ehl-i islâm Sırp âsilerinin hücumuna uğramış ve camilere kapanıp kendilerini müdafaaya girişmişler. Süleyman Paşa ve Halil Ağa önce atılan silâhları şenlik sanmışlarsa da çoğalan seslerden arbede olduğunu anlamışlar; yerli halka emniyetleri olmadığından kaleyi muhafaza ile meşgul olmuşlar. Belgrad ahalisi; çaresiz, bazı şeraitle Sırplara teslim olmuşlar. Kara Yorgi lüzumlu mevkilere askerlerini yerleştirmiş. Böylece Belgrad kasabasını eline geçirmiş. Süleyman Paşa ise bu durumda artık Belgrad kalesini müdafaa edemeyeceğini anlayarak ne yapacağını şaşırmıştı.

Böylece 18 gün geçmiş, bu sırada Kara Yorgi Goşancalının kaleden çıkıp gitmesini kat'i surette teklif etmiş ve Sırpların ondan sonra bağlılık vazifesini ifa edeceğini taahhüt etmiş. Süleyman Paşa da Aşağı kale ile cephane onun (Halil Ağanın) elinde olduğu için «Ona cebredemem. Bir suretle kaleden çıkarmağa çalışırım» diye cevap vermiş.

Goşancalı Halil Ağa Belgrad'dan çıkıp gitmek niyetinde olduğu halde iş işten geçmiş olduğunu anlayarak Zemun tarafından kâfi miktarda gemiler satın aldı. Ahaliye işin sonunun vahim olduğunu anlatmış, Kara Yorgi ile, isteyenlerin gidebileceği hususunda anlaştıktan sonra kendi adamlarını gemilere bindirmiş, halktan bir kısmı Goşancalı gibi bir hataya uymanın akıl kârı olmadığı düşüncesiyle Belgrad'da kaldılar. Kara Yorgi Halil Ağanın gemilerini Tuna'dan geçirirken batırmak için muhataralı yerlere asker gönderip yığınaklar yapmıştı. Halil Ağa geceleri sığınıp gündüzleri yol alarak Tuna'dan aşağı Bazyaş kasabasına geldiklerinde Sırpların İsvince'ye geçirmiş olduğu askerlerin hücumuna uğramış, Goşancalının müdafaası onları püskürtmüştü.

Sırpların böyle mukavele hilâfı suikastları malûm olunca her ne kadar geceleyin girdaplardan geçmek tehlikeli ise de düşman elinde mahvolmaktan daha iyi olacağı düşüncesiyle Allah'a mütevekkil olup geceleyin gemilere yol verdiler. Bu husus Sırpların aslâ aklına gelmediği ve o gece de Hıristiyanların paskalyası olduğu için gece vakti girdapları geçtiler. Sabah olunca durumu anlayan Sırplar arkalarından ateş ettilerse

de gemilere bir zarar gelmeden Goşancalı ve adamları salimen Ada kalesine vardılar. Gece girdaptan geçip giden olmadığından sabah vakti bunları karşılarında gören Kale muhafızı Recep Ağa ve Ada halkı şaşırdılar. Burada birkaç gün misafir olduktan sonra gemilerine binip Vidin'e vâsıl oldular.

Vidin Valisi İdris Paşa Belgrad muhacirlerine hürmet ederek hepsini orada yerleştirip Goşancalı'yı kendisine kethüda yaptı.

Goşancalı, devrinin meşhur yiğitlerinden olup gece vakti birçok müslümanı girdaplardan geçirip belâ tufanından kurtarmasıyla bu şan ve şöhret iki kat oldu. Devlet de onu takdir ederek Miri miranlık rütbesi verildi.

Goşancalı'ya tâbi olmayıp Belgrad'da kalan İslâm ileri gelenleri Sırpların itaat edecekleri zannındaydılar.

Goşancalı gittikten sonra arası çok geçmeden Sırplar kalanların silâhlarını düşürdü. O zaman ayakları suya erdi ve gitmediklerine pişman oldular.

Kendilerine Bayram gecesi kale kapısını açan Aziz Bey ve adamları Kara Yorgi'nin iltifatına mazhar olup Niş'e doğru gönderildiler. Devebağırtan hanlarına geldikleri zaman çok sayıda Sırp eşkiyası üzerlerine saldırdı; hepsinin silâhlarını düşürdü. Aziz Bey silâhlarını vermeyip hana kapandı. Sırplar onun adamlarını soyup boğazladıktan sonra hanı ateşe verip Aziz Beyi de yaktılar.

Bundan sonra Süleyman Paşa'ya «Devlet-i âliyye Belgrad'ı Sırplara verdi. Sonra da Rumeli'de başka bir mansap verilmek üzere Niş'e gitmen lâzımdır» diye haber gönderdi. Süleyman Paşa Zemun'a geçip evvelce geldiği yoldan döneceği yerde gafil davranıp Niş'e gitmek üzere kapısı halkıyla kaleden çıktı ve Sırplar da kaleyi zaptettiler. Süleyman Paşa ise daha kaleden bir saatlik mesafeye gidemeden Kara Yorgi tarafından kurulan pusuya düşmüş ve 4000 kişilik bir âsi grubuna karşı mertçe savaşarak âsilere nisbetle az sayıda olduklarından hepsi orada şehit oldular.

Sırp eşkiyası Belgrad'da kalan müslüman erkekleri bir baskında öldürdükten başka hâmile kadınların da karınlarını yarıp çocuklarını çıkarmak gibi vahşiyane hareketlerde bulundular. Bu durum karşısında kaleye kaçıp ricada bulunan bazı müslümanlara kale rüesası «Bu işle bizim alâkamız yoktur. Bu iş birtakım eşkiyanın işidir» dediler, olan olduktan sonra da güya eşkiyayı defetmişler gibi teminat verince köşede beride saklanan müslümanlar birer birer meydana çıktılar ki kaleye sığınanlarla beraber mecmuu yüz elli nüfus kadar vardı.

Bu sıralarda Sırplar Öziçe Kalesini de muhasara ettiler. Ahali bir müddet dayandı. Fakat yiyecekleri bittiği için mal, ırz ve can emniyetleri mahfuz kalmak şartiyle kaleyi teslim etmek üzere Sırplarla anlaş-

tı Böylece kaleden çıkıp evlât ve ayalleri ile Bosna eyaletine bağlı Serbernitza kazasına muhaceret ettiler.

Böğürdelen kalesi muhafazasında olan Boşnak askeri o sırada kaleyi terk edip Bosna hududuna çekilmişlerdi. Kalede yalnız ve hiyamesiz kalan ahali Sırpların muhasara ve tazyikine dayanamayıp Sava nehrini geçip Nemçe ülkesine geçip kurtuldular. İç kalede kalan Dizdar Yahya Ağa ile tebaası uzun müddet dayanamayıp bazı şartlarla kaleyi teslim ettilerse de Sırp eşkiyası anlaşmaya riayet etmeyip hepsini öldürdü.

Bunu Semendere kalesinin mukavele ile teslimi takip etmiş, fakat Sırplar mukaveleyi hiçe sayarak ahalinin kimini esir edip kimini öldürmüştür.

Sırp âsileri önünde sonunda Sokol kalesini de muhasara ettiler, fakat kale sarp ve kayalık bir yerdeydi. Ahalisi de cesur, gönül ve cihet birliği yapmış olduklarından ve Sırbistan ve Bosna eyaletlerini ayıran Drinn nehrine 2 saatlik mesafede olduğu cihetle imdat ve ianede kolaylık olduğundan Sırplar burasının zaptına muktedir olamadı.

Hâsılı Sırbistan'da Sokol kalesinden başka bütün kale ve topraklar Sırp âsilerinin eline geçti. Kara Yorgi Sırbistan'ın istiklâli kabul edilmedikçe silâh bırakmayacağını ilân etti. Rusya'dan memur ve zabitler getirildi. Mülkî ve askerî işlerin tanzimine uğraşıldı. Rusya da her türlü yardımı yaptı.

O sırada (1222 - Milâdî 1809) bir taraftan Rusya üzerine hareket eden Orduy-u hümayun için levazım tedarikine ihtimam edilirken diğer taraftan Sırbistan üzerine hareket eden Hurşit Paşa'ya asker ve mühimmat gönderilmekteydi. Ancak Sultan Selim hal'edilince Sırbistan hareketi geride kaldı.

Kara Yorgi, çeteler teşkil ederek Belina, Visgrad, Pirepol, Seniçe, Yenipazar, Kurşunlu, Niş, Şehirköy ve Vidin kazalarına göndererek hasardan geri kalmıyordu. Bosna ahalisi yer yer çeteler tertipleyip Drinn nehrinden geçerek onlara mukabele ediyordu.

Daha sonra Rusya ile Osmanlı Devleti arasında mütareke oldu. Rusya'nın Sırbistan'la mütareke olunması hususundaki teklifini, onların Eflak - Buğdan gibi bir imtiyazı olmadığı cihetle, Osmanlı Devleti kabul etmedi. Fakat Vidin ile Feth-ül-İslâm arasında Sırplarla karışık olarak çok sayıda Rus askeri bulunduğu cihetle o tarafta da muharebeden vazgeçmek üzere iki devlet arasında karar verildi.

1223 (1810 Hicrî) yılında sulh yapılması beklenirken İdris Paşa kethüdası Goşancalı Halil Paşa uhdesine vezirlik rütbesiyle önce İsakçı muhafızlığı verildi. Daha sonra memuriyeti Sırbistan hududundaki Şehirköy muhafazasına tahvil olundu.

1224 hicrî (1811) senesinde Rusya ile yeniden harbe başlanınca Kara Yorgi Ruslardan gördüğü teşvik ve yardım ile Sırbistan'dan dışarı uğ-

radı. Rusların İbrail ve İsmail kaleleri üzerine hücum ettikleri sırada Sırplar da Sofya civarına kadar yayıldılar.

Aynı sene on bin kadar Sırp âsisi Sofya havalisine geçip dağlık bir yerde tabiye kurmuşsa da Sofya canibi seraskeri Hurşit Paşa'nın gönderdiği islâm fırkası tarafından hezimete uğratılmış, üstüste iki gün cenge devam edilerek bulundukları yer zaptedilmiş Sırplar büyük telefat vererek kaçtılar.

Bu muharebede Sofya Müftisi Esseyyid Abdurrahman Efendinin büyük himmeti görüldüğünden uhdesine Kadılık pâyesiyle Sofya kazası tevcih edildi.

Sırpların Yenipazar ve Niş sancakları taraflarına çıkardıkları çeteler gittikleri yerlerin Hıristiyan reayasını da ayağa kaldırmakta olduklarından ve Sofya'daki ordu da ancak Niş tarafını muhafaza edebildiğinden Goşancalı Halil Paşa'nın hemen süratle Yenipazar'a yetişmesi Serasker Hurşit Paşa ve Bosna Valisi Hilmi Paşa ile haberleşerek hep birlikte birleşip Sırp eşkiyasının kökü kazınması için emir verildi ve uhdesine Adana eyaleti tevcih olundu.

Bu sırada Sırplar Yenipazar'ı basıp varoşunu yakarak ellerine geçen küçük, büyük müslümanları öldürdükten sonra kale içerisine girmek istedilerse de kale halkı sağlam müdafaadan sonra düşmana ağır telefat verdirerek birçok ölü ve esir alındı, iki de Palankaları zaptedildi.

Hurşit Paşa Sırp âsilerinin kale palanka ve logorlarını zaptetti.

Vidin Valisi İdris Paşa da Sırplar üzerine asker gönderdi ve Sırpların Ada kalesi civarında inşa etmiş oldukları 4 palankayı zaptetti.

Yine bu sırada Bosna Valisi bulunan Hilmi İbrahim Paşa, Kilis yani Bihke sancağı mutasarrıfı olan mir-i mirandan Süleyman Paşa İzvornik sancağı mutasarrıfı Sun'ullah Paşa İzvornik'te ikamet eden Ali Paşa ile Graduşka kaptanı Osman Beyi de yanına alarak Belgrad'ı kurtarmak üzere Sırbistan'a girdiler. Ancak Sırplar hem silâhlanmış, hem de Ruslar tarafından yardım görmekte olduklarından Belgrad'a varmak kabil olmadı.

Bursa müderrisalerinden Yıldırım Medresesi müderrisi Uryanizade Mustafa Efendi gaza niyetiyle kendi tarafından 200 piyade ve süvari toplayıp silâhlandırarak Hurşit Paşa maiyetine varmış, Sırplarla olan muharebelerde yiğitlik ve sebat göstermiş olduğundan uhdesine vatan vazifesinde Kudüs-ü Şerif Mevelleviyyeti (kadılığı) pâyesi verildi.

Sofya ordusunu daha kuvvetlendirmek maksadiyle İşkodra'dan 3000 asker getirildi.

Sırbistan üzerine her taraftan hücuma geçmek için bütün tedbirler alınmıştı; lâkin bu sırada Rus askeri Tuna nehrinin beri tarafına geçmiş olduğundan büyük Rus ordusu ile muharebe kaçınılmaz bir halde idi. Böy-

le nazik bir zamanda Goşancalı Halil Paşa gibi bir vezirin Osmanlı ordusunda bulunması çok lüzumlu ve önemli olduğundan kendisine, iki konağı bir ederek hemen orduy-u hümayuna gelmesi için emir yazıldı.

Mir-i mirandan Dukakin Sancağı Mutasarrıfı Numan Paşa Yenipazar mevkiine memur edildi. Dukakin sancağını bütün esnaf ve ahalisiyle birlikte hareket edip Hurşit Paşa ile haberleşerek uygun bir yerden Sırbistan üzerine gelenlerine yüce emir gönderildi.

Evkafa bağlı olan Yakova kazasının bütün esnafının Sırp üzerine hareket etmesi farz olduğu ve bunun için Mir-i mirandan Kalkandelenli Recep Paşa'nın beraberindekilerle birlikte yola çıkmaları için kazanın ileri gelenlerine yüce emir gönderildi.

Yine Mir-i mirandan Prizrinli Sait Paşa'ya memur olduğu Karadağ sınırındaki Nakşik Kalesini küçük kardeşine bırakıp çok sayıda askerle Sırp seferinde olan kardeşi Mahmut Paşa'nın yardımına koşması için bir ferman yazıldı.

Sırpların elinden kurtarılan yerlerin korunması için kışlık ordugâh kurulması lâzım geldiğinden Hurşit Paşa'ya 2000 seçme asker göndermek üzere Sirozi İsmail Beye de ayrıca ferman yazıldı. Evlâd-ı Fatihan zabiti Selim Bey 2000 askerle Hurşit Paşa'nın emrine verildi. Yakova ve Filibe kazalarından beşer yüz Tatar pazarından 250 Prizrin, Kalkandelen, Üsküp ve Manastır kazalarından ikişer yüz Köstendil, İvranya ve Berkofça kazalarından yüz ellişer, Ahtiman ve Damako kazalarından yüzer ve diğer yerlerden birer miktar kış askeri toplandı.

ORDUY-U HÜMAYUN VAK'ALARI

Orduy-u hümayunun hangi mevkie gitmesi lâzım geleceği hususunda Edirne'de Serdar-ı ekrem (Başkumandan) in huzurunda bir danışma meclisi aktedildi. Yapılan müzakere neticesinde her tarafa semt olması dolayısıyle Şumnu mevkiine gidilmesi ve orada tekrar müzakereyi müteakip verilecek karara göre hareket edilmesi münasip görüldü. Recep ayının 7. cumartesi günü Edirne'den hareket edilerek 16. günü Şumnu'ya varıldı.

Bu sırada Rusların Kalas'tan köprü kurup karşı yakaya geçtiği haberi zihinleri tırmalamaktaydı. Serdar-ı ekrem huzurunda yapılan danışmada düşman askerleri Tuhti, Isakçı, Tulçi, Maçin ve başka yerlerde zarar ve ziyana başlamış olduğundan o an için Şumnu'dan ayrılması uygun görülmedi. Evvelâ başbuğlar tayin edilmesi ve karşı taraf def ve tard olunduktan sonra münasip semte hareket edilmesine karar verildi.

Orduy-u hümayun çerhacısı Sürurî Paşa maiyetindeki askerlerle Totarkan muhafazasına memur edildi. Hüsrev Paşa buraya vasıl olunca Bey-

lerbeylik pâyesi olan Kapıcıbaşılardan Pehlivan İbrahim Ağa birleşip düşman tarafına akın ve yağmacılık yapmağa başladılar.

Bu sırada Silistre Valisi ve Tuna sahilleri seraskeri olan Hüsrev Paşa'nın oradan ayrıldığı haberi alındı.

Daha önce 8000 kadar Arnavut askeri ile orduy-u hümayuna iltihak etmiş olan Tepedelenli Ali Paşazade mir-i mirandan Muhtar Paşa, Hacıoğlu Pazarı kolundan düşman üzerine harekete memur edildi. Yine mir-i mirandan Çirmen mutasarrıfı ve Orduy-u hümayun konakçısı İsmail Paşa da onun maiyetine verildi.

Tuna'yı geçen büyük Rus ordusuna karşı gitmek için Anadolu valisi Hacı Osman Paşa başbuğ tayin edilmişti. Ancak maiyetinde çok sayıda asker bulunduğundan Silistre mütesellimi Yılıkoğlu Süleyman'la birlikte Karınabad kazası âyânı Kapıcıbaşı Halil Ağa, Yanbolu, Hacıoğlu Pazarı, Akyolu, Kozluca ve İslimye âyânları kazalarının bütün harp ve darp eshabı ile, Aydos âyânı Odabaşıoğlu Seyfullah Ağa 400 nefer ile, Müsevri ve Rusi kasrı âyânları birer miktar askerle Osman Paşa maiyetine memur edildiler. Daha sonra İlbasanlı Süleyman Paşazade Mehmet Paşa ile biraderi Salih Paşadan bütün kapısı halkıyla Osman Paşa maiyetine gönderildiler.

Dördüncü bölük ocağından tertip olunan 250 Sipah ve Silâhtar ocaklarından 150'şer terakkili nefer ile beraber Anadolu tarafından gelmek üzere Serdengeçti bayraklıları da Şumnu'da toplanarak Osman Paşa maiyetine verildi.

Bunlardan başka Edirne'den ve civarında bulunan kazalardan da sivil halktan asker tertip ederek hemen orduy-u hümayuna yetişmek üzere emir verildi. Daha sonra, evvelce Köstendil sancağı mutasarrıfı olan Pekinli Süleyman Paşaya da 1200 süvari neferi ile orduy-u hümayuna gelmesi emrolundu.

Daha sonra Orduy-u Hümayun ile Rusçuk'a varılıp oradan Yerkökü'ye geçildi. Bükreş ve Yaş taraflarına hareketle düşmanı beri yakadan öte tarafa ricate mecbur eylemek suretinin münasip olacağı düşünülerek Orduy-u hümayun Recebin 26 ncı perşembe günü Şumnu'dan hareketle Rusçuk'a gitti.

Evvelce Orduy-u hümayuna memur edilmiş mir-i mirandan Bilanlı Mustafa Paşa bu sırada Rusçuk'a vezirlere yaraşır bir şekilde girerek ispat-ı vücut etmiş olduğundan uhdesine vezirlik rütbesiyle Varna Muhafızlığı tevcih edildi. Silivri, Çorlu, Bergos, Kırkkilise (Kırklareli), Babay-ı Atîk (Babaeski) 200'er ve deniz yoluyla gönderilmek kaydıyle İznikmid (İzmit) kazasından 500, Taraklı ve Göynük kazalarında 300'er, Karadeniz Ereğlisi, Akçaşar, Bartın, Geyve ve Akhisar Geyvesi kazalarından 200'er piyade asker sevkolunmak üzere emr-i âliler yazıldı.

Önce Başbuğ Hacı Osman Paşa maiyetine varmak üzere Edirne'den 1000 piyade ve süvari tertip ve teçhiz edilerek sevki de yapılmışken bunların çoğu kaçarak Osman Paşa'nın yanına vâsıl olanlar çok az sayıda olduğundan Edirne'den 300 asker daha gönderilmesi ve firarilerin de yakalanarak tedip ve terbiyeleri hususunda şiddetli emirler verildi.

Evvelce Tuna donanması başbuğu olan (Patrona-i Hümayun Halil Bey) maiyetine tertiplenmiş şalopaları Tuna nehrine sokmağa memur olmuşsa da hâlâ Balçık ve Mankalya sularında başıboş dolaştığından hemen Yörünce boğazından girip vezir Elhaç Ahmet Paşa ile haberleşerek Kazakları beriye geçirip o havalideki büyük küçük bütün gemilerini yakıp batırmak üzere serdar-ı ekrem (Başbuğ) tarafından emir verilmişti.

Şanizade tarihinde yazıldığına göre, Lofça kazası âyânı Kapıcabaşı Eyüp Ağa çok miktarda askerle Niğbolu muhafızının maiyetine tayin edilmişse de o tarafa az sayıda asker gönderdi.

Niğbolu ve Kule taraflarında ise çok sayıda askere lüzum vardı. Bunun için Lofça kazasında (Pomak) lardan çıkarabileceğini hesapladığı çok miktarda piyade askeri Eyüp Ağanın ihtiyarlığına hürmeten asker arasında Pehlivan ve Siraf diye tanınan iki bölükbaşıyı ağanın maiyetinde kullanılmalarına müsaade edildi. Toplanan askerden 10 bininin yollanması için Eyüp Ağa'ya emr-i şerif gönderildi. Ancak düşman yer yer şiddetli saldırılara giriştiğinden bu saldırılara bir an evvel karşı koyulması çok önemli olup orduy-u hümayunda fazla sayıda asker bulunması lâzımdı. Bu sebeple Lofça tarafından 14 bin asker toplandı. Toplanan askerin adı geçen bölükbaşılarla orduya gönderilmesi için Eyüp Ağa'ya, Sipahiler Ağasına, Divan-ı hümayun Çavuşbaşı vekili olup bu önemli işe memur edilen Hulûsi Ağa'ya, Turnacıbaşıya ve askeri saymağa memur edilen Hacı Derviş Ağa'ya hitaben Şaban ayı ortalarında emir çıkarıldı.

Plevne kazası âyânı Abdülcelil Ağa da çok sayıda askerle Vidin tarafına gitmek üzere emredilmişken bu sefer 3000 neferle orduy-u hümayuna gelmesi istendi.

Selvi kazası âyânı Kapıcıbaşı Halil Ağa'dan da memur olduğu Vidin taraflarındaki memuriyetine halel gelmemek üzere bu tarafa süratle gitmesi, ayrıca orduy-u hümayuna 500 piyade ve süvari asker göndermesi istendi.

Hasancık Ağa evvelce âyânı olduğu Selvi kazasına giderek, âyânlığı yeniden ele geçirebilmek düşüncesiyle fesat ve karışıklığa sebep olmuş ve ordunun hareketini geciktirmeğe sebep olabilecek uygunsuz hareketlere kalkışmıştı, cezalandırılacağını öğrenince de Lofça'ya kaçtı. Böyle mültecilerin iadesi âdet olmadığından Lofça'da da ele geçirilemedi. An-

cak, Selviye tekrar dönecek olursa yakalanması için Selvi Naibine ve memleket ileri gelenlerine emir çıktı.

Kalgaylık pâyesiyle Yerkökü tarafında bulunan Bahadır Giray sultana hemen maiyetine tayin edilen eyaletli vesair askerle düşman üzerine yürümesi emredildi.

Hacıoğlu pazarı koluna memur edilen itibar sahibi kimselerden Tepedelenli Ali Paşa oğlu Muhtar Paşa'nın maiyetinde çok sayıda asker bulunmaktaydı. Bu sebeple Debreli Yusuf bey veya kardeşi Başbuğluğunda bin asker, Ohri mütesellimi Celâleddin bey veya yeğenlerinden biri reisliğinde 500 asker ve İlbasanlı Abdullah Paşa da kapısı halkını tamamiyle Muhtar Paşa'nın emrine verildiler.

Bundan önce Akçahisarlı Kaplan Paşa isteğe aykırı hareket etmiş olduğundan emirliği kaldırılmıştı. Bu defa kendisinin veya oğullarından birinin Muhtar Paşa maiyetine 1500 asker eriştirmeleri şartiyle emirliği iade edildi.

Kütahya Kethüdası naibi İbrahim Ağa, da eski ağaları ve âlemdarları da dahil olmak üzere 350 askerle Muhtar Paşa emrine gönderildi.

Rusya'nın muntazam ordusuna böyle derme çatma bir orduyla karşı konulamazdı. Bu sebeple de kalelerde kapanık korunmaktan başka çare yoktu. Ruslar Tuna nehrinin sağ tarafına geçerek ilerilere doğru tecavüz etmekte olduğundan orduy-u hümayun da Rusçuk'tan Yerkökü yakasına geçip Osmanlı süvarisinin saldırısı sayesinde Bükreş ve Yaş taraflarına doğru hareket ederek Rus ordusunun arkasını tuttu. Bu Rusları ricate mecbur ederek Tuna'nın sağ tarafını boşalttırmak alınmış bir tedbirdi.

Ordunun Rusçuk'a varışının ertesi günü Başkumandan (serdar-ı ekrem) ın huzurunda kurulan encümende karşıya geçmek için açıklar bularak hemen asker, top ve mühimmat geçirmek hususunda karar verildi ve başlandı.

Karşı yakaya geçmiş olan Rusçuk âyânı Boşnak Ağa bir miktar süvari ile karakola (devriyeye) çıktığı bir sırada Yerkökü'ye iki saatlik Daya Bağlarında Rus süvari karakoluna rastlayarak savaşmaya başladı. Bir taraftan Ruslara, diğer taraftan Osmanlılara gelen yardımlarla savaş kızıştı. Rusçuk'tan gelmiş olan Başkumandan (serdar-ı ekrem) da islâm askerine gayret vererek coşturduğu için düşmanın askerine aldırmayıp kahramanca saldırılara giriştiler. Sekiz saat devam eden bu savaş sonunda islâm askerinin yaralı ve şehit sayısı 100 kadar olmasına mukabil Ruslar daha fazla zayiat vererek geri kaçmak zorunda bırakıldı. Bu savaşta başarı kazanan islâm askeri Yerkökü'ye döndü.

Ertesi gün Rusların Daya Bağları'na gelip ordusunu kurarak gururla saldırıya hazırlanması üzerine bunların üzerine tekmil kuvvetle saldırmağa karar verildi. Totrakan tarafına tayin olunmuş olan Sürurî Meh-

met Paşa maiyetinde olan Pehlivan İbrahim Ağa vesair memurlarla Rusçuk'a çağırıldı. Oradan Yerkökü yakasına geçirildi. Totrakan muhafazasına da Edirne ileri gelenlerinden Sert Mahmut Ağa tayin edildi.

Ruslar bu büyük hareketi öğrenince oralarda duramayacaklarını anlayıp hemen Tonbaviçe nehrinin öte yakasına geçtiler.

Yerkökü'de toplanan bu büyük askeri kuvvetle ileriye hareket edilmesi düşünülürken Serasker Hüsrev Paşanın Rasvat'ta çarpıştığı Rus kuvvetlerine mağlûp olduğu ve Rusların Silistre'yi kuşattığı haberi alındı. Yerkökü muhafızı Alâeddin Paşa maiyetine yeteri kadar asker bırakılıp ordu Rusçuk'a döndü. Çerhacı Paşa'nın reisliğiyle yeniçeri, daha evvel İstanbul'dan gelip burada toplanan dalkılıç ve daha başka orduy-u hümayun askerleri, Kolkethüdası Ağa, Pehlivan Ağa, Boşnak Ağa ve diğer memurlar Şabanın ortalarında Silistre tarafına yola çıkarıldılar.

Silistre'ye 4 saatlik mesafede Pop köyündeki Rus karakolunu ürküten Osmanlı kuvvetleri Tatariçe köyüne geldiler ve metrisler kazarak yerleştiler. Serdar-ı ekrem (Başkomutan) de ordunun büyük kısmını Rusçuk'ta bırakıp Silistre tarafına hücum edip Tatariçe'nin bir saat gerisinde ihtiyat ordusunu kurdu ve oradan lâzım gelen emirleri verdi.

Ruslar da bu kuvvetli hareket üzerine Köstence ve Mankalya taraflarındaki askerleri toplayıp Silistre'yi kuşatan ordusunu kuvvetlendirdi.

Bu sırada İslâm gazileri kaleden anî bir çıkış yapıp Rusların üzerine saldırdılar ve bin kadar Rus askerini öldürdüler. Bu hareketten iki gün sonra (15 Ramazan) çok kanlı bir Tatariçe köyü savaşı yapıldı.

O gün altmış bin kişilik Rus ordusu seher vakti hareketle Tatariçe köyünü hiç bir taraftan yardım alamayacak şekilde sararak savaşa başladı. İslâm askerinin piyadeleri metrislerde kalarak Pehlivan Ağa, Boşnak Ağa ve yeniçeri süvarileri, delil tüfekçi ve daha başka süvari sınıfları savaş alanına yayıldılar. Top, tüfek ateşine aldırmadan kahramanca savaştılar, can verip nam aldılar.

Top, tüfek ateşine gece yarısına kadar devam edildi. Bir taraftan da kılıç ve süngüler işliyordu. Bilhassa Pehlivan İbrahim Ağa ateş içinde oradan oraya koşuyordu. Ruslar onun bu devamlı hücumlarından bizar olmuş, tam öğle vakti Pehlivan Ağayı dört taraftan sarıp mahvetmek üzerelerken Tepedelenli Ali Paşa oğlu Muhtar Paşa üç binden fazla tüfek atan süvari ile harp meydanına yetişip İbrahim Ağa'yı kurtardı. Bu hal islâm askerinin kalbine kuvvet verip hemen kılıçlar sıyrılıp düşman üzerine yüründü. Top ve tüfek ateşi kesildi. Osmanlı askeri her tarafta kılıcını parlatıp atını oynatıyordu.

Akşam saat 11'e kadar yaka yakaya savaşıldı. Binden fazla şehit verildi; buna mukabil on binden fazla Rus askeri kılıçtan geçirildi.

Ruslar savaşmakta devam ettilerse de on binden fazla askeri savaş alanında kalınca artık dayanamayıp bozuldulr. Silistre önlerindeki ordugâhlarına çekildiler.

İslâm askeri 1,5 saat kadar Rusları kovalayarak metrislerine kadar gittiler. Akşam olduğundan zafer kılıçlarını parıldatarak geri döndüler.

Pehlivan İbrahim Ağa yararlık ve yiğitliğiyle cihana ün salmış ve şimdiye kadar Ruslarla yapılan muharebelerde kazandığı büyük zaferlerle dillere destan olmuştu. Fakat bu büyük kanlı savaşta gösterdiği cesaret ve yiğitliğe herkes hayret etmiş, onu düştüğü zor durumdan kurtaran Muhtar Paşa da Hızır Paşa diye adlandırıldı. Bundan dolayı Arnavut kahramanları da bir hayli nam ve şan aldılar.

Ruslar bu savaştan sonra Silistre önlerinde duramayıp İslâm askeri tarafından takip edilecekleri korkusuyle yol üzerindeki köprüleri yıkarak geri çekildi. Yaralılarını ve ordusunun ağırlığını İsakçı geçidinden Eflak yakasına geçirdi ve Babadağı, Köstence ve Mankalya taraflarındaki askerlerini getirterek Tuna'nın beri yakasında müdafaa için bir miktar asker bırakıp ordusunu karşı tarafa geçirdi.

Serdar-ı ekrem (Başbuğ) hemen Silistre'ye gelip ordu kurdu. Vezirlik rütbesi verdiği Pehlivan Paşa'yı 8000 seçme süvari ile düşmanı takibe gönderdi.

Baba Paşa diye ün salan yiğit kişi bu kimse olup bundan sonraki konularda bu isimle anılacaktır.

Kış yaklaşmış ve kışlak temini zamanı gelmişti. Başbuğ Silistre'de kaldığı sırada yeniçeri Ağasını Rusçuk'tan getirtti. Dalkılıç ve Serdengeçti. Ağalarıyle neferlerinin memurlarını dağıttı ve savaş hakkında gerekli talimatı verip Kasımın 14. günü Şumnu'ya vâsıl olarak kasaba içinde boşaltılan saraya yerleşti.

10 gün sonraki tevcihatta Karahisar-ı Sahip mansıbı Serasker Hüsrev Paşa'ya, münhal olan Silistre eyaleti Haleb'e ilhak edilerek Çerhacı Sürurî Paşa'ya, Anadolu eyaleti Rikâb-ı hümayun kaymakamı Osman Paşa'ya, Beyşehir ve Karesi Sancakları Hacıoğlu Pazarı'nda bulunan ve evvelce Anadolu valisi olan Osman Paşa'ya, Raka eyaleti Baba Paşa (Pehlivan İbrahim Ağa) ya, Aksaray sancağı Karslı Ali Paşa'ya, Ohri sancağı Yerkökü muhafızı Mir-i mirandan Aliyyüddin Paşa'ya, Karaman eyaleti eski Raka valisi Sürücü Mahmut Paşa'ya, Kocaeli Sancağı Varna Muhafızı Vezir Bilânlı Mustafa Paşa'ya ve Eskişehir sancağı Totrakan Muhafızı Mir-i mirandan Sert Mahmut Paşa'ya tevcih edildi. Diğer vezirler eski yerlerinde bırakıldı.

O sıralarda mevki sahiplerinin çoğu seferber olup makamlarını müteselliimler idare ederdi. Bu mevkiler maaş karşılığı yapılır ve müteselliimler aidatlarını kendilerine gönderirlerdi. Bazı livaların müteselliimleri

yarı âsi, yarı itaatkâr yerli derebeyleri oldukları halde bile bunlar da mevki sahiplerine bir miktar şey veriyorlardı.

Hüsrev Paşa uğradığı bozgunda bütün mal ve eşyası telef olduğundan dairesini düzebilmek için kendisine geliri çok bir mevki tevcihini istemişti. Serdar-ı ekrem Ziya Paşa, sabık Kaptan Küçük Hüseyin Paşa'ya düşmandı, Paşa'nın ölümünden sonra da, bu kin ve düşmanlık onun bendelerine yöneldi. Hüsrev Paşa'ya Karahisar-ı sahib (Afyonkarahisar) sancağının tevcih olunduğunu duyunca gidip makamını bizzat zapt ve idare etmesini buyurdu. Hüsrev Paşa da Karahisar-ı sahib'e gitmek üzere Şumnu'dan hareket etti. Bütün bunlar Sultan Mahmut tarafından haber alındığından Serdar-ı ekremin böyle nazik bir zamanda bile şahsi kîniyle uğraşması padişahı üzmüş ve hemen Hüsrev Paşa'nın mansıbını bir Hatt-ı hümayun ile Kocaeli Sancağı olarak değiştirmiş ve vazifesine orada başlamasını irade buyurmuştu.

Yukarıda bahsedilen tevcihatta bütün Bâb-ı âli ricali yerlerinde bırakılırken orduy-u hümayun tertibatına memur olan sabık Kethüdalardan Mustafa Paşa'ya Nişancılık mevkii tevcih edildi.

Sadr-ı Âli Kethüdası Canib Salih efendi İstanbul'a getirilmek üzere azledilip yerine eski Defterdarlardan Mehmet efendi kethüda nasb ve tayin edildi.

İstanbul pâyelilerinden Orduy-u hümayun kadısı Debbatzade Mustafa Efendiye serdar-ı ekremin istidası üzerine, zilkadenin 29'undan itibaren Anadolu pâyesi tevcih edilmiş ve kaideye uygun düşmesi için, kendisiyle aynı pâyede olan Varidarî Şeyhzade efendi ile Hazine Kethüdalığından ihraç edilmiş olan Halil efendiye de ertesi ayın başından başlamak üzere Anadolu Sadareti kethüdalığı pâyeleri verildi.

Bundan evvel Silistre tarafına gönderilip tabya ve şaranpollara bölünüp ta'biye edilen Lofça askerleri, başlarında kumanda kabiliyeti olan bir zabit bulunmadığından, birer ikişer kaçmağa başladılar. Lofça âyânı Eyyüp Ağaya 5000 süvari askeri toplayarak Silistre'ye yetişmesi, aksi halde Kapıcıbaşılığının geri alınmasında hakkında daha başka işlemler yapılacağı bildirildi. Alil olan Eyyup Ağa, ata binip inemezdi, bu sebeple ahalisi, acele sağlam kepilli askerler teminine çalışarak kendisinin şimdilik memuriyetten affedilmesi hususunda çok imzalı bir dilekçe verilmiş ve Serdar-ı ekrem tarafından da Eyyüp Ağanın Lofça'da kalmasına müsaade edilmiştir.

Büyük Rus ordusu mağlûp olunca saldırıdan vazgeçip Tuna'nın öte yakasına çekilmişlerse de bu yakada müdafaa hareketlerinde bulunmak üzere bir kısım Rus askeri kalmıştı. Paşa Baba Hacıoğlu Pazarı'nda kışlamak ve ara sıra yapacakları saldırılarla düşmanı huzursuz etmekle görevlendirildi. Bu tarafta bulunan Hacı Osman Paşa da Edirne'ye dönmek üzere izinli oldu. Osman Paşa maiyetinde vazife gören Anadolu eyalet-

leri Alaybeylerine de ilkbaharda sancaklarının bütün Eşkinci, Zaim ve timar erbaplarıyle Orduy-u hümayuna gelmeleri şartiyle memleketlerine dönmeleri için Serdar-ı ekrem tarafından izin verildi.

Sırplar üzerine memur iken Orduy-u hümayuna çağırılan Goşancalı Halil Paşa da Balçık muhafazasına tayin edilmiş ve Baba Paşa ile haberleşip lüzumlu savunma ve saldırı hareketlerine başlaması kendisine emredilmişti. Fakat Ruslar beri taraftan saldırınca İsmail ve İbrail kalelerine yardım etmek şöyle dursun haberleşme yolları bile kesilmişti. Ruslar bilhassa İsmail kalesini her taraftan kuşatıp aralıksız top ve humbara ile dövmekteydiler. Kale muhafızı olan Çelebi Mustafa Paşanın lâzım olan zahire ve yiyeceği istemekte ve hazırlatmakta gecikmiş olmaktan başka kendi hakkı bildiği Sadaret Mührünün Ziya Paşa'ya verilmesi dolayısıyle de saltanata kırgın olduğundan kalede kapalı kalanları sebata teşvik edecek yerde gayretsizlik göstermesi kale sakinlerini üzdü ve hepsi birleşerek kaleyi Vize ile Ruslara teslim edip Hacıoğlu Pazarı'na geldiler.

Çelebi Mustafa Paşa'nın bu olay üzerine rütbesi geri alınarak sürgün edilmesi düşünülmüşse de ocaktan çıkma ve hâlâ ocaklılar tarafını tutmakta olması hakımından kafadarları vasıtasiyle bir fesat çıkarabileceği mümkün görülerek bu düşünce bir tarafa bırakıldı. Vezirliği şimdilik üzerinde olarak Sakız Adası muhafazasına memur edildi.

Karslı Ali Paşa da Çelebi Paşa maiyetindeki Mir-i mirandan olup kale sakinleriyle birlikte Hacıoğlu Pazarı'na gelmişti. Haberleşme yollarının kapalı olması dolayısıyle gönderilemeyen vezirlik tevcihine dair mensur (Ferman-ı Hümayun) buraya gönderilerek Orduy-u hümayuna çağırıldı. İcabında Yerkökü tarafına geçip muhafaza işini üzerine almak üzere hemen Rusçuk'a gönderildi. Yine bu sırada, Dergâh-ı Âli kapıcıbaşılarından ve devrinin namlı yiğitlerinden olan Bozulu Ağa taahhüt ettiği 1000 süvarî ve piyade askerle Yerkökü kalesine varıp kale muhafızı Aliyyüddin Paşa ile birleşip muhafaza ve müdafaa işine girişmeğe memur edildi.

Bergama voyvodası Karaosmanzade Hacı Ömer Paşa ile Dergâh-ı Âli kapıcılarından Saruhan sancağı mütesellimi Hacı Hüseyin Ağa tarafından toplanarak gönderilen 2000 kadar asker de Karslı Ali Paşa maiyetinde bulunmak üzere Rusçuk'a gönderildi.

Niğbolu muhafızı Abbas Paşa maiyetinde daha fazla asker bulundurmak lâzım geldiğinden Rahova kazasından Niğbolu için 200 nefer karşısındaki kulenin muhafazası için de Plevne'den 2000 nefer kış askeri toplandı. O havalideki kazalardan da diğer mevkiler için birer miktar asker toplandı.

Tarsus'lu Kelekoğlu ile İzzetoğlu'nun memleketin iktidar sahiplerinden oldukları haber alınarak Tarsus Mukataası Mirahur-u evvel pâyesi

ile Bozok sancağı mutasarrıfı olan Dergâh-ı Âli kapıcıbaşılarından Cebbarzade İsmail beyin idaresi altında bulunan bu kimselerin beşer yüz askerle kışlık ordugâha gönderilmeleri için Süleyman beye emr-i âli gönderildi.

Sırp âsilerinin, bu arada Yenipazar kazasına saldırıp Bosna yolunu kapatmak üzere oldukları haber alındı ve Priştineli Malik Paşa Yenipazar muhafazasına memur edildi.

İsmail'i zapteden Ruslar buradaki askerlerini İbrail'dekilere ekleyerek muhasarayı şiddetlendirdiler. Bu kalede de yiyecek ve zahire kalmamıştı. Kale muhafızı müftülükten gelme olduğu için Müfti Paşa diye anılan Erzurumlu Seyyid Abdurrahman Paşa ile İbrail Nazırı olan Laz Ahmet Ağa burayı teslimden başka çare bulamadılar. Kaleyi vire ile Ruslara teslim edip kalé sakinleriyle birlikte zilhicce sonlarında Silistre'ye geldiler. Abdurrahman Paşa Anadolu'daki makamı olan Ankara'ya gönderildi. Ahmet Ağa geçmiş hizmetlerine bakılarak orduy-u hümayunda iş gördürülmek üzere Şumnu'ya götürüldü.

Orduy-u hümayun Çerhacısı ve Silistre valisi olan Süruri Paşa bu sırada Silistre'ye yaklaştığında İbrail'den göç edenler sebebiyle Silistre'de oturup duracak yer kalmadığının ora halkı tarafından kendisine özür dilenerek beyan edilmesi üzerine Süruri Paşa Herazgrad'a iade olundu. Evvelce Tolçi ve İsakçı muhafızı olup bu defa Herazgrad'a tayin olunan Ahmet Paşa oradan kaldırılıp Edirne'de ikamet etmek üzere o tarafa gönderildi.

Yukarıda anlatıldığı üzere lâzım gelen yerlere kış askeri toplandığı sırada bir taraftan da baharın geleceği de düşünülerek bütün kazaların âyânı, ileri gelenleri ve iktidar sahiplerine isim ve şöhretleriyle hitap edilerek bahar mevsimi için ellerinden geldiği nisbette toplayabildikleri askerle orduy-u hümayuna yetişmeleri için yüksek hilâfet davetini bildirir emirler gönderildi.

Ne tarafa asker lâzım olursa hemen ayrılıp gönderilmek üzere Edirne'de bir yedek ordu toplandı. Edirne Bostancıbaşısı Dağdevirenoğlu Mehmet Ağa'nın bu orduya başbuğ olarak atanması uygun görülerek Rumeli hanedanının en büyüğü Sirozi İsmail Beye, idaresi altında bulunan kazalardan birer miktar asker toplanıp Edirne'ye gönderilmesi için emir yazıldı.

Pilâslı Mehmet paşazade mir-i mirandan Köstendil sancağı Mutasarrıfı İsmail Paşa bu sırada Serdar-ı ekremin bir gizli emri ile Köstendil âyânı Edip Ağa'yı idam etmişti. Bu durumda diğer âyânların ve belki de Sirozi İsmail beyin bile emniyetleri kalmadığı hususu Sofya Seraskeri Hurşit Paşa tarafından Padişaha bildirildiğinden emniyeti temin için hemen İsmail Paşa'nın emirliği kaldırılarak o havaliden atıldı.

Bahar mevsiminde Karadeniz'e çıkarılmış olan Patrona'nın kumandasındaki üç kalyonun koruduğu Tuna donanması adı verilen salopalardan beklenen ve umulan fayda görülmedi. Bazısı Rus donanmasının çarpmasıyle telef oldu, bazısı karaya oturdu. Rus gemileri Karadeniz'de dolaşarak bazı sahillerdeki ticaret gemilerine zarar vermekteydiler. Kaptan-ı derya Hacı Mehmet Paşa Kavak kalesinden dürbünle denizi seyrederek padişahtan gelecek emri beklemekteydi. Nihayet aldığı emir üzerine 12 adet üç anbarlı ve kapaklı büyük kalyon, firkateyn ve korottan ibaret bir donanma ile Recep ayı ortalarında Boğaz'dan çıkıp Rumeli kıyılarını kollayarak Köstence ve Minkalya taraflarına gitti ise de Rus donanmasına rastlamadığından bir iş göremedi.

Kaptan paşanın denizcilikte hiç bilgisi olmadığı gibi maiyetinde işe yarar zabitleri de yoktu. Küçük Hüseyin Paşa'dan kalan kaptanlar içinde işten anlar, harp fenninde meleke sahibi kimseler vardı. Fakat Seydi Ali Paşanın kin ve düşmanlığına uğrayıp kimi haksız yere öldürüldü, kimi de vazifelerinden atılarak perişan oldular. Bu sebeple donanmadaki kaptanlar Tersane çavuşluğundan gelme ve zorba güruhundan yetişme, kahvehanelerde ve divanhanelerde «Bize okuyup yazmak neymiş, hendese bizim nemize» diyerek üç anbarlıya bıçak çekmek, kale duvarına kurşun atmak gibi Cezayir lâfıyle boş yere gün geçiren birtakım uydurma sözlerle halkın zihnini bozan kimselerden ibaretti. Bu sene donanmay-ı hümayun Karadeniz'de bir iş göremedi. Kış da yaklaşmış olduğundan geri döndü. Kaptan Paşa Büyükdere'de eski İngiltere sefiri İsmail Ferruh Paşa'nın yalısında daha sonra da vezirliği geri alınıp Bursa'da ikamete memur edildi; yerine Hafız Ali Paşa kaptan-ı deryalığa münasip görüldü.

Rumeli serhadlerinin kuvvetlendirilmesine çalışıldığı sırada Anadolu cihetinin de korunması işine büyük önem verilerek Erzurum valisi ve doğu seraskeri Ferhad Paşaya lüzumlu yerlere yeterince kış askeri tayin ettikten sonra Kars'a gidip hududun muhafazasına itina etmesi emrolunup maiyetine Anadolu kazalarından çok sayıda asker topladığı sırada Anapa muhafazası için de Çorum tarafından asker toplanmıştı.

Rusların kara ve denizden Faş üzerine saldırdıkları duyulunca Trabzon valisi ve Karadeniz Anadolu sahilleri seraskeri olan Şerif Paşa bir miktar askerle derhal yardım etti. Ayrıca Rize âyânı Tuzcuoğlu'nu çok miktarda askerle Faş'a gönderdi. Bu durumda düşman geri çekildi. Ancak daha sonra bu saldırıların tekrarlandığı duyulması üzerine Günye sancağı mutasarrıfı Faş muhafızı Batumluzade Emin Beye daha dikkatle ve önemle muhafaza işi üzerinde durması tekiden yazılmış ve ayrıca Batum limanının muhafazası için de asker gönderilmişti. Gürcülerden Guryal isimli bir Oymak reisinin kendisine devletten Sergerdelik verilirse sadakatle hizmet ederek Faş ve çevresine Rusları uğratmayacağını

arzetmesi üzerine Şerif Paşa eğer Kemhal'den Rusları çıkaracak olursa Padişaha yazıp sergerdelik fermanı çıkarttıracağını vaadedince adı geçen reis Kemhal'ın kurtarılıp zaptedilmesi işine koyuldu.

İşte böyle nazik bir durumda o taraftaki vezirler ve memurlar arasına bir ikilik düştü. Bilhassa Şerif Paşa ile Çıldır valisi vezir Selim Paşa arasındaki düşmanlık şiddetlenerek Şerif Paşa'nın hareketi üzerine Selim Paşa Acara semtine çekildi ve Çıldır'da asker kalmadı. Sefer sırasında Şerif Paşa'nın kişisel kini ile uğraşması azledilmesine sebep oldu. Alaiye sancağı mutasarrıfı olan kaymakam Ali Paşa'ya Trabzon eyaleti tevcih edilip Selim Paşa'ya da Çıldır'a dönüp oranın muhafazası ile meşgul olması emredildi.

Bunun üzerine arkasından Ferhad Paşa da azledilerek vezirliği kaldırılmış olan Halepli sabık Emir-el-hac İbrahim Paşa vezirlikle Trabzon valisi ve Şark Seraskeri tayin olundu ve onun gelişine kadar Erzurum'da yığılmış olan askerin idaresine ve eyaletin işlerine bakmak üzere Erzurum Gümrükçüsü Veyszade Emin ağa mütesellim tayin edildi.

Bu kargaşalıklar sırasında hudut muhafazası ihmal edildiğinden Ruslar fırsatı ganimet bilip Faş üzerine yürüyerek kaleyi zaptettiler.

Bunun üzerine Sohom kalesinin muhafazası meselesi ortaya çıktı. Adı geçen kaleye cephane ve mühimmat gönderilerek kalenin muhafazasına büyük itina gösterilmesi için kale muhafızı Keleşbeyzade Arslan Beye emr-i âli gönderildi

BAZI DIŞ OLAYLAR

Bu sıralarda İran devleti de Rusya ile harp etmekte ve Şahın oğlu, veliahdı Abbas Mirza da İran ordularına başkumandan olarak bizzat Rusya hududunda bulunuyordu. İslâmiyette müşterek düşmana karşı birleşmek farz olduğu cihetle bu hususta Çıldır valisine ve Van, Kars, Bayezit Mutasarrıflarına yüce emirler gönderildi.

Abdürrezzak'ın İran tarihinde yazılı olduğuna göre Rusya İran'a teklif ettiği barış şartnamesinde İran topraklarından bir kısmını istiyor, buna mukabil Osmanlı memleketinden Erzurum ve Bağdat gibi yerleri İran'a vâadediyordu. Ancak Abbas Mirza bu ham teklife aldanmayıp Bedeşt ahvi naker fitne mübahş mısraı anlamınca mukabele etmiştir.

Rusya ile Fransa arasındaki anlaşma hükmüne göre Cezayir-i Seb'a Fransa'ya terk edilmiş olduğundan Akdeniz'deki Rusya donanmasının kumandanı Sinyavin adı geçen memleketi Fransızlara teslim etmiş ve kendi devletiyle İngiltere arasında harp ilân olunmadan Baltık denizine ulaşmak üzere Cebelütarık boğazından geçip Lizbon'a kadar gişmişti.

Arası çok geçmeden Rusya - İngiltere harbi patladı. İngilizler Sinyavin kumandasındaki Rus donanmasını ele geçirdi. Bunu Rus ticaret gemilerinin zaptı takip etti.

Bir taraftan Cezayir-i Seb'a üzerine hücum edip 1809 yılı teşrinisani (Kasım) sinin ortalarına rastlayan Şaban ayının son günlerinde Zata ve Kefalonya, Hak ve Cerigo adalarını zapt ve istilâ ettikten sonra Ayamavra'ya hücum edip onu da istilâ ile adadaki Fransızları esir aldılar. Daha sonra da Korfu'yu muhasara ettiler.

Aslen Korfu ahalisinden olup Beyoğlunda ikamet eden Covanni Danderno adındaki İngiliz taciri İngiliz elçisi Mr. Ader'den bir patente aldı. O tarihlerde Korfu henüz Fransızlarda olduğundan Fransız maslahatgüzarı Mösyö Moburg kendisini Fransa himayesinde addedip bir vesileyle Fransız sefarethanesine çağırılıp hapsedildi. İngiliz elçisi Osmanlı Devletinden onun serbest bırakılmasını istedi. Mösyö Moburg bu hususta inat ve ısrar ettiğinden Bâbı âli altı ay kadar ne yapacağını şaşırmış bir durumda kaldı. İstanbul hükümetince henüz malûm olmayan, devletler hukuku meselelerine dair hayli konuşmalar oldu. Nihayet Danderno Divan-ı Hümayun tercümanının evinde misafir olmak üzere Moburg razı edildi. Covanni Danderno tahliye ettirilip Nemçe elçisinin tavassutuyla İngiltere himayesinden vaz geçip Osmanlı Devleti himayesine geçti. Bu sebeple hükümetçe kendisine bin kuruş maaş tahsis edildi. Böylece devletin paraca sıkıntıda olduğu bir zamanda bir masraf kapısı daha açılmış oldu.

Venedik'e bağlı Parga Nahiyesi Rumeli kıtasında bulunması hasebiyle Cezayir-i Seb'a cumhuriyetinin teşkilinde burası doğrudan doğruya Memalik-i Mahsusaya dahil edilmişken daha sonra Cezayir'i işgal eden Fransa haksız olarak buraya da askerini soktu. Korfu'da muhasara edilince Tepedelenli Ali Paşa da Parga'yı zaptetmek istedi. Buna dair Fransa maslahatgüzarı ile birçok görüşmeler yapıldı. Sonunda Fransızlar Korfu'nun imdadına giderek Parga'yı Ali Paşa'ya terketmiş, ancak bu hususun tasdikine bırakmış idiyse de daha sonra Bâb-ı âliye gönderilen mektupta Fransızlar Ali Paşa'nın İngiltere'ye yardım ettiği ve Ayamavro'da olan Fransızlar kendilerini İngilizlere karşı müdafaadan âciz değilken Ayamavro kalesinin vire ile teslim edildiği yolunda şikâyetlere kalkıştı. Halbuki Ali Paşa'nın yardımı dediği, Ayamavro'da Fransızların dürüst hareketlerinden bizar olan Arnavutların İngilizlerin gelişinde onların tarafına dönmeleridir.

Akdeniz Boğazında İngilizlerle Vahit Efendi arasında musalefa maddelerinin görüşülmesi sırasında İngiliz donanmasının İstanbul'a gelip Osmanlı donanması ile birlikte Karadenize çıkması hususuna karar verilmişti. Bu karara dayanarak İngiliz elçisi (1224) 1809 baharında, İngiliz donanması kumandanına gönderdiği mektuplarda İngiliz donanmasından

bir kısmının Devlet-i âliyye donanması ile birlikte Karadeniz'e geçip Kırım üzerine gitmeleri bildirilmişti. Ancak İngiliz Amirali, Tolon limanında Fransızların harp tedarikinde olmaları sebebiyle o sulardan ayrılamıyordu. Emrindeki harp gemilerinden bir kısmını Venedik Boğazında, bir kısmını Trieste'de demirli olan Rus gemileri üzerine, bir kısmını da Napoli tarafına ayırarak göndermişti. Bu yüzden Karadeniz'e gemi gönderemedi. Teşrinievvelde donanmasıyle Minorka adası açıklarından Ader'e gönderdiği mektubunda serdedilen sebep dolayısıyle gemi göndereməmiş olduğunu fakat bu defa gönderebileceğini özür dileyerek bildirdi. Bu sebeple İngiliz donanması Akdeniz boğazına geldiğinde kendilerine dostane muamele olunması için Ferman-ı âli sadır olması teklifinde bulundu. O sıralarda Fransızların yedi kapak ve dokuz fırkateynden ibaret bu donanmayla Tolon limanından ayrıldığı her ne kadar ne tarafa gittiği belli değilse de Rusların müttefiki olması hasebiyle Çanakkale Boğazına gelmesi muhtemel olup ellerinde böyle bir ferman bulunması münasip olacağını beyan etti. İngiliz elçisi bu mektubu Bab-ı âliye gönderdi ve bu hususta Devlet-i âliyyenin fikrinin ve muradı ne olduğunu sordu ve sonra Fransız donanmasının Tolon'dan hareket ettiğini ve İngiliz donanması tarafından mağlûp edildiğini de söyledi. Bundan evvel Vahiyd efendi İngiliz elçisiyle İngiliz donanmasının Osmanlınınkiyle birlikte Karadeniz'e çıkması hususunu müzakere etmiş, İstanbul'a gelişinde yapılan müzakerede bu hususu iltizam etmişti. Vekillerin bazısı kendisini tensip etmemişlerdi. Bu kere mevki-i icraya konulması bahis ve tereddüt konusu olarak Encümene getirildiğinde bazıları (Bundan evvel 82 seferinde Rusya donanmasıyla beraber İngiliz gemileri Çeşme limanına gelip Osmanlı donanmasını yakmazdan evvel Rusya'ya gemi vermek bahanesiyle evvelâ Osmanlı Devletine satılık gemileri olduğunu arz ve devletin lüzum olmadığını bildirmesi üzerine güya gemileri Rusya'ya satıp ve bilâhare de Osmanlı donanmasını yaktılar. Az zaman evvel de Rusya ile birleşerek Boğaz'dan geçip İstanbul önlerine kadar gittiler. Şimdi de Rusya'ya taarruz etmek bahanesiyle Karadeniz'e çıkmak işlemleri o misilli bir desise olabilir) diye vesvese ve vehme zahip oldular. Bazıları (İngiltere'nin Rusya'ya düşmanlığı Fransa ile olan dostluğundan nâşidir. Günün birinde Napolyon'a sırt çevirip İngiltere ile barışıvermesi müteaddit tecrübelerle sabit olmuştur. Bilhassa şu sıralarda Avrupadaki muamelelere aldanmak caiz değildir) dediler. Her ne sebeple olursa olsun İngiliz donanmasının İstanbul'a getirilmesine cesaret olunamayıp İngiliz elçisine (Bundan evvelki müzakerelerde görülen lüzum üzerine böyle bir karara varılmıştı. Şimdi mevsim kış olması hasebiyle buna lüzum kalmamıştır) diye cevap verildi. Akdeniz Boğazının muhafazasına daha fazla itina edilmesi hususunda Akdeniz Boğazı muhafızı Mehmet Derviş Paşa'ya emirname gönderildi.

Devlet-i âliyyenin Avrupa devletleri arasında en ziyade itimat ettiği devlet İngiltere olduğundan İngiliz donanmasının İstanbul'a celbedilip Rusya aleyhine kullanılmasını tasvip etmiş olduğu halde erkân-ı saltanat evvelki vukaları anarak korkmuş olduklarından ona muhalefet ettiler.

Gariptir ki aşağıda beyan edileceği gibi çok geçmeden Rusya ile Fransa arasında husumet çıkıp İngiltere ile Rusya'nın birleşmesi lâzım gelince muhalefet edenlerin reyleri tasvip edildi.

Rusya orduları evvelemirde Tuna'yı geçerek Rasvan'da Hüsrev Paşa'yı bozarak Osmanlı Devletini telâşa ve endişeye düşürdü. İstanbul'daki Fransız elçisi **Dölanor Moburg** evvelce İngiltere'ye karşı Napolyon'un ortaya koyduğu karadan muhasara ittifakına Osmanlının da dahil olmasını ve İstanbul'daki İngiliz elçisi Mösyö Ader'e yol verilmesini teklif etti. Osmanlı Devleti ise ilkönce Rusya ile olan münazaasının düzeltilmesini arzu eylediğini beyan edip Fransa'nın bu bapta sadece arabuluculuğunu kabul ve (diğer tekliflerin daha sonra icabına bakılır) diye geçiştirilmiş, Rusya ile sulh kabil olmazsa gelecek baharda bütün şiddetiyle harbe devam etmek üzere büyük hazırlıklara teşebbüs eylemekteydi.

Napolyon, Rusların Tuna yalısındaki galibiyetini, Rus imparatoru Aleksandr ile olan ittifakının ilânına vesile ittihaz ederek 1809 milâdi yılı kânunuevvelinin 3 üncü günü Mebusan Meclisinde iradettiği resmî hitabetinde (Hırvatistan devletinin hududunu Sava nehrine kadar uzattığından İstanbul hükümeti ile hemhudut oldum. Bu sebeple Şarkta ve Akdeniz'de olan menfaatlerimize nezaret edebileceğim. Bu devlet eğer yakasını İngiltere'nin pençesinden kurtarırsa kendisini himaye ederim. Yok eğer İngilizlerin ihtarlarına boyun eğerse tedibi elimden gelir. Dost ve müttefikim olan Rusya imparatorunun memleketine Finlandiya'yı ve Galiçya'nın bir sancağını, Eflak ve Buğdan'ı ilhak ettim. Bu memleketin ilerlemesi benim hasedime dokunmaz) demiş ve Paris elçisi Muhip Efendi bu nutkun bir suretini Babıâliye göndererek bunun üzerine nasıl hareket etmek lâzım geleceğine dair yeni talimat rica etmişti. Birkaç gün sonra Silistre muzafferiyetine dair Rikâb-ı hümayundan yazılan tezkere eline varınca Muhip efendiye hayat geldi. Her ne kadar Bükreş'teki Fransız konsolosu muharebenin akabinde Paris'e Tatar çıkarıp durumu bildirmiş olduğundan Fransa keyfiyete daha evvel vakıf olmuş ise de bu esnada Napolyon'la Aleksandr'ın araları gayet iyi olup hakikat gizli tutularak aksi Rusya gazetelerinden naklen Paris gazetelerinde derç ve ilân edildi. Muhip efendiye durumun resmen duyurulduğu şayi olunca Fransız memurlarından bazıları sefarethaneye gelerek (Başkomutanımızın muzafferiyetini işittik. Lâkin tafsilâtını bilmiyoruz. Bundan imparatorumuz da çok memnun olacaklardır) diyerek tahriratın tercemesini istediler.

Devlet-i âliyyenin o sıralardaki zaafına nazaran Rusya'nın çarçabuk emeline nail olacağı düşünülürken Silistre önlerinde yapılan muharebede on binden ziyade zayiat verdikleri, Rusya ordusunun tamamen mağlûp olması ve Tuna'nın sağ yakasında bulunan kalelerle müstahkem toprak parçalarına biraz asker bırakıp öte tarafa geçmeğe mecbur olduğu herkesçe öğrenilmişti. Napolyon'un dağdaki tavşanı bağışlar gibi Eflak-Buğdan'ı sana verdim demesiyle Rusya'nın minnet altında kalmayacağı da anlaşılmıştı.

Kimseye vefası ve bir fikirde kararı olmayan Napolyon'un Rus imparatoruna gönderdiği dostluk ve samimiyet de çok zaman geçmeden soğukluğa dönüp düşmanlıkla neticelendi. Şöyle ki:

Napolyon'un Avusturyalılarla olan harbinde Aleksandr tarafından vaadolunan yardımın hiç bir semeresi görülmedi. Bu sebeple Aleksandr'a darılıp muamele ve muhaberatında bir soğukluk başladı. Aleksandr da Devlet idaresinde birtakım noksanlıkları bir bir anlatarak kendisini kibir ve azametine dokunacak tarzda özür dilemeğe mecbur olup Napolyon'a olan yakınlık ve sevgisinin azalmasına sebep olduğu halde Eflak Buğdan'ın zaptı için Napolyon'un söz ve yazı ile vermiş olduğu müsaadenin semeresi de görülmemiş olduğundan bu sebeple bir lütuf karşısında mahcup durumda değildi.

Napolyon'un Avusturya ile akdettiği anlaşmada, Varşova Dukalığına iki milyon nüfusu içine alan yerlerin ilâvesi herkesin nazarında Lehistan krallığının yenilenmesine bir işaret sayılmış, bu da Rusya'yı telâşa düşürmüştü. Aleksandr'ın ısrarları üzerine bundan böyle Lehistan hükümetinin ihya olunmamasına, Varşova Dukalığının olduğundan fazla büyütülmemesini, resmî yazışmalarda Lehli ve Lehistan isimlerinin zikredilmemesine dair, Napolyon tarafından bir anlaşma imza olunmasını Petersburg'taki Fransız elçisi Mösyö dö Kolinkur'a mezuniyet verdi. Fakat bu esnada Aleksandr'ın kızkardeşi Gran Düşes Ana'nın Napolyon'la evlenmesi meselesi ortaya kondu. Napolyon'un şan ve namı en parlak derecesinde idi. Bütün düşüncesi kendine halef olacak bir evlât sahibi olamadan ölmek korkusundan ibaretti. Bunun için gûya evvelce yapılan nikâhta nizama aykırı bir hata bulunduğu bahanesiyle imparatoriçe Jozefin'den boşanıp bir Prenses ile evlenmek istedi. Bu mesele Viyana anlaşmasının akdinden beri söylenmekteydi. Kânunuevvelin (kasım) 17 sinde Napolyon kraliçe Jozefin'i boşamıştı, daha sonra Aleksandr'ın kız kardeşi ile evlenmek üzere adı geçenle görüşmelere başladı, ancak daha önce de bildirildiği gibi Napolyon razı olur gibi görünmüş ancak annesinin de müsaadesine boş vermek gerektiği bahanesiyle bir müddet istemişse de asıl maksadı, evvelce bahsi geçen Lehistan'a dair olan anlaşmanın imza ve onaylanmasına kadar evlenme meselesini geciktir-

mekti. Hattâ anlaşma Petersburg'ta her iki tarafça imzalandıktan sonra bile tasdikine kadar bu evlenmeden söz açılmamıştı.

Napolyon da bu gecikmeden dolayı kararsızlığa düşmüştü. Hattâ bu evlenme haberi duyulunca Avrupa hükümdarları Napolyon'la akrabalık kurmak hususunda birbirleriyle yarışmağa başladılar. Napolyon, işi Vekiller Meclisine havale etti. Onlar da Avusturya ve Rusya devletlerinden hangisiyle akrabalık kurulması sorununda anlaşmazlığa düştüler. Bu arada Petersburg postası geldi ve Lehistan'a dair mukavelenin imzanın beklendiği öğrenildi. Aceleci tabiatlı olan Napolyon, bu gecikmeden rahatsız olarak hemen fikrini değiştirdi ve Lehistan anlaşmasını onaylamayacağının Rusya'ya bildirilmesini, artık Lehistan anlaşmasını tasdik etmeyeceğinin belirtilmesini emretti. Her iki tarafın istekleri ile Avusturya kralının kızı Mari Luiz ile evlenmesi kararlaştırılıp Mareşal Beriye Napolyon'a vekâleten Viyana'ya gitti.

1225 (1810) OLAYLARI

1810 senesi Martının 11 inci günü Viyana'da Napolyon ve Mari Luiz'in nikâhları kıyıldı. Nisan ayının ilk günlerinde Mari Luiz'in Paris'e gitmesiyle düğün şenliklerine başlandı.

Son savaşta Napolyon Avusturya'yı mağlûp ve Almanya'da kendisine (muhalif) karşı olanları tehdit ettiği ve düşmanlarından aldığı yerleri kendisiyle birlik olanlar arasında bölüştürdüğü için Devleti biraz daha kuvvetlendi. Avrupa memleketlerinin çoğu kendisine boyun eğdiler.

Bu sırada Avrupa'nın en eski hükümdarları sülâlesinden bir prensesle evlenmesi sebebiyle hükümdarlar ve asilzadeler arasında şan ve değer buldu, çoğu kendisine meyletti.

Bu yakınlık ve akrabalık sebebiyle de Avusturya'ya karşı olan siyasî davranışlar gün geçtikçe tatlılaşmaktaydı.

Her ne kadar İngiltere aradaki deniz dolayısıyle Napolyon'un saldırısından uzak kalmışsa da günün birinde onun yakasını da eline geçireceği söylenmekteydi.

Ancak, bu büyük kuvvet ve kudretin Napolyon'un kendisiyle kaim olduğunu bilen derin düşünce sahibi olanlar bunu görüyor ve Napolyon Devletinin devamını şüpheli görüyorlardı.

Napolyon bu evlenme ile, her ne kadar, Avrupa'da kralları ortadan kaldırmak fikrinde olmadığını göstermek istemişse de başta Avusturya olmak üzere Prusya vesair devletlerin hükümdarları ile Almanya mağlûp edilerek toprakları zorla ellerinden alınan diğer devletler kayıplarını geri alabilmek için fırsat kollamaktaydılar. Avusturya'nın yaraları böyle akrabalık yakınlığı ile geçemezdi.

Napolyon'un bu şekildeki hareketi Aleksandr'ı darıltı. Rusya ve Fransa arasına bir soğukluk girdi. Buna rağmen her iki taraf da bu soğukluğu birbirinden gizlemekte ve birbirlerine teminat vermekteydiler.

Napolyon Parme ve Plezans dukalıklarını Fransa'ya kattı. Papa'nın tüm memleketini ve Toskana Dukalığını da Fransa'ya dahil etti. İtalyan halkı bu durum karşısında çok üzüldü. Böylece Napolyon'un düşmanı çoğaldı.

Bilhassa Papalık meselesinden dolayı Katolik Hıristiyanlar Napolyon'un can düşmanıydı.

Napolyon Papa'yı Savuna'ya aldıktan sonra bir sene kadar mezhep meselelerini yüzüstü bıraktı. Daha sonra da ruhanî meseleyi kendi reyi ile halletmeğe kalkıştı. Papa'nın hiç oyunu almadan Piskoposlar atadı. Yalnızca Papa'nın emriyle yapılabilecek işleri kendisiyle aynı düşüncede olan birkaç rahibin muvafakatiyle yaptı. Roma Fransa'nın ikinci başkenti oldu. Ayrıca Napolyon Paris veya Roma'ya gittiğinde Papa da orada bulunuyordu ki, bu hususa bizzat Napolyon karar vermişti. Fransa rahiplerinden bir kısmı, Napolyon ile aynı fikirde olanlar, Napolyon'u haklı bulurken diğer kısmı Papa'ya bağlı kalıp Kral taraftarlarıyle birleşip bu yolda her türlü fedakârlığa hazırlanmışlardı. Kuvvetinden gururlanan Napolyon mezhep meselelerini güç ve zorla düzeltmenin mümkün olamayacağını düşünemeyip boşuna ısrar ile kendi düşmanlarının eline keskin silâhlar vermekteydi. İspanya meselesi ise gittikçe güçleşmekte ve İngiltere ile Fransa arasındaki savaş gittikçe şiddetlenerek sürmekteydi.

Bütün bu zorlukların önünü almak için Napolyon her alanda büyük ordular bulundurmağa mecburdu. Bu sebeple Fransa gerek mal ve gerekse nüfusça büyük ve ağır şartlar altında bulunuyor, Fransızlar da bu hallerden usanmağa başlıyorlardı. Napolyon sonunda, kendi hırs ve tamaı yüzünden uğramış olduğu bu zorlukların önünü alamayacağını anlamış olduğundan fikrini biraz değiştirdi. Meselâ senelerden beri sürdüregeldiği kan dökücülük ve evrensel bir fatih olma düşüncesinden vaz geçip bu kadar seneden beri sürmekte olan savaşlara bir son vermek niyetinde olduğuna dair, ecnebi memleketlerdeki elçilerine verdiği talimatlar dairesinde, âleme teminat verilmekteydi. Ancak kendisinin mizacına göre bu gidişte de ne derece devam edeceği bilinmediğinden inanılamıyordu.

Kaldı ki İspanya meselesinin gönlüne göre halledilmesi ve İngilizlerin sulha razı edilmesi için Napolyon'un kara muhasarasını tam manasıyle yapması lâzımdı. Bu da işin en güç yeri idi.

Çünkü İspanya ve Portekiz hürriyetlerini korumak için memleketçe milletçe ayaklanıp çalışmakta ve Sir Arthur Velles İngiliz ordusuyla yardım etmekteydi.

İSPANYA OLAYLARI

Talavra savaşında İngiliz ve İspanyol askerleri galip gelip zaferi kazandılarsa da İspanyollar tahıllarını zamanında tedarik etmedikleri için İngilizler de saldırıdan vaz geçerek hep birlikte Taj Nehri sahillerini bırakıp Kovadana nehrine doğru hareket ettiler. İspanyollar Endülüs'ten Siramoza dağlarının arkasına çekilirken İngilizler de Badajoj'da yer tuttular.

General Arthur Velles artık meydan savaşından çekinmekte ve tuttuğu müstahkem mevkilerden etrafa avcı bölüğü tarzında tertiplediği çeteleri yollayarak Fransızları oyalamağa başladı. Esas amaç vakit kazanıp İspanyol askerlerinin biraz daha muntazam ve inzibatlı olmasını temin etmekti.

Bu sıralarda İspanyolların başında hepsi tarafından sayılabilecek bir başkan bulunmadığından her sancağın bir meclisi ve ayrıca genel idareyi sağlayacak bir büyük merkez meclisi vardı. İspanyollar birçok partilere bölünmüş olup kimi kral idaresinin kimi ise Millet Meclisinin memleketi yönetmesi taraftarıydı. Bu karışık düşünceler karşısında Merkez Meclisi idareden âciz kalarak Millet Meclisinin toplanmasına karar verildi ve idare altı kişilik bir komisyona bırakıldı.

Fransız fırkaları Talavra bozgunundan sonra Madrit civarında yerleştiler. Bu suretle kuvvetlenerek Katalonya sancağını istilâ ettiler. Zırvana kalesini kuşattıktan sonra zaptettiler. Aragon'u da ele geçirdiler.

İspanyol çeteleri Fransızlara rahat huzur vermiyor, büyük zarar ve ziyanlara sebep oluyorlardı. Ellerine geçen Fransızları hasta, yaralı demeyip acımadan öldürdüler. Fransızlar da İspanyollara karşı, Napolyon'dan aldıkları emir icabı, merhametsizce hareket ediyorlardı. Böyle olunca da İspanya'da birçok kanlı olaylar oldu.

Her ne kadar İspanya kralı Jozef halka bu derece işkence yapılmasını uygun görmeyip kardeşi Napolyon'a ve onun generallerine karşı idiyse de kumanda kendisinde olmadığından hiçbir şey yapamıyordu. Fransız generallerinin bu şiddet gösterileri İspanyolları yola getirecek yerde, onları büsbütün düşman ediyordu. Bir taraftan Fransa orduları arasındaki haberleşmeğe engel oluyor, bir taraftan da hiç bir yerde emniyet bırakmayıp Fransızları tehlikeye düşürüyorlardı. Bu şekilde harekete devam etseler az zamanda zafer kazanacaklardı. Ancak İngiliz generalinin emrine aykırı olarak kurdukları bu ordu ile Madrit'i kurtarmak için Fransızlarla bir meydan muharebesi etmek sevdasına düştüler.

Halbuki, 1809 kasımında yaptıkları bu savaşta yenildiler. Bütün mühimmat ve harp malzemelerini savaş meydanında bırakmışlardı. Bu durum Fransızlara yeniden cesaret verdi ve onları muzafferiyet ümidine düşürdü.

İspanya kralı Jozef 1810 senesi başlarında bir Fransız ordusunun başına geçip Sevil'i zaptedip Kadis'i kuşatmağa başladı.

Yaz ayları, Napolyon'un tertibine göre muharebeye kışın şiddet verilmesi için generallere emir verilmiş olduğundan, bazı kalelerin kuşatılmasıyla geçti.

Eylül başlarında Fransız ordusu Masina'nın komutasında ilerlemeğe başladı. Önüne gelen düşman kıtalarını çiğneyerek Portekiz'e girdi. Kovamira önlerinde İngiliz ordusuna rastladı.

Bu sırada İngiliz kuvvetleri başında bulunan Sir Arthur'a yapmış olduğu işlere mükâfat olarak Lord Wellington ünvanı verilmişti. Kendisi burada çok sağlam yerler tutmuş olduğundan Fransızların şiddetli saldırıları hiç bir netice vermedi.

Masina, daha sonra dağ içinden bir yol bulup İngilizlerin arkasını kesmeğe çalıştı. Lord Wellington yer değiştirmek zorunda kalınca da hiç bir engelle karşılaşmadan Kovamira'ya girdi.

Lord Wellington süratle geri çekilip Portekiz başkenti Lizbon'a yakın Tur Vedras isimli yerde önceden hazırlatmış olduğu sağlam istihkâmlara sığındı. Takip eden Fransızlar durumu görünce ne yapacaklarını şaşırdılar.

Masina ordusu böyle sağlam sığınaklarda savaşan kuvvetli bir orduya karşı savaş çıkaracak cesarette değildi. Zira şimdiye kadar İspanyol çeteleri üzerine saldıran Fransız kuvvetleri bir hayli kayıp vermişlerdi. Bununla beraber Masina geri dönmeyip İngilizleri kuşatıp zorlamağa karar vererek Santazen mevkiini tuttu. Emrindeki komutanlardan Fuve'yi Fransa'ya gönderdi ve Napolyon'un cevabı gelene kadar orada bekledi.

Lord Wellington ve Masina aynı derecede cesur ve bilgili, harpte usta kumandanlar olup saldırmaktan çekinerek karşılıklı korunma tedbirleri almakla meşgul oldular.

Lord Wellington memlekette yiyecek ve tahıl bırakılmamak üzere her tarafın yakılması için Portekizlilere talimat verdi. Bu talimat zamanında yapılmış olsaydı Fransız ordusu tamamen perişan olacaktı. Portekiz memurlarının bu yakma işine muhalefet etmiş olduklarından Fransızlar orada yerleştiler. Her ne kadar İngilizler deniz yolu açık idiyse de kara yolu Fransızlar tarafından kuşatılmış olduğundan hem Lizbon'da, hem de İngiliz karargâhında zahire kıtlığı vardı.

İngiltere halkı da Portekiz'in muhafazasından müteessir olduklarından her gün Lord Wellington'un gemilerle dönmesini bekliyorlardı. Mu-

halifler bu başarısızlığın Parlamentodaki vekillerin beceriksizliğinden ileri geldiğini savunuyorlardı. Bu sebeple muhalifler grubunun nüfuzu günden güne artmaktaydı.

Bu sırada İngiltere kralının hastalığı yeniden meydana çıktı. Bu durum karşısında Vekiller yeniden güçlüğe uğradılar. Muhalifler grubu veliaht olan Prens dö Gal'in kral kaymakamlığına tayin olunmasını istediler. Prens dö Gal barışçı bir kimseydi. Ancak Vekiller harbin bütün şiddetiyle sürmesi taraftarı olduklarından bu tayin teklifine razı olmadılar. Kralın hastalığı delilik olup kurtulma ümidi olmaması karşısında bazı şartlarla Prens dö Gal'in kaymakamlığını kabul ettiler.

Hükümet başkanlığına getirilen Prens dö Gal devlet politikasını birdenbire değiştirmeğe cesaret edemedi. O zaman muhalifler Parlamentoda Vekillerin üzerine hücum ettiler. Görülen maddi ve manevi zarar dolayısıyle sulh yoluna gidilmesini şiddetle istediler. Vekiller bu durumdan korktukları için savaşa devamden vazgeçip Lord Wellington'a Portekiz ve İspanya'yı terk ederek İngiltere'ye dönmesi haberini yolladılar.

Lord Wellington cevap olarak bulunduğu yerin çok iyi tahkim edilmiş olduğunu bildiriyor ve savaşa devam için Vekilleri ikna etmeğe çalışıyor, bir taraftan da harp tedbirleri alıyordu.

General Fuve birçok zorluk ve tehlikeler geçirerek Paris'e varıp Portekiz ve İspanya'nın durumunu Napolyon'a bildirdi. Napolyon İspanya gailesinden bıkıp usanmış ve artık bu meseleyi önemsemez olmuştu. General Fuve'nin anlattığı durumun önemini ortaya koyduğu için Massina'ya yardım etmeğe karar verdi. Lâkin Napolyon'un hırsı ve kanaatsizliği yüzünden yapmak istediği karadan kuşatma usulünden Avrupa'nın kuzeyindeki devletler birtakım zorluklar çıkarıp bir savaş çıkarmak için sebep aradıklarından Fransa'nın kuzey ordusundan asker ayırıp İspanya'ya göndermesi mümkün değildi.

Bu durum karşısında İspanya'ya yeniden kuvvet gönderemeyeceği için bunun yerine oradaki kumandanlara etraflı talimat verip ellerindeki askeri iyi kullanmalarını emretti. Ayrıca —Fuve vasıtasiyle— general Massina'ya yazılı bir talimatname gönderdi. Massina 5 aydan beri devletinden yardım ve talimat alamamış olduğundan çok zor durumda kalmış, Fuve gittiğinden beri ordusuna erzak bulmakta son derece zorluklarla karşılaşmıştı. Böylece sebat gösterip zaman zaman çıkan zorluklara göğüs gerdi. Ordudaki subaylar arasına kararsızlık girmişti. Askerin elbiseleri dökülmüş ayakkabıları parçalanmıştı. Sefalet ve mahrumiyet son dereceye varmıştı. Askere, yakında yardım geleceğini İngilizleri mağlûp ederek memleketlerine şan ve şerefle döneceklerini söyleyerek güç ve gayret veriyordu. Taj nehri üzerine köprü yapımına çalışıyordu. Bu sı-

rada general Fuve geri gelerek aldığı talimatı kumandanlara tebliğ etti. Napolyon'un talimatına göre bazı fırkaların acele Massina kuvvetlerine iltihak etmeleri emrolunduğundan her taraftan Massina ile birleşmek için harekete geçildi. General Gardan ilerlemesi sırasında yol boyunca hiç bir Fransız kuvvetine rastlamadığından, düşman askerleriyle karşılaşabileceği düşüncesiyle korkuya kapıldı. Elmebede'ye döndü. Ancak general Dö Rue'ye rastladı. General Dö Rue Napolyon'dan aldığı kat'i ifadeli emre göre Portekiz'e gitmeğe mecbur olduğu için general Gerdan'dan bir miktar asker alıp hareket etti ve Massina kuvvetleriyle birleşti.

Napolyon savaşılan yeri bilmediği için verdiği talimatın tatbiki kabil değildi. General Massina 30 bin asker isterken gele gele 9000 nefer gelmesiyle müteessir olmuştu. Hemen general Fuve'nin Napolyon'dan aldığı sözlü talimat ve emirleri bildirmek üzere bir harp divanı kurdu.

Bu harp divanında Taj nehrini geçmek mümkünse de genel duruma göre Badajoz şehrinde olan mareşal Solt'un ordusu ile gelip yetişmesi umulduğundan onun beklemesine karar verildi. Napolyon'un talimatına göre Massina'ya giden yardımcılarla İngilizlerin Portekiz'den atılması çaresi düşünülüyordu. Halbuki Fransız kumandanları Massina'ya yardım edecek durumda değillerdi.

İspanya'da Aragon sancağında bulunan general Şose Mekbare ve Tortoza kalelerini zaptetti ve Taragon'u kuşatmaya girişti. Bu sancağın inzibat altına girmesi Taragon'un zaptına bağlıydı. Bu da kolay değildi.

Turs sancağında İspanyolların 20.000 neferlik bir topluluğu ve Badajur ile Olivans taraflarında da 28 bin kadar bir kuvvetleri vardı. Ayrıca Marki Dö la Romana kumandasında da diğer bir orduları olup yeni yeni kurdukları çeteler de dağları kaplamıştı.

İspanyollar, savaş meydanında Fransızlarla başa çıkamayacaklarını anlamış böyle ufak tefek fırkalarla rastladıkları yerde Fransızları vurmak böyle ufak tefek avcı muharebeleriyle gece gündüz onlara rahat vermemek ve yormak usulüne baş vurmuşlardı.

Andaluzya (Endülüs) sancağında da Fransız askeri 3 kısma bölünmüş bunların toplamı işin başında 80 bin olup kırıla kırıla 40 bin erden ibaret kalmıştı. Fransızlar Sevili' zaptettikten sonra İspanya'nın genel idaresine memur olan komisyon Kadiks şehrine sığınmış harp tertibatını Lord Welligton'un kardeşi Henry ve General Black vesair İngiliz askerî âmirleri ile görüşmekteydiler.

Kadiks şehri ve civarındaki Leon Adası zahire ve mühimmat dolu olup 7 bin İngiliz ve 18 bin İspanyol tarafından korunmaktaydı.

Bu sırada Mareşal Victor Kadiks'i kuşatarak zapta kalkışmış fakat askeri bu işi başarmağa elverişli olmadığından Mareşal Solt'ten yardım

istemişti. Fakat aralarındaki düşmanlık sebebiyle Solt Victor'a yardım etmedi.

Bu sırada Napolyon'un Massina kuvvetlerine iltihak etmeleri emri geldi. Emri Girnata havalisinde iken alıp sanki Massina'ya gidiyormuş gibi yola çıktı. Fakat o da Massina'yı çekemiyordu. Yolu üzerinde evvelâ Orivans'ı zaptetti. Badajur'u kuşattı. Bütün bu hareketleri bir oyalamaydı.

Massina da uzun zaman Solt'un yardımını bekledi. Nihayet ordusunun takati kalmadığını görüp bir tehlike çıkabileceğini düşünerek 1811 senesi Mart başlarında bulunduğu yeri terkederek Elva'ya kadar çekildi. En sonunda Portekiz'i terkederek İspanya'ya döndü. Elmide ve Salamanka arasına sığındı; Lord Wellington da arkasından takip ediyordu.

Mareşal Solt 42 günlük bir kuşatma sonunda Badajur'u fethederek 8 bin esir ve çok miktarda zahire ve mühimmat ele geçirdi. Massina kuvvetleri İspanya'ya çekilmiş olduğundan kuzey kısım açık kalmış İngiliz İspanyol ve Portekiz kuvvetleri cesaretlenerek bütün şiddetleriyle savaşa giriştiklerinden Mareşal Solt burayı koruyamayarak yardıma muhtaç oldu. İş günden güne kötüye gittiğinden general Fuve tekrar Napolyon'a gönderildi.

İngiltere Vekilleri bundan evvel Portekiz ve İspanya olaylarından üzgün olarak ordularının geri alınmasına karar vermişlerken Lord Wellington'un sebat göstermesi ve bu sefer hareket ve düşüncelerinin devletçe arzu edilene uygun olduğundan İngiltere'de kendisine büyük şan ve onur kazandırdı. İngilizlerin fikirleri savaşın kesin bir şekilde devam etmesinden yana döndü. Artık Lord Wellington'a karşı olan kini kalmadığından tamamen savaş tedbirlerini düşünmekteydi. Fransızların bu zayıf durumundan faydalanıp Badajoz'u zaptetmeğe yöneldi. Emrinde 42 bin kişilik bir ordu olup 27 bini İngiliz, 12 bini Portekiz ve kalanı İspanyoldu.

1811 senesi Mayıs ayı başlarında Massina Napolyon'dan aldığı emir üzerine 38 bin kişilik bir Fransız ordusu ile Lord Wellington'un arkasından koşup Fuantdönör isimli köy yakınında onunla karşılaşıp şiddetle hücum etti. Üç gün süren savaş sonunda yerinden oynatamayınca İngilizlerle başa çıkamayacağını anlayıp ellerine düşmemek için savaştan çekildi. Elmide kalesini cephane ile attıktan sonra Salanmaga tarafına döndü.

Bu sırada bir İngiliz fırkası da Badajoz üzerine yürüdü. Mareşal Solt, İstramadora sancağında bir İngiliz birliği ile karşılaşıp savaşa giriştiyse de muvaffak olamayıp ric'at etti (kaçtı); maiyetindeki askerle Badajoz civarında gizlendi. Fransız generallerinin Lord Wellington'un ileriyi görüşü ve ustalığı karşısında başarı kazanamamaları ve Fransızların İspan-

yol askerlerinin kahramanlıkları karşısında perişanlığa düşmeleri Napolyon'un ümit ve gayretlerini mahvetti.

Madrit'te kral Jozef nüfuzsuz, parasız, kral adından başka bir şeye sahip olmayan bir kimseydi. Fransızların perişanlığına üzülüyor, kâh istifa etmeyi, kâh işin sonunu beklemeyi düşünüyordu. Sonunda Napolyon'dan izin alıp Paris'e döndü.

İspanya işleri başlı başına bir tedbire muhtaçtı. Napolyon İngilizleri mağlûp etmek için karadan kuşatmayı düşünüyordu; bu sebeple de kuzey devletleri ile aralarında bir anlaşmazlık olduğundan; İspanya'ya yeniden ordu sevkedemiyordu.

KARA KUŞATMASI

İngilizler 1806 senesinde Fransa'nın Brest iskelesinden Elbe nehrine kadar olan sahillerin abluka altında olduğunu ilân etmişlerdi. Bir devletin bir veya birkaç limanı abluka edilebilir. Fakat şuradan şuraya kadar olan sahiller abluka altındadır. Bir devletin gemileri oralara yanaşmasın diye diğer devletlere ilân etmek, Devletler hukukuna aykırıdır.

Napolyon da buna karşılık yine Milletler hukukuna aykırı olan kara kuşatması usulünü koydu. Yani Avrupa kıtası sahillerini kara tarafından İngilizlere kapatmak için bütün Avrupa devletlerini zorladı.

Öteden beri Avrupa milletleri arasında yapılmakta olan büyük muameleleri birdenbire kesivermek ve halkı zorunlu ihtiyaçları olan maddelerden yoksun etmenin ne kadar zor olduğunu anlatmaya lüzum yoktur.

1807 senesinde bu kara kuşatmasından sonra İngilizler Avrupa denizlerinde gezen herhangi bir devlete ait gemi Londra, Malta veya İngilterece gösterilecek herhangi bir iskeleye uğrayıp muayyen resmi vermediği takdirde düşman gemisi addedeceklerini ilân ettiler.

Napolyon da İngiltere'nin ilânına uyup bu resmi ödeyen gemilere düşman gemisi nazarıyle bakılıp nerede ele geçirilirse zaptolunacaklarını ilân ediverince tüccar gemileri iki tahakküm ve zorlama akıntısı arasına düşüp ne yapacaklarını şaşırdılar. Hangi tarafın emrine uygun hareket etseler karşı tarafa kurban olmak tehlikesi karşısındaydılar. İki devletin de Devletler Hukukuna aykırı hareket edilmesi neticesinde Amerika cumhuriyeti de kendi gemilerinin Avrupa sularında gezmesini yasakladığı gibi İngiliz ve Fransız gemilerinin kendi sularında gezmelerini menederek dinlemeyip de Amerika'ya giren olursa zaptolunacağını ilân etti.

Amerika denizcileri de böyle zorlayıcı kaidelerin uzun müddet devam edemeyeceğini bildiklerinden Avrupa deniz ticaretinden vazgeçmeyip hatta kendi devletlerinden ceza görmemek için Amerika'ya bile gitmeden

Avrupa sularında, dolayısıyle Londra'dan bol miktarda temin ettikleri malları Kronştad, Danzig, Kopenhag, Hamburg, Amsterdam, Anor ve Hannover ve Bordo iskelelerinden Avrupa'nın içerilerine gönderiyorlardı.

Bir yandan da Rumlar Osmanlı bayrağı altında çıkıp Malta'dan kahve ve şeker ve İngiliz malları toplayıp Trieste, Venedik, Napoli, Ligurya, Cenova ve Marsilya iskelelerine naklediyorlardı. Bunların İngiliz limanlarına uğradıklarını ispat imkânsızdı. Fransızlar onların bu bapta verdikleri sözlü teminatı yeterli görüyorlardı.

İşler bir müddet bu durumda devam etti. Napolyon bu şekilde bir kuşatmanın tam olarak yapılamayacağını anladı. Amerika'ya giden birkaç Fransız gemisinin Amerika Cumhuriyeti tarafından zaptedildiğini bahane tutarak bundan böyle Avrupa iskelelerine uğrayacak Amerikan gemilerinin ayrıntısız zaptedileceğini yayınladı. Tarafsız bayrak altında ithali yasaklanmamış olan kahve ve şekerin ithalini yasakladı ve Rumlar hakkında şiddetli tetkikat yapılmasını emretti.

Rum gemilerinin bazıları Fransızlar tarafından zaptedilince bunların serbest bırakılmaları için Osmanlı Devletinin Paris'teki elçisi Muhip Efendi ile Fransa Dışişleri Bakanı ile görüşmeler yapıldı. Bu hususta Fransa'nın olağanüstü ısrarına karşı Muhip Efendi de bu konuda devamlı mücadeleden geri kalmıyordu.

Kara kuşatmasının bu kadar şiddetle sürdürülmesini Napolyon bütün kendi tarafını tutanlara teklif ederken Rusya'dan da istedi. Prusya, Danimarka, Felemenk ve İsveç hükümetleri bu hususta aykırı davrandılar. Napolyon bundan dolayı zor kullanacağını bildirince hepsi kabul etmek zorunda kaldılar.

Rusya imparatoru Aleksandr bu işe hiç bir şekilde yanaşmadı. Çünkü İngiltere ile haberleşmesinin kesilmesi ve kuşatma sebebiyle İngiliz mallarının ithal edilmesinin yasaklanması Rusya ticaretinde büyük hasara sebep oldu. Amerika gemileri İngiltere ile ilgili iskeleleri dolaşır ve gemilerini İngiliz mallarıyle doldurduktan sonra gelip Rusya sahillerine yanaşırlar, Amerika malı diye satıp yerine zahire ve demir alıp İngiltere'ye taşırlardı. Aleksandr bunları reddetse Rusya'nın ticaret kapılarını kapatmış olurdu. Buna razı olunamazdı. Fakat Osmanlı ile savaşa gönlünce son verebilmek için bir müddet Napolyon'u avutmaya mecbur kaldı.

İsveç kralı, İsveç limanlarını İngiliz gemilerine kapatmak şartiyle Napolyon'la anlaşarak ittifak akdetmişse de bu şartın yerine getirilmesi İsveç milletine ağır geldiği için devlet Gutemberg isimli iskeleyi tarafsız devletlerin gemilerinin getireceği malları almak bahanesiyle açıp İngiliz malının içeri sokulmasına izin vermişti. Bir taraftan da arabalarla Rusya'ya İngiliz malı kaçırılıyor, böylece İsveç hükümeti kaçakçılığa âlet oluyordu.

Aleksandr, İngiliz malı taşıyan gemiler hakkında bir kaçak mahkemesi kurduysa da bu mahkemenin hoşgörür hali kaçaklara aslâ mâni olmuyordu. İngiltere devleti, zahireye şiddetle ihtiyacı olduğundan, iskelelerine gelen dost, veya düşman zahire yüklü herhangi bir geminin kabul olunacağı, gümrük vesair vergilerden muaf tutulacaklarını ilân etti. Napolyon da Fransa'nın çok şiddetle ihtiyacı olan malların aynı şekilde taşınıp sokulmasına izin verdi.

Bu mal kaçırmağa büyük bir fırsat olup bir acayip kargaşalığa sebep oldu ve bir çeşit hilekârlıktan ibaret oldu.

İngilizler ticaretle yaşayan bir millet olduklarından birkaç sene bu kara kuşatması devam etse belki tam anlamıyla sıkılıp Napolyon'la barış yapmaya yanaşırdı. Ancak bu usulün yıllarca duraklamadan sürmesi fevkalâde zordu.

Çünkü Avrupa devletlerinin geçmişte benzeri görülmeyen zulüm ve hükmedişe razı oluşları başlı başına Napolyon'un zoru ile olduğundan yer yer görülen kaçaklara göz yummuş ahali de buna yardım ettiğinden her tarafta bol miktarda mal kaçırılmakta, tarafsız devletlerin ticaret gemileri kendi memleketleri malını taşıyorlarmış gibi bol miktarda İngiliz malı taşıyarak kaçakçılığa âlet oluyorlardı.

Napolyon bu sırada İngilizlerle gizli görüşmeler yapmak istemiş, fakat İngiliz bankalarınca uygun görülmediğinden geri çekilmişti. 1810 senesinde, İngilizleri yola getirmek için karadan kuşatma usulünün şiddetle tatbikiyle geçti.

O sıralarda Hollanda (Felemenk) önemli meselelerden birini teşkil ediyordu. Evvelce Napolyon Lui ismindeki kardeşini buraya Kral yapmıştı. İlk günlerde memleket ahalisi Lui'nin iyi niyetliliğine ve memleketin ilerlemesi ve zenginleşmesi için şahit oldukları çalışmalarına çok memnun olmuşlardı. Onların menfaati Napolyon'un isteklerine uygun düşmüyordu. Bütün geçmişini deniz ticaretinden sağlayan (Hollanda) Felemenkliler bu kara kuşatmasından en çok zarar gördü. Daha fazla perişan olmamak için bu usulün tatbikine itiraz etmekteydi.

Bu işe son derece hiddetlenen Napolyon kardeşi Luiyi Parisie çağırarak baskı yaptı. Eğer kendi politikasına uygun hareket etmeyecek olursa Hollanda'yı Fransa'ya ilhak edeceğini bildirdi. Lui tebaasının düşeceği hale acıyıp Napolyon'u ikna etmesine karşılık «Sen önce benim, sonra kendinin ve en sonra da tebaanın menfaatini düşünmelisin cevabını aldı. Lui bu kesin karşılıktan üzülerek Paris'ten ayrılıp Hollanda'ya döndü. Gelir gelmez de Krallıktan istifa etti.

Hollanda'nın Rayn ve Moz nehirlerinin Fransa'dan taşıdıkları topraklar üzerinde kurulmuş olduğunu ileri sürerek 1810 yılı haziranında krallığı lağvedip memleketi Fransa'ya kattı.

Aynı yılın ekim ayında (Vil Asiatik) yani Hamburg, Lubea ve Bremm şehirleri Fransa'ya katıldı. Napolyon evvelce, defalarca Rayn nehrini geçmeyeceğine söz vermiş olduğu halde, Rayn birleşmesinden addolunan Oldenburg Dukalığını ve Vestfalya'nın bazı yerlerini Fransa'ya kattı.

Ayrıca İsviçrenin Walis isimli Nahiyesini de kendi topraklarına kattı. Papalığa ait topraklar da Fransa'ya eklendi.

Napolyon Avrupa haritasını kendi isteğine göre değiştirdiği için kimsenin emniyeti kalmamıştı. Bu anormal durumu dünya da çekemez oldu. O sırada VESTFALYA Kralı Jerom ağabeyine yazdığı mektupta kendisini ikna etmek üzere nasihat etmiş, fakat kulakları gurur ve gafletten kapanmış olan Napolyon bu sözlere aldırmamıştı. Amacı kuzeye çıkıp Rusya'yı ezmekti.

Oldenburg dukasının eşi Aleksandr'ın teyzesi idi. Dukanın hükümetten uzak ve mahrum kalması Aleksendr'ı üzüyordu. Ayrıca, aralarındaki anlaşma sebebiyle bütün hareketlerini bildirmesi gerektiği halde bunca memleketi zaptettiği halde kendisine hiç bir açıklamada bulunmayışı ve kara kuşatması ile sıkıştırması yüzünden Napolyon'a kırılmıştı.

Kara kuşatması Rusların mallarını dışarıya çıkarmasına mâni olmuştu. Buna karşılık Rusya'ya çok miktarda Fransız ve Alman manifaturası giriyordu. Dışarı çıkanla içeri giren malın dengesi bozuldu. Rusya'da para azaldı. Rus tüccar şikâyete başladı. Aleksandr da, ortada dolaşan dedikodular üzerine, Alman ve Fransız mallarından çoğunun memleketine girmesini yasakladı. Rus asılzadelerinin teşviki ile yapılan yeni tarife ile Fransız mallarının memlekete girmesi güçleşirken İngiliz mallarına kolaylık sağlandı.

Rusya - Fransa arasındaki dostluğun bu kadar kısa bir zamanda düşmanlığa dönüşüvermesi iki devlet arasında bir harbi gerektirdiği halde Rusya bundan evvelki başarısızlıklarının acısını henüz unutmamış ve Osmanlı Devleti ile de savaşmakta olduğundan Fransa ile harbe girişmek istemezdi. Aralarındaki anlaşma gereğince Finlandiya'yı zaptettiği gibi Eflak ve Buğdan'ı da Rusya'ya ilhak etmek isterdi. Belki bununla da kalmayacak Osmanlı devletinden Kafkasya'dan bazı yerlerin kendisine terkiyle harp tazminatı ve Sırbistan'ın istiklâlini isteyecekti. Bab-ı âli ise yer terkine razı değildi. Dolayısıyle iki devletin istek ve maksatları birbirinden çok uzaktı.

1810 senesi Rus generalleri Tuna nehrini geçip olağanüstü şiddetle ilerleyip Tuna yalısında bazı yerleri ele geçirdiler. Çok kanlı muharebeler verilmesine rağmen Balkan Hattını yaramadılar. Osmanlı askeri başıbozuklardan teşkil edilmişti. Harp fenninde hiç bir bilgisi olmayan bu askerler cesaret ve şecaatleri sayesinde Balkan hattını muhafaza ettiklerinden başka Tuna hattını da elden çıkarmadılar.

Aleksandr'ın Osmanlı devletini sulha mecbur etmesi için pek çok mal ve asker telef ederek büyük zaferler kazanması gerekiyordu. Bu aralık Napolyon'la bozuşmak hiç işine gelmezdi. Kendi ticari menfaatlerini sekteye uğratmak istemediğinden Napolyon'la olan anlaşma ve şartlara uymaz harekette bulunuyor gibi görünürken kendi menfaatini de gözetiyor ve Osmanlı muharebelerinin sonuna kadar Napolyon'u oyalamağa çalışıyordu.

Bir taraftan da ihtiyatı elden bırakmıyor ve Lehistan sınırında kaleler ve istihkâmlar inşa ederek ve Finlandiya vesair yerlerden asker tabye ettirerek harp hazırlıklarına başladı.

Napolyon durumu öğrenince, yakın vakitte Rusya ile harbe mecbur olacağı düşüncesiyle büyük hazırlıklara başladı. Daniska kalesini kendisine merkez yaptı. Politikasını da buna uydurdu. Bir birleşme anlaşması yapmak için Avusturya ile görüşmelere başladı. Muharebe başlar başlamaz Rusların İngilizlerle birleşeceğini düşündüğünden hiç değilse Osmanlı devletinin Fransa'ya dost kalmasını sağlamak için İstanbul'daki Maslahatgüzarı Mösyö Dölatur Muborg'a elinden geldiğince çalışması hakkında talimat vermişti.

Evvelce Fransa Eflak ve Buğdan'ın Fransa'ya terk edilmesini Bab-ı âliye teklif etmiş, Osmanlı devletinin bu halde mülkünün tamamiyetine kefil olacağını bildirip Rusya bu iki memleketten başka bir şey isteyecek olursa razı olunmamasını bildirmişken sonradan Fransız maslahatgüzarı mösyö Muborg Bab-ı âliye, gizli olarak, Fransa'nın Rusya ile bozuştuğunu ve çok yakın zamanda Rusya'nın Tuna sahillerindeki askerini çekmeğe mecbur kalacağını bu sebeple savaşın şiddetle devam ettirilerek hiç bir şeye muvafakat edilmemesini resmen tebliğ ediyor ve bundan evvel Fransa'nın Osmanlılar aleyhinde kullandığı politikasının III. Sultan Selim'in öldürülmesinden doğmuş olduğunu bildirerek «geçmiş geçmiştir» diye unutulmasını tavsiye ederek Fransayla birleşecek olursa Eflak ve Buğdan'ı terke mecbur olmayacağından başka pek çok şeyler kazanacağını ima ediyordu.

Bab-ı âli Tilsit ve Ergort'taki görüşmelerde konuşulanları İngilizlerden öğrenmiş olduklarından Napolyon'a gücenmişti. İstanbul'da Fransızlara sebatsız ve vefasız gözüyle bakıldığından Mösyö Muborg'un sözlerine önem verilmiyordu. Kaldı ki Sultan II. Mahmut'un cülûsu hakkında Napolyon'a yazılmış olan Name-i hümayuna cevap gönderilmemiş olması da bir nevi hakaret addolunuyordu. Evvelce de Osmanlı devleti Eflak ve Buğdan'ın terkine dair olan teklifi şiddet ve hiddetle reddetmiş ve Osmanlı memleketlerinin tamamiyetini temin etmek sözünü de son derece soğuklukla dinlemişti.

Osmanlı devleti Rusya ile harp halinde olduğundan Fransa ile Rusya arasında bir savaş çıktığı takdirde Osmanlıların Fransayla birleşmek

suretiyle Rusya harbine devam etmesi Napolyon'un emeli olduğundan Bab-ı âli ile olan ilişkilerini kuvvetlendirmek için dostluk göstermekten geri kalmıyordu.

İngilizler Napolyon'un can düşmanı olduklarından bütün dünyayı onun aleyhine kışkırtmak istiyor ve onunla dostluk kuranlara da düşmanlık gösteriyorlardı. Bu sebeple Rusyayla Osmanlı devletini barıştırmak ve Fransayla bozuşturmak sebeplerini araştırırken Osmanlı devletini Fransa'dan soğutup uzaklaştırmağa çalışıyordu.

Bab-ı âli de yeni öğrenmiş olduğu diplomat diliyle iki tarafı birden idareye çalışıyor ve Rusya ile gayet fedakârane uğraşıyordu. Bununla beraber İngiltere ile Fransa arasındaki savaşta tarafsızlığını ilân edip her iki devlet beyliklerinin Osmanlı sularında dövüşmeleri, Osmanlı ticaret gemilerinin her tarafta saldırıdan masun olmaları için İngiliz ve Fransız sefaretlerine aynı mealde birer takrir verdi.

BAZI HARP HAZIRLIKLARI VE DİĞER OLAYLAR

Batı Cezayir ocağı tarafından Osmanlılarda âdet olduğu üzere bir evvelki sene cülûs tebriki için hediyelerle bir gemi gelmiş ve getirdiği hediyeler padişaha takdim edilmişti. Bunlar: Mücevher işlemeli altın takımıyla bir boş at bir inci tesbih, bir pırlanta yüzük, elmas işlemeli bir altın saat, pırlanta işlemeli bir altın kutu, ikisi altınla süslü ve ikisi mercanlı Cezayir işi dört tüfek, bir çift pırlanta işlemeli altın tabanca, pırlanta işlemeli altın yatağan, pırlanta işlemeli altın veznek ile, üç mercan tesbih, 2 anber tesbih, 6 sırma saçaklı minder örtüsü, palaskasıyle birlikte Cezayir işi gayret kuşağı, 5 Cezayir işi mukaddem, 20 tane çeşitli örtü 4 arslan postu, 4 kaplan postu, 1 harem ağası, 2 papağan, ikisi küçük, üçü büyük 5 arslan, 2 kaplan 4 ceylân ve 3 devekuşundan ibaretti. Bu hediyeleri getirenlere, rütbelerine göre hediye (atiyye) ler verildi, ayrıca padişah tarafından Cezayir ocağına biri 9 çapında 16 karış uzunluğunda, biri 5 çapında 16 karış uzunluğunda ve 4 tanesi 8 karış uzunlukta ve biri 3 çapında 21 karış uzunlukta olmak üzere 7 tane Balyemez topu, 7 çapında 6 karış uzunlukta iki tane obüs topu, 14 çapında 4 karış uzunlukta 6 tane kolonborna topu, 3 bin tane çeşitli çapta yuvarlak, 60 çapında 1 havan, 100 tane humbara tanesi, 200 kantar barut, 200 kantar ham demir, 20 tane Destamoroluk (*) ağaç, 20 forçina ağacı 200 kantar ham kendir, 200 kantar katran, 1 firkateyn ve 1 büyük gemi ihsan etti. Hediyeleri getirenlere verilen bu şeyleri alıp biraz da İstanbul'da kaldıktan sonra (1225) senesi (1809) başlarında memleketlerine döndüler.

(*) Gemilerde seren direğinin uç kısmı

Bu arada Napolyon Bonapart ile Aleksandr arasında evvelce aktedilen birleşme antlaşmasında Eflak - Buğdan Ruslara terkedilerek Tuna yalısında Osmanlıları sulha mecbur ediverecekleri beklenirken Osmanlıların yiğitlikle ve büyük fedakârlıkla karşı koyması üzerine istenenin tamamen aksi olmuş ve bu nedenle iki devlet arasına büyük bir soğukluk girmişti.

Rusya bu iki memleketin ne şekilde olursa olsun mutlaka kendilerine terkini Osmanlı Devletine onaylattırmak için kuvvetli hazırlıklara teşebbüs ettiyse de Osmanlı Devleti bu yolda her türlü karşı koymağa başvuracağından yüce Başbuğ (Serdar-ı Ekrem) her taraftan asker ve mühimmat gönderilmesine önem verdi.

Trabzon, Batum ve Sohom sahillerinin donanma ile korunması lüzumlu görüldüğünden ve Anapa muhafızı Hüseyin Paşa tarafından o tarafa donanma gönderilmezse buradaki Abaza ve Çerkez halkının müteessir olacakları haber alındığından iki kapak, 4 fırkateyn ve korot ve 4 şalope gönderilmesi bahis konusu oldu. Ancak o sahillere o kadar gemi ile gidildiği takdirde barınacak liman olmadığı Bahriye kumandanları tarafından açıklandı. Bahar mevsimi yaklaştığından o havaliye denizden yardım hususu donanmay-ı hümayunun Karadeniz'e çıkmasına bırakıldı. (Maaşlarını alan kaptanlar rahatça yiyip beytulmale zarar veriyorlar. Denize çıksalar bile Varna'ya gidip geliyorlar. Bundan evvel donanmay-ı hümayun bütünüyle Karadeniz'e çıktığında hiç bir iş göremeyip Sinop limanında kaldı. Lâkin bu ilkbaharda donanma Karadeniz'e çıkarıldığında sıkıca kontrol edilip ihmali görülenler cezalandırılacaktır) diye 1225 (1809) senesi başlarında Tersane eminine Bab-ı âliden buyurultu yazıldı.

Bahar yaklamış bütün bu işlerin yapılacağı günler gelip çatmışken Serdar-ı Ekrem rahatsızlandı. Ordu hekimbaşısı olan zat tıp ilminden habersiz bir kimse olup sadece kayırılmak için hekimbaşı tarafından bu vazife verilmişti. Orduy-u hümayunda da lüzumlu ilâç yoktu. Serdar-ı ekrem tarafından gönderilen yazı Safer ayında Bab-ı âliye vardı. Hemen lüzumlu ilâçlarla iki doktor gönderildi. Bunlardan biri Rum olup adı Kostantin Kaldıra idi. Tıp tahsilini İtalya'da yapmıştı. İkincisi Picoti isimli bir ecnebi olup tababette mahareti kabul edilmişti. Bu iki doktor gönderilen ilâçlarla Şumnu'ya giderek Serdar-ı ekreme gereken tedaviyi yaptılar ve ayın sonunda birçok hediye ile döndüler.

Bir orduda lüzumu kadar ilâç ve doktor bulunmaması bir eksikliktir. Ancak orduda buna benzer öyle eksiklikler vardı ki bunları düşünmek için bile ne zihin ne de vakit vardı. En önemlisi orduya zahire yetiştirmekti. Tuna yalısı yerle bir edildiğinden uzak yerlerden bin türlü güçlüklerle zahire naklediliyordu. Ticaret gemilerine Karadeniz kapalı olduğundan İstanbul bile bu bakımdan sıkıntı çekiyordu.

Hatta İstanbul için kilesi 7 kuruşa buğday ve 3.5 kuruşa arpa alınarak karıştırılmakta ve bu karışımın her kilesi 5 1/4 kuruşa gelirken fırınlara 4 kuruş 5 paraya satılarak mirî 40 bin kilede 55 bin kuruş zarara giriyordu. Böyle olduğu halde 80 dirhem (250 gr.) ekmeğin 1 paraya satılmasına karar verildi. Fırınların önündeki kalabalık sebebiyle âcizlerin ekmek alamaz oldukları görülmekte fırınlardan bazılarında 50 - 60 dirheme (156,25-250 gram) kadar ekmek çıkarılmakta, bazı insafsızlar zorbalıkla aldıkları ekmekleri iki kat paha ile âcizlere satmakta olduklarından 50 dirhemlik ekmeği 1 paraya satılmak kararı verildi. Böylece fırınlarda ekmek bulunur oldu.

Bu sırada Kırım ve Hocabey iskelelerinden zahire getirmek üzere ecnebi ticaret gemilerine izin verildi. Fakat onlar da zahire yerine mühimmat ve sair harp eşyası taşıdıklarından Karadeniz'e çıkmaları yasaklandı. Denizden ve karadan İstanbul'a zahire getirenlere ceb-i hümayundan 150'şer kese akçe hediye edilerek İstanbul'un ihtiyacı temin olundu.

Osmanlı Devleti bu türlü güçlüklerle uğraşırken asla ümitsizliğe kapılmıyor, zaman zaman serhadlere zahire, askerî malzeme ve asker gönderiyor ve islâm askerleri serhadlere koşup duruyorlardı.

Bu sıralarda orduy-u hümayun için Anadolu'nun her tarafından asker toplanıyordu. Şarki Karahisar'dan da Anapa muhafazası için kâfi miktarda asker toplandı. Böyle bir zamanda yeniçeri rezillerinin başkentte yaptıkları uygunsuz hareketler din ve devletin iyiliğini isteyenlerde önce hayret sonra da nefret uyandırdı.

Bu cümleden olarak Galata'da evvelce yirmi beşinci iken semer devirme tâbiriyle 1 inci ortadan olan bir yeniçeri 25 inciden birini öldürünce iki orta arasında Safer ayının 25 inci günü büyük bir kavga çıktı. İstanbul tarafından dalga dalga gelen yoldaşları da bu kavgaya karıştılar, iki taraf da su varilleri ve un çuvallarından metrisler (barikat) kurarak birbirlerini öldürür oldular. Zabitler (subay) yaklaşamadı ve kavga 2 gün sürdü.

Tahtakale (taht-el-kal'a) de de büyük bir kavga çıktı. Artık İstanbul'un her köşesinde kin ve garaz kavgaları aldı yürüdü.

Sekbanbaşı deli Mehmet Ağa azledilip evvelce sekbanbaşı olan Ömer Ağa sekbanbaşı oldu.

Yeniçeriler rezaletlerini namuslu kadınlara saldırmaya kadar vardırdılar.

Deli Mehmet Ağa da makamına dönmek için kavgacı adamları harekete geçirdiği anlaşılınca Manisa'ya sürüldü, orada öldürülerek kesik başı İstanbul'a gönderildi.

Böyle tehlikeli bir zamanda kaymakam Osman Paşa'nın eşi bir çengi kadınla geceleri Bab-ı âli hareminde saz âlemleri tertipleyip sesleri

etraftan duyulur oldu. Hele Osman Paşa'nın, eşinin isteklerine mağlûp olup cengiye esham verip başka gelirler temin ettiği padişah tarafından öğrenilince kaymakamlıktan azledilerek Limni'ye sürüldü, eşini de Bursa'ya sürdürerek çengi kadın idam ettirildi. Eski yeniçeri Ağası Halil Ağa vezirlik rütbesiyle sadaret kaymakamı oldu.

Osman Paşa bir müddet sonra aklını kaybederek Gelibolu'ya getirildi, orada öldü.

Rebiülevvelin 11'inci günü İstanbul'un Balıkpazarında birkaç hamal namuslu bir kadını yakalayıp zorla odalarına götürmek istemişler, kadının faryadına etraftaki esnaf yetişerek kadını ellerinden almağa uğraşınca hamallar silâhlarını çektiler; birkaç kişi öldürüldü. Müslüman yok mu diye bağırılması üzerine halk toplanıp eşkıyanın üzerine kepenk sırıkları, taş ve sopalarla saldırınca hamallar duramayıp savuştu.

O civardaki tüccar ve esnaf bilhassa Mısırçarşısı halkı ayaklanıp (Bu ne demektir, birtakım hamal makulesi şer-i şerife mugayir ve padişahımızın rizasına aykırı rezalet ve hiyanet ve halkın mal ve eşyasına taarruz emrolunan ve yasaklanan aykırı hareket ettikleri yetişmiyormuş gibi 20 paraya kaldırdıkları yükü 3 kuruşa çıkarmışlar ehl-i islâmın ve hıristiyanların (padişahımız sayesinde) aynı derecede masum ve emin olmaları şer'an gerekirken nefis, evlât ve ayallerine saldırarak kanları pahası olan namuslarını pay-i mal etmekte ve her gün gözlerimiz önünde namuslu kadınlar ve gençlerini zorla hanlara ve odalara sokuyorlar. Namus gittikten sonra yaşamak ne lâzım? İstanbul sakinlerinin az çok ilgili olduğu ve kendilerinin ücretli hizmetkârları olan bu ipsiz hamal makulesi eşkıyaya neden mağlûp olmalı) diye şikâyeti sundular. Sonunda aralarından geçtikleri kalabalık bir grup Bab-ı âliye gelip (Her gün ahlâka aykırı çeşitli olaylar oluyor. Yeniçeriler zapt ve terbiye edilmezlerse o ahlâksızları sorusuz cevapsız elimizle öldürürüz) dediler ve dükkânlarına silâh ve cephane doldurmaya başladılar.

Bu şikâyet üzerine Sekbanbaşı Ömer Ağa azledildi. Yerine Hacı Mehmet ağa Sekbanbaşı nasbedildi. Eşkıyanın tedip ve terbiyesi için Sekbanbaşıya bir Ferman-ı âli çıkarıldı. Mahalle imamları da İstanbul ve bilâd-ı sülüse (3 belde) mahkemelerine getirilerek herkesin huzurunda okundu.

Halkın bu derece coşması ocaklıyı korkuttu, umumun isteğine uygun şekilde hareket etmeğe mecbur bıraktı. Ocaklı hemen o gün Ağakapısında toplandı, birkaç neferi suçlu görüp bir kısmını katlettiler. Geri kalanlar ya kendi memleketlerine kaçtılar veya bir tarafa gizlendiler.

Eşkıyalığın böylece önü biraz alınmışken birkaç gün sonra eşkıyalık eden dört nefer Üsküdar'da Büyük Hamamın kiracısı Hacı Hafız'a gelip bin kuruş istediler. Hamamcı Hafız Ağa «Daha dün Ferman okundu. Bu ne biçim şeydir! Ümmet-i Muhammed yok mu?» diye bağırıp yardım

isteyince etraftan koşup gelen eli sopa, kazma ve baltalı ahali bunlardan ikisini öldürdü. Diğer ikisi Atpazarına doğru kaçtılar ve orada bir bostana girip oradan silâhla müdafaada bulundular. Neticede üçüncü eşkıya da öldürülüp dördüncüsü canlı olarak ele geçirildi ve Üsküdar Kulluğuna teslim edildi. Daha sonra öldürülenlerin ayaklarına ip bağlayıp sürüyerek Üsküdar meydanına getirdiler ve ibret olsun diye teşhir ettiler. Canlı olarak yakalanan biri yediği dayağın tesiriyle hayatından ümit kesilmiş bir durumda İstanbul'a geçirildi. Ağa kapısına götürülüp ahırda boğularak öldürüldü.

Belgrad fitnesini hazırlayan ve daha sonra İstanbul'da meydana gelen büyük fitnede Seğirdim ustalarının idarecisi olup daha sonra ağalar ağası ünvaniyle serdengeçti reisi olan Halil Ağa Orduy-u hümayundan İstanbul'a gelip orduya gönderilecek ortaları toplamakla görevlendirilmişti. Üsküdar olayını duyunca katledilen eşkıyanın intikamını almak için Üsküdar'ı basmak üzere birleştiler. Ancak Üsküdar halkının nasıl birleştiklerini görünce üzerlerine varmaya cesaret edemediler. Ne gariptir ki bir gün sonra (18. R. evvel) bu orta ile alay halinde Davutpaşa meydanına çıkan Halil ağaya bu alayı izleyen padişah tarafından 5 kese, Ordu ağasına 3 kese ve diğer zabitlere rütbelerine göre bahşişler ihsan olundu.

Osmanlı devletinin mürettep askeri olan Yeniçeriler bu halde idi. Kendi başına buyruk, inzibat altında olmayan böyle askerle Rusların muntazam ordusuna karşı durmak kabil olamazdı. Devletin başka askeri olmadığı için de bunları kullanmak zorundaydı.

Vefa meydanında bir Zenci cariye 6 aylık evli hanımını satırla, Tophanede bir başka zenci cariyeyi de bir başka şekilde öldürdüklerinden asılarak öldürüldüler.

ORDUY-U HÜMAYUN OYUNLARI

Rusya bu sene Osmanlı devletini her ne suretle olursa olsun barışa zorlamağa karar vermişti. C. evvel ortalarında Rus başkomutanı Kaminski Silistre'yi kuşatmak üzere bir miktar asker bırakıp Hacıoğlu Pazarına 15000, Varna ve Balçık üzerine 15000'er asker gönderip kendisi de Şumnu' da bulunan orduy-u hümayun üzerine yürüdü.

Balçık muhafızı Koşancalı Halil Paşa aslen dağlı eşkıyası reislerinden olup asker sınıfları arasında cesaret ve yiğitliği ile ün salmış savaşta bilgili bir askerdi. O sırada orduda âdet olduğu üzere asker birikmiş ulûfe ve noksan tayinat kavgasına kalkışarak düşmanın karşısında harp etmeyip kaçtılar. Böyle olunca Halil Paşa yalnız kalıp ricat etti. Ruslar da korkusuzca gelip Varna'yı kuşattılar.

Hacıoğlu Pazarı'nda Baba Paşa ile İsmail Paşa ve Acıkbaş diye tanınan Ereğlili Şeyh bulunuyorlardı. Bunların bir arada bulunuşu Ruslara karşı bir mania olacağı umuluyordu.

Baba Paşa bu zamana kadar verilen bunca muharebe ve gazada hep başarılı olmuş, harp vakaları dillere destan edilmişti. Açıkbaş Anadolu Ereğlisindendi; bazı zalimlere yardakçılık ettiği için Gâvur İmam adı verilmiş, Kadıpaşa ortaya çıkınca kaçıp kaybolmuş, bir müddet Arabistan' da seyahat ettikten sonra gelip Seyh ünvanını takınmış bir kalleşti. İstanbul ahalisi bu çeşit insanlara aldanagelmiş olduğundan Şeyh İstanbul'a gelince bir müddet Yeniçeri kışlalarında kalmış, bazen vaaz ve nasihat vermek için cami kürsülerine çıkmış ve güya batınî bir gücü varmış gibi davranarak düşmanın galebesine ve coşmasına her nekadar asker taifesinin kanunlara riayetsizliği sebep ise de bunun üzerinde fazla durulmasına lüzum olmadığı, her işin kolaylıkla olup biteceği yollu sözler söyleyerek kışla eskileri ve esnaf kocaları gibi halk tabakasınca onun kullandığı sözler ve kıyafetindeki garipliğe bakarak: «Bunun bu sene buraya gelişi bir hikmete dayanıyor, yoksa böyle şiddetli soğuklarda başı açık ve sırtında yalnız bir post ile çırılçıplak tiriltiril dolaşabilir mi?» diyorlardı.

Daha sonra zamanın Şeyhülislâmı ile de görüşüp ikram ve iltifat gördü. Rical ve ekâbiri de birer birer kendinden yana ettikten sonra Orduy-u hümayuna giderek kerametler satmağa başladı. Böyle bazı vezir ve kibarlardan köle ve akçeler alarak Hacıoğlu Pazarı'na kadar gitti. Onun bu durumu bazı ahmakların indinde Ruslara karşı büyük bir kuvvet addolunuyordu.

Baba Paşa orada 2 - 3 bin askerle karakol vazifesi görmekteydi. O günlerde biraz rahatsız olduğundan ve Hacıoğlu pazarı kasabasının etrafında bir hendekten başka istihkâmı olmadığından Ruslar çok büyük bir kuvvetle Hırsova'dan geçerek C. evvelin 15 inci günü aniden hücum ediverince asker karışıverdi. 10.000 kadar asker telef oldu. Ruslar kasabayı istilâ edip Babapaşa, İsmail Paşa ve keramet saçan şeyhi esir aldılar.

Süleyman Faik Efendi Mecmuasında 1223 (1808) senesi Orduy-u hümayunun henüz Edirne'de bulunduğu sıralarda vaki bir garip hikâye vardır. Burada anlatılması münasip görülmüştür.

(İstanbul ahalisi görünüşe gayetle kapılır. Meselâ bir mecusî Hint çingenesi yahut Acem kalleşlerinden biri acayip bir topluluk yapıp sözünü ve tavrını da uydurduktan sonra en akıllı geçinenlerden bile aldananlar vardı.

Rahmetli Babamın yanında çalışanlardan Bindallı Mustafa adında hilekâr biri vardı. Babamın ölümünden sonra işçiliği bırakıp başına bir Özbek tacı giymişti. Bir, iki sene İstanbul'da bu şekilde gezdikten sonra kayboldu. Aradan on seneye yakın bir zaman geçtikten sonra Orduy-u hümayun Edirne'de çadırlarda otururken (1223-1808) etrafına on kadar

derbeder gelip sadrâzam ve diğer devlet ricaline başvurmuş, kendine aylık bağlatmış, nüzul eminine başvurup Sadr-ı âli mutfağından tayinat yaptırarak altı ay kadar burada kalmıştı. Bu süre içinde bir hayli mal sahibi oldu. Ordu Asitane (İstanbul) ye harekete karar verince Feyzibeyzade Mehmet Bey Efendi orduyu Edirne'de yerleştirip oradan İstanbul'a göndermekle görevlendirildiği zaman şeyh de Mehmet beyle birlikte hareket edeceğini söyleyerek orada kaldı. Ben o sıralarda vazifeyle Selânik'te bulunuyordum. Dönüşümde orduyu Edirne'de bulamadım. Saray'da Mehmet Beyi çadırında ziyarete gittim. Bana İstanbul'a gitmek için acele etmeyip kendisiyle gitmemi teklif etmesi üzerine muvafakatimi bildirdim. Bizler böyle görüşürken mahut Salahaddin içeri girdi. Görür görmez Bindallı Mustafa olduğunu tanıdım. Biraz yüzü buruşup sakalı ağarmış ve lisanını acemlerinkine benzetmişti. O da beni bildi. Bana «Aman sırrımı açıklama» gibilerden bir bakışla baktı. Mehmet Bey büyük bir vakarla yerinden kalkıp Mustafa'nın elini öptü; o da kuruldu. Biraz konuşmadan sonra (Biz Asitane'ye sizinle birlikte geliriz demiştik. Lâkin Şam tarafına seyahat göründü. Asitaneye gittiğiniz filâna falana aşkınyaz edin bilmem ne yapın... Şu şöyle, bu da böyle olur...) diyen biraz keramet savurduktan sonra çıkıp gitti. Şu herifi daha iyi göreyim diye ben de arkasından çıktım ve yakın bir yerde olan çadırına gittim. Kalkıp benim elimi öptü. Oturduk. Halinin ne olduğunu sordum. «Dünya tuzağı dedi. Zamanın kibarlarını nasıl aldatıp ne kadar mal edindiğini anlattı. Hayran oldum. «Bu akşam kaçacağım! dedi, çünkü Asitaneye gidersem beni bilen çoktur, orada sırrım açıklanır ve halım çok güçleşir. Kalkıp çadırıma giderken Mehmet Beyin biraz evvel Mustafa'nın bana yaptığı işaretleri ve benim tavrımı sezip gizlice arkamdan takip ettirdiği ve bütün olup biteni dinletip seyrettirdiği adamı beni alıp Beyin çadırına götürdü ve olanı anlattı. Ben de tasdik ettim. Herifi sordu, söyledim. Hemen adam gönderip çağırttı. Fakat özür dileyerek gelmeyen bu dalaveracı adam gıcceleyin kaçmış. Mehmet Bey verdiği akçelere acıyıp durumu o zamanın ordu ricaline anlatmış. Hepsi neden elini ayağını bağlayıp getirmedin diye üzüntülerini belirtmişler. Fakat adam işini uydurup çok miktarda para ile ortadan kayboluvermişti.

Faik Efendinin sözü burada biter

Açıkbaş denen adam da, Bindallı Mustafa gibi, Orduy-u humayunda birçok kimseyi aldatıp kendisini veli olarak tanıtmıştı. Ruslar eline esir düşmesiyle halk ondan kurtulmuş oldu, onun esirliği ancak veliliğine inanmış olan birtakım akılsız halka dokunurdu. Ama Paşa baba gibi cengâver bir vezirin esir olması ve Koşancalı Halil Paşa birliğinin savaşmadan dağılıvermesi herkesin endişelenmesine sebep oldu. Bunun arkasından Rusların Hezargrad'ı istilâ ederek Orduy-u hümayun Çerhacısı Sururi Paşanın da esir edildiği haberi geldi.

Evvelce Silistre müteselliml olan Yılıkoğlu'nun Ruslarla olan görüşme ve anlaşması sebebiyle Silistre kalesinin de vire ile Rusya'ya teslim olunduğu duyuldu.

Bu sırada General Kaminski Serdar-ı Ekrem'e pek sert bir mektup gönderdi. «Rus devletinin istediği şekilde bir barışa yanaşmazsa İstanbul'a gidip orada sulh aktederim» diye gururlu sözler yazılıydı.

Bu mektup Serdar-ı Ekrem tarafından derhal padişaha gönderildi. Sultan II. Mahmut'u bu mektup fazlasiyle üzdü. Durumun bütün islâm âlemine duyurulması ve milletçe çaresine bakılması lâzımgeldiğine kanaat getirerek Fatih camiinde bir şûra meclisi kurulmasını emretti. İlân üzerine toplanan genel mecliste padişahın hatt-ı hümayunu okundu. Bunda İslâm milleti gazaya davet olunuyor ve Halife-i müsliminin de bu sefere bizzat iştirâk edeceği bildiriliyordu.

Şeyhülislâm Efendi, kaymakam Paşa âlimler ve cümle ehl-i islâmın hazır oldukları bu toplantıda saray reis-i küttabı ayağa kalkıp önce Serdar-ı Ekrem'in yazısını sonra Kaminski tarafından gönderilen mektubun tercümesini cümlenin huzurunda okudu. Rusya'nın soğuk durumu hazır bulunanlarca pek ağır geldi. Okunan Hatt-ı Hümayun herkesi coşturdu. Din ve devlet uğrunda son nefese kadar dayanmağa karar verdiler.

Bu karar, ertesi gün, memleketin her tarafına ilân edilerek bütün millet (livay-ı saadet) altına davet olundu.

Cihat ve gazaya asker göndermekten kaçınan beldelerden hatiplerin kalkmaları din icabı olduğu her tarafa bildirildi.

Sultan II. Mahmut sefere bizzat katılacağından bütün devlet erkânı sefere hazırlanmağa başladı. Davutpaşa Edirne Saraylarının tamirleri işine girişildi.

Bütün kudret sahiplerinin sefere hazırlanması, tüccarın harp aletlerini gazilere pahalı satmamaları, bir evdeki iki erkekten birinin gidip diğerinin kalması gibi hâkimler ve zabitlere hitap eden emr-i âli çıkarılıp cami ve mescitlerde okunmak üzere müteaddit suretleri çıkarılarak neşir ve ilân olundu.

Evvelce Erzurum valisi eski Hacı Emirlerinden İbrahim Paşa'nın oğlu Hamit Paşa o havalinin askerini sevk ile görevlendirildi. İçelli Ahmet Paşa da Adana ve Tarsus taraflarının askerini sevketmek üzere sürücü tayin edildi.

Cebbarzade kendi dairesi dahilini ve civarındaki aşiret ve kabileleri yerlerinden kaldırıp Sivas valisi olan oğlu Celâleddin Paşa'yı çıkarıp ileri sevketmek ve kendi de arkasından yolu üstündeki müslümanların 7 yaşından yukarısını sürmek suretiyle ve 60.000 den aşağı olmamak şartiyle toplayabileceği askerle Orduy-u hümayuna memur edildi. Kapıkethüdası

onun yerine mübaşir tayin edildi. Karaosmanoğlu da 40.000 askerle gelmek üzere Orduy-u hümayuna memur edildi.

Koca Hüsrev Paşa C. Ulânın 20 inci günü seçkin 6000 askerle Üsküdar'a gelip İstanbul tarafına geçerek Davutpaşa'da çadır kurdu. Kaymakam Paşa ile buluştukten sonra kendisine Padişah tarafından çok güzel bir at ihsan olundu. Varna Seraskerliği namıyle hil'at giydirildi ve hemen o tarafa gönderildi.

Birkaç gün sonra Hüsrev Paşa'nın kethüdası, mir-i mirandan İbrahim Paşa da 3000 seçkin askerle geldi. Bu sırada İstanbul'a varan bin Sivas süvarisi de onun maiyetine verilerek hemen Varna tarafına gönderildi. Yine Varna'ya gönderilmek üzere on bayrak altında 500 dalkılıç yazıldı.

Medreseli talebeden Allah rızası için gönüllü olarak yazılan 1500 kişi de hemen Orduy-u hümayuna gönderildi.

Rumeli ve Anadolu taraflarından harp edebilecek herkes hudutlara doğru koşmağa ve Anadolu askeri kafileler halinde Gelibolu ve İstanbul geçitlerinden geçmeğe başladılar.

Sürgün olarak Kızanlık'ta bulunan Şeyhülislâm Ataullah Efendi Rusların Balkanlara doğru hücum ettiğini işitince düşmanın kendi bulunduğu yere yaklaşması hasebiyle menfasının değiştirilmesi talebinde bulunduğundan Anadolu tarafında, arpalığı olan Güzelhisar'a gönderildi.

Sefer-i hümayuna bir başlangıç olmak üzere Recebin 4 üncü günü dualarla Saray-ı hümayuna sah tuğu (Tuğ-ı sahi) ve Bab-ı Aliye de kaymakam tuğu (Tuğ-ı kaymakami) dikildi.

Orduy-u hümayun kadısı Debbağzade Efendi Recebin 4. günü izinsiz olarak İstanbul'a varınca rütbesi kaldırılıp kendisi Mihaliç'e nefyolundu. Müftizade Selîm efendi Anadolu pâyesiyle «Orduy-u hümayun kadısı» tayin olundu.

Evvelce Sadrazam kaymakamı nasbolunan Halil Paşa yeni yeni birçok zorluklar ortaya çıktığı için zorlukların düzeltilmesinden âciz kalıp İznikmid'de evinde ikamet etmek üzere azledildi ve yerine Darbhane Emini Ahmet Şakir Efendi vezirlik rütbesiyle sadr-ı âli kaymakamı oldu.

Emekli olarak Kadıköyünde oturan eski kaymakam Hasan Paşa birkaç gün evvel öldüğünden ondan münhal kalan aylık bin kuruş maaş Halil Paşa'ya ihsan buyuruldu.

Şabanın 14 ünde Madrûbi Efendi diye maruf olan Seyyid Ahmet Efendi öldü.

Madrubi Efendi çok neşeli bir mizaca sahip olup Süleymaniye camiinde dersine gelen talebenin Sofi meşrepli olanlarına lâtife yollu tarizlerde bulunurmuş. Evvelce Levend bölükbaşılığında bulunduğundan (Benim ayağım özengideyken bunlar ezberimdeydi) dermiş. Çok cesur olan bu zat henüz medreseye intisap ettiği sıralarda kolluk neferleriyle kavga edip onlarla dövüşmüş olduğundan Madrubi adıyla ün almıştır.

Harp ahvaline vakıf olup Tatarcıkzade Abdullah Efendi (merhum) ile birlikte gerek Tophane nizamını kurmak, gerekse diğer askeri sınıfların talim ve intizamını temin meselelerinde büyük gayret ve yardımları görülmüştür. Kadı Beyzavi tefsirini okutup hatmetmişti. Şaban ayının 14 üncü günü ömrünü de hatmedip ahiret yoluna çıktı. Allah ona rahmet etsin.

Şabanın onunda Sürücü Hamid Paşa'nın Gelibolu geçidinden Rumeli tarafına geçtiği duyuldu. 15 inci günü de Behram Paşa kapısı halkının tamamıyle Üsküdar'dan İstanbul'a geçti ve Orduy-yu hümayuna gitmek üzere Davutpaşa sahasına çıkarıldı.

Evvelce Rikâb-ı Hümayun Reisi iken sonradan azl ve nefyolunmuş olan Vahiyd Efendi bu sırada affedildi. Bunu Mihaliç'e sürülmüş olan eski Orduy-u hümayun kadısı Debbağzade'nin affı takip etti. Vahiyd efendi şabanın başında Debbağzade Efendi de ortalarında İstanbul'a geldiler.

Alemdar Paşa vakasında yanan Bâb-ı Ali binasının yerine bir yenisinin yapılması gerekiyordu. Mühendis ve mimarlar tarafından yapılan keşfe göre 1800-2000 kese arasında bir masrafla yaptırılabileceği meydana çıktı. Muharremin onunda Hocagân-ı Divan-ı Hümayundan Hüseyin Efendi Bina eminliğine tayin olundu. Birkaç gün sonra Sermüneccim Rasim efendi tarafından inşaata başlandı. Bu sene içinde de tamamlanıp 10 zilhicce cuma günü taşınıldı.

Tahir Paşa zadelerden meşhur şair Fâzıl Bey zilhiccenin sonunda vefat etti. Fâzıl Bey Hamid Han devrinde Enderûn-u Hümayunda terbiye olunmuş Selim Han zamanında Rodos tevliyetiyle çırağ olundu. Bir müddet Eyüp'te, ondan sonra Beşiktaş'ta oturdu ve orada öldü.

Bir Divanı, Vezinname ve Hubanname adında iki manzumesi vardır. Hayatının sonlarında gözleri kapanmış, bir müddet sonra şifayap olup iki ay geçince de vefat etmiştir.

HARP OLAYLARI

Ruslara karşı milletçe savaş kararlaştırılarak padişahın da bizzat sefere gideceği ilân olunması üzerine halkın düşüncesine bir heyecan geldi ve İslâm milletinde endişe hırs ve hiddetten garip bir hal hâsıl oldu.

Tam bu sırada Şumnu'da Osmanlı askerinin kazandığı zafer haberi Serdar-ı Ekrem tarafından bildirilince genel efkâra bir rahatlık geldi.

Ruslar ordularını kol kol sevkederek bir taraftan Varna'yı sarmıştı. Büyük ordusu ile Şumnu önlerine kadar gelip buradaki İstraça çiftliği hizasında Koşuyolu denen yere yakın ormana gelince sırt üzerine ta'biye kurdu ve İstraça çiftliğinden Şumnu'ya yakın daha sarp dağ arasında kale gibi sarp bir kayalık içinde metris kurup istihkâm inşa edip toplar çıkarmağa başladı. Bütün kuvvetini o tarafa vermiş ve o dağın yukarı kısmında Osman Paşa'nın bulunduğu metrislere kadar çıktılar.

Talimli Rus askeri açık ovalarda galip geldikleri halde böyle dağlık yerlerde her türlü manevrayı yapamayacak, bilhassa yapılacak dağ savaşlarında Osmanlı fedaileriyle pençeleşemeyecekti.

İslâm askeri mertçe ve cesaretle üzerlerine saldırınca Ruslar duramayıp gece yarısı kayalıklara çekildiler. Ertesi güne kadar görünmediler. Osmanlı askeri onların sığındıkları kayalıklara saldırıp yerlerinden kopardılar. İstraca çiftliğinde de barınamayıp bozuk düzen karşı sırta geçtiler.

Dağda bu çarpışma devam ederken Şumnu'da da düşman bozulmuş diye duyulunca piyade ve süvari hep birden saldırarak düşmanı mağlûp olarak ric'ate mecbur ettiler ve akşam da metrislere yerleştiler.

Üç gün devam eden ufak tefek çarpışmalar sonunda Osmanlılardan 300 kadar şehit, 500 kadar da yaralı olduğu halde Ruslar pek çok zayiat verdiler.

Serdar-ı Ekrem'in bu hususdaki yazısı İstanbul'da büyük bir teselli yarattı.

Rus Mareşali Kaminski Şumnu önlerine gelip Osmanlıları şaşırtarak ayağının tozuyla bir iş görmek maksadiyle dağ tarafından Şumnu üzerine saldırdı, fakat karşılaştığı sağlam müdafaa karşısında geri çekilmeğe mecbur oldu. Bunun üzerine Şumnu'yu kuşattı. Cuma yolu ve Kamçısuyu boyuna birer fırka asker tab'biye etti. C. Ahıranın 10 uncu günü Koşuyolu karşısındaki koruluk önünde tabiaya kurmağa başladı. Daha geceden başlayan top ve humbara atışları ile bu tabya İslâm gazilerinin hücumu ile bıraktırıldı. Yapılan meydan muharebelerini yine Osmanlılar kazandı. Ruslar iki gün sonra o tabyanın arkasında ikinci bir tabya daha kurarak mukavemete kalkıştılar. Bir gün bir gece Şumnu metrislerini dövüp varoş içine birkaç gülle isabet ettirdiler. Birkaç kişi şehit oldu, birkaç hayvan öldü. 1 - 2 ev yıkıldı. Fakat Şumnu metrislerinden Rus tabyası üzerine devamlı surette top ve humbara atılarak karşılık verildi. Ruslar daha fazla kalamayıp Pazar gecesi kaçtılar. Rusların kaybı pek çoktu.

Mareşal Kaminski ordusunu Şumnu önünden kaldırıp Silistre yoluyla 2 saatlik bir mesafeye geri çekti. Istraca tarafındaki fırkasını Hezargrad yolundan 2.5 saat mesafede Kapalıdere köyüne Cuma yolu ve Kamersuyu boyundaki fırkaları da daha gerilere çekip Osmanlıları uzaktan kuşatıp rahatsız etmeğe başladılar. C. evvel ayının 28 inde donanmay-ı hümayun bir lodos hava ile Karadeniz boğazından çıkıp Anadolu kıyılarından giderek KAŞ kalesine zahire ve mühimmat götürmekte olan bir Rus gemisine rastlayıp ele geçirdi. Hocabey önlerine varıp top atarak düşmanı tehdit ettiyse de havanın ani olarak gün doğusuna dönmesiyle çıkan fırtınada birkaç geminin seren direği kırılınca donanma çaresiz Varna tarafına geldi.

Varna kalesinde sarılmış olan Osmanlılar arada sırada çıkıp düşman üzerine hücum ediyorlardı. Feldmareşal ordusunun Şumnu'dan ricati üze-

rine gerek Hüsrev Paşa'nın gerekse donanmanın gelişi Rus askerlerinin ümidi kesilerek Şumnu ordusu ile birleşmek üzere çekilip gitmelerine sebep oldu. Hüsrev Paşa da Varna'ya girip muhafaza sebeplerini tamamlamaya teşebbüs etti.

Şumnu'da zafer elde edemeyeceğini anlayan Rus Başkumandanı bir an evvel Rusçuk'u ele geçirmek için orayı kuşatan askeri kuvvetlendirmek için ordusundan on bin nefer ayırıp o tarafa gönderdi.

Serdar-ı Ekrem'den devamlı olarak yardım talebinde bulunan Rusçuk'a gönderilmek üzere civar kazalardan serdengeçti, dalkılıç ve ulûfeli asker toplamağa Binbaşılardan Mazlûm Ağa memur edildi. Orduy-u hümayunda bulunan Baba Paşa kethüdası Kapıcıbaşı Hüseyin Ağa, Lofça âyânı Hacı Eyyup Ağa ve Selvi âyânı Halil Ağa da maiyetlerindeki askerden başka Tırnova, Lofça ve Selvi kazalarından kâfi miktarda asker toplayarak acele olarak Rusçuk'a yetişmeğe memur edildiler.

Rusçuk Muhafızı Ali Paşa ile Boşnak Ağanın istekleri üzerine Koşancalı Halil Paşa Rusçuk'a serasker tayin olundu.

Cemaziyelahırın 18 inci günü Rusların ağırlığı Silistre tarafına geçirilmeğe başlandı. Rusya'nın ordusunu da kaldırmak niyetinde olduğu haber alınınca Orduy-u hümayun Seraskeri Osman Paşa, Çerhacı Mahmut Paşa, İbrail Nazırı Ahmet Ağa, Ağalar Ağası Halil Ağa, İmam Ağa vesair reisler maiyetine 8 bin piyade ve süvari toplanıp ayın 19 unda gün batımından sonra Şumnu'dan çıkarıldılar. Rusçuk Nazırı Koşancalı Halil Paşa da emrine verilen top, mühimmat ve bin askerle (evlâd-ı fatihan askeri)onlarla birlikte çıkarıldı.

Ertesi gün seher vakti Serdar-ı Ekrem de kalan askeri alarak hareket etti ve sabahleyin Rus askeriyle cenge girişti. Beş saat süren çarpışma sonunda Ruslar tuttukları mevkii bırakıp kaçmak zorunda kaldı. Muharebe meydanı islâm askerine kalmıştı.

O sırada Edirne'de bulunan Ahmet Paşa, Edirne bostancıbaşısı, Hasköylü Emin Ağa ve diğer bazı âyânlarla Cebbarzade ve Kara Osman oğlu askerleri orduy-u hümayuna yetişerek kuvvetlendirildiler. Ayın 28 inci günü Şumnu'ya iki saat mesafede bulunan Rus ordusu önlerinde metris kazdılar ve siper inşasına başladılar. Recep ayının 3 üncü günü düşman üzerine saldırıldı. Çarpışma 2 - 3 saat sürdü, sonunda Ruslar burada da kalamayarak ordusunu kaldırdı ve 2,5 saatlik mesafeye gitti.

Bu Şumnu muharebelerinde Rusların kaybı 20 bin kadardı. Osmanlı ordusu ise peşpeşe gelen askerle günden güne kuvvetlenmekteydi. Recebin ortalarında tekrar hücuma karar verildi ise de Ruslar askerlerini bütün bütün çekip Silistre üzerinden geri döndüklerinden Osman Paşa 5000 süvariyle çapulculuk tarzında arkalarından gönderildi.

Ruslar ağırlıklarını Silistre'den karşıya geçirirken seçkin askerini Rusçuk fırkasına ilâve ederek Rusçuk muhasarasını kuvvetlendirmiş ve geri kaçarken Eskicuma (Cum'a-i atik) ve Hezargrad civarındaki bütün köyleri yakarak gitmişti.

Şumnu ile Hezargrad arasında kimseler kalmadığından bu yoldan Rusçuk'a asker ve mühimmat nakli çok zordu, hattâ Koşancalı Halil Paşa Rusçuk'a yardım etmek için Tırnova tarafından dolaşmağa mecbur olmuştu.

Rusların kuşattıkları Rusçuk kalesi istihkâmları pek sağlam değildi, fakat içinde çok sayıda asker olduğu için hücumla alınması da zordu. Yerkökü kalesi Osmanlıların elinde bulunuyordu. Ayrıca Ruslar Rusçuk'un üst tarafını da gereği gibi sarmamışlardı. Ruslar her taraftan Rusçuk'un yardım yollarını kesmek maksadiyle hazırladığı dubalar (küçüklü, büyüklü 37 adet duba) dan 19'u uygun hava ile yukarı doğru giderlerken bağlar arasında gizlenen muhafız Ali Paşa ile Boşnak Ağanın yaptıkları tabyalardan dubalar üzerine ateş açtılarsa da atılan toplardan hiç biri isabet etmediğinden Rusçuk karşısına geldiler. Yerkökü muhafızı Aliyüddin Paşa cesurlardan olup memurlukla Yerkökü'nde bulunan Boz Kapıcıbaşı Veli Ağa sahile inip top atışına başlayarak ve Rusçuk tarafından kayık ve mavnalara çok sayıda asker yükleyerek nehir yoluyla da mâni olmak için söz edilen dubalardan ikisini batırdılar, altı tanesini bütün askerleriyle beraber ele geçirdiler. Geri kalanları da yaralar açıldığı halde yukarı tarafa geçip gitmişlerdi.

İki gün sonra Ruslar kara yoluyla da Rusçuk üzerine şiddetli bir akın yaptılar. Fakat islâm askerinin metanetle karşı koymaları üzerine geri döndüler. Muharebe sırasında bir general ve 22 subayla çok sayıda askerleri öldü, bir general ile birçok nefer de esir oldu.

Recebin 12 nci cuma günü Ruslar sabah vakti Sarıbayır tarafından bir kol ve Ordukapısı üzerinden başka bir kol halinde Rusçuk'un tabya ve metrisleri üzerine yürüyüş yapıp evvelâ Sarıbayır semtinde 2 tabyaya girmişken Rusçuk muhafızı Ali Paşa ve âyânı Boşnak Ağa mevcut askerleri ile fedakârca karşı koyup 4 saat göğüs göğüse çarpıştılar. Hendekler Rus ölüleriyle doldu. Rusların kaybı 3000'i geçti. 250 kadarı esir olup kalanlar kaçmağa mecbur oldular.

Rusçuk tarafı seraskeri olan Koşancalı Halil Paşa Şumnu'dan hareket edip Tırnova kazasına doğru gitmiş ve Rusçuk'a yardım için diğer kazalar âyân ve eşrafına mektuplar göndermişti.

Halil Paşa o zamanın vezirleri arasında en yiğitleri olmakla tanınmış bir kişi olduğundan maiyetinde bulunan Lofça, Selvi ve Tırnova askerlerinden başka civar kazaların yiğitlerinden de çok sayıda seçkin asker toplandı.

Niğbolu âyânı ünlü Hacı İbiş oğlu Ali Ağa, Niğbolu kalesinin muhafazası için çok sayıda askere ihtiyacı olduğu halde, böyle ünlü bir vezirin yaptığı harpte kendine de öğünç (iftihar) payı çıkarmak için askerlerinden bir miktar seçkin süvariyi ayırıp yeğeni olan İbiş Ağa ile birlikte Halil Paşa maiyetine gönderdi.

Bu İbiş Ağa Lofça'nın en ileri gelir hanedanından olup Niğbolulu İbiş Ağa adıyla tanınır. Bilip görüştüğümüz bir zattır. Çok uzun yaşamış mütesellimlik gibi birçok memuriyetlerde bulunmuş ve daha sonra Tanzimat-ı Hayriye'nin başlangıcında Vidin muhassıllığı yapmıştır.

Halil Paşa'nın ordusu Rusçuk üzerine üst taraftan gelip kaleyi kuşatmadan kurtarmak için Bele köyünde yığınak yapmağa başladı. Daha henüz 7 - 8 bin askere yükseldiği sırada Rusların bir fırkası onlara karşı çıktıysa da Osmanlı süvarisi onlara karşıt olarak fedai tarzında şiddetli bir hücuma geçip Rus askerlerini atlara çiğneterek perişan ettiler.

Ruslar Şumnu önlerinden çekilip geri kaçtı. Rusçuk kalesini hareketlerine hedef edip oradaki kuvvetlerini kat kat artırdılar. 140 kadar topla sıkıştırmağa ve Tuna nehri yoluyla dubalarını üst tarafa geçirip Rusçuk'un her taraftan haberleşmesine mâni olmak üzere harekete geçti. Rusçuk'un istilâ edilmesi çok yaklaşmışken Halil Paşa'nın Rusçuk seraskerliği adıyla yardım için asker toplaması Rusların planlarını sekteye uğratacağından Halil Paşa ordusunu dağıtmak maksadiyle Rus ordusu büyüksayıda askerle harekete geçince Halil Paşa da BATIN köyünde metris alarak tabya yaparak müdafaaya hazır oldu.

Bu sırada Tepedelenlizade Muhtar Paşa'nın da diğer âmir ve reislerle oraya gelmesiyle epeyi kuvvet buldu. Şabanın 7 sinde Rusların Halil Paşa kuvvetlerine saldırmasıyla kanlı bir savaş başladı.

Ruslar birkaç gün humbara, top ve devamlı saldırı ile tabya ve metrisleri sıkıştırdı ise de zafer elde edemedi. Nihayet Muhtar Paşa kolunda bozgun başgösterdi. Bu sırada Divan-ı hümayun Amedcisi Hüsnü Bey «Aman Paşa, dayan, yoksa bütün ordunun bozulmasına sebep olursun» diye Paşaya cesaret vermeğe çalışırken atı vurulup yere düştü. Bozulan Muhtar Paşa kolundaki Arnavutlardan biri Hüsnü Beyi terkisine alıp kaçırdı. Bozgun diğerlerine de geçip reislerin dağılmasıyla Halil Paşa bir tabyada yalnız kaldı.

Halil Paşa böyle tek başına kaldığı halde asla aldırış etmeyip kendi tabyasında birkaç gün daha dayanıp kafadarı olan birtakım fedai yiğitl savaşa teşvik ile kendilerine cesaret verdi. Savaş meydanı her gün açık olup her an can verilip şan alınıyordu. Candan ucuz baruttan bol bir şey yoktu. Nihayet şabanın 16'ncı günü tabya üzerine çıkıp askere kumanda ederken Halil Paşa alnından vurulup şehit oldu.

Halil Paşa'nın şehit düşmesi üzerine islâm askeri ne yapacağını şaşırdı. Paşanın şehit olduğunu gizleyerek Rusçuk'a yardımdan vazgeçip geriye dönmek üzere Rus generali ile anlaşma yaptılar. Rus generali de teminat işareti olarak tüfenklerinin çakmaktaşlarını istedi; onlar da verdiler. Gece bir Bulgar seyis kaçıp Ruslara Halil Paşanın şehadetini bildirince Ruslar (Benim anlaşmam Halil Paşa ileydi. Siz bizi aldatmışsınız) diye gadir ve hile yoluna saparak hepsini esir edip Bükreş tarafına gönderdiler.

İbiş Ağa ile Lofça ve Selvi kazaları ahalisinden birçok kimse de bu esirlerin arasındaydı. Esaretten kurtulup vatanlarına dönenlerin bazısına yetiştik. Kendilerinden bizzat ve vasıtalı olarak bu olayın tafsilâtını ve Halil Paşa'nın nasıl yiğit ve harp meydanında eşine az rastlanır bir zat olduğunu defalarca işittik.

Orduy-u hümayun Seraskeri Osman Paşa da bu esnada 10 top, 4 havan ve birçok askerle Ruslara esir düştü.

İşte böyle nazik bir zamanda yeniçeri zorbaları fitne çıkarıverince fitneyi teskin için yeniçeri ağası azledildi.

III. Sultan Selim devrinin olayları, vekillerinin durumu ve yeniçeri zorbalarının kötülükleri evvelki ciltlerde anlatıldığından burada tekrarlanmadı.

Kadılardan Selânikli Kurt Efendi orduy-u hümayunda tanıdığı ve konuşmuşluğu olan kimseler Koknoslardan bazılarına şaka ve alay yollu: «Ne duruyorsunuz Cebbarzade 30 bin, Kalyoncu 10 bin ve Veli Paşa yirmi bin askerle gelip kışlalarınızı zaptettiler. Şöyle oldu, böyle oldu» diye mektup yazıp gönderdi. O adamlar da bunu hakikat zannedip etrafa yaydılar. Orduda fitne görüldü. Bin belâ ile bu fitnenin bastırıldığı sadrazamlık telhisinde yazılı olup şabanın 25 inci günü nefyolunan Kurt Ağa daha sonra idam edildi.

Yine o gün Rumeli kadıaskeri Osman Paşazade Mustafa İzzet Beyefendi azledilerek Konya'ya sürülmek üzere Kadıköyüne geçirildikten sonra dilekçesi üzerine sürgün yeri Bursa olarak değiştirildi ve Rumeli Kadıaskerliği Mollacıkzade Ataullah Efendiye verildi.

Ertesi gün Şeyhülislâm Dürrizade Abdullah Efendi azledilip Samanizade Ömer Hulûsi efendi üçüncü defa Müftiy-ül-enam oldu.

Üç aydan beri Rusçuk'u kuşatıp sıkıştıran Ruslar bu süre içinde 40 bin kadar gülle ve humbara atmış, dükkân ev ve başka binaları harap etmişken müslümanlar dayanmışlardı. Zahire tükenip açlıktan halsiz düştükleri halde yardımından ümitlendikleri Halil Paşa'nın şehit düşmesi ve ordusunun perişan olmasıyle ümitleri büsbütün kırılıp Rusçuk kasabası şaban sonlarında vire ile Ruslara teslim olundu.

Arkasından Niğbolu muhafızı Abbas Paşa ile Sert Mahmut Paşa'nın da vire ile Niğbolu kalesini Ruslara teslim etmeleri üzerine Niğbolu âyânı Hacı İbiş oğlu Ali Ağa Lofça'ya gelip sığındı.

Anlatılan bu vakalar Osmanlı Devletince üzüntü ve esef verici hallerdendi. Rusların Hacıoğlupazarı olayında Şumnu muharebelerinde ve Bele, Batın köyleri savaşlarında verdikleri kaybı 50 binden fazla olup bu zaferler kendilerine pek pahalıya geldi ve güçleri kesildi.

Yukarıda anlatılan sebeplerden ötürü Rus ve Fransız imparatorları aralarında meydana gelen soğukluğa göre aralarında bir savaş çıkması beklenebileceğine binaen Rusya, Devleti Aliyye ile barış yapmağa taraftar ve istekli idi. Ancak galebesinin meyvesi olan teklifleri yürütmek ve bilhassa Eflak - Buğdan'dan başka Anadolu tarafındaki bazı memleket parçalarını zaptederek kendine mülk edinmek istiyordu. Bu yönden herhangi bir başarı kazanınca Osmanlı Devletine anlaşma teklif ediyor, istekleri her seferinde derece derece düşüyor ve hafifliyordu. Bâb-ı Ali memleketten bir karış yerin verilmesine râzı olmadığı gibi (tamamiyyet-i mülk maddesi hâsıl olmadıkça barış yapılmamasına kesin olarak karar verilmişti.

Bunun üzerine Ruslar Rusçuk ve Niğbolu kalelerini zaptettikten sonra üst taraftan Balkan'ı geçip Devlet-i Aliyyeyi tehdit etmek üzere Lofça ve Berkofça taraflarına saldırdı. Fakat müslümanların şiddetle karşı koymaları üzerine yer yer kan dökücü çarpışmalar oldu. Bu çarpışmalarda birçok ölü veren Ruslar meyus ve zarara uğramış olarak geri kaçmağa mecbur oldular.

Hattâ, Rahova ve Lum kazalarında dolaşan derebeylerinden, savaş olayları o havalide meşhur olup herkesin dilinde söylenen Borima'lı Rüstem Ağa Rusların Lum tarafına gelen bir birliği üzerine az sayıda süvari fedailik şeklinde hücum edip göğüs gererek Rus piyade taburlarını atlara çiğnetip kılıçtan arta kalanları da Tuna'ya döktü.

Bununla beraber o günlerde Lofça kasabası askeri mevki kabul edilerek Tepedelenlizade Veli Paşa Lofça tarafına serasker tayin edildi. Etraftaki beldelere tabyalar yaptı ve yeteri kadar top ve cephane yerleştirip askere kuvvet verdi. Rusya bu yuvayı bozup dağıtmadıkça o civarda istediği gibi hareket edemeyeceklerinden her ne olursa olsun Lofça'nın istilâsına karar vermişti. Yaz, kış, yağmur, çamur demeyip Devlet-i Aliyyeyi sıkıştırarak barışa zorlamak için yer yer saldırılara geçti. Osmanlı Devletinin o zamanki âdetine göre ilkbaharda orduya alınan asker sonbaharda memleketine gönderilir, bazı mevkilerin muhafazası için kış askeri toplanırdı. Bu duruma göre kışın Osmanlı askeri kuvvetsiz bulunurdu. Bu sene de kış gelmekte olduğundan Cebbarzade Celâleddin Paşa ve daha başka vezirler Balkan boyunda uygun yerlere yerleştirilmişlerdi.

Ruslar bu durumdan faydalanmak üzere Şumnu ve Tırnova taraflarına bir gösteri hücumu yaptı. Lofça askerinin seçmeleriyle Lofça âyânı Hacı Eyyüp Ağa ve diğer bazı reisler Tırnova ve Şumnu tarafına çekildi. Kış dolayısıyle Lofça'da, Hacı Eyyüp Ağaya vekâleten Ağanın kâtibi ve işlerini idare eden Ali efendi bulunuyordu. Ruslar bu hali fırsat bilerek hemen hücuma geçti.

Evvelce Dağlı eşkıya o havalideki birçok kasaba ve köyü atlarına çiğneterek zarara uğratmış, fakat Lofça kasabası ile Borima köyüne girememişti. Bu sebepten 'Lofça'ya yabancı giremez' inancı kamu fikrinde yerleşmişti.

Bunun üzerine Lofça Veli Paşa kuvvetlerine merkez yapılmıştı. Şimdiye kadar dağlı ve başkalarının Lofça'da zafer elde edememeleri bulunduğu yeri sarplığından olmayıp halkının vatan muhafazası uğrunda çok fedakârca karşı koymalarındandı. Halbuki bu fedakâr yiğitlerin bir kısmı dağlı eşkiya ile çarpışırken ölmüş, bir kısmı Pazvant oğlu üzerine gittikleri zaman top ve tüfek mermilerine hedef olmuş, geri kalanlardan bir kısmı Koşancalı Halil Paşa'nın şehit düşmesiyle Ruslara esir olmuş, diğerleri de Hacı Eyyüp Ağa maiyetinde Tırnova ve Şumnu tarafına götürülmüşlerdi.

Durum böyleyken Ruslar bir fırka ile Lofça'ya hareket etti. Bu kasaba civarındaki Pavlikân köyüne gelince Lofça'da bulunan süvari çıkıp güçlü bir hücumla Rusları ricate mecbur etti. Ancak bu sırada çıkıveren şiddetli bir bora ve fazla kar yağışı islâm askerinin dağılıp çoğunun kasaba yolunu şaşırmasına sebep oldu. Ertesi gün daha sabah vaktinde Ruslar Lofça kasabasını top ateşiyle zorlamaya başlayınca, ahali ova tarafındaki şaranpolları korumak maksadiyle gidip arazisi çok sarp olan Diksan mahallesini korumayı Arnavut askerine bıraktılar.

Ruslar şaranpollara defalarca hücum etmesine rağmen ahalinin şiddetle karşı koyuşu yüzünden zafer elde edemedi. Bir sabah erkenden Diksan mahallesine hücum edince Arnavut askeri bozulup Goroğlu Korusuna doğru kaçtı. Bu kaçış sırasında Rusların açtığı ateşle pek çoğu öldü.

Rus askeri dağ tarafından dolaşıp az sayıda Arnavut tarafından korunan Başpınar kalesini de zaptetti. Kasabaya inip köprübaşına geldi. Ova tarafından gelenlerle burada birleşip hep birlikte kasabaya girdiler. Ahalinin bir kısmı hanlara ve camilere kapandı gizlendi. Kasaba içinde ötede beride kanlı sokak muharebeleri yapılarak her iki taraf halsiz düşünceye kadar çarpıştılar. Sokaklar kana boyanıp şehrin içi bir mezbahaya döndü. Nihayet Viroca'da gizlenenler vire ile teslime mecbur kaldılar. Misafir olarak Lofça'da bulunan Niğbolu âyânı Hacı İbiş oğlu Ali Ağa da onlarla birlikte esir oldu. Ahalinin bir kısmı da kasabanın diğer tarafından kaçıp gittiler.

Bu sırada Ali Efendi atına binip Osima nehrini geçip Maşatlık (hıristiyan mezarlığı) yolundan Sinan Paşa tepesine çıkarak Selvi yolunu tuttu ve Selvi kazasında Hacı Eyyüp Ağaya rastladı.

Hacı Eyyüp Ağa zaten harp eri olmayıp o sırada da ihtiyar ve hasta idi. Kendisi akıllı ve tedbirli bir kimse olup Lofça'ya yardım etmek üzere seri tedbire teşebbüs ettiği halde Ali efendiyi görünce iş işten geçmiş olduğunu, o vakte kadar yabancı eline geçmemiş olan Lofça'nın kendi zamanında ve böyle ihtiyarlığı ânında Rusların eline geçtiğini haber almakla vurgun av gibi hayrette kaldı.

Pomaklık tarafından Lofça'nın yardımına koşan bir askeri fırka da olayı öğrenince geri döndüler.

Eğer Lofça kasabası birkaç gün daha dayanmış olsaydı her taraftan koşup gelen İslâm askerinin Rusları ortaya alıp mahvedecekleri düşünülebilirdi.

Ali Efendi 1213 (1797) yılında Pazvandoğlu üzerine giden Lofça askerinin bayraktarı olup kale yürüyüşünde vurulup şehit düşen Süleyman Ağanın büyük kardeşidir. Kendisi çok uzun yaşamış, Hicaz'a gidip hac farzını yerine getirmiş ve o zamanın okur yazarları arasında olup Hacı Ali efendi diye bilinen zattır. Bir gün maşatlık yoluna bakıp da (Buradan yaya giden bir insan zor geçerken ben atla geçtim) dediğini ve Lofça istilâsını üzülerek anlattığını hatırlarım.

Yer yer saldırılarına devam eden Ruslar, Sırpları da tahrik ederek Devlet-i Aliyyeyi o taraftan da rahatsız etmekten geri kalmıyordu. Rumeli valisi ve Sofya tarafı Seraskeri Hurşit Paşa ile Bosna Valisi Hilmi Paşa'nın Sırbistan üzerine acele hareket etmeleri istenip Vidin Valisi İdris Paşa maiyetine de peşpeşe asker toplanıp gönderildiğinden Recebin 22 sinde Niş'ten hareket edildiği sırada Sırp âsilerinden Kara Yorgi de askeri ile beri tarafa hareket ederek Aleksanca'ya gelip buranın muhafazası için kırk yaşını geçmiş bir grup bırakıp kendisi Esferlek Banası üzerine hücum etti. Hurşit Paşa buna karşı koymak üzere vezir Ali Paşa'yı gönderdi. Kara Yorgi geri kaçarak tekrar Aleksanca'ya döndü ve Logorunu kuvvetlendirmeğe başladı. Hurşit Paşa'nın hedefi ise Belgrad kasabasıydı. Bu sebeple Ali Paaşyı Aleksanca kuşatmasına bırakıp kendisi ileriyle hareket etti. Ancak kış mevsimi yaklaşmakta olduğundan Niş tarafına dönmeğe mecbur oldu.

Bu esnada Hilmi Paşa'nın Sırplarla olan savaşlarından zafer haberleri geliyordu. Kara Yorgi kendisine (Kış yaklaştı. Artık asker metrislerde kalamaz. Hudut başlarına bekçiler tayin edelim; her iki taraf askerleri yerlerinde istirahat etsin) diye mütareke yollu bir teklifte bulundu. Hilmi Paşa, kendisine uygun gelen bu teklifi İstanbul'a bildirip müsaade istedi. Devlet-i Aliyye reayasından olan Sırpların, tebaası bu-

lundukları devlete karşı koyup isyan etmeleri üzerine tekrar raiyyete alınmaları ve mallarına el konularak kadın erkek hepsinin esir edilmeleri düşünülürken, bir devlet hükmünde tutulup kendileriyle mütareke yapılamayacağına binaen hemen sınırların muhafaza altına alınarak asilerin kış, yağış, kar ve çamur demeden yok edilmelerine çalışılması için Hilmi Paşa'ya hitaben bir hatt-ı hümayun gönderildi.

Hâsılı Anadolu hududundan Sava nehrine kadar bütün Tuna yalısı ile Balkan havalisi çeşitli belâlara sahne olarak ayak altlarında ziyan olmaktaydı. Diğer eyaletlerde de iç karışıklıklar hüküm sürüyordu.

Meselâ, Darphane-i Amire tarafından zapt ve idare olunan Gümülcine mukataası geliri 1224 - 1225 (1808 - 1809) senelerine Tokatcıklı yeğeni Mahmut Ağaya ihale edilmişken, Ahi Çelebi âyânı Hacı Mustafa, Hasköylü Emin'in kardeşiyle birleşerek başlarına topladıkları bir yığın muzır ve değersiz adamla Mehmet Ağayı Gümülcine'den çıkarıp yerlilerden Mahmut Reşit Ağayı âyân nasbederek maiyetine birkaç yüz askerle Kılıçlı Hacı Bektaş ve Hacı Ömer adlarında iki bölükbaşı bıraktıkları haber alınınca Ahiçelebi âyânı Hacı Mustafa'ya hitaben 'bu gibi serkeşçe hareketlerden vazgeçip Gümülcine'deki askeri geri çekmesi için bir (emr-i âli) gönderildi. İkinci bir (emr-i âli) de Gümülcine Naip ve ileri gelenlerine yazılarak memleket halkı ile birleşip bölükbaşılarla adamlarını kovmaları ve Mahmut Ağayı getirerek mukataa malının düşmekten korunmasına gayret etmeleri emredildi.

Bu sırada Arnavutlukta da Padişahı üzen bir hâdise oldu.

Yanya mutasarrıfı Tepedelenli Ali Paşa Arnavutluğun Toskalık kısmını tamamen eline alıp o havalide galebe çalıp tek başına hüküm sürmek düşüncesindeydi. Fakat asilzadelerden olup Arnavutluk'ta hatırı çok sayılan Avlonya mutasarrıfı İbrahim Paşa buna mani oluyor ve güçlük çıkarıyordu. Ali Paşaca ilk iş olarak ikinci oğlu Veliyyüddin Paşa'ya İbrahim Paşa'nın büyük kızını nikâh ettirdi. Ondan İsmail bey adında bir torunu oldu. (Asrımız vezirlerinden Tepedelenlizade diye ün yapan İsmail Paşa).

Ayrıca ikinci kızını da kendi büyük oğlu Rumeli pâyesini almış olan Muhtar Paşa'ya küçük kızını da kız kardeşinin oğlu olan Âdem Beye nikâhlattı. Böylece aralarında çok yakın akrabalık teessüs etmiş oldu.

İbrahim Paşa'nın o havalide mevcudiyeti kendi emellerine engel olduğundan Ali Paşa tarafından kışkırtılan Arnavutlar ayaklanıp İbrahim Paşa'yı Avlonya'nın merkezi olan Berat kalesinde kuşattılar. Ali Paşa güya akrabalık gayretiyle çok sayıda askerle gidip İbrahim Paşayı Avlonya'ya nakletti. Avlonya ahalisi de —yine Ali Paşa'nın teşvikiyle— dedikodu ve karışıklıklar çıkarmağa başlayınca bunu bahane ederek İbrahim Paşa'yı eşi ve evlâtlarıyle Koniçe kazasına göndererek göz hapsine aldı.

Avlonya eyaletinin oğlu Muhtar Paşa'ya verilmesi hususunu Bâb-ı Aliye arzetti.

İbrahim Paşa'yı tekrar yerine oturtmak için Abdülkerim Bey özel surette memur edilerek Yanya'ya gönderildi. Fakat hiç bir şekilde faydalı olamadı. Sonunda Ali Paşa, İbrahim Paşa'yı Yanya'ya getirterek özel bir dairede tevkif etti.

Bu hususta Bâb-ı Aliye bir yazı göndererek —tahriki bilmezlikten gelip— güya İbrahim Paşa'nın bazı yersiz hareketleri yüzünden birtakım serserinin saldırısına uğradığı ve çıkan karışıklıkta akrabalık gayreti ile gidip kendisini onların elinden kurtararak Yanya'ya getirmiş olduğunu bildirdi. Abdülkerim Bey de onun ifadesini aynen hikâye ederek bildirmişti.

Ali Paşa'nın ve Abdülkerim Beyin yazıları Sultan Mahmut-u Adli hazretlerine gösterildiğinde hiddetlenerek Ali Paşa'ya hitaben bir hatt-ı hümayun çıkardı. (Ali Paşa ve Mübaşirin tasdikli yazılarını gördüm. Yazıdan anlaşılan ifade-i hümayunumu hükümsüz bırakıp yine kendi sözünü yapmaktan ibaret olduğundan kabule yararlı değildir. Vezirler vücud-u hümayunumdan bir parça olarak addedildiklerinden, velinimetleri sâyesinde seçkin ve arkadaşlarının hasedini çeken namın yüksekliğine teşekkür olarak Padişahın emirlerini yerine getirmek can ve gönülden gayret etmeleri zaruri iken itaat sözü kâğıtlar üzerine yazılır olup onunla da dil oynatılmıştır. Benim irademde şeriat ve kanuna aykırı ağır vergiler yoktur ki kendisine zor gelmiş olup başkaldırmağa mecbur olsun.. İbrahim Paşa'yı, aleyhime su'-i kasd için toplanan muzır insanların zarar verecek ellerinden alıp başka yere nakle yeteneği olan adamın maksadı aralarındaki ilişkilerin ıslâhı ise, kavgayı defedip onun yerinde bırakabilirdi. Eğer İbrahim Paşa'nın münasebetsiz hareketleri varsa akrabalık yakınlığı gayreti ile bazı tavsiyelerde bulunup iyi bir usule bağlar ve fitne ve fesada sebep olan tabi'lerini uzaklaştırıp ahali ile aralarını bularak geri dönmesi gerekirdi.

Vezirlerin Müdebbir-i umur-ul-cümhur bir re'y-is-sâip diye ünvanlandırılması ancak meydana gelen bu gibi ihtilâli düzeltmek ve saltanatın namusunu tamamlamağa çalışıp gayret etmesi içindir. Allahın takdiri gereği ırsen hak etmiş olduğum şahane namımı Kur'anda sarih sözlerle isimlendiren Mu'tıyy-ül-mülk (Allah-ı teâlâ) hazretleri himayem altında gölgelenen kulların işlerini düzene koymak için şeriate ve kanuna uygun emir ve yasakları da (Allah'a, Resulüne ve sizden olan idare edenlerinize itaat ediniz) emrinin anlamına imanı olan, irade-i seniyyeme aykırı hareket edemez. Kendi mektubunda 'bendelerine bu dünya yüzünde bir şey lâzım değildir.' sözleriyle açığa vurduğu gibi itaatte sadık ise İbrahim Paşayı hükmettiği yerine oturtur ve kendisine olan inancını kuvvetlendirmiş olur. Uzak yakın o havalideki bütün kavgalar onun kışkırt-

masıyladır dediğim zaman kötü zannetmiş olmam. Biriktirdiği malı ahalisinin çokluğundan gururlanarak nefsine mağlûp olması ve bu tavır ondan umulmazdı. İrademi açıkça anlattım. Bu hatt-ı hümayunumu ona gönder, cevabını bekliyorum. Hareketinde ısrar ederse memleketin eski kanunları diğer işlerden öne alınır) diye buyurdu.

Bu hatt-ı hümayun Ali Paşa'ya gönderilirken Abdülkerim Beyi de kaymakam Paşa tarafından (Senden doğru yolda gidiş ve ileriyi görüş beklenirken Ali Paşa'nın yazılarının aynını göndermen padişahımızın şaşmasına ve üzülmesine sebep oldu) diye bir azarlama mektubu gönderildi.

Ali Paşa bu hususta ısrar ettiğinden iç ve dış meşguliyetler gereğince bu karışık zamanda onu idare ederek kullanmağa mecbur olduğundan dileği üzerine oğlu Muhtar Paşa'ya Avlonya mutasarrıflığı verildi.

Daha sonra İbrahim Paşa'nın Anadolu tarafına kayırılmak üzere serbest bırakılması için Ali Paşa'ya emirler gönderilmiş Paşa buna da muvafakat etmeyip iki sene kadar vakit geçtikten sonra İbrahim Paşa'nın bütün malını elinden alıp oğlu mîr-i mirandan Süleyman Paşa ile birlikte Yanya kalesinin göle bakan tarafında zeminden aşağıya hapsedilerek tamamen ihtilâttan menedilmiştir.

İşte bu madde Sultan Mahmut'un Ali Paşa'ya kırgınlığına sebep olmuş, ondan sonra da Ali Paşa'nın vücudunun ortadan kaldırılması Devletçe bir iş olarak münasip bir zamana bırakıldı.

LÂHİKA

Arnavutluk ikiye bölünmüştür. Biri Keğalık, diğeri Toskalıktır. Toskalar Yunan ahalisiyle karışmış ve Yunanistan'a komşu olduklarından dillerine pek çok Yunan kelimesi girmiştir. Bu sebepten lisanları değişmiştir. Keğalar da İslavlarla karışmış ve komşulukları nedeniyle onların da lisanları bozulmuş olduğundan Toskalarla Keğaların dilleri arasında çok fark vardır.

Keğalıktan addolunan İlbasan kazası Berat sancağıyla aynı hududa sahip bulunmakta olup ortada olması dolayısıyle ahalinin dili o kadar bozulmamış ve asıl şivesini kaybetmemiştir. Bu sebeple Keğa ve Toskaların kullandığı dile benzerse de onlardan daha geniş ve daha iyidir.

Toskalık dediğimiz yer üç kısma ayrılır; biri asıl Toskalık, ikincisi Laplık üçüncüsü Camlıktır. Bu üç kısmın da lisanları birbirinden farklıdır. Toska ve Lap arazisi birbirinden Macova'dan doğup Avlonya'da Seman iskelesinde denize dökülen Vibos nehri ile ayrılır.

Tepedelen kazası bu nehirle ikiye ayrılır. Nehrin sağında kalan kısım Toskalık sahilindeki kısım ise Laplıktan addolunur. Buna nazaran Tepedelen kazasının bir kısmı ile Berat, Timoriçe, İskrapar, İstarya, Beh-

liște, Oparla, Görice ve Klonya kazaları asıl Toskalıktır. Koniçe kazası da bu kısımdandır. Tepedelen kazasının diğer kısmı ile Avlonya, Delvine ve Kurulus ile Ergiri kazaları Lâplıktır. Fılat, Aydonat ve Margaliç kazaları çamlık bölgesine aittir.

Keğalıkta İşkodra mutasarrıfları tek başlarına hüküm sürerlerdi. Ali Paşa da Toskalıkta tahakküm etmek sevdasına düştü. Halbuki kendisi yüz haneye varmayan Tepedelen kasabasından olup Kurt Paşa'nın bölükbaşılarındanken talihi ve bahtı yaver gitmiş ve böylece meydana çıkmıştı. Öte yanda İbrahim Paşa gibi bir vezir varken Ali Paşa'nın Toskalıkta hükmetmesi kabil değildi. Buna rağmen Ali paşa İbrahim paşa ile pek çok uğraşarak onu hapse atmış sonunda devleti şüphelere düşürerek kendisi kötü duruma düşmüştür.

ŞAM OLAYLARI

İzamzade Abdullah Paşa hacı kafilesini Haremeyn'e götürp getirmekten âcizdir, bu nedenle 1222 (1807) senesinde azledildi. Yerine Genç Yusuf Paşa Şam Valisi ve Emir-ül-hacc oldu. Daha sonra Cürde başbuğuluğu ve Trablus Şam eyaleti ilâveten uhdesine verildi.

O sırada kim olursa olsun Şam valiliği herkesin yapamayacağı bir işti.

Fakat Arabistan'ın durumu İstanbul'ca gerektiği gibi bilinmediğinden geçen sene Hacı kafilesi için bir kapıcıbaşı özel mübaşir olarak gönderilmişti. Yusuf Paşa'nın Vehhabileri mahvederek Hacı kafilesini götürmeyi başarabileceği zannıyla kendisine emirler gönderiliyordu.

Yusuf Paşa Vehhabilere karşı hiç bir teşebbüste bulunmayıp Hicaz'a gitmek üzere yola çıkan hacılara birer tavsiye mektubu vermişti. Suud bın Abdülâziz de kendisine din telkin edercesine Vehhabiliği öven ve Vehhabiliğe davet eder anlamda bir cevap göndermişti.

Osmanlı Devleti içeride ve dışarıda birçok meselelerle uğraşırken, bu sıralarda Yusuf Paşa fırsattan faydalanarak mal toplamâ derdine düşüp ahaliye fazlasıyle zulmetmekten başka Hicaz için tertip edilenlerden de birçoğunu çalmakta idi.

II. Sultan Mahmut Han hazretleri kimsenin haberi olmaksızın, Sayda Valisi Süleyman Paşaya bu vazifesine ilâve olarak Şam eyaleti ve mülhakatının tevcih edileceği ancak bundan evvel Şam Valisi Yusuf Paşayı öldürüp mallarını Miriye göndermesi ve daha sonra da Mısır Valisi Mehmet Ali paşa ile haberleşerek Hicaz tarafına gitmesini emreden gayet gizli üç ferman ve bir hatt-ı hümayun çıkarıp memuriyetle Mısır tarafına giden Hazine-i hümayun Vekili İsa Ağa ile gönderdi.

İsa Ağa, Sayda'nın merkezi olan Akkâ'ya 1225 (1810) senesi Cemaziyelahırın 9 uncu günü vardı. Ancak Süleyman Paşa Taberiyye'ye gitmiş olduğundan orada buluştular.

Süleyman Paşa Arap yarımadasında hüküm süren kıtlık ve pahalılık sebebiyle Taberiyye'ye gitmişti. Yusuf Paşa da Hicaz'a gitmeyişine bunu özür olarak bildirdi. Arap yarımadasındaki aşiretler bu arada geçim zorluğu çekmekte olup Vehhabî reislerinden ve Âl-i Hubeyb'ten Ulyan isimli sergerde çok sayıda Arap aşireti ile su ve ot bulmak için Horan nahiyesine geldikleri sırada Yusuf Paşa bizzat Suud geldi zannıyla telâşlandı. Asker toplamak üzere teşebbüse geçti. Hattâ bu arada Süleyman Paşa'dan da yardım istedi. Kendisi de hemen mevcut askeriyle Şam'dan çıkıp Müzeyrib tarafına gitmişti.

Vehhabiler o vakit Müzeyrib üzerine hareket etmişlerdi. Aclün havalisi mütesellimi olan Şemdin Ağa onlara tesadüf edince ufak bir çarpışma oldu. Şemdin Ağa Muzeyrib kalesine sığındı. Vehhabiler kaleyi kuşattılar. Fakat yardıma gelen Yusuf Paşa kuvvetlerinin top seslerini duyunca kaçtılar ise de yolları boyunca rastladıkları Horan köylerini yakıp birçok çocuk, kadın ve biçareyi öldürdüler.

Yusuf Paşa'nın yardım isteyen mektubu eline geldiğinde Süleyman Paşa Cebel-i Lübnan hâkimi olan Emîr Beşiri'nin yetişmesiyle askerî ile Akkâ'dan çıkıp sınır başı olan Taberiyye'ye geçti. Kendisi için hazırlanan çadırlara yerleşti. Burada üç gün kalarak Yusuf Paşa'dan haber beklerken gelen İsa ağa ferman ve emirnameyi Süleyman Paşaya verip asıl memuriyeti için Mısır'a gitti.

Yusuf Paşa Ulyan'ın böylece Horan'a gelişi üzerine büyük telâşa kapıldı. Akkâ'dan yardım istedi, ki böylece Taberiyye'de kendi aleyhine bir ordu teşkil ettirmiş duruyordu. Süleyman Paşa bunun Allah'ın gizli lütfu olduğuna inanarak hayrette kalmış, öte yandan Yusuf Paşanın mal ve askerce bilinen kuvvet ve kudreti karşısında da endişelenmişti. Vehhabilerin kaçtıkları haberi alınınca kendisinin Taberiyye'den dönmesi lâzım gelince Emir Beşir'i çadırına çağırdı. Sırrını saklayacağına dair kendisinden yemin aldıktan sonra gelen evamir-i âliyyeyi göstererek sırrı açıklayıp (Eğer bana candan ve gönülden yardım etmek istersen Yusuf Paşa dönmeden Şam'a gidelim. Eğer buna cesaret edemezsen doğrusunu söyle ki ben de gelen emiri geri göndereyim) dedi. Emir Beşir her ne suretle olursa olsun yardım edeceğini bildirdi. Hemen Cebel-i Lübnan'da harp edebilecek kabiliyette ne kadar insan varsa toplamaya başladı. Süleyman Paşa da asker rüesayı (reisler) toplayıp kendilerine durumu gizli olarak bildirdi. Lüzumlu tedbirlerin alınması ve bu haber şayi olmamak şartiyle bütün yol ve geçitlerin tutulması suretiyle Şam'a doğru hareket ettiler.

Fakat Yusuf Paşa, Beni Sahar kabilesinden bir Bedeviden durumu öğrenip Muzeyrib'den hemen Şam'a geldi.

Süleyman Paşa ve Emir Beşir Kutna'da iken Yusuf Paşa'nın Şam'a geldiğini haber alan Süleyman Paşa Şam eşraf ve ekâbirine Şam'ın ken-

dislne tevcih edilmiş olduğunu ve bu sebeple şehre girmek üzere hareket ettiğini bildirmesi üzerine bu eşraf ve ekâbir mülâkata geldikleri zaman, kendilerine Padişah tarafından gönderilen evamir-i âliyye gösterilip bu emrin yerine getirilmesi gerektiği cihetle boyun eğmekten başka çare olmadığı anlatılarak nasihatte bulunuldu ve üç günlük bir zaman verildi. Adı geçenler Şam'a vardıkları zaman olanları anlattılar.

Yusuf Paşa kabul etmedi ve kaleye kapanarak müdafaa etmek hazırlığına başladı. Süleyman Paşa, üç gün geçip de haber çıkmayınca Emir Beşir ile Kutna'dan kalkıp Şam'a yakın Cüdeyde ve Daryan kariyelerine vardılar. (Recep ayı başları). Burada kendilerine karşı çıkan Yusuf Paşa'nın askeri ile savaşmağa başladılar. Yusuf Paşa askeri çok sayıda zayiat verip bozularak geri çekildi.

Bu yenilliş Yusuf Paşa'yı korkuttu. Hemen o gece Süleyman Paşa ordusuna bir baskın yapıp galip gelirse ne âlâ, aksi halde hemen bir tarafa kaçıvermek niyetiyle Şam'dan çıktı. Maiyetindeki asker kendisinin bu gidiş ve niyetini hissettiğinden, verilmemiş ulûfeleri de olduğundan, Yusuf Paşa'nın mal ve ağırlığını yağmaya başladılar. Yusuf Paşa, bu durum karşısında, kendi canına da kastedilebileceği korkusuyle hemen has hademesini yanına alıp önce Lazkiye'ye oradan da Mısır'a kaçtı.

Yusuf Paşa'nın kaçtığı ertesi sabah öğrenildi. Süleyman Paşa, Emir Beşir'le birlikte Şam'a girerek işleri idareye başladı. Akkâ, Beyrut, Hâman ve Humus'ta lüzumlu yerlere mütesellimler tayin etti. Emir Beşir memleketine döndü.

Suud İbn-i Abdülâziz Şam valisi hâlâ Yusuf Paşadır zanniyle (olanlardan haberi olmadığından) ona hitaben 4 mezhep bilginleriyle Vehhabi bilginleri bir araya gelip aradan anlaşmazlığı kaldırmak için bir münazara tertiplemek üzere bir cemiyet teşkilini teklif eden bir mektup göndermişti. Yusuf Paşa gerek buna gerekse Ulyan'dan gelen bozuk arapça ile yazılmış olan mektuba birer cevap yazdı.

Recep ayı sonlarında Süleyman Paşa'nın tatarı genç Yusuf Paşa'nın mağlûp olup Mısır'a kaçtığı hakkındaki yazısını İstanbul'a getirdi. Devlet ricali olanlardan bihaber olduklarından bu oldu bitti karşısında hem şaşırdı, hem de hayrette kaldılar. Bunun üzerine hemen Süleyman Paşa'yı öven ve çok önemli olan Hac işlerine yardım etmesi ve Mısır valisi ile haberleşerek Vehhabiler üzerine hareket etmesini bildiren bir emr-i âli gönderildi.

MISIR OLAYLARI

Mehmet Ali Paşa Kölemenlerin saldırılarını kırmış olduğu nalde onları bütün bütün ortadan kaldıramamıştı. Bu sebeple onlarla barışmak

yolunu seçti. Buna dair yapılacak görüşmeler için İbrahim Paşa ve Mısır Emirleri Mısır civarında bir yerde toplandılar. Hasan Paşa vasıtasiyle yapılan görüşmelerde Mehmet Ali Paşa'nın isteklerinden biri Mısır Emirlerinden istediğini askeriyle Vehhabiler üzerine savaşmak için gönderebilmekti. Ancak İbrahim Bey de eski hâdiseleri hatırlatınca Mehmet Ali Paşa'ya karşı olan emniyetsizlik yeniden baş gösterdi ve uyuşamayıp herkes geldiği yere döndü.

Evlâd-ı Ali Arapları hükümete ve Hünadi Arapları Emirlere tâbi idi. Kölemenler arasında anlaşmazlık olunca bir kısmı kâşifleri ve askerleri ile Mısır'a gelip Mehmet Ali Paşa'ya tâbi oldular. Ümeraya (Emirlere) tâbi olan Arap şeyhleri de bunları takip etti.

Mehmet Ali Paşa C. Ahırda Vehhabiler üzerine sefer adı altında hazırlanarak Sayd tarafına gidip Kölemenlerle savaşırken Şam valisi Süleyman Paşa'ya gizli emirler götürmüş olan Harem-i Hümayun ağalarından İsa Ağa Mısır'a geldi. Birkaç gün sonra da Divan kurulup Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İsmail Beye Mir-i miranlık hil'ati giydirildi.

Bu sırada Said'te Kölemenlerin mağlûp edildiği Kölemen emirlerinin bir kısmının imana geldikleri, diğer kısmının ise Kabli tarafına gittiği haberi geldi; üç gün şenlik yapıldı.

Şaban ayının ilk günlerinde Mehmet Ali Paşa Mısır'a geldi. İsa Ağa kaleye çıkıp kendisiyle görüştü. Hemen ertesi gün divan toplanıp İsa Ağa'nın getirdiği Mehmet Ali Paşa'nın Hicaz'a hareketini emreden ferman-ı âli okundu.

Aynı gün Şam'dan kaçan eski Şam valisi Genç Yusuf Paşa'nın Dimyat'a gelmiş olduğu öğrenildi.

Bu gibi firari ve mülteciler memleketin her tarafında iyi karşılanırdı, bu sebeple Tahir Paşa, Genç Yusuf Paşa'yı karşılayıp Şibre'ye götürdü.

Mehmet Ali Paşa'ya kılıç, kaftan ve Hicaz'a hareketine dair yüce emir götürmeğe memur edilmiş olan İsa Ağa da bu ayın sonunda İstanbul'a döndü.

Mehmet Ali Paşa, Hicaz'a gitmek üzere sefer hazırlığına başladı. Ancak bir taraftan da Mısır ümerasını bir kere daha tuzağa düşürüp Kölemen ocağını tamamen ortadan kaldırmak arzusunu herkesten gizli tutarak mağlûp ettiği Kölemenlerle barıştı. Aldanıp Mısır'a gelenlerine ikram etti. Bu ikramı da salhaneye giren koyuna ot vermek kabilinden bir hareketti.

Mehmet Ali Paşa Hicaz seferine hazırlık olarak Süveyş ve Kasîr iskelelerinde gemiler donatıp mühimmat ve zahire yığınakları yaptı ve çok yakın zamanda Hicaz'a hareket edeceğini bildirerek Bab-ı Aliye kuvvetli teminat verdi.

Mısır ve Şam taraflarında böyle kanlı savaşlar devam ederken Irak da fitne ve fesat yuvasıydı.

BAĞDAT OLAYLARI

Bağdat valisi Süleyman Paşa Abazalardan olup kendi istek ve rızasıyla memleketinden çıkıp dayısı olan eski Bağdat valisi Ali Paşa'nın yanına gelip orada yetişmişti.

Dayısının ölümünde takriben 22 yaşında olan Süleyman Paşa, onun yerine memleketi idare etmek üzere vali oldu. Dindar, insaf sahibi, âdil ve bundan başka pek çok iyi huylara sahip olduğundan kendisini bütün memlekete sevdirmiş, bütün aşiret ve kabileler kendisine itaat etmişlerdi.

Baban Mutasarrıfı Abdurrahman Paşa başkaldırdığı için 1807 R. âhırında bir ordu ile Kürdistan üzerine giden Süleyman Paşa Baban hanedanından Halit Paşa ile Köy sancağı mutasarrıfı Süleyman Paşa ve diğer livalar askerlerini maiyetine çağırdı.

Abdülcelil oğullarından Musul Mutasarrıfı Numan Paşa felçli olduğu için yerine Divan efendisi Ahmet efendiyi kendisine vekâleten Musul askerinin başına reis tayin ederek Süleyman Paşa ordusuyla gönderdi.

Abdurrahman Paşa'nın askeri, atak ve cesur olmalarına rağmen Süleyman Paşa kuvvetleri karşısında daha fazla duramadı. Mağlûp olan Abdurrahman Paşa İran tarafına kaçtı, bu savaş sonunda Baban mutasarrıflığı eski Köy sancağı mutasarrıfı mir-i mirândan Süleyman Paşa'ya Köy sanacğı da eski hazinedar Mehmet Beye verilerek Bağdat'a dönüldü.

Bu seferde Musul askerine kumanda eden Divan Efendisi Ahmet Efendi, gösterdiği liyakatle vali Süleyman Paşa'nın teveccühünü kazanmış olduğundan Bab-ı Aliye bildirilip Mir-i miranlık rütbesiyle Musul mutasarrıflığına münasip görüldü.

Bir divan efendisinin Mutasarrıf oluşu, o güne kadar mutasarrıflığı ellerinde tutan Abdülcelil oğullarına çok ağır geldiğinden fırsat kollamağa başlamışlardı.

Halit Paşa'nın Kürdistan'da haysiyet ve itibarı diğerlerine nisbetle fazlaydı. Abdurrahman Paşa'dan sonra Baban sancağının kendisine tevcihi, o da olmazsa Köy sancağıyla iltifatlandırılması gerekirdi. Süleymn Paşa her ikisini de yapmadıktan başka itibardan düşürürcesine Kerkük' te yerleştirmesi Halit Paşa'yı çok üzdü ve bir gün 5 - 600 atlısıyla Bağdat'a gidiyormuş gibi Kerkük'ten çıkıp İran'a geçerek Abdurrahman Paşa ile birleşti.

Bu durumda Süleyman Paşa'nın Baban Sancağında duramayacağı anlaşılmış oldu. İran'dan gönderilen bir şahıs Abdurrahman Paşa'nın affedilmesi için şefaatte bulundu. Bunun üzerine Süleyman Paşa azledilerek

Bağdat'a döndü. Abdurrahman Paşaya da Baban sancağı tevcih edilip hil'ati gönderildi. Halit Paşa ile birleşen Abdurrahman Paşa bu defa daha kuvvetli bir hale gelmiş oldu.

Bağdat Valisi Süleyman Paşa Kürdistan seferini savaşla kazanmışken kötü idaresi sonunda zararlı çıkmış aslında ince düşünen akıllı bir insan olduğu halde gençliği ve tecrübesizliği yüzünden muvaffak olamamıştır. Yine bu sebeple arası çok geçmeden daha büyük bir hata işledi.

Bazı kendisini çekemeyenlerin sözlerine uyup bazı aşiretleri yola getirmek için Musul mutasarrıfı Ahmet Paşa'yı Mardin tarafına gönderdi; Köy sancakbeyi Mehmet Bey de askeriyle onun maiyetine tayin edildi. Kendisi de Sincar eşkıyası ve o sırada Raka eyaletine geçmiş olan Elzafir Araplarını yola getirmek üzere 1224 (1810) senesi başlarında 5 batarya top ve cephanesi mükemmel bir ordu ile Diyarbakır'a doğru hareket etti.

Önce Sencar'a saldırdı. Bir köyü vurup kadınlarla çocukları esir edip ileri gelenlerini öldürdü. Fakat geri kalan köylerin ahalisi sarp yerlere sığınıp hücumları tesirsiz bıraktılar. Vali de buradan vazgeçip hiç bir sonuç elde edemeden döndü ve Elzafir Arapları üzerine yürüdü.

O tarihte Urfa toprağından addolunan Re'sül-ayn'a geldikleri zaman Musul Mutasarrıfı Ahmet Paşa ile Köy sancağı mutasarrıfı Mehmet Beyin Mardin - Diyarbekir arasında bulunan Şeyib halkıyla giriştikleri mücadelede yardıma muhtaç oldukları haberini aldı. Süt kardeşinin, Millo Timur paşa ve eski Baban mutasarrıfı Süleyman Paşa'nın üzerine başbuğ nasbedip Elzafir Araplarının oturdukları Belih'e gönderdi. Kendisi de gûya Ahmet Paşa ile Mehmet Beye yardım için ordusuyla Diyarbekir eyaletinin Direk nahiyesine çadırlarını kurdu. Bundan önce Şeyib ahalisi ile birkaç defa savaşmış onları bozguna uğratmış ve geri döndürmüştü.

Süleyman Paşa (Bağdat valisi) Diyarbakır köylerinden bazılarını vurdu. Dirik nahiyesini de para cezasına bağladıktan sonra Mardin tarafına geldi. Sultan yaylasında yerleşerek Araplar üzerine yolladığı kuvvetlerin gelmesini beklemeğe başladı.

Araplar üzerine gönderdiği askerin kumandanı olan süt kardeşi Ahmet Bey reislikten habersiz, iş bilmez, söz dinlemez, bir insan olduğundan Belih'e gelir gelmez tertipsiz ve tedbirsiz olarak Elzafir Arapları üzerine saldırıya geçti. Arapların çok az bir müdafaası askeri bozup perişan etti. Askerin kimi Urfa ve Diyarbekir, kimi Mardin ve Musul taraflarına aşiretler atlısının her biri bir başka tarafa kaçıp dağıldı. Başbuğ yanında kalan az miktarda askerle pek fena bir halde Sultanyaylasına çıkageldi.

Artık burada kalamayacaklarından oradan hareket ettiler. Bin belâ ve güçlükle Nusaybin nahiyesine gelip Ca'ca' nehri kenarına indiler. Süleyman Paşa bizzat geri dönüp Elzafir Araplarından intikam almak istedi. Fakat gözü yılmış olan askerin itirazları karşısında çaresiz bu davadan vazgeçmek zorunda kaldı. Bağdat'a dönerek Musul'a geldi. Topkapısında ordusunu kurdu. İki gün orada kaldı. Üçüncü gün hareket emrini verdi. Fakat daha çadırlar kaldırılmağa başlanmak üzere iken Musul içinde çıkan bir olay üzerine tüfekler patlamağa başladı.

Ahmet Paşa'nın Musul'a mutasarrıf olarak atanması yerli beyleri yani Abdülcelilzadeleri gücendirmişti. Bunlar bir vakit ve fırsat kollamakta idiler. Yukarıda anlatılan sefere iştirak edenler durumu yakından gördükleri için Süleyman Paşa korkusunu içlerinden atıp hepsi birleşerek Esat Beyi Ahmet Paşa aleyhine düşürdüler. Kendi taraftarlarını Esat Beye yardım için kandırdılar. Ahmet Paşa ve Esat Bey arasındaki kin ve düşmanlık ateşi tam Vali Paşa'nın oradan ayrılacağı gün alev aldı. Esat Bey konağına kapanıp Ahmet Paşa ile cenge başlayınca sökülmeğe başlanan çadırlar yeniden kuruldu. Beyler orduya davet olunup Esat beyden başka hepsi geldiler. Ordu kaleyi hisarının hendeğine kadar tutmakta olup içeride gittikçe kızışan savaşta atılan kurşunlar orduya isabet etmeğe başladı. Bunun askeri karıştıracağı düşünülerek memleketin bir saat alt tarafında ordu kuruldu. Beyler bundan faydalanıp şehre girerek Esat beye yardım ettiler. Ahmet Paşa dayanamayıp şehirden çıktı ve yanında üç kişi ile orduya geldi.

Süleyman Paşa bu olaydan sonra Musul önlerinde daha fazla duramayıp Keşaf'a geldi. Ahmet Paşa'yı bir miktar askerle orada bıraktı. Kendisi Bağdat'a döndü.

Bağdat'ta sabık Hazinedar Abdullah Ağa ile eski Başçuhadar Tahir ağanın bu sırada kendine muhalif bazı dedikodulara cesaret ettiklerini bazı casuslardan öğrenince ikisini de Basra'ya sürdü. İmadiye sancağında topladığı askerle Ahmet Paşa'ya yardıma gitti. Fakat geç kalmıştı. Zira askerin Keşaf'tan bir saatlık yere gidişi sırasında Ahmet Paşa ile Esat Paşa savaşa giriştiler. Önceleri Ahmet Paşa galip durumdaydı. Ahmet Paşa arkasından gelen bir kurşunla ölünce Musul mutasarrıflığı Esat Beye kaldı.

Devlet-i Aliyye mensubu olan Ahmet Paşa'ya bu derece gadrolunduğu Bağdat'ta duyulunca Süleyman Paşanın süt kardeşi Ahmet bey başkanlığında toplanan asker Erbil'e gelip bazı aşiretleri ve Musul'un köylerini yağma etti.

Halbuki Süleyman Paşa iyi huylu âlimlere, dindarlara hürmet eder, şer'i hükümleri yerine getirmekte gayret gösterir bir kimse olup mal müsaderesi ve kısastan başka ölüm cezasını kaldırmış, mahkemelerde harc alınmasını menetmiş ve şer'iyye hâkimlerine Bağdat hazinesinden maaş

tahsis etmiş olması bakımından takdire değer Ancak kendi iyi niyetinden değil Vehhabi mezhebine meyilli ve eğri düşünceli bazı Bağdat âlimlerinin sözlerine uyarak onları taklit yolunda hareket etmiş olması bakımından da itiraz edilebilirdi.

Kaldı ki, gerek başkentte, gerekse memleketin sair yerlerinde yapılagelen işleri bir valinin zulmüdür diye kendi kendine kaldırması, bağlı olduğu devletin zulmünü ortaya koymak demek olduğundan, devlet erkânının dikkatini çekmiş ve devletçe kendisinden Vehhabilerin zararlarını defetmek umulurken onun bu şekilde hareket etmesi hakkındaki emniyeti ortadan kaldırdı.

Bunun üzerine Diyarbakır ve Urfa taraflarından gönderilen şikâyet mektupları hükümetin infialini arttırmış hele selefleri Süleyman ve Ali Paşaların muhallefatı bedeli olarak uhdesinde bulunan on bin keseyi ödemekte gecikmesi hakkındaki şüpheleri kuvvetlendirdi.

Abdülcelilzadelerin Ahmet Paşa'yı Musul'dan çıkarmaları üzerine Süleyman Paşa, Ali Paşa'nın tekrar Musul'a getirilmesi hususunda bir ferman-ı âli çıkarılması için müracaatta bulundu. Fakat bu ferman hemen çıkarılmayıp Serdar-ı Ekrem ile haberleşmeye tâlik edildi. Hemen arkasından kaymakamlık tarafından, Ahmet Paşa'nın öldürüldüğüne ve Musul'un Esat Beye tevcih istidasına dair gelen evrak, Padişaha takdim olundu. (Bir hâdise ortaya çıktığında hemen bunun sebep ve başlangıcı nedir, neden olmuştur bilinip ona göre gerekenin yapılmasına başlanır. Beldeleri ve memleketleri korumanın usul ve kaidesi budur. Hal böyleyken mer'i usullere uymayıp bir başka tarafa teşebbüs etmek, esas madde garaza bağlı olunca işin neticesi böyle olacağı açıktır. Sadrazam bugünlerde düşmana karşı müdafaa işiyle meşguldür. B maddeyi ona yüklemenin anlamı yoktur. Yüksek iradem İslâm beldelerinin, fukara ve tebaanın emniyet ve selâmette olmasıdır. Musul'un kime tevcih en uygun olduğu gerekenlerden araştırılsın ve görüşülsün) diye bir hattı hümayun sâdır oldu. Durum görüşüldü. Musul taraflarının aşiretlerin toplandığı yer olduğundan yabancı bir vali civarı tanımaması sebebiyle uyamayacağından buranın yine o semtler hanedanından bilhassa Abdülcelilzadelerden Hüseyin Paşa, Fettah Paşa, Süleyman Paşa ve Emin Paşa evlâtlarından en dirayetlisine tevcihi uygun görüldü. Abdülcelilzadelerden o zaman hayatta olan 28 kişi arasından hâlen mütesellim olan Esat Bey ile, Hasan Bey ve Mehmet Paşazade Mahmut bey bu işe aday gösterildilerse de Esat Beyin malen ve Hasan Beyin bedenen zayıf olmaları sebebiyle Mahmut bey en münasibi görüldü. Ahali kendisinden memnun olduklarından Mir-i mirani rütbesiyle Musul eyaleti Mahmut Beye tevcih edildi. Ahmet Paşa'nın terekesine bir memur tayin edildi.

Esat bey bu hâdiseyi kendi menfaati için tertiplemişken sonunda mutasarrıflık Mahmut beye verilip kendisi mahrum kaldı.

Rus harbiyle uğraşılırken devletin içerideki güçlüklerle uğraşacak zamanı olmadığı halde eski Reis-ül-küttablardan Halet efendi, Süleyman Paşa'nın bu yersiz hallerinin ıslâhı ve miri borcunun tamamen ödetilmesi, olmazsa azliyle yerine bir uygununun tayini için tam salâhiyetle görevlendirilerek Bağdat'a gönderildi.

Halet efendi Bağdat'a varır varmaz Süleyman Paşa ile buluşup beraberindeki emirleri gösterip borcu olan on bin kese akçenin ödenmesini teklif etti. Birkaç gün misafirhanesinde kalıp paşa tarafından herhangi bir harekette bulunulmadığını görerek birkaç defa daha hatırlattı. Mânâsız itirazlardan başka cevap alamadı. Nasihatlerinin tesirsizliği karşısında Padişahın fermanına göre hareket etmemesi halinde pişman olacağını söyledi. Süleyman paşa devletin zayıflığına karşı kendi kuvvetini, Bağdat'ın hükümet merkezine olan uzaklığını düşündüğünden bu ihtarlardan asla mütenebbih olmadı. Nihayet borcunun çok azını ödeyeceğine dair soğuk bir cevap yazarak Halet Efendiyi geri gönderdi.

Basra mütesellimi Selim Ağa da Süleyman Paşa'dan korktuğu için muhalefete cesaret edemezdi. Halet Efendinin bu şekilde geri gönderilmesi üzerine yön değiştirip muhalefete geçti. Süleyman Paşa onu azlederek süt kardeşi Ahmet Beyi maiyetine verdiği yeterince askerle Basra'ya gönderdi. Selim Ağa bunun Belih denen yerde Elzafir Arapları üzerine giden ve rezil olarak dönen kimse olduğunu bildiği için asla korkmuyordu. Fakat Ahmet Beyin arkasında olan Süleyman Paşa'nın kuvveti ile başa çıkamayacağını anladığından bir sandala binip bu şehrin iskelesine kaçtı. Ahmet Ağa da kolayca şehre girdi.

Süleyman Paşa'nın Elzafir seferinden dönüşünde Basra'ya sürgün ettiği sabık Hazinedar Abdullah Ağa ile Çuhadar Tahir Ağa birkaç ay sonra affolunarak Bağdat'a gelmelerine izin verildi. Fakat Süleyman Paşadan emin olmadıkları için Kurna'ya vardılar. Bir müddet daha kaçarak Hüveyze üzerinden geçip Luristan dağlarını aştılar. Kürdistan'a gelip Baban mutasarrıfı Abdurrahman Paşa'nın yanında kaldılar. Dolayısıyle Abdurrahman Paşa kendilerine ikram edip hürmet gösterdi.

Şimdi Kürdistan'da Süleyman Paşa'ya karşı kullanılacak bir kuvvet vardı. Ayrıca Musul mutasarrıfı olan Abdülcelilzadelerden Mahmut Paşa da Süleyman Paşa aleyhine kullanılmağa istidatlıydı.

Halet efendi Süleyman Paşa'nın kötü davranışlarını Dersaadet'e bildirdiği halde Paşaya karşı hiç bir kırgınlık işareti göstermeden Musul'a giderek İstanbul'dan gelecek cevabı beklemeğe başladı.

Elzafir seferine gidip gelene kadar Diyarbekir yolu üzerindeki köylere el atarak her birine türlü zarar vermiş olan Süleyman Paşa hakkında Musul'un âyân ve eşrafı tarafından şikâyet haberleri gönderilmiş ol-

duğundan devlet erkânı arasında ona karşı bir infial uyanmış ve hele Halet efendinin mektubu da alınınca padişahın gazabı alevlenerek Süleyman Paşa'nın azli ve yerine bir münasibinin kaymakam nasbı ve Irak topraklarının sair işleri hakkında Halet Efendiye olağanüstü yetki verildi. Ayrıca isim yerleri açık bırakılan kaymakamlık fermanı vezirlik ve valilik mensubu da çıkarılıp kendisine gönderildi.

Bu yüce emirler Halet efendiye Musul'da iken vâsıl oldu. Musul mutasarrıfı Mahmut Paşa'yla görüştükten sonra Abdurrahman Paşa ile de haberleşti, gelen cevapta kendisinin böyle önemli bir hizmeti şevkle göreceğini anladığı sabık Hazinedar Abdullah Ağayı beraberine alarak mevcut askeriyle birlikte verilen karara göre, yolda karşılaşmak üzere hareket etti. Halet efendi ile Mahmut Paşa birlikte Mısır'a doğru yola çıktılar. Halet Efendi beraberindeki kaymakamlık fermanının Abdullah Ağanın ismine doldurup her tarafa gönderdiği Ferman suretleriyle Abdullah Ağanın kaymakamlığını ilân etti. Kürt ve Arap aşiretleri şeyhlerine piyade ve süvari tüm askerleriyle kendisine iltihak etmeleri için beyannameler gönderdi.

Halet Efendi Abdurrahman Paşa ve Abdullah Ağa ile Kerkük'te buluştu. Buraya kadar birçok aşiret şeyhi kendilerine iltihak etmiş bulunuyordu.

Süleyman Paşa keyfiyetten haberdar olunca mukabele etmek üzere Kethüdası Feyzullah Ağayı yeterince askerle gönderdi. Feyzullah Ağa Halis Nahiyesine gelip Hurahbat denilen yerde metris kurarak müdafaa durumuna geçti. Halet Efendi de onun karşısına ordu kurdu.

Birkaç gün iki tarafın çerhacıları neticesiz çarpışmalar yaptılar. Halet Efendi bu müddet içinde Padişahın Süleyman Paşaya olan kin ve soğukluğunu Bağdat içinde yaydı. Bunun üzerine Bağdat'ta bulunan Musul'lu Abdurrahman Ağa diğer Yeniçeri Ağası İsmail Ağa üzerine yürüdüler. Ağanın başını kesip İç kaleyi de zaptettikten sonra kaledeki Kös'ü çaldılar. Bunun üzerine yeniçeriler ve ahalinin çoğu kendilerine tâbi olarak Valiye karşı harekete geçtiler.

Süleyman Paşa memleketi ahalisinden emin iken böyle birdenbire umulmadık bir hâdisenin çıkışı karşısında çok üzüldü. Hemen yanında bulunan Enderun Ağaları ve musahipleri ile cephe alıp müdafaaya geçti. Öğleden ikindiye kadar devam eden bir çarpışma oldu. Başlarında muktedir bir zabit olmadan çarpışan halk Kölemenlerin şiddetli ateşine dayanamayıp dağıldılar. Süleyman Paşa İç kaleyi tekrar eline geçirdi. Abdurrahman Ağa da katletmiş oldukları yeniçerinin başını alıp Halet Efendi ordusuna götürdü.

Halet Efendi Bağdat'a bir saatlik mesafede ordusunu kurdu. Abdullah Ağa vasıtasiyle Kölemenlerin bir takımını kendi tarafına çekmeğe başlayınca Feyzullah Kethüda artık orada duramayıp Bağdat'a döndü.

O sıralarda Süleyman Paşa'nın mühürdarı olan zat —ki Halet Efendi ile Paşa arasında haberleşmeye aracılık ediyordu— ın anlattığına göre bir gün Halet Efendi konuşmaları sırasında kendisine «Paşamız açık elli ve merhametli, dindar ve işinin erbabı, iktidar sahibi bir vezirdir. Devlet-i Aliyyenin düştüğü iç ve dış felâketlerde kendisinin saltanat-ı seniyyeden tarafa ve kurtuluşuna yardımcı olacağı ümidinde idim. Böyle olmayınca iki bin kese ile bu işi halletmek kabildir. Böyle kendileri de yerlerinden koparılıp alınmazlar) demiş. Süleyman Paşa bu söz nakledildiğinde para vermek teklifine aklı yatmıştı ki orada hazır bulunan Divan Efendisi (Ağa, sen İstanbul'un halini bilmez gibi söylersin. Sen bu parayı verecek olsan devlet ricali para tamahına düşecekler ve isteklerinin ardı arası kesilmeyecek. Ne kadar da versen işe yaramayacak. Bu sebeple hemen ümitlerini kesmek gerektir) demiş Paşa da (Bunlar böyle zamanda mizaca uygun tatlı sözler ederler, sıkışınca da çekilip efendilerini yalnız bırakırlar. Devlet-i Aliyye ile başa çıkılmaz. Aykırı hareket edenler rahat yüzü görmezler. Gördüğünüz bu şeyleri merhum Süleyman Paşa teşkil etti ve sırf devletin rızasını hâsıl etmek için hazineler sarfederek Milli Timur ile Vehhabiler üzerine mükemmel ordular çekti. Daha başka küçük büyük hizmetlerde de bulundu. Şimdi Halet Efendi ümidini kesip yakında bir ordu ile üzerimize gelir. O zaman, bu efendiye İmam-ı Azam kasabası zabitine bir tezkire yaz desem yazmaya çekinecektir) diyerek dışarı çıkmış. Halet efendi ordusu ile Başdolap menziline gelmiş. İmam-ı Azam, Mütevellisine bir yazı gönderilmesini isteyen paşaya Divan Efendisi (Efendim, Halet efendi yazımı tanır. Zaten kulunuza kırgın ve dargındır, bu sebeple cesaret edemem. Affediniz!) diye itiraz etmiş. Bunun üzerine Mühürdar tezkireyi yazıp mühürletmiş.

Süleyman Paşa ocaklıdan ve diğer ahaliden ümidini kesmiş ve hele aşiretlerle kabilelerin, ekâbir ve emirlerin de Halet efendiden yana olduklarını görünce kesenin ağzını açıp bol miktarda hediye ile asker sınıfını kendi tarafına çektikten sonra var kuvvetiyle Halet efendinin karşısına çıktı. İki taraf Bağdat'a bir saatlik mesafede birbirlerine girdiler.

Süleyman Paşa'nın topları çok ve topçuları talimli idi. Ayrıca tüfekli piyadesi de çoktu. Halet efendinin askerinin çoğu aşiret atlısı idi. Her ne kadar Baban Mutasarrıfı Abdurrahman Paşa askerinin cesareti, iyi vasıflı oluşu ve gayretliliği biliniyor idiyse de onlar da hafif süvari birliklerinden ibaretti. Ayrıca gelirken beraberinde getirdiği Derne ve Baclan mutasarrıfı Abdulfettah paşanın askeri de onunkilerden addediliyordu. Abdülfettah paşa zorla gelmiş olduğundan sebat ve sadakati şüpheliydi.

Abdurrahman Paşa Süleyman Paşanın topları üzerine saldırıp kargılarını topların ağızlarına dayadıkları halde Kölemenlerin Abdülfettah

Paşa'nın gevşeklik ve hainlikle bayağı yan çizmesiyle Kürt askerlerinde bir huzursuzluk, zayıflık arız oldu. Abdurrahman Paşa'nın amcazadesi Ahmet Paşazade Abdülâziz Beyin birkaç yüz adamının peşpeşe düştüğünü görünce bir paniğe kapıldı. Biraz sonra da kendisi kalan askeriyle ricate mecbur oldu. Muharebe meydanı Süleyman Paşa'ya kalmıştı. Artık akşam olup etrafı karanlık bastırdığından savaşa ara verildi.

Süleyman Paşa ertesi gün işi bir hücumla bitirecekti. Süleyman Paşa geceyi memnun olarak geçirirken Halet efendi üzüntü ve ıstırap içinde idi. Halet efendi askerlerinde bir çözülme göze çarparken Süleyman Paşa askerinin yarısından çoğu Padişahın Fermanı korkusuyla Bağdat'a kaçtılar.

Buna rağmen Süleyman Paşa kalan askeri ile sabah erkenden Abdurrahman Paşa koluna hücum etmek düşüncesindeydi. Ancak askerin kalanı da geceleyin kaçmıştı. Süleyman Paşa sabahleyin iş işten geçmiş olduğunu gördü. Bizim enderun tamamen dağılmış, yanında yalnızca has odalılardan 150 kadar delikanlı kalmıştı. Bunlar da vali sarayındaki odaları ile mektepten başka bir yer bilmeyen, Bağdat'ın sokak ve pazarlarında dolaşmamış hocaları ile Lâlalarından başka kimseyle konuşmamış olduklarından şaşırıp kalmışlardı.

Şimdi Süleyman Paşa dünya halini, tecrübesizlik dolayısıyle kendi başına hareketinin cezasını ve dalkavuklarına uyup Devlete aykırı olmanın fena sonunu anladı. Ne fayda ki iş işten geçmişti. Artık kendi başının kaygısına düşüp 10 - 15 kadar adamıyla Bağdat'ın doğu tarafına kaçtı. Birkaç saat yol aldıktan sonra o tarafta çadırlarda yaşayan Rufailer şeyhi kendisini karşıladı ve «Efendim ene abdüke ve hadimike» (Efendim kulunuz ve hizmetkârınızım) diye o civarda bulunan Şemer Toka aşiretlerinin obalarına kadar kılavuzluk yapmayı üzerine alıp kendisine iyice inandırdıktan sonra bir fırsatını bulup Paşayı öldürdü ve başını kesip Halet Efendiye hediye olarak takdim etti.

Haber duyulunca Süleyman Paşa'nın hizmetkâr ve ağaları Halet Efendi ve Abdürrahman Paşa ile görüştüler. Kendilerine Abdullah ağa tâbiiyeti kabul ettirilerek Ağa'nın kaymakamlığı teyit olundu. Ahmet Kâhyanın kardeşi Abdullah Bey Kâhya merhum Süleyman Paşa'nın damadı Davut efendi Defterdar, Abdullah Ağanın Basra'ya sürülüşünde arkadaşı bulunan sabık çuhadar Tahir Ağa hazinedar, evvelce Yeniçeri Ağası olan İsmail Ağanın yerine Paşanın kesik başını Halet Efendiye getiren Musullu Abdurrahman Ağa yeniçeri ağası oldu. Halet Efendi bu tür işlerle bir hafta kadar dışarıda kaldıktan sonra büyük bir alayla Bağdat'a girip Abdullah Ağa'yı vali sarayına yerleştirdi.

Bağdat'ın irsaliyesi o tarihe kadar 4000 kese akçeydi. Halet Efendinin üzgün olarak Bağdat'tan Musul'a gidişi sırasında Abdurrahman Paşa 1000

ilâvesiyle bunu 5000 kese akçeye çıkarmak üzere mülhakatiyle Bağdat'ın kendisine tevcihini Bab-ı Aliden istedi. İtibarlı adamlarından birini İstanbul'a gönderdi. 4000 akçe o zamanın rayicine göre azımsanacak para olmadığından ve Bağdat'ın Kölemenlerden temizlenmesi de meselelerin en önemlisi olduğundan bu hususta Halet Efendiye yazılıp sorulmuş o da: (Abdurrahman Paşa'nın taahhüt ettiği 5000 kese Bağdat valilerinin veregeldiklerine nazaran pek çoktur. Ancak Paşa'nın Irak hükümet merkezinde kalabilmesi Kölemen ocağının tamamen ortadan kaldırılmasına ve bunun da pek çok kan dökülüp nice yuvaların sönmesine bağlı olduğundan başka, Irak hükümetinin Baban Hanedanına geçmesini gerektirir. Her ne kadar Kölemenler Bağdat'ı benimsemiş ve Valilerin azil ve değiştirilmeleri bazı güçlükleri doğurmuş ise de itibar ve makamlarını muhafaza için yabancılara sığınıp onları işlerine karıştırmayı kabul etmezler. Baban hanedanlarının öteden beri birtakımı devleti âliyeye itaat ederken diğer bir kısmı da İranlılar tarafını tutarlar. Böylece iki tarafta da elleri vardır. Binaenaleyh Irak hükümetinin Abdurrahman Paşa'ya verilmesi birçok mahzurlar doğurur) diye cevap verdi.

Aslında buranın Kölemenler elinden temizlenmesi Devletçe arzu olunan maddelerden biri ise de Devletin asıl maksadı, burasını da diğer eyaletler tarzına sokmaktı ve Baban hanedanına vermek daha çok zararlı görüldüğünden Abdurrahman Paşa'ya valilik verilmemişti.

Halet Efendi Bağdat'ta bir ay kadar kaldı. İleri görüşlülüğüyle Irak meselelerini tetkik ettikten sonra ahalinin, İranlı olan Abdurrahman Paşa'nın araya girmesiyle kaymakamlığa getirilen Abdullah Ağaya rağbet etmeyip cümlenın merhum Süleyman Paşa'nın oğlu Sait Bey tarafını tuttuğu kendisine duyuruldu. Halet Efendi de fikren buna meylederek Yeniçeri ağası Musullu Abdurrahman Ağaya izin vererek gizlice ocaklı vesair ahaliyi Abdurrahman Paşa'nın askerini Bağdat'tan atıp Abdullah Ağanın azliyle yerine Sait Beyin nasbı hususunda teşvik ve tahrik etti. Bir gece birdenbire hepsi birden ayaklanıp metrisler yaparak cenge hazırlandılarsa da Sait Bey hiç bir ihtiyacı olmadığı pederinden sonraki valiler hep babasına bağlı olanlar olup kendisine son derece hürmet edildiğini hükümet işini üzerine almaktansa evvelce böyle refah içinde ve sayılır bir kişi olarak yaşamayı tercih ettiğini bildirince Kölemenler Abdurrahman Paşa ile birleşerek ocaklı ve halkın üzerine yürüdüler. Birkaç saat içinde memleketli mağlûp olup cemiyetleri dağıldı. Reisleri olan yeniçeri ağası Abdurrahman Ağa kaçtı. Evvelce Kerkük Ağası olan Kasım Ağa Bağdat yeniçeri Ağası tayin olundu. Kaymakam Abdullah Ağa da genel af ilân ederek kavga bertaraf olundu.

Eğer memleketli bu çarpışmada kazanıp da Abdurrahman Paşa Bağdat'tan çıkarılıp Sait Bey kaymakam olsaydı onun da azledilip dışarıdan

bir vali tayin edilerek buranın da diğer eyaletler durumuna konması ihtimali vardı. Sait Bey valilikte karar kılıp da Kölemen ocağı yine işbaşında olsaydı Ocaklı ile ahalinin sözü geçecek ve evvelki gibi Kölemenlerin tahakkümü altında kalmayacaklardı. Bu ince noktaları hesaplayan Kölemenler Halet Efendi için: «Bu Devletli burada her gün yeni bir oyun çıkararak bizi birbirimize düşürerek kırdıracak diye hep birden kaymakam Abdullah Ağa'nın yanına toplandılar. Âlimler, ocaklılar ve memleket ileri gelenleri getirtilerek Halet efendinin ikide bir azil ve nasba kalkıştığı, bu gidişin pek çok kan dökülmesine sebep olacağı izahlıca anlatıldı. Bu mutalealar onaylanarak Halit Efendinin bundan böyle Bağdat'ta bırakılması mahzurlu olacağından hemen geri gönderilmesi ittifakla münasip görüldü ve durumu Halet Efendiye bildirmek üzere muhzır başı gönderildi. Halbuki Halet efendi, ikametgâhının etrafı evvelden askerle çevrili olduğunu görerek üzüntülü ve düşünceliydi. İşin sonunun ne olacağını düşünürken Muhzır Ağa gelip umumun kararını bildirdi. Halet Efendi ona (Bu nasıl bir iştir, bu fitne ve fesat doğuran sözler nerelerden çıkıyor. Nasıl meydana geliyor. Abdullah Paşa'nın Vezirlik mensuru ile memur edildiği emri bile geldi. Okutmak üzereyiz. Haydi, git Paşa hazretlerine duamızı ilet ve müjdele. Hemen saraya varıp mensur ile emr-i âliyi okutturacağımı söyle) deyip gönderdikten sonra beraberinde getirdiği menşur ve fermandaki isim yerlerini doldurup saraya gitti. Kurulan divanda okutturarak Abdullah Paşa'nın vezirliğini ve valilikte kaldığını ilân etti. Abdullah Paşa da birkaç gün içinde yol hazırlıklarını yaparak ikram ve hürmetle İstanbul'a gönderdi.

Bağdat'ı Kölemenlerin tahakkümünden kurtarmak çok tehlikeli bir iş olup buna Halet Efendi muvaffak olamadı. Fakat maktul Süleyman Paşa'dan istenen meblâğın tamamen alınmasıyle beraber devletin şan ve şerefini yükseltmeğe muvaffak olmuş rahat bir kalple memleketine döndü.

Halet Efendi Bağdat'a giderken padişahın huzuruna girerek iltifata mazhar oldu ve sözlü olarak bazı emirler verilmişti. Halet efendinin Bağdat işini iyi bir şekle bağladıktan sonra dışarlardaki bütün zorbaların da hakkından gelinerek Saltanat-ı Seniyye'nin istiklâline hizmet etmek temennileriyle sözünü bitirmiş ve Padişahın pek hoşuna gitmişti. Bağdat'tan muvaffakıyetle dönünce padişah yanında kıymeti ve meziyyeti artı. Kendisini tavsiye eden İbrahim Bey padişahın yakınlarından olup Sert Mahmut Han mühim işlerde kendisiyle görüşürdü. Bu defa bu gizli iş görüşmeleri Halet Efendiye devrolarak kendisi Saltanat müsteşarı olmuştur.

Halet Efendinin orduyla Bağdat'a girişinden birkaç gün sonra Musul Mutasarrıfı Mahmut Paşa hastalanıp ölünce Abdurrahman Paşa'nın oyuy-

la bulunan Abdülcelilzadelerden Süleyman Paşa'nın oğlu Ahmet Bey, kaymakam ve Musul ordusu başbuğu nasbedildi. Halet efendi İstanbul'a gelince yapılması gereken işleri saltanat erkânına arzederek Musul eyaleti, yüksek vezirlik rütbesiyle Hüseyin Paşa oğlu Sadullah Beye tevcih edildi. Musul eyaleti müstakil olunca da Bağdat valisinin tesir sahası daraldı.

İçeride bunca gaile ile meşgul olan Osmanlı Devleti dışarıda da Rusya gibi büyük bir düşmanla pençe pençeye uğraşıyordu.

İran devleti de o sırada Ruslarla harp halinde olduğu halde iki islâm devletinin birbirleriyle birleşip yardımlaşmamaları pek gariptir.

İran devletinin askeri ve mülki idaresiyle görevlendirilmiş olan İran Şahının veliahtı Abbas Mirza'nın İran'dan gelip İstanbul'da ikamet eden İran maslahatgüzarı Hacı Hüseyin Ağa vasıtasiyle takdim olunan yazısında Osmanlı Devleti ile İran devleti arasındaki islâmî alâka dolayısiyle kuvvetlendirilen saflık, karşılıklı muhabbet ve himayeden bahsedilerek Çıldır Valisi Selim Sabit Paşanın düşmana karşı koymadaki gayretine şahadet edilmekte onun aleyhinde olan Şerif Paşa'nın da Devleti âliyyeye sadakatsizliği şikâyet ediliyordu. Sadaretten verilen cevapta Şerif Paşa'nın Trabzon'dan azledildiği yerine Çerhacı Ali Paşa'nın tayin olunduğu ve sabık Emir-el-hac İbrahim Paşa'ya da Şark tarafı seraskerliği ile Erzurum eyaletinin tevcih olunduğu ve kuvvetli din bağı gereğince müşterek düşman olan Ruslar üzerine birleşmiş olarak hareket etmenin lüzumlu bir iş olmasıyla işlerin yürütülmesi için büyük müvellâlardan Yasinizade Abdülvehhap efendinin elçilikle İran'a gönderileceği yazıldı.

İbrahim Paşa Erzurum'a varmadan Veyszade Emin Ağa mütesellim tayin olundu. Erzurum'da İbrahim Paşa Yüksek isteklere uygun işler yapmağa muvaffak olamadığından azil ve Tokat'ta ikamete memur edildi. Yerine o havalinin sözü geçer, önemli kişilerinden olan Emin Ağa Doğu bölgesi seraskeri ve yüksek vezirlik rütbesiyle Erzurum valisi oldu.

Yasinî zade Abdulvehhap Efendinin İran Şahı Fetihali Şah yanına elçilikle gitmesi 7 - 8 ay geciktikten sonra Ramazan ayında hazırlanan padişah hediyeleriyle Abbas Mirza'ya hitaben yazılan Name-i hümayunu teslim alıp Şeker bayramından sonra İstanbul'dan çıkıp İran'a gitti.

O sırada Ruslar 18 gemi ile Trabzon civarına bir miktar asker döktüler. Çerhacı Ali Paşa vesair memurlar bunların üzerine saldırarak öldürdüler. Kılıçtan arta kalanların da bozularak gemilerine canlarını atıp kurtuldukları haber alındı. Bu sırada bazı galibiyet haberleri alındı. Meselâ Rus kumandanı Turmasof ordusuyle Ahıska kalesi üzerine bir yürüyüş yapmış ise de Şerif Paşa maiyetindeki askerlerle kuvvetle müdafaada bulunarak Ruslar bozulup perişan olarak ricat etmişlerdi.

1810 SENESİ OLAYLARI

Ahıska muharebesi esnasında çok sayıda asker göndererek yardımda bulunan Kars muhafızı Mir-i mirandan Abdullah Paşaya yüksek vezirlik rütbesi ihsan olundu.

Yasinizade Abdullah Efendi Şakir ve Hayret Efendilerle birlikte İran'ın başkenti olan Tahran'a vardılar. Fetihali Şahın emriyle sadrâzam Mirza Şefi'in konağına indiler. Âdet üzere Şah ile mülâkatta bulunarak hediyelerini teslim ettikten sonra Abdülvehhab efendi vazifesi icabı, İran devleti tarafından Baban paşalarının bilhassa Abdurrahman Paşa'nın himaye edilmemesi ve ihtiyaç anında Ahıska ve Kars taraflarında bulunan devleti âliyye memurlarına yardım edilmesi hususlarını tebliğ etti. Buna mukabil Fetihali Şah, Şehrizor ümerasının İran devletinin re'yi de alınarak seçilmesi, Bağdat valilerinin İranlıların rızalarına göre hareket te bulunması şartlarını teklif etti. Bunun üzerine Abdülvehhab Efendi Tebriz'e gidip Abbas Mirza'nın yanında bir vakit kaldı.

Asıl maksat iki islâm devletinin müşterek düşman üzerine birleşerek hareket etmelerinden ibaret olduğu halde, İran devleti Şehrizor mutasarrıflarının seçilip tayin edilmeleri gibi Osmanlı Devletinin iç işlerinden olan bir işe karışmak istemesini en sonda Abdurrahman Paşa üzerine ordu çıkarmak derecesine vardırdı ve asıl gayeden ayrılmış oldu.

Abdurrahman Paşa Halet efendinin dileği ile Bağdat seferine çıktığı zaman Derne ve Baclan mutasarrıfı Abdülfettah Paşa'yı ister istemez beraberinde götürdü. Muharebe günü Abdülfettah Paşa'nın gevşek hareketi görülünce Bağdat'a girdi. Abdullah Paşa Bağdat valiliğinde kalmıştı. Abdurrahman Paşa Abdülfettah Paşa'yı azlettirip yerine kendi amcazadesi ve eski Baban mutasarrıfı Halit Paşa'yı tayin ettirdi.

Abdurrahman Paşa İran devletini tutmaktaydı. Eski Bağdat valisi (ölü) Süleyman Paşa'nın da İran Şahına meyli olduğu biliniyordu. Binaenaleyh Abdurrahman Paşa'nın Bağdat üzerine hareketi İranlının rızasına aykırı düşmekteydi. İran Hanlarından Savur Bulak hanı Budak Han, Çölbaşı Serdüşt olarak bilinen ve Baban mutasarrıflarının elinde olan Kilâs isimli yeri Savruk Bulak'a aittir diye zaptetmek üzere, İran Şahının iznini alıp o tarafa asker gönderdi. Bu haber Bağdat'ta duyulunca Abdurrahman Paşa Abdullah Paşa'dan müsaade alıp Safer ayının on birinde Bağdat'tan Kürdistan'a döndü.

Azlolunan Abdülfettah Paşa Zuhav'da bulunan oğlu Abdülâziz Bey ve tebaasını da alıp İran tarafına geçerek sığındıkları, Kirmanşah'ta oturan şehzade Mehmet Ali Mirza yerlerinin yine kendilerine verilmesi hususunda aracı olarak Abdullah Paşa'ya önce yazı göndermiş. Paşanın özür dileyerek yapamayacağını bildirmesine kanaat etmeyip bu işe memur ettiği birini Bağdat'a gönderdi.

Abdülfettah meselesi üzerine, tekrar tekrar yazarak ısrar etti. Bunun üzerine Abdullah Paşa Abdurrahman Paşa'ya yazdı. Fakat Abdurrahman Paşa ona muvafakat etmediği gibi Bağdat'tan gelen emirlerin hiç birini tutmaz oldu. Abdullah Paşa'nın Bağdat valiliğinde kalmasının sebebi, Abdurrahman Paşa olduğu halde emirlerine itaat etmemesi sebebiyle ona gücenip Abdurrahman Paşa'nın Bağdat'ta iken onun uygun gördüğü ve hatırlattığı bütün tedbirleri değiştirmekle işe başladı. Bu cümleden olarak ona mensup olan Bağdat Yeniçeri Ağası Kasım Ağayı azledip onun yerine Şettül'arap kaptanı Seyyit Ali Ağayı nasbetti. Kethüda Hacı Abdullah Beyi azledip Hazinedarı Tahir Ağa'yı onun yerine tayin etti.

Mehmet Ali Mirza Abdülfettah Paşa'nın Zuhov Hâkimi olmasında ısrar etmekteydi. Bağdat seferinde elde ettiği galibiyetten şımarmış olan Abdurrahman Paşa ise ne Abdullah Paşa'nın emirlerine itaat ediyor ne de Mehmet Ali Mirza'nın uyarmalarına önem veriyordu. Ayrıca İran topraklarından olan Süne'nin bazı yerlerine taarruz etmekteydi. Bunu önlemek için Şehrizor eyaletinin, Zuhov Hâkimi olan Halit Paşa'ya verilmesi hususunda iki tarafça gizli olarak alınan karar gizlice Halit Paşa'ya bildirilmişti. Mehmet Ali Mirza bunun üzerine babasından yardım istedi ve 60.000 kişilik bir ordu ile Zuhov'a doğru hareket etti. Abdurrahman Paşa da bunu haber alınca oğlu Süleyman beyi bir miktar askerle Halit Paşa'nın yardımına yolladı. Kendisi de kalan askeriyle başşehri Süleymaniye'den çıkıp Mehmet Ali Mirza'ya karşı gitti. Ancak Halit Paşa Abdullah Paşa'dan aldığı gizli emir üzerine Zuhov'a yaklaşan Mehmet Ali Mirza'yı karşıladı ve askeriyle birlikte ona tâbi oldu. Bu son anda ortaya çıkan durumu öğrenen Abdurrahman Paşa karşı koyamayacağını anladı. Köy sancağına dönerek kaleye kapandı. Mehmet Ali Mirza gelip onu kuşattı. Abdullah Paşa da Baban, Köy ve Harir sancaklarını Abdullah Paşa'ya tevcih edip buyurultusunu gönderdi. Fakat Mehmet Ali Mirza, galip geldiği takdirde Sünnilerin yok olacağını, bundan başka Rafızilerin Kerkük ve belki de daha ilerilere tecavüz etmeleri ihtimali kendisine bildirilince Mehmet Ali Mirza'ya bu kadar müsamaha ettiğine pişman olan Abdullah Paşa Abdurrahman Paşa'ya yardım sebeplerini araştırmak için Kürdistan aşiretlerine buyurultular gönderdi. Abdurrahman Paşa da bunları gösterince Mehmet Ali Mirza Bağdat'ın böyle fikrini değiştirivermesinden endişeye düşüp sulh yapmayı istedi. Baban Sancağı Halit Paşa'da Köy ve Harir sancakları da Abdurrahman Paşa'da kalmak üzere az bir peşkeş alarak Kirmanşah'a ricat etti. Ancak aldığı peşkeş kaybettiği askerin diyetine mukabil gelmiyordu.

Osmanlılarla İranlılar böyle birbirleriyle uğraşırken Ruslar iki taraftan da ilerleyerek Dağıstan ve Gürcistan'ı nüfuzları altına alıp hâkimiyetini genişletmekteydi.

1225 (1809) senesinde Rus kumandanı Tormasof ordusuyle Tiflis'e geldiği zaman Açıkbaş hanı Süleyman (Salomon) Hanla dostça mülâkat yapmak için kendisini Tiflis'e davet etti. Bu davete icabet eden Salomon Han Tormasof'un esas gayesinin kendisini yakalatıp Petersburg'a göndermek niyetinde olduğunu anlayınca geldi. Divan kâtibi Süleyman Beyi İran'la, Keyhusrev ve Davit isimlerindeki serdarlarını da İstanbul'a gönderdi.

Salomon Tiflis'ten kaçınca Tormasof onun Aznavurlarını (emir ve reisalerini) memleketlerinden uzaklaştırdı.

Rusya Gürcüleri koruma bahanesiyle daha evvel Tiflis'e girdiği gibi bu kere de Açıkbaş vilâyetini pençesine aldı.

Gürcüler Rusların kötü muamelesinden üzgün olarak Salomon Han Ahısha'ya gelince Gürcü dilâverleri hayli kimse başına toplanıp çarpışmaya hazırlandılar. Keyhusrev ve Davit İstanbul'a gelerek evvelden beri Devlet-i Aliyye tebaasından olduklarını söyleyip yardım istediler.

Sefer sırasında bulunulduğundan bu durum Gürcüleri Rusya aleyhinde kullanmak için Osmanlılara güzel bir fırsat çıkmıştı. Bu sebeple Salomon Han'a 1226 RA. evasıtı tarihli bir Ferman-ı âli yazılıp kendisine verilmek üzere Erzurum Valisi ve Şark cânibi seraskeri Emin Paşa'ya hil'âti gönderildi. Serdarlar iade edildi. Salomon marifetiyle Gürcü askerinin Rusya aleyhine kullanılmaları Çıldır Valisi Şerif Paşa'ya bildirildi.

O sırada Şark cânibi seraskeri Emin Paşa ve Çıldır Valisi Selim Paşa maiyyetlerine Erzurum, Diyarbakır, Harput ve Erzincan'dan çok sayıda asker toplandı.

Maraş'taki Alaybeyleri Sancaklarının Eşkinci, Zaim, Timar sahipleri ile Çıldır Valisi Şerif Paşa'nın emrine; Trabzon alaybeyleri, sancaklarının eşkinci zaim ve timar sahipleri Canik muhassılı ve Trabzon Mütesellimi olup Kaş kalesini almakla görevlendirilen Hazinedaroğlu Süleyman Ağa maiyetine verildiler.

Bu arada Rusya'nın, Karadeniz'e çıkarmak için bir donanma teşkil ettiği öğrenilince Karadeniz sahilini takviye ve bilhassa Sinop ve sair mevkilerin muhafazası için Anadolu içinde halktan asker toplandı.

Anapa ve Soğucak'taki Çerkezler ve diğer kavimler Rusların kandırmalarına uymayıp gayretle mukabele ve müdafaa ediyorlardı. Fakat Devleti Aliyye kâfi miktarda top ve mühimmat göndermediği için Ruslar o tarafta galip geldiler. Soğucak Muhafızı Seyit Hüseyin Paşa Soğucak'ta kapanıp kaldı. Çerkezistan işi esaslı tutulduğunda buradaki kabileler epey işe yarayacaklarından esasen bu havaliden olan Rûznamçei Sani Ahmet Efendi maiyyetine verilen 1 topçu ortası, yarım top arabacı ortası kâfi miktarda mühimmat ve kabilelere taksim edilmek üzere hil'atler, hedi-

yeler ve çok miktarda tuz v.s. ile Soğucak'a gönderildi. Trabzon mütesellimi Hazinedaroğlu Süleyman Ağa tarafından toplanan 4000 asker Ramazan ayında Süleyman Ağaya ve o civarın seçkin ağalarına yazılan fermanlarda Cengiz büyüklerinden Nogay kabileleri mutasarrıfı Aksak Murat Giray Sultan bu kavimlerle kabilelere serasker ve Selamet Giray Sultan da Başbuğ tayin olunup memuriyetleri ayrı ayrı Fermanlarla kendilerine bildirildi.

RUMELİ İÇİN YAPILACAK ASKERİ HAZIRLIKLAR

Varna kalesi sahil ve etrafının korunması çok önemli olup Anadolu tarafından gerek orduy-u hümayuna gerekse Anadolu sahilinin korunmasına toplanan askerlerin sayısı bozulmamak şartiyle Varna muhafazası için de bir miktar asker toplanarak bunların oraya ulaştırılmak üzere İstanbul'a gönderilmesi için lâzım gelenlere fermanlar gönderildi.

Şam eyaletinden orduy-u hümayun için bin, Sayda eyaletinden on bin seçme asker toplandığı gibi Rakka ve Halep eyaletlerinin zeamet ve timar sahipleri de orduy-u hümayuna memur edildiler.

Ayrıca Anadolu ve Rumeli'de Orduy-u hümayun için halktan da süvari ve piyade asker toplandı.

Orduy-u hümayuna gitmek için dalga dalga Rumeli tarafına geçen askerler, ağırlıklarını yüklemek için, uğradıkları kazalardan araba alıp otuz saatlik mesafeye sürdüklerinden birçok araba ve hayvan telef olmuştu. Bazıları orduya zahire taşıyan arabaları da aldıklarından ordu-da zahire sıkıntısına sebep oluyorlardı. Bu sene de Rumeli tarafında çıkan hastalıktan çok sayıda hayvan telef olmuş, kalanı da zayıf düştüğünden çaresiz mevcut olanlarla Edirne'den vesair beldelerden orduy-u hümayuna zahire taşınıyordu.

Buna göre bu sene ahali arabalarına askerin eşya yüklemesi kabil olamayacağından Orduy-u hümayun için toplanıp gönderilen asker sınıflarının başbuğları, kazalardan tayin olunanlar serdar ve seradengeçti bayrakların memleketlerinden hareket ettikleri zaman maiyyetlerindeki askerlerin yük ve ağırlıklarını taşımaya yetecek kadar hayvan temin ederek orduy-u hümayuna öyle erişmeleri hususunda lüzumlu hatırlatmalar yazılıp Anadolu'nun uç kolunda bulunan Hükkâm ve zabitlere evamir-i âliyye gönderildi.

Evvelce Rusların tahriki ile Bosna eyaletinde Nakşik diğer adıyla Ulogişta reâyâsıyla civarındaki Taşlıca kazasına tâbi Durbinyak nahiyesi birlik olup itâat dairesinden çıkıp Karadağlıya ayak uydurdu. Bunun üzerine Bosna eyaletinde Kilis yani Bıhke sancağı mutasarrıfı Mir-i miıandan Süleyman Paşa memur olup reâyâdan rehinler aldı. Civarı inti-

zam ve inzibat altına koymuşken rehinler salıverilmesi ile onun kurduğu nizamlar bozuluverdi. Adı geçen reâyâ yine Karadağ asilerine ayak uydurup isyana cesaret ettikleri duyuldu. Bunun üzerine Süleyman Paşa o havalinin nizamına memur edildi.

Ruslar geçen yaz Varna ve Şumnu taraflarına şiddetli saldırılar yapmıştı, her ne kadar o koldan ilerleyemedi ise de daha sonra Rusçuk ve Niğbolu kalelerini zaptettikten sonra kış günlerinde birdenbire Lofça'yı istilâ etti, o taraftan Balkanı aşıp Edirne'ye doğru ilerleyebileceğini ima ile Devlet-i Aliyyeyi tehdit etti. Lâkin bu, Sultan Mahmut Han-ı adli hazretlerinin bu hususdaki sebatı sarsılmadan bahar için evvelkinden daha çok sefer hazırlıklarına girişildi. Tepedelenli Ali Paşa zade Veli Bey Vidin tarafı seraskerliğine getirildi ve Rusların oralardan çıkarılmasına memur edildi. Babası Ali Paşa evvelemirde Arnavutluktan topladığı 40.000 kadar askeri bölük bölük gönderip oğlunu kudretlendirdikten sonra Bahar gelmeden maiyetindeki bütün askerini ve idaresi altındaki bütün harp ve darba muktedir olanları toplayıp bizzat sefere çıkması için kendisine Ferman-ı âli sâdır oldu. Dergâh-ı âli kapıcıbaşılarından İbrahim Paşazade Mehmet Ragıp bey, Mirmiranlık rütbesiyle Veli Paşa maiyetine tayin edildi.

Anadolu'dan Orduy-u hümayun için toplanan sınıf sınıf askerler birbiri ardı sıra İstanbul ve Gelibolu geçitlerinden Rumeli tarafına geçip Balkan'ı aşarak Tuna yalısına gitmeğe başladılar.

Ruslar Lofça'da duramayıp Tuna'ya doğru çekildiğinden islâm askerleri Lofça kasabasına girdiler.

Geçen yaz ve kışın Tuna'yla Balkan arasında verilen kanlı muharebelerde Rusların kaybı büyük olmuştu. Bu yüzden Petersburg'ta bu Osmanlı savaşlarına ne para yetecek ne de asker. Mal ve can kaybımız Osmanlıdan elimize geçen yerden çok büyük diye söylentiler başladı.

Bu yaz Ruslar da Tuna yalısına yeni asker sevkine muhtaçtı.

Fransa'yla aralarında ikilik yüzünden ayrıca Lehistan tarafında da her ihtimale karşı asker bulundurmaya mecburdu. Bu sebeple Tuna yalısına daha fazla asker gönderemeyeceği cihetle toplanmağa mecburdu.

1226 (1810) senesi Cumadelaharasının 21'i tarihiyle Fransa elçisi Muhip Efendiden gelen yazıda azledilen Şampani yerine Fransız başbakanı olan Made ile yaptıkları görüşmede Made (İstanbul'dan taze haberlerimiz geldi. Orada âsayiş ve rahat yerinde imiş. Donanmay-ı hümayun harekete hazırmış. Ruslar Eflâk - Buğdan'dan vazgeçip Anadolu tarafındaki yerler kendilerinde kalmak şartiyle barışa râzı olmuşlar. Lâkin Sultan Murat memleketinden bir karış toprağın Rusya'ya terki şöyle dursun barış sözünü ağıza aldırmıyormuş. Tuna'nın sağ ve solunda Rusların Rusçuk karşısında kurdukları köprüyü korumak için 4000 kadar askeri

varmış. Devlet-i âliyye askerinin bugünlerde Lofça'ya girdiğini biliyoruz. Ayrıca Bükreş'ten aldığımız habere göre Sadrazam Hazretleri Boşnak Ağayı çok sayıda askerle Niğbolu üzerine sevk etmiş, Silistre tarafındaki Rus kazakları üzerine hücum eden Osmanlı askeri, hepsini kılıçtan geçirmiş. Rus kumandanı Rusçuk tarafına gelmişken tekrar Bükreş'e dönmüş. Devlet-i Aliyyenin böyle şiddetle hücuma geçişi şan ve şerefinin artmasını mucip olmuştur. Bu sebeple memnunuz,) demiş olduğu yazılıdır.

Anadolu askeri Gelibolu ve İstanbul geçitlerinden geçerek Rumeli tarafına gittikçe ocaklı saltanattan kuşkulanarak taşra askeri İstanbul'da toplandığı takdirde kendilerinin terbiyelerine geçilir diye korkmakta ve Anadolu'dan sınıf sınıf asker gelip gittikçe telâşa düşmekteydiler.

Kaptan Paşa da tersane için kesilip nakledilecek keresteler işini yoluna koymak için Akdeniz Boğazı tarafına gidip geldikçe yeniçeriler bunun kendilerinin terbiyeleri için bir tedbir olması düşüncesiyle endişelenerek içlerinden bazıları Anadolu'dan gelerek askerin İstanbul'a uğramadan Çardak'tan geçirilmelerini Ağakapısına istida edip korkularını ima ettiler. (Hainler korkak olur).

Yeniçeri zorbaları bu sırada İstanbul'da türlü şekavete cesaret ettiklerinden terbiyeleri gerektiğini kendileri de inkâr edemezlerdi.

Safarin 12. Cuma günü Selâmlığının Gül Camiinde yapılması kararlaştırılmıştı. Bir gün evvel 26 ncı bölükten 27 nciye semer devirmiş olan bir neferi 26. bölükten olanlar kale altında katlettiklerinden cuma günü Destar-ı Şahî geçerken bu iki orta halkı cenkleştiklerinden içlerinden 6 nefer maktul olmuştu. Ertesi gün Sekbanbaşı azledilerek yerine Boğaz Nazırı Mustafa Ağa Sekbanbaşı oldu. Birkaç şakiyi idam etmesiyle fesat bir parça sükûnet buldu.

Orduy-u hümayundaki yeniçeriler de bir serdengeçti neferine seksen tayın yürüttü diye asılsız bahaneler ve Mande tâbiriyle Miriden 750 kese alacak davasında olduklarından gönderilen mevacip akçesini yoldan çevirdiler. Bu paranın hepsinin hakkı olduğunu iddia eden diğer ocaklar ile aralarında bir mücadele çıktıysa da yeniçeriler vazgeçmeyip 750 kese akçeyi alarak geri kalanını iade ettiler. Bunu yapanların cezalandırılması gerekiyor idiyse de bunu yapmağa iktidar olmadığından Serdar-ı ekrem namusunu korumak gayesiyle Saferin başında yeniçeri ağasını azlederek yerine Kulkethüdasını geçirmekle yetindi.

Serdar-ı Ekrem Ziya Paşa zamanın mizacından anlar bir zat olup, Şehzadenin dediğine göre yalnız mal edinme hırsı ve ziyade zinet ve mânasız ihtişama mail imiş. Bir de aslen Osmanlı olup ocaklı taifesinden gelmediğinden ocaklıyı elde etmek için kendilerine fazla yüz verir ik-

ram ve taltif ile onları teskin etmek yolunu seçer, böylece onların şımarmasına sebep olurmuş.

Kendisinin azliyle yerine askerin zapt ve raptına muktedir bir vezirin nasbı irade buyurulmuş ve padişahın yakınlarından olup Sultan Mahmut Han ile gizli muhaberatta bulunan Şehremini İbrahim Efendi tarafından münasip görülen Ağrıc Mustafa ağa Sadaret makamına getirilmesi düşünülmüşse de Kaymakam-ı Sadr-ı âli Şakir Ahmet Paşa'nın sevkiyle eski İbrail Nazırı olup Nazır Ahmet Ağa diye bilinen Dergâh-ı âli kapucubaşılarından Lâz Ahmet Ağa münasip görülerek İstanbul'a getirilip huzur-u hümayuna çıkarılmış ve bazı tenbihatta bulunulduktan sonra sürücülük memuriyetiyle Edirne'ye gönderilmişti.

Birbirini takip eden muharebelerde Tuna yalısı harap olup zahire getirilmesi zorlaşmış olduğundan Edirnede toplanmış olan zahireyi kazalar âyânları arabalarla Balkan'a kadar taşınmak, oradan da Miri hayvanları vezir ve mirmiranların deve ve katırları ile Şumnu'ya göndermek üzere Kapıcılar kethüdası ve Büyük ahır emirinin İstanbul'daki vekili Mehmet Sait Bey memur edilip Rebiülevvelin başında Orduy-u hümayuna gönderildi.

Sait Beyin gizli memuriyeti üzere Sait Paşa'dan Mühr-ü Hümayunu aldıktan sonra vefat edince Reis-ül-küttap Efendi mührü alıp saklamış ve yeni sadrazam gelinceye kadar Karslı Ali Paşa kaymakam olarak işleri idareye başlamış ve Ziya Paşa Dimetoka'da ikamete memur edilmiştir.

Bu sırada İstanbul'dan gönderilen Moravi Bekir Beyin Edirne'ye varıp Lâz Ahmet Ağayı da alarak Şumnu'ya götürdüğü ve Mühr-ü Hümayunu teslim ettiği haberi 23 Rebiülevvelde İstanbul'da duyuldu.

Rebiülevvelin ortalarında Ziya paşanın bütün malı elinden alındı ve sürgün yeri Rodos olarak değiştirildi.

Uhdesindeki Maden emaneti Ziya Paşadan alınıp kaymakam, eski İznikmid Mutasarrıfı Ahmet Paşaya verildi. Ziya Paşa'nın Madende oturan ve Ziya Paşa'ya Madenden pek çok menfaat sağlayan sarrafı Mığırdıç İstanbul'a getirilerek Paşaya ait çok kıymette malı meydana çıkarıldı.

Ziya Paşa'nın malının çoğu eşinin üzerinde idi. Zilhicce ortalarında yaşı 60 ı geçmiş olduğu halde vefat ettiğinde Enderun-i hümayuna getirilen terekesi arasında pek çok mücevherat çıktı. Hattâ zaman zaman Paşaya hediye edilmiş olan mücevher hançerler de hanımının terekesinde görüldü.

Şanizadeye göre müteveffiye ilk zamanlarında Kandilli hamamına mensup devlet büyüklerinin eşlerine âdet üzere hizmet ederdi. Zaten tedbirli ve akıllı olmakla bu hanımlardan bazılarının sevkiyle Ziya Paşa ile evlendirildi. Ayağının uğuru ileri görüşlülüğü, servet ve sâmanı sebebiy-

le eşinin bahtını yükselttiği ve vezirliğe yükselmesine de onun ayağının uğuru sebep olduğu düşüncesiyle Paşa kendisine son derece hürmet ederdi.

Öyle ki bu hürmet korku ve çekinme derecesine varmış. Mamafih Paşa ahbaplarıyle gizli sohbetlerinde: «Ben eşimden sizin eşlerinizden korktuğunuz gibi korkmam. Lâkin ayağının uğurunu denemiş olduğumdan kendisini son derece saymağa mecbur olmuşumdur) diyerek yalancı celâdet göstermiş. Halbuki Mısır Kahire Fatihi olan bu yüce vezirin o enderûn zabitine bayağı mağlûp olduğu, ona yazdığı mektuplarda Veliyyün-naam diye hitaplarından da belli olmaktadır, diye Şanizade tarihinde yazar.

Faik Efendi mecmuasında o zamanın sözü geçer insanlarından biri olan Şehremini İbrahim efendinin münasip gördüğü Agrıç Mustafa Ağadan sarf-ı nazar edilip Nazır Ahmet Ağanın Sadarete getirilmesi sebebini açıklarken, zamanlarında Mustafa adıyle isimlendirmeye kimse itibar etmezdi. Osmanlı Devletinin ortaya çıkışından sonra halk bu ismi kullanır oldu.

Mustafa adı, Allah'ın Muhtarı anlamına olarak, Peygamberimize has bir isim olup başkasına verilmesi hiç bir şekilde câiz değildir. Allah'ın hikmeti Mustafa isminde olanların kendilerinde uğur olmadığı tecrübelerle bilinir. Osmanlı sülâlesinde Mustafa isimli 4 padişah gelip hepsinin devrinde bir felâket, bir ihtilâl meydana çıkmıştır. Kezalik Mustafa isimli sadrazamların ilki olan maktul Koca Mustafa Paşadan 1223 (1807) yılında sadrazam olan Alemdar Mustafa Paşa'ya dek sadarete gelen bütün Mustafa Paşalar zamanında türlü ender olaylar olageldiği tarih kitaplarında yazılıdır.

Halk bu hususta gafil olup İbrahim isminde uğursuzluk vardır diye buna III. Sultan Ahmet'in veziri İbrahim Paşa'yı örnek ederek sadarete İbrahim isimleri lâyık görmezler ve Ali ve Ahmet adlarında uğur ararlar. Fakat bu rivayetler sadece Mustafa adı için doğrudur. Söylenen başka söz boşunadır.

Mehmed adı mutlaka Memduh mânasında olup bu adla isimlendirmekte beis yoktur. Bu sebepten Mustafa ismiyle kıyaslandırılmaz. 1231 tarihinde Filibe Nazırı iken ölen Kapıcıbaşı Agrıç Mustafa ağa akıllı, ileri görüşlü, kâmil bir kimse olup dayanağı olan Şehremini İbrahim Re'fet Bey padişahın yakınlarından olduğu cihetle, Şumnu kışlağında azli gereken Yusuf Ziya Paşa'nın yerine Sadrazam tayinini inha etmiş, âdil padişah bu hususun vükelâ ve havass ile müzakeresini ferman buyurdu. Fakat bu müzakerede kimi tasvip, kimi red etti. Fakat o sırada kaymakamlık makamında bulunan Şakir Ahmet Paşa bu Mustafa adı hikâyesini nişancılığı sırasında ben anlatmıştım. Derhal hatırlayıp Re'fet Efendiye hitaben: Ağanın her bakımdan aklı ve rüştü kendini göstermekte

ve her yüksek mevkie lâyık ise de körün yerine topalın nasbı halk arasında lâtife olarak belli olduğundan illeti sebebiyle hayvana eğri binip harp sırasında sadrazamlık yapamaz, sefer olmazsa bile herhangi bir merasime giderken ata eğri binişi halkın alay etmesine sebep olur. Bu da olmasa hâlen orduy-u hümayunda istihdam edilen Faik Süleyman efendiden Mustafa adının uğursuzluğunu duydum. Baktığım Tarih kitapları da bunu doğruladı. Siz bilirsiniz dediği, sadaretin Ahmet Paşa'ya verildiği mecliste bulunan zevattan duyulmuştur.

Bu Mustafa adındaki uğursuzluk isnadını kuvvetlendirmek için yakın zamanda geçmiş garip bir istidlâle başlayalım. 1222 senesinde cülûs edip bir sene sonra hal'olunan Mustafa (Sultan Abdülhamit oğlu) padişahken Rikâpta Teşrifat kaymakamı denen Mustafa Paşa, Kethüdalıkta Bursavî Mustafa Efendi orduy-u hümayunda Sadrazam Mustafa Paşa ve Ordu kethüdalığında da Mustafa Refik efendi bulunuyordu. Bunların zamanında aralarında belirip çıkan Alemdar Mustafa Paşa, Hakanın hal'olunmasını takiben Alemdar Mustafa Paşa da lâyık olduğu cezayı bulmuş olduğu Fâik Efendinin sözüdür.

Peygamberimiz efendimizin (A.S.) benim adımla isimlendirin ama künyemi kullanmayın buyurmuş oldukları Şifa-i Şerifte vardır.

Bu sebeple Faik Efendinin sözü geçerli değilse de Mustafa isimli memurların çok olduğu devirlerde hep büyük vakalar meydana gelmiştir.

LÂHİKA

Garip rastlantılardandır ki Dördüncü Mustafa zamanında büyüklü küçüklü rütbe ve mansaba sahip pek çok Mustafa vardı.

Bu cümleden olarak Belgrad'tan serkeşlikleri dolayısıyla kovulan yamakların reisi Köse Mustafa 1210 senesinde Pazvandoğlundan yardım istemiş ve Belgrad yeniçerileri ağası Çelebi Mustafa Ağa ile birleşerek Belgrad'a girince kalede mahsur kalan Belgrad Muhafızı Şenikli Mustafa Paşaya Rumeli Valisi Selânikli Mustafa Paşa yardımla görevlendirildi. Fakat bir fırsatını bulan Şenikli Mustafa Paşa Çelebi Mustafa ağayı idam edip fitneyi bastırdı.

Timar ve zeamet nazırlığı, Defteremini Mustafa Rasih efendiye tevcih edilmiş Haseki Mustafa ağa Dağlı eşkıyası üzerine memur kılınmıştı.

İçel tarafında türeyen Gölgelioğlu Deli Osman ve kardeşi Mustafa cezalarını görüp çeteleri dağıtılmıştı.

1211 senesinde Tekirdağında emekli olarak ikamet etmekte olan Mustafa Paşa rütbesi alınarak azledilip İstanköy'e sürülmüş, Şenikli Mustafa Paşa'ya Rumeli eyaleti tevcih edilmiştir.

Pazvandoğlu Dağlı eşkıyalara yardım etmekte ve Kara Mustafa ve Deli Mustafa maiyetine verdiği eşkıya fırkaları civardaki kazalara zulmetmekteydiler. Bu sebeple 1213'te Rumeli Valisi olan Mustafa Paşa ile Bosna Valisi Silâhdar Mustafa Paşa ve Rumeli beylerbeyliği pâyesiyle uhdesine İnebahtı sancağı tevcih olunan Mora Muhassılı Mustafa Ağa dağlı eşkıyası üzerine memur edildi.

Daha sonra Bonapart Mısır'ı istilâ ettikten sonra Mustafa Kethüdayı Emir-ül-hacc tayin ettiği sırada bir askeri fırkaya Başbuğ nasbedilen Köse Mustafa Paşa deniz yoluyla Mısır'a gönderildi. Mustafa Kethüda kaçıp Fransızlarla savaşa giriştiği sırada Köse Mustafa Ebuhur'a çıkmış ise de Fransızlara esir düşmüştür.

Ziya Paşa Orduy-u hümayun ile gittiği zaman Köse Kethüda diye bilinen Çelebi Mustafa Reşit Efendi Defterdar ve Mustafa Rasih Efendi Reisülküttap oldular. Köse Mustafa Paşa aracılığıyla görüşmelere başladıkları sırada Arnavut Mustafa Paşa Ariş'i zaptetti ise de cephanenin ateş alması sebebiyle askeriyle birlikte yanmıştı.

Bu sırada Şeyhülislâm Mustafa Âşir Efendi, Darphane nazırı da Mustafa İffet Beydi. Mustafa İffet Bey ikballi ve sözü tesirli bir kimse idi. 1213 senesi sonunda, Köse Mustafa Paşa 1215 başında vefat etmişlerdir. Mustafa Âşir Efendi meşihatten azille Bursa'ya nefyolundu. Debbağzade Mustafa Efendi Mısır Kadılığına nasb ve tayin olundu.

1216 senesinde Belgrad muhafızı Senikli Mustafa Paşa'yı eşkıya hapsedip sonra öldürdü. Hacegân-ı Divan-ı Hümayundan Eğinli Mustafa Paşa özel bir memuriyetle Rumeli tarafına gönderildi. Çavuşbaşı Mustafa Bey, yüksek vezirlik rütbesi ile Sadr-ı âli Kaymakamı oldu.

1217'deki tevcihatta Derviş Efendizade Mustafa Edip bey Sadr-ı âli mektupçusu oldu. Sivas valisi vezir Mustafa Paşa Diyarbekir'e nakledildi. Hanya Valisi (Mustafa Paşa) yerinde bırakıldı.

1218'de Mustafa Behçet Efendi Hekimbaşı oldu. 1219 da Cezzar Paşa'nın ölümünden sonra Sayde Mütesellimi Berber Mustafa Ağanın adı duyuldu.

Rusya seferinin ilânı ile orduy-u hümayun toplanınca bazı atanmalar oldu. Bu arada Mustafa Refik Efendi sadr-ı âli kethüdası, Mustafa Mazhar efendi Amedci, Mustafa Resmî Efendi Çavuşlar kâtibi, Mustafa Şeci Efendi Piyade mukabelecisi Hulefadan Seyyid Mustafa Efendi, Arabacılar kâtibi ve Alemdar Mustafa Paşa Tuna seraskeri oldu.

Karadeniz Boğazında Kabakçı Mustafa İstanbul'da Kazancı Mustafa Ocaklıyı tahrik edip yardım ederek fitne ve fesadı şiddetlendirdiler. Enderûn-i Hümayundan ihraç olunan Hamaloğlu Hafız Mustafa Ağa'nın da bu fesada adı karıştı. Sultan Selim tattan indirilip Sultan Mustafa padişah oldu. Çelebi Mustafa Reşit Efendi Tersane Emini oldu.

İstanbul'da zuhur eden bir kargaşalıkta zorbaların zoruyla Mustafa Çavuş Sekbanbaşı oldu. Yeniçeri zorbaları arasında Kahvecioğlu Burunsuz Mustafa adında bir eşkıya başı bulunuyordu ki bu adam Galata yakasına tahakküm ve zulmetmekteydi.

Bursalı Mustafa Efendi Rikâb-ı Hümayun kethüdası, Mustafa Nazif Efendi Tophane Nazırı ve Mustafa Tahir efendi kapıcılar kethüdası oldu. Nişancı Hacı Mustafa Efendiye vezirlik rütbesiyle sadrazam kaymakamlığı verildi. Mustafa Safvet efendi Reis kesedarlığına tayin edildi.

Sudûr-ı izam arasında Mustafa İzzet Beyin Meşihat makamına getirilmesi kararlaştırılmışken Şeyhülislâm Ataullah Efendi daha önce davranıp onu sürdürdü.

Şah Sultanın eşi olup emekli olarak Eyüp'te ikamet eden Mustafa Paşa el altından bazı büyük işlere karıştı.

Sultan Mustafa'nın yakınlarından bir Cüce Mustafa biri de Neyzen Mustafa Beydi. Kapuağası da bir başka Hafız Mustafa idi.

Sultan Selim'in öldürülmesinde Bostancı Mustafa'nın yardımı vardı.

Yine memur ve müstahdemler arasında Türk Mustafa ve Altıparmak Mustafa adında kimseler vardı.

Alemdar Mustafa Paşa Sadrazam olunca Kulkethüdası Mustafa Ağa yeniçeriağası, Mustafa Mesut efendi Hekimbaşı, Zaralı Mustafa Bey Telhisçi, Kara Mustafa ve Karakulak Arnavut Mustafa Ağa Sekban-ı cedit binbaşısı oldular.

Çirmen Mirlivası Mustafa Paşa, Hasköy âyânı Mustafa ağa, Bilecik ayanı Kalyoncu Mustafa ve İznik ayanı Mustafa bey de devletçe hatırı sayılır ayanlardandı.

O devirde gerek Rikâb-ı hümayun ve gerekse Orduy'u hümayun olaylarını toplayıp yazan da Mustafa Necip Efendi idi.

Kazancı Mustafa memuriyetle Gümüşhane'ye gönderilip orada idam olundu. Alemdar Mustafa Paşa İstanbul'a gelirken Boğaza adam gönderip Kalyoncu Mustafa'yı öldürttü. İstanbul'a gelince de Mühr-ü Hümayunu zor kullanarak Mustafa Çelebi'den aldı. Kendisini tevkif ettirdi. Sultan Selim'in katillerinden olduklarını yukarıda beyan ettiğimiz Bostancı Mustafa, Sekbanbaşılıktan azl olunan Mustafa Çavuş, Hamal oğlu Hafız Mustafa ve Cüec Mustafa ile Kahvecioğlu Burunsuz Mustafa'yı idam ettirdi. Mütekait Mustafa Paşa ile Rikâb-ı hümayun kethüdası Mustafa Efendiyi sürgünde öldürttü. Kapuağası Hafız Mustafa'yı azletti. Neyzen Mustafa Beyi musahiplikten çıkardı. Daha sonra kendisini barutla attı. Mustafa Refik Efendi ile Hasköy âyânı Mustafa Ağa ve Binbaşı Arnavut Mustafa Ağa eşkıya tarafından öldürüldüler. Sultan Mustafa da boğularak öldürüldü.

Elhasıl Mustafa adlıların kimi katledildi, kimi sürüldü veya azledilmek suretiyle her biri bir belâya uğradı. Yalnız Köse Kethüda diye bili-

nen Çelebi Mustafa Reşit Efendi Sultan Selim vakalarını hâdisesiz geçiştirdiği gibi Alemdar vakasında da paçayı kurtarmayı başardı. Alemdarın vefatı üzerine sadaret kethüdası oldu. Çok geçmeden azledildiyse de daha sonra birçok memuriyetlerde bulunmuş ve uzun bir ömür yaşamıştır.

İSTİTRAD

(Bu münasebetle anlatılan bir hikâye)

İttifakların garipliklerinden Faik Efendi Mecmuası'nda şöyle bahsolunur:

Emevî saltanatının (Fatihası) başlangıcı Muaviye olup nesli 2. Muaviye devrinde tükenmiş olduğundan sonu (hatimesi) yine Muaviye olmuştur. Bundan sonra melik olan Mervan ibn-il-Hükm'ün nesli de Mervan-ı himar'da tükenmiştir. Abbasi Halifelerinin Seffah'ın ismi Abdullah, son halife Mu'tasım Billâh'ınki de Abdullah'tı Fatımilerin ilk halifesi Abdullah El-Mehdi sonuncusu Abdullah El-Azad'dır. Bunlardan daha garibi: Abbasî Halifelerinin her altıncısı ya hal'edilmiş (tahttan indirilmiş) veya (katledilmiş) öldürülmüştür. Seffah'tan başlayarak 6. olan Emin hal' ve katl, ondan sonra 6. olan Müstaîn hal' ve katl, onun 6. sı Muktedir ki iki kere hal' ondan sonra katl ondan sonraki altıncı Tayi' sadece hal' ondan sonra 6. Raşid hal' ve katledildi. Bundan sonraki 6. ise Müstansır olup zehirli bir neşterle yaralanmak suretiyle öldürülmüştü. Musta'sım onun oğlu olup bir tatar tarafından öldürüldü.

Bunun manevi sebebi acaba 6. halife olacak Hz. Hüseyin (RA.) in hakkı olduğu halde kendisine biat olunmayıp şehit ettirilmesi midir, bunu Allah bilir.

Faik Efendinin sözü burada tamam oldu.

Bu gibi garip rastlantıların asıl sebebini Allah'tan başka kimse bilmez.

Yine Faik Efendi Mecmuası'nda «Abbasi Halifelerinden Mu'tasım sekiz ay sekiz günde dünyaya gelmiş, sekizinci halife olmuş, sekiz sene halifelik etmiş, kapısında sekiz melik durup sekiz melike kahretmiş, sekiz erkek, sekiz kız evlâdı olmuş, sekiz şehir fethetmiş, sekiz köşk yaptırmış, bu sebeple kendisine Halife-i Müsemmen derler» diye yazılıdır.

Mahlâsı ve cülûs tarihi (ebcedle) Bahti olan meşhur cami sahibi Sultan I. Ahmed 14. Padişahtır. 14 yaşında tahta çıktı, 14 sene saltanat sürdü.

Şekerpare kadının ricasiyle Pirinççizade yeniçeri ağası olunca (Amel-i sükker ile oldu pirincim zerde) denilmiş ve Ekmekçizade Ahmed Paşa'dan sonra Yenikapan Abdülkerim Paşa Defterdar olunca da:

Ekmekçizade kıldı dünyayı nâne muhtaç
Ahır simât-ı devlet Yahnikapanın oldu.

beyti söylenmiş. Bin altmış altı senesi şabanında Şaban Efendi Sadr-ı Rûm olmuştur. Bursalı Müderris Hâşim Efendi 1088 (1672) de Kadir gecesi vefat etmiş, oğlu olan Şam kadısı Mahmut Efendi de 63 sene sonra 1151 (1735) senesi Ramazanın Kadir gecesi vefat etmiştir.

Mirahor Şeyhi Devezade ile Balat Şeyhi Devecizade Koca Mustafa Paşa da medfundurlar.

Mirzazade Mehmet Sait Efendiye gelinceye kadar 7 Mehmet peşpeşe Nakiyb-ül-Eşraf olmuşlardır.

Piri Paşazade Piri zadeye damat olmuş, Hindi Molla demekle tanınan Vassafzade Esat Efendi, Esatzade ile Meşihatle, İshak Efendi ile İshakzade Anadolu Sadaretinde ve Feyzullahzade ile Feyzullah Nâfiz Efendi İstanbul kazasında halef selef olmuşlardır.

Arslanzade Mustafa Efendi ile oğlu Abdülbaki Efendi muhtelif tarihlerde Galata, Edirne ve Medine Mollası olup aynı rütbede iken vefat etmişlerdir.

Sultan Veledin (Allah sırrını takdis etsin) 4'üncü oğlu Küçük Emir Adil'in oğlunun oğulları Abdulcelil ve Abdülcemil birbirinin yerine Mısır dergâhına şeyh oldukları gibi kızının oğulları Celâleddin ile Cemaleddin de Edirne Muradiyesine şeyh olmuşlardır; kabirleri Mısır'da ve Edirne'de birbirinin yanındadır. Daha garibi Celil ile Celâl ve Cemil ile Cemal aynı günde ölmüşlerdir.

Himmetzade Şeyh Abdullah Efendi ve oğlu Abdüssamed efendi Altmış sekizer yaşlarında ve Süleymaniye Vaizi iken vefat etmişlerdir. Ayasofya vaizi Himmetzade Abdüşşekür efendi ile biraderzadesi Sultanahmet vaizi Nureddin Efendi aynı tarihte ölmüşlerdir.

III. Sultan Mustafa devri sonlarından Abdülhamit devrine gelinceye kadar 9 Mehmet (Daneci Mehmet Paşa, Muhsinzade Mehmet Paşa, İzzet Mehmet Paşa, Derviş Mehmet Paşa, Darandeli Mehmet Paşa, Kalafat Mehmet Paşa, Silâhdar Kara Mehmet Paşa, İzzet Paşa 2. defa) ve Yeğen Mehmet) sadrâzam olmuştur.,

İLMİYYE TEVCİHATI

Rebiülevvel ayı içinde yapılan ilmiyye tevcihatında Şeyhülislâm Ömer Hulûsi Efendinin damadı İstanbul pâyelerinden Mekkizade Asım Efendi ile Debbağzade Mustafa Efendiye Anadolu Sadareti tevcih edildi.

İstanbul kadısı Şerifzade torunu Esseyyid Mustafa Efendinin görev süresi o sene zilhicce içinde tamam olacağından Hamamizade Mehmet Raşit Efendiye eskiliği sebebiyle İstanbul kadılığı zilhiccenin 15. gününde elinden alınmak ve azli bu tarihten itibar edilmek üzere Şeyhülislâm telhisi Padişaha takdim edildiği zaman (Buna göre adı geçen azledilmiş hükmünde olup hükümeti şer'i bakımdan nüfuzlu olur mu?) diye zarif bir tarzda rakiplerinden birinin müftiye şer'an müracaatları tarzındaki

sözleri bir ibret nümunesi olmak üzere telhisin üzerine yazıp yine müsaade buyurulmuştur, diye Şanizade tarihinde yazılıdır. Padişahın asıl gayesi eski âdetlere uyma ve bilhassa İlmiyye tarihinin esas kuruluşunu bozan pâye meselesine lâtife yollu dokunmaktı. İlmiyye tarihinde bir makamın pâyesi verilirse o kimse gûya o makamda bulunmuş da o gün azlolunmuş sayılırdı. Buna göre meselâ birine İstanbul pâyesi verilince o kimsenin İstanbul kadısının eskisi olması yani protokolda ondan ileride bulunması lâzım gelirdi. Pâye alacakların kadıdan evvel gelmemelerini temin için de nasbı gününde azledilmiş sayılırdı. Hakikaten azledilmiş olsa hükmetmesi geçerli olmaması lâzımdı. Mamafih asıl maksat bilmediği için Sultan Mahmut, Şeyhülislâm telhisinin yerine getirilmesine izin vermekle beraber bu gibi resmi âdetler arasında hakikatin kaybolduğuna işaret eski âdetlere taassupla bağlı olanlara tarizde bulunmuştu.

OCAKLININ BAZI FENA HAREKETLERİ

Devlet, defterleri mucibince, Cebeci, Yeniçeri, Sipah, Silâhdar, Zeamet ve Timar Sahipleri ve diğer isimler altında 300 bin askere devamlı olarak maaş vermekte ve masraflarını ödemekteydi. Bu sırada ocaklı taifesi bazı beldelerden çok az sayıda yeniçeri çıkarabilmiş, timar ve zeamet sahibi olanlar da buna benzer bir durumdaydı. Devletçe eşrafın tebaaları ile halktan aylıkla asker toplanıp sekban yapılmaktaydı.

Bununla beraber ocaklı gerek İstanbul'da, gerekse orduy-u hümayunda güçlükler çıkarmaktan geri kalmıyordu.

İstanbul'dan Orduy-u hümayuna gönderilmek üzere toplanan on yeniçeri ortası yollukları tanzim olunup hareket günleri yaklaşınca âdetleri üzere diğer ortalardan yamak adıyla adam toplayıp bunlar vasıtasiyle sivil halka döğüp söğerek türlü cefa ettiklerinden halk feryada başladı. Tam Davutpaşa'ya çıkmak üzerelerken ehl-i ırz tâbir olunan güruhla baldırıçıplak denen fırkalar arasında bir arbede çıktı. Tavukpazarı denen yerde çıkan bir kavgada bir kısmı oradaki hanlardan birine girip kapanarak, bir kısmı da sokak aralarına çuval ve fıçılardan barikatlar kurarak çarpışmayı sürdürdüler. Nihayet sadır olan İrade-i seniyye ile sekbanbaşı azil ve sürgün edilip Çelebi Osman Ağa sekbanbaşı nasbedildi. Bir taraftan Çelebi Osman Ağa bir taraftan kaymakam Paşa ile Kaptan Paşa'nın tehditleri ile ocaklı toplanıp birleşerek fitne ateşi söndürüldü.

C. evvelin 4. pazartesi günü adı geçen ortalar Davutpaşa'ya çıktılar, orada uzun bir müddet kaldıktan ve İstanbul halkına birçok zararları dokunduktan sonra Orduy-u hümayun tarafına hareket ettiler.

Bu ortalar kendilerini 13 bin kişi olarak gösterip mirîden bu sayıya göre para çekerek gitmişler, yol boyunca da türlü rezalet yapmışlar. Kü-

çükçekmece köprüsünden geçerken gizlice sayıldıklarında sadece 1600 nefer oldukları meydana çıkmıştır.

Ocaklı, Beytülmalden mevacip diye veya başka adlarla çok miktarda para aldıkları halde sefer anında bir işe yaramamakla kalmıyor, gerek Orduy-u hümayunda gerekse İstanbul'da zaman zaman türlü güçlükler çıkarmaktan geri kalmıyordu.

CEZALANDIRMALAR

Üsküdarlı Şeyh İbrahim adında biri akla ve şer'e uymaz birtakım saçma sözlerle halkı kandırmış ve nefesi tesirlidir diye isim yaparak Enderûn Ağalarından faydalanarak kendi etrafında müritler toplamış Has odadan Hüseyin ağa bu yüzden cinnet getirerek Sünnet Odasının camlarını kırmış ve buraya tesadüfen gelen Padişah da bu olayı görmüştü.

Birkaç gün sonra tebdil binişi yoluyla Çamlıca'ya giden Padişah şeyhin tekkesinin önünün arabalar ve kira beygirleri ve Enderûn ağaları ile dopdolu olduğunu da görmüş, ocaklının uygunsuz hareketleri yetmiyormuş gibi bir de böyle şeyhlik taslayanların çıkardıkları karışıklık ile uğraşmaya zamanın tahammülü olmadığından hemen Bâb-ı âliye «Bu adam şeyh filan değil düzenbazın biridir, tez sürülsün» diye haber göndermiş olduğundan Şeyh İbrahim derhal İstanbul'dan uzaklaştırıldı.

Yeniçeri zorbalarından Osman Çavuş iskelelere gelen odun ve zahireye el koyup istediği pahaya satın almakta ve alış-veriş usulünü bozarak zengin fakir halkı zarara sokmaktaydı. Bazı eşya satın almak için Unkapanı'na giden bir Odabaşı eskisiyle ağız kavgası yapmağa başlamış, cesur ve atak bir adam olan Odabaşı kaptığı bir odunla Osman Çavuşun üzerine yürümüş, araya giren halk kavgacıları ayırmıştır. Bu durum Çavuşun pek namusuna dokunmuş şikâyet için gittiği Çelebi Osman Ağa da onu Ağakapısı ahırında boğdurarak halkı ondan ve kötülüklerinden kurtarmıştı.

Üsküdar'da bazı edepsizce hareketleri ve halka yaptığı zulümlerle ün alan ve Üsküdar'ın eşkıya başılarından olan Hamallar Kethüdası İbrahim Ağa da ulûfeye dair görüşülecek diye Saraya çağırılıp boğduruldu.

Yeniçeri olup Kalyoncu taifesinden bulunan Taşçı Mahmut Selimiye'de hatırı sayılır serserilerdendi. Seydi Ali Çavuş kaptanken Kaptanpaşa çavuşu ve başağa olmuştu. Ara sıra Galata'da kavga çıkarıp halkı taş tutardı. Bunu da kaptanpaşa Beşiktaş açığındaki kalyonda katletti; kesik kafasını Bab-ı Hümayun önünde teşhir etti. İstediğine zahirenin âlâsını rüşvet diye verip diğerlerine çürüğünü dağıtmakla ekmekçi esnafını yakan Un kapanı nizam ustalarından Ekmekçi İsmail denen şaki de Sekbanbaşı Osman Ağa tarafından deniz yoluyla sürülüp Küçükçekmece açıklarında denize atıldı.

Üsküdar'da Balban (balaban) iskelesi, tabakhane civarında ve sahile yakın yerlerdeki bekâr odaları öteden beri eşkıya ve rezillere yuva olmaktaydı. Son zamanlarda bazı eşkıya namuslu kadınları zorla yakalayıp bu odalara götürmek istemişler, fakat durumu gören halk toplanarak kadınları ellerinden kurtarıp Bab-ı âliyi haberdar etmişlerdi. Bunun üzerine ısdar olunan ferman-ı âli mucibince 200 kadar bekâr odası Bostancıbaşı, Sekbanbaşı ve Mimarağa taraflarından yıktırıldı. Bu esnada eşkıyanın bir kısmı kaçmış, kaçamayanlar da yakalanarak cezalarını çekmişlerdir.

Sekbanbaşı, Galata'da kulekapısı civarında bir kahve sahibi olan Yetimoğlu adındaki zorba reisini İstanbul zindanında öldürdü.

1224 (1808) senesi Bursa kazası pâyesi olan eski Galata Kadısı Halil Hamit Paşazade Mir Nurullah Efendi devlet ricali ile yakın arkadaşlık ederek yaptıkları bazı görüşmelerin dedikoduyu mucip olduğu Padişahın zihnini bulandırdığından İlmiyye tarikine mensup kimselere bu gibi hallerin yakışmayacağı cihetle (Uygunsuz hareketleri yüzünden bu yolu kabul etmemekle boş kalmasın diye kendisine Mirlivalık ihsanım olmuştur) diye bir Hatt-ı Hümayun sâdır oldu ve Bâb-ı âliye davet olundu. Gittiğinde Kethüda odasında biraz dinlendikten sonra Ulema geceliği denen (Çatal Destar)ı alınıp (Kâtibi Destar) giydirilince çok fazla korku ve telâşa kapıldı. (Çünkü o günlerde ilmiyye tarikinden bir kimse idam edilecek olursa önce Mirlivalık rütbesi verilir, ondan sonra idam edilirdi.) Kendisi tatmin ve teselli edildi. Aklı biraz başına gelince de kaymakam huzurunda uhdesine Mirlivalık tevcih olunup hil'at giydirilerek Edirne'de ikamete memur edildi.

Yedikuleden beygirlerle Etmeydanına et götüren Seğirdim Ustası, Hekimoğlu semtine geldiği sırada ihtiyar ve halsiz bir adamın birden beliriverme si ve beygirlerin önünden geçmesi üzerine, uğuru kesti diye bu biçarenin üzerine saldırarak küfürler ederek dövmeğe ve bununla da yetinmeyip ayağı altına alarak başına tekme ile vurmağa başladı. Zavallının (müslüman yok mu?) diye bağırdığını duyan o civar sakinlerinden Hekimoğlu Ali Paşa'nın torunu Sadullah Beyin imamı ve Hacı Salih ismindeki çuhadarı ile Hekimoğlu Ali Paşa camii imamı (Bu adam bilmeden geçmiş. Yeter, artık vazgeç) diye ricada bulunarak ihtiyarı kurtarmak isteyince de usta ve adamlarının hücumlarına uğradılar. Bu kavgayı gören 60 kadar sekban, sekbanbaşıya giderek imamlarla çuhadardan şikâyette bulunup bunların Ağa kapısına getirilip idam edilmelerini istediler. Sekbanbaşı: (Bunlar ulemadandır. Bu iş benim selâhiyetim dışındadır) diye itiraz etti. Devlete sadakati dolayısıyle daha evvel birçok eşkıyayı başkalarına ibret olsun diye öldüren sekbanbaşının bu sözü onları çok kızdırdı. Şehirlinin yeniçeriler aleyhine harekete alışmalarını da

kendi haklarında hayırlı görmedikleri ve bu adamların öldürülmeleriyle şehirlinin korkutulmasını kendilerince bir hayati mesele olarak kabul ettikleri için (Şimdiye kadar bizden beş yüz kişiyi öldürdün, bunları da öldürmelisin; aksi halde sonunu say) diye ısrar ettiler. Bu idam yapılmadığı takdirde fitneye kalkışacaklarını söylediler. Sekbanbaşı Osman Ağa kendisinin azledilmesi için Bâb-ı Aliye müracaatta bulundu. Şevvalin 18. günü azledilerek Üsküdar civarında yalnız başına ikamete memur edildi. Yerine eski Muhzır Ağa Sekbanbaşı oldu. Yeni sekbanbaşı da Kaymakam Paşa ile Şeyhülislâm efendiden aldığı müsaade ile adı geçen imamın ve çuhadar Ağakapısı civarında tabakhanede boğdurulup cesetleri denize atıldı.

Bu kadar sadakatle canını siper ederek daha yüksek mevkilere lâyık olduğu padişah tarafından da takdirle karşılanan Osman Ağa'nın 5 - 10 güne kadar da Kaymakam olması küçük büyük herkesin dilinde iken böyle birdenbire ayrılıvermesi üzerine türlü sözler söylenir oldu. Herkes birbirinden bu hususu sormaya başladı. Zorbaların: (Eğer bu adamlar idam edilmezse biz de ocakları kapatırız) deyince Kaymakam ile Şeyhülislâm kendilerine bu husus sorulduğu takdirde biz de camileri kapatır ve İstanbul'da şer'î şerife itaat eden kalmadı deriz derlerse bakalım halk san'ata mı tabi olur, yoksa böyle fetvasız adam öldürmeğe mi razı olur.

Bunda elbet bir sukaçağı vardı. Bir vakitten beri halk yeniçeri zorbalarından nefret ediyordu. Eğer bu bir din meselesi şeklinde meydana konsa halk yeniçeriler aleyhine ayaklanacaktı. Bu da ordu Tuna yalısında Ruslara karşı savaştığı bir anda hiç de uygun olmazdı.

Osman Ağa'nın yerine sekbanbaşı olan Muhzır Ağa işleri idareden âciz yaşlı bir adam olduğu için o da azledilip yerine Osman Ağanın İstanbul Ağası olan damadı Sekbanbaşı oldu.

DOĞUMLAR

Bu sene Rebiülevvelin 25'inci gecesi Fatma Sultan ve ondan iki ay sonra da Saliha Sultan doğdular. Her ikisinde de üçer gün top şenliği yapıldı.

Teşrinisaninin 13. gecesi gurup vakti de bir şehzade dünyaya geldi ve Murat ismi verildi. Bir hafta top şenliği yapıldı.

ÖLÜMLER

Sürgün olarak Güzelhisar'da ikamet eden eski Şeyhülislâmlardan Ataullah Efendi Ramazan ayında vefat etti.

Ataullah Efendi merhum Mehmet Şerif Efendinin oğlu olup 1173 (1757) senesi dünyaya gelmişti. Müderris Tokatlı Mustafa Efendiden yüksek ilim tahsil etmişti. 12 yaşında müderrislik mesleğine girerek 1197

(1781) de Kudüs pâyesi ile Galata mevleviliğine erişmiş 1787'de Edirne pâyesi almıştı. Bir sene sonra Mekke-i Mükerreme kadısı oldu. Orada bir sene vazife gördükten sonra döndü. 1792 senesinde İstanbul pâyesi ile Nakiybüleşraflık verildi. 1797'de Anadolu pâyesi, 1799'da Rumeli pâyesi aldı. 1803'te Rumeli kadıaskeri, 1805'te de Şeyhülislâm oldu. Ataullah Efendi'nin meşihati sırasında başından geçen üzücü olaylar bundan evvelki ciltlerde anlatılmıştı.

1807'de Alemdar Paşa İstanbul'a gelince azledilerek Bebek'teki yalısında ikamete mecbur edildi. Aynı sene içinde Kızanlık'a sürüldü. 1809 yılında sürgün yeri Güzelhisar oldu. 1810 senesi Ramazanının 26'ncı günü burada vefat ettiği haber alındı. Şiirleri Arapça ve Türkçe yazıları vardır. Kadıasker Alizade Efendinin Vehhabiliğin iptal ve reddine dair el yazısı eserini açıklamıştır.

Behcet ve Feyzullah Efendinin fetvaları ile (Neticet-ül Fetava) yı hülâsa edip kısaltarak (Kitab-ül-icare) ye kadar yazmış ise de tamamlayamamıştır.

(Ta'birat-ı Türkiye) ile (Tefsir-i Beyzavi) yi kısaltıp açıklamak üzere işe başlamış, fakat bunu da bitirememiştir.

Felsefî ilimlere hiç rağbeti olmayıp çoğu vaktini şer'î bilimlere verirdi. Susmayı konuşmaya, sabır ve tahammülü dargınlığa tercihle, dindarlığı sebebiyle herkesin kalbini fethetmişti.

Rumeli Kadıaskeri Âşir Efendizade Mehmet Hafid Efendi ile Kaptan-ı Derya Kara Mehmet Paşa bir gün ara ile vefat ettiler.

Şanizade tarihinde, Hafid efendinin sıtmaya yakalanmış ve hastalığın şiddetiyle mikrop beyne hücum etmiş seçkin doktorlar bu umulmadık durum karşısında âcil tedbirleri almaktan âciz ve mahrum olduğundan birkaç gün kendinden geçmiş olarak (komada) yatmış, zilhiccenin 5'inci günü ölmüştür. Ertesi gün de sadr-ı Anadolu Alizade Esseyyid Mehmet Sadreddin Efendi Sadr-ı Rûm oldu.

Zilhiccenin 2. günü Kaptan-ı Derya Ali Paşa azledildi. Evvelâ Küçük Hüseyin Paşa Kethüdası olup Kara Kethüda diye anılan ve Emirahur (imrahor) olan Mehmet Ağa Kaptan-ı Derya tayin edildi. Hafız Ali Paşa'ya önce Hanya mutasarrıflığı verilmişken birkaç gün sonra Rumeli sürücülüğüne seçildi.

Dört gün sonra Ortaköy camii civarındaki Ermeni evleri yandı. Âdet olduğu üzere yangına giden Kara Mehmet Paşa esen karayele ve yağmura rağmen söndürme işinde bir hayli gayret sarfedip halsiz düştü. Tersaneye dönerken de üşütüp hastalandı. Alınan tedbir ve verilen ilâçlara rağmen kurtulamayıp 6 zilhicce günü vefat etti. Ölümüyle açılan yere Cezayir eyaleti ve Kocaeli mutasarrıfı olan Hüsrev Mehmet Paşa tayin olundu.

Evvelce Mısır valiliğinden ayrılmış ve çok uzun bir müddet yaşamış olan ve Sultan Abdülmecid'in cülûsunda da sadrazamlık mansabı verilen meşhur Hüsrev Paşa bu Hüsrev Paşa'dır.

Timbouktan beldesi yakınlarında Azvat denen yerde meşhur batı âlimlerinden şeyh Muhtar Kentavi'nin ölüm haberi de bu sene içinde geldi.

Kentavi'nin birçok eserleri olup birçok ilimden bahseder. Elmüzhe adlı kitabında dünyanın yuvarlaklığını, hareketlerini anlatır. Dünyanın hareket ettiği veya etmediği hususlarına inanmanın dinsel bir sakıncası olmadığını izah etmişti.

O zamanlarda en çok konuşulan şey dünyanın yuvarlaklığı ve hareketleri idi. Zeytune camiinde müderris olan Tunuslu Şeyh Mehmet Münâî-i Maliki ile Hanefi Müftisi olan Şeyh Mehmet Bayram arasında bu meseleler hakkında pek çok konuşmalar geçti. Mehmet Münai dünyanın düzlüğüne, Mehmet Bayram ise yuvarlaklığına inanıyordu. Şeyh Mehmet Bayram'ın aklî ve naklî ilimlerde birçok yazısı vardır. Osmanlı Devletinin kuruluşundan başlayıp II. Sultan Mahmut zamanına kadar bir tarih de yazmıştır. Birçok tercümeleri olan Şeyh Muhtar Kentavî de arzın yuvarlak oluşunda onunla aynı fikirde idi.

TABİAT OLAYLARI

Cemaziyelevvelin 23'üncü günü Ortaköy önünde demirli bulunan Tavus-u Bahri adlı kapaklı kalyonun orta direğine isabet eden yıldırım birkaç kişinin ölümüne sebep oldu.

Üç gün sonra Beyoğlu'nda çıkan büyük yangında birçok ev ve dükkân yanarken sabaha karşı başlayan yağmur gittikçe şiddetini arttırarak büyük seller meydana geldi. Çok sayıda hayvan ve insan sellere kapılarak boğuldu. Bu arada Beşiktaş'taki Taşköprü de yıkıldı.

Şanizade, Beşiktaş'ın bir deniz halini aldığını, sokaklarda bulunanların bazısının kaybolduğunu ve bazısı da pencerelerden içeri alınarak kurtarıldıklarını, Beşiktaş hamamında çalışanların kapıyı kapatıp korunmağa çalıştıkları halde kırılan kapıdan içeri dolan suda boğulduklarını anlatır. Bu belâ yağmuru geçip gittikten sonra Beşiktaş köprüsünün yeniden yapılması için irade-i seniyye sâdır oldu.

Lazistan'da çıkan salgın hastalıkta halk ölülerini gömmeğe yetiştiremeyip kokudan sağlar ölüleri bırakıp kaçtılarsa da kimi dağlarda kimisi de açlıktan öldü. Bu haber İstanbul'da büyük korku yarattı.

Recebin 8'inde güneş batışında Langa Yenikapısı dışında çıkan yangın rüzgârın şiddetiyle suru aşmış ve üç kol halinde ilerlemiştir.

Bu yangında yanan evlerin çoğu Ermeni evi idi. Ateşin şiddeti ve yağmacıların evlere girip eşya ve mallara hücum etmeleri karşısında zavallılar can ve namuslarını korumak için kaçarlarken bunlardan biri mahzene biraz eşya atmak istedi. Kendisine yardım eden bazı ahbabı eşyayı taşıdıkları sırada içlerinden biri ev sahibinin 3 - 4 aylık çocuğunu da beşiği ile birlikte mahzene bıraktı. Mahzenin kapısı kapanıp toprakla örtüldükten sonra kaçan ev halkı sükûnet bulunca çocuk akıllarına geldi. Annesi «Çocuğum yandı, keşke ben de yanaydım,» diye feryada başladı.

Birisi: «Ben mahzene bir beşik koydum, ama içinde çocuk var mıydı bilmem» demesi üzerine yangın yerine girildi. Ateş hâlâ devam etmekte olduğundan girilemedi. Ertesi gün tekrar tulumbalar ve sakalarla gidip lâğımcılara toprağı kazdırdılar. Mahzenin kapısı açıldığında çocuğun hayatta olduğu görüldü.

Tarihçi Ceberruti Mısır olaylarını anlatırken şaban ayında bir kuyruklu yıldız göründüğünü, başı batıda ve kuyruğu doğuda olan bu yıldızın 3 ay göründükten sonra kaybolduğunu söyler.

MISIR VE ARABİSTAN OLAYLARI

Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa, Haremeyn-i Şerîfeynin Vehhabilerden kurtarılmasına memur olarak Hicaz seferi için hazırlıklar devam ederken (1810) Süveyş'e gidip Kızıldeniz'e birkaç kıta yeni gemi indirdikten sonra tekrar Mısır'a döndü.

Kölemenler Mehmet Ali Paşa'nın kuvvet ve iktidarını kuvvetlendirdiğini gördükçe onun kuvvetini kırıp yeniden Mısır'ı ellerine geçirmek için fırsat kolluyorlardı. Mehmet Ali Paşa ise onları ortadan kaldırıp, düşmansız olarak Mısır'da hüküm sürebilmek tedbirleriyle meşguldü. Bu sebeple Hicaz'a gidecek olan ve Kubbet-ül-Garb'ta toplanan orduya oğlu Tosun Paşa'yı başbuğ tayin etti. Bundan başka, güya Şam'dan kovulan Yusuf Paşa'yı tekrar makamına getirmek için, diğer bir ordu kurarak Elfiyenin reisi olan Şahin Beyin kumandasına verdi. Bütün bu gösterilerden maksadı Kölemenleri bir tuzağa düşürüp tamamen ortadan kaldırmak ve emniyeti tamamen kurduktan sonra Hicaz'a ordu sevketmekti.

Tellâllar vasıtasiyle, Tosun Paşa ordusunun 5 safer cuma günü Hicaz seferine çıkacağı ilân edildi. O gün alayda bulunması lâzım gelenlerin hepsi, ayrıca tab'a ve köleleri ile birlikte Mısır emirleri kaleye çıktılar.

Kölemenlerin alay ile giderken öldürülüp ortadan kaldırılmalarını kararlaştıran Mehmet Ali Paşa, durumu geceden Hasan Paşa ve Salih Koç adındaki reislerle Kethüdası olan Lazoğlu Mehmet Beye gizlice an-

latmış, Kapıağası İbrahim Ağa da sabahleyin durumdan haberdar edilmişti. Mısır emirleri ve diğerleri Mehmet Ali Paşa'nın huzurunda kahvelerini içtikten sonra kalktılar. Alay düzülüp Kölemenlerle birlikte hareket etti.

Evvelâ Delilbaşı uzun Ali delillerle yürüyüp bunu zabıta ve ihtisap memurları ile ocaklı taifesi takip ediyordu. Bunlardan sonra Salih Koç da askeriyle hareket etti. Daha sonra sırasıyla Mısır Emirleri, Piyade ve süvari asker, Binbaşılar, Mansab sahipleri ve Kapıağası İbrahim ağa hareket etti. Sıra Mehmet Ali Paşa'nın oğulları İbrahim Beyle Tosun Paşa'ya gelince Paşa, oğullarının bir bahane ile oradan uzaklaştırılıp gözetilmesi hususunda Kethüda Beye tenbihatta bulundu ve Harem dairesine çekildi. Emirlerden Süleyman Bey Elbevvâb da, bu gizli niyetten habersiz, alayı tertip edip duruyordu. Delillerle ocaklı Azab kapısından çıkar çıkmaz Salih Koç, kapının kapanmasını emredip kendi askerine maksadın ne olduğunu açıkladı. İbrahim ağa kapıyı kapar kapamaz emrindeki Rumeli tüfekçilerine ateş komutu verdi. Kale alanına çıkılan yukarı kapıdan aşağı kapıya kadar olan dar ve yokuş yerde sıkışıp kalan Kölemenler üzerlerine açılan ateşten korunmak için yukarıya kaçmak istemişlerse de atlar birbirine sıkıştığından ve aşağıdan da ateşe devam olunduğundan kimi ölmüş, kimi de yaralanmıştı. Şahin Bey ve Süleyman Bey Elbevvab da kılıçlarını çekerek yukarı çıkıp orta yerdeki alana çıkmak istemişlerse de buna muktedir olamadan vurulup ölmüşler, daha sonra bunların başları gövdelerinden ayrılıp Mehmet Ali Paşa'ya götürülmüştür. Asker Kölemenleri tamamen kılıçtan geçirirken kaçıp Tosun Paşa'nın evinde gizlenmek isteyenler de köşe ve bucakta saklananlar da tutulup öldürüldüler. Ayrıca, Kethüda Beyin yanında bulunup alaya iştirak etmemiş olan Ahmet Bey, Yahya Bey Elelfi de önce hapsedilip daha sonra öldürüldüler.

Kölemenlerden bazıları dalkılıç yukarı çıktıkları sırada vaziyetten haberi olmayan Tosun Paşa ve İbrahim Bey: (Ne oluyor?) diye işin ne olduğunu anlamak isterken Kethüda Bey: (Sizin anlayacağınız şey değil! Haydi Hareme gidiniz) diyerek onları yok olmaktan kurtarmıştı. Aksi halde, yağmur gibi üzerlerine yağan kurşunların arasından geçip oraya kadar çıkmış olan Kölemenlerin onları öldürmeleri işten değildi.

Daha sonra oğullarına nasıl kıyıp da böyle bir tehlikeye attığı sorulunca Mehmet Ali Paşa'nın iki yanındaki yastıkları göstererek oğul bulunur ama bunlar kolay ele geçmez dediği rivayet olunur.

Kale kapısı kapanınca Remile meydanındaki halk ve alayın gelmesini bekleyen asker korku ile kaçıştı. Şehir içinde bir panik başladı. Hanlar kapandı. Hiç kimse ne olduğunu ve ne olacağını bilmez bir halde idi.

Askerler durumu öğrenince Beylerin evlerine gidip yağmaladılar. Daha sonra da Mısır'da kalmış olan Kölemenleri araştırıp tuttuklarını Ket-

hüda Beyin emriyle idam ettiler. Kalan pek az Kölemen de kıyafet değiştirip Kabli tarafına kaçmışlardır.

Mısır dışındaki köy ve kasabalarda bulunan Kölemenlerin de öldürülmeleri için her tarafa emirler yazıldı.

Elfiye emirlerinden Ömer Bey de o sırada bulunduğu Füyum'da öldürülüp kesik başı diğer 15 Kölemeninki ile birlikte Mısır'a götürüldü. Muna muhafızı Topuzoğlu tarafından da 35 Kölemenin kesik başları gönderildi. Sayd'de yerleşmiş olan 60 Kölemen de yakalanarak Mısır'a gönderildi ve orada hemen öldürüldü.

Bu arada Elfiye'nin meşhur emirlerinden Şahin Bey, Yahya Bey, Numan Bey, Küçük Hüseyin Bey, Küçük Mustafa Bey, Murat Bey, Ali Bey ve Elfiye'nin diğer sınıflarından Kilerci Ahmet Bey, Yusuf Bey, Ebûdeyyâb Hasan Bey, Salih Bey, İbrahim Beyin oğlu Merzûk Bey, Süleyman Bey Elbevvab ve tâbii Ahmet Bey, Rüşvan Bey ve tâbii İbrahim Bey, Büyük Murat Beyin tâbii Kasım Bey, Demirci Selim Bey, Şarkavi Rüstem Bey, Mustafa Bey Ebû Eyyüp, Osman Bey Hasan'ın tâbii Mustafa Bey, Osman Bey İbrahim ve eski şecaat sahiplerinden Coco tâbii Zülfikar Bey ve daha nice ün salmış kâşifler hep bu katliâm sırasında öldürüldüler.

Cebertî bu hâdisede Emir, Kâşif ve Kölemen olarak binden fazla insanın öldürüldüğünü Elfiye'den İbrahim beyin kızı Adile Hanımın kocası olup Baş Nahiyesinde bulunan Ahmet Beyin vakayı haber alır almaz bir tarafa gittiğini ve bir de Emin beyin kendisini kaleden atarak Şam tarafına kaçtığını söyler.

Bu Emin Bey, Şam tarafına kaçıp daha sonra bazı devlet hizmetlerinde çalıştırılan meşhur Kölemen Emin Paşadır. Üzerine kurşun yağdırılırken atıyla kale burcunun üzerinden atlamış, atı ölmüş fakat kendisi kurtulmuştur.

Abbas Paşa'nın valiliği devrinde Mısır'a gittiğimde Emin beyin kendisini atmış olduğu yeri gördüm. Buradan atla atlayan bir adamın kurtulabileceğini aklım kabul etmedi. Burası dik ve yüksek bir dağ üzerine bir duvar olup yüksekliği 11 metre kadardır. Fakat o zamandan kalan ihtiyarların da ifadeleri bu olayı tasdik etmeleri sebebiyle bu olayı görmüş gibi tekrarladım. Emin Beyin söylemiş olduğu gibi at yere yaklaştığı sırada özengilere basıp arada kalmış olan mesafeden kendisini yere atması düşüş hızını azaltmış olabileceği gibi Kölemenlerin binicilikteki ustalıklarına da bir örnek teşkil etmektedir.

Kölemenler küçük yaşlarında biniciliğ ve silâh kullanmayı öğrendiklerinden at ve silâh kullanmakta son derece ustaydılar ve atları da kendilerine has melez atlardır. Kölemenler aslında ateşli olan Mısır atlarını Arap atları ile çiftleştirip süratli ve gözü pek atlar elde ederler ve

bunları kendi usulleriyle yetiştirirlerdi. Onlar ortadan kalkınca bu atların da nesli tükendi.

Napolyon Bonapart'ın da dediği gibi; «Kölemenler dünyanın birinci sınıf binicilerdir, fakat koca bir Mısır'ın hasılâtı onlara para ve atlarına arpa yetiştirmeğe sarfolur gider.»

Mısır emirleri birçok köleler alıp onları, ölümlerinden sonra yerlerine geçecek şekilde, kendi usulleriyle terbiye ederlerdi. Böylece yüzlerce seneden beri Mısır'a tahakküm ettiler. Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı zaptında da bu ırk kesilmeyip kuvvet buldu. İtaatsizliklerinden dolayı Osmanlı Devleti zaman zaman yola getirmeye kalkıştıysa da bütün bütün ortadan kaldırmanın çaresini bulamadı. Napolyon Bonapart da büyük bir ordu ile gelip Mısır'ı istilâ etti, fakat o da Kölemenleri yok edemedi. Çünkü Kölemenlerin bir kısmı Suriye'ye geçti, bir kısmı da Murat Beyle Saiyd içine çıkıp yukarı Mısır'ı zaptetti. Bunların bir fırkası Asuan'dan yukarı çıkıp Dengale'yi fethettiler. Napolyon bunlarla başa çıkamayıp Murat beyle bir anlaşma yaptı. Mehmet Ali Paşa evvelce uzun müddet uğraşarak türlü desiselerle Kölemenleri birbirine kırdırıp kuvvetlerini azaltmıştı. Bu son olay ise onların büsbütün yokolmalarını sağladı. Artık Mehmet Ali Paşa Mısır'da istiklâli temin etmiş oldu. Her ne kadar Kabli tarafında Büyük İbrahim Beyin yanında bir miktar emir, kâşif ve sair Kölemen kalmıştı, fakat bunlar Mehmet Ali Paşa'ya karşı gelecek güçte değillerdi.

Kabli Emirleri vakayı duyup en büyükleri olan İbrahim Beyin oğlu Merzûk Beyin de bu arada öldürüldüğünü duyunca karalar giyinip yas tutmağa başladılar.

Mehmet Ali Paşa'nın damadı Muharrem Bey Cize'ye geçti, orada emirlerin at, deve vesair harp malzemelerini eline geçirdi. Mehmet Ali Paşa Kabli tarafına asker sevkedince buradaki kölemenler İbrim (veya Abrim) tarafına kaçtılar. Askerin, kendilerini takip ederek zahire yollarını da kesmesi üzerine burada da barınamayıp yola çıktılar. Kölelerinden bir kısmı ayrılıp Asuvan tarafındaki askere sığındılarsa da Paşanın emri üzerine hepsi öldürüldüler.

Kılıçtan kurtulanlar Afrika çöllerine düştüler, kimi yolda öldü, kalan ufak bir topluluk ta Trablusgarba can atıp gitti.

Kölemenlerin tamamen yok edilmesiyle artık Mısır'da kendisine karşı gelip zahmet verecek kimse kalmayınca Mehmet Ali Paşa Tosun Paşa ordusunu kara yolu ile Medine-i Münevvere üzerine sevketti.

Başbuğ Tosun Paşa'nın maiyetinde Salih Koç gibi birçok meşhur kumandan vardı. Ordusunun idaresi Mehmet Mahrukî Beye verilmiş olduğundan Tosun Paşa bile ona danışmadan iş yapamazdı.

Mehmet Ali Paşa Süveyş yoluyla gitmek üzere bir ordu daha hazırlayıp Süveyş donanmasıyle yola çıkardı. Hanefî fakihlerinden meşhur Ahmet Tahtavi de bu ordu ile birlikte gitti.

Ramazan ayında, donanma ile giden askerin Yenbagülbahri fethettikleri haberi Kahire'ye ulaştı.

Mekke-i Mükerreme Emiri Şerif Galip Efendi Vehhabilerden korktuğu için onlara yardım ediyor, bir taraftan da Mehmet Ali Paşa ile haberleşerek Mısır ordusu Hicaz'ı basar basmaz kendilerine yardımda bulunacağını vaadediyordu. Yenbağülbahr kalesi Kethüdası tarafından muhafaza edilmekte idi. Yenbagülbahr kalesi kethüdası tarafından muhafaza edilmekte idi. Yenbagülbahr önünde demirleyen Mısır donanması askerlerinden su almak için karaya çıkanlara —Mehmet Ali Paşa ile Şerif Galip Efendi arasındaki haberleşmeden iki taraf askerleri de habersiz olduklarından— kaleden ateş açıldı. Gemilerden de hemen bu ateşe karşı top ateşi ile mukabele ettiler. Askerler içeriden gelen kurşunlara aldırmadan merdivenler kurup kale duvarları üzerinden aşıp kaleyi zaptettiler. Şerifin kethüdası birkaç asker ile beraber kaçıp kurtuldu. Kalan asker kılıçtan geçirildi. Yenbağ iskelesi yağma edildi.

Mehmet Ali Paşa'nın Arap yarımadasındaki ilk fethi bu oldu. Haber kendisine gelir gelmez durumu Osmanlı Devletine müjdeledi.

Bu sırada Osmanlı Devleti Rusya ile olan muharebeden bitap ve Tuna yalısı baştanbaşa harap durumda olmasına rağmen, Haremeyn'in Vehhabilerden kurtarılması pek önemli bir mesele olduğu için buna başlangıç olacak böyle bir zafer haberi İstanbul'da iyi bir tesir gösterdi.

Vehhabiler Haremeyn'i Şerifeyn'i istilâ edeli beri Şam ve Mısır hacılarına hac yolu kapatılmıştı. Fakat batıdan gelen hacılar emin ve rahatça gelip gidebiliyorlardı.

Bu sene de Hicaza gitmek üzere deniz yoluyla bir hayli hacı adayı gelip zilkade ayı başlarında Mısır'da toplanmışlardı. Trablusgarp ve Fas kafilesi de birkaç gün arayla geldiler. Fas Hakimi Müvellâ İbrahim İbn-el-Müvellâ Süleyman'ın oğlu da bu kafiledeydi. Mehmet Ali Paşa'dan hürmet ve hüsnü kabul gördükten sonra kafileyle bir'ikte Hicaz'a gitmek üzere Mısır'dan hareket ettiler.

Tosun Paşa ordusu önce Bürke-i Hüccac ondan sonra Bender-i Müveylah'a gidip donanmayla giden askerlerle birleşip Yenbağülbahri muharebe etmeden aldı. İki ordu birleşerek Vehhabiler elinde bulunan Sevik köyünde İbn-i Cebbare üzerine hareket ettiler. İbn-i Cebbare kaçtı. Böylece buranın da zaptedilmesi üzerine Arap Şeyhleri gelip Tosun Paşa'ya bağlılıklarını bildirdiler. Bu sırada Abdullah bin Suud ile Osman Muzayifî ve diğer Vehhabî ileri gelenlerinin birleşip 7000 süvari ve bir hayli piyade ile Tosun Paşa ordusunu anîden basmak üzere gelmekte ol-

dukları haber alındı. Delil askeri ile Huveytat şeyhi bunlar üzerine memur edildi. İki saat kadar süren muharebe sonunda Vehhabiler mağlûp oldular ve ganimet olarak çok sayıda hecin (deve) leri alındı. 7 zilkadede Suğra ve Cüdeyde'ye varıldı. Dağ eteklerinde çadırlar kuruldu. Civarda görülen metrislere hücum edilerek savaştılar, birer birer bütün metrisleri alıp dağ tepelerine çıkarak oradan savaşa devam ettiler. Önde giden askerin başı olan Mahu Bey ile Delil askerinin başı Hüseyin Bey Vehhabilerle 24 saat dövüştüler. Fakat askerlerinin çoğu öldü, bir kısmı bozulmuş olarak geri döndüler. Aşağıdan yukarıya yardım gönderilmesi gerekirken aşağıda bulunan asker yukardakilerin geri kaçışlarını görünce büyük bir korku ve telâşa kapıldılar. Önce Salih Koç tarafında bozulma görüldü. Asker sebepsiz bozuldu. Askerler bütün yük ve ağırlıkları bırakıp çadırlarda gördükleri taşınabilir hafif eşyayı yağma ederek ve birbirini çiğneyerek evvelce Berik sahilinde ileride lâzım olur düşüncesiyle bıraktıkları gemilere binmek için o tarafa koştular. Salih Koç ile Hacco Bey, Süleyman Ağa ve Halil Ağa adlı reisler hep bozulan askerle beraber Berik sahiline inerek gemilere girmek için acele ediyorlardı. Sahile yanaşan kayıklara önce girenler geriden gelenler üzerine kurşun atarak onların kayıklara girmesine mâni olduklarından askerin bir kısmı yaya olarak Yenbağülbahr'e gittiler.

Ordu Nazırı olan Mehmet Mahruki de çadırları bütün levazım ve eşyasıyle bırakarak Divan Efendisiyle birlikte Yenbağülbahr'e giderek orada kaldılar. Bu kargaşalıkta nerede olduğu bilinmeyen Tosun Paşa da bir gün sonra buraya geldi.

Asker böylece bozguna uğrayınca, sanki Vehhabiler son süratle arkalarından geliyormuş gibi arkalarına bakmadan, kimi bata çıka gemilere can ettı, kimi tabana kuvvet Yenbağülbahre kaçtı. Vehhabiler bu halden habersizdiler.

Hatta bozularak yukarıdan inen asker çadırlarda buldukları çeşitli yiyecek ve tatlıları yiyip iki gün de istirahat ettikten sonra yoldaşlarının yanına gittiler.

Süvari askeri dağılmayıp topluca bulunuyordu. Tamer Kâşif ve Maho Bey, delilbaşı Hüseyin Efendi ve Abdullah Ağa adlı reisler süvari askeriyle Müveylah'a ricat edip bir dilekçe ile Mehmet Ali Paşa'dan izin isteyip Tosun Paşa'nın yanına gittiler.

Halbuki Salih Koç ve arkadaşları gemilere bindikleri gibi izin almadan Kasîr tarafına döndüler.

Salih Koç yaşıt ve benzerleri arasında seçilmiş ve reislerin gözünde itibar sahibi bir kişi olarak kendini reislik edebilir gördüğünden, her ne kadar Tosun Paşa Mehmet Ali Paşa'nın oğlu idiyse de, böyle yeni yetişme bir kumandanın sözlerine hiç kulak asmazdı. Hele Mahruki'nin nazırlığını hiç çekemiyordu. «Böyle çoluk çocukla iş görülür mü?) diye açık-

ça söyler Tosun Paşa ile Mahrukî'nin görüş ve tedbirleriyle eğlenir, kabul etmezdi.

Bu bozgunun sebebini reisler birbirlerinin üzerine atıyorlardı. Hakikatte ise bu denli perişan oluşa sebep reislerin birlikte hareket etmemeleri ve Salih Koç gibi reislerin âmir ve nazırlarını hakir görmeleriydi.

Tosun Paşa ile birlikte Yenbagülbahr'de bulunan askerin başı Mahrukî suçlandırmakla az kaldı kendisini idam edeceklerdi. Bunun üzerine Mahruki Yenbağ'da duramayıp hemen bir gemiye binip kaçarak ellerinden kurtuldu. Kasîr yolu ile Mısır'a döndü. Tebaası da ayrı ayrı ve dağınık olarak döndüler. Ordunun bu şekilde perişan oluşu haberi Mısır'a geldiğinde Mehmet Ali Paşa çok üzüldü, fakat ümitsizliğe düşmeyerek yeniden asker toplamağa başladı.

AZİL VE NASB

İşten çıkarma ve Rütbe verme

Rikâb-ı hümayunda Kethüda olan Moralı Osman Efendinin emirler gibi taraf tutarak hareket etmesi ve halkın beğeneceği tavırları zamanın düşünce ve gidişine uygun olmadığından cemaziyelevvelin 20'inci günü azledilerek İstavroz'daki yalısında ikamete memur edildi ve yerine kardeşi Yusuf Agâh efendi kethüda oldu. Aynı gün Darphane-i Âmire Emini Reşit efendi azil ve Üsküdar'da Bulgurlu semtindeki yazlığında yaşaması emredildi. Bir müddet yalısında yalnızlığa çekilmiş olan Osman Efendi affedilerek Bâb-ı Aliye, ahbap ve kendi büyüklerine gidip gelmesine müsaade edildi.

Yine bu sırada Serdar-ı Ekremin Silâhdarı olan Benderli Ali Ağa, Vezirlik rütbesi verilerek Orduy-u hümayun Çerhacılığına getirildi.

Ramazan ayında Padişah silâhdarı (Silâhdar-ı Şehriyârî) Emin Ağa azledilerek İzzet Ahmet Paşazade Ali Bey Eenderûn ileri gelenlerinin en büyük emelleri olan yüksek Silâhdarlık mevkiine erişti. Bursa'da yaşaması emrolunmuş olan evvelki kaymakam Elhac Mustafa Paşa'nın Vezirliği kendisine bırakılarak Raka eyaleti ve Safranbolu'da oturan evvelki kaptan-ı derya Salih Paşaya da Kastamonu sancağı verildi.

Moralı Osman efendi zilhiccenin 7'nci günü, Bâb-ı Ali'ye davet edildiğinden, gelip kaymakamın yanına girdi. Kaymakam Paşa, mülkiye işleri hakkında bir giriş yaparak Trabzon âyânlarının Faş memuriyetinde ihmalcilik ettiklerini ve âyânın gözü (?) olan Hazinedar oğlunun vaadolunan Vezirliğin değişmesi sebebiyle küskünlük göstermekte olduğunu söyleyerek (Padişahın arzusu memleketin âyân ve hanedanın ellerinden kurtarılıp temizlenmesidir) diyerek vezirlik rütbesiyle Trabzon mansıbı) nın kendisine tevcih edileceğini bildirdi. Osman Efendi affedilmesini isteyerek, özür diledi. Kaymakam Paşa bunun padişah iradesi olduğunu bildirince bile ihtiyarlığından bahsederek istifasında ısrar etti. Kayma-

kam Paşa ile Rikâb-ı hümayun kethüdası Agâh efendi ne kadar ısrar ettilerse de tesiri olmadı. Osman Efendi affını rıcadan vaz geçmedi. Kaymakam Paşanın bunu yazamayacağını söylemesi üzerine «Ben yazarım» diyerek divit ve kâğıdı alıp kararını bildirdi. Osman efendinin istifa hususunda bu denli ısrar etmesi padişahın gücenmesine sebep oldu. (Eğer kethüdalık yahut defterdarlık verilseydi ihtiyarlığı engel olmayıp bu işe can atarlardı. Hemen sürülsün) diye Hatt-ı hümayun çıkarıldı ve Osman efendi Limni adasına sürüldü. Evvelce Çavuşbaşı olan Ahmet Aziz efendi hemen Bâb-ı Aliye çağırılıp vezirlik rütbesiyle Trabzon mansabı verildi.

İSPANYA OLAYLARI

Massina ordusu Portekiz'den son derece perişan olarak Salamanık'a çekilmiş ve Massina kumandanlıktan ayrılmış ve yerine Mareşal Marmon vazifelendirilmişti.

Mareşal Marmon bu hale bir çare bulmak üzere lüzumlu çalışmada kusur etmemişse de geçen olaylar İspanyolları şımartmış, o sıralarda İspanya'da yerleşmiş Mina adındaki bir sergerde birçok İspanyol esiri ile kendi yaralılarını taşımakta olan bir Fransız fırkası üzerine hücum ederek hasta ve yaralıları öldürüp İspanyol esirlerini kurtardı. Bu durum İspanyolları cesaretlendirdi.

Paris'e gitmiş olan Kral Jozef'in dönüşünden ümit kesilmiş Madrid'de memurlar sefil, asker yorgun ve perişandı. İspanyol çeteleri her taraftan yolları kesmiş, gıda maddeleri pahalılanmış, Kraliyet şehri olan Madrid'de ahali nefret ve şaşkınlık içindeydi.

İstramedora, Andoluzya (Endülüs) gibi büyük şehirlerde de harp durumu Fransızların lehinde değildi.

İngilizler Bodojoz şehrini kuşatmıştı. İstramedora ve Andoluzya arasındaki dağlara sığınmış olan mareşal Solt ne Bodojoz'a yardım edebiliyor, ne de çekilip bir tarafa gidebiliyordu.

Mareşal Victor, Kadiksi kuşatmakla meşguldü. General Sebastian Gırnata taraflarında İngiliz ve İspanyol orduları arasında kalmış olup devamlı tazyik edilmekteydi.

Mareşal Suşenin idaresindeki Aragon sancağına İngilizler kuvvet göndermemiş olduklarından Suse yalnız yerli fırkalarla yani çetelerle meşguldü. Suse istidatlı ve cesur bir kumandan olduğundan bu sancağı zararsız hale getirmişti ki Fransızların memnun olabileceği yalnız bu sancağın durumu idi.

Katalonya sancağı çok karışık bir halde idi. Dağları İspanyol çeteleri sahili de İngilizler tarafından kesilmişti. Bir yerden diğerine mühimmat ve zahire nakli hayli zorlaşmıştı. Bu yüzden de şehirlerde bilhassa Barselon'da kıtlık ve pahalılık baş göstermişti.

İspanya'nın durumu Fransızlar için pek de hayırlı görünmüyordu. Napolyon'un her işi bırakıp çok sayıda askerle İspanya'ya gelmesi ve bizzat meşgul olması gerekirken o hırs ve tamahı yüzünden her tarafta bir mesele çıkarıp oturduğu yerden hepsini birden halledivermeği isterdi; ancak bu, hakikat olması imkânsız bir hayaldi.

Kral Jozef Paris'e gidince Fransızların İspanya başarısızlığının bir başkumandana tâbi olmayan ordu kumandanlarının kendi akıllarınca tertibata kalkışmalarından ileri geldiğini eğer kumandanlar bir başa bağlanır, Fransız askerinin suistimallerine son verilir, asker ve paraca da yardım edilirse İspanya meselesinin çok kısa zamanda düzeleceğini ve kumandanların kendisine açıkça hürmetsizlik ettiklerini ağabeyi olan Napolyon'a şikâyet yollu anlatmak istemişti.

Napolyon kardeşinin sözlerini onun kabiliyetsizliğine ve kinine bağlamış ve önem vermemişti. Bununla da kalmayarak bilgisiz olduğu için orduyu kendisine teslim edemeyeceğini Fransa'nın mali durumu İspanya'ya yardıma elverişli olmadığından yardım edemeyeceğini ve bazı harp tasavvurları sebebiyle asker de gönderemeyeceğini söyledi. Onu büsbütün yeise düşürmemek için de Madrid havalisindeki askerin kumandasını ona verdi.

Kral Jozef'in zaruri ihtiyaçlarını karşılamak için 4 milyon franga ihtiyacı vardı. Halbuki Madrid kara gümrüğünden ancak bir milyon franktan fazla para gelmiyordu. Napolyon aradaki 3 milyon açığın bir milyonunun Fransa'dan gönderileceğini vaadetti. Geri kalanlarını da ordu hesabı olarak tesviyesini tavsiye etti.

Jozef bu vait ve müsaadenin kâfi olmadığını bildiği halde bununla yetinmediği takdirde istifa etmesi gerektiğinden buna yanaşamıyordu. Çaresiz memnun görünerek Madrid'e döndü. Yol üzerinde uğradığı beldeler halkını evvelkinden daha perişan halde gördü. Kendilerine teselli verecek bir söz bile söyleyemedi. Madrid'e geldiği zaman memurların maaşlarını alamadıklarını görmüş, havalar kurak gittiğinden mahsul az olmuş ayrıca İspanya birlikleri Madrid'e giden yolları kesip şehre yiyecek maddelerinin girmesine mâni oldukları için kıtlık ve pahalılık almış yürümüştü.

Jozef durumu Napolyon'a hemen bildirdi. Napolyon kuzey memleketlerini eline geçirmek azminde olduğundan kardeşinin uyarmasına hiç önem vermedi. Fakat İtalya'dan topladığı bir fırka askeri Pirene tarafına gönderdi.

Efrenci Haziranın 20. günü Mareşal Marmon ve Mareşal Solt orduları birleşip toplam 54 bine yükseldi ve 40 bin askerlik Wellington ordusu üzerine saldırmaları mümkünken birbirlerine güvenleri olmadığından buna teşebbüs edemediler. Aralarındaki uyuşmazlık ve muaraza üze-

rine birkaç gün sonra birbirlerinden ayrıldılar. Mareşal Solt ordusuyla Endülüs'e çekilirken Mareşal Marmon Taj Nehri sahillerine gitti.

Bu sırada Katalonya ve Aragon sancaklarını inzibat altına almak için Taragona kalesinin zaptı Fransızlarca lüzum görüldüğünden Mareşal Suşe kaleyi kuşattı, şiddetli hücumlar, acımasız ve insanlık dışı hareketlerden sonra kaleyi düşürmeği başardılar. Daha sonra Barselona yoluyla Marki Dö Kampovera'nın komutası altındaki İspanyol birliğinin takibine girişildi. Fakat Mataro iskelesinde İngiliz gemilerine binen bu fırka takipten kurtuldu.

İspanya'da sıcaklar şiddetli olduğundan temmuz ve Ağustos'ta muharebe tatil edildi ve bulundukları yerde sonbaharın gelmesini beklediler. İspanyol çeteleri arasıra Fransız ordularını taciz ediyorlardı. Mareşal Solt'u çok fazla sıkıştırıp savaşa mecbur ettiler.

Temmuz ve ağustos ayları böyle sonbahar mevsiminde Lord Wellington Bodojoz'u zaptetmeyi tasarlarken Napolyon da güzün ve kışın İspanya işini bitirip ilkbaharda Rusya muharebesi için İspanya'daki ordularından yararlanmayı düşünüyordu.

Napolyon'un inancına göre İspanya ve Portekiz'i istilâ edebilmek için her şeyden evvel Valans'ı zaptetmek şarttı. Bu sebeple General Suşe'ye eylülün on beşinde bu şehrin üzerine yürümesi için talimat gönderdi.

Belirtilen tarihte General Şuse ordusuyla hareket edip 22 eylülde Valans ovasının kuzey tarafına vardı. Valans'ın istihkâmlarını muhasara etmeden evvel Sagonta kalesinin zaptını lüzumlu gördü, ancak bu kalenin yeri çok sarp olduğundan yürüyüşle alınması zorluğu karşısında kuşatma suretiyle sıkıştırmaya kalkıştı. Bu kaledeki İspanyollar Fransızlara teslim olmamak için her türlü fedakârlığı göze alıp cesaret ve kahramanlıkla korunmaya giriştiler. Kuşatıcılar içinde pek çok kayıp oldu. Bu durumda Black namında bir İngiliz Generali otuz binden fazla İspanyol askeri ile Sagonta'nın yardımına koştu.

Ekim ayının 25'inci günü Fransız ordusuyla çatıştı. İki taraf birbirine saldırarak kanlı bir çatışmaya giriştiler. İspanyollar kahramanca dövüştüler. Lâkin meydan muharebeleri hususunda bilgisiz olduklarından kuvvetli ve muntazam Fransız ordusuna karşı çıkan İspanyol çeteleri pek çok kayıp ve 4 binden fazla esir vererek dağıldılar. Bundan sonra da Fransızlar Sogonta kalesini istilâ ettiler ve burada da 2.500 esir aldılar, arkasından da Valans şehrini kuşattılar. Fakat bu çarpışmalarda onların da büyük kaybı oldu. Mareşal Suşe bu durumuyla Valans'ı ele geçiremeyeceğini anlayıp Napolyon'dan yardım istedi.

Napolyon Mareşal Suşe'nin bu başarısını işitince çok memnun oldu. İspanya meselesinin halledilip düzeltilmesinin Valans'ın zaptına bağlı bulunduğuna inanmış olduğundan hemen İspanya'daki Fransız komutanlarına Mareşal Suşe'nin yardımına koşmaları için emirler gönderdi. Yar-

dıma giden Fransız birlikleri Valans şehri önünde toplandılar. Şehir hiç bir taraftan yardım görmediğinden bu kuvvete karşı koyamayacağı için ocak ayının dokuzunda Fransızlara teslim oldu. Fransızlar bu defa da 18 bin esir aldı. Diğer birlikler yerlerine dönüp şehirde yalnız Mareşal Suşe kendi ordusuyla kaldı.

Mareşal Suşe'nin ordusu Valans'ı muhafazaya kâfiydi, fakat Napolyon'un arzu ettiği şekilde daha ileri harekete muktedir değildi.

Napolyon aşağıda belirtilecek sebeplerden dolayı o sırada Vistül Nehri sahillerine büyük bir ordu göndermek zorundaydı. Bu sebeple İspanya'daki Hossa, Leh ve Dragon birliklerini Fransa'ya getirtmekle İspanya'dan 25 bin kadar Fransız askeri eksilmiş oldu. Artık Fransızlarca İspanya'da saldırı hareketinden vazgeçip korunmaya karar verilmiş oldu. Bu hususta bütün Fransız komutanlarına Napolyon tarafından emirler gönderildi.

Lord Wellington bu durumdan faydalanarak saldırı hareketine geçti. Badajoz'u kuşattı; az sonra da zaptetti. Evvelce terkettiği mevkileri yine tutmuş olduğundan Fransızların bütün tedbirleri boşa çıktı.

Napolyon her ne kadar İspanya ahvalini öğrendikten sonra asker kumandasını kardeşine vermiş idiyse de bu tedbirin de bir faydası olmadı. Herkes kuzeyde meydana gelen savaş seslerine kulak verdiğinden İspanya işine önem veren yoktu.

1808 senesinden beri İspanya'ya Napoldon tarafından birkaç defa gönderilen orduların toplamı 600 bin askerden fazla olup bu ana kadar yarısından çoğu ölmüş, ancak 300 bini hayatta kalmıştı. Napolyon her tarafta bir gaile çıkarıp başedemeyeceği hayallere kapılmış, cihanı velveleye verip kuzey Avrupa'ya büyük bir ordu göndermeğe kalkışmış ve bu kadar kayıp vermişken İspanya meselesini hal yoluna koymadan karışık bir halde bırakmıştır.

AVRUPA'NIN GENEL DURUMU

1226 hicri yılı saferinin sonuna rastlayan 1811 milâdi mart ayının 19'unda Napolyon'un Marie Louis'den bir kızı oldu. Napolyon'un bir veliahtı olması kendisini çok memnun etti. Ancak zamanın durumu bütün bu sevinçleri bastırıyordu.

Henüz İspanya meselesi bitirilmemiş, Avrupa'nın kuzeyinde büyük bir savaş telâşı görülmeğe başlanmıştı.

Napolyon Rusya aleyhine savaş hazırlığı yapmakta iken Rusya, askerinin bir kısmını Lehistan sınırına gönderip bazı hudutlarını da kuvvetlendirmesi üzerine askerî tedariklerini hızlandırıp güz mevsiminde Vistül nehri sahillerinde 300.000 asker bulundurmak üzere harekete geçti.

Fransa ve tabii olan diğer memleketlerde de asker toplama işine hız verildi.

Bu hal ziraatçileri perişan ettiği gibi ticari ve mali işlerde meydana gelen büyük buhran büyük şehirler ahalisini güç duruma düşürdü.

Geçen sene yapılmakta olan kara kuşatması devam etmekte İsveç ve Prusya iskelelerinden kara yoluyla içerilere bir yerden bir şey kaçırmak mümkün olmadığından Londra mağazaları şeker, kahve, çivit ve pamuk gibi mallarla dolmuş Manchester ve Birmingham fabrikalarında yapılan çok miktarda manifatura denkleri Liverpool'da yığılıp kalmıştı. Malın dışarı çıkarılamamasından dolayı fiyatları düşmüş ve bu ara getirdiği para dükkân ve bekçi parasını da karşılayamaz hale gelmişti.

Bu durumda bütün geçimi ticaretine bağlı olan İngiltere en büyük zararı görmüştü.

İnsan ne silâh kullanırsa kullansın kendisi de zarar görmeden başkasına ziyan veremez. Bu durumu yaratan Fransa ve ona bağlı devletlerin ticarî işlerinde de İngilizlerinkinden belki daha fena durumlar başgösterdi. Hindistan ve Amerika'dan temin edilen şeker, kahve, çivit ve buna benzer daha başka şeyler Avrupa pazarlarında gittikçe azalmağa ve azaldıkça da fiyatları yükselmeye başladı. Piyasada fiyat farkı üzerine kurulan ve alivre denilen muameleler arttıkça arttı.

İngiltere mallarının Avrupa'ya girememesi karşısında Fransa, Belçika ve Almanya'da fabrikatörler sermayelerinin tahammülünden büyük işlere giriştiler. Bono ve poliçe ile iş yapmağa başladılar. Bu usul ise çok tehlikeli idi.

Lübek şehrinde bir firmanın iflâs edivermesi barut mahzenine düşen bir yıldırım gibi Avrupa'nın ticarî muamelelerini altüst etti. Binlerce tüccar iflâs etti. Fabrikalar kapandı. İşçi geçiminden aciz duruma düştü. Avrupa'yı bir belâ kapladı.

Gerek Napolyon, gerekse müttefikleri buna bir çare bulmak için her çareye baş vurdularsa da hiç yardımı olmadı.

Ruhaniler meselesi o sırada Avrupa'daki önemli işlerden biri idi.

Papa, Savuna'da tutuklu olarak bulunduğu sırada Napolyon'un bütün tekliflerine cevap verirken rahiplerle gizlice haberleşerek Napolyon'un onların aleyhinde yaptığı bütün zulümlere karşı birtakım talimat ve emirler gönderiyordu.

Bu gizli haberleşmeyi öğrenen Napolyon Papa'yı etrafla görüşmekten menederek yanında bulunan emniyetli 2-3 adamdan başka hepsini dağıttı. Haberleşmesini yasakladı. Papa ile aynı fikirde olanlara şiddetli cezalar vererek herkesi korkuttu. Mezhep meselelerini kendi istediği şekilde halletmek maksadiyle 1811 Haziranı ortalarında Feş adındaki Kardinalin başkanlığında 100 kadar Kardinalden kurduğu mecliste dedikodu

ve kavgadan başka iş yapılmadığını görünce ağustos ayı içinde bazılarını hapsetti ve Meclisi dağıttı.

Danimarka Napolyon'un sadık müttefiklerinden biri olup kara kuşatmasını mümkün olduğu kadar devam ettiriyordu.

İsveç kara kuşatmasına söz vermiş olmasına rağmen Gutemburg iskelesinden kaçırılan malın çoğuna göz yumuyordu. Hiç çocuğu olmayan kralın veliaht olarak tayin etmiş olduğu kral ailesinden Ogustemberg Dukasının anî ölümü üzerine İsveçliler kendilerine yeni bir veliaht aramağa mecbur oldular. Sonunda Fransa Mareşallerinden ve Napolyon'un akrabasından Bernadot'u seçtiler. Bu durum Napolyon'un düşüncelerine aykırı olmasına rağmen Bernadot Stockholm'e gönderildi.

Prusya evvelce düşmüş olduğu zayıf durumundan kurtulamamış, ne yapacağına karar verememişti. Vekillerinin reisi olan Hardemberg, devletin şan ve şerefini iade edebilecek ıslâhat ile uğraşıyordu. Bu cümleden olarak Tilsit anlaşmasının gizli şartlarından biri Prusya devletinin 42.000'den fazla asker beslememesi hususu olduğu halde Prusya bu şartı hozmadan çok sayıda talimli asker tedarikine çalışıyordu.

Şöyle ki: Prusya'nın en usta erleri seçilip taburlar teşkil ediliyor, bu taburlara alınan acemi erler talim ettirildikten sonra memleketlerine gönderilip yenileri alınıyordu. Böylece Prusya'da talimli asker çoğalmış, görünüşte 40 binden fazla asker yok iken 1 - 2 gün içinde 150 bin talimli asker toplayabilirdi. Sonunda bütün Prusya ahalisi talimli asker oldu.

Zamanımızda Prusya'nın askeri kuvvetinde görülen üstünlüğün başlangıcı budur. Bu kaide bu memlekette hâlâ câridir ve Fransa'ya olan galibiyetleri de hep bu usulün semeresidir. Sanki o vakit Napolyon Prusya'yı son derece sıkıştırmakla Fransa'yı yerle bir etmek için Prusyalıyı lüzumlu sebep toplamaya mecbur etmiş oldu.

Bütün Almanya ve Prusya ahalisinin Fransızlara karşı büyük kin ve düşmanlıkları vardı, bu sebeple Fransa'nın galebe ve tahakkümünden kurtulmak için takım takım birleşip gizli meclisler kuruyorlardı. Bu uğurda her türlü fedakârlığı gözlerine almışlardı.

Prusya devleti, bu fikirlerde ahali ile kalben beraber ise de Fransa'ya karşı açıkça harekete cesaret edememekle beraber harp hazırlıklarına devam ediyor ve bunda titiz davranıyordu. Bu aralık bu hazırlıklarını açığa vurmuş olmalı ki Fransa'nın Berlin'deki elçisi vasıtasiyle bu durum öğrenilince Napolyon, bu hazırlıkların hemen durdurulması aksi halde kendileriyle bütün muhaberelerini kesip harp muamelesine başlanacağını Prusya devletine bildirdi.

1809 senesinden beri Avusturya devletinin politika işlerini meşhur Maeternick idare etmekteydi. Bu akıllı ve tedbirli insan devletinin o za-

mana kadar muharebelerden hiçbir şey elde edemeyip pek çok yerler kaybettiğini göz önünde tutarak kullanacağı politik tedbirlerle vatanının eski şeref ve şânını iade etmek ve elden çıkmış olan yerlerini geri almak maksadına hizmet ediyordu. Bu defa Fransa ile Prusya arasında muharebe işaretleri belirince Fransa'nın Viyana'daki elçisi Otto devletinden aldığı talimat üzerine Avusturya'nın bu hususdaki niyetlerini araştırıp öğrenmeğe kalkıştı. Maeternick bu hususta Trieste havalisini içine alan İllirya sancağı veya Lehistan'dan bir miktar yer geri verilmedikçe Avusturya - Fransa ittifakının devam edemeyeceğini ima etmiştir.

Bu esnada Napolyon Dışişleri Bakanlığını dük dö Bossano'ya vermiş Petersburg elçisi Mösyö dö Kulenkur'u azledip yerine Mösyö dö Löreston'u tayin etti ve kendisine Fransa'nın büyük bir harp hazırlığı içinde bulunduğunu İmparator Aleksandr'dan saklamamasını, Rusya'yı belki bu şekilde korkutabileceklerini, bunun sebebi ise Rusya - Osmanlı muharebesini bitirip İngiltere ile buluşmak niyetinde olduğundan ve hattâ şimdiden İngiliz ve Amerikan kaçaklarına Rusya devleti tarafından müsaade olunmasından ibaret olduğunu bildirmesini emir ve tenbih etmişti.

Aleksandr Fransa'nın hazırlıklarından haberdar olup kendi iyi niyetlerinden bahisle evvelce Mösyö dö Kulenkur'a şikâyet etmişti. Kulenkur öteden beri iki devlet arasındaki münasebetleri islâha uğramış kendi devleti ile Rusya arasında meydana gelme istidadı gösteren muharebenin gecikmesine sebep olmuştu. (Loreston) Petersburg'a gelince bir müddet lüzumlu araştırmalar ile meşgul olup Aleksandr'ın fikirlerini öğrendikten sonra Napolyon'a yazdığı bildirgesinde iki devlet arasında harbi gerektirecek herhangi bir sebep olmadığını, çok az bir gayretle, mevcut zorlukların ortadan kaldırılabileceğini bildirdi. Kulenkur'un Paris'e dönüşünde anlattıkları da bunu teyit eder mahiyette idi. Fakat Napolyon, Aleksandr'ın, sulhun devamını istemediği asıl gayesinin Osmanlı - Rus muharebesini bitirmek için vakit kazanmaktan ibaret olduğuna zahip oldu. Kendisinin en büyük emeli ise kuzeye büyük bir kuvvetle gidip dünyayı titretmekti. Böylece vakit kazanmaktan memnun olarak hemen ilk hazırlıklarını büyüttü. Büyük ve korkunç bir ordu toplamağa koyuldu.

Rusya Fransa ile muharebeye mecbur olacağına deliller ve açığa vurulan işaretlerle hüküm verince Eflaktan vazgeçip Besarabya ile Buğdan'ın hemen kendisine terk edilmesi ve Sırbistan'ın istiklâlinin tanınması şartlarıyla bir antlaşma yapılmasını Haziran ayında Bâb-ı Aliye teklif etti. Bu teklif Bâb-ı Alice reddolunarak eski halin devamını istedi.

Fransızlarla savaşa hazırlanan Rusya'nın Tuna yalısındaki askerini çekmesi pek tabiî bir şey olduğundan Devlet-i âliyye kendi isteğine uygun bir sulh imzalamak için Napolyon'un bir an evvel Rusya'ya saldırmasını bekliyordu.

Napolyon da Devlet-i Aliyyeyi savaşta devama teşvik ediyordu. Devlet-i Aliyye de Napolyon'a kat'iyen emniyet onunla birleşmek istemediği gibi onların ihtarlarına da asla kulak asmıyordu. Çünkü birbirlerine karşı olan Avrupa devletlerinin kendisini çekmeğe çalışmaları sırf kendi politikalarına âlet etmek maksadiyle olduğunu çok iyi biliyor ve bu sebepten kimseyle savaşmak istemiyordu.

Fakat son zamanlarda Avrupalılardan öğrenmiş olduğu diplomasi lisanıyla Bâb-ı âli her tarafı idare edip kendi işini becermeğe çalışıyor, düşmanlarına aldanır gibi görünüp onları aldatıyordu. Napolyon'a karşı olan kırgınlığını unutmuş da onunla birleşmeğe hazırmış gibi davranıyordu. Fransa ile Rusya arasında çok yakın zamanda bir harp çıkacağı bilindiği halde iki devlet arasındaki kararlı dostluğun düşmanlığa dönüşeceğine inanmaz görünüyorlar, buna sahiden inanabilmek için sanki Fransız ordusunun Vistül Nehrini geçmesini bekliyorlardı.

Artık Devlet-i Aliyye Napolyon'un yalanlarına inana kana kendi de atlamağı öğrendi. Bu usulü kendilerine öğretenlerin memurlarına karşı tatbik ettiler.

Yedi ada evvelce devlet-i âliyyeye terkedilmiş iken sonradan Fransızların eline geçti. Bir müddet sonra da İngilizler Zanta ve Kefalonya adalarını zaptetmiş ve Korfu Fransızlarda kalmıştı. Fransızlar bu adaya Arnavutluktan zahire getirmek istediler, fakat Osmanlı hudutları dahilindeki memleketlerden zahire çıkarılması resmen yasaktı. Devlet-i Aliyye 7 ada üzerindeki hukukundan vaz geçmeyip genel bir sulh aktedileceği zaman bu haklarını elde etmek niyetinde idi. Eğer Fransızların dileği üzerine adaya buğday ihracına müsaade edecek olursa onların bu ada üzerindeki tasarruf iddialarını kabul etmiş olacaktı. Bu hususta Fransızların eline bir ipucu vermiş olmamak için bu müsaadeyi vermiyordu. İstanbul'daki Fransız maslahatgüzarı birkaç senedir Tepedelenli Ali Paşa'dan şikâyet etmekte olup bu defa da bu zahire meselesini bahane tutup «Ali Paşa İngiltere'yi el üzerinde tutup Fransa'yı aşağılıyor. Zira Zanta ve Kefalonya adalarını zahireyle doldurmuş, Fransa parasıyle istediği halde vermemektedir. Eğer Devlet-i Aliyye Ali Paşa'nın haddini bildirmezse Fransa imparatoru yalnızca onun üzerine savaşacaktır) kabilinden şiddetli bir dil kullanmıştır. Devlet-i Aliyye yukarıda anlatılan sebeplerden dolayı bu nakil işinden çekiniyordu. Yine de iki tarafı da dokunmayacak diplomatik dili ile idare ediyordu.

Paris elçisi Muhip Efendiye de bu yolda konuşması için talimat verilmişti.

Artık Fransa - Rusya arasındaki soğukluk günden güne artmakta idi. Hele ağustosun 15'inde vukubulan Napolyon - Rus elçisi görüşmesinden sonra iki devlet arasında yakın vakitte bir savaş çıkmasından şüphe edilmez olmuştu.

15 ağustos akşamı Paris'te oturan yabancı elçiler imparator sarayına davetli olarak gittiklerinde Napolyon tesadüfen yanyana bulunan Avusturya ve Rus elçilerinin yanına gitmiş evvelâ Rus elçisi Korakin ile aşinalık edip arkasından (Varşova taraflarında neden asker topluyorsunuz. Galiba başka bir düşünceniz var. Osmanlı Devleti ile bu âna kadar sulh yapmamamıza sebep Fransa imparatorudur dermişsiniz. Lâkin sebep sizsiniz ki geçen sene askerinizi çoğaltıp Tuna'dan karşıya geçtiniz. Bu sene de askerinizi çektiğinizden mağlûp oluyorsunuz. Müsaleha isteyen böyle cenk etmez. Siz Leh askerinden korkuyorsunuz ama zannıma göre siz asıl Lehistan'ı zaptetmek istiyorsunuz. Lâkin edemeyeceksiniz. Lehe şimdiye kadar kral nasbetmeyip Varşova dukalığı adıyle Avrupa içinde prenslerden en namus ve edep sahibi olan Saksonya Kralının idaresine bıraktım. Eğer harp ilân edilirse Leh'e kral nasbetmek işime kolaylık verecektir. Leh ahalisi Fransa'ya sadık olarak hizmet ettiler. Fransa da Leh'in bir değirmenini vermez. Eğer sizin askeriniz şu Paris civarındaki Monmartr isimli yere gelebilirse siz de Leh'i zaptedebilirsiniz. Aramızda niza' mevzuu olacak maddeler gelecek ekime kadar düzelmezse şimdiki halde Almanya'da bulunan askerime Fransa'dan yeniden toplayacağım 120 bin askerden yüz binini de ilâve ile üzerinize varırım. Kalan 20 bini İspanya'daki askerime yardım için gönderirim. Hazinelerim dopdoludur. Bence bu kadar askerin idaresinde güçlük yoktur. Sizin paranız yokken nasıl idare edeceksiniz ki paranızın yokluğundan Rusya içindeki Teliboni adındaki yere askerinizi göndermediğinizi siz de biliyorsunuz. Oldenburg dükalığı Rayn cemiyetine dahil olup işimi sağlamlaştırmak için bu dükalığı Fransa içine aldım. Duka, imparatorunuzun akrabasından olduğu için hatırına binaen bu dükaya başka taraflardan yerler tahsis ve bu maddenin müzakere olunarak bir neticeye bağlanması için birkaç defa size müracaat ettimse de aldırış etmediniz ve başka devletlere şikâyet ettiniz. Bu maddede Nemçe devletine nasıl şikâyet edebilirsiniz ki Bec müsalehasında siz bu kadar yerlerimi zaptettiniz. Prusya'yı nasıl şikâyet edebilirsiniz ki dostunuz ve müttefikiniz olduğu halde Tilsit müsalehasıyla hayli yerlerini zaptettiniz. Oldemburg maddesi asker toplamanıza sebep olamaz. Belki Hamburg'u Fransa'ya dahil ettiğim için sebep bulabilirsiniz. Düşmanın ticaret ve haberleşmesini tamamen kesmek için bu lâzım gelmiştir. İngilizler Ruslarla haberleşmekte olduklarını kendi gazetelerinde yayınlamaktadır. Sonra bu maddeleri birkaç defa söylemiştim. Sen de devletine yazmışsın, ama sana oradan bir cevap gelmiyor. Öyleyse bu maddelerin bir nizama konması için bir murahhas göndersinler. Ben sulhun bozulduğunu istemem; dostluğumuzun devamını isterim. Lâkin olur olmaz sebeplerle asker toplamanızı da çekemem. Bir büyük devletin bu gibi küçük şeyleri bahane tutarak asker toplaması vakit kaybından başka bir şey değildir. Kendi

kuvvetine bakar ve hemen hareket eder) deyince Rusya elçisi telâşlanarak: (İngiltere gazetelerinde yayınlanan haberlere inanılmamalı!.. Rusya imparatoru sizinle olan dostluğunun devamını ister. Siz de imparatorumun içindeki sırları bilirsiniz.) deyip susunca Napolyon oradan ayrılmış.

Ertesi gün Nemçe elçisi Muhip efendiyle görüşüp geçen bu konuşmayı anlatıp (Her ne kadar iki taraf da birbirleri üzerine asker göndermekte iseler de duruma bakılırsa muharebeye bu sene başlanmaz) diye kendi düşüncesini beyan etmiş ve Muhip efendi de keyfiyeti olduğu gibi Bâb-ı Aliye takdim ettiği arizada bildirmiştir.

Muhip efendinin bundan evvel istifası Bâb-ı Alice kabul edilmiş, fakat Fransızları birdenbire ürkütmemek için Paris'teki ikametini bir müddet daha uzatması emredilmiş ve yerine Galip efendi Süvari mukabelesi pâyesi verilerek Hocagân-ı Divan-ı hümayun mesleğine dahil edilerek maslahatgüzar olarak tayin olunmuş ve Muhip efendinin dönmesine müsaade olunmuştu.

Muhip Efendi İstanbul'a gelmek üzere olduğundan gidip Fransa başbakanı ile görüştüğü zaman başbakan (Bükreş'ten yeni mektuplarımız geldi) diyerek ileride anlatılacak olan Rusçuk muharebesinde Osmanlı askerlerinin zaferini tafsilâtıyla anlatıp (Devlet-i Aliyye'nin zaferinden çok sevindik. Bizim Almanya'da Mareşal Davoud maiyetinde 120 bin ve Danzik'te 25 bin ve Lehistan'da 40 bini mütecaviz ve Saksonya'da 22 binden ziyade askerimiz var. Bundan başka Kuzey İtalya'da toplanan lüzumu halinde Tirol veya Bavyera yoluyla Rus hududuna gitmeğe hazır Fransız askeri beklemekte olup Devlet-i Aliyye için Rusya'ya diversiyon, yani Fransa tarafından Rusya hududuna gönderilecek askerle Rusya'nın askeri kuvveti bölünmüş ve ayrılmış oldu. Bu kadar asker için tarafımızdan yüz milyon frank sarfolundu. Bunun dostumuz Devlet-i Aliyye'ye pek faydalı olacağı için güzel sarfolunmuştur, kabul ediyoruz. Devlet-i Aliyye de artık gayret etsin ve şöyle şanlı şöhretli bir sulh elde etsin) deyince Muhip Efendi ona cevap olarak: (Bundan evvel siz Varşova'da iken Devlet-i Aliyye de Rusya'ya böyle bir diversiyon etmişti. Lâkin 200 tane İngiliz tüccar gemisinin Rusya limanlarına girmiş olduğunu haber aldım) deyince Başvekil: (Bu gemilerin sayısı o kadar değildir, limanlara girmişler ise Amerika'nın tarafsız bayraklarıyle girmişlerdir. Bununla beraber bu madde Rusya'ya karşı gelmek için bir sebep olabilir. Bizim Rusya ile aramız bulunmazsa muharebeye hazırız. Rayn cemiyetine tarafımızdan mektuplar yazılmış olup, onlar da hazır durumdadırlar. Bu hale göre Rusya karşısında 3-4 yüz bin asker bulunacaktır. Ayrıca İsveç de hazır olup Prusya askeri bizimdir. Nemçe'-

nin Rusya'ya yardımcı olamayacağı aşikârdır. Bizim böyle kalabalık bir toplanmadan kasdımız sulhu temin edip Rusya'nın böyle arada bir silâhlanmasını önlemekten ibarettir. Eğer Rusya'nın aklı başına gelmez de gelecek seneye kadar aykırılık ederse mutat üzere Fransa'da toplanacak 120 bin askerin daha ilâvesiyle Rusya karşısında 500 bin asker bulunacaktır. Rusya'nın kâğıdı çok akçesi yok, bizim ise kâğıdımız olmayıp akçeyle iş görürüz) demesi üzerine Muhip efendi: (Asıl maksat İngiltere sulhudur, bu ne vakit olacak?) deyince Başbakan: (Rusya'dan ümidi kesilince İngiltere elbette sulha mecbur olacak. Bunu da bildireyim ki bizim İspanya ve Portekiz tarafında işlerimiz pek güzel gidiyor. Bugün için o havalide bulunan askerimizden başka lüzumunda hudutlarımıza göndermek için 300 bin askerimiz vardır; ki bunlardan bir neferi Rusya işi için çağırmaya muhtaç değiliz. Fransa sahillerinin bir uçtan öbür uca muhafazası için pek çok askerimiz var. İşte dönüşünüzde bu haberleri Devlet-i Aliyyeye götürürsünüz) deyip Muhip efendiye veda ederek yanından ayrıldı.

Muhip Efendi bu görüşmeyi yine Bâb-ı Aliye gönderdiği arizasında beyan etti.

Başvekilin maksadı Muhip efendiyi kandırıp Devlet-i Aliyyeyi müttefikleri arasına almak olup Muhip Efendi Paris'te bunca senedir böyle pek çok kalleşlikler dinlemiş ve hiç birinin aslı faslı olmadığını tecrübeleri ile anlamış olduğundan bu gibi uyutucu sözlere asla kulak asmazdı. Hele Fransızların Ruslarla birleşmesinden beri Paris'te Fransız memurlarından gördüğü aşağılayıcı muameleleri unutamıyordu. Hemen hepsine lânet diyerek İstanbul'a dönmek üzere olduğundan hepsinin yüzlerine alayla bile olsun gülmek istemezdi.

Diğer Devlet-i Aliyye memurları da —evvelce Fransa'nın, Rusya ile sulh aktedip Devlet-i Aliyyeyi yalnız başına bıraktığı gibi— Fransa ve Rusya birbiri üzerine hücum ettiği sırada Rusya ile güzelce bir müsaleha aktedip yan gelip seyre bakmak ve Napolyon'u yalnız başına bırakmak arzusunda idiler.

Hele Rusya ile Fransa arasındaki soğukluk artıp anlaşmazlık fazlalaştıkça iki taraf açıkça ve şiddetle seri harp hazırlıklarına başladı ve eylül ayının 19'unda Napolyon Hollanda'ya gitmek ve yolu üzerindeki bazı harp hazırlıklarına nezaret etmek üzere Paris'ten ayrıldı.

Muhip Efendi, Paris'ten çıkmak üzere iken ağır hastalanan Galip Efendi vefat edecek olursa yanındaki tercümanın muvakkaten maslâhatgüzar tayin edildiğini bildirir bir mektup yazıp tercümana vermiş ve Marsilya'ya doğru yola çıkmıştı.

Birkaç gün içinde Galip efendi ölmüş ve tercümanın mektubu Fran-

sa Hariciye Nezaretine (Fransa Dışişleri Bakanlığı) verilmiş ve Nezaretçe tercümanın vekilliği kabul edilmiş olduğu Muhip efendiye yazılmıştır.

Muhip Efendi deniz yoluyla İstanbul'a gelmek üzere Marsilya'dan gemiye binmiş, yolda çıkan bir fırtına üzerine dönüp Tulon tersanesine çıkarak havanın sakinleşmesini beklemiş ve Kethüdası Münir Efendi ve adamlarının çoğunu gemide bırakıp kendi birkaç adamıyla kara yolundan dönmeğe karar verip Tulon'dan Tisa, Savuna, Ceneviz, Mantova, Oduta, Odin, Koriçe ve Lobyata yoluyla Hırvatistan'dan geçip Şeker bayramında Bosna eyaletine bağlı Dobriçe kalesine varmış, oradan yine kara yoluyla Bosna'dan geçip Edirne yoluyla zilhiccenin 8. günü İstanbul'a varmıştır.

ORDUY-U HÜMAYUN OLAYLARI

Rusların geçen yaz Rusçuk ve Niğbolu kalelerini ve kışın da Lofça kasabasını istilâ etmeleri Şumnu'da kışı geçirmekte olan Orduy-u hümayunu epey korkutmuştu. Fakat bu muharebelerden adamakıllı hırpalanmış olan Rusların Fransa ile aralarında meydana gelen soğukluk ve anlaşmazlıktan ötürü Lehistan boyuna çok miktarda asker göndermeleri gerekiyordu. Böyle olunca da Tuna Tuna yalısında fazla sayıda asker bulunduramayacağından Lofça'dan çekilmişti.

Yeni Sadrâzam Lâz Ahmet Paşa bu makama gelir gelmez Rusçuk'u kurtarmak emeline düştü ve Şumnu'da bulunan askerlerle hareket edip Rusçuk'tan bir saat mesafede Kadıköyü'ne vardılar.

Ertesi gün araştırma maksadiyle ileri gönderilen askerler Ruslarla karşılaşıp bir cerha (öncü) savaşı yaptılar. Bu çarpışma 4 - 5 saat kadar sürdü. Rus askerinin siperlerine girip sığınmaları üzerine İslâm askeri de Ordugâha döndü.

13. C. Ahır Perşembe günü bütün ordu tam teçhizatla düşman üzerine yürüdü. Bağlarbaşının beri tarafında 6 saat süren bir çarpışma oldu ve Ruslardan 1 top ile 3 cephane arabası ve bir miktar esir alındı. Bir general ve hayli asker telef edildi. Havanın şiddetli sıcağı ve savaşın uzaması askerlerin takatini kestiği için iki taraf da ordugâhlarına çekildi.

Birkaç günlük bir dinlemeden sonra Başkomutan orduyu ileri sevkederek Rusçuk'u çepçevre kuşattı. Üç defa şehir üzerine mertçe yürüyüş yaptı.

Ruslar Tuna'nın karşı yakasından asker getirerek müdafaayı kuvvetlendirmek istedilerse de Orduy-u hümayuna karşı koyamayacaklarını anladıklarından Rusçuk'u boşalttılar ve Osmanlı ordusu zaferi kazanmış olarak şehre girdi.

Rusçuk'un düşman elinden kurtarıldığı haberi İstanbul'da büyük sevinç uyandırdı. Toplar atılıp şenlik yapıldı.

Müjdeyi getiren tatara bir kaput, arkadan gelen Serdar-ı ekrem Divitdarına Kontoş kürk ve yedikollu altın yaldızlı çelenk, iki hizmetçisine birer alâ sâye kaput ve yedişer kollu birer gümüş çelenk ve Telhis Tatarına bir alâ sâye kaput yedikollu bir gümüş çelenk ihsan buyuruldu.

Daha sonra, Ruslardan alınan top ve cephane arabalarıyla otuz esir İstanbul'a getirildi. Bunları getirmeğe memur olanlardan 2 enderun ağasına birer kontoş samur kürk ile 5'er kollu altın yaldızlı birer gümüş çelenk ve adamlarına da birer alâ sâye kaput ile üçer kollu birer gümüş çelenk verildi.

1226 YILINDAN KALAN OLAYLARLA 1227 YILINA KADAR GEÇEN OLAYLAR

Osmanlı Devleti ile Ruslar arasında uzun süredir akıp giden ve uzayan savaş her iki taraf için büyük yıkımlara sebep olduğu halde, Rusların istekleri kabul olunamayacak derecede ağır olduğundan ötürü hiç bir tarafta sulha yanaşmakta gelişme görülemiyordu.

Şöyle ki: Ruslar Anadolu yönünde Faş nehrinden sınır kesip Anapa'dan Kemhal'a kadar bütün Çerkes, Abaza ve Gürcü topraklarını Rumeli yönünde Bucak denilen Besarabya bölgesiyle beraber Eflâk ve Buğdan topraklarının kendisine bırakılıp verilmesini ve Sırpların bağımsız devlet kurmalarını ısrarla istiyordu. Osmanlı Devleti ise elinden hiç bir karış toprak vermeden sulh anlaşması yapmak amacında idi. Rusların hoş karşılanması imkânsız tekliflerini söz konusu etmek bile istemiyordu.

Çünkü Gürcüler aslında Osmanlı Devleti tebaası sayılıyordu. Hatta Kütayis ve Bağdatçık kazaları halkı daha önceleri İslâmiyeti kabul etmişler ve içlerine Osmanlı Devleti tarafından hâkim ve zabitler atanarak idare olunurken, 1182 yılı seferinde Tiflis Hanı Ereğli Han Ruslara uyunca Gürcüler isyan etmişler ve bir yolunu bulup Kütayis ve Bağdatçık kazalarını ele geçirmişlerdi.

Gerçekte sonradan yapılan Kaynarca anlaşmasında Gürcistan öteden beri ne taraftan ele geçirilmiş ve yönetilmişse yine o taraftan ele geçirilip yönetilmesi şart koşulmuştu. Kütayis ve Bağdadcık halkı dağınık ve serpilmiş oldukları halde bazı sebeplerle toplanıp bir yere yerleştirilememişlerdi.

Kütayis ve Bağdadcık Gürcüleri oldukları gibi bırakılmış ve unutulmuştu. Ruslar ise Tiflis eyaletini bütünüyle ellerine geçirdikten sonra Mekril ve Güril bölgesine yani Açıkbaş memleketlerine bile göz dikmişti. Özet olarak bütün Gürcistan'ı kılıcı ile ele geçirmek amacına düşmüşlerdi. Hatta 1219 yılında Kemhal ve İnakra tarafından kendisine bir iskele gönderilmesini teklif edip o zamanın gereği Osmanlı Devleti de Ruslara iskele tahsisine mecbur oldu ve bu savaş sırasında Ruslar Güril ve Mekril memleketlerini istilâ etti ise de daha önceki cildde de bildirildiği üzere Açık Baş Hanı Saluman Han Ahisha'ya kaçarak birçok Gürcüleri de başına biriktirerek Osmanlı askeri ile birlikte Ruslara karşı harekâta geçmiştir. Bu duruma bakılınca Anadolu yönünde Osmanlı Devleti ile Rusların düşünce ve amaçları birbirine ters düşüyordu. Rumeli tatarlarını

hafif süvari olarak gerektiği zaman kullanıyordu. Eflâk ve Buğdan'ın hazineye geliri büyük olduğu için bu üç memleketin Ruslara terki tahta yeni çıkmış olan genç ve çalışkan Sultan Mahmud-u Adliye güç gelecekti. Ayrıca Rusların bu vesile ile Tuna nehrinde müşterek hakları ele geçirmesi de zararlı idi. Sırpların öteden beri Eflâk ve Buğdan ahalisi gibi imtiyazları yoktu. Rumeli reâyâsından, başkalarından hiç bir ayrıcalıkları olmadığı halde bu savaş sırasında Rusların tahriki ile isyan eylemiş olduklarından onların bağımsızlığını tanımak ve bu durumu kötüye kullanmak da çok zararlı bir durumdu. Böyle bir ortamda sulh anlaşması yapılması ancak bir tarafın kesin bir zafere erişmesine bağlı idi.

Halbuki daha önce de bildirildiği gibi Fransa imparatoru Napolyon Bonapart ile Rusya İmparatoru arasında bilinen önemli meselelerden dolayı ortaya çıkan soğukluk günden güne şiddetini artırıyordu. Her iki taraf savaş hazırlıklarına karşılıklı girişmişti. Napolyon Lehistan'da akan Oder ve Vistül nehirleri kıyılarına, Aleksandr ise Divina ile Dinyeper nehri kıyılarına yani (Özi) suyu bölgesine doğru asker sevk etmekte idiler. Petersburg'ta Fransız elçisi olan Mösyö dö Lorston iki devlet arasında ortaya çıkacak ve yapılacak savaşın ne derecede büyük şiddetle ve korkunç olacağını, zamanın gidişi içinde önemini anlayarak sulhun ayakta durması için Aleksandr'ı bazı yönlerden inandırmaya çalıştığı gibi burasını Napolyon'a bile bildirip hatırlatmaktan çekinmezdi. Prusya ve Avusturya devletleri de savaş çıkarsa isteksiz ve durumun fenalığını bilerek Napolyon'la ittifak yapmaya mecbur olacaklarından sulhun bozulmaması için büyük gayret içinde idiler. Ama Napolyon'un gözlerini hırs ve şan bürümüştü. Kimsenin uyarı ve nasihatına kulak asmazdı.

Aleksandr gerçekte daha önce görmüş olduğu yenilgileri hatırlayarak Napolyon ile savaşa girmek istemezdi. İşte tam bu sırada Osmanlı Devleti ile savaşa tutuşmuş olduğu için başka bir savaş kapısını açmak işine gelmiyordu. Ama Avusturya ve Prusya devletleri gibi bütün bütün Napolyon'a boyun eğmeyi ve onun hatırı için tarafsız devletler gemilerini Rus limanlarına sokmamak gibi devletinin şanını ve milletinin ticaretini sarsacak derecede de küçük düşemezdi. Bu duruma bakılınca Napolyon ile aralarında savaş kesinlikle umuluyordu. Her nasıl olursa olsun Osmanlı savaşını bir yana itip Napolyon'un korkunç hazırlıklarına karşı çare aramak zorunda idi. Fakat yalvarıp da sulhu istemek küçüklüğüne düşemezdi.

Yine Sadr-ı azam Laz Ahmet Paşa ise daha önce de bildirildiği gibi Tuna boyunda Ruslara galip gelerek Rusçuk'u kurtarmıştı. Bu yenilginin üzerine sulha yanaşmak kibirli ve kendini çok yüksekten gören Aleksandr'ın sulh davranışına engeldi. Bir olay kazanıp galip görünerek sulh anlaşması yapmak isterdi. Ardından Rus başkumandanı General Ko-

tozof'un kazandığı bir galibiyet Ruslar için sulh anlaşmasına kuvvetli vesile oldu.

O yılın Recep ayı sonunda meşhur Sirozi İsmail Bey büyük sayıda askerle Vidin bölgesine varıp az sayıda asker geçirerek Vidin'in karşısındaki adayı tuttuktan sonra, bütün kuvveti ile karşı tarafa geçti. Rusların oradaki fırkasına şiddetli bir muharebeden sonra galip gererek Kalafat adı verilen yerde çadır kurup zaferini kutlamıştı. Bunun üzerine Serdar-ı Ekrem de Osmanlı ordusu ile Rusçuk'tan Yergöğü yakasına geçmeğe kesin karar verdi. Ancak Rusların buradaki kuvvetini azaltmak üzere kendisi Vidin tarafına çıkıp da oradan karışya geçecekmiş gibi bir gösteriş yaptı. O tarafa gitmek üzere ayda ikişer yüz kuruş maaşla süvari ve yüzer kuruş maaş ile Piyade yazmaya girişti. Ruslar da casusları aracılığı ile bu atılım ve girişimleri öğrendiği gibi Yergöğü bölgesindeki ordusundan az sayıda asker ayırarak Kalafat tarafına gönderdi. Serdar-ı Ekrem ise bu fırsatı ganimet bilerek hemen bir miktar Rumeli askeri ve Yeniçeri dalkılıçları ve az sayıda top ile ağalar ağası Halil Ağayı geceleyin açıklar ve çete kayıkları ile Rusçuk'un karşısındaki Adaya sevkediyordu. Ruslar bu durumu öğrenip anlayınca adaya bir miktar top ve asker gönderdi. Dubalarını da o tarafa çevirip kıyıya birkaç top indirdi. Böylece geçişe engel olmaya kuşku içinde uğraştı ise de Osmanlı askerleri geceleyin geçivermiş oldular ve gün ağarınca savaşa koyuldular,

Şâni zade tarihinde der ki: Savaşın kızışıp dalgalandığı sırada ağalar ağası Halil ağa kurşun ile vuruldu. Şehit olunca Yeniçerilerin morali bozulmuşken Rumeli erleri ve topçu dilâverleri cesaretle uğraşarak Rusların birkaç topunu ele geçirmeleri üzerine Ruslar dayanamayıp adadaki askerlerini dubalarla karşı yakaya geçirmeye başladılar.

Bu sırada Rusçuk'taki Osmanlı ordusu da açıklara ve başkaca kayıklara binerek karşı yakaya geçmeye başladı. Gerçekte Rusların dubaları engel olmak kaydına düştüler ise de adadaki toplar ile korunarak karşı yakaya ulaştılar ve uygun görülen yere yanaştılar. Yanlarındaki toplar ile ateş üstünlüğü sağlanıp karaya çıkarmayı sağladılar. Çıkanlar da hemen toplarını tâbiye ederek köprübaşını tutmaya başladılar. Bu suretle Tuna'nın karşı yakasında Osmanlı askeri çoğaldı. Geriden gelen askerin geçişi sırasında Serdar-ı Ekrem de dairesi halkı ile geçince karşı yakada Osmanlı ordusu kuvvet buldu.

Sonra Yergöğe bir saat mesafede olan Anbarlar denilen yere varıldı. Toplar mevzilendi, tahkimat yapıldı. Düşman karşısında yiğitçe ordugâhlar ve çadırlar kuruldu. Bunun üzerine Ruslar biraz geri çekildi ve bir yeri tutup ordusuna tahkimat yaptırmakla uğraşmaya başladı. Böyle iki ordunun birbirine karşı tahkimat yapıp durdukları haberi Şa-

banın 26'ncı günü İstanbul'a geldi. Bundan sonra herkes o taraftan gelecek haberleri dört gözle bekler oldu.

Ardından bir muharebe yapıldı. Ruslardan yüz kadar esir alındı ve Rus subaylarından, aslında Leh prenslerinden vazifeli bir subay Rus kumandanının çirkin ve ağır davranışlarına kızarak o muharebe sırasında kaçıp Osmanlı ordusuna katılmışlardı. Alınan haberlere göre işe yarar bilgili subaylardan olduğu haberi bile İstanbul'a geldi. Sonra bu subay da geldi. Kendisine ikram edilip güler yüz gösterildi. Küçük tezkireci efendiye verildi ve bir iki ay sonra kendi isteği ile müslüman olup Hidayet adını aldı. Ve padişah tarafından kendisine yılda 2000 kuruşluk bir timar ihsan buyuruldu.

Biz yine konuya gelelim: Yukarıda söylendiği gibi Eflâk yakasında karşılıklı ordularını kuran Rus ve Osmanlı ordusu tahkimat yapıyor, ara sıra da taarruz etmekten geri kalmıyordu. Ama birbirini yerinden oynatamazdı. İşte bu sırada General Kotozof aldatmak üzere bir düzen kurmayı tasarladı. Ve şöyle oldu: Serdar-ı Ekrem işe yarayacak askeri seçerek emri altına aldı ve Yergöğü yakasına geçti. Rusçuk tarafında Tepedelenli Ali Paşazade Tepedelenli Veli Paşa, sadaret kethüdası Galip Efendi ile Divan-ı Hümayun tercümanı Dimitraşko Prens ve bir miktar dağınık asker kalmıştı. Rusçuk'un üst tarafında Veli Paşa ve alt tarafında Galip efendi az sayıda dirinti asker ile çadırlarda, olacak işten habersiz uyuyorlardı. Kotozof bu durumu öğrenince onların emniyet tedbirleri almayışından istifade etmek üzere Ramazanın 26'ncı Pazartesi gecesi dubalara bir miktar asker bindirip Rusçuk'un üst tarafında Dikilitaş adlı yere çıkıp bu çıkardığı az sayıdaki askerle geceleyin hendek ve tahkimatla mevzi alıp karargâhını kurmuştu. Durum alacakaranlıkta duyulunca ordunun büyük kısmı esnaf olan Dirinti asker mallarını ve eşyalarını şehre sokmak için telâşa düştüler. Birdenbire karıştıkları ve kaçıştıkları görüldü ve salı günü saat iki sularında Ruslar 2000 kazak askeriyle önce Veli Paşa üzerine taarruz ederek onu kaçırdıktan sonra, Galip Efendi tarafına yürüyünce onun emri altındaki asker de mühimmat ve başka malzemeyi yerinde bırakıp düşe kalka Rusçuk şehri içine girmeye koştular. Kazaklar buldukları mal ve eşyayı toplayıp aldılar. Ve Rusçuk'u kuşatmaya başladılar. Bu suretle Rusçuk kuşatıldıktan başka karşıdaki Serdar-ı Ekrem ordusuna beri taraftan ikmal ve yiyecek nakli zor olduğundan o da o tarafta kuşatılmış sayılırdı.

O da kuşatılan Rusçuk'takiler gibi karşıdaki askeri kuruluşlar da korku ve kuşkuya uğradılar. Serdar-ı Ekrem Rusçuk tarafındaki böylesine üzüntülü bir duruma öncelikle önem vererek savuşturmak ve beri tarafa geçmek istiyordu. Ancak Tuna'da gereği kadar Şelope ve çete kayıkları ve savaş şaykaları olmadığından Serdar-ı Ekrem askerin bir kısmını Cebbarzade Celâlettin Paşa ve Maraşlı Kalender Paşa ile birlikte

Yergöğü bölgesinde bırakarak kendisi geri kalan askeri alıp güç hal ile Rusçuk bölgesine geçebildi.

Bu durumda Ruslara göre Rusçuk bölgesindeki askerine zahire ve levazım maddeleri ve başkaca ikmal yapılamazdı.

İşte bu durumu Ruslar mütarekeye elverişli sayarak Serdar-ı Ekrem'e özel memur göndererek işi bir kalıba sokuncaya kadar Yergöğü tarafındaki İslâm askerine o taraftan ve Rusçuk tarafındaki Rus askerine bu taraftan parası karşılığı zahire verilmesi öne sürüldü. Bu da Osmanlı ordusu tarafından kabul olunarak bu yolda bir anlaşma yapıldı.

Bu üzücü durum Serdar-ı Ekrem tarafından olduğu gibi Padişaha arzedildi. Sulh anlaşması yapılması ve bu hususta ne denileceğini öğrenmek için Çavuşbaşı Moralı Ebubekir Bey de görevle İstanbul'a gönderildi.

Aklın alamayacağı, insana düşüncesini dağıttıran bu olaylar Şevvalin 8'inci günü İstanbul'da öğrenilince devlet büyükleri kuşku ve umutsuzluğa kapıldı. Ertesi gün Ebubekir Bey de İstanbul'a varmış oldu. Kotozof'un bu olaya ait yazısı da kasım ayı ortasında Petersburg'a varınca İmparator Aleksandr, artık Osmanlı Devletini istediği gibi sulh anlaşmasına zorlayabileceği için alışıla gelenin üstünde sevinmiş, ancak bu anlaşmanın kolay ve çabuk yapılması için de geçmişte yapılan sulh anlaşması isteklerinin çoğundan vaz geçmişti. Bu da şöyle idi: Ruslar Anadolu bölgesi yönünde Faş nehrinin denize döküldüğü yerde bir küçük toprak yerin kendisine bırakılmasını ve Rumeli yakasında Buğdan'dan sayılan Besarabya bölgesi ile Buğdan'ın bir miktarı kendisinde kalmak üzere Seret ırmağından hudut kesilmesi ve Osmanlı Devleti tarafından 20 milyon kuruş savaş zarar ve ziyanı ödeme parası verilmesi ve Sırbistan'ın bir dereceye kadar bağımsız olması hususlarına kanaat ederek böylece sulh anlaşması aktedilmek üzere birkaç ay süre ile mütareke yapılması için Kotozof'a yetki verilmişti. Bu şartlarla sulh anlaşması yapmak Aleksandr'ın gönlüne göre değildi. Ama o günün durumu gereği kendisini var gücünü ve elindeki bütün kuvvetlerini Napolyon'a karşı toplamağa mecbur ediyordu. Bu kadarcıkla yetinmek kendisince öncelik taşıyordu.

Hemen sulh anlaşması haberinin gelmesini bekler dururdu. Osmanlı Devleti de eski şartlara göre sulh anlaşması umudunda iken ordu dağılınca bu durumdan kurtulup sulh anlaşması yapmak uğrunda bir dereceye kadar kaçınılmaz fedakârlıklara katlanmağa Bab-ı âli de zorunluk görülmüştü. Ebubekir Beyin İstanbul'a gelişinden hemen ertesi günü Şeyhülislâm konağında yüksek seviyede toplu görüşme yapılarak durum açıklandı. «Sulh anlaşması yapılmasında sakınca yoktur» diye fetva da verilmişti.

Rusçuk'taki yeniçeriler ise «Bizim yoldaşlarımızı karşıda bıraktınız, ne yapacaksanız yapın, onları kurtarın» diye istek ve yalvarmalara girişerek sonu ne olacağı bilinemeyen sözleri bağırarak duyuruyorlardı. Bir kavgaya girişip ortalığı karıştırmaları düşüncesi içinde Serdar-ı Ekrem hemen General Kotozof ile mütareke yaptı. Bunun ardından sulh anlaşmasının şartları üzerinde karar alınarak Kethüda Galip Efendi ve Osmanlı ordusu kadısı Müftüzade Selim Efendi ve yeniçeri efendisi Hamid efendi elçilikle Yergöğü yakasına gönderildi. Kendilerine daha İstanbul'dan yetki verilmeden Seret nehri hududu esas olmak üzere sulh anlaşması yapılması için görüşmeleri yapmalarına Serdar-ı ekrem tarafından izin ve yetki verildi. İşte bu sırada garip bir olay ortaya çıktı. Mirmirandan ün salmış Kandıralı Mehmet Paşa Eflâk yakasında kalan asker içinde bulunuyordu, birçok kez yoldaşlarını savaşa teşvik ederek ve morallerini yükselterek: (Be yoldaşlar biz burada on binden fazla savaşa ve döğüşe gücü yeter askerle elimizdeki top ve tüfekle başka silâhları kullanmağa gücü yeter yiğitler ve pehlivan görünüşte erleriz. Bir kez gayretle göz yumup da şu karşımızda bizden az olan düşman üzerine bir uğurdan taarruza geçsek Allah yardımı ile bir hamlede onları yerinden koparıp darmadağın ederiz. Durum böyle gelişince karşı taraftaki düşman da duramayıp ikiye ayrılan orduyu birleştiren yollar açılır, arslan tuzakla şahin kapanla tutulmaz) demiş ise de öğütlerini yerine getirmek şöyle dursun, bu asker topluluğunun kendi üzerine hücum edecekleri durum ve davranışlarından anlaşılıyordu. Kendisine tam bir umutsuzluk gelince onlara öğüt vermekten vaz geçti. Hemen kendi adamlarından 70 kadar fedai yiğitlerle gizlice görüşüp kavilleşerek bir gece Rusların Tuna kıyısında bağlı bulunan dubalarından birini gece baskını yaparak ele geçirdi. İçindeki Rusları öldürdükten sonra palamını kesip çala kürek Rusçuk'a kaçtılar. Bu büyük çarpışmadan Rusların diğer dubaları haberdar olunca o dubanın arkasına düştüler. Etrafına üşüşüp geri almağa çalıştılar. Fakat fedailer top ve tüfek ile savunarak ve sıkı kürek çekerek bir iki yaralı ile Rusçuk kıyısına yanaştılar. 70 kadar fedainin öne atılıp gösterdikleri bu kahramanlık Rusları korku ve kuşkuya düşürdü. Zira göz altında gücenik ve sıkılmış Osmanlı askerinden birkaç bin Kandıralı gibi canından bezip ölüm eri olur da böyle kendini harcamaktan çekinmeyerek harekete geçecek olurlarsa daha olağan üstü durumlar yaratacakları anlaşılıyordu. Gerçekten kış yaklaşmış, kar ve yağmurdan o taraftaki Osmanlı askerinin hayvanları ölmüş, kendileri de güçlüklere ve yorgunluklara katlanıp güçlerini yitirmişlerdi; ama böyle bir davranışla tek durmayıp umutsuz da olsa bazı olmayacak, yapılmayacak harekâta girişmeleri de düşünceden uzak değildi.

Ruslar ise Napolyon'a karşı büyük savaş hazırlıkları ile meşguldü. Yukarıda anlaşıldığı gibi Osmanlı Devleti ile sulh anlaşması yapmak ama-

cı ve düşüncesi içinde idi. Ancak bu niyetini gizli tutarak insan haklarından ve savaşta askerin uğrayacağı zayiattan dem vurarak aralık ayı başında Cebbarzade Celâlettin Paşa ve Kalender Paşa ve başkaca kumandanlarla beraber Petersburg'tan, İstanbul'dan haber gelinceyedek misafirleriniz olsunlar diye Osmanlı askerinin hepsini Eflâk köylerine yerleştirdi ve Rusçuk yakasındaki Rus askerlerini de Eflâk yakasına geçirdi. Serdar-ı Ekrem de ordu ile kışı geçirmek üzere Şumnu'ya geri döndü.

Gelelim murahhaslar arasında yapılan görüşmelere.

YERGÖĞÜ VE BÜKREŞ KASABALARINDA YAPILAN GÖRÜŞMELER

Yukarıda anlatıldığı gibi Yergöğü bölgesine gönderilen murahhas efendiler bu 1226 yılı şevvalinin 14'üncü Perşembe günü Yergöğü kasabasında Ruslar tarafından hazırlatılan çadırda Rus murahhaslarıyle ilk kez toplanılıp görüşmeler yapıldı. Yalnız serdar-ı ekremin iradesine güvenilerek görüşmelere girişildi. Yetki gelinceye kadar anlaşma maddeleri üzerinde görüşmeler yapıldı. Oldukça değişiklik ve kolaylıklar gösterilerek her iki taraf karar aldılar.

Rus murahhasları ilkönce Rumeli cephesindeki hududun tayinine giriştiler. Besarabya ve Buğdan arazisi tam olarak Rusya'da kalmak üzere Eflâk ve Buğdan eyaletleri arasında öteden beri geçerli olan hudut ile Tuna'da Hızır İlyas boğazı iki devlet arasında sınır çizgisi olması Başkumandanın isteği olduğunu söylediler. Durum böyle iken daha önce serdar-ı ekrem tarafından Rus Başkumandanı Kotozof ile yapılan geçmiş haberleşmede sulh anlaşmasına esas olmak üzere Seret nehri denilmişti. Bu bakımdan murahhas efendiler Seret nehrinden hudut geçirilmesini kesin olarak bildirdiler. Ruslar buna ait görüşmeleri ertesi güne bıraktılar.

Seret nehrinden hudut kesildiği takdirde Buğdan'ın bir bölgesi beri tarafta kalarak yine Buğdan beyliği yaratılmış olacaktı. Bu bakımdan Serdar-ı ekrem de bunu uygun görmüştü. Halbuki Buğdan'ın büyük parçası Ruslar tarafında kalacaktı. Bu da Rusların canına minnet istediği şeydi. Ama Ruslar bunu anlayış karşılığı verme bağış ve elverişli tutum ve uyuşmak gibi göstermek üzere birdenbire kabul etmediler.

Ertesi günü yapılan toplu görüşmelerde Rus murahhasları Seret nehrinin sınır çizgisi olması general Kotozof'un düşüncelerine uygun değilse de ilkönce bu durum ortaya çıkmış olduğu için ve asıl önceden önemli sulh anlaşmasını güçleştirmemek için çaresiz bunu uygun gördü, diyerek bu gibi sözlerle bu işi epeyce tatlı sattılar. Buna karşılık Tuna'da Hızır İlyas boğazından hudut kesilmesini de Murahhas efendilerin uygun

göreceklerini umduklarını da açıkça söylediler. Bu taraftan ise Kili boğazının sınır çizgisi ileri sürüldü. Yapılan birçok görüşme ve tartışmalar sonunda ana Tuna'nın akıntısı hudut olmak üzere iki boğazın ortasında bulunan Süne Boğazının sınır çizgisi olmasında iki taraftan görüşmeye katılanların düşünce ve oybirliği ile sonuçlandırıldı. Fakat Kalas'ın karşısında bulunan ve kış günleri su altında kalan küçük bir adanın Ruslara bırakılması için Kotozof'un ısrarla bu işin olmasında direnmesi karşısında bu isteği de uygun karşılandı. Bu sırada havalar soğumaya başlamıştı. Çadırda görüşmeler yapılması olacak şey değildi. Bunun üzerine Ruslar tarafından Yergöğü kasabasında çarşı içinde bir oda tahsis kılındı. Orada üçüncü kez şevvalin 17'nci Pazar günkü toplantıda yapılan görüşmelerde Ruslar tarafından geri verilecek kalelerin teslim nitelikleri uzun uzadıya görüşüldü. Sonra Rus murahhasları tarafından Eflâk ve Buğdan'ın imtiyazlarının yenilenip genişletilmesi özel durumu ileri sürüldü. Ve Eflâk Buğdan beylerinin seçilmesi hakkında bir nizamname yapılması da ileri sürüldü. Beri taraftan imtiyazların genişletilmesi sözüne itiraz edilerek verilen imtiyazlarda bir değişiklik yapılmayacağı bildirildi. Yine bu görüşmelerde Rus murahhasları tarafından Anadolu yakasında Rus ve Osmanlı askerlerinin bulundukları yerlerden hudut kesilmesi ileri sürüldü. Beri taraftan da eski hudutların yerinde kalması üzerinde direnme gösterildi. Bu konuda her iki tarafın söz ve anlayışta birleşemeyecekleri ortaya çıktı. Sonunda Serdar-ı ekrem «soralım» diyerek görüşmelere son verildi.

Şevvalin 18'inci Pazartesi günü yapılan toplantıda Rus murahhasları tarafından imtiyazların genişletilmesi ve yenilenmesi konusu ortaya yeniden konuldu. Bunun üzerinde epeyce tartışma ve görüşmeler oldu. Ertesi günü yapılan toplantıda salı günü yine bu konularda bir kez daha yeniden söyleşmeler oldu. Ayrıca daha önce anlaşmaya varılan Eflâk ve Buğdan beylerinin süresi sekiz yılın tekrar yürürlüğe girmesi ile beraber süresi bitmeden önce beylerin istifalarının da kabul edilmemesi meselesi ileri sürüldü. Beylere sekiz yıldan önce işlerinden el çektirilmemesine bir şey denilmedi, «amma özür dileyip istifa edecek olurlarsa kabul edilmemek nasıl olur?» denildi. Rus murahhasları tarafından da istifaya zorlanacakları ileri sürüldü.

Bunun üzerine birçok tartışmalar geçti. Yine Rus murahhasları Eflâk Buğdan halkının yılda Osmanlı Devletine verecekleri değişik türde zahireden fazla kalacak ürünleri serbest olarak istediklerine satmağa izinli olmalarını ileri sürdüler. O vakit Osmanlı Devletinde tekel usulleri geçerli idi. Ziraat ile uğraşan ve el emeği ve alın teri ile elde ettikleri tahılları dilediklerine satamazlardı. Belki belli bir fiyat ile mübayaacılara ve İstanbul'un kapan tüccarlarına satmağa mecbur olurlardı. Ekmekçiler de miri fiyatla tahıl alıp ekmeği hükümetin teklif et-

tiği fiyat ile satarlardı. Bu da yalnız İstanbul'da ucuz fiyatla ekmek satılmak için sürdürülen zorunlu bir durumdu. Gerçekte genellikle tekel usulü pek yolsuz bir şey olup bunun yalnız Eflâk, Buğdan'dan da değil, belki her yerde yürürlükten kaldırılması gerekti. Alış verişte ve para ödemede serbestlik büyük seviyede kalkınma ve zenginlik sebebi olduğu açıkça bilinen şey ise de o zaman geçerli olan tekel usulü gelenekti. Birdenbire ortadan kaldırılması İstanbul'ca pek ziyade göze çarpacak bir durum olacaktı. O vaktin gereği Rusların bu ileri sürülen isteğine «evet» demek Osmanlı Devleti için pek zordu. Murahhas efendiler «Bu madde Osmanlı Devletinin iç işlerinden sayılır, sulh anlaşmasına geçirilemez» diye savundular. Bu mesele de karara bağlanamayıp öylece kaldı.

Sonraları dört defa yapılan toplantı görüşmelerinde eski konular tekrarlandı. Rusya murahhasları tarafından Fransızcaya, bir taraftan da Türkçeye çevrilerek kaleme alındı. Maddeler karşılaştırılıp değişiklikler yapıldı. Yeteri kadar her iki tarafın düşünce ve istekleri birbirine yaklaştırılmağa uğraşıldı.

Sonra Zilkadenin 2'inci Pazartesi günü 11'inci defa olarak kısa süren bir toplantı oldu. Bu görüşmeler ise hep serdar-ı ekremin emirlerine uyularak yapılıyordu. Henüz resmi olarak ruhsatnamelerde karşılıklı mübadele yapılmamıştı.

Gerçekte bu sırada murahhas efendilerin ruhsatnameleri gelmişti. Ama padişah tarafından anlaşma esasları değişiklik yapılarak ve ona göre serdar-ı ekreme padişah talimatı gönderilmişti.

Böylece Seret nehrinden hudut kesildiği takdirde Hatin, Bender, Akgerman kaleleriyle beraber Kili ve İsmail kaleleri de Rusların tarafında kalacak, bunların yardımı ile Ruslar da Tuna ağzına sahip olacaklardı. Bu ise Osmanlı Devleti için çok sakıncalı bir durum olacaktı. Osmanlı Devletinin bu ağır şartları yüklenmesi zor ve kabul edilmez durumdu. Bu koşullar içinde Osmanlı Devleti Fransa ile Rusya'nın birbirine karşı savaşa hazırlanmakta oldukları hakkında gereği gibi yeterli bilgi sağlandığı için bu durumdan istifade etmek üzere bu şartlar değiştirilerek Kili ve İsmail kale ve kasabaları Osmanlı Devletinde kalmak üzere Prut nehrinin bir bölgesi her iki taraf memleketlerini ayıracak durumda bir noktasından denize kadar bir hudut hattı geçirilmesinin sulh anlaşmasına esas olarak alınması serdar-ı ekreme ferman buyurulmuştu.

Böyle olunca 12'nci toplantıda ruhsatnameler mübadele olunmuş ise de anlaşma esasları değişikliğe uğradığından görüşmelere girişilemedi. Rus murahhasları «Başkumandana soralım» diyerek sözü kestirdiler.

Tuna nehrinin ağızlarını ele geçirmek Ruslar için çok önemli bir mesele idi. Anlaşma esaslarında yapılan değişiklik üzerine kırılmış ve üzülmüşlerdi. 13'üncü defa yapılan toplantı görüşmelerinde Rus murahhasları bundan dolayı şikâyet yollu birtakım dokunaklık sözler ve taşlama-

larla bu tutuma karşı gelmeğe kalkıştılar. (İlkönce bu anlaşmada yapılan değişiklik ve durum karşılıklı haklara aykırıdır. Zira sadrâzam hazretleri tarafından önce mütareke yapılması istendi. Bizim tarafımızdan sulh anlaşması yapılması ileri sürüldü ve üzerinde çalışılmağa başlandı. Sonra bizim tarafımızdan Buğdan eyâleti bütünü ile istenmişken Seret nehri denilmesini de olumlu karşıladık. Karşılıklı savaşın ortadan kalkması ve savaşta elde edilecek zararların ve umulanların ertelenmesi ve mevsimin geçmesi hep bizim zararımıza işledi. Başkumandan her taahhüdünde ve sözünde durmuşken sadrâzam hazretlerinin hiç birini uygun görmeyişi bizi şaşırtıyor, ikincisi ruhsatnamelerin geliş zamanı da işlerin gecikmesine sebep olan bir durumdur. Sadrâzamın İstanbul'dan haber ve izin almaları hususu da nihayet on altı gün içinde olup biter ve padişah emirleri bilinerek ona göre sizin yetkili bulunmanız gerekirken bu kadar vakit geçirilip Başkumandanın aldatılmış durumda bırakılması dürüstlükle bağdaşmaz bir durumdur. Başkumandan bu tutuma çok üzülmüştür. Bu dediğimiz şeyler de Rus devleti tarafından gözönünde bulundurularak kendisini sorumlu tutacakları bir gerçektir) dediler.

Buna karşılık murahhas efendiler tarafından (Sadr-ı azam efendimizin bunda sakat görülecek, hoş görülmeyecek bir tutumu yoktur. Zira Başkumandan ile ilk haberleşme ve mektuplaşmalar on gün kadar uzadı. Sonra bizim çağırılıp da buraya görevli olarak gelişimiz için sizin tarafınızdan ruhsatname istenilince İstanbul'a yazıldı, gönderilen yazının şevvalin 22'sinde varması birkaç gün üzerinde durulup görüşülerek tartışılması sonra Şevvalin sonlarında ruhsatnameleri yazılması ve padişahın verdiği talimat ile beraber yola çıkarılmaları gizli tutulmadan geciktirilmeksizin size verildi. Bunlar işin uzatılmadığına bir delildir. Mevsimin geçmesi ise iki tarafa da fayda sağlamaz. Kaldı ki iki devlet arasında sulh anlaşması yapılması önem taşımaktadır. Kâh görüşmeler sırasında kâh onay sırasında yürürlükten kalkabileceği de görülmemiş eskiden yapılmamış şey değildir. Bilinen şeydir.) denildikten sonra biraz da doğruluktan söz edilerek görüşmelere son verildi.

Bunun üzerine Rus başkumandanı da ne yapacağını Petersburg'tan sormak üzere görüşmeler kesildi. Artık Yergöğü'de görüşme olmadı. Sonra Bükreş'te Ruslar tarafından tahsis olunan görüşmelerin yapılacağı konakta Zilhiccenin 27'inci günü her iki taraf murahhasları toplandı, 14'üncü defa yapılan toplantıda görüşmeler sırasında Rus murahhasları «Başkumandanın esas maddeye dair devletine göndermiş olduğu kâğıdın cevabı geldi. Buna göre o da bize talimat verdi» diye söze başladılar. «Tebaası olmakla şeref duyduğumuz imparator hazretlerinin Osmanlı Devleti ile sulh anlaşması yapmakta istekli olduğunda şüphe yoktur. Ama bu isteği yalnız reâyâ ve herkesi rahat ettirmek içindir. Başka bir devlet yüzünden veya başka şeyden dolayı ihtiyatlı davrandığı için değil-

dir. Osmanlı Devleti ile yeniden dostluk kurmaya candan isteklidir. Ancak daha önce yapılan görüşmelerde olduğu gibi esasın Seret hududu ile bağlanması ve Sırpların rahat ve emniyetlerini sağlamak üzere anlaşmanın kavice düzenlenmesi ve Anadolu tarafında şimdiye kadar savaşla alınmış ve Rusların elinde bulunan yerlerin Rusya tarafında kalması ve o bölgede Rusya tebaalığını kabul etmiş kimselerin kendi otoritesi altında bırakılması şartları ile sulh anlaşmasını yapmak istiyor» dediler. Murahhas efendiler de buna karşılık: «Şevketlu efendimizin Rusya devletiyle yeni dostluk kurmaya ve sulh anlaşması yapmak, isteği açıkça bellidir. Ancak Seret hududu padişah tarafından kabul edilmiyor, buna yakın ve uygun şeklin üzerinde emir ve uyarıda bulundular. Bu durum Yergöğü'de bütün yanları ile açıklanıp bildirilmişti. Bunun dışında yapacağımız görev yoktur» diye cevap verdiler. Bunun üzerine Rus murahhasları tarafından: «Rus imparatoru Seret meselesinde yapılan anlaşmayı kaldırmanın Rusya devletinin şanını sarsıp düşüreceğinden Sadr-ı azam hazretlerinin yaptığı anlaşma esasları nasıl padişah tarafından kabul edilmiyorsa, buna karşılık kendisi de mütareke ve asker hususunda General Kotozof tarafından verilen senedi yürürlükten kaldırıp bu askerlerin savaş esiri olacağını ve mütarekenin yürürlükten kaldırılması için uyarıyoruz» denildi. Bizim murahhaslar da: «Seret meselesi sadr-ı azam ile Kotozof arasında mektuplaşma ve haberleşme türü bir yazışma olup imza edilerek anlaşma hükmüne girmemiştir. Ama bu asker ve mütareke meselesi sadr-ı azam ile Başkumandanın mühür ve imzalı karşılıklı senetleri olup anlaşma sayılır. Bundan sonra hiç bir şeye güvenmemek lâzım geliyor» diye karşılık verildi ise de Rus murahhasları imparator isteklerinin kesin olduğunu söylediler. Murahhas efendiler önceki sözlerini tekrarladılar. Artık görüşmelerin yeri kalmamış, kapanmış, toplantı bitmiş, söz kesilmişti. Soğukluk içinde toplantıdan kalkıldı. Daha önce Eflâk köylerine misafir olarak yerleştirilen Osmanlı askeri Ruslar tarafından savaş esiri olarak tutuldu.

Rusların bu tutumla sulh anlaşmasındaki isteği Fransa'ya karşı büyük savaşa hazırlanmak için olduğu halde burasını örtbas ederek bu isteğini yalnız insanlığa hizmet ve reâyâ rahatı için olduğu yolunda göstermek isterken bir taraftan da Osmanlı Devleti ise zarara uğramadan bu savaş gailesinden kurtulabilmek için Rusya ile Fransa arasında görüştükleri beliren savaşın çıkmasına gözlerini dikmiş, bekler durumdaydı.

TAMAMLAMA

Birinci murahhas Galip Efendinin benim gördüğüm gizli haberleşme yazılarından anlaşıldığına göre Rus generalinin Osmanlı Devletinden bir nişan almak umudunda bulunduğu Galip efendiye duyurulmuş, o da Osmanlı Devletine bunu ulaştırmış. Osmanlı Devleti tarafından yabancı-

lara nişan verilmesinin daha önceleri ortaya çıkmış bir gelenek olduğunu; ancak Sultan Mahmud-u adli hazretleri tahta çıktığından beri yalnız yukarıda anlatıldığı gibi bir defa Rus kaptanına nişan verilmiş ve ondan başkasına verilmemişti. Bunu İngiliz ve Fransızların da istemekten geri kalmayacakları gözönüne alınarak bu hususun sükûtla geçiştirilmesi Galip efendiye gizli olarak bildirildi. Padişah talimatı gereği İsmail ve Kili kazaları ve Bucak toprakları Osmanlı Devleti tarafında kalmak üzere Galip efendi tarafından Rus Generali ve bazı arkadaşlarına iki bin kese akça vaat edilmiş ve durum bazı politik görüşlere dayanarak general tarafından uygun görülerek Rusya'ya durum bildirilmişti. Yukarıda anlatıldığı gibi Petersburg'tan ters cevap gelince bu iş de ertelenmiş kalmıştı.

1227 YILI OLAYLARI

Bilindiği gibi sulh anlaşmasında görülen güçlüklere bakılırsa Osmanlı Devleti ile Ruslar arasında savaşa yeniden başlamak gerekti. Gerçekte Napolyon'un Rusya aleyhine savaş hazırlıkları günden güne artıyordu. Buna bakılarak Rusların yakında yapılan tekliflerini hafifleterek sulha yatması en kuvvetli düşünce ise de (Hazır ol cenge eğer sulh ve salâh istersen) deyimince Osmanlı ordusunun kuvvetli bulunması yapılacak önemli işti. Duruma bu açıdan bakılarak yeni yılın muharremi başında aralık ayının 23'üne rastlayan ilkbahar yaklaşmış olmasıyle Nevruz ayında serdar-ı ekrem ordusuna erişip katılmak üzere üçte biri piyade ve üçte ikisi süvari olmak üzere Anadolu'dan 64.000 asker tertip edilerek kol kol sürücüler tayin olundu ve geçen yıl mürettep halktan toplama askerden orduya katılanların yarıdan az olması sebebiyle vaktinde erişmemiş olan asker ve kış tertibine sokulmuştu. Bu defa bu askerin vaktiyle sevkedilmeleri için 1227 yılı muharremi başında fermanlar yazıldı.

Rusların inatla tekliflerinde dayatması üzerine savaş veya sulh, ikisinden birinin tercihi için toplantı yapılması emir verilmekle muharremin 25'inci pazar ve ertesi gün Pazartesi ve Salı günleri Şeyhülislâm konağında ardı ardına üç gün meşveret meclisi toplandı. Önce ordudan gelen yazılar bütün toplantıya gelenlere herkes önünde okundu. Ruslar tarafından teklif olunan şartların ne derecede ağır ve dayanılmaz olduğu tartışıldı ve üzerinde düşünceler alındı. Özellikle ellerindeki yerlerde Rusya'ya tâbi olmayı kabul etmek isteyenlerin kendi otoritesi altında kalmasını istediği ahaliden amacı Gürcü ve Abazalardı. Halbuki Gürcistan ve Çerkezistan kıyıları Ruslar eline geçerse Karadeniz bayağı Rusların eline geçmiş olurdu. Yeniden ele geçireceği topraklarda Kafkasya'da büyük sayıda asker toplar ve o tarafta şimdilik kendisine tâbi olmayan kabile halklarını da sonradan çaresiz, kendine tâbi kılardı. Bu suretle Rus-

ların gücü kat kat artacaktı. Bu durum Osmanlı Devleti için çok büyük zararlara yol açardı. Düşman bizim zayıf durumumuzdan ve gevşekliğimizden gördüğü kadarı ile kibir ve gururunu artırıyordu. Daha önce Eflâk yakasında kalan askerimize «misafirimdir» derken, şimdi «Savaş esiridir» diyordu. Yapılan tekliflere göre sulh anlaşması savaştan kat kat fena idi. Bu da olağan iştir diye toplantı yapanlar arasında üç gün birçok görüşmelerle geçti. Bir şeye karar verilemedi.

Bunun üzerine Padişah tarafından meşveret encümenine bir hatt-ı hümayun geldi.

«İşte Rusların yersiz tekliflerini öğrendiniz, bu başlangıcın sonu ne derecede çirkin ve kötüdür. Bundan böyle gece gündüz türlü küçük düşürmelerle karşılaşacağınızı ayrıntılarıyle düşünün, daha ilerisi düşünülüyor mu? Eğer karşılaşılacak çirkin ve kötü davranışları kabul ederiz derseniz bu sulh anlaşmasını neticeye bağlayın. Şu şartla kabul ederim. Şundan bundan oldu. Şöyle böyle etmeliydi sözleri edilmemeli. Meşverete katılanlar o gün görüşülenleri bir kâğıda yazıp mühürlesinler. Ama eğer bu sulh kabul edilmez denilirse birlik ve beraberlikle savaş hazırlıkları için gerekli her ne ise, ne olacak ve yapılacaksa kanuna uygun olarak güzel tedbirler alasız. Ve sonuç almağa bakasız. Ve illâ durup bakmakla iş bitmez. Karşıda olan Osmanlı askerini esir vermeğe rızam yoktur. Kısacası birbirinden çekinmeden herkesin iyi ve doğrusunu ve kötü ve hayırsız olanı meydana koyması gerek. Vakit geçirmeklè olmaz. Hak teâlâ uygun re'yi sağlasın amin» diye buyurmuştu.

Kaymakam Paşa, padişahın eliyle yazdığı yazıyı toplantıda bulunanlara gösterip meclisten kesin rey istedi. Kimi düşünce ve şaşkınlık denizinde yüzmeye, kimi: «**Ey gönül bilmem ne zor şey soruyor sana**» demeğe başladı. Çünkü senelerdir savaşın uzaması sebebi ile Osmanlı Devleti askerce ve malca bitkindi. «Savaşı yeniden başlatalım» demeğe kimsenin dili varmıyordu. Halbuki Ruslarla Fransızların savaş yapacağı görüntüleri günden güne güçleniyordu. Fransız maslahatgüzarı da yakında Napolyon'un Rusya üzerine taarruz edeceğini ve o vakit Osmanlı Devleti ile Ruslara bir şey vermeyeceğinden başka pek çok şeyler kazanacağını söylüyordu. «Osmanlı Devleti savaşta direnşin» diye kışkırtıp ayartmaya çalışıyordu.

Aslında Napolyon hiç bir vakit güvenmeğe gelmezdi. Ama Rusların sert ve katlanılmaz tekliflerini kabul edip de sulh anlaşması yapıldıktan sonra Ruslarla Fransızlar arasında savaş çıkarsa sonra böyle bir anlaşma yapıldığına nadim olmak vardı. Sebep olanlar herkes tarafından taşlanıp kötü kişi olacaktı. Düşman karşısında dayanmayıp kaçan yeniçeriler bile «Biz şöyle keserdik, böyle biçerdik, ama devlet ricali vakitsiz sulh

anlaşması yaptı» diyeceklerdi. Bu bakımdan kimse düşüncesini açığa vuramıyordu. Fakat bu padişah yazısı gelince kaymakam Paşa yukarıda denildiği gibi kesin karar ve rey isteyince bazıları «Savaş üç şeyle olur: Birincisi akça, ikincisi zahire, üçüncüsü askerledir. Önce darphanede ve Enderunda para yok. Halbuki orduya ve doğu cephesi seraskerine tez elden 100.000 kese akça göndermek lâzım gelir. 'Ruslarla Fransızlar arasında düşmanlık varmış' deniliyorsa ona aslâ güvenilmemelidir. Tuna kıyılarında 50.000 kadar askerimiz bulunsa Rusların bu sert ve katlanılmaz tekliflerini düşürüp hafifletecekleri düşünceden uzak değildir» dediler. Bunun üzerine konu uzadı. Çekişme ve tartışma çoğaldı. Sonunda «Böyle bir sulh anlaşması yapmak bugünkü durumda bütün görüntüleriyle sakıncalıdır. Bundan sonra başka devletler de bize yüklenip dediklerini yaptırmak sevdasına düşerler» diye sulh anlaşmasını geri çevirdiler. Bu sırada toplantıda bulunanlardan bazıları da konu dışında dağınık sözler söylediler. Toplantıda bulunanlardan bazıları da geçmişte olan biten şeyleri çekilmeleri söz konusu ederek «Devlette bir bakışta kuvvet yok sanılırsa Osmanlı toplumunda malda güçlü, vücutça sağlam kuvvet vardır. Padişah güç zamanlarda bunlara el koyabilir. Şimdi devletin olağan geliri ile iş görelim, demenin vakti geçti, hemen tertip alınan askerlerin defterlerine bakalım, hepsi ne kadar tutuyor.» dedikleri zaman defterlere bakıldı. Hesap edildi. 100.000'den fazla olduğu görüldü. «Bir an önce ilkin sürücü vezirler tayin olunsun» diye rey verildi. Sonra akça özelliği söyleşildi. «Bazıları ya cebelu almasın yahut mukataa sahipleri birer yıllık faizlerini sefer için silâhlanmak üzere versinler. Gelir denilen şey devlet sayesinde olur. Allah göstermesin devlete bir hal olursa gelir nerede kalır?» Bu rey topluca onaylandı. Fakat cebelu hususunda dul ve yetimlerin imtiyazlı tutulması uygun görüldü. Bu yolda epeyce tartışmalar geçti. Sonunda miri ve Haremeyn mukataalarının faizlerini feda etmek şekli teklif edildi. «Eğer sahipleri bu faizleri vermezlerse devlet el koyarak paylara ayırıp başkalarına satılsın» denildi. Fetva emini Uryanî zade Raşit efendi ve toplantıda bulunan bazı ilim adamları da bu hususta yetki verdiler.

Halbuki o vakit Osmanlı hazinesi esham çıkarıp satarak sıkıntılı durumunu bu iç borç almalarla geçiştiriyordu. Mukataalar için de böyle bir işlem yapılırsa halk artık padişah beratı ile mal sahibi olmağa, gelir sağlamağa cesaret edemez duruma geleceklerdi. Bu bakımdan sonraları esham satışı ve mukataa satışları durdu. Devletçe de böyle borçlanma yolu ile para bulmak kapısı da kapanmış olacaktı. Bunun üzerine Şanizade tarihinde «Bu rey sakıncalı görüldü ve geri çevrildi» diyor. Biz yine konuya gelelim: Yukarıda denildiği gibi savaşın sürdürülmesine karar verildi. «Hemen Varna tarafına tez elden az sayıda asker ve zahire gönderilsin. Eflâk yakasında asker konusunda bundan sonra söz edilmesin, 3000

kadar asker için 100.000 tebaayı elden çıkarmak doğru olmaz. Asker şehadet, savaş yahut esaret içindir. Hemen akça, zahire ve yeni asker toplanmağa bakılsın...» denildi. Ocak ricali, «Allah'a hamdolsun, Padişah sayesinde askerimiz çoktur» diye orada bulunanlara cesaret verdiler. Yine akça konusuna geçildi. Osmanlı Devletinde para yoktur; ama herkeste para vardır. Düşmanın bu tekliflerinin herkese zarar vereceği bilinen durumdur. Fetva eminine soruldu. Beyt-ül malın bu yoksulluğu halktan birinin olan malı alıp harcaması için yeterlidir. Ancak bu gibi yapılacak işlerde belli ve açık anlatım ve deyiş yoktur. Benzeri ve örneği işleme dayanır. Halkın elinde toplanmış para ve mal olsa padişah gerekirse yine halka sarfeder. Özetle bu sulh anlaşması kesinlikle kabul edilemez» diye fetva verdi. Kısacası: «Mütareke yürürlükten kalkacak, savaşa devam edilecek» diye karar verildi ve yer yer savaş hazırlıklarına koşuldu.

KIŞ OLAYLARI

Selim Han devrinde Silâhtar olan Süleyman beyin kendisine vezirlikle Hac emirliği şerefli görevi de verilerek Kudüs ve Nablus sancakları da katılarak Şam eyaleti tevcih edildi. Halep'te oturup yerleşmek üzere iken daha önce vezirlikle kendisine Rakka eyaleti tevcih olunan eski kaymakam Mustafa Paşa'dan Rakka eyaleti çıkarılıp o bölgede bulunan Azmzade Abdullah Paşa'ya vezirlikle verildi. Hamid sancağı bile bu sırada voyvodalıktan çıkarılıp kayda geçmiş geliri vaktinde ödenmek üzere Mustafa Paşa'ya verilmişti. Bu kez Anadolu sınırlarını pekleştirmek için Canik Muhassılı olan Hazinedar oğlu Süleyman Ağanın kendisine Rebiülevvel başında vezirlik rütbesiyle Trabzon eyaleti verildi ve Erzurum valisi ve doğu cephesi seraskeri Mehmet Emin Paşa ile o tarafta bulunan başkaca Serhadliler, sınır muhafızları ve valiler ile haberleşip Ahılkelek kalesiyle Tiflis bölgesinin savaşla ele geçirilmesi için olanca gayretin gösterilmesi hakkında ferman-ı âlî yazıldı.

Canik sancağı da Dergâh-ı âli kapıcı başılarından ve Rize ileri gelenlerinden Tuzcu oğlu Memiş ağaya Batum kalesini muhafazası şartiyle kendisine tevcih edildi. Batum bölgesinde tahkimat işlerine önem vererek karşı taarruzları durdurmağa bütün gücünü harcaması için Emr-i âli gönderildi.

Karaman valisi vezir Ali Paşa'nın kethüdası olup bundan önce kendisine Rumeli beylerbeyliği pâyesi ve mirmiranlık rütbesi verilen Mehmet Paşa'ya Akşehir sancağı mutasarrıfı olan Derviş Hasan Paşa'ya da sürekli olarak Süzeboli'yi koruyup muhafaza şartiyle Sultanönü sancağı verildi.

Rebiülevvelin 13'üncü salı gecesi saat 9'da Padişahın oğlu Şehzade Bayezit doğdu. Bir hafta top şenliği edildi. Yukarıda belirtildiği gibi Şam

valiliğine tayin olan Süleyman Paşa henüz İstanbul'dan hareket etmemişti. Böylece Padişahın doğan çocuğu için Gülhane'de tertiplenen Rikâb-ı hümayuna Şeyhülislâm efendi ve kaymakam Paşa ile birlikte Süleyman Paşa da davet edildi. Kendisine serasere kaplı samur kürk giydirildi. Rebiülevvelin 19'uncu günü Üsküdar'dan hareketle Şam'a doğru yola çıktı.

Mirmirandan eski İşkodra sancağı mütesellimi olan Mustafa Paşa'ya Rebiülevvelin 20'sinde vezirlik yüksek rütbesiyle İşkodra sancağı verildi.

Cumadelulânın 10'uncu Pazar günü bir Sultan doğdu. Şah Sultan adı kondu. Onun için de üç gün top şenliği edildiğ.

Rumeli Kazaskeri Alizade Seyyid Mehmet Nureddin efendi ilim adamlarının en ileri gelenlerindendi. Ancak çok sert davranışı ve tutumu yüzünden murafaa divanında bir konu üzerinde herkes önünde açıkça tartışmaya girişmiş ve derhal kızgınlıkla kalkıp gitmişti. Bulunduğu yere tayini henüz dört ay önce yapılmışken Rebiülâhirin onuncu günü işine son verilerek Manisa'ya sürgün edildi. Yerine Padişahın birinci imamı olan ve eskiden sadr-ı Anadolu bulunan Hafız Mehmet Kâmilî efendi tayin edildi. Saraydan çıkma olan Anadolu pâyelilerden Elhac Halil efendiye de bu sırada Rumeli pâyesi verildi.

Eskiden Anadolu kazaskeri bulunan Köstendili Tahir geçmişte kendinden önce gelenlerin yaptıklarına özenip sözü ayağa düşürecek kayıtsızlık ve saygısızlıkla kafa tutmağa başladığından cumadelulânın 23'üncü günü arpalığı olan Tire'ye sürgün edilip uzaklaştırıldı. «Orada yerine naip etmeyerek kendisi tarafından kanun hükümleri yerine getirilecektir» diye emir verildi. İki gün sonra tezkirecisi Burnaz beyzade Müderrislerden Derviş Mehmet Esat Bey de tatar pazarına sürgün edilerek uzaklaştırıldı.

Üsküdar kadısı Bozoklu Osman efendi de görevini kötüye kullanmak ve rüşvet almakla suçlanarak geçerli süresi dolmadan görevinden uzaklaştırıldı. Pehlivan İbrahim Paşa'nın divan kâtibi olup bundan önce Anapa bölgesinin bazı işlerini yoluna koymak ve bitirmek için oraya gönderilen Hacegân-ı divan-ı hümayundan Seyyid efendi aslında o bölgede doğma olduğu için Anapa'ya varınca kabilelerin beyleriyle yakınlık kurup anlaşarak onları Osmanlı Devleti için çekip çevirip kazanacaktı. Bu yüzden kendisi Moskof tarafından nefretle karşılanmıştı. Bu sırada ansızın büyük sayıda Rus askeri Anapa bölgesine taarruza geçti.

Seyyit Efendinin teşviki ile o bölgede bulunan kabileler halkı Rus askerinin çoğunu kılıçtan geçirdi, geri kalanı kaçmıştı. Rebiülevvelin 21'inde İstanbul'a gelen yazılı haberden bu durum anlaşıldı. O bölgede hiç bulunmayan tuz ve bez gibi eşya gönderilmesi de yazılı haberde isteniyordu. Hemen istenilen şeylerin gönderilmesi çabuklaştırıldı. Rusların

Anadolu yakası sınırları için ileri sürdüğü ağır şartlara karşı böyle bir olayın çıkışı Osmanlı Devletine geniş bir nefes aldırdı.

Napolyon'un Rusya'ya karşı hazırlığı günden güne artıyor, savaş belirtileri güçlenip yüze çıkıyordu. Ruslar Osmanlı Devletine yaptıkları teklifleri biraz daha hafifleterek sulh anlaşması yapmaya mecburdu. Böylece her iki taraf murahhasları Bükreş'te toplanıp görüşmelere başladılar.

OSMANLI DEVLETİ İLE RUSYA SULH ANLAŞMASI

Yukarıda anlatıldığı gibi geçen yıl Osmanlı Devleti ile Ruslar arasında mütareke yapılmış ve Seret nehri sınır olmak esası üzerine üç kez Yergöğü'de, bir kez de Bükreş'te toplanılmış, yapılan görüşmelerde sulh anlaşması yapılacak duruma gelmişken, Osmanlı Devleti tarafından sınır esasında yapılan değişiklikten dolayı Ruslar gücenmiş, mütareke yürürlükten kalkmış ve görüşmeler kesilmişti.

Oysa Napolyon'un Rusya üzerine yürüyeceği gereği gibi öğrenilip anlaşılınca Ruslar Osmanlı Devleti ile sulh anlaşması yapmak zorunda kalacaktı. Buna dayanarak Rus İmparatoru Aleksandr kendisinin güvendiği ve inandığı Amiral Çeycakof'u tam yetki ile Tuna ordusu kumandanı tayin etti.

Osmanlı - Rus savaşının sürdürülmesi Rusya'nın zararına işler bir durumdu. Çünkü Tuna kıyılarında 60 bin asker bulundurduktan başka geride general Kotozof kumandasında 40 bin kişilik bir de ihtiyat ordusu tutmak zorunda idi. Oysa Napolyon taarruza geçerse bu 100 bin askerlik kuvvet Ruslar için önemli bir kuvvetti. O vakit dünyanın birinci süvarisi olan Osmanlılar Napolyon'un hazırladığı korkunç ordunun sağ kanadında bulunacak ve Rusya'nın açık ve geniş ovalarında maharet ve ustalıkla at oynatacaklardı. Böylece Rusları şaşkına çevirecekleri anlatılmağa değmez, bilinen şeydi. Bunun üzerine Çeyçakof duruma göre Rus isteklerini hafifletecekti. Yalnız Basarabya bölgesiyle yetinip böylece Osmanlı Devletini kandıramazsa, bütün gücü ile taarruza geçip İstanbul'a kadar yürüyecekti.

Kısacası Ruslar Osmanlı ile savaşı kısa bir süre içinde çabucak sona erdirmek istiyorlardı.

Bu sebeple Osmanlı Devleti murahhasları ile Rus murahhasları 1227 yılı Rebiülâhirinin 19'uncu günü Bükreşte' Rus birinci murahhası İtalinski'nin evinde tekrar toplandılar. Yapılan 15'inci görüşmelerinde Ruslar tarafından anlaşmaya esas olmak üzere dört madde öne sürüldü. Birincisi Sırpların güvenlik ve rahatı sağlanacak, iç işlerine karışılmayacaktı. Padişahın hükümdarlık hakları eski düzeninde yürürlükte kalacaktı. İkincisi Yergöğü'de yapılan görüşmelere göre Eflâk ve Buğdan'a dair düzenlenen şartlar yürürlükte kalacaktı. Üçüncüsü de Anadolu madde-

sidir. Savaştan öncesi ve bugün için o bölgede Rusların elinde bulunan topraklar Ruslara bırakılıp hudut kesilecekti. Eğer bugünkü durumda bu şekil kabul olunmazsa Rusların elinde bulunan arazi beş yıla kadar boşaltılmayacak, beş yıl sonra her iki taraftan görevliler tayin edilerek görüşmeler yapılacak, sınır çizilecekti, yahut bu madde sulh şartları içine sokulmayacak, sonraya ertelenecekti. Bunlardan birine uyulacaktı.

Dördüncü madde, Yergöğü'de karar verildiği gibi hudut Seret nehrinden geçer, sınır oradan kesilecektir.

Murahhas efendiler tarafından buna karşılık «İşimize engel olan Anadolu maddesidir. Bu konuda eski sınırlarımızın dışında bir şeyi kabul edemeyiz, bize verilen görev budur» dediler. Sonra Rusların murahhasları tasarılarını tekrar ileri sürerek «Anapa'dan Kemhal'a varıncaya kadar uzayan topraklardan Osmanlı Devletinin menfaati yok, Rusların ise buralara kesin olarak ihtiyacı var. Bu nedenle bundan vaz geçemeyiz. Ruslara bağlı Gürcülerle Elbürüz dağı denilen Çerkes dağı bölgesindeki kabileler Ruslara tabidirler. O taraflara savaş mühimmat ve para Kırım yarımadasından ve Taman tarafından deniz yolu ile gönderilip o bölgeye çıkarılır ve kolayca içerlere taşınır. Rusların savaş öncesi bile şiddetle ihtiyacı Osmanlı Devleti tarafından bilinmelidir. Hatta Avrupa'da geçerli kurallara göre o tarafların bedeli karşılığı satılmasını ileri sürüp söz ederler, ama Osmanlı Devletinde gelenek olmadığı için kararsızlıkla karşılanıp sonra eşya taşımalara izin verilmişti» denildi.

Beri taraftan da «Osmanlı Devleti deniz ve nehirlerinde Rus ticaret gemilerinin gidiş gelişine izin vermektedir. Bundan sonra da Faş suyundan yahut başka su varsa oradan gereken malzemeyi taşır» diye cevap verildi.

Ertesi cumartesi günü yapılan toplantıda yine bu Anadolu maddesi söz konusu oldu. Ruslar ileri sürdükleri üç durumdan birinin yapılmasını istiyorlardı. Beri taraftan da eski sınırların da yerinde kalması işinde direnince bu mesele yine karara bağlanamadı. Sonra Rus murahhasları tarafından Seret nehri kesin olarak hudut yapılmak üzere ısrar edildi.

Murahhas efendiler de Prut nehrinin birazı ayrılıp bütünü ile Kili ve İsmail kaleleri ve kazaları Osmanlı Devletinde kalmak üzere Kunduk suyundan kesilmesini ileri sürdüler. Kısacası iki taraf düşünce ve amaçları arasında yine ters düşmeler görüldü.

Ruslarla Fransızlar arasında yakında savaş çıkacağı iyi öğrenilmişti. Ruslar Osmanlı Devleti ile sulh anlaşması yapmaya mecburdu. Fakat burasını gizleyerek insanlığa hizmet ve kan dökülmemesi için cömert davrandıklarından söz ediyorlar. Beri taraftan sulhu korumak için ara sıra Napolyon ile haberleşmekten geri kalmıyorlardı.

Osmanlı Devleti de onların arasında yakında savaşın çıkacağını belirtileri ile anlâmıştı.

Ruslarla yapılan görüşmelerde epeyce diri davranılıyordu. Ama aralarındaki savaş için kesin bilgi sağlanmamıştı. Bunca zaman iç ve dış savaşlarda yorgun düşen Osmanlı ordusu da pek perişan idi. Rusya ile Fransa arasının açılmasını fırsat bilerek elden geldiği kadar Osmanlı menfaatleri korunmaya çalışılıyor, bir şey yitirmeden Ruslar ile sulh anlaşması yapmağa uğraşılıyordu. Böyle iken Ruslarla görüşmelerin koparılıp bütünü ile kırmağa cesaret edemiyorlardı. Gerçekten Napolyon öncesi ve sonrası Osmanlı Devletini Ruslarla savaşı sürdürmeğe çalışıyor, kendisiyle ittifaka teşvik ediyor, çağırıyordu. Türlü vaatler ile Osmanlı Devletini kandırmağa uğraşıyordu. Hatta Osmanlı Devletinin Ruslarla yaptığı mütarekeyi yürürlükten kaldırıp yeniden savaş hazırlıklarına kalkışması Napolyon ile ittifak yaptığına yorulurdu. Ve Bab-ı âli Napolyon ile ittifak edecek gibi görünürdü. Napolyon da Bab-ı âlinin dilde ifadesini bulan bu diplomasiyle aldanırdı. Hatta bu sırada Ruslara karşı Osmanlı Devleti ile ittifak sağlaması için general Kont Andre Osis'yi İstanbul'a göndermişti. Ancak Osmanlı Devleti Napolyon'un sözünde durmadığını tecrübe etmiş ve onun yüzünden büyük yıkıma uğramıştı. Bu sebeple ondan o kadar nefret ediliyor ve üzüntü duyuluyordu ki, onunla ittifak yapılması düşünülemezdi. Bu bakımdan Osmanlı ileri gelenleri Fransızların sözlerine aslâ önem vermezler; fakat aldanıyor gibi görünerek onları pekâlâ aldatırlardı.

Rusya'nın Osmanlı Devleti hakkındaki kötü niyeti belli idi. Ancak Napolyon Rusları istediği gibi ezmiş olsaydı dönüşünde daha önce Aleksandr ile paylaşamadığı İstanbul üzerine yürümeyeceğine Osmanlı Devleti güvenemiyordu. Tersine mağlup olursa Osmanlı Devleti Avrupa'nın kendisi hakkında genel düşüncesine karşı ne zor durumda bulunacağını düşünmek lâzım geliyordu. Çünkü o vakit ezici gücü herkesin bildiği şey olduğu halde bütün düşünceler ve herkes onun aleyhinde idi.

Herkesin böyle Napolyon aleyhinde düşünmesi nihâyet onu mağlup etmiştir. Her zaman bütün düşünerek devletlerin davranışlarını gözetmek lâzımdır. Buna Napolyon'un uğradığı sonu da açık bir delildir. Napolyon askerî gücüyle ve kuvvetiyle gururlanarak devletlerarası ilişkilere önem vermezdi, saymazdı. Bu saygısızlık ise işin sonunda kendisini mahvetmiş ve kendisi ile beraber olan devletleri büyük yıkıma uğratmıştır. Ruslar da bu kez Osmanlı Devleti ile sulh anlaşmaları maddeleri üzerinde görüşmelere kalkmakla beraber Fransa aleyhine Osmanlı Devleti ile bir ittifak anlaşması yapmaya bile uğraşıp çalışıyordu. Halbuki Avrupa devletleri yalnız kendi menfaatleri için Osmanlı Devletine yaklaşmak kaydında bulunurlardı. Bunlar denenmiş ve biliniyordu. Böyle olduğu için Osmanlı Devleti hiç birisi ile ittifak bağları kurmak iste-

miyordu. Yalnız kendi çıkarını düşünür, şanına ve çıkarlarına uyar şekilde Ruslarla sulh anlaşması yaparak savaş derdinden kurtulup Ruslarla Fransa arasında çıkacak çarpışmaya karşıdan seyirci olmak amacında idi.

Kısacası Ruslar Osmanlı Devleti ile sulh anlaşması yapmak zorunda idi. Osmanlı Devleti de artık rahata kavuşmak ihtiyacı içinde idi. Başka bazı Avrupa devletleri bile kendisini azıcık fedakârlığa katlanıp sulha yanaşmaya itmekte idi. Böylece iki taraf murahhasları birbirine yaklaşarak söz konusu üzerinde çatışılan ve tartışılan maddeleri değiştirdiler. Şöyle ki: Ruslar Rumeli yakasında göz diktikleri Basarabya ile beraber Eflâk ve Buğdan'a ve Tuna nehri ağızlarını elde etmek ve Sırbistan'ın tam bağımsızlığını sağlamak istiyordu. Yapılan değişikliğe göre yalnız Basarabya'yı alacak, Kili boğazında iştirak hakkı olacak ve Sırbistan yarı bağımsız hür kalacaktı. Anadolu yakasındaki isteklerinin hepsinden vaz geçiyordu. Önce padişaha soruldu. İstanbul dahi bunu uygun gördüğünden murahhaslar arasında görüşme ve konuşmalar yapılarak nihayet (Prut nehrinin Buğdan topraklarına girdiği yerden Tuna'ya katıldığı yere kadar alacaktı. Tuna batı kıyıları Kili boğazıyle denize kadar iki devlet arasını ayıran çizgi olacak ve Kili boğazı müşterek olcaktı. Eflâk ve Buğdan'ın eskiden elde ettiği haklar yürürlükte kalacaktı. Anadolu yakasında ve başka yerlerde olan hudutlar sefer öncesi olduğu gibi değişiklik yapılmadan kalacaktı. Sırbistan kalelerine Osmanlı Devleti tarafından konulacak kale ve toprakları koruyacak özel asker tarafından Sırplara baskı ve sessizce bazı yasaklar koymaması için bu yolda Sırpların güvenliklerini sağlamak üzere Akdeniz adaları ve başka yerlerin halkına verilen haklar gibi haklardan faydalanmaları sağlanarak Sırpların kendi iç işlerini kendileri idare edeceklerdi. Vergileri eskisi gibi kesilecek, kendilerine teslim olunacak şekilde Sırplarla düzenleyecek) maddelerine karar verildi. Bu tutum içerisinde bir esas mukavele senedi yapıldı. Cumadelûlanın 9'uncu çarşamba günü kurulan 19'uncu mecliste tanzim edilen bu senedin Türkçesi ile Fransızcası karşılaştırıldı. Sonra Rusların İran devleti ile sulh anlaşması yapması murahhas efendiler tarafından teklif edildi. Rus murahhasları Osmanlı Devletinin bu hususta iyi niyetli çalışmalarını iyi karşılayacaklarını söylediler; ama «Anlaşmaya böyle bir şart geçirilemez» dediler ise de buna dair geçen görüşmeler sonunda Rus devletinin İran devleti ile Rusya arasında sulh anlaşması için Osmanlı Devleti tarafından iyi niyetli uğraşmalara Rus devletinin razı olacağına değinen bir maddenin anlaşmaya geçirilmesini Rus murahhasları da uygun gördüler.

Ruslar bu savaş sırasında Bucak denilen Basarabya bölgesini istilâ edince, Bucak tatarlarından Yedisan kabilesini Turla nehrinden geçirip Rus topraklarında yerleştirmişti. Bu kabile Osmanlı Devleti toprakların-

da yerleşmelerinin temini için Osmanlı Devletine müracaatta bulunmuşlardı.

Bunun üzerine Osmanlı Devleti topraklarına ulaştırılmaları hususu da bu görüşmelerde öne sürüldü. Rus murahhasların da buna cevabı olarak: «Terkolunan Osmanlı toprakları halkı isterlerse Osmanlı topraklarına evi barkı ile gidebilirler» diye sulh anlaşmasına bir madde konuldu. «Yedisan kabilesi yazılıp belirtmek gerekmez» dediler. Ama bu kabilenin tekrar tekrar istekleri olunca sulh anlaşmasında açıkça yazılıp belirtilmesi istendi. Padişahın da bu yolda isteği belirtilerek özel bir fıkranın anlaşmaya geçirilmesine karar verildi.

Ertesi Perşembe günü yapılan görüşmelerde Ruslar tarafından geri verilecek toprakların boşaltılması söz konusu oldu. Bunun için de Ruslar tarafından 3 ay kesin olarak zaman istendi. Osmanlı murahhasları bu süreyi uzun ve çok gördülerse de Prut'tan İrşova'ya kadar birçok yerde Rusların askeri ve malzemesi olduktan başka Belgrad'da bile askeri bulunduğu için bunların yer değiştirmeleri ve çıkıp gitmeleri için üç ay süre tayini yerinde görüldü.

Yukarıda anlatılan ve karara bağlanan maddeler esasına göre 16 maddeyi içine alan ve böylece düzenlenen sulh anlaşma senetleri 1227 yılı Cumadelulasının 16'ncı günü Bükreş'de imza euildi ve karşılıklı el değiştirdi. Sonra işte bu sulh anlaşması birinci murahhas Galip Efendinin mühürdarı ile padişaha takdim edildi ve Cumadelulânın 29'uncu günü mühürdar efendi İstanbul'a vardı.

Ertesi günü Şeyhülislâm konağında Meclis-i şura toplantısı oldu. Sulh anlaşması okundu ve kabul edildi ve gurre-i cumadelâhıra tarihi ile tasdiknamesi yazıldı.

Bu anlaşmada Osmanlı Devleti başlıca iki zarara uğramıştır: Biri, Rusların Basarabya'yı ele geçirmesiyle müşterek bile olsa Kili boğazına el koyarak Tuna nehrine ayak basmasıdır.

İkincisi, Sırbistan'ın bir dereceye kadar bile olsa hürriyete kavuşmuş olmalarıdır. Mora halkına böylece kötü örnek olunca ardından onlar da hürriyet ve bağımsızlık sevdasına kapıldılar.

Bu şekilde sulh anlaşmasının kabul ve tasdik olunuvermesinden dolayı Şanizade o zamanın ileri gelen vükelâsını suçlar ve taşlar. Ve «O günlerde Fransızlar üstün kuvvetlerle Rusya'ya karşı harekâta geçeceklerdi. Eğer sulh geciktirilse ve çok sayıda askerle karşı durup da Rusların büyük sayıda askerini karşısına bağlamış olaydı Fransız ordusu bozulsa bile Rusya'nın tam galibiyeti ile güvenlik sağlanırdı. Böylece güzelce bir sulh anlaşması yapılması ihtimali pek yakındı» diye direnir. Halbuki o vakit Fransa ile Rusya arasında henüz savaş ilân olunmamış-

tı. O zamanın politikası ise belirsiz ve karışıktı. Birbiriyle savaşan devletler bir de bakıyorsunuz birbirleriyle ittifak ediveriyorlardı. Müttefiklerle bir de bakarsınız birdenbire birbiri aleyhine savaşa tutuşurlardı. Görünüşte Napolyon ile ittifak edenlerin çoğu iç yüzünden onun aleyhine çalışarak çökmesi ve yıkılması çarelerini ararlardı. Kayınpederi ve müttefiki olan Avusturya imparatoru bile bu düşüncede idi. Böyle olunca Osmanlı Devletinin renk değiştirdiği tecrübe edilmiş olan Napolyon'a uyup da Ruslarla savaşta ısrarı aklı başında ve uzağı görürlük sayılmazdı. Kötü geleceği bir yana itmek menfaat sağlamaktan öncelik taşır. Gelecek zarar zarardır ama gelecek fayda fayda değildir. Şurası da inceden düşünülürse İngilizler bütün dünyayı Napolyon'un aleyhine ayaklandırmağa çalışırken, Osmanlı Devleti Napolyon ile müttefik olsa İngiltere güçenecekti. Denizlerde Osmanlı Devletinin sıkıştırılacağı açıkça görülüyordu. Hal böyle iken o zamanın vükelâsı için Şani zadenin karşı koyması haksız görünüyor. Şurası söz konusu edilip tartışılabilir: Bükreş sulh anlaşması Bab-ı âliden cumadelâhıra başı tarihiyle yazılmışken iki taraf arasında resmi olarak tasdikname mübadelesi iki aydan fazla gecikmişti.

Oysa cumadelâhırada Fransızlar Niyemen nehrini tecavüz ederek Ruslara savaş açtılar. İşte o vakit Osmanlı Devleti Bükreş anlaşmasını geri çevirip de kendisi için daha menfaatli şartlarla sulh anlaşması yapmayı istese olmaz mı idi» diye bir soru ortaya atılabilir. Buna da şöyle cevap verilebilir: Evet henüz tasdiknameler mübadele olunmadığı için Osmanlı Devleti usul ve kurallara göre bu sulh anlaşmasını reddedebilirdi. Ama savaşın ne sonuç vereceği belli değildi. Daha önce Seret nehri esas alınarak hudut tesbit edilmişti. Sulh anlaşması maddeleri görüşmeleri yoluna girmişken Osmanlı Devleti bu esası değiştirmişti. Görüşmeler kesilmişti. Sonra Ruslar biraz daha aşağıdan almakla görüşmelere yanaşarak ve eski tekliflerini epeyce hafifleterek iki tarafın uzlaşıp anlaşması ile yapılmış olan sulh anlaşmasını Osmanlı Devleti tekrar geri çevirmiş olsaydı Rusların tekrar görüşmelere girmesi kabil olmazdı. Ya da ne olursa olsun deyip büyük şiddet ve çabuklukla İstanbul'a yürür, yahut Fransa savaşının sonucunu bekler, Osmanlı Devleti ile sulh anlaşmasını yüzüstü bırakırdı. Başka devletler de her halde onu haklı çıkarırdı. Avrupa efkârı genellikle ona yanaşık ve yumuşak davrandığından Fransa'ya galip geldiği gibi ilkönce yaptığı ağır şartları çaresiz kabul ettirebilirdi. O halde bu sulh anlaşmasını reddetmemiş olan vükelâyı sorumlu tutmak yanlıştı, «Fırsatı kaçırdılar» diye herkes onların üzerine yürüyordu, idam edilseler avunmazlardı.

Kaldı ki Bükreş'te sulh anlaşmaları imza edilmiş ve karşılıklı el değiştirmişti. Ruslar gereğini yapmağa koyulmuşlar, hatta yukarıda anlatıldığı gibi Eflâk yakasında kalmış ve sonra da savaş esiri gibi tutulmuş

olan Cebbarzade Celâlettin Paşa ile arkadaşlarının esaretten kurtulmuş olmasıyle Recep ayı ortasında İstanbul'a geldiler ve padişah tarafından hil'at giydirilip iltifat edildi. Üsküdar'a geçip birkaç gün sonra tayin yeri olan Sivas bölgesine gitti. Böylece savaşla uğraşmaktan vazgeçilerek, hemen işlerini düzene koymağa başlandı. Hatta Varna muhafızı Beylanlı Mustafa Paşa bile Celâlettin Paşa'dan birkaç gün sonra İstanbul'a gelip ihsanlara kavuştu ve iltifat gördü. Sonra o da Üsküdar'a geçip tayin yeri olan Adana'ya gitti.

Bu sırada zaman zaman Hocabey tarafından tüccar gemileri gelip gitmeye başladı. Osmanlı Devleti ile Rusya arasında ticaret ilişkileri yeniden başladı. Osmanlı Devleti ile Rusya arasında sulh anlaşmasını teşvik eden İngiltere ile Rusya arasında aşağıda anlatılacağı gibi İsveç'in aracılığı ile Recep ayı başında bir ittifak anlaşması yapılmıştı. Recep ayı ortasında İngiltere'nin yeni elçisi Sir Roberlayston Prusya maslahatgüzarı Bozoviç ile birlikte İstanbul'a gelmiş oldu. Bir hafta sonra Napolyon'un İstanbul devleti ile bir ittifak anlaşması yapmak üzere göndermiş olduğu General André Ossi de İstanbul'a geldi ise de İngiliz elçisinin yanında onun sözü geçmedi ve bir şey elde edemedi. Bu durumda Osmanlı Devleti vükelâsı tarafından imzalanmış olan Bükreş sulh anlaşmasını reddetmeleri çok güçtü. Önceki açıklamalara bakarak Bükreş sulh anlaşmasını kabul ve onayından dolayı o zamanın vükelâsını suçlamak doğru olmaz denebilir. Belki o zaman Rusya ile ittifak anlaşması yapıp da Napolyon'un bozguna uğramasından sonra Avrupa devletleri görüşme toplantılarına katılsaydı daha kârlı çıkardı. Raguza'yı, belki ona uyularak Kıtaro'yu bile ele geçirirdi. Hatta Rusya ile ittifak ettiği durumda Ruslar Basarabya'dan bile vaz geçerdi denilebilir. Ama bu da Osmanlı Devletinin işine gelmezdi.

Zira Ruslar Runa bölgesi ve cephesi kumandanı olan Çeycakof, Osmanlı Devleti ile bir ittifak yapıp da Tuna kıyılarındaki Rus ordusunu Osmanlı ordusu ile birleştirerek İllirya, belki de İtalya üzerine taarruz ederek Fransızları şaşırtacak ve böylece de büyük bir nam kazanacaktı, isteği buydu. Bu durumda Rus ordusunun Osmanlı Devletini yarıp geçmesi ve bu aralık Sırbistan'ı kendisine harekât üssü yapması gerekecekti. Bu da Osmanlı Devleti için yerine getirilmesi çok zor bir mesele idi. Buna Osmanlı Devleti tarafından «evet» denilmemişti. İşte henüz anlaşmaların tasdiknamelerinin mübadele olunmamasına sebep bu idi. Çeycakof ise bu durumda Osmanlı Devletinin uygun görmeyişi karşısında üzülerek kumandası altında bulunan askerle İstanbul'a yürümeyi bile düşünmüş ve imparator Aleksandr'dan izin istemişti. Bunca olaylardaki değişiklik ve gelişme sırasında İstanbul elde bulunursa kesin olarak Rusların eline geçeceğini ileri sürüyordu. Aleksandr ilkönce böyle bir hayale kapılır gibi olmuştu. Belki de Çeyçakof'a emir vermeyi bile kurmuş-

tu Kendi topraklarına kuvvetli bir düşmanın taarruza geçtiği sırada kendisinin Osmanlı topraklarına girip İstanbul üzerine yürümesi korkulu ve tehlikeli bir girişim, başarısız bir davranış olacaktı. Bunu akıl etti. Sonra da ittifak kurduğu İsveç ve İngiltere ile ittifak yapmaları beklenen ve umulan Avusturya ve Prusya da bu teşebbüsü hoş görmeyip güceneceklerdi. Napolyon'un zoru ile yalnız 30.000 askeri cepheye süren Avusturya o zaman bütün kuvveti ile Eflâk ve Buğdan üzerine yürüyecek ve Çeyçakof ordusunun arkasını alacaktır, diye düşündü. Çeyçakof'a 18 Temmuz tarihli yazıyı gönderdi. Bu talimatta Osmanlı Devleti ile ittifak üzerinde durmadan yalnız sulh anlaşması ile yetinilmesini ve İstanbul işini bir başka zamana bırakıp hemen Bükreş sulh anlaşmaları tasdiknameleri mübadelesini ve Tuna kıyısında bulunan Rus askerlerini emrine alıp Kamenez Podolsk yolu ile geri dönmesini ve Tormazof ordusunu da emri altına alıp büyük bir ordu kuracak, önüne geleni çiğneyerek Varşova bölgesine hareket edecekti. Fransız ordusunu oyalaması emredilmişti. Bu emir gelince Bükreş'te hemen tasdiknameler mübadele edildi. Bunun üzerine şaban ayı ortasında Osmanlı Devleti topraklarında her tarafa devletin emirleri yollanıp sulh anlaşması yayınlandı.

Kısacası o vakit Osmanlı Devletine göre kullanılan tarafsızlıktan başka devleti selâmete çıkaracak sağlam ve çıkar yol yoktu. Bundan Rusya da büyük fayda gördü. Napolyon ile savaşa gireceği anda Osmanlı savaşından kurtulmuş oldu. Derler ki: Aleksandr, Rusların dar vaktinde Bükreş anlaşmasını kabul edip onaylamasından dolayı Osmanlı Devletinin kötülüğünü istemez ve daima teşekkür edermiş. Napolyon ise Osmanlı Devletinden ne kadar dostluk gördüyse, o kadar kötülük etmiştir.

Osmanlı Devleti ondan umduğu teşekkür yerine daima gönül kırıcı sözler işitmiştir. Halbuki Osmanlılar dostluk değerini bilir, dayanışma ve doğruluğu sever, sözüne güvenilir, kendini bilir, övünülecek bir millettir. Rengini değiştiren sözüne inanılmaz, güvenilmez insanlardan tiksinirdi. İngilizlere doğru ve içtenlikle sarılmaları da bundan ötürü idi.

İran devleti de kendisine danışılmadan Osmanlı Devleti ile Rusya arasında sulh anlaşması yapılmış olmasından ötürü gücenmişti. Bu durumda İran'ın hakkı var mıydı, yok muydu? Bunu da tartışalım. Daha önceki ciltlerde 1226 yılı olayları söz konusu olduğu gibi Yasincizade Abdülvahhab efendi elçilikle İran'a görevlendirildi. Aynı yılın Rebiülâhiri ortasında Tahran'a vardı. Fetih Ali Şah huzuruna çıkıp üzerinde taşıdığı name-i hümayunu teslim etti. O zaman Osmanlı Devleti gibi İran da Ruslarla savaşıyordu. Bu name-i hümayunda savaşa değinen ancak (İslâmiyet topluluğu gereği din düşmanımız olan Moskofların o tarafta da ezilip yok edilmeleri işinde gerekenin yapılması için elçimiz aracılığı ile devletimize bildirmenizi dilerim, daima artan dostluğumuz için çalışa-

lım) diyen bir bölüm yazılı idi. Savaş ve barışta beraber olmak üzere iki devlet arasında bir ittifak anlaşması yoktu. Abdülvahhab efendinin asıl görevi Baban paşalarına ve özellikle Abdürrahman Paşa'ya sahip çıkılmaması, Kars ve Ahıska sınırlarındaki Osmanlı Devleti görevlilerine gerekirse yardım yapılması isteğinden ibaretti. Bu böyle iken İranlılar tarafından Baban Paşalarının İran Devletinin onayı alınmadan seçilmesi ve Bağdat valilerinin İran Devletine karşı dediklerini yerine getirecek yolda hareket etmeleri ileri sürülüyordu. Bunlarsa devletler hukukuna ve dostluk kurallarına aykırı idi. O vakit işler Feth Ali Şah'ın yerine geçecek büyük oğlu saltanat naibi Abbas Mirza'nın elinde idi. O da Tebriz eyaletinde savaşta idi. Abdülvehhab efendinin Tebriz'e gitmesi ve Abbas Mirza yanında kalması teklifi yapıldı. Böylece Abdülvahhab efendi Tebriz'e gitmişti. Kendisi Tebriz'de iken İranlılar tarafından devletler hukukuna aykırı bir olay daha ortaya çıkarıldı.

İranlılar Van sınırını zorla geçip Osmanlı tebaası olan Ermenilerden birçok esir almışlardı. Abdülvahhab efendinin yaptığı temaslar üzerine Abbas Mirza onları karşılığında para alarak İran askeri elinden alıp koyuvermiştir. Bu durum ve tutumundan dolayı Osmanlı Devletinin şikâyete hakkı varken İran'ın yaptığı şikâyet yersizdi. Bu kez de Osmanlı Devletinin Rusya ile sulh anlaşması yapmasından Tebriz'deki İngiliz elçisine fena yolda şikâyet edince İngiliz elçisi «Osmanlı Devleti böyle yapmak zorunda idi. İran da Rusya ile sulh anlaşması yapsın,» diye tavsiyede bulunuyordu. Oysa anlatıldığı gibi Bükreş'te yapılan toplantı ve görüşmelerde Osmanlı Devleti murahhasları İran devletini de sulh anlaşması içine almağa çalışıyordu. Buna güçleri yetmedi ama buna değinen sulh anlaşmasına bir fıkra yazıp geçirdiler ve İran'la Osmanlı Devletleri arasındaki ilişkilerin kuvvetle bağlanmasına uğraştılar. Ama sulh anlaşmasının bir süre sonraya geciktirilmesi zamana uygun bir iş ve durum değildi. Bu konuda ileride açıklayacağımız tenkitlerle durum daha çok açığa çıkacaktır.

RUS SAVAŞININ ÖZET OLARA BAŞLANGICI VE ŞAŞILACAK DURUMU

Bu sırada Napolyon'un hazırlığını yaptığı ve bugün bile dillere düşen kanlı Moskova büyük savaşı ve Napolyon'un başına gelen felâketlerin başlangıcıdır. Napolyon'un bu savaşta uğradığı ağır kayıplar bir yıl sonra Leipzig muharebesinde ve ondan bir buçuk yıl sonra Vaterloo savaşında tam bir yenilgiye uğramasına ve işin sonunda da tahtından olmasına sebep olduğu gibi, Osmanlı Devletinin de politik durumuna Avrupa başka şekil ve görünüşe girdiği için büyük etkisi olmuştur.

O güne kadar Napolyon'un aldığı bu kadar yerinde tedbirler üzerine böyle yok olması ile sonuçlanacak bir savaşa girişmesi şaşılacak iştir, acaba Napolyon bilmeden bir hata mı yaptı. Yahut kibri ve gururu sebebi ile başa çıkamayacağı düşüncelere mi kapıldı, saplandı? Yoksa politikadaki genel durum onu böyle çıkmaz bir yola mı soktu? Buralarını açıklığa kavuşturmak tarih için araştırılması gerekli çok önemli meselelerdendir. Rus savaşı yalnız bir tek sebepten yapılmamıştır. Belki nice yıllardan beri birbiriyle ilgili uzayıp giden birçok sebeplerin ve başlangıçların topyekûn hepsinden doğma bir olaydır. Bu sebeplerin çoğu yukarıdaki cildlerde sırasıyle, ayrı ayrı ve topluca anlatılmıştı. Ancak bir bakışta durumu kavrayabilmek için, onların başlangıç özetlerini ve nasıl bir tertiple sonuçlandığı anlatılacaktır. Daha önceki ciltlerde de anlatıldığı gibi 1208 yılında yani 1793'te Fransa kralı 16'ncı Lui öldürülerek ihtilâl ve cumhuriyet fikri her tarafa yayılmaya başlar. Bu yayılmayı önlemek için Osmanlı Devleti, İsveç ve Danimarka'dan başka bütün Avrupa devletleri aralarında birleştiler. İlkönce galip geldilerse de sonra aralarında anlaşmazlıklar çıkınca başarı sağlayamadılar. Belçika, Fransa istilâsına uğradı. Felemenk de çaresiz kaldı. Fransa ittifak yapmak şartiyle Patavya cumhuriyeti adını aldı ve Rayn nehrinin sol yakası Prusya tarafından boşaltılınca galibiyet Fransızların elinde kaldı. Fransız ihtilâlinin en büyük düşmanı Prusya kralı iken, Avusturya'ya üstün olmak isteği yüzünden Lehistan topraklarına girmişti. Kendi özel amaçları için Avrupa devletlerinden ayrılarak 1795 yılında Rayn nehri Fransa tabii hududu olmak üzere Fransa cumhuriyeti ile tek başına sulh anlaşması yaptı.

1796 yılına tesadüf eden 1210 hicri yılı sonunda Bâb-ı âlî ile Fransız elçisi arasında gelecek düşmana karşı koymak üzere bir ittifak düzenlendi, bu sebeple Fransız elçisinin İstanbul'da okşanıp iltifat görür bir imtiyazı vardı. Bundan ötürü başka müttefik devletler elçileri şikâyet eder oldular. Oysa müttefiklerin çoğu Prusya ile Fransa arasında yukarıda bildirilen sulh anlaşması içinde idi. Toskana ise daha önce ittifak yapmış olduğu, genellikle bir ittifak yürürlükten kaldırılmış ve Avusturya meydanda yalnız kalmıştı. Bunun üzerine Fransızlar general Bonapart'ın kumandası altında oldukları halde İtalya'da Avusturyalılara galip geldi. 1797 yılında mütareke yapıldı. Görüşmelere girişildiği ve esas maddeler üzerinde karar alındığı sırada Bonapart Venedik üzerine askerî harekâta geçip bunca yıllık Venedik Cumhuriyetini ortadan kaldırdı. Ardından Kampo Formiyo denilen yerde Avusturya ile Fransa arasında yapılan sulh anlaşması gereği Rayn nehrinin sol yakası Fransa'ya bırakıldı. Ve kuzey İtalya'da Çizalpina cumhuriyeti adı ile bir cumhuriyet kuruldu. Venedik Cumhuriyetinin bütün toprakları Avusturya ve Fransa arasında bölüşüldü. Venedik ile Dalmaçya Avusturya'ya bırakıldı. Böylece Kataro bile Avusturya'da kaldı. Arnavutluk kıyılarında Poternito,

Parga ve Preveze ile Preveze körfezinde bulunup bugün Yunanistan'da bulunan Voniça kale ve nahiyeleri o vakit Venedik cumhuriyeti elinde bulunduğundan bu dört bölgeyi Venedik topraklarından olan Yunan adaları ile beraber Fransa ele geçirdi. Alman prenslerinin Fransa'ya bıraktığı topraklara karşılık Rayn nehri batı kıyısında kendilerine başka toprak verilmek üzere o vakit Rayştag adlı yerde yapılan toplantıda görüşmeler açıldı ise de bir şeye karar verilemedi. Bu sırada Prusya kralı öldü, onun yerine geçen üçüncü Frederik Giyyom da tarafsız tutum uygulayıp bunda direniş gösterdikten başka Avusturya'nın şan ve gücünden düşmesine güler yüzle bakmakta idi.

Osmanlı Devleti Fransa ile ittifaka bağlı iken Fransa'nın Venedik Devleti kalıntısı olan Yunan adalarını ve Arnavutluktaki dört bölgeyi eline geçirince Rumeli reâyâsına cumhuriyeti aşılayıp reâyâyı karıştırmaya başladıklarından Osmanlı Devleti Fransa'dan ürkmeğe başladı. Bonapart ise ardından devletler hukuku kuralları dışında ve bayağı korsanca büyük bir donanma ile birden baskınla Mısır'ı istilâ ediverdi ve Mısır'a giderken Malta adasını zaptetti, oradaki şövalyeleri adadan kovunca şövalyeler kendilerine başkumandan olmak üzere Rus imparatoru Pavlo'yu seçtiler. O da bu vesile ile Malta'yı ele geçirmek hevesine düşmüştü. Bu aralık Roma'da bir Fransız generali öldürüldü. Fransa cumhuriyeti tarafından Papalık hükümeti ortadan kaldırıldı. Yerine bir cumhuriyet hükümeti kuruldu. İsviçre'nin Fransa'ya benzer bir tek cumhuriyet şeklini alması Avusturya'ya pek dokundu. Fransızlar yer yer bu baskılara giriştikleri sırada İrlanda adası halkını da ihtilâle kışkırtıyor ve İngiltere bu yüzden Fransa'ya kızıyordu. Ayrıca Hindistan yolu üzerinde bulunan Mısır'ı da istilâ etmesinden ötürü İngilizler pek kızgındı.

Bunun üzerine İngiltere ve Rusya devletleri ile Osmanlı Devleti Avusturya ve Napoli devletleri ikinci defa Fransa'ya karşı genel bir ittifak kurdular. Prusya bu defa tarafsız kaldı.

Bunun üzerine Rusların Karadeniz donanması İstanbul'a geldi. Osmanlı Devleti donanması ile birlikte Akdeniz'e gidip Yunan adalarını ele geçirdikleri gibi Arnavutluk bölgesinde harekâta geçen Osmanlı ordusu Fransızlara galip geldi.

Adı geçen Voniçe, Parga, Preveze, Poternito adlı dört bölge Osmanlı eline geçti. Adı geçen Yunan adaları yedi adalar camiası adıyle Dubrovnik cumhuriyeti gibi Osmanlı Devleti himayesinde ve fakat Rusların kefalet, zarar ve ziyanına karşılık bir cumhuriyet olacaktı. Bu dört bölge Osmanlı Devletinin toprakları içine katılacaktı. Böylece 1214 yılında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında bir anlaşma düzenlendi. Cumhuriyete karşı hareket eden bağımsızlık ve keyfe göre kanunsuz hükümet eden hükümdarların yeniden böyle bir cumhuriyet kurmaları, Osmanlı

Devleti tarafından Eflâk ve Buğdan'a bakılınca Yedi Adalar ancak bir beylik sayılabilirdi. Bir bey tayin edilmesi uygun görüldü. Rusya'ya bu yolda teklif yapıldı. Ruslar kabul etmemişti. Durum böyle iken cumhuriyetin kurulması o zamanın ne kadar karışık olduğuna belge olan şaşılacak işlerdendir.

Bu sırada Bonapart Ber-rüşşam bölgesine taarruza girişmişse de Akkâ'da mağlûp olup bozguna uğradı. Darmadağın bir durumda Napolyon Mısır'a dönmüştü. Ardından Mısır'dan da savuşup Fransa'ya gitmişti. Fransa'ya varınca Baş konsül adıyle cumhurbaşkanı olmuştu.

Almanya ve İtalya'daki Avusturya ve Rusya orduları Fransızları o cephede geri püskürttükten sonra Avusturya başkumandanı Arşidük Şarl onları İsviçre'den de kovalamak üzere iken müttefikler tarafından Rayn nehri bölgesine geri dönmesi için çağırıldı. Yerine Rus başkumandanı Suvarof gönderildi. Halbuki böyle kumandanların yer değiştirmesi sırasında Rus ordusu bozguna uğramıştı. Suvarof büyük güçlükler içinde gücünü yitirmiş, yorgun durumda İsviçre'ye varınca ordusunun bozguna uğradığını haber aldı. Kendi kumandasındaki asker de yorgundu. İleri sürdüğü savaş tedbirlerini Avusturya generalleri kabul etmemişlerdi. O da ordusunun dökûntüsünü toplayıp Rusya'ya döndü. İsviçre de Fransa elinde kaldı.

Felemenk'te de Fransızlar hem İngilizlere, hem de Ruslara galip geldi. Bunun üzerine Rus İmparatoru Pavlo ittifakı genişletmiş olmaktan tiksinerek Bonapart'a yaklaştı ve dostluk gösterdi. Bonapart tarafından gördüğü nazik ilgiden ve onun gönül alıcı durumundan hoşlanarak kendisiyle haberleşmeye başladı.

Müttefik devletler arasında böylece ortaya çıkan çelişki üzerine Fransızlar tekrar güçlenerek İtalya'da hemen savaşa girişmek üzere 1215 yılına tesadüf eden 1800 milâdî yılında Bonapart ordusu başında İtalya'ya gitti. Marengo adlı yerde yapılan savaşta Avusturyalıları yendi. Bunun üzerine 1801 milâdî yılında Avusturyalılar Lonovil adlı yerde Fransa ile sulh anlaşması yaptı. Daha önce Kampoformiyo sulh anlaşmasında kabul ettikleri şartlara uyarak Lombardiya'yı Fransa'ya terk ettiler. Ve Almanya adına anlaşmayı imza ederek, Rayn nehrinin Fransa ile hudut olmasına «evet» dediler. Bu kez Çizalpina cumhuriyetinin adı İtalya cumhuriyeti olarak değişti ve İtalya milletvekilleri tarafından Bonapart bu cumhuriyetin başına cumhurbaşkanı seçildi.

Bu sırada İngilizler Malta adasını sıkıca kuşatmıştı. Bonapart bile kurtaramayacağını anlayınca İngilizlerle Rus İmparatoru Pavlo'nun aralarını bozmak için Pavlo'nun Malta şövalyelerine başkan olması ilişkisinden faydalanmak istemişti. «Memur gönderilsin Malta'yı teslim edeceğim» diye teklifte bulundu. Pavlo da buna aldanıp Paris'e bir general

göndermişti. Oysa bu sırada İngilizler Malta adasını ele geçirip işgal etmişlerdi. Pavlo İngilizlerden Malta'yı isteyince doğal olarak red cevabı aldı. Gücenip İngilizlere düşman olduğunu yaydı. Ancak Pavlo'nun bu çılgınca davranışları Rus asilzadeleri tarafından öldürülmekle sonuçlandı. Yerine geçen oğlu Aleksandr gerek İngilizlere, gerek Fransızlara karşı düşmanlık gütmüyordu. İkisi ile sulh anlaşması yaptı. İspanya ve Portekiz bile Fransızlarla barıştı. Bu bakımdan genel ittifak ortadan kalkmıştı. İngilizlerle Osmanlı Devleti yalnız kaldı. Oysa İngiliz halkı da sulhu ve rahatı istiyordu. Fransa ile İngiltere arasında görüşmelere girişildi. İlkönce Mısır meselesine karar verildi. Sonra 1802 milâdi yılında Amiyen adlı yerde bir sulh anlaşması düzenlendi. Sonra da Osmanlı Devleti ile Fransa arasında sulh anlaşması yapıldı. Böylece Avrupa'da genel sulh anlaşması meydana çıktı. Her devlet ve millet rahatına bakarken, 1803 yılında tekrar Fransa ile İngiltere savaşa tutuştu. İngilizler zorla Fransızları Mısır topraklarından çıkaramayacaklarını anladılar, fedakârlığa katlanarak Amiyen sulh anlaşmasına İngiliz menfaatlerine aykırı bazı şartlar geçirilmesini kabul etmişlerdi. Ardından İngilizler ve Osmanlılar Fransızları yenilgiye uğratıp Mısır ülkesi bütünü ile kurtarılıp ve bu haber İngiltere'ye ulaşınca kendi çıkarları için zararlı şartları kabul ettiklerine pişman oldular. Bazı şartların yerine getirilmesini uygulamada aksak davrandılar. Bu aralık başka çekişmeler de buna eklendi. İki devlet arasında çıkan kavga ve çatışmalar üzerine İngilizler birtakım Felemenk ve Fransız gemilerini ele geçirmelerine karşılık, Napolyon da Almanya'da bulunan ve İngilizlere bağlı Hanovra memleketini istilâ etti. Hanovra'nın Fransa eline geçmesi ile Avrupa kuzey memleketleri tehlikeye düşüyordu. Bonapart'ın Avrupa'da başka durumlarda ortaya çıkan taarruz ve baskısından Rus imparatoru Aleksandr darılarak 1804 yılında Fransa ile ilişkilerini kesti. Bonapart ise tek başına hüküm sürmek istiyor ve kral ünvanını kendisine az görüyordu. 1805 yılı mayısında Sena meclisine kendisinin imparatorluğunu onaylattı. Bu isteğini yerine getirmek için hevesli olanlara mansab, paraya tapanlara da para vaat ederek uğraşıyordu. Amerika'da bulunan Luvizyana adlı eyaleti ortada sebep yokken Amerikalılara satarak sağladığı ve elde ettiği parayı tac ve taht satın almasına harcayıp tüketmişti. Kısacası Bonapart Fransız imparatorluğu tacını giyip imparator Napolyon ünvanını kazandı. Avusturyalılara da artık Alman imparatorluğunun hükmü kalmayacağını ileri sürerek Avusturya imparatoru ünvanını takındı. 1805 yılında imparator Napolyon İtalya cumhuriyetini krallığa çevirip İtalya kralı ünvanını da aldı. Fransızlar bir süredir cumhuriyeti ileri sürerek dünyayı yerinden oynatıp karma karışık etmişlerdi, ama bu kadar kan dökerek kurdukları cumhuriyeti birden-

bire imparatorluğa çevirmeleri herkesi hayrete düşürdü. Ve Napolyon'un kısa süre içinde üstün başarı ile güçlenmesi Avrupa politik müvazenesini değiştirdi. Bunun üzerine İngiltere Rusya, Avusturya, İsveç devletleri bu sarsılan dengesiz politik müvazeneyi yerine getirmek, eski duruma geçmek üzere genel birleşme adıyle bir ittifak kurdular. Bavyera, Bade, Vörtenberg hükümdarları olan Lektörler, Hes ve Naso dükleri de Napolyon'a taraftar oldular. Prusya devleti bu kez de tarafsız kaldı. Ardından Avusturya devleti İtalya'ya bir ordu soktu. Başka bir ordusunu da Bavyera'dan geçirerek Fransa'ya doğru gönderdi. Napolyon ordusu başında Almanya'da galip ve muzaffer oldu. Nihayet meşhur Osterliç savaşında Rus ve Avusturya ordularını perişan edince Avusturya sulh anlaşması yapmaya mecbur oldu. Presburg'ta Fransa ve Avusturya arasında sulh anlaşması yapıldı. Kampoformiyo anlaşmasında Avusturya'ya terkedilmiş olan Venedik topraklarına bu kez Dalmaçya ve Kataro da eklenerek beraberce İtalya devletine katıldı. Tirol toprakları Bavyera'ya verildi. Avusturya'nın Almanya'da bulunan bazı toprakları Bad ve Vörtenberg hükümdarlarına verildi. Bavyera ve Vörtenberg prensleri kral ve Bade prensi Grandük ünvanını aldılar. Bu savaş sırasında bir Fransız ordusu Bavyera'ya girmek üzere Prusya'nın İnsbah sancağından geçiverince Prusya kralı gücenip müttefik devletlere katılmış iken Osterliç savaşından sonra o da Napolyon ile barışmak zorunda kaldı. Kendi topraklarından Fransa'ya ve Bavyera'ya birer miktar verdi. Karşılığında İngilizlerin rızasını almadan Fransızların elinden Hanovra'yı aldı. Oysa bundan İngilizler kırıldı. Prusya ticaretini güç duruma sokarak intikam almağa kalkıştı. Prusya kralı İngilizlere bir tür tarziye olmak üzere Hanovra'ya sulh anlaşması yapılana kadar emanet olarak sahip çıktığını ilân etti. Buna da Napolyon gücendi. Prusya kralına karşı kin tuttu. Prusya'nın böyle iki yüzlü politikası kendisi için iki başlı yıkım olmuştu.

Mısır olaylarından beri Osmanlı Devleti Napolyon'a güveni kalmadığı için, Rusya ile tedafüî bir ittifak anlaşması düzenledi. Tasdiknameleri Bab-ı âlide imza olunduğu günün ertesi Napolyon'un Osterliç'te zafer kazandığı haberi gelince devlet vükelâsı şaşırıp kaldılar.

Yine o sırada yapılan Trafalgar deniz savaşında İngilizler galip gelerek Fransız deniz kuvvetlerini bütünü ile yok etti. Bunun üzerine Napolyon artık deniz kuvvetleri tedarikinden vaz geçti.

Böylece İngilizler denizlerde kesin olarak galip ise de, Napolyon da Avrupa topraklarında kesin olarak galipti, artık kimseyi saymaz ve bir şeyden çekinmez olmuştu. 1806 yılında Jozef adındaki kardeşini Napoli kralı yaptı. Lui adındaki diğer kardeşine de (Hollanda) Felemenk topraklarını verdi. Bir de güney ve batı Almanya hükümdarlarına Rayn bir-

liği adıyle bir ittifak yaptırdı. Kendisi de onların koruyucusu oldu. Onlar da kendi hükümet işlerinde bağımsız oldukları halde, savaş sırasında Fransa'ya 60.000 asker vermeyi taahhüt ettiler. Böylece Almanya imparatorluğu ünvanı külliyen ortadan kaldırıldı.

Napolyon denizlerde İngilizlerle başa çıkamayacağını anlayıp da deniz kuvvetleri tedarikinden vaz geçince İngilizlerden öç almak ve ticaretlerine engel olup sarsmak için, İngilizleri denizde kuşatma usulünü ortaya çıkardı. Yani gerek Fransa'nın, gerek kendisiyle müttefik olan hükümetlerin limanlarına İngiliz malı girmesini yasak etti. Prusya devletini de çaresiz bu tutumu yerine getirmeye zorladı.

Napolyon, Osmanlı Devletini bile ittifak dairesi içine sokmak isterdi; fakat Bab-ı âli onun amacının Osmanlı Devletini müttefiklerinden ayırıp yalnız bırakmak olduğunu, kendine âlet edeceğini öğrenip yakından izleyerek anlamıştı. Hemen Osmanlı Devleti çıkarlarını gözetmek üzere tarafsız kaldı. Oysa o zamana göre tarafsız kalmak çok zor bir işti.

Çünkü Yedi Adalar Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti himayesinde olmak üzere teşkil olunmuştu. Bu durumda Ruslar henüz Korfo'da bulunan askerini çekmemişti. Osmanlı Devleti ile yaptığı ittifaka dayanarak ara sıra Karadeniz'den İstanbul boğazı yolu ile Korfo'ya asker gönderiyordu, bu ise tarafsızlık kuralına aykırı idi.

Osmanlı Devleti hakkında karşı davranışlara sebep oluyordu. Halbuki Avusturya'nın yaptığı anlaşmalara göre Dalmaçya ile beraber Kataro'yu Fransızlara teslim etmesi lâzım gelirken, Korfo'daki Rus amirali karaya bir miktar asker döküp Karadağ halkından ve başkaca Osmanlı Devleti reâyâsından da çok sayıda asker getirip toplayarak Kataro'yu ele geçirmesi üzerine Napolyon Avusturya'yı sıkıştırıp bu durumu bahane ederek Dalmaçya'dan harekâta geçirdiği bir tümen askeri Klaygenfurt cephesinden ve Hersek sancağı topraklarından geçirip öteden beri Osmanlı himayesinde bulunan Dubrovnik Rakuza hükümetini ele geçirdi ve ne vakit Ruslar Kataro'yu terkederse Rakuza'yı da o zaman Osmanlı Devletine teslim edeceğini bildirdi. Bununla beraber Osmanlı Devletini yine ittifak yapmaya çağırıyordu. O sırada Avrupa'da genel anlamda bir sulh yapılacağı söylentileri dolaşıyordu. Osmanlı Devleti bunu bekleyerek susmayı tercih etti.

Oysa Rayn ittihadının kurulması ve İngilizlere karşı ambargo gibi ağır teklifler Prusya'ya Napolyon tarafından yapılınca bu, Prusyalılara ağır geldi. Ayrıca Napolyon, Prusya Devletine hakaret etmekten de geri kalmıyordu. Bu duruma Prusyalılar dayanamadılar. Fransa'ya savaş açtılar. Yena denilen yerde yapılan savaşta Prusya ordusu tam olarak bozguna uğradı. Pek çok toprakları Fransa eline geçti. Prusya kralı Ber-

lin'den kaçtı. Napolyon ordusu ile Berlin'e girdi. Prusya Devleti nerede ise haritadan silinecekti. Bu kez Napolyon Meklenburg ve Oldenburg dükalıklarını eline geçirmişken, Saksonya lektörünü kral yapmış ve Rayn ittihadına katmıştı. O zaman Prusya ile ittifak yapmış olan Hes lektörü savaşa girmişken Napolyon'un korkusundan memleketinden kaçtı. Çok sayıda mevcut parasını Frankfurt'ta oturan Roçild adlı yahudiye teslim edip bıraktı, o da bu parayı iyi kullandı ve büyük kazanç sağladı. Bugün bile Avrupa'da en zengin sarraf olan Roçild ailesinin büyük serveti ve ölçüsüz zenginliği işte böyle şaşılacak bir durumdan doğmuştur. Biz yine konuya gelelim.

Bu sırada Osmanlı Devleti bazı konularda Fransızlara yaklaşıyordu. Ruslar baskında askeri harekâta geçerek Hotin ve Bender kalelerini ele geçirip işgal edince Osmanlı Devleti de Ruslara karşı savaş açtı. Ve Napolyon ile haberleşme başladı. Prusya kralı ise Berlin'den kaçtıktan sonra Rus imparatoru Aleksandr'dan yardım istedi. O da Prusya'ya yardım için iki ordu gönderdi. Bunun üzerine Napolyon Varşova'ya geldi. Lehistan ayaklandırıldı ve Ruslara karşı savaşa girişti.

Bu savaş sonucunda Ruslarla yapacağı antlaşmaya Osmanlı Devletini de katarak Rusların Osmanlı Devletinden alıdığı toprakları geri alacak ve Osmanlı Devleti ile Rusya arasında eski anlaşmalarda değişiklik yaptıracaktı. Bunu vaat ederek İstanbul'da bulunan Fransız elçisi Sebastiyani de görüşmelere katılmak üzere göndermiş ve özel bir elçinin Osmanlı Devleti tarafından gönderilmesini bildirmişti. Osmanlı Devleti tarafından Napolyon nezdine gönderilmiş olan Vahit efendi Lehistan'a gidip Napolyon ile buluştu. İngilizler Osmanlı Devletinin Napolyon'a yakınlık göstermesini çekemediler. Buna egel olmak istediler; ama Rusların baskınla Hotin ve Bender'e taarruzu sonucu Osmanlı Devleti Fransızlarla ittifaka yanaşıyordu. İngiliz donanması Çanakkale Boğazından geçip İstanbul'a yaklaşmışken geri çekilerek geri uzaklaştırılmıştı. Ardından Mısır üzerine hareket eden İngilizler İskenderiye'yi ele geçirmişti. Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın karşı koyup müdafaa etmesi ile sonunda çekilip gitmiştir.

Osmanlı Devletinin böyle gailelere uğraması hep Napolyon'a yaklaşmasından doğuyordu. Napolyon'un ettiği vaatlere bakılırsa Ruslarla yapılacak sulh anlaşmasında Osmanlı Devleti şanına değer bir sulh anlaşmasına erişecekti. Bu kuvvetli umudu ile avunuyordu. Özellikle Vahit efendinin görüşmelere katılmak üzere özel olarak istenip çağırılması buna değinen umutlarını artırıyordu.

Napolyon'un bundaki amacı yalnız şu idi: İşte bakın, Osmanlı Devleti bile benim elimdedir, yolunda Rus imparatoru Aleksandr'a gösteriş yapmaktan öteye geçmiyordu. Çünkü 1807 yılında Tilsit bölgesinde Napolyon sulh anlaşması görüşmeleri için Aleksandr ile birleşti. Böylece Osmanlı

Devleti için hayırlı olmak şöyle dursun, Aleksandr ile Osmanlı devletini nasıl paylaşacaklarını görüşmüşlerdi. Gerçekten buna karar verememişlerdi, ama Osmanlı devleti için çok zararlı şartlar taşıyan kararlar vermişlerdi. Hatta Napolyon Rusların Eflâk ve Buğdan'ı ele geçirip Rusya topraklarına katmasına bile «evet» demişti.

Kısacası, Aleksandr yardımına koştuğu Prusya kralını feda ettiği gibi, Napolyon da öncesi ve sonrası ittifak yapmaya çağırdığı Osmanlı Devletini de türlü gailelere uğratarak feda etmişti.

Napolyon Tilsit'te iken Rusya ile ayrı, Prusya ile ayrı başka başka birer sulh anlaşması düzenleyip imza etmiştir. İşte bu sulh anlaşması hükümlerine göre Prusya Elbe ve Rayn nehirleri arasındaki Brosvik ve Heskassel ile Hanovra'nın bir parçası katılarak Kassel de Prusya'ya payitaht olacaktı. Bu topraklara Vestfalya krallığı adı verilecek ve yılda şu kadar vergi verecekti. Bu krallığa Napolyon'un küçük kardeşi Jerom seçildi. Daha önce Lehistan'ın paylaşılmasında Prusya payına düşen yerler Varşova dükalığı adı ile ayrılarak Saksonya kralına verildi. İmparator Aleksandr da utanmadan has müttefiki ve dost diye bildiği ve saydığı Prusya kralının topraklarından bir şu kadarını Napolyon'un hediyesi olarak kabul etti. Böylece Prusya'nın tebaası 9 milyon 700 bin nüfus iken, 5 milyona düştü. Ayrıca Napolyon Prusya limanlarının İngilizlere kapatılmasını da şart koşmuştu. Yine 100 milyon taler savaş tazminatı ödeninceye kadar 157 bin Fransız askeri Prusya topraklarında kalıyordu. Bütün Alman prensleri Rayn antlaşmasına girdi. Yalnız Avusturya ile Prusya bu antlaşma dışında idi. Böylece Napolyon'un Almanya'daki otoritesi bir kat daha artıp kuvvetlendi. İşte bu sebeplerle Prusyalılar o gün bu gün Fransa'ya üstün derecede kin bağlamışlardı. Zamanımızda bugün Prusya kralı ve Almanya imparatoru bulunan Frederik Giyyom da o sırada küçük bir çocukken annesinin Napolyon'dan gördüğü hakareti unutamamıştı. Eline fırsat geçince nihayet yaşlılığında yani 1870'te Fransa'yı yendi, Alman askerini Paris'e sokarak gereği gibi öç almıştır. Biz yine konuya gelelim. Yine Tilsit sulh anlaşması kararlarına göre Aleksandr Kataro boğazlarıyle beraber Yedi Adaları da Napolyon'a vermişti. Yedi Adalar Cumhuriyeti ise Rusya'nın koruduğu ve Osmanlı Devleti himayesinde bir cumhuriyetti. Buraları kimseye sormadan bildiği gibi Napolyon'a vermesi bir malı sahibinin olmadan kefil olanın başkasına bırakıp «bu topraklar senin olsun» demesi gibi kurallara aykırı bir durum yaratmaktan Napolyon utanmamıştı. Tilsit anlaşması gereği Yedi Adalar ile beraber Ragusa'nın da Fransa'ya geçtiğini kimseye söyleyip sormaya lüzum görmeden ilân etmekle yetinmeyip Voniçe, Preveze, Parga, Poternito bölgelerinin daha önce Venedik'ten ayrılmış bölgeler olduğunu bahane ederek bunları da ele geçirmek istediğini ileri sürerek Eflâk ve Buğdan'ı da Ruslara terk ederek sulh anlaşması yap-

mayı dostça öğütlüyordu. Açığa çıkan bu durum üzerine İstanbul'da büyük küçük herkes Napolyon'dan nefret etti. Sözüne asla kimse inanmaz oldu. Bunun üzerine Osmanlı Devleti dediklerinin tam olarak tersine ve ona asla bilgi vermeden eski dostu İngiltere ile sulh anlaşması yapıverdi.

Tilsit'te Aleksandr ile Napolyon arasında Danimarka, İsveç ve Portekiz limanlarına da İngiliz malı kabul ettirilmesine karar verilmişti. İngilizler Fransa donanması ile Danimarka donanmasını ele geçirir diye korkarak hemen İngiliz donanması varıp Danimarka donanmasını ele geçirdi. Böylece Danimarka da tabii kurala göre Napolyon ile ittifak etti.

Kısacası Tilsit anlaşmasından sonra Avrupa devletlerinin bağımsızlık ve hürriyetleri İngiltere, Fransa ve Rusya devletleri arasında kuşkulu ve tehlikeli duruma girdi. İngiltere denizlerde Fransa ile müttefiklerini kesin yenilgiye uğratınca onların memleketlerini yakıp yıktı. Napolyon ise eriştiği büyük başarı ve yükseliş ile beraber gelişmeyle yetinmeyip İspanya ve Portekiz'i de ele geçirerek şaşılacak derecede büyük bir devlet kurmak isterdi. Aleksandr da İsveç ve Osmanlı Devleti topraklarında hudut ve topraklarını genişleterek büyük bir Doğu devleti kurmak amacında idi. Bu bakımdan o da Napolyon'a uyuyordu.

Bunun üzerine 1808'de Napolyon ile Aleksandr Erfort şehrinde görüşüp aralarında anlaşarak birbirlerine yardım etmek üzere aralarında sözleştiler, oysa Napolyon birçok aldatıcı oyunlarla İspanya'yı ele geçirip işgal etti. Napoli kralı bulunan kardeşi Jozef'i İspanya kralı yapmıştı. Buna karşı İspanya halkı ayaklandı. İngilizler de Napolyon'a karşı yeni bir hasmın ortaya çıkışını fırsat bilerek İspanyollara yardım için çağırınca kuvvet gönderdi. İspanya ve Portekiz'in yaptığı savaş Napolyon'un başına belâ oldu. Her iki taraf da insanlığa yakışmaz muameleler yaptılar, ancak vahşilere yakışan durumda savaşlar oldu. Napolyon kendisi İspanya'ya gidip İspanyol ve İngilizlere galip geldi ise de İspanya'da gerilla savaşını ortadan kaldırıp yok etmeğe gücü yetmedi. Bu, onun şöhretine leke getirmişti. Başka milletlere de kötü örnek olmuştu. Hatta İngiltere parlamentosunda «Avrupa'yı yenen şimdi İspanya'da yenildi» sözü gibi sert konuşmalar oldu ve İngilizlerin böylece vatanseverlikleri artırıldı. Avusturya da Fransa'ya karşı ayaklandı. Napolyon Fransa'ya döndü. Almanya'da savaşırken İspanya'da bulunan İngiliz generali Vellington Fransızları yenilgiye uğrattı.

Napolyon'un İspanya'da uğradığı güçlüğün başlıca sebebi dine bağlı olan İspanyol papazları idi. Buna bakarak Rimpapa'yı okşamak lâzım iken Napolyon her işi güçle ve zorla yaptırmaya alışmıştı. Roma limanlarını İngiliz gemilerine kapatıp tutmak gibi Papa'nın sözünü yere düşürecek isteklere girişti. Papa dinlemedi, karşılık verdi. Napolyon da bazı top-

raklarını ele geçirdi ve İtalya krallığına kattı. Papa da Avusturya ve İngiltere devletleriyle ittifak etmişti. Bunun üzerine Napolyon Papa'yı Roma'dan kaldırıp Sadona beldesine gönderdi ve topraklarını Fransa'ya kattı. Roma'yı da bağımsız şehir yaptı. Papa da Napolyon'u aforoz etti. Bu aforoz İspanyollara çok dokundu. Bir kat daha onları heyecana getirdi. Napolyon'un böyle İspanya ve Roma karışıklıklarıyle uğraştığını ve bütün Avrupa'nın kendisine kırgın ve küskün olduğunu gören Avusturya, bunu fırsat bilerek elden çıkardığı topraklarını geri almak üzere savaş hazırlıklarını tamamladı.

Napolyon'un yersiz hareketlerini vahşice giriştiği işleri, Presburg anlaşması şartlarının yerine getirilmediğini ve Rayn ittihadından ötürü doğan sakıncalı durumu, Almanya'da bulunan Fransız askerinden ötürü şikâyeti ve İspanya'da geçen olayları ve Osmanlı Devletini paylaşmaya kadar gidildiğini açıklayarak ve 1809 yılı 27 martında bir beyanname yayınlayarak Fransa üzerine asker gönderdi. Bu sırada Rusya ile Osmanlı Devleti arasında da mütareke kalkmış ve savaş başlamıştı.

Avusturya savaş harekâtında yavaş davrandı. Napolyon'a hazırlanacak kadar vakit kazandırdı. Napolyon büyük sayıda asker toplayarak karşı çıktı. Fransa ile Avusturya arasında yapılan bu savaşlarda çok sayıda insan öldü. Sonunda Napolyon galip geldi. Viyana'ya girdi. Viyana'da yapılan sulh anlaşması hükmüne göre Avusturya büyük zarara uğradı. Fakat Alman halkının da Napolyon'a karşı hiddeti ve kızgınlığı arttı. Bütün devletler ve milletler onun sonu gelmeyen hırsından, açgözlü davranışından ürkerek güvenlikleri sarsılmış, itimatları kalmamıştı. Almanya'da gizli kuruluşlarda herkesi onun kötülüklerinden kurtarmanın çaresi düşünülüyordu. Her yerde «ikbali sönsün, yükseldiği gibi yıkılsın» diye Allah'a yalvarırlardı. Fransa halkı bile onun istediği baskı ile yaptığı davranışlardan kırgın ve kuşkulu idi, onun bir belâya uğrayacağını gidişinden anlıyorlardı. Napolyon ise bu yükselişine aldanıp hiç bir şeyi umursamaz, kimsenin iyi dediğini dinlemezdi. Hatta Vestfalya kralı olan kardeşi Jerom nasihat etmek istedi. Napolyon ona bile kulak asmadı. Felemenk kralı bulunan öbür kardeşi Lui ise onun yersiz davranışlarına dayanamayıp istifa etti. 1810 yılında hiç çekinmeden Felemenk topraklarını ve yine o sırada Oldenburg dükalığını Fransa'ya katıverdi. Oysa Galiçya'nın katılmasiyle Varşova dükalığının genişlemesi Lehistan devletinin yeniden doğması için bir belirti idi. Aleksandr, Napolyon'un bu yaptıklarına nefretle bakıyordu. Kendi akrabası olan Oldenburg dükünün topraklarının elinden alınması Aleksandr'a çok dokunmuştu. Kısacası Napolyon'un en yakın müttefiki olan Aleksandr'ı bile bu derece baş edilmez, kimseyi dinlemez hareketlerinden usanmıştı. Nerede ise onunla yaptığı ittifakın dışına çıkacak kadar ilerleyen bir anlaşmazlık vardı.

Durum böyle iken Napolyon İngilizlerin ticaretini büsbütün kırmak için ileri sürdüğü karadan kuşatma kurallarında şiddeti artırdı, tarafsız devletler gemilerinin kahve ve şeker ithal etmesini bile yasakladı. Bunun Rus limanlarında da uygulanmasını öne sürdü. Aleksandr bunu dinlemediği, uygun görmediği gibi ayrıca Rus asılzadelerinin teşviki ile yeni bir gümrük tarifesi düzenletti. Bu tarife ile Fransız malı ithalini güçleştiriyor, İngiliz malları için kolaylık sağlıyordu. Napolyon hemen savaş açacak kadar kızıp köpürdü. Aleksandr da Varşova'nın eyalet adıyle Saksonya'ya katılıp Prusya topraklarından Fransız askerinin çıkarılmasını istedi. Böylece 1811 yılında araları gereği gibi açıldı. Bunun üzerine görüşmelere başlandı ise de aralarındaki soğukluk gittikçe arttı. Her iki taraf birbirine bakarak savaş hazırlıkları yapıyordu.

Tilsit sulh anlaşmasından sonra Napolyon Osmanlı Devletinden Eflâk ve Buğdan'ı Rusya'ya bırakıp sulh yapmaya zorlarken bu kez tersine Rusya'ya hiç bir şey bırakılıp feda edilmemesini hatırlatıyor. öğütlerle birçok vaadlerde bulunarak Osmanlı Devletini kendisiyle ittifak yapmaya davet ediyordu. Aleksandr da Osmanlı Devleti ile barışmak arzusuna düştü. Fakat Napolyon ile uyuşması ihtimalinden büsbütün umutsuzluğa kapılmamıştı. Her halde korkmasına ve zayıflamasına dönüşmeyecek uygun imkânı arıyordu. Geçen 1226 yılı olayları sırasında bildiğimiz gibi general Kotozof'un Tuna kıyısında kazandığı galibiyet üzerine Serdar-ı Ekrem ile aralarında mütareke yapılmıştı. Ruslar ileri sürdükleri tekliflerde epeyce indirim yaparak Seret nehri hudut olmak üzere sulh anlaşması görüşmelerine başlanmıştı. İstanbul bu esası değişikliğe uğramasından ötürü Ruslara gücenmiş ve görüşmelerden vaz geçmişti. Sonra da mütareke yürürlükten kaldırıldı. Aleksandr ise Kotozof'un bu zaferini Osmanlı Devleti ile mütareke ve görüşmelere uygulama imkânı saydığı gibi Napolyon ile akıllıca görüşmelerde bile bu galibiyetini öne sürüyordu. Bu muzafferiyet üzerine Rusya'nın sulh anlaşması ve sulhu korumaya çalışması korktuğuna ve çekindiğine yorumlanamazdı. Yalnız sulhseverlik dayanmadığı görüşü ile Aleksandr sulhun devam etmesini ve ayakta durmasına istekli olduğunu Napolyon'a bildirip anlatmak için Rusya dışişleri bakanlığı memurlarından Mösyö Donselrod'u Paris'e gitmek üzere aday göstermişti.

Bir de savaş çıkarsa bile Aleksandr kendi tarafından buna asla sebebiyet verilmemişken yalnız Napolyon'un açgözlülüğü ve bitmek tükenmek bilmez istekleri savaş çıkarmağa yettiğini herkesin önüne serip gösterdi. Avrupa genel düşüncesini kendisi için kazanmış olmak tedbirine politikasınca çok önem verirdi.

Gerçekte savaş çıkarsa Avusturya ve Prusya devletleri tarafından kendisine yardım yapılamayacağını Aleksandr pekâlâ biliyordu. Ama Av-

rupa halkının özellikle Almanların tamamen kendisine taraftar olduklarını açıktı.

İngilizler ise kendisiyle her zaman ittifak yapmaya hazırdı. İsveç bile şaşılacak şey Rusya'ya yardım amacında idi. Fransız mareşallerinden Bernadot İsveç krallığı için veliaht seçilmişti. Kral hastalanınca da İsveç'in bütün devlet işleri Bernadot'un elinde kalmıştı, buna bakarak İsveç devletinin Fransa'ya karşı çıkacağı umulurken Bernadot'un Napolyon'a karşı kişisel düşmanlığı nedeniyle İsveç halkını onun aleyhine kışkırtırdı. Napolyon'a galip gelmenin de yolunu bildiğinden söz ederek Fransız ordusu Lehistan'da ilerlediği zaman, 30.000 asker ve para yardımı yapılırsa 50.000 askerle arkadan kuşatıp bütün Almanya'yı ayaklandıracağını ve bu hizmetine karşılık Fransa'nın öz müttefiki olan Danimarka'dan Norveç'i ayırıp İsveç'e bırakmakla yetineceğini ve İsveç Devletinin İstanbul'daki nüfuzu ile Bab-ı âliyi Rusya ile sulh anlaşmasına razı edebileceğini Rusya ve İngiltere devletlerine vaat ediyor, bildiriyordu.

Aleksandr ise sulhun devam edeceğinden umudunu henüz kesmemişti. Gerek İngiltere ve gerek İsveç ile kesin olarak bağlanmak istemiyordu. Ne zaman olsa İngiltere ile ittifak yapmak kolay bir işti.

İsveç'i elden çıkarmamak için de Bernadot'a hediyeler gönderip fevkalâde iltifatlarda bulunuyordu.

Özetlersek Aleksandr bir taraftan devlet dışı imkânlarla haberleşmeye girişiyor, bir taraftan da Napolyon ile uyuşmağa çalışıyordu. Bunun üzerine Neselrod'u Paris'e gitmek üzere görevlendirmişti. Napolyon ise onun görevini Osmanlılarla yapacağı sulh anlaşmasına karar vermek üzere vakit kazanmak amacına yorumluyordu. Çok kızmış, kendisi de Ruslar Niyemen nehrini taarruzla geçmeden Lehistan'ı elde etmek istiyordu. Bu memleketin zahiresini kurtarıp da o zahire ile kendi askerini beslemek için vakit kazanmak amacında idi. Bu yüzden kızdığını belli etmedi. Bu konuda yumuşak bir dille sulh anlaşmasının devamını ve ayakta durmasını istiyor gibi görünmek tedbirini kurmuştu. İç yüzünden bakılırsa büyük bir çabuklukla savaş hazırlıklarını tamamlayarak hassa ordusu ile İtalya ordularının Rayn nehrine doğru hareket etmeleri emrini vermişti. Napolyon bu hazırlıklarını gizli tutmuş ise de Aleksandr casusları aracılığı ile haber aldı. Artık sulhu yaşatma umudunu yitirmişti. Neselrod'un Paris'e gönderilmesinden vaz geçti. Bunun ardından Paris'te ortaya dökülen haberler gereği savaşa mecbur olduğunu Fransız elçisi Mösyö Dö Loreston'a söyledi. Bununla beraber kendisi Tilsit anlaşması dışına çıkmak da istemiyordu. Hatta Oldenburg topraklarının istilâsına ve Varşova Grand dükalığının kuruluşuna göz yumabileceğini, İngiltere ile savaşa devam edebileceğini fakat tarafsız devletler gemilerini limanlarına kabul etmemek diye bir şey kabul edemeyeceğini ve

Rusya'nın Prusya ve Avusturya isteklerine tenezzül etmeyeceğini söyledi. Bu duruma göre Napolyon'un savaşa girişmesi Fransa'nın asıl menfaatlerine ters düşer diye anlattı.

Bu görüşmelere dair Loreston'un gönderdiği yazılar 1227 yani 1812 yılında 24 şubatında Paris'e gelmişti, artık savaş ilânı yaklaşmış, açığa çıkmıştı. Napolyon hemen Avusturya ve Prusya devletleriyle bir ittifak anlaşması yapmağa kalktı. Bu iki devlet o zaman Napolyon'un otoritesi altında idi. Yapılacak anlaşma tabii olarak Napolyon'un istediği şartları içine alacaktı. 1812 yılı 27 şubat günü Prusya ile 14 martta Avusturya ile Napolyon arasında böylece birer anlaşma düzenlendi.

Rusya ile yapacağı savaşa Prusya 20.000 Avusturya 30.000 asker verecekti. Napolyon Prusya toprak bütünlüğünü koruyacaktı. Rus savaşı iyi sonuç verirse Prusya topraklarını artırıp genişletecek, Avusturya ve Fransa birbirlerinin toprak bütünlüğünü koruyacak ve Lehistan devletini yeniden kurmak gerekirse Napolyon Avusturya'nın Lehistan'da kaybedeceği topraklara karşılık İllirya'dan yer verecekti. Rusya da zaferi kazanırsa ele geçirilecek topraklardan kayınpederi olan Avusturya imparatoruna hisse verilmesi kararlaştı. Avusturya imparatoruna kalsa damadı elinden memleket almaktansa tarafsız kalıp ileride değişecek durumdan faydalanmayı tercih ederdi. Böylece anlaşmayı zorla imzalamış olduğundan söz edilerek Rusların düşmanlığını üzerine çekmemek için düşmanca davranışlarla harekâta girişilmeyeceğini gizlice imparator Aleksandr'a bildirdi. O zaman devletlerarası ilişkilerin ne kadar karışık bulunduğuna bu da açık bir delildir. Prusya kralı, Napolyon'un emrine uyarak ona asker vermeye mecbur olduğu sırada Almanya'da gizli bir kuruluşla vatanı Napolyon baskısından ve elinden kurtarmak çaresi aranıyor ve düşünülüyordu.

Napolyon şubat, mart ve nisan ayları içinde savaş hazırlıklarını tamamlayınca haziran ortasında Niyemen nehrini geçip taarruz etmek niyetinde idi. Hemen ordularını harekâta geçirdi, elden geldiği kadar zaman kazanmak üzere Petersburg'taki sefiri Loreston'a Ruslara umut verecek davranışla yumuşak ve sulhu yaşatmayı isteyen bir dil kullanması için emir göndermişti. Ruslar ise Napolyon'un amacını gereği gibi öğrenmişlerdi. Loreston'un dediklerine asla önem vermediler.

Avrupa devletleri ile milletleri Napolyon'dan nefret ediyordu. Onun yükseldiği yerden yıkılmasını dört gözle beklerlerdi. Kendi tebaası bile onun bu gidişiyle davranışından bıkmış, usanmıştı. Hele geçen yıl Avrupa'da süren kuraklık sebebiyle az ürün toplanmıştı. Her tarafta zahire aşırı derecede pahalı idi. Halktan ziraatle uğraşanlar askere alınınca yapılacak işler durmuştu. Bu durum bütün Avrupa halkını bıktırmıştı. Her yönden şikâyetler gelmeğe ve Pek çok yerlerde baş kaldırma ve itaatsizlik belirtileri görünmeye başlamıştı. Napolyon ise o kadar gurura kapıl-

mıştı ki milyonlarca insanın çektiği sıkıntı ve zor yaşantıya önem vermiyordu. Böyle şikâyetleri işitmemek için mart içinde havalar çok soğuk iken Paris'ten çıktı. Saray takımı ile birlikte yazlık yerine taşındı ve orada savaş hazırlıklarını tamamlamaya uğraştığı sırada bir yandan da politika düşünüyor ve özellikle dünyada en büyük düşmanı olan İngiliz devletini bir karışıklık ile karşı karşıya getirmeyi tasarlıyordu. İngilizlerin ticaret işleri günden güne fenaya gidiyordu. Para değeri on sekizi kadar azına geçerli olmuştu. İngiliz gemilerinin Amerika'dan taşıdıkları eşya mağazalarda yığılıp kalmıştı. Fabrikalar kapanmış işçi boşta kalmıştı. Tüccardan çoğu iflâs etmişti. Kısacası Napolyon'un ortaya koyup işlettiği karadan kuşatma usulü nedeniyle İngiltere'nin ticareti tamamen yok olmaya yüz tutmuştu. İngiltere ve Fransa devletlerinin tarafsız devletler hakkında uyguladıkları şiddetli usullerden Amerika da sıkıntı çekiyordu. Amerika tüccar gemilerine Avrupa sularında dolaşmayı yasak etmişti ama Amerika ticaret adamı bu yasağı dinlemiyor, Avrupa ile ticaretine devam ediyordu. Ara sıra Fransızların ve İngilizlerin zulüm ve baskı pençesine düşüyorlardı. Amerika halkı bile bu yasağın sürdürülemeyeceğini görmüştü. Bu iki savaşın devletten hangisi zorluk çıkarıp zulüm ve baskıdan vaz geçerse onunla yeniden ticaret ilişkileri kuracağını açıkça bildirmişti.

Bunun üzerine Napolyon da onları çekip kendine çevirmek için bazı kolaylıklar göstermeye ve uygun davranışlar göstermeye başladı. İngilizler ise Amerikan ticaret gemilerine her yerde güçlük çıkarıyorlardı. Bu yüzden İngiltere ve Amerika arasında kavga ve zor durumlar ortaya çıkmıştı. Napolyon işte bu kavgaları kızıştırarak İngiltere ile Amerika arasında savaş çıkarmaya çalışıyordu.

Yine o sırada Napolyon İngiltere ve Fransa'nın ele geçirip işgal ettikleri topraklar kendi sınırları içinde kalacak, Napoli hükümeti eskiden olduğu gibi Mora elinde kalarak Sicilya Burbon hanedanına bırakılacak ve kendi kardeşi Jozef İspanya kralı olarak tanınacaktı. Portekiz de Portekiz kral soyundan olan Braganas hanedanına teslim edilecekti. Bu şartlarla İngilizlere sulh anlaşması teklif etti. Napolyon'un bundaki amacı yalnız İngiliz halkının kendisi için iyi görüşünü kazanıp kendine çevirmekti. Ayrıca İngiliz yüksek makamlarını da güç duruma sokmaktı. Yoksa bu girişimden bir sonuç alamayacağını pek iyi biliyordu. Aslında, İngilizler buna yanaşır görünmüşlerdi. Ama İspanya krallığının 7'nci Ferdinand'a verilmesi isteğinde bulundukları için bu yazışma ve haberleşmelerin sonu gelmedi.

Bu sırada Rusya üzerine harekâta geçirilen Fransız orduları Oder, Vistül nehirleri kıyılarına doğru ilerlemekte idi. İmparator Aleksandr da 5 Nisan 1812'de İsveç'le gizli bir ittifak anlaşması imzalamış, İngilizlerle ittifak etmek üzere görüşmelere başlamıştı. Ruslar da Osmanlı savaşına

bir son vermek, nasıl olursa olsun bir anlaşmaya varmak üzere Çayçakof'u tam yetki ile Tuna ordusu kumandanı tayin etmişlerdi. Sonra Nisan başında Aleksandr vükelâsından bazılarını emrine alarak Petersburg'tan çıkıp ordusuna katıldı. Durumun gidişine bakılırsa Rusların Fransızlardan önce savaşa girecekleri umuluyordu. Aleksandr'ın birden taarruza geçmek üzere harekâta geçmesi de düşüncesini değiştirmesine bağlı idi. 1807 yılı nisan ayında Fransız askerinin Lehistan'da çamur ve bataklıklarda uğradığı güçlüklere bakılınca hazirandan önce harekâta geçilse bile sonuç alınamayacağı düşüncesiyle Napolyon görünüşte sulhu korumak üzere görüşmelere girişmek ve hazirana kadar orduya moral vermek üzere özel görevle Berlin'de bulunan mösyö Dö Maryo'nun Aleksandr'ın nezdine gitmek üzere yola çıkmasını emretti. Napolyon, Lehistan göl ve bataklıklarından korkup bahar mevsiminin geçmesini bekliyor, vakit kazanmağa çalışıyordu. Halbuki savaşa ne kadar geç başlarsa o kadar çabuk kışa tutulacaktı. Ondan sonra günden güne tabii olarak çoğalan göllere ve bataklara saplanacaktı. Sonunda askerleri karlar içinde ve buzlar üstünde donup kalacaktı. Bunu önceden düşünemedi. Sanki kendi ordularının imhası için sebepler hazırlamıştı.

Rusların planı da Fransızları soğuktan öldürmekti. Böylece Napolyon'un, «Aleksandr benden önce taarruza geçerse» diye telâşa düşmesi yersizdi. Boşuna idi. Napolyon bir süredir baht açıklığı ile eriştiği yüksek mevkiden gurur duyuyordu. Kendisini insan üstü görüyor, insanların yapamayacağı işlerin dışında işlere gücünün yeteceğine inandığı bu sırada ortaya çıkan bazı girişimleri yaptıkları meydana koymuştur. Kendisi düşmanlarını bastırıp yok etmeden önce Fransa'nın içinde bulunduğu kıtlığı gidermek için ihtiyat olarak ambara konan ordu miri zahiresini Paris piyasasına dökûvermişti. Bununla işin biteceğini sanıyordu. Bu tedbir yetmeyince Fransa'nın her tarafında hükümet tarafından el konup fiyat tayin edilmesini, tüccar elindeki zahirenin belirli fiyatla satmaya mecbur edilmelerine dair her tarafa kesin emirler gönderdi. Sanki bunca devlet ve millete otoritesini dinletiyormuş gibi tüccarı da emir altında zorla yürütmeye kalktı. Oysa ticarete karşı zor kullanılamayacağı bilinen şeydi. Çaresiz, kibir ve gurur insanın gözlerini kör eder. Buna benzer birtakım başa çıkılmayacak işlerle uğraşarak boşuna yorulurdu. Şaşılacak şey şu ki, Napolyon Rusların üzerine harekâta geçirdiği ordunun malî işlerini düzene koyduğu sırada Rus sınırına varıldı. Sürülmek üzere birçok Rus kâğıt parası bastırmıştı. Hangi memlekette olursa olsun böyle sahtekârlığı işleyenler için ağır cinayet cezası verilmesi genel kanunlar gereği iken kendisini muhakeme edecek bir mahkeme olmadığı ve Allah korkusu da bulunmadığı için Napolyon böyle şanına yakışmayacak sahtekârlık kendi vicdanında işlenir ve yapılır. 9 mayıs 1812'de Napolyon hükümeti tam yetkili vekil sıfatıyle ve büyük kançı-

lar ünvanı ile Kambaserez adlı zata bırakıp saray takımı ile Paris'ten hareketle Almanya'ya gitti ve 17 mayıs 1812'de Saksonya başşehri Direst şehrine vardı. Yolda Napolyon'un haşmeti ve gösterişi eşine az rastlanır biçimde idi. Herkesin gözlerini kamaştırıyordu. Alman halkı vatanlarının cellâdı olan Napolyon'un can düşmanı oldukları halde, düşmanlıklarını yüreklerinde saklayıp kendisine çaresiz güzel davranışta bulunuyorlardı. Avusturya imparatoru ve Rusya kralı ve başkaca Alman hükümdar ve kumandanları Napolyon ile görüşmek üzere hep Drest şehrine gelmişti. Napolyon'un oturduğu sarayın kabul salonu hep hükümdarla ağzına kadar dolmuştu. O sırada arkası kesilmeyen ziyafetlerde ve şenliklerde bu hükümdarlar âdeta tebaası gibi Napolyon etrafında dolaşıp iyi görüşünü üzerlerinde toplamağa çalışırlardı. Halbuki bu yükselişin böyle tepe noktasında işin içyüzü ve hakikati aranırsa bir sönüşün parlaklığının belirtisini görmek gerekti.

Bu sırada Paris'te bulunan Rus elçisi Prens Kuragin Rus sefareti adamlarından birinin hapsedilmesini bahane ederek pasaport istemişti. O günkü duruma göre ilişki ve haberleşmelerin kesilmesi ağır sonuçlar doğurur diye Fransız dışişleri bakanı Mösyö dö Bassano tarafından ihtar edilerek geçici olarak bu niyetinden vaz geçirilmişti. Ardından Bassano Orest'e geldi. Napolyon'a durumu sertçe anlattı. Napolyon Kuragin'in bu davranışını Rusların hazirandan önce savaşa başlamak niyetine delil sayarak Nurton'un giriştiği görüşmeleri biraz daha sürüdürmesi için talimat gönderdi. Bu ise kendi planlarına ters düşüyordu. Onun kibir ve gururunu gören Cenab-ı hak basiretini bağlamış ve kış içinde savaş tehlikesi nedir göremez olmuştu. Loreston'a çabucak Aleksandr'ın yanına gitmesi için talimat verdi. Oysa Narbon dönüp gelince Rusların Fransızlardan önce savaşa girişmeyeceklerini söyledi. Sözüne güvenilmesini istedi. Bununla beraber Rusların tutumuna ve yaptığı hazırlıklara bakılırsa muharebenin çok sert ve korkunç olacağını da haber verdi.

Bu sırada Napolyon İsveç'le bir ittifak anlaşması yapmak üzere İsveç'ten bir görevlinin gelişini bekliyordu. Osmanlı Devleti ile de ittifak yapmak üzere general Ander Ossi'yi İstanbul'a göndermişti. Bir taraftan İsveçlileri, bir taraftan da Osmanlıları Rusların arkasına düşürüp kuşatmayı planlıyordu.

İsveç daha önce Rusya ile gizlice ittifak etmişti. 29 mayısta Napolyon yalnız harp dairesini yanına alarak Dresten'den Posen yolu ile 2 haziranda Dansink'e vardı. Bu sırada İsveç'in görevli memuru gelmişti. Kendisiyle görüşüldü. İsveç ittifka girmek için Norveç'in Danimarka'dan ayrılıp İsveç'e katılıp bırakılmasını ve 20 milyon frank yardım parası verilmesini istemişti. Danimarka ise öteden beri Napolyon'un öz müttefiki idi. Bu yüzden İsveç'in ileri sürdüğü teklif dinlenmedi. Napolyon ce-

vap vermeğe tenezzül bile etmedi. Böylece İsveç Rusya ile ittifak halinde kaldı.

Osmanlı Devleti murahhasları ile Rus murahhasları Bükreş'te tekrar toplandılar. Sulh anlaşmasını imza ettikleri zaman Napolyon henüz Dresten'den çıkmamıştı. Fakat Osmanlı Devleti bu işi Fransa'dan gizli tuttuğu için Napolyon'un bundan haberi olmamıştı. Gerçekten Osmanlı Devleti ile Rusya arasında tasdiknameler henüz mübadele olunmadan general Andre Ossi İstanbul'a gelmişti. Ama Osmanlı Devletinin Napolyon'a güveni asla yoktu. Bu bakımdan Fransız elçisinin dediklerine kimse önem verip dinlemedi. Böylece general Andre Ossi'den bir hafta önce İstanbul'a gelen İngiliz elçisi Sir Roberlayston ve İsveç elçisi Osmanlı Devletini Napolyon'a karşı harekete geçirmeye çalışmaktan geri durmuyorlardı. Üstelik arası çok geçmeden Osmanlı Devleti ile Rusya arasında tasdiknameler resmen mübadele edilmiş ve general Andre Ossi'nin görevi etkisiz kalmıştı. Oysa Napolyon'un planına göre 25 Hazirana kadar Fransız ordularının Niyemen nehrini aşıp taarruza geçmeleri gerekiyordu. Bu sırada kendisinin geride hazır bekleyen 200.000 ihtiyat askerinden başka 400.000 askeri Niyemen kıyılarına yaklaşmak üzere idi. Bu bakımdan savaş harekâtına girmek zamanı gelmişti. Fakat açılacak savaştan imparator Aleksandr'ı milletler önünde suçlu düşürmek, sorumlu tutmak için vesile arıyordu. Bu hususta epeyce kafasını yordu. Sonunda iki bahane buldu: Birisi o günkü güçlükleri ortadan kaldırmak, anlaşmalzıkları gidermek için yapılacak görüşmelere esas Prusya topraklarından Fransız askerinin çıkarılması idi. Napolyon: «Görüşmelerin bu şarta bağlanması Fransa'ya hakarettir» diye bunu savaş açmaya vesile saydı. Oysa Ruslar bunu «görüşmelerin doğru olarak sonucu budur» diye bildirmişlerdi. Yoksa Napolyon yorumladığı gibi görüşmelerin açılmasında öncelik taşıyan şart diye ileri sürmemişti.

Bu iki görüş arasında büyük fark vardır. İkincisi de Fransa Dışişleri Bakanı Paris'te iken Rus elçisi Kuragin'in ufak bir sebeple pasaport istemesi idi. O vakit bundan vaz geçirilmişken yine bu istekte bulunması idi. Birincisi hakikî duruma ters düşerken ikincisi de böyle büyük bir savaşa girme sonucu verecek akla yakın bir sebep değildi. Ama Napolyon savaş açmak için bahane arıyordu. Hemen mösyö de Loreston'a pasaport isteyip geri dönmesi için talimat verdi. Aslına bakılırsa savaşa sebep olan kendisidir. Açgözlü, sonu gelmeyen istekleri herkesin gözünde kendisini sorumlu tutar. Öyle olmayacak boşuna iki sebeple savaşa karar vermişti. 22 haziranda ordusunu harekâta geçirdi. Kendisini çok üstün gören bir davranışla askere şöyle diyordu: «Asker; temmuzun başında Petersburg'a gireriz. İmparator Aleksandr'ın hakkından geleceğim» ve 24 Haziran günü 200 bini aşan seçkin asker, harp sanatını işleyen generaller ve mareşallar ile Kovno civarından Niyemen nehrini geçerken

askerine hitaben şu sözleri söylüyordu: «Bu savaşı ikinci Leh savaşı diye ilân ediyorum.» Niyemen'i geçer geçmez Kovno bölgesini işgal etmişti.

İmparator Aleksandr ise 6 Temmuzda yazdığı ve yayınladığı bildiride «İstediğiniz sulhu ayakta tutmak için bütün vesile ve sebeplere baş vurduk ama bu amaca erişemedik. Fransa imparatoru bize karşı savaş açtı. Kuvvetli ve gücü her şeye yeten Allah haklı olanın intikamını alacaktır. Ona güvenmekten başka çaremiz kalmadı. Hemen bütün kuvvetlerimizle düşmana karşı koyacağız. Ey savaşçı asker, sizler İsa dinini, vatanınızı ve bağımsızlığını korumak için savunacaksınız. Ben de sizlerle beraberim. Allah da baskı ve tecavüzü yapan kimselere yardım etmez» diye söylev verdi.

Daha sonra İngiltere ile Amerika arasında çıkan anlaşmazlık ve soğukluk savaşla neticelendi. 19 Haziranda Amerika İngiltere'ye savaş açtı. İngiltere'nin Kanada eyaletine asker gönderdi. Kanada halkını İngiltere'ye karşı isyana kışkırttı. Karada ve denizde İngiltere ve Amerika arasında savaş başladı. Bu da İngilizler için çok güç durum yarattı. İngiltere'de bu savaşın sürdürülmesini isteyen mösyö de Bersnaval'in bir katil tarafından öldürülmesi de İngiliz politikasında değişiklik yaptı. Sulh yapılmasını isteyenler çoğaldı ve kuvvetlendi. Napolyon İngiltere'yi sulha mecbur etmeğe gözünü dikmişti. Ama iş işten geçmiş, Fransız orduları Niyemen nehrini aşıp Rusya içerilerine doğru ilerlemekte idi. Böylece Napolyon bu fırsattan istifade edemedi.

Napolyon Niyemen'i geçtiği sırada Fransız ordusu sol kol kumandanı Mareşal Makdonalt ile Prens Öjen 110 bin; Fransız İtalyan ve Bavyera askeriyle Tilsit bölgesinden Napolyon'un kardeşi Kral Jerom da 70 bin; Vestfalya, Saksonya ve Leh askeriyle ordunun sağ kanadında bulunuyordu. O da Grodno bölgesinden Niyemen nehrini geçip taarruza başladı. Böylece Niyemen nehrini aşan topyekûn asker sayısı 400 binden fazla idi. Bunların geri kalan hastaları 50 bin fazla olup geride ihtiyatta 150 bin kadar askeri vardı. Napolyon'un bütün askeri 600 bine varıyordu. Bundan başka anlaşma gereği Avusturya'nın sevkettiği 30 bin askeriyle Prens Suvartsenberg de Galiçya'dan Brest - Litovsk bölgesine yöneldi. Ancak Rusların Vulhma bölgesinde Tormazof kumandasındaki Rus ordusundan sakınıyor, ihtiyatlı ilerliyordu.

Rusların savaş planına gelince, Napolyon'un karşısına 250.000 asker çıkarabilmişti. İsveç ile ittifak yapmıştı. Finlandiya'daki Rus ordusu da bu cepheye çekilmişti. Kuzeyden epeyce Rus askeri ayrıca gelmek üzere idi. Tormazof grubu ile Çeyçakof kumandasındaki Tuna ordusunun hepsi topyekûn 100.000'i buluyordu. Osmanlı Devleti ile sulh anlaşması yaptığı için elindeki bu kuvveti de Napolyon'a karşı kullanabilecekti. Ayrıca İsveç de bir ordu ile Rusların yanında olacaktı.

O zaman Aleksandr'ın maiyetinde sivil ve asker çeşitli görev ve rütbede değişik milletten epeyce değerli kişiler vardı. Bunlar savaş sırasında düşünce ve savaş planı bakımından ikiye ayrılmıştı. Bir kısmı Rus orduları ile ileri harekâta geçip Lehistan'ı ele geçirdikten sonra Almanya'yı ayağa kaldırmak şeklini öne sürüyordu. Diğerleri de böyle taarruza geçilirse düşmanın mesafece uğrayacağı engelleri azaltıp onun işini kolaylaştırmış olacaktı. Tersine geri çekilip de Fransızları yorgun düşürdükten sonra üzerlerine taarruza geçmeyi ön görüyorlardı. Bu ikinci şekilde Rus orduları harap olacaktı, bunun sakıncası vardı. Ama savaşda sonuca kesin erişmek ve kazanmak için en sağlam plan bu idi. Aleksandr da sakıncalı yönüne önem vermeden savaşı kazanacak bu planı kabul etti. Ona göre plan yapılmasına maiyetindeki yabancılardan Prusyalı Pofohel adlı generali görevlendirdi, o da Rus haritasını gözden geçirdi ve Divina ve Dinyeper nehirleri hatlarının tutulmasına karar verdi ve Divina kıyısında Drissa adlı yerde tahkim edilmiş bir ordugâh kurulmasını ön gördü. Aleksandr da bu ordugâhın kurulması için kurmay subaylarından Sardunyalı Mişo'yu Drissa'ya gönderdi ve general Pofohel'in planı üzere Aleksandr iki büyük ordu kurdurdu: Birisi 150.000 kadar olup Vilna bölgesinde bulunuyordu. İleri sürülmüş örtmek birlikleri Niyemen kıyılarına kadar ilerlemişti. Bu ordu Rus harbiye nazırı Barekli Ditolli'nin emrinde Divina nehri hattını tutacaktı. Fransızlar ilerledikçe geri çekilecek, nihayet Drissa ordugâhına sığınacaktı.

İkinci ordu Prens Bakratyo'nun kumandasında yüz bin kadardı Minsk bölgesi cephesinde bulunup bunun ileri sürülmüş örtme birlikleri de Niyemen nehrine kadar yayılmıştı. Bu ordu da Dinyeper boyunda Fransızların önüne düşüp çekilerek savunma harekâtı yapacak, Ruslar bütün cephede taarruza geçince tam o zaman Fransız ordusunu arkadan vuracaktı. Bu iki ordu arasında haberleşme ve irtibatı sağlayan kazak süvarisi de Fransızların yürüyüş istikameti ve harekâtına karşı oyalama muharebeleri yapacaktı. Rusların Tuna kıyılarından dönen ordusundan Tormazof grubu da bu Bakratyon ordusuna bağlanıp katılacaktı.

Aleksandr bu planın Rusya'yı kurtaracağına gereği gibi kanmıştı. Fakat kumandanlar general Pofohel'e düşmandı. Onun bu planını görüşme konusu etmeyecekler, gerekirse parça parça kullanmak üzere gizli tutacaklardı. Böylece Rus ordularına bir başkumandan tayin edilmemişti. Barkli Ditolli tarafından Harbiye Nezareti sıfatiyle askerlere emirler veriliyordu. Rusların bu büyük ordusu bu sırada Vilna bölgesinin etrafını ve cephesini tutuyor, Grodno bölgesine kadar yayılmış olan Bakratyon ordusu ile Kazak süvarileriyle irtibat ve örtmeyi sağlıyordu.

Fransızlar Niyemen nehrini aşıp taarruza geçtikleri haberi Vilna cephesine gelince İmparator Aleksandr hemen ordunun- büyük kısmının

Drissa ordugâhına geri çekilmesi için Barklı Ditolli'ye emir vermekle beraber kendisi de Vilna'dan hareket ederek o bölgeye gitti. Barklı Ditolli hemen Vilna cephesinde tümenlere geri çekilme emrini verdi. Prens Bakratyon da Dinyeper üzerine çekilmek üzere talimat almıştı. Ardından Bakratyon'un büyük ordu kısmı ile birleşmek üzere ivedilikle Minsk cephesine yönelmesi ise Aleksandr tarafından kendisine bildirilmişti.

Napolyon da Rusya haritasına bakınca Divina ile Dinyeper nehirleri menbaları arasında yirmi saatlik mesafe vardı. Bu meydanın bir ucunda Witebsk ve diğer ucunda Smolensk şehirleri vardı. Bu sahanın eski Rusya topraklarına geçmek üzere bir kapı sayıldığını Napolyon görmüş ve hemen Vilna'yı ele geçirmişti. Barklı Ditolli ordusu ile Bakratyon ordusunun arasına girip yazma yapacak, ikisini de bozguna uğrattıktan sonra Moskova şehri üzerine yürüyecekti. Harp sanatında iki ateş arasına girmek büyük sakıncaları olan harekât sayılırken Napolyon yarma harekâtiyle düşmanın kuvvetini ikiye bölerek büyük bir çabuklukla bir cephesini çökerttikten sonra derhal dönüp diğer cepheyi de çökertme manevrasını birkaç defa kullanıp zafere ulaşmıştı. Bunun üzerine ilkönce Vilna'yı ele geçirmek için 25 Haziranda Napolyon, Mareşal Davut ile Napoli kralı Mura'yı ileri harekâta geçirdi. Bunlar Rusların bir tümeni ile çarpıştıktan sonra 28 Haziranda Vilna'ya girdiler. Napolyon da oraya geldi. Diğer Fransız tümenleri de süratle harekâta geçti. Bu sırada Mareşal Odino tümeni bir Rus tümeniyle karşılaştı. Yapılan ufak bir savaştan sonra Ruslar çekildi.

Fransızlar ne kadar çabuk hareket ederlerse etsin Ruslar da o kadar intizam içinde çabuklukla çekiliyor ve çekilirken de geçilecek yerlerde zahireyi yakıyorlar, fırın ve değirmenleri yakıp yıkıyorlardı.

Böyle olunca Fransız kuvvetleri yıpranmaya başladı, vardıkları yerlerde yiyecek bir şey bulamıyorlardı. Nihayet tuzsuz etle geçinmeye mecbur kaldılar. Bir çoğu geri kalıp yolunu şaşırdı, Lehistan dili bilmedikleri için nereye gideceklerini ve ne yapacaklarını kimseden sorup öğrenemiyorlardı. Ve ot bulunamadığı için Fransız ordusundaki hayvanlar iş göremez hale düşmüştü. Bu da orduların süratle harekât yapmasına engel oluyordu. Hele Prens Ojen ordusu Lehistan'ın kumsal yerlerinden geçerek ve büyük güçlüklerden sonra Niyemen kıyılarına varmıştı. Emrindeki Bavyera kuvvetlerinin yarısı yorgunluk ve dizanteriden ölmüştü. Bu sırada esen bora ve yağan şiddetli yağmurlardan ötürü çok güçlükle Niyemen nehrini geçebilmişti. Kral Jerom da Grodno'ya giderken harekât sahası ve yolu üzerindeki memleketlerin harap ve fakir olması sebebiyle zahire ve levazım eşyası taşımağa mecbur olmuştu. Niyemen kıyılarına varıncayadek büyük güçlüğe uğramıştı. Ordusundaki hayvanların ço-

ğu ölmüş, askerin çoğu geri kalmıştı. Güç hal ile 30 haziranda Grodno'ya varabilmişti. Boraların süresiz devamı dört gün içinde Fransızların 8000 hayvanının ölümüne, birçok arabaların yollarda kalmasına ve bırakılmasına sebep olmuştu. Fransız tümenlerinden ve özellikle Bavyera, İtalya, Hollanda alaylarından 30 - 40 bin kadarı ayrılıp dağılmışlar, kimi ormanlar içine yayılıp yolculara sarkıntılık eder, kimi yol üzerindeki köyleri ve Litvanya asilzadelerinin yazlık köşklerini yağma ve talan eder olmuşlardı.

Napolyon bütün bu olanı biteni biliyordu. Yine de moral gücünü korumaya çalışıyordu. Gittiği yerde fırın, değirmen, köprü inşa ediyor, geride kalan araba ve askerlerin toplanması için uğraşıyordu. Bu yüzden 15 gün kadar vakit kaybedeceğini anlamıştı. Yine çabucak önleme tedbirleri alarak planı gereği büyük bir süratle Rus kuvvetlerini ikiye bölmek umudunu yitirmemişti. Halbuki geri kalmış olan 40 bin askerin ancak iki üç bini toplanabildi. Geri kalanı memleketi talan ediyordu. Alman olanların çoğu Niyemen'i geçip geriye, kendi topraklarına dönüyorlardı.

İmparator Aleksandr son bir deneme yapmak ve sorumluluğu üzerinden atmak üzere ileri sürülen isteklerden hiç birisi savaş açmağa değmez. Fransızlar Niyemen hattında durup kalmaya razı olurlarsa iki devlet arasında görüşmeler yolu ile ortaya çıkan güçlüklerin yenilebileceğini bildirmek üzere Maliye Bakanı Blaşof'u daha önce Napolyon'a göndermişti. Blaşof Vilna'ya geldi. Napolyon ile görüştü. Napolyon bu savaşın güçlüklerini gereği gibi anlamışken, henüz başarı ve savaşta şansını kaybetmediğini sanıyordu. Talihin insana yardımının bir dereceye kadar olabileceğini düşünemiyordu. Böylece Blaşof'un dediklerini dinlemedi ve geri çevirdi. O da yaptığı birkaç günlük görüşmeden sonra sulhun yürütülemeyeceğini anlayıp geri döndü.

Napolyon Ruslara galip gelirse Lehistan'ı yeniden kuracaktı. Lehlileri savaşa itmek için kendisi Drest'te iken elçi görevi ile mösyö dö Brad'ı Varşova'ya göndermişti. Lehliler bu durumda «Lehistan yeniden kurulacak» diye Napolyon, Niyemen nehrini aşıp taarruza geçince ve bu haber Varşova'ya gelince millet meclisinde toplandılar. Lehistan'ı kurtarmak ve yeniden kurmak için Lehistan'a ait vilâyetlerin birleştirilmesini karara bağlayıp Napolyon'a özel görevliler göndermişlerdi. Bu durumda bütün Lehistan'ı silâhlandırıp ayaklandırmak kolay bir işti. Napolyon ise Lehistan devletini yeniden kuracaktı, ama bunun nasıl olacağına henüz kesin bir karar vermemişti. Hatta kendisinin bulunduğu Litvanya toprakları Lehistan'a ait olduğu halde onu bile Varşova'ya bağlamamış, kendisi idare ediyordu. Bunun üzerine genel olarak Lehistan halkının silâhlanmasına engel olduktan ve men ettikten başka bu kez Vilna'ya gelen Lehistan milletvekillerine özür dilemek gibisinden Avusturya'ya say-

gı duyduğunu, şimdilik Lehistan devletini yeniden ayağa kaldıramayacağını bildirdi. Lehlilerin umudu böylece eridi gitti. Oysa Lehliler Ponyatovski gibi bahadır kumandanların emri altında, Napolyoon ordusunda düşmanlıkları süre gelen Ruslara karşı cesaretle dövüşmüşlerdi.

Fransız tümenleri hep Witebsk ile Smolensk arasındaki harekât sahasında taarruza geçmişti. Fransız ordusunun sağ kanadı Dinyeper'e ve sol kanadı Divina'ya dönük ise de Napolyon Bakratyon ordusunun Barekli Ditolli ordusu ile birleşmesine engel olmak için Fransız ordusu sol kanadını yerinde durdurup sağ kanadını Bakratyon'dan önce Dinyeper'e varmak üzere büyük bir süratle harekâta geçirecekti. Mura'nın süvari kuvvetleri de Rusların Divina üzerine çekilecek ordu büyük kısmı ardından dolaşıp ilerleyerek Fransız ordusunun sağ ve sol kanatları arasında haber alma ve irtibat sağlayacaktı. Generallerine böyle talimat vermişti. Bu ön emir üzerine Mareşal Davut tümeni 30 Haziran günü yürüyüşe geçmişti. Kral Jerom da çabucak hareket etmek üzere idi. Ancak Davut vaktiyle yetişip Rusların yolunu kesemediği için Barekli Ditolli ordusu tümenleri koolayca çekilmeyi başardılar. Mareşal Davut Bakratyon ordusunun yolunu kesmek üzere Minsk bölgesine harekâta geçmişti.

8 Temmuz günü Minsk'e girdi. Kral Jerom da askeri harekâta, değişik kollarla girip Bakratyon arkasından kovaladı. Ancak mesafe açılmış, yetişememişti. Napolyon ise bunu kardeşinin görevine önem vermediğine yorumlayarak onu kumandanlıktan uzaklaştırıp Mareşal Davut emrine vermişti. Jerom da buna büsbütün kızarak ordudan çekilmeye ve hükümdarı olduğu Vestfalya'ya gitmeğe karar verdi. Bu yüzden Mareşal Davut ile aralarında yapılan haberleşme Fransızlara iki gün kaybettirdi. Bunun üzerine Davut, Bakratyon'u takipten vaz geçip Mohilew bölgesine vardı. Orada Bakratyon'u karşılayıp Dinyeper'in aşağı taraflarına atmağa karar verdi.

Halbuki Napolyon henüz Vilna'da iken Rusların Osmanlı Devleti ile sulh anlaşması yaptığı, İsveç'in Ruslarla ittifak ettiği meydana çıkmıştı. Bu bakımdan Çeyçakof ordusu Tormazof ordusu ile birleşerek yakında Fransızların sağ kanadında gözüküvermeleri İsveç ordusunun da Fransızların arkasında harekâta geçmesi düşünülebilirdi.

İsveç'teki Rus ve İngiliz elçileri daha önce ittifak yapmak üzere murahhas olarak görevlendirilmişlerdi. İsveç veliahdı aracılığı ile birleşip görüştüler. Rusya ve İngiltere arasında tecavüzî ve tedafüî olarak düzenledikleri ittifak anlaşması bile 18 temmuzda imza olunmuştu. Ve İngiltere'nin aracılığı ile Rusya ve İran devletleri arasında görüşme kapıları açıldı. Rusların da böylece o tarafça gailesi bir yana itilip hafifledi.

İşte hal bu durumda iken Napolyon ordusu büyük kısmı ile Dirissa ordugâhını kuşatıp Rusların çekilme usullerine bir son vermek üzere Divina üzerine değişik yollardan kol kol askeri harekâta girişti. Bu durum-

da ihtiyat kuvvetlerini bile kullanması gerekiyordu. Berlin'de Mareşal Victor emrindeki ihtiyat ordusunun Dansig'e kadar ilerlemesini ve Fransa hududunda Mareşal Ojero kumandasında bulunan ordunun Berlin'e girmesini ve Fransa yeniden tertip olunan alayların Ojero ordusu yerine geçerek hudut üzerinde yerleşmeleri emrini verdi. 17 temmuz günü Vilna'dan kalkıp 18 temmuz günü Golobukoe bölgesine vardı. Ruslar geri çekilirken köprüleri yıkmışlardı. Memleket zaten bataklık ve ormanlık olduğundan yollarda pek çok araba ve asker kalmıştı. Köprüler inşasına görevli askerlerin büyük zorluklarla karşılaştığını gözüyle gördü. Yine de emrindeki 190 bin kişilik ordusu ile Barekli Ditolli ordusunu kuşatıp arkasını çevirebileceğini biliyordu. Hemen harekâta geçmek üzere büyük topların gelişini bekliyordu.

Bu sırada Prens Bakratyon Mohilew bölgesine varmak üzere iken Mareşal Davut ondan önce bu bölgeye girmişti. 23 Temmuz günü muharebelerinde Fransızların bin ve Ruslar 4000 kişi zayiat verdi. Fransızlar galip gelmişti ama Ruslar da yoluyla disiplin içinde çekiliyordu. Artık Bakratyon ordusunun Barekli Ditolli ordusu ile birleşmesine engel olunamayacağı anlaşılmıştı.

Yine 23 Temmuzda Napolyon da Barekli Ditolli ordusunun çekilme yolunu kesmek için Divina nehrini geçip taarruz etmek amacında iken Rus erkânı harbiyesinde mevzilerinin savunmaya elverişsiz olduğunu söylüyordu.

Barekli Ditolli'nin Dirissa mevzilerine çekilmesinden dolayı Rus kumandan ve subayları bütünü ile her tabaka durumu hoş karşılamamıştı. Bir takımı «Fransızların önünden çekilmek namusumuza dokunuyor» diye karşı geliyordu.

Savaş inceliklerini ve sanatını bilenler de Dirissa mevzilerinin savunmaya elverişsiz olduğunu söylüyorlardı. General Pofohel'in planındaki hataları ortaya seriyorlardı. Böylece orduda gelişen düşünce ve taşkınlık günden güne artıyordu. Söz sonunda imparator Aleksandr'ın şahsına getirilmeye başlandı. «Ordunun savaş sanatını bilmeyen bir hükümdarın otoritesinden kurtarılması, güvenilir bir kumandan emrinde sevk ve idare edilmesi gerektir» deniliyordu. «Saraylara has çıkarlar için dalkavukluk usulü ordulara girecek olursa savaş sonucu yenilgi ve bozgun olur. Kısacası Aleksandr'ın orduda bulunmasında sakınca vardır» yollu sözler çoğaldı. Bunun üzerine asilzadeler ile vükelâ önayak olarak general Pofohel'in yaptığı planın bir yana itilip Dirissa mevzilerinin kaldırılması istendi. Orduyu gücü yeter güvenilir bir kumandana bırakıp Petersburg'a geri dönmesi hakkında askerin isteğini yumuşak bir dille Aleksandr'a arzetme kararı aldılar. İçlerinden birkaçı Aleksandr'a yazılı ve ağızdan kendisinin orduya kumanda etmektense, yeniden bir askeri kuvvet toplaması daha önemlidir, çünkü Fransızları yenmek için bir iki ordu daha

toplayıp düzenlemek gerekir. Bu ise Rusların imparatora üstün derecede sevgi ve bağlılıkları gereği kendisince başlıca şehirler olan Witebsk, Smolensk, Moskova ve Petersburg'u dolaşıp da halkı uyarması ile başarılabilir. Ordunun Drissa mevzilerinde kapanıp kalması dağılmakla sonuç vereceği için Witebsk üzerine çekilip Bakratyon ordusu ile birleşmesi gerektir» diye uyardılar. Bunun üzerine imparator Aleksandr derhal bir divan-ı harp topladı, bu ihtarlar üzerine görüşüldü. Tekliflerin duruma uygun olduğu ittifakla kabul edildi. Aleksandr da bunu kabul ederek Drissa mevzilerinin kaldırılmasına muvafakat etti. Ve başkumandanlığı Barkli Ditolli'ye bırakarak, kendisi halkı uyarmak üzere Moskova'ya gitti. General Pofohel ile diğer yabancı subaylar da Petersburg'a döndüler. Aleksandr gibi dünyanın en müstebit ve kimseyi dinlemeyen bir hükümdarı asilzade ve vükelâsının ihtiyaca uygun zorunlu uyarılarına boyun eğmesi şaşılacak ve güzel karşılanır bir durumdur. Bununla aşağıda açıklanacağı gibi kendi devletinin selâmet ve mutluluğuna ve Fransızların da felâket ve kötülüklere uğramasına sebep olmuştur.

Barkli Ditolli muktedir bir generaldi. Kumandayı eline aldığı gibi Smolensk tarafından gelmesi beklenen Bakratyon ordusu ile birleşip Divina ile Dinyeper arasındaki sahayı elde tutup Moskova yolunu kapamak üzere hemen Drissa mevzilerini boşaltıp terk ederek Witebsk'e çekilmeye karar verdi.

Petersburg yolunu tutmak ve kapamak için Divinanın aşağı bölgesinde Bolotsk ile Riga arasında bir tümen bıraktı. Gerçekte bu tümen 25 bin askerden ibaretti. Finlandiya'dan gelecek ordu ile kuzey yönden gelecek ihtiyat askeri bu tümene katılacaktı. Bu bakımdan bu cephede de büyük bir ordu kuruluyordu. Bu ordu ile hem Petersburg yolu üzerinde bulunan Riga kalesi korunacak, hem de Fransız sol kanadı tehlikeye sokulacaktı.

Bu sırada Tuna kıyılarından gelmekte olan Rus ordusu Fransızların sağ kanadında tehlikeli olacaktı. İşte Barekli Ditolli böyle savaş planı yaptıktan sonra 19 Temmuzdan 22 Temmuza kadar hiç bir engele rastlamadan Divina'nın iki yakasından geri çekildi.

Napolyon Rusların bu harekâtını haber alınca durumu mütalea edip ne olduğunu anladı. Kendi planı şaşmıştı. Bu duruma göre Barekli ile Bakratyon ordularının arasına girip ikisini de birer birer dağıtmak düşüncesi ile hemen ordularını çabukluk ile ileri harekâta geçirdi. Bu sırada Rus ve Fransız ordularının küçük birlikleri birbirleriyle karşılaşıp çarpıştılar. Barkli Ditolli uzağı görerek durumu iyi kavramış, uyanık çekilmeye devam etti. Napolyon da ona yetişemeyeceğini anlamıştı. Tabiatın Ruslara en kuvvetli yardımcı olacağını anlamağa başlamıştı. Rus kumandanları ise memleketlerinin durumunu çok iyi bildikleri için Napolyon'la

bir savaşa girmeye değil, onu Rusya'nın içerisine doğru çekmeye çalışıyorlardı.

28 Temmuz günü Napolyon Witebsk bölgesine girdi ve orada bir süre kalmaya karar verdi. Orada ordularında yaptırdığı yoklamada gördü ki, yapılan muharebelerde asker zayiatı 6 - 7 bin iken, ordular 150 binden fazla eksikti. Sebepleri araştırılınca, müttefik devletler askeri fırsat buldukça kaçıyordu. Havalar gündüz çok sıcak, gece de çok serindi. Suların fenalığından ve çoğu kez ekmek bulamadan yalnız domuz eti ile beslenmeden birçok hastalıklar ortaya çıkmış, hastahaneler dolmuştu. Bir yandan ölüm artarken, 15 Temmuzdan 27 Temmuza kadar ardı arkası kesilmeyen yağmurlar yağmış, bozuk yollarda asker yorulup yollarda kalmıştı. Niyemen nehrini aşan ordu mevcudu 400 binden fazla iken bu kez 255 bine kadar düştüğü görüldü. Napolyon'u büyük bir telâş aldı. İstilâ edilen toprakların genişliği, mesafelerin uzaklığı, yolların bozukluğunun başına bir belâ getireceğini düşünerek Fransız ordusu subay ve askeri olarak daha ileriye harekâttan vaz geçilmesi isteğinde bulundular.

Napolyon da bir aralık Lehistan'da kışlamayı tasarladı, fakat büyüklük duygusu bir şeyler yapmak hırsını yenemeyerek «askerlik şanına yakışır bir zafer kazanacağım» diye Moskova üzerine yürümekten kendisini alamadı.

Bu sırada Fransız ordusunun sol kanadında Prusyalı ve Lehli askerlerin başındaki Makdonald ordusu Korlande vilâyetini tümüyle işgal ettiği gibi Odino ordusu da Donaburg, Drissa ve Polotsk'tan geçerek epeyce ilerlemişlerdi. Rus ordusu yerinde muharebe etmek üzere çekilmek zorunda kalmış, Polotsk'a kadar geri çekilmişti.

Napolyon'un Witebsk'e girdiği günlerde general Tormazof Fransızların çekilme yollarını kesmek üzere emrindeki 40 bin askerle ileri harekâta geçti, harekâtını örtmek için ileri sürdüğü kazaklar birdenbire Koprin bölgesine yürüdü. Orada bulunan bir iki bin Saksonyalıyı öldürüp yok ettiler. O bölge halkına dehşet salmışlar ve Varşova grandüklüğünü korkuya ve telâşa kaptırmışlardı. Bunun üzerine Napolyon Avusturya kumandanı Suvartsenberg'i Tormazof üzerine görevlendirdi. Varşova'yı korumakla görevli general Rinye'yi de onun emrine vererek sağ kanatta güvenliği sağladı. Mareşal Odino'ya 13 bin Bavyera askeri ile yardım ederek sol kanadı takviye etti. Sonra Smolensk'i ele geçirdi. Rusları sol kanadından vurup geri çekilmelerini önlemek ve kesmek için planını kurdu.

Oysa Prens Bakratyon 45 bin askeri ile Smolensk bölgesinde Barekli Ditolli ordusu ile birleşmişti. Asker sayısı 140.000'e çıkmış, savunmaya hazırlanmışlardı. 11 Ağustosta Fransızlar ileri harekâta geçti, 16 Ağustosta Smolensk eteklerine vardılar. Ertesi gün kanlı bir muharebe oldu. Akşama kadar süren bu muharebede iki taraf da büyük zayiat verdi. Niha-

yet akşam erişti. Muharebeye ara verildi. Ruslar Smolensk şehrini yakıp yıkıp savuştular. Fransızlar da onların arkalarına düştüler. Birçok yerde Ruslara eriştiler. Çarpıştılar. Özellikle Ney ordusu Barekli Ditolli'ye karşı kıyasıya vuruştular, iki gün süren muharebelerinde iki taraf yedişer bin zayiat verdi, fakat Fransızlar, Rusların çekilmesine yine engel olamadılar. Napolyon bu suretle de amacına erişemediği için üzgün ve bezgin, «Fransız harekâtına devam etmek mi gerekir, yoksa Litvanya'da kışlamak mı uygundur?» diye bu iki durumdan birine karar vermek üzere üç dört gün Smolensk'te kaldı. Bu dinlenme sırasında generalleri ile görüştü. Çoğu ileri harekâttan vaz geçilmesini söylediler. Bu sırada etraftan gelen uygun ve duruma açıklık verir görünen haberler kendisini aldattı. Böylece Moskova'yı ele geçirip kışı orada geçirecekti. Bu suretle Aleksandr'ı sulha zorlayabilirdi. General Rinye Şuvartsenberg ile birleşip Rusların üzerine taarruz ederek 12 Ağustosta General Tormazof'u çekilmeye zorlamışlardı. Böylece Fransız ordusunun sağ kanadı güven altına girmiş oldu. Divina cephesine gelince Mareşal Odino ilerleyip Viçestin adlı Rus generalinin savunması karşısında Odino yine geri çekilmek zorunda kalmıştı. Ağırca yara almış, komutayı general Sensir'e bırakmıştı. Bu general büyük bir cesaretle taarruz etti, 18 Ağustosta Polotsk muharebesinde galip geldi. Ruslar birçok zayiat vermiş, birçok mühimmat ile 17 top, 500 esir ve 3000 kadar zayiat verip geri çekilmek zorunda kalmışlardı. Napolyon bu haberden çok kıvanç duydu. Hatta general Sensir'e mareşallik rütbesi verdi. Bu suretle Fransız ordusunun ileri sürülmüş birlikleri Mura ve Davut tümenleri de bu sırada ileri harekâta geçti; ancak Ruslar disiplin içinde çekilmekle beraber yol üzerindeki kritik yerleri ellerinde tutuyorlar, Fransızlar da hiç bir yeri muharebesiz ele geçiremiyorlardı.

Rus subay ve erleri böyle muharebe etmeden çekilmekten şikâyet ediyorlardı. Barekli Ditolli askerin bu şikâyetine dayanamadı. Kendi planına aykırı olarak bir muharebeye karar vermişti. Uygun bir yer gözeterek harekâtını da ağırlaştırmıştı.

Rusların bu davranışından muharebeye niyet ettikleri anlaşıldı. Napolyon'un istediği de bu idi. Artık bir şeye bakmadan ve ilerisinden kuşkulanan generallerinin uyarmalarına kulak asmadan 24 Ağustos günü Smolensk'ten harekâta geçti. 1 Eylül günü Kaschira'ya gelerek ordu kurdu. Witebsk'te iken Napolyon emrindeki ordu mevcudu 170.000 kadardı. O zamandan beri mevcudu azalarak 145.000'e düşmüştü. Fakat bunlar hep seçme asker olduğu için büyük bir kuvvetti.

Aleksandr ise ordusundan ayrılıp Moskova'ya gitmiş, asilzadeleri ve tüccarları savaşa teşvik ediyordu. Hepsi gayrete gelerek on nüfusta bir kişinin asker olmasına karar verdiler. Tüccarlar da büyük sayıda para toplayıp ortaya koymuşlardı. Yalnız Moskova eyaletinden 80 bin asker

toplanacağı umuluyordu. Sonra Aleksandr Petersburg'a gitti. Oradaki asilzadeler de savaşın sürdürülmesi için daha çok sert davrandı. Rusların kurtuluş yolu Barekli Ditolli'nin uyguladığı çekilme taktiği idi. Halkta ve askerde fazla direniş ve ateşli durum görülünce ve genellikle Ruslar Barekli Ditolli'nin ihtiyatlı harekât ve davranışlarını gördükçe onu kabahatli görüyorlar ve suçluyorlardı. Çaresiz Barekli Ditolli'yi genel düşünceye feda etmek gerekiyordu. General Suvarof'un harp arkadaşı olan Kotozof başkumandan oldu. Bu Kotozof Osterliç muharebesini kaybettiren ve daha önce Tuna ordusu kumandanlığından ayrılmış olan bir gözü kör generaldi. Fakat düşmana karşı sert tutumu ile halkın sevgisini kazanmıştı. Genel kumandan tayin edildi. Kotozof'u Rus halkı beğenir ve sayardı. O kumandan olunca Ruslar onunla birlik olarak düşmana karşı koyuyorlar, Fransızlar yaklaştıkça kendi elleriyle köylerini ve bahçelerini yakıp yıkarak kaçıyorlardı. Fransızların geçtikleri her yeri birer çöl. uğradıkları köyleri birer yığın kül olarak buluyorlardı. Bu bakımdan büyük güçlüklere uğruyorlardı. Fakat Kotozof da Rusların kutsal şehir saydığı Moskova'yı düşman eline düşürecek olursa ününü kaybedeceğini düşünerek çekilirken, Moskova'ya 20 fersah mesafesi olan Borodino köyünde durdu. Orada Fransızlarla şiddetli bir muharebeye girmek üzere tabya ve metrisler inşa ederek gerekli tepeleri tuttu. Harp sanatına uyarak 140.000 kişilik ordusunu tabiye sahasına yerleştirdi. Bu ordu ikiye bölünmüştü, birisi Barokli Ditolli'nin, diğeri Prens Bakratyon'un kumandaları altında idi. 3 eylüle kadar havalar pek fena gittiği için Napolyon Kaschır'de oturmak zorunda kaldı. Yollarda çekilen zorluklar ve yorgunluktan subay ve erler pek çok şikâyetçi idi. İleri harekâttan vaz geçip Smolensk'e geri dönmeyi tasarladı. Fakat 4 eylülde bahtına hava açıldı, düşüncesi değişti. Yine ileri harekâta geçti. 5 eylülde Borodino köyü eteklerine vardı. İlkönce bir tabya ele geçirilmesini ön gördü, bunun üzerine yapılan savaşta Fransızlardan dört beş bin, Ruslardan yedi sekiz bin kadar zayiat vardı. Nihayet Fransız askeri zaferi kazandı ve tabyaya girdi ve yarınki gün için iki tarafın alacağı muharebe taktik ve planları üzerinde çalışılıp savaş alanı incelendi. Ertesi 7 eylül günü gün ağarırken öyle kanlı ve şiddetli bir muharebe oldu ki tarihte eşi pek az görülür. Fransızların 400 en iyi cinsten topları vardı. Yağmur gibi gülle yağdırıyorlardı. Rusların topları azdı ama Ruslar topraklarını korumak için güllelere göğüs geriyor, sanki bir duvar gibi duruyorlardı. İşte Moskova muharebesi diye ün salan savaş budur. Muharebe o gün akşama kadar sürdü. İki tarafın da gücü kuvveti kesilmişti. Sonunda muharebe Fransızların elinde kaldı. Ama Rus ordusu da takip edilmeden geri çekildi.

Bu muharebede Fransızlar on bin kadar zayiat vermişti. 21 bin yaralısı vardı. Ruslar ise 60 bin kadar ölü ve yaralı vermiş, soğuk, açlık ve bakımsızlıktan yaralı olanların hepsi ölmüştü. Fransızların 47 generali, 37

albayı kimi ölmüş, kimi yaralanmıştı. Rus ordusunda da kumanda kademelerinde daha fazlası ölmüş ve yaralanmıştı. Mareşar Davut ağır yaralı idi. Rus kumandanı Prens Bakratyon harp alanı içinde ölü bulunmuştu.

Sonra Fransızlar Moskova üzerine harekâta geçti. Kotozof bir harp divanı kurdu. Durum tartışıldı. Rus ordusunun o günkü durumu ile Moskova'yı koruyamayacağı anlaşıldı ve geri çekilme kararı alındı. Bu karar Moskova valisi Rustobşin'e bildirildi. Rustobşin ise böyle eski ve kutsal bir idare merkezinin muharebe vermeden düşmana teslîminin tasarısı ile çok üzüldü, tasalandı. Hemen kimseye danışmadan Moskova'yı yakıp bir yığın kül olarak Fransızların eline bırakmayı kurdu. Fakat bu tasarısını gizli tuttu. Halka derhal şehri terk edip çıkıp gitmeleri için emir verdi. Konağında pek çok eşya ve tutuşturucu maddeler toplattı. Hapishaneleri açtırıp Parangaları çıkarttı. Onlara Fransızlar şehre girdikten sonra şehri ateşe vermelerini emretti. Sonra Moskova'da ne kadar tulumba varsa hepsini aldı, şehirden çıkıp gitti. 14 eylül günü Fransızlar en büyük elbiseleriyle ve her şeyi bol bol bulmak umudu içinde Moskova'ya girdiler. Şehirde epeyce yiyecek içecek ve eşya bulmuşlardı. Ama bütün asilzadeler zenginler savuşmuş, fakir halktan başka şehirde kimse kalmamıştı. Bu tenha durum ve sessizlik Fransızları çok korkuttu. Napolyon ise eski Rus çarlarına mahsus olan Kremlin sarayına kondu, askerini mahallelere yerleştirdi. «Artık savaş bitti. Ruslar sulh isteğinde bulunurlar» diye düşünürdü. Halbuki ertesi gün şehir içinde bir iki yerde yangın çıktı. Yangını söndürecek tulumba ve malzeme yoktu. Yangın söndürülemedi. Fransız askeri hemen evlere girip yağmaya koyuldu. Tam olarak disiplin dışında idiler. Oysa yangın çıkışı «bir nevi kaza» diye yorumlanıyordu. Gece işin rengi değişti. Moskova'nın her tarafında ateşler kaynamaya başladı. Bu sırada esen şiddetli rüzgârla Moskova'nın her tarafını alevler kapladı. Fransızlar bu sırada şehri ateşe veren canilerden birkaçını yakaladılar. Rustobşin'in tertibi olduğunu öğrendiler. Yangını söndürmek imkânsızdı. Askerler hemen canlarını kurtarmak için şehir dışına çıktılar. Napolyon da Moskova'ya bir saat mesafede Petrovska adlı yazlık saraya gitti, orada barındı, Moskova 4 gün yandı. Şehirdeki evler çoğu ağaç inşaattı, pek azı kaldı. Nihayet rüzgâr kesildi. Yangın tabiî olarak söndü. Hassa askeri kullanılarak Kremlin sarayı kurtarılmıştı. 19 Eylülde Napolyon dönüp Moskova'ya geldi. Bu korkunç olaydan sonra, Fransızlar Moskova'da kalmak veya çekilmek için karar verme işinde ne yapacaklarını şaşırmışlardı. Bu sırada sulh anlaşması isteği ile Petersburg'a haberciler yollandı. Gelecek haber beklendi.

Ruslar ise «zaman ilerlesin, soğuklar bastırsın, Fransızlar zayıf düşsün, sonra üzerine çullanalım» diye ilkönce sulha yanaşır gözüktüler. Napolyon Rusların bu oyununu anlayamadı. Hemen geri dönmek gerekirken, Moskova'da boşuna vakit geçirdi.

General Kotozof da Rus ordusu ile ne yapacağını bilemeden Moskova dışında, uzaklarda dolaşırken Moskova yangınını gördü. «Bu yangını Fransızlar çıkardı» diye Rusları kızdırdı. Kotozof da çekilme yollarını kapayıp kesmeye karar verdi. 70.000 askerle Smolensk bölgesine harekâta geçti, ileri sürdüğü bir Kazak tümeni Fransızların Smolensk'ten Moskova'ya gelmekte olan bir kafilesini vurdu. Bu durum Fransızları epeyce telâşa düşürdü. Ve Napolyon çekilme ve ikmal yolunda güvenli olmak için üç tümen asker gönderdi. Bu Fransız tümenleri Kotozof ordusunun yerini buldular. Kotozof soğukların artmasını bekliyordu. Muharebeden kaçmıyor, savunma ve oyalama muharebeleri yapıyordu.

Bu sırada imparator Aleksandr Petersburg'ta geceyi gündüze katıp Fransızların hakkından gelebilmek için savaş araç ve gereçleriyle silâhlı ordu kurmaya uğraşıyordu. Finlandiya'daki askerleri Vitçenstin tümeniyle birleşmek üzere Riga tarafına kaydırmıştı. Bu tümen 60 bine çıkarılacaktı. Çeyçakof süratle Volhina üzerine yürüyüp oradaki Tormazof ordusunu da emrine alarak Prens Şuvartsenberg'e karşı koymak üzere 40.000 asker bırakacak, geri kalan kuvveti ile ilerleyerek general Vitcenstin karşısındaki mareşal Sensir Fransız kuvvetlerini yenebilirse ilerleyerek Brezina üst tarafında Çeyçakof ile birleşip Napolyon'un Moskova dönüşünde yolunu keseceklerdi. Bunun için gereken emirler verilmişti. Ruslar asla sulha yanaşmak istemedikleri halde, Napolyon'u elden geldiği kadar oyalamak sulh umudunu kesmeden işi sürüncemede bırakmak üzere Kotozof'a talimat gönderildi.

Fransızların kış günlerinde Moskova'da barınamayacakları açıkça belli idi. Geri çekilmek Napolyon'un gururuna dokunuyordu. Ayrıca Avrupa'da otoritesi sarsılacak, kendisi hakkında düşünceler değişecekti. Bunlar akla gelen şeylerdi. Bu bakımdan Napolyon şaşırıp kalmıştı. Halbuki günler geçiyor ve çekilme yolunun tehlikesi gittikçe artıyordu. Bu yıl ise kış hem erken gelmiş, hem de çok sert olmuştu. 13 ekimde sular donmağa başladı. Artık Moskova'da durulamayacağını anladı. Moskova'yı yine elden çıkarmak istemiyordu.

19 Ekimde Napolyon on bin askerle Mareşal Mortiye'yi Moskova'da bırakıp, geri kalan yüz bin kadar askeri ile kendisi Moskova'dan geri döndü.

Ordusunun manzarası pek garipti. Askeri bir süre dinlendiği için dinç ve sağlamdı. Hayvanları ise yemsizlikten çok zayıf düşmüştü. Halbuki orduda 600 top ve çok sayıda mühimmat mevcut olduktan başka «yollarda sıkıntı çekilmesin» diye erler ellerine geçen ekmek, un ve başkaca yiyecek ve giyecekleri ve Moskova yangınında yağma ettikleri eşyaları, Moskova bölgesinde buldukları çeşitli arabalara yükleyip beraberlerinde götürdükleri için ordunun arkasında ardı arkası gelmeyen birbirine ben-

zemez arabalar geliyordu. Moskova ve o bölgede bulunan Fransız İtalyan ve Alman aileleri, tiyatro oyuncuları, birçok fahişe kanlar da ordunun arkasından geliyordu. Böylece Fransız ordusu alaca karanlıkta Moskova'dan çıkıp 8 araba yan yana gitmekte olduğu halde akşam üzeri kalabalığın arkası alınmamıştı. Kısacası Fransız ordusu yaylaya giden göçebe aşiretlere benzer bir durumda idi.

Napolyon'un ilk amacı Rus ordusu üzerine taarruza geçmekti. Oysa bu yüklü ağırlık ve karışık ordu ile çekilme sırasında düşmanla muharebeye tutuşmak korkulu, tehlikeli bir durum yaratacağından Napolyon bundan vaz geçmişti. Yolda giderken Ruslara rastlamamak üzere Moskova güneyinde bulunan Kaluga şehrine doğru yola çıktı ve Mareşal Morti'ye Kremlin sarayını ve bölümlerini barutla havaya uçurup Kaluga'ya yürüyüp gelmesini emretti.

Mortiye de Kremlin sarayını eski Rus çarlarının mezarlığı olan özel kiliseyi ve herkese açık olan yerleri barutla uçurup yok ettikten sonra Moskova'yı terkedip boşalttı. Arkadan gelip Napolyon'a yetişti.

İşte bu durum bütün Rusların ciğerine işledi. Fransızlara karşı düşmanlıkları bir kat daha arttı. General Kotozof ise Napolyon'un hareketini haber alınca arkasına düştü. Maloyaroslaviç adlı yerde Fransız ordusuna yetişti. Orada 24 ekim günü çok korkunç ve kanlı bir savaş oldu. İki taraf da büyük zayiat verdi. Ruslar yine geri çekildi. Lâkin Fransız ordusunda da yaralı çoktu. Oysa bir büyük muharebe daha yapmadan Kaluga'ya varmak mümkün olmayacaktı. Bu şekilde ise yaralı daha da artacak, ordunun çekilmesi çok güçleşecekti. Napolyon 27 ekimde Kaluga yolundan ayrılıp batıya döndü ve Moskova'ya giderken muharebe ettiği Borodino'dan geçip Smolensk'e vardı. Fakat hayvanların çoğu yorgun düşmüştü. Birçok araba yollarda bırakılmış, içlerinde ne varsa yok edilmişti. Kazak tümenlerinin yaptığı baskınlardan ötürü birçok yaralı yollarda kalmıştı. Borodino alanından geçerken Fransızlar çok büyük korkuya kapılmıştı. Çünkü bütün halk dağılmış, memleket çöl gibi çıplak kalmıştı. Borodino muharebesinde düşüp kalan ölüler gömülemediği için bu alanı 50 bin kadar ölü kaplamış, üzerlerine kuşlar ve yabanî hayvanlar üşüşmüştü. Soğuklar bu ölülerin çürümesine engel olmuştu. Savaş alanı gayet korkunç bir durum ve topluluk görünümü içinde idi. Napolyon bu korkunç manzaranın etkisinden askerini kurtarmak için ordusunu büyük bir çabukluk içinde sürdü.

Kotozof ise bir tümen süvari ve birçok Kazak atlıları ile Fransızları takip ediyordu. Napolyon'un Smolensk'e yöneldiğini haber alınca Fransız ordusunun sol kanadına doğru seğirtti ve ilk karşılaşmada küçük bir muharebeden sonra Fransız ordusu yine yürüyüşe devam etti. Ancak Fransızların durumu günden güne fenalaştı. Soğuk gittikçe arttı. Herkes başının çaresine bakmak kaygısına düştü. Orduda disiplin ve düzen kal-

mamıştı. Binlerce asker yürüyüş kolundan ayrılıp acınacak durum ve görünüşte adım adım geriden gelmekte idi. Birçoğu seferin bu güçlüklerine dayanamayıp azar azar ölüyordu. Böylece Napolyon güçlükler içinde 5 kasım günü Dorogobusch'a geldi. Buraya kadar askeri kırıla kırıla ordusunun yarı kuvveti yok olmuştu. Fransızlar Drogobuş'ta iken birden hava kararıp kapandı. Çok kar yağmaya başladı. Fransızların en büyük düşmanı kış gereği gibi kendisini gösterdi. Bu sırada etraftan gelen soğuk haberler de Napolyon'un kuşku ve telâşını artırdı. «Cumhuriyetçi» diye birkaç yıldır Paris'te hapsedilen General Male Napolyon'un baş düşmanı idi. Onun Moskova'da bulunmasını fırsat bilerek hastalık bahanesiyle girdiği hastahaneden kaçtı. Birkaç kişi ile bir kışlaya gitti. Napolyon'un Moskova'da öldüğü haberini verdi. Senato meclisi gizlice toplanmış, cumhuriyetin yeniden kurulmasına karar vermiş olduğunu, kendisinin Paris askeri kumandanı tayin edildiğini anlattı. Birtakım sahte kâğıtlar gösterip askeri kandırmıştı. Polis nazırını tutuklamıştı. Yalan yere iş gördüğü anlaşılınca general Male tutulup hapsedildi. Kargaşalık bastırılmıştı. Bu olayla Napolyon'un saltanatının kişiliği ile onun özünde ayakta duracak, ölümünden sonra devam edemeyecekti. Bu anlaşılmıştı. İşte burası Napolyon'un kalbini çok yaralamıştı. Ama böyle şeyler üzerinde durup düşünecek vakti yoktu. Rusların giriştikleri baskınlara karşı başının selâmeti için çare düşünüyordu. Çünkü Finlandiya'dan gelen Rus askeri önce Prusya tümenine göründüğü gibi Divina kıyısında bulunan mareşal Makdonalt Prusyalıların yardımına koşmuştu. Ruslar Makdonalt'ı böylece Divina güneyine çekince hemen ileri harekâta geçmiş Vinçenstin ordusu ile birleşmişti. Vitçenstin'in ordusu 45.000 kadardı. Mareşal Sensir üzerine taarruza geçti. Polotsk şehri bölgesinde yapılan muharebeden sonra mareşal Sensir Polotsk'u gece yakmış ve Ulu suyu arkasına çekilmişti.

Amiral Çeyçakof da Tormazof ordusu ile birleşip Şuvartsenberg ile general Rinye üzerine yürüyünce Şuvartsenberg muharebeden çekinmiş ve Binsk bataklığı gerisine sığınmıştı. Çeyçakof onun karşısına yeteri kadar asker bırakıp kendisi 30.000 kişilik ordusu ile Vitçenstin ordusuna kavuşmak üzere Brezina nehrinin kuzey bölgesine yönelmişti. Duruma bakılırsa Vitçenstin ve Çeyçakof orduları orada birleşecekti. Bu ikisi birleşince 80.000 kişilik kuvvet oluyordu. Fransızların çekilme yolunu kesmek amacında oldukları açıkça görülüyordu. Bunun üzerine Napolyon Mareşal Viktor'un süratle hareket ederek Mareşal Sensir fırkasiyle birleşmesini ve Şuvartsenberg'in Çeyçakof üzerine taarruz ederek Vitçenstin ordusu ile birleşmesine engel olması için emirler verdikten sonra 6 kasımda Smolensk'e yola koyuldu. Oysa Viktor tümeni Sensir tümeni ile birleşmişti. Ama Vitçenstin kuvvetlerine dayanamayarak çekilmek zorunda kalmıştı. Şuvartsenberg ihtiyatlı ve pek ağır davrandı-

ğı için Çeyçakof Minsk bölgesindeki ambarları ele geçirmiş ve Brezina'ya yönelmişti. Bu sırada soğuk sıfırın altında 12 dereceden aşağı idi. Bir hafta içinde 18'e ve 24'e kadar düşmüştü. Soğuk bu derecede iken Fransızlar yersiz yurtsuz aç ve ilâçsız dağ başlarında geceliyor, kar ve buz içinde yuvarlanıp gidiyorlardı. Kotozof ise askerine vücutlarını sıcak tutacak elbise giydirmiş, «Moskova'yı yaktılar» diye Rusları kışkırtıyor, peşini bırakmadan Fransızları takip ediyordu. Yollar donmuş, baştan başa buz kesilmişti. Fransız hayvanlarının ayaklarında nallarda buz mıhı yoktu. Hayvanlar kayıp düşüyordu. Böylece birçok araba ve top yollarda kalmıştı, kar ve buzlar üzerinde takım takım silâhlar, değeri büyük eşya, binlerce insan ölüsü ve hayvan leşleri görülüyordu. Çaresiz kalan Fransızların yürüyecek hali kalmamıştı. Bir adım ileri atmak için silâha davranıyorlardı. Kimi Rus topçusu güllelerine hedef oluyor, kimi Kazakların mızrakları ucunda ölüyordu. Ölenler bu acı seferin büyük sıkıntısından kurtuluyordu, hayatta kalanların en büyük tesellisi Smolensk'te silâh, elbise, yiyecek gibi şeylerin daha önce emir verilip gerekli binalara toplanmış olmasıydı. 12 kasımda Fransızlar Smolensk'e geldiler. Şehri bıraktıkları gibi harap buldular, umdukları elbise, yiyecek şöyle dursun, barınacak yer bile bulamadılar. Askerin sabrı kalmamış, isyan etmişti. Bu isyan güçlükle bastırıldı. Moskova'dan çıkarken Napolyon'un ordusu 110 bin kadarken, bu kez Smolensk'te eli silâh tutar 40 bin asker vardı. Bu sırada Brezina üzerinde Çeyçakof ile Vitçenstin'in 80.000 kişilik ordusuyla karşılaşmak ihtimali vardı. Napolyon emrindeki yorgun, disiplinsiz askerle böyle büyük düşman kuvvetine karşı koyamazdı. Bütün ordusu ile esir olmaktan korkuyor, ne yapacağını bilemiyordu. Çaresiz, elden geldiği kadar ordusunu düzene koyup süratle hareket ederek bir taraftan geçip savuşmak üzere yol aramaktan başka kurtuluş çaresi kalmamıştı.

Böylece topların bir miktarını Smolensk'te bırakıp hassa askeri ve piyade haline gelen süvari alayları ve ordu ikmal birlikleri ile kendisi 4 Kasımda yola koyuldu. Ertesi gün Krasno'ya geldi. O gün Prens Öjen tümeni Smolensk'ten çıktı. Ertesi gün Davut tümeni yola çıkacaktı. En sonra Ney tümeni Smolensk hisarlarını barut ile atarak geriden gelecekti. O günlerde soğuk —25 dereceye varmış, bir ara —27 dereceye düşmüştü.

Kotozof Fransız ordusu sol kanadında geziniyor, üzerlerine taarruz için uygun bir yer gözetliyordu. Napolyon Krasno'ya girince batıdan gelip arkasındaki geçidi tuttu. Napolyon ile diğer tümenlerin arasına girdi. Bu durumda Napolyon telâşa kapıldı. Prens Öjen gelip yolun kapandığını gördü, hemen düşmanı aldatmak için karşısında bir alay askere mevziler aldırdı. Kendisi geri kalan askerle gece dolaşık yollardan 2000 ölü verdikten sonra Krasno'ya geldi.

Napolyon yolu açıp Davut ve Ney tümenlerini kurtarmak için Ruslara taarruz etti. Rus ordusunu yerinden oynatamadığı gibi kendisi çekilmek zorunda kaldı. Bu sırada Mareşal Ney Prens Öjen'in bıraktığı alayı da alarak Krasno tarafına geçmişti. Bu sırada Fransızların çekilme yolu Orşha'yı kesmek üzere Tormazof'un harekâta geçtiği haberi alındı. Napolyon hiç bir şeye bakmadan Orşa'ya yola çıkmıştı. Davut da «Çekilme yolu kesilecek» diye Ney tümenini beklemeden gece Rus gülleleri altında giderek Napolyon'un ardından Orşa'ya yola çıktı. Şu bir iki gün içinde Fransızlardan ölenlerle yolda kalanlar on iki - on üç bine yükselmişti. Mareşal Ney ise 17 kasımda Smolensk'ten çıktı, Krasno'da düşmanla karşılaşınca oradan geçemeyeceğini anladı. Ruslar da bu tümeni bütünü ile esir edeceklerini kuvvetle umut ediyorlardı. Mareşal Ney Supa vadilerde buzlar üzerinden yürüyerek geceleyin Dinyeper kıyısına indi. Buz tutan Dinyeper'i geçip Orşa'da Napolyon'a kavuşmuştu. Ama emrindeki 7200 kişiden ancak 7000 asker kurtulmuştu.

Bu defa Orşa'da doğrusu elinde silâh tutmağa gücü yeter 24.000 askeri kalmıştı. Onlar da subaylarına itaat etmiyordu. Disiplinsizlik son dereceye varmıştı. Ordusunun yükünü azaltmak için yollarda birçok eşya atılmış, yok edilmiş ve bırakılmıştı. Ama Fransızların Brezina nehrinden tek geçit yeri Borissow köprüsü idi. Bu sırada Amiral Çeyçakof bu köprüyü ele geçirip çekilme yolunu kesmişti, bu durumda Napolyon 24.000 yorgun ve dağınık askeri ile yolları aşıp geçemezdi. Durum böyle iken hiç akla gelmeyen bir olay ortaya çıktı.

Mareşal Sensir tümeninden general Korpino bin kadar süvari ile bir Kazak tümeniyle karşılaştı. Çarpışarak Borizofa kadar ilerlemişti. Artık geri dönememiş ve Brezina suyunu geçip Napolyon'un ordusuna sığınmaktan başka çaresi kalmamıştı. Bir Lehlinin Stoyanka köyü yakınında gösterdiği geçitten atların karnına kadar çıkan Brezina suyunu geçti. Napolyon'un yanına çıka geldi. Napolyon: «Derhal burada iki köprü yapılsın» diye General Elbe'ye emir verdi. Kendisi de Rusları aldatmak için Borizof'a doğru hareket gösterisi yaptı. General Elbe de derhal güzel iki köprü kurdu. Sensir tümeni de oraya gelip karşı yakayı tuttu.

27 kasımda Fransız ordusu bu köprülerden geçmeye başladı. Amiral Çeyçakof Fransızların kesin olarak Borizof'a çekileceklerini tasarlıyordu. Hatta Stoyanko'da köprü kurmaya başladıkları haberi kendisine gelince bir gösteriş sanıp o tarafa önem vermedi. Yarı kuvvetini Borizof'ta toplamıştı. Oysa gerçeği öğrenince hemen Fransızlara taarruz edip Fransız ordusunu imha etmek için Kotozof ve Vitçenstin'e teklifte bulundu. Kotozof kendisine düşman olduğu Çeyçakof'un ün salmasını istemiyordu. Onun için yerinde kaldı. Fakat ona yardım için on bin asker göndermişti. Vitçenstin ise ordusu ile derhal Stoyanka köyü yakınlarına gelmişti.

Bu suretle Çeyçakof'un eli altında 70.000 kadar asker toplandı. Hemen taarruza geçtiler. Fransızların köprülerden geçmeye başladıkları gün muharebe başladı. Ertesi akşama kadar Brezina suyunun iki yakasında kanlı savaşlar oldu. Fransızlar üstün gayret gösteriyordu. Nihayet Rusları iki yakada da püskürttüler. Ruslar yeniden kendilerine düzen verip taarruza geçtiler, gece karanlığı bastığı vakit muharebeye ara verildi. O gün sanki mahşer günü idi. Fransızlar için en belâlı ve felâketli gündü. Birbirlerini çiğneyerek köprülerden geçerken üzerlerine dolu gibi gülleler yağıyordu. Ayak altında kalıp ezilmek şöyle dursun, birkaç defa köprüler kopmuştu. Üzerinden düşenler buzlara karışıyor, suya düşüp boğuluyorlardı. İleri gidenler böyle türlü tehlike içinde iken geride kalanlar da Kazakların mızraklarına saplanırdı. Fransızlar o gece geçirebildikleri askerlerini geçirdi. Geride kalan 7 - 8 bin işe yarar askeri Ruslara esir bıraktılar. Ertesi sabah da köprüleri yaktılar. Ve hemen Mohilew bölgesine kaçtılar. İşte Brezina felâketi diye büyük söz deyimi olan olay budur. Burada Fransızların ne kadarı silâhla öldü, ne kadarı buzlar arasında kaldı, ne kadarı sularda boğuldu, ne kadarı ayak altında kalıp ezildi,» hesabını Allah'tan başka kimse bilemez. Böylece Fransızlar kırıla döküle Mohilew ve Keşinow yolu ile Smorgoni'ye geldiler. Napolyon'un muharebe edebilecek ancak 8 bin kadar askeri kalmıştı. Onların yüzlerinde de ölüm belirtileri görülüyordu.

Bu durumda Alman halkı Napolyon'a karşı isyan edebilirdi. Fransa'da bile karışıklıklar çıkabilirdi. Napolyon yeniden asker toplayıp saltanatını yolunu bulup korumak üzere kendisinin Fransa'da bulunmasına lüzum gördü. 5 aralık günü Napoli kralı Mura'yı kaymakam ve başkumandan tayin etti, kendisi de kıyafet değiştirerek Paris'e gitti. Mura'da ordu ile Smorgoni'den çıkıp üzgün ve bezgin Vilna'ya gidişi sırasında soğuk arttı. —37, —38 derece kadar oldu. Binlerce asker yollarda donup kaldı. Hayvanatın hepsi öldü. Çoğu asker konak yerine gelince donan yerlerini ateşe tutuyor, sonra da hararetin tesiriyle ölüyorlardı. Bazıları da köylerde buldukları evlere girip fazla ateş yakıyorlar, derin uykuya dalıyorlardı. Halbuki ateşin çokluğundan evler tutuşuyor, onlar da beraber yanıp kül oluyorlardı.

Vilna'da Fransızların 25.000 askerden bir tümeni vardı. Bunun seçkin ve kahraman alayları orduya yardım etmek üzere yola çıkarılıp Smorgoni'ye gönderilmişti. Bu asker o zamana kadar dinlenmiş, soğuğa alışmamıştı. Kışın sertliğine dayanamayıp boşuna yollarda öldüler. Ordu da 9 aralıkta Vilna eteklerine geldi. Fakat disiplin ve itaatten çıkıp asker birbirini çiğneyerek kasabaya girmek için saldırınca birçoğu ayak altında kalarak ezildi, öldü. Geri kalanı şehre girince dükkân ve mağazaları yağma ettiler.

Bu sırada Prens Şuvartsenberg ile General Rinye Narev nehri bölgesinde bulunan Rus ordusunu yenmişler, sonra ne yapacaklarına dair ellerinde talimat olmadığı için Slonim ile Nesvij arasında emir bekliyorlardı. Halbuki Brezina olayından sonra Kotozof bütün Rus ordularını emri altına alarak kendi emrindeki orduyu Şuvartsenberg üzerine gönderdiği gibi Vitçenstin ve Çeyçakof ordularını da Vilna üzerine sevketmişti. 10 aralıkta Rusların ileri sürülmüş birlikleri olan Kazaklar Vilna eteklerine gelince Fransızlar büyük telâşa düştü, 20.000 kadar zayıf yaralı ve hasta asker ve çok sayıda cephane ve zahireyi Zilna'da bırakıp gece Kovno tarafına kaçtılar. Vilna'da bulunan ordu hazinesini taşıyamadılar, yolda bırakmaya mecbur oldular. Para asker tarafından yağma edildi. Vilna'da kalan hasta ve yaralılar halkın evlerine yerleştirilmişti. Yahudiler ise, Rusya tarafını tuttukları için evlerinde bulunan hasta ve yaralıların hepsini öldürmüşlerdi. 12 aralıkta Kovno'ya gelen Fransızlarla bir harp divanı kuruldu. Mura bu mecliste Napolyon aleyhinde bir hayli söz söyledi. Mareşal Davut da ona karşılık verince aralarında tartışma ve çekişme oldu. Askerler ise subaylarına asla itaat etmez olmuşlardı. Fransızlar artık Kovno'da duramadı. Ancak ordu mensubu olmaktan çıkıp herkes kendi başına kaldı. Bunun üzerine Fransız kumandan ve subayları birkaç bin dökümtü askerle Könisberg'e canlarını attılar. Ruslar da Niyemen nehrine kadar gelip ondan sonra takip işinden vaz geçtiler. 20 aralıkta savaş harekâtına son verildi. Ama Könisbeg halkı diğer Almanlar gibi Fransızlara o kadar düşmandı ki eğer orada Ojero tümeninden 8000 kadar Fransız askeri olmasaydı soğuktan ve Rusların pençesinden kurtulan Fransızları öldürürlerdi. Bu dilekleri yerine gelsin diye Rusları beklediler, ellerinden gelen güçlüğü çıkararak Fransızlara baskı yapmaktan geri kalmazlardı. Bu savaşta Fransızların uğradığı büyük felâket ve adı emsali görülmemiş zorluklar, çekilen çile yazı ile anlatılamaz. Fakat ancak düşüncelerde canlandırılabilir. Öncesi ve sonrası Niyemen nehrini geçen ve aşan 533.000 askerin ancak on bini kurtulabildi. Gerisi hep öldü diyemeyiz, birazı da sağa sola dağılarak hayatta kaldılarsa bile zayiat toplamı üç yüz binden fazla olmak gerektir. Bu muharebe bir doğru gerekçeye dayanmıyordu, ancak Napolyon'un kibir ve gururundan doğarak bu kadar kişi yalnız onun hırs ve şanı ve aç gözlülüğü uğruna harcanıp gitmişti. Sonunda uğradığı büyük bozgun kendisinin de geleceğini yok etti.

Napolyon Sentelen adasında iken yazdığı tezkeresinde der ki: «Karadan kuşatma usulünü yerine getirmek güçtür. Rusya gibi geniş toprak ve zenginliği İngiliz mali yardımına ihtiyaç duymaz, yasakları kabul ettirmek işi nasıl zorsa, İngiltere ile ticaretini yasaklamalarına karşı geliyor, kaçırmaları sürdürüyordu. Bundan şikâyet edince Rusya uygun görmedi, aramız açıldı, düşmanlık gelişti. Aslında Avusturya ile akrabalık

kurduktan sonra, ittifak yapınca Ruslardan başka düşmanımız kalmıyordu. Onunla karşılaşıp çarpışmak gerekti. Rusya ittifakımız dışında nüfuzlu ve itibarlı olmaktan çıkarılır, yahut şanını korumak için bize karşı durup kavga etmekten birini teklif etmek zorunda iken ters davranıp gururlanıyordu. İngiliz mallarını ele geçirmekten vaz geçiyordu. Oldenburg vilâyeti bizim tarafımızdan ele geçirilince şikâyete kalkıştı. Ben de gururla gerekli cevabı verdim. Yakında savaşa girişeceğimiz anlaşılmıştı. Avrupa'daki toprakların hükümdarlarıyle sulh anlaşmamız vardı. Bu çatışmaya Avrupa devletlerinin katılmayacağını biliyordum. Yakında çıkacak savaşın iyi sonuç vermesi beklenirken, bana olan eski düşmanlıklarını sürdürüp kendi devletlerinin menfaatlerini feda ediyorlardı. Vaktiyle kendilerinin de çökmesi ile sonuçlanacak değişikliklerin doğmasına cesaret ettiler. Rusya geniş topraklara sahipti. İngilizlerle ticaretini yasaklama usulünü kabul etmez ve yanaşmazdı. Bunu biliyordum. Bu devleti bundan yüz yıl önceki durumuna getirip Avrupa'dan çıkarmak Avrupa dışında tutmak istiyordum. Kazakların baskı ve baskınlarından dünyayı kurtarmak gerekti. Buna da ancak benim gücümün yeteceği anlaşılıyordu. Bu isteğin yerine gelmesi için Leh memleketi topraklarını sağlam bir esas üzerine kurmak ve hudutlarını kılıçla Ruslara kabul ettirmek için Rusları yenilgiye uğratmalı idi. Bu durumda Rusya hudutlarını korumak için sınır boylarında 300.000 askeri ile Avrupa devletlerinden ayrı ve onların dışında kalıyordu. İngiltere ile ittifak yaptı. Rus toprakları bize yabancı ve tarafsız kalır diye düşünürken ve doğrusu da bu iken, ancak Ruslar tersine davranıyorlardı. Bundan böyle Avrupa devletleri bu davranışlarından pişman olacakları bir gerçektir. Her ne hal ise Saksonya'ya gidilip savaşa başlandı. Avusturya, Lehistan toprakları için tasarladığı planı değiştirmeye, karıştırmaya girişti. Lehistan da el koyduğu toprakları geri vermekten kaçındı. Avusturya'nın hatırı için Lehistan'ı ele geçirmesine göz yumdum. Avrupa'nın korunması için Lehistan'ın bağımsızlığını ileri sürmeye hakkım kalmamıştı. Bu meselede hata ettim. Bu tutumumdan utandığım için de Lehistan'ın hükümet idare merkezi olan Varşova'ya tekrar gidemedim. Lehistan'ı kurtarmak işini ertelemiştim. Cesaretimi çok defa denemiştim. İki yahut daha fazla savaşlarda ortaya çıkacak meseleler yalnız bir karşılıkla son bulur diye umut bağladığım askerlerimi güvenle ve ihtiyatla savaşa sürmek gerekirken, hemen Niyemen nehrini geçtim, Lehistan topraklarına boydan boya yayılarak karşıma çıkan Rusları ezip darma dağın ettim. Durmadan Moskova'ya girdim. İşte mutluluğumun ve yüceliğimin sonu bu oldu. Keşke ömrümün sonu orada olsaydı. Rusya'nın eski hükümet merkezini ele geçirmiştim. Ruslar yenildik, diyecekler, ileri sürdüğüm sulh şartları kabul edilecek umudu içinde idim. Tam bu sırada İngiltere Osmanlı Dev-

leti ile Rusya arasında sulh anlaşmasını gerçekleştirdi. Osmanlı cephesinde görevli Rus askerinin bize karşı kullanılmasını sağlayacak bir durum yarattı. Fransız generallerinden Bernadot veliaht hastalanınca bütün devlet işlerini eline almış. Vaktiyle İsveç'te görevlendirilen bu general Fransa'ya hiyanet ederek Ruslarla ve İngilizlerle ittifak etti ve dostluk kurdu. Rusların sulha yanaşmasına engel oldu. İlkönce sulh anlaşmasının gecikmesine ve savsaklanmasına şaştım. Sonra da sulh için niyetli olmadıklarını anladım. Askerlerimin Rusya'dan geri dönmeleri emrini verdim. Rusya çok soğuk memleketti. Bu denli belâ ve musibetlere Fransızların karşı koymakta gösterdikleri dayanma gücü onları yüceltir. Böyle bir ortamda bile kahraman ve gayretli idiler. Bu zor durumlar karşısında ben telâşa kapıldım. Avrupa devletleri de bu duruma şaşırmışlardı. Ancak askerimin yarısı yok olduktan sonra kalan yarısı ile galip gelmek için üzerimize taarruza geçeceklerini bekliyordum.»

Napolyon kendisinin dilediği gibi Moskova'da iken ölseydi ününü ve yüceliğini kırıp dökmeden fâni dünyadan göç etmiş olurdu. Belki bu savaşı açmadan öleydi bunca insanın kanına girmeden âhirete gitmiş olurdu. Oysa bir süredir felekten gördüğü yardıma aldanıp kendine güvendi, gururlandı. Sonunda yüceliğe erişmek ve ün salmak hırsı içinde göz göre göre kendisini böyle büyük sakıncalı ve karışık bir duruma düşürdü.

Bu sırada Fransızların İspanya'daki durumu da sarsılmış ve tersine dönmüştü. İspanya'da bulunan İngiliz kumandanı Lord Wellington bazı önemli yerleri ele geçirerek Fransızların iki yılda ulaştıkları savaş kazançlarını yok etmişti. Napolyon ise Rusya üzerine giderken, İspanya'dan pek az asker alıp götürmüştü. Ve İspanya'daki orduların başına İspanya kralı olan kardeşi Jozef'i başkumandan yapmıştı. O vakit Jozef'e de şöyle talimat vermişti: Kısacası Fransa ile irtibatı muhafaza edecek ve gerekirse İngilizlere karşı harekâta geçmek üzere Portekiz ve Endülüs ordularını birleştirecek surette hazır durumda olacaktı. Oysa Fransızların İspanya'daki orduları beşe bölünmüştü. Portekiz, Endülüs, Valans orduları ile kuzey ordusu ve merkez yani Madrit orduları vardı. Portekiz ordusu Mareşal Marmon komutasında 50.000 askerdi. Fransızlar Portekiz'den ayrılıp Tojo ve Duro nehri kıyılarına çekilmişlerdi. Portekiz topraklarını istilâdan vaz geçerek karşılarında bulunan 40.000 kişilik İngiliz ve 20.000 Portekiz askerine karşı savunmaya geçmişlerdi. Bu Fransız ordusundan kasaba ve şehirlerin muhafazasına görevli asker ayrılınca geriye kalan 37 bin asker savaş alanında bulunabiliyordu. Bu ise düşman kuvvetlerine bakılınca yetersizdi. Böylece Mareşal Marmon kendisine bir miktar asker yardımı yapılmasını istemişse de Napolyon dediğini yerine getirmemişti. Endülüs ordusu 58.000 askerle Mareşol Solt kumandasında idi. Kadiz kalesini kuşatmakla meşguldü. Diğer ordularla irtibatı yoktu. Va-

lans ordusu 58.000 askerdi. Mareşal Coşe kumandasında idi. Valans topraklarını muhafazaya çalışıyordu. Bu topraklar ise İspanya ile Fransa arasında irtibatı sağlayan çok geniş topraklardı. Bu yüzden diğer ordulara yardım edemezdi. Kuzey ordusu 46.000 askerle general Dorsen kumandasında Kastel vilâyetini muhafaza ediyordu. Şehir ve kalelerin görevli askeri ayrıldıktan sonra dağları ve ovaları kaplamış olan İspanyol çetelerine karşı ancak 25.000 askerle çıkabiliyordu.

Bu bakımdan bu cephede haberleşme çok zorlaşmıştı, hatta çoğu defa Paris'ten Madrit'e bir mektup ancak iki ayda varabiliyordu. Kral Jozef'in genel kumandan olduğu haberi Madrit'e gelince general Dorsen, Napolyon'un emirleriyle özel talimatını yerine getirdiğinden söz ederek Jozef'in emirlerini tanımayacağını bildirmişti. Diğer kumandanlar da bu yolda davranınca kral Jozef'in başkumandanlığı sözde kaldı. Onun emirleri yalnız emri altındaki Madrit ordusunda geçerli idi. Bu ordu ise 14.000 askerdi.

Fransız orduları böyle parçalanmış ve dağınıktı. Para sıkıntıları aşırı dereceye gelmişti.

İngilizler mayıs 1812'de taarruz harekâtına geçtiler. Haziranda Salamanka şehri eteklerine geldiler. 10 gün içinde Salamanka'yı ele geçirdiler. Marmon onların çekilme yolu üzerine harekâta geçince Wellington Salamanka'ya çekildi. Temmuz ayında iki ordu çatıştı. Sert bir muharebe oldu. Marmon yaralandı. Fransızlar yenildi, bozguna uğrayıp çekilmek zorunda kaldılar.

Bunun üzerine Lord Wellington ileri harekâta geçince 15 ağustosta kral Jozef Madrit'i boşaltarak Valans vilâyetine çekildi. 27 ağustosta Wellington Madrit'i ele geçirdi. Eylül başında da Mareşal Solt, Endülüs'ü boşaltıp Jozef'in yanına geldi. Ne yapılacağını görüşmek üzere bir harp divanı kuruldu. Erkân-ı harbiye reisi General Jordan'ın uyguladığı plana göre Merkez ordusu ile Endülüs ordusunun iki grup halinde Tajo nehrine doğru sevki mümkün olursa Portekiz ordusu ile birleşmesi sağlanacaktı. Buna karar verilince iki ordu 18 ekimde yürüyüşe geçti. 28 ekimde Tajo nehrine vardı. Nihayet Portekiz ordusu ile birleşerek büyük bir Fransız ordusu ortaya çıktı. Bu sırada Lord Wellington Madrit'te duramadı, geri çekildi. Kral Jozef yine Madrit'e girdi, merkez ordusu hükümet merkezi muhafazasında ve Portekiz ordusu Kastel'de kaldı. Endülüs ordusu da aralık ayı ortasında Tajo kıyılarında kışlalarına geçti. Tam bu sırada Napolyon ordusunun Rusya'da uğradığı felâketler Napolyon düşmanlarının ortaya çıkmasına, ileri geri konuşmalarına yol açtı. Napolyon kıyafet değiştirerek birkaç ileri gelen kumandanı ile birlikte ordusunu terkederek gizlice Avrupa'yı yarıp geçerek 18 aralıkta Paris'e geldi. Ordusunun uğradığı felâketi unuttturmak ve bunun etkilerini silmek için halkın düşüncesini başka konulara çekip çevirmek üzere general Male'-

nin Paris'te çıkardığı karışıklığı bahane ederek vükelâsını azarlamış, işi büyülterek şehremini mösyö Froşo'yu muhakeme edilmek üzere tutuklamıştı. Halkı böyle oyalarken askeri kuvvet toplayıp düzenlemeye uğraşıyordu. Daha önce ileriki yılın askerini çektirmişti. Bu defa Paris'e gelince eğitim görmüş 140 bin asker bulmuştu. Bir yıldır eğitim gören yüz tabur Fransız askeri buna eklenince 240 bin askerden kurulu bir ordu sevk edilebilecekti.

Napolyon'un hesabına göre felâkete uğrayan koca ordusunun dökün-tülerinden 150 bin Fransız ve 50 bin de müttefik askeri toplanabileceğine bakılırsa 440 bin kişilik büyük bir ordu ile Rusya üzerine yürüyebileceğine inanıyordu. Oysa yukarıda anlatıldığı gibi büyük ordusu toptan yok edilmiş ve dağılmıştı. Kumandan ve subayları birkaç bin dökün-tü askerle Könisberg'e sığınmışlardı. Könisberg halkı da onları sıkıştırıyordu. Bu sırada büyük bir olay Fransızların durumunu daha da ağırlaştırmıştı. Makdonalt Riga bölgesinde talimat gereği vakit geçirdikten sonra her taraftan Rusların taarruzunu görünce Tilsit üzerine hareket etmişti, onun grubuna katılan Prusya kumandanı Gravert ise türlü bahanelerle arkadan ağır ağır yürüyordu. Gravert'in emrindeki Prusyalı subayların, Fransızların can düşmanı olan general York'un Prusya ordusunda büyük ölçüde nüfuzu vardı. Brezina olayından sonra Ruslar ileri harekâta geçmişti. Vitçenstin ordusu Makdonalt'ın yolunu kesmek üzere Könisberg üzerine yönelmişti. Çeyçakof ordusu Vilna'da istirahata çekilmişti. Oysa Ruslar bile fazla şiddetli soğuktan çok zayiata uğramış, 300.000 askeri 100 bine inmişti. Ama bu 100 bin asker her bakımdan iyi eğitilmiş ve teçhiz edilmiş olduktan başka kazanılan zaferle cesaretleri en yüksek seviyede idi.

İmparator Aleksandr ordusunun zaferini duyduğu gibi derhal Vilna'ya gelmişti. Kotozof ve başka generallerine büyük mükâfatlar vermekle beraber gerek Prusya ve gerek Avusturya'nın zorla Fransa ile ittifak ettiklerini bilerek hiç olmazsa Prusya'yı kendi ittifakı içine almak planına teşebbüs etti. Bu sırada Rusya topraklarından bir yer almak niyetinde olmadığını amacının Almanları Napolyon'un zulüm ve baskı pençesinden kurtarmak olduğunu Rusya isterse Lehistan'daki topraklarının geri verileceğini ayrı bir Lehistan kurulacağını Avrupa'ya ve özellikle Almanya'nın her tarafına ilân ettirdi. Tam bu sırada Vitçenstin ordusu da Prusyalıları kazanmak için adım adım Makdonalt ordusu ardından yürüyordu, general York ile haberleşmeye girişmişti. Nihayet Prusyalılar Rus ordusuna katılıverdi.

Biz şimdi iç olaylarımıza gelelim, Avrupa'nın böyle kanlı savaş içinde bulunduğu sırada Osmanlı Devleti tarafsız kalmıştı. Bu fırsattan yararlanarak iç işlerini düzene koymak gerekiyordu.

İÇ OLAYLAR

Şânî zade tarihinde yazılı olduğu üzere Şeyhülislâm Ömer Hulusî efendi çok yaşlanmıştı. Zaten sert yaradılışlı idi. Yaşı ilerledikçe sertliği artıyordu. Artık evinde oturması için razı edildi. Süleyman Faik efendinin bildirdiğine bakılırsa yalnız yaşlılık hırsı ile istifa etmişti. 1227 Hicrî yılı cumadelahıra başında işine son verilerek yerine Dürri zade Abdullah efendi ikinci defa Şeyhülislâm oldu.

İstanbul kadısı Hamamî zade Raşit efendi öteden beri bulunduğu mansaplarda kimse ile geçinemez, kavga ederdi. Cezalandırılmak üzere cumadelahıra başlarında Gelibolu'ya sürgün edildi. Eski vakayi kâtibi Köse İbrahim efendi hakkında da yeni Şeyhülislâmın kızgınlığı vardı. O da cumadelahıra başında Magosa'ya kovulup uzaklaştırıldı.

Anadolu payelilerden Ankara'da oturması emredilen Hoca Münib efendi ile eski Şeyhülislâm Ömer Hulusî efendi arasında senlik benlik ve çekememezlik vardı. Daha önce Ankara'da çıkan karışıklıktan herkesle beraber Münib efendiye de «suçludur» denildi. Sürgün yeri olarak Ayıntab'a yeri değiştirilmişti. Ayıntab'a giderken yolda Cebbarzadeye rastladı. Bu sırada Ömer Hulûsi efendi de Şeyhülislâmlık görevinden uzaklaştırılınca Münib efendinin Ayıntab'a gönderilmesinden vaz geçildi. Arpalığı ürünleri ile geçinerek Aydın Güzelhisarı'nda tekaütlüğünü geçirmesine izin verildi.

14 cumadelahıra çarşamba günü yaşı henüz 19 olan şehzade Bayezit ve 4 Recep günü şehzade Murad öldü. Babaları Sultan Mahmut Han adlî hazretlerinin gönlünü yaralayıp gittiler.

Tepedelenli Ali Paşa Arnavutluk'ta gün geçtikçe kuvvetini artırıyordu. Toskalık bölgesini avucu içine aldıktan sonra, Kegalık tarafına da taarruza başladı. Bu sırada Debreli Yusuf bey üzerine harekete geçtiği için Yusuf bey savunmaya geçerek Kegalık topraklarında bulunan Mirmiran ve başkaca hanedan ve mütegallibe ile ittifak etmişti. Bu duruma bakınca Kegalar ile Toskalar arasında bir muharebe kapısı açılmak üzere idi. Bu durum haber alınınca Recep ayı başında Serdar-ı ekrem tarafından Ali Paşa'ya suçlayıcı gözdağı veren bir sadaret emri gönderilmiştir.

Tepedelenli Ali Paşazade vezir Veli Paşa ordudan izin verilerek geri geldi ve mansabı olan Mora'ya yola çıktı. Daha yolda iken Moralılardan ve çoğu Rumlardan birçok halk İstanbul'a geldi. Padişaha arz-ı hal takdim ederek Veli Paşa'dan şikâyet ettiler: «Yine Mora'ya gelirse çoğu halk dağılıp yedi adalara kaçacaklar, bundan şüphe etmeyin» dediler. Bunun üzerine Rebiülevvelde Veli Paşa'ya emir verildi. Yenişehir'de durup beklemesi, sonra gelecek emri alıncaya kadar kalması bildirildi. Durum orduya bildirilmişti. Şânî zade tarihine göre bazı belirtilere bakılarak Mo-

ralıların kafalarında bir devlete karşı gelme ve karışıklık çıkarmak sevdası olup böylece Arnavutların Mora'da yerleşmelerini istemedikleri anlaşılıyordu. Ruslar Sırp halkının akıllarına girip düşüncelerini karıştırarak isyanla ayaklandırdığı gibi Mora'da da bir isyan ve karışıklık çıkarmaya uğraşmaktan geri durmuyordu. Bu akıllı kişilerin bildiği açık şeyken Moralı Bekir Bey ve devlet ileri gelenlerinden bazı kimseler Mora'daki emlâk, akar ve başkaca ticaret ve menfaatlerini korumak için ileride kendilerine ve halka dokunacak zararları göremeden şikâyet eden Rum ve başkalarını tuttular. Dediklerini yerine getirmeye çalıştılar. Devlet ileri gelenlerinden Moralı Yusuf Agâh efendi bu durumun tahkikatını yapsın diye Mora'ya gönderildi. Şaban ayı ortasında Veli Paşa'ya Tırhala sancağı ve İçelli Ahmet Paşa'ya da Mora eyaleti tevcih edilerek bu kavga kapandı.

Sadr-ı âzam Laz Ahmet Paşa pek gözlü, işin nereye varacağını düşünmez bir zattı. «Savaşta işe yarar» diye sadaret makamına getirilmişti. Halbuki gözünü kırpmadan Yergöğü yakasına geçince bazı mühendisler kendisine taktik bazı tedbir ve düşünceler ileri sürdükçe «Ben böyle şeyleri senden mi öğreneceğim?» diye etrafını azarlar, taktik kurallara uymazdı. Nihayet ordu büyük kısmını karşı tarafta bırakıp kendisi güç hal ile Tuna'yı geçerek Rusçuk'a gelmeye mecbur olmuştu. Karşı yakada Cebbarzade ile birçok kumandan ve asker Eflâk yakasında kalmıştı. Bu defa Rusya ile sulh anlaşması yapılması üzerine artık sadarette kalmasında fayda görülmeyeceği biliniyordu. Bu görevinden alındı. Yerine işleri maharetle yürütecek iyi bir yönetici tayini uygun görülmüştü. Oysa Rusya sulh anlaşmasından sonra Osmanlı Devleti için en önemli mesele Sırbistan meselesi idi. Şaban ayı sonunda Laz Ahmet Paşa görevinden alındı. Yerine Sofya cephesi seraskeri olan ve Sırp isyanını bastırıp onları yola getirmek görevi bulunan Hurşit Paşa Sadrazam oldu.

Şânizadeye göre padişaha yakın kimselerin dediği yapılarak, 9 Ramazan günü sadaret kaymakamı Şakir Ahmet Paşa görevinden alındı. Yerine Hacegân-ı divân-ı hümayun ileri gelenlerinden Mehmet Rüştü efendi vezirlik rütbesiyle Sadr-ı âli kaymakamı oldu ve Şakir Ahmet Paşa'dan sarf ve tahvil olunan Anadolu eyaleti kendisine verildi. Denildi ki: Şakir Paşa işleri güzel yürüterek Sultan Mahmut'un iyi görüşünü kazanmış ve makamında bağımsız kalmıştı. Bu ise padişah yakınlarının işine elvermiyordu. Bu sebeple kendilerinin çekip çevirecekleri ve istedikleri yolda kullanabilecekleri birinin kaymakamlığa getirilmesini istiyorlardı. Her ne demişlerse demişler Şakir Paşa'yı görevinden uzaklaştırarak yerine Rüştü efendiyi tayin ettirmişlerdi.

Rüştü Paşa'nın oğlu, zamanımız vezirlerinden olan ve yakında vefat eden merhum Muammer Paşa kendisinden edinilen bilgiye göre Rüştü Paşa Erzurum asıllı olup Seyid Ali adlı zatın oğlu idi. Gençlik çağında

kültür ve bilgi edinerek kitabete çalıştı. 18 yaşına varınca babasından izin alarak seyahate çıktı. Halep'e geldiği zaman Halep valisi tarafından bazı hizmetlerde kullanıldı. Sonra bir süre mektupçuluk ile bazı büyük vezirlerin maiyetlerinde bulundu. Sonra Anapa Valisi Ferah Ali Paşanın divan kâtipliğinde bulundu. Ferah Ali Paşa'nın inhasıyle kendisine hocalık rütbesi verildi.

Anapa'dan İstanbul'a dönüşünde Kaptan-ı derya Hüseyin Paşa'ya Divan kâtibi oldu. Hüseyin Paşa vefat edince İstanbul'da bazı hizmetlerde kullanıldı. Sonra Mısır'ı Fransızlardan kurtaracak ordunun nüzul eminliğinde bulundu. Büyük vezirlerin kapu kethüdalıklarında ve bir aralık Selânik mubayaacılığında yeniçeri efendiliğinde, Baş muhasebe ve Nişancılık gibi Divan mansuplarında bulundu ve 1224 yılında Sofya Nazırı idi. 1227 yılı Ramazan ayında görevinden uzaklaştırılıp evinde otururken vezirlik rütbesiyle sadaret kaymakamlığına tayin edilmiştir. Güvenilir kimselerin dediğine göre Rüştü efendi o vakit Üsküdar arkasında Nuh kuyusu adlı yerde hâlâ Köprülü konak diye anılan konakta otururdu. Uzun süre kendisine iş verilmediği için parasızlıktan büyük sıkıntı çekiyordu. Şeker bayramında geleneğe göre bayramlaşma için bazı zevata giderken giyecek bir kat yabanlık elbisesi bile yoktu. Eski çakşırlarının içini dışına çevirmek üzere terziye gönderdiği bir zamanda sabahın erken saatinde mabeyn-i hümayundan bir ağa gelip Silâhtar ağa tarafından davetli olduğunu haber vermişti. Acele çakşırı terziden getirtmişti ama kendisi bu davete bir mana veremiyordu. Ağa ile beraber evinden çıktı, şaşırmış düşünüyordu. Öylece iskeleye indiler, üç çifte mabeyn-i hümayun kayığını kendisini bekler görünce merak ederek ağa ile birlikte kayığa binip mabeyn-i hümayuna varır. Doğru silâhtar ağanın merasim odasına götürülünce «Acaba ne olacak?» diye düşünüp dururken Silâhdar ağa odaya girip Rüştü efendiye üst başa geçirmek gibi vezirlere özel ağırlamada bulunmuştu. Rüştü efendi işin aslını bilmediği ve habersiz olduğu için kaymakamlık ise hatır ve hayalinden geçmeyerek bir sadaret makamı olduğu için birdenbire kendisine yapılan bu muameleye karşı ne yapacağını şaşırmıştı. Sonra Silâhtar ağa eliyle ve yardımı ile padişahın huzuruna girdi. Kendisine vezirlik ile büyük sadaret kaymakamlığı tevcih edilmişti. Rüştü efendide vezir olacak yeteneklerden bir varlık yokken Şakir Paşa'nın elde ettiği bütün yetkiler kendisine verildi. Hemen Bab-ı âliye varıp Şakir Paşa'nın emrinde büyük sayıda maiyetle kendini duyuracak gösterişle devlet işlerini düzene koymaya başladı. Rusya ile sulh anlaşması kararlaştırıldı. Karadenizce bir kuşku kalmadığı için kaptan-ı derya Hüsrev Paşa'ya geri dönmek üzere emir verildi ve Ramazanın 13 ncü günü donanma tersaneye geldi.

Manisa'da oturan eski Sadrazam İzzet Mehmet Paşa Ramazan ortasında vefat etti. Çok parası çıkmıştı. O vaktin geçerli geleneğince devlet

elkoydu. Epeyce hazineye para girdi. İzzet Mehmet Paşa Zülüflü Baltacılar ocağında Silâhtar ağa kahvecibaşılığından yetişen İbrahim Ağa zade Ali Ağanın oğludur. Safranbolu'da 1156 yılı ortasında dünyaya geldi ve Sarı Mustafa Paşa kethüdası denilerek anılan Kaptan-ı Derya beyli Hacı Mustafa Paşanın akrabası olduğu için 1173 senesi sonunda İstanbul'a gelip Kitabet ve yazı yazma eğitimi ile uğraştı. III. Mustafa Han zamanında kaldırılan Baltacı ocağı Sultan Abdülhamid Han zamanında yeniden ortaya çıkarıldı ve kuruldu. O da buraya çırak oldu. Sonra ağa yazıcısı oldu. 1193 yılında Darphane Emini, 1199'da Şehremini, 1200'de tersane emini olmuştu. Bunun ardından vezirlik rütbesiyle Hanya mansabı verildi. 1201 yılında Diyarbekir eyaleti, ardından İçel sancağı ve sonra da Bender kalesi muhafızı oldu. Birkaç ay geçince Cidde mansabı ve sonra da Boğaz hisarı muhafızlığı 1205'te Mısır eyaleti, 1207'de Anadolu eyaleti kendisine verildi. Ardından Sadaret makamına getirildi. 1213 yılında bu görevinden uzaklaştırılarak «orada otursun» diye Sakız adasına gönderilmişti, sonra mukataası olan Manisa'ya gönderilmişti, bu defa orada vefat etti. Rahmetullahu aleyhi, 2. Şevval günü Mısır'da Ezher camii şeyhi ve birçok eser yazmış olan Şeyh Şerkavi vefat edip gitmiştir. Rahmetullahu aleyhi rahmeten vasiafen.

3. Şevval günü orduda geleneğe göre tayinler yapıldı. Görevlilerin çoğu yerlerinde kaldı. Yine 9 gün vezirlik tevcihleri yapıldı.

Rumeli eyaleti eskiden Şehir köyü muhafızı Ali Paşaya ve Silistre eyaleti Tırnavı muhafazasında bulunan eski kaptan Ali Paşa'ya Yergöğü muhafazası şartiyle Elbasan sancağı, Vidin, Niğbolu ve Niğde sancakları da katılarak Silistre valisi Alaeddin Paşa'ya, Selânik ve Kavala sancakları Serezli İsmail beye, Bolu sancağı da Bursa'da oturan Abbas Paşa'ya tevcih edildi. 5 Şevval cumartesi günü padişah huzurunda yapılan tevcihlerde de Muhip efendi Defter Emini oldu.

Bükreş'te sulh anlaşması imza edilir edilmez Osmanlı Devleti hemen iç işlerini düzene koymaya başlamış, mütegallibeyi ortadan kaldırıp yakalamayı ilk iş olarak öngörmüştür.

Bu arada Bilecik voyvodası Ali Ağa mütegallibe grubundan idi. Kendi bölgesi kazası âyânlarını kendisi işinden uzaklaştırır, kendisi yenisini tayin ederdi. O bölgede nüfuzu gittikçe genişliyordu. Devlet emirlerinin en küçüğünü bile dinlemez olmuştu. Kaç yıldır Rus savaşı uzamış, her yılda fermanla savaş görevi verilmişti. Ne kalkıp orduya gitmiş, ne de asker göndermişti. Bu gibi devlete baş kaldıranların yakalanıp vücutlarını ortadan kaldırmak tasarlandığı halde Rus savaşı yüzünden ertelenmişti. Bükreş'te sulh anlaşması yapıldığı gibi hemen bu şakinin öldürülmesi için Kocaeli sancağı mutasarrıfı Vezir Hacı Aziz Paşa'ya ferman gönderildi. O da üzerine yürüyünce Kalyoncu askerini toplayıp karşı koydu. Yapılan çatışmada Kalyoncu bozulmuş ve kaçmıştı. Kaçarken bazı

görevlilerle karşılaşınca karşı gelmeğe kalkıştı ise de tutulup öldürüldü. Kesik başı şaban ayı ortasında İstanbul'a gönderilmişti. Aziz Paşa yine Pazar köyü âyânı Esat bey üzerine görevlendirildi. Onunla da çatıştı. Esat bey de bozulup kaçınca baskı ile ele geçirdiği yerleri geri alındı.

Dimetoka'da vezirliği kaldırılmış olarak oturan Çelebi Hamit Paşa aslında zulümle ün salmıştı. Daha önce sürücü nasbolunduğu sırada halkın nesi var, nesi yoksa mal ve eşyasını sürüp götürmüştü. Padişah bu işin tahkikatını yaptırıp öğrenmişti. Bunun üzerine adı vezirler defterinden silinmiş, sonra da şevval ortasında nokta denilebilecek vücudu devlet işleri arasından kazınmıştı. Kesik başı İstanbul'a getirilip ibret yerine konulup herkesin gözü önüne serildi.

İşte bu Hamit Paşa'nın eniştesi olup vezirliği kaldırılıp «Halep'te otursun» diye verilen Ebu Marak Mehmet Paşa'nın Halep'te çekemediği düşmanlık yüzünden ortalığı karıştırmaya çalıştığı Halep Valisi Çelebi Ragıp Paşa tarafından İstanbul'a bildirilmişti. O da fermanla 1207 yılı sonunda öldürüldü. Bu sırada eski Şeyhülislâm Samanî zade Ömer Hulusi efendi öldü.

Merhum 1158 yılında İstanbul kadısı ve 1163'te ölen Samanizade Hasan efendi adlı bilim adamının oğludur. 1140 yılında doğdu. Gençliğinde kültür ve ilim üzerinde eğitimle yükselerek 1162 yılında Şeyhülislâm İsmail efendi zade Mehmet Esat efendiden ruus aldı. Sonra bu yolda yükselerek medreseden medreseye geçti ve ilerledi. Her birinde kendisi bu yolda sözü geçenlere karşı gelmekten çekinerek 1191 yılında İzmir kadısı oldu.

Üstün derecede doğru ve namuslu idi. İzmir'de bir yıl doğruluk ve adaletle kanunları işletti. İstanbul'a geri geldiği zaman kütüphanelerde okumakla meşgulken 1198 yılında Mısır mollası oldu. Orada da bir yıl doğrulukla kanunları yerine getirdi. O sırada Kahire'de göze batan Cebabire'ye mağlup olmadı. (Elulema-i umena-ullah-i alâ halikı) hadis-i şerifi gereği doğrulukla çalıştı. Böylece yeterliliğini ve ününü yüceltti. Dönüşünden sonra 1200 yılında Mekke-i mükerreme kadısı oldu. Bir yıl sonra da Anadolu kazaskeri oldu. 1211 yılında Rumeli payesi aldı. 1212'de işin başında Rumeli kazaskeri oldu. Bir yılı geçen görev süresini adalet içinde tamamladı. Ayrıldıktan sonra kitapları okumaya başladı. Fıkıh ile meşgulken 1215 yılında Şeyhülislâm oldu. 3 yıl süre kanunları dikkatle işletmiş, ilim adamlarına yapacağı tevcihlerde ehliyete önem vermiştir. Sonra görevinden uzaklaştırılarak Beylerbeyinde satın aldığı yalıdaki köşesine çekilmişti. 1222 yılında bir günlük azil ve nasbından dolayı dargın ve kırgın iken 1225 yılında yine Şeyhülislâm oldu. 1227'de görevinden uzaklaştırıldı. Onun, bunun adamı olup onların gölgesinde rütbe ve mansap arayan ehliyetsiz kişiler onun şaşmaz adaletinden kurtulup sevindiler. Az vakit geçince yani şevval ortasında Ömer Hulusi efendi birkaç gün

hasta yattıktan sonra hayata gözlerini yumdu. Rahmetullahu aleyhi rahmeten vâsiaten. Yaşı 87'ye yakındı. Otlukçu yokuşu başında birçok odalı, içinde bir de cami olan Kalenderhane boşluğunda yatar.

Divân-ı hümayun tercümanı Dimitraşko bey devlet büyükleri önünde «Rus casusu» diye suçlanıyordu. Hatta Selimiye olayları sırasında devlet büyüklerinin kapılarında dolaşarak, buna karşı gelenlerin düşüncelerini değiştirerek yeniden düzene konulan Nizam-ı cedit askerinin kuruluşlarını ortadan kaldırmaya çalışması da Ruslara hizmet etmesine bağlanmıştı.

Bu defa Bükreş'te yapılan görüşme toplantılarında görüşme tercümanı idi. Görülen tutum ve davranışı ile casus olduğu anlaşılmıştı. Bunun üzerine vücudunu ortadan kaldırma tasarlandı. Uygun zaman gözetiliyordu. Bu defa sulh anlaşması sona erince Eflâk, Buğdan beylerinin nasbı günü Dimitraşko'nun ortadan kaldırılması ve ölümü günü olacaktı. Gereğinin yapılması ve yerine getirilmesi için sadrazama padişah fermanı geldi. Dimitraşko da sadrazam otağına çağırıldı. Gelir gelmez kavaslar kılıç üşürüp öldürdüler. Bu haber 21 zilkade günü İstanbul'a gelince Bab-ı âlide tercüman vekili bulunan kardeşi de idam edildi.

Zilhicce başında rayici beş kuruş olan Cihadiye adlı bir para basılıp kesilmeğe başladı ve fındığın dörtte biri denilen altın daha önce yüz paraya giderken taşralarda üçer kuruşa geçer olmuştu. Bu defa yüz on paraya alınıp verilmesi emrolundu.

Bu nisbet üzere yaldız altını on kuruşa ve fındık altınının rayici dokuz kuruşa çıktı. Ancak yabancı para ile alış verişi yasaklandı. Her kimin elinde yabancı para bulunursa 90 güne kadar darphaneye götürülüp devletin verdiği fiyat karşılığı sikke-i sultani ile değiştirmeleri için her tarafa emirler yayınlandı. Bu süre geçtikten sonra kimsenin elinde yabancı para bulunmaması için sıkı emirler verildi ve herkes uyarıldı. Bu tutumla taşralara fermanlar gönderildi. Yabancı metal paranın devletin koyduğu fiyatla değiştirilmesinde darphanece bir gelir sağlanıyorsa da Şânîzade der ki: «Çoğu bu gibi parayı yığdığı sermaye olarak sakladı. Parayı yığan bazı sarraf ve tüccar duyar duymaz gizleyip sakladılar.

Böyle birkaç Riyal ve Dinarı olup da zaruri ihtiyaçları için harcayacak halkı, dar gelirliyi, güç geçineni zarara sokmuştu. Devlet hazinesine belli hiç bir fayda sağlamadığı görüldü.

Zilhicce ortasında Kara Osman oğlu Ömer Ağanın ve sonunda da Hadımı zadenin ölüm haberleri geldi. İkisi de âyânların en zengini idi. O vaktin geleneği Ömer Ağanın geride bıraktığı para ve mal için Enderun-u hümayun'dan yetişmiş hocalardan Nazif efendi ve Hadım zade için de hocalardan Salih efendi görevle gönderildiler. Yalnız Ömer Ağanın 3000 keselikten fazla malı ve parası çıkmıştı.

17 zilhicce günü Sadrâzam telhis'i geldi. Ordunun geri dönüp Edirne'ye geldiği öğrenildi. Bunun üzerine devletin savaşta olduğunu belirten saray-ı hümayun orta kapısında Şeyhülislâm konağında, iki sadr da ve nakibül eşraf konaklarında ve başka devlet kapılarında dikili olan tuğlar kaldırıldı. Yerlerine muhafaza edilmek üzere kondu.

Bükreş anlaşması gereğince Sırpların Osmanlı Devletine baş vurup işlerini görmeleri gerekirken isyan etmeleri üzerine bastırılıp cezalandırılmaları lâzım geliyordu. İstanbul, zeamet sahipleri, gedikliler, birkaç orta yeniçeri ve cebecilerle birkaç orta topçular sevkolundu. Yer yer ve zaman zaman çabuklukla mühimmat gönderilmeye başlandı.

BAZI IRAK OLAYLARI

Daha önce de bildirildiği gibi Germanşah valisi bulunan Şehzade Mehmet Ali Mirza'nın etkisi ve teklifi ile Baban sancağı Halit Paşa'ya verildi. Abdurrahman Paşa da Kuy ve Harir sancaklarıyle yetinmişti. Üç ay sonra Abdurrahman Paşa Mehmet Ali Mirza'nın yakınlarından bazılarının tahriki ile büyük sayıda asker toplayarak birdenbire Baban sancağının idare merkezi olan Süleymaniye üzerine yürüdü. Halit Paşa da emrindeki az sayıda askerle karşı koyamayacağını anlayarak hemen Süleymaniye'den kaçtı. Mendelcin tarafına giderek durumu Bağdat Valisi Abdullah Paşa'ya bildirdi. Abdullah Paşa da hemen Kürdistan savaşı için ordusunu düzene koymaya başladı. Abdurrahman Paşa ise Abdullah Paşa'yı sayarak Süleymaniye'ye girmedi, ancak bir saat beride Serçınar adlı yere geldi, orada kalıp ordugâh kurdu. İtaat ettiğini arz yolunda Abdullah Paşa'ya müracaat etti. Kış günleri idi. Kürdistan'da kışın muharebe zordu. Bunu bilen Abdullah Paşa işi düzeltmek için Kuy ve Harir sancaklarına ek olarak Süleymaniye yani Baban sancağını da Abdurrahman Paşa'ya verdiği buyrultusunu gönderdi. Halit Paşa'yı Bağdat'a çağırıp kendisine Mendelcin mukataasını verdi. Ama Abdurrahman Paşa İranlıları tutuyordu, bu sebeple görevinde kalması devlete zararlı görülüyordu. Abdullah Paşa'da hiç saygı yoktu. Abdullah Paşa onun davranışlarına dayanamayıp nihayet onu görevinden azletti. Baban sancağını Halit Paşa'ya Kuy ve Harir sancaklarını da Süleyman Paşa'ya verdi. Onlara hil'atlar giydirdi ve büyük sayıda askerle cumadelûla başında Bağdat'tan çıkıp Kürdistan üzerine hareket etti.

Abdurrahman Paşa da gururla ve kahramança Süleymaniye'den hareketle karşı koymaya girişti. Kefri köyünde iki taraf karşılaştı. Abdurrahman Paşa Kölemenlerin top ve tüfek ateşlerine bakmayıp sert taarruzlar yapıyordu. Bağdat ordusundaki aşiret atlıları bozulmuştu. Kölemenlerin de çoğu dağılmıştı. Tam bu sırada Bağdat Defterdarı ve Kölemenlerin en ileri gelenlerinden Davut efendi pek çok kahramanlık gös-

tererek askeri dayanmaya teşvik ediyordu. Kürtler üzerine şiddetli ateş ettirince Abdurrahman Paşa'nın askeri bozuldu. İleri gelenlerin ve baş kaldıranların çoğu öldü. Abdurrahman Paşa 20 kadar atlı ile Germanşah'a doğru kaçtı. Mehmet Ali Mirza daha önce Halit Paşa'ya sahip çıkarken bu defa aksine Abdurrahman Paşa'yı tutuyordu. Abdullah Paşa özel bir mektup gönderdi. Abdullah Paşa'nın dediğini yerine getirmedi ve red cevabı verip adamını geri çevirdi. Kendisi de oradan geri döndü. Bağdat'a dahi varmadan ölen Süleyman Paşa'nın oğlu Sait bey güya Abdullah Paşa'yı karışlamak üzere söz çıkarıp hazırlığını yapmış, bu bahane ile Bağdat'tan çıkarak karışıklığı çıkaranların içine kaçtığı haberi alınmıştı.

Sait beyin kaçışı yalnız Abdullah Paşa'dan korkusundan idi. Abdullah Paşa bunu başka türlü yorumladı ve telâşa kapıldı. Çünkü Kölemenlerin çoğu rahmetli Süleyman Paşa'nın yetiştirmesi idi. Sait beyi korur ve tutarlardı. Bağdat içinde Sait beyin nüfuzu çoktu. Bağdat dışındaki aşiretleri çağırıp toplasa ve Bağdat üzerine yürüse geri atılması ve yenilmesi güç olurdu. Bunun üzerine Abdullah Paşa Recep ayı ortasında Bağdat'a girdi, ama Sait beyin dışarıda olmasından kuşkulanıyordu.

Fetih Ali Şah ise Osmanlı Devletinin birden Ruslarla sulh anlaşması yapmasından kırgındı ve kızıyordu. Abdurrahman Paşa olayını duyar duymaz büyük bir ordu sevkederek Bağdat bölgesini yağma ve talana girişti. Abdullah Paşa da savaşa hazırlanıp savunmaya niyetlendi. Fakat Sait beyin dışarda oluşu kendisini kuşkulandırıyor, düşündürüyordu. Böylece savaşmaktan vaz geçerek İranlılar ile uyuşmak yoluna gitti. Hemen Halit paşa ile Süleyman Paşa'yı görevlerinden uzaklaştırdı. Baban, Kuy ve Harir sancaklarını Abdurrahman Paşa'ya bir hil'atle beraber gönderip verdi.

Bu suretle İran askeri geri dönmüştü. Halit ve Süleyman Paşalar da Bağdat'a geldiler. Abdullah Paşa da hemen savaş hazırlıklarını tamamladı ve karışıklık çıkaran ordu üzerine yürüdü. Sonuç gelecek yılki olaylar arasında anlatılacaktır.

İki İslâm devletinin Rusya karşısında ittifak etmeleri gereği üzerinde haberleşme yapılırken İranlıların buna benzer harekâtı dostluk ve iyi ilişkilere aykırı idi. Baban beyleri bile birbirlerini çekemeyip kimi Bağdat'a, kimi İran'a düşerek iki tarafı birbirine düşürüyorlardı. Kendi köklü aile ve ocaklarının batmasına ve sönmesine sebep olacak başlangıcı hazırlıyorlardı.

ORTAYA ÇIKAN VE YAYILAN KOLERA

İşte bu 1227 yılı başlarında Mısır'dan gelip gidenler ilişkisiyle İzmir'e kolera hastalığı yayılmıştı. İzmir'den İstanbul'a bir ticaret gemisi gelir-

ken içinde koleradan birkaç kişi öldü. Bazıları hasta oldukları halde İstanbul'a gelen gemiden çıkanlar Galata, Beyoğlu, Kurtuluş'a dağıldılar ve onlardan kolera hastalığı yayılıp ortaya çıktı. Oradan da İstanbul'a geçti. Pek çok insan öldü. Fakat bazı kimseler de başkalarına gidip gelmeyerek ilişkileri kesip evlerine kapanarak kendilerini korumaya çalışıyorlardı. Şânizade olayları hikâye ettikten sonra der ki:

Tanışıp görüştüklerimizden az çok koleraya tutulmayan ve yas tutmayan kimse kalmamışken akıllıca, bilgili olarak korunan ve insan pisliği ile karışan sulara dikkat eden evimizdeki on beş nüfusu Allah korudu. Bu büyük çetin belâdan üzülmeden güvenle çıktık. Ancak kötü düşünen ve dost kadri bilmeyen ve beni suçlayan bazı bilgisiz ve ilişkiyi kesmek isteyen bazı büyüklerimizle ve yakınlarımız tarafından incindik ise de gördüm ki gün adamı böyledir. Çaresiz hepsinden uzaklaşıp köşeme çekildim. Böylece kırılan gönlümüzü yatıştırdık. Ama gerek hukukçular, gerek bilginlerden hiç bir kimse bu hastalığın üstün yayılması üzerinde ayrı bir görüşte değildir. Özellikle yüz yıl öncesine kadar bu ateşli ve yaygın hastalık daha önce yok edip halkını ortadan kaldırdığı yabancı frenk topraklarından başka Kırım ve Özi gibi toprakları alınıp verilirken korunma ve önleme tedbirleriyle bilinmezdi. Avrupa'da aşı yapıldığı için çiçeğin arkası bile alınmıştır. Tıp tarafından alınacak önleme tedbirlerini sayacak değiliz. Bundan kaçınıp korunmak gerektir. Yavuz Sultan Selim tarihnüvisi Hiştbehişt yazarı İdris-i Bitlisi 917 yılında çıkan kolera sırasında hacca gidip gelmiş, Şam ve Konya'da bilim ve hukuk adamlarıyle görüşerek bu kolera hakkında bir güzel risale yazmıştı. Ona bir bakılsa yeter. O zamana göre korunma usulleri uygulanmıyordu. Kolera ise İstanbul'da şiddetle hüküm sürüyordu. Bab-ı âli tarafından İstanbul kapılarına gizlice yazıcılar gönderilerek kale kapılarından dışarı taşınan ölüleri deftere geçerlerdi. İstanbul içinde bazı cami, mescit ve türbeler civarında görülen cenazeler Ramazan ortasında bazen 2000 kişiye varırdı. Galata, Üsküdar ve Boğaziçi ile beraber günde 3000 cenaze olurdu. Her gün bu kadar ölüm karşısında bazı safdillerce her ezandan sonra Sure-i Kaf okunması ileri sürüldü. Sure-i şerif okundu. Duyan büyük küçük herkes daha büyük korku içinde kaldı. Sonra yasaklandı.

Şeker bayramı nedeniyle herkes birbiriyle daha çok gider gelir olmuştu. Şevval ortalarına doğru gittikçe yalnız İstanbul içinde günde 3000 ölü kalktı. Kolera kötülük ve zina çoğalması ile olur denildi. Eşkıya yatağı olan bekâr odaları yıkılıp yok edildi. Bu düşük insanları dağıtmakla doğru bir iş yapılıyordu. Şevvalin 18'inci günü kaymakam Paşa, mimar ağa ocaklıdan bir miktar subay ve asker ve çok sayıda amele ile Bahçekapıya geldiler. Melek girmez sokağında ve kayıkhane üzerlerindeki odaların hepsini yıkmaya başladılar. Birkaç saat içinde bu iş biti-

rildi. Kaptan Paşa da Galata ve Kasımpaşa taraflarındaki Kalyoncu, Kalafatçı rezillerine yatak yeri olan han ve binaları yıktırdı. Kârgir odalar da kapanıp mühürlendi. Gerek İstanbul'da gerek Galata'da yıkılan ve boşaltılan odaların bazılarında henüz koleradan ölmüş bazı kimselerin ölülerini sokaklarda yıkarlardı. Odalarda koleraya tutulmuş ve henüz ölmüş birkaç kadın da görüldü.

Melekgirmez diye anılan bekâr odaları Bahçekapı dışında yeniçerilerin 31 ocağı bulunduğu yer ve birçok eşkıyanın barındığı fesat ve karışık bir yerdi. Bu bakımdan «Melekgirmez» diye ün salmıştı. Bu odaların yıkılmasına önce Mabeyn-i hümayunca epeyce önem verildiği halde kaymakam Rüştü Paşa bu işi kolayca kotarmıştı. Bu odaların yıkımından sonra yerlerine Hidayet camii yapılmıştı. Böylece Rüştü Paşa halk arasında hayır ile anılmıştır.

Kolera şiddetle hüküm sürüyordu. Nihayet ekim ayında kış bastırdı, bu hastalık yavaşladı. Ve azaldı. Surların içinden günde 500 cenaze çıkmaya başladı. 16 aralık pazartesi gecesi kar yağdı ve ertesi günü çok sert soğuk oldu. Böylece kolera azaldı. Aralık ayı sonunda bütün bütün hafifledi.

Şânizade iyi bir doktor ve bilgindi. Daha o vakit korunma tedbir ve usulü olarak aşı yapılmasını yazmış ve teklif etmişti. Bunda şer'an bir sakınca olmadığını da söylemişti. O zaman kendi düşüncesinde aydın kimseler vardı. Ama kara sofuların üstün gelmesi sonucu bu gibi bulaşıcı hastalıklardan kendisini koruyanlara o zaman sapık gözüyle bakılırdı. Halkın çoğu korunmayı «şer'a ters geliyor» diye kimi halk da: «Birisi bir şey der, kötü kişi olurum» diye korkudan korunma usullerine uymazlardı.

Bunun üzerine Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa 1227 yılında Mısır'da karantina usulünü koydu. Oysa daha İstanbul'da ne karantina usulü, ne aşı meselesi birçok yıl yerine getirilemedi.

Karantina usulünün yerine getirilmesinden ötürü Mehmet Ali Paşa'ya karşı gelenler olmuştu. Mehmet Ali Paşa'nın Arabistan'da kazandığı zaferler bunları etkisiz bıraktı.

MISIR VE ARABİSTAN OLAYLARI

Vehhabiler üzerine harekâta geçen Mısır ordusunun bozguna uğraması, kumandanların başbuğları olan Tosun Paşa'ya çocuk gözüyle bakarak emirlerini yerine getirmediklerinden olmuştu. 1227 yılı başında bozgun askerin çoğu Mısır'a geldi. Mehmet Ali Paşa onları hoş görmedi. Suçu birbirlerinin üzerine atarlardı. Süvariler bozguna sebep piyadeler derken piyadeler de tersini söylerdi. Mehmet Ali Paşa ise onların

bozguna uğramasında kendilerinin Tosun Paşa'ya karşı olduklarını öğrenmişti. Ama bundan dolayı çalışmasını aksatmadı. Durumun gereği gibi korunması için yeniden düzenlediği bir tümen askeri hemen hazinedarı Bonapart ile Muharrem ayında Süveyş yolu ile Tosun Paşa maiyetine göndermişti. Safer ayı ortasında da karadan Hicaz'a gitmek üzere düzenlediği tümene Silâhtar Salih Ağayı başbuğ tayin etmişti.

Bozgun asker kumandanlarının en büyükleri olan Salih Koç ile Haco bey ve Selman ağa da Kasir yolu ile cumadelahıra sonunda Mısır'a gelip evlerine gittiler. Recebin üçüncü günü Paşanın emriyle kaleye çıkıp kendisi ile görüştüler. Paşaya güvenleri olmadığı için Mısır'da ve Bulak'taki evlerinde askerleri evleri çevirmiş nöbet beklerdi. Kaleye çıkarken de kendilerini korumak için kalabalık gitmişlerdi. Paşa onların kötü davranışlarından kırgındı, böyle çekingen davrandıklarından bir kat daha kırıldı ve araları açıldı. 20 gün böylece sürüp gitti. Nihayet Paşa onların ve maiyetlerindeki askerin aylıklarını kesti. 28 Recepte 1100 keseye varan birikmiş aylıklarını verip kendilerine yol verdi. Onlar da Mısır'daki toprak ve eşyalarını satmağa başladılar. Fakat bundan ötürü canları çok sıkılmıştı. Vatan saydıkları Mısır'ı bırakıp gitmek kendilerine güç geldi. Çünkü çoğu Mısır'da gelir sahibi olmuş ve ölen Mısır ümerasının zengin hanımlarını almışlardı.

Halbuki kendi kendilerine gereksiz karşı tarafa geçtikleri için Mehmet Ali Paşa kızarak: «Kendilerine bir şey yapar» diye düşünerek Kasir yolu ile Mısır'a gelirken Kına mutasarrıfı Laz Ahmet ile görüştükleri sırada eğer Mısır'a vardıkları zaman Mehmet Ali Paşa kendilerine kötü davranacak olursa Laz Ahmet Ağa askeriyle Mısır'a gelerek muharebe edecekti. Böyle kavilleşmişlerdi.

Laz Ahmet Ağa ile Salih Koç zaten cesur ve işlerinde tedbirli, asker içinde hatırı sayılır kişilerdi. Daha önce Kabli bölgesini ele geçirmiş, o bölgeyi Kölemenlerden temizlemiş ve boşaltmış olan Laz Ahmet Ağa idi. Ayrıca Suyut bölgesini disiplin altına alan da Salih Koç idi. Bunlar Mehmet Ali Paşa'ya büyük kapı yoldaşı gözüyle bakıp onun oğullarının kumandası altına girmeyi küçüklük sayıyorlardı.

Mehmet Ali Paşa Salih Koç'u Tosun Paşa maiyetiyle Hicaz'a gönderdi. Yerine oğlu Defterdar İbrahim beyi görevlendirmişti. Salih Koç Tosun Paşa'nın emirlerine önem vermediği gibi Laz Ahmet Ağa da İbrahim Paşa'nın dediklerinin yapılmasına engel oluyordu.

Kısaca Mehmet Ali Paşa Mısır'da otokrasi hükümeti kurmak ve bağımsız olmak düşüncesinde idi. Bunca kan dökerek yüz yıllardır Mısır'da kökleşmiş olan Kölemenleri ortadan kaldırmıştı. Bu baş kaldıran kumandanlar da henüz kökü kazınan Mısır ümerasının yerini tutmak isterlerdi. Mehmet Ali ile savaşmak için ayaklandıkları zaman Mısır'da Ha-

san Paşa ve Abidin bey gibi Paşanın taraftarı olan kumandanların maiyetlerindeki Arnavutların kendileri ile birleşeceklerinden şüphe etmezdi. Gerçekten Arnavutlar soydaşlık gayreti güder ve başlarındaki kumandan nereye giderse ayrılmaz gider insanlardı. Laz Ahmet Ağa ile Salih Koç'un hesapları bu bakımdan yanlıştı. Mehmet Ali Paşa bu inceliği anlamıştı. Arnavutları ayartmak üzere birikmiş maaşlarının çoğunu Hasan Paşa ile Abidin beye teslim ederek onların defterlerine yazılmaları için teşvik etmişti. Aylıkları kesilen Arnavutların çoğu bir bir Hasan Paşa ile Abidin beyin defterine yazılmağa başladılar.

Salih Koç ile arkadaşlarının aylıkları kesilince derhal durumu Laz Ahmet Ağaya bildirdiler. Mehmet Ali Paşa ihtiyatlı davranarak emri altındaki adamları ile kalede kalmaya başlamıştı. Laz Ahmet Ağa durumu öğrenince Mehmet Ali Paşa ile bozuşmak için bahane olmak üzere: «Benim arkadaşlarımın aylıklarını kesip onları Mısır'dan çıkarmak istiyormuşsun. Öyle ise benim de aylığımı kes ve Mısır'dan çıkıp gitmek üzere bana da izin ver» diye Mehmet Ali Paşa'ya bir mektup yazıp kâtibi ile Mısır'a göndermişti.

Mehmet Ali Paşa bu mektubu aldığı gibi baş kaldıran bu kumandanların amaçlarının ne olduğunu anladı. Mektuba cevap vermeyi erteledi. Getiren kâtibi tutukladı, hemen Salih Koç ile arkadaşlarının Mısır'dan çıkıp gitmelerini çabuklaştırmak için ne dedilerse istekleri yerine getirildi. Hatta Salih Koç kendi evi yanında bir mescit yapması için ve çokça gelir sağlayan akarı olduğunu ileri sürerek biraz ayak sürümek istemişti. Mehmet Ali Paşa ne istedi ise birini geri çevirmeden verdi. Hiç birisine uyduracakları özür bırakmadı. Askerlerinin çoğu da Hasan Paşa ile Abidin beyin askeri içine katıldı. Böylece kuvvetleri zayıflamıştı.

Bunun üzerine şaban ayı ortasında Selman Ağa ile Haco bey işlerini bitirip gittiler. 19 şabanda Salih Koç Ağa emrinde kalan 200 kadar Arnavutla çıkıp gitti, geri kalan Arnavutlar Hasan Paşa ile Abidin bey emrine girdiler.

Bunun üzerine Mehmet Ali Paşa tam güven kazandı. 20 şaban cuma günü Hicaz üzerine yürüdü. Bab-ün-nasar'da ordu kurdu. 24 üncü günü askerlerini ordugâha çıkardı.

Baş kaldıran kumandanlar Mısır'dan çıkıp gidince derhal Laz Ahmet Ağaya cevap olarak yazdığı mektubu kâtibi ile gönderdi. Yazılan cevapta Ahmet Ağaya bana güven demekten başka şey yoktu. Salih Koç ile arkadaşlarının uzaklaştırılıp kovulmaları sebepleri bildiriliyor. Kendisinden böyle aykırı durum ve hareket görülmediği için ayrılıp gitmesi bize üzüntü verecektir. Kesin olarak gitmek istediği takdirde engel olunamayacağı, fakat bir kancaya binip Mısır'a gelirse yazı ile anlatılamayan özel durumlar üzerine konuşularak alınacak karara göre hareket edilmesi uy-

gun olacağı ileri sürüldü ve Ahmet Ağaya güven verecek şekilde yazı yazıldı. O da bu sözlere aldanıp asker içinde bilinen saygı değerine kimse bir şey diyemez diye güvenip pek az adamı ile çabucak Mısır'a geldi. Ramazanın 27'inci gecesi kaleye çıkıp Paşa ile görüştü. Görüşürlerken aralarında tartışma çıkınca Paşa hiddetlenmeye başladı. Kethüda bey ve İbrahim ağa aralarına girip Laz Ahmet Ağayı dışarı çıkardılar, güya: «Paşanın hiddeti geçsin de yine aranızı buluruz» yollu güzel sözlerle gönlünü alarak avutup aldattılar ve gece bir yolunu bulup öldürdüler.

Artık Mehmet Ali Paşa'ya Mısır topraklarında dirice söz söyler adam bile kalmadı. Mehmet Ali Paşa da düşüncesini Hicaz seferine yorardı.

24 Haziranda Arap Mısır askerinin güzel sözle ve gönülleri alınarak ve Mekke emiri Şerif Galip hazretlerinin aldığı tedbirle muharebesiz akabe-i suğra ile Hudeyde'yi ele geçirdikleri haberi Mısır'a gelmişti. 13 Şevvalde Delilbaşı Mustafa bey delil askeriyle Hicaz'a gitti. Tosun Paşa'nın Vehhabilere galip gelerek Medine'ye yaklaştığı haberi 15 Zilkade günü Mısır'a geldi. Mehmet Ali Paşa tarafından bu sevindirici haber hemen Bab-ı aliye yazıldı.

Sonra Medine-i Münevvere kalesinin ele geçirildiği haberi 10 Zilhicce günü Mısır'a gelince top şenliği edildi. 11 Zilhicce günü Medine-i Münevvere kalesinin anahtarı ile Vahhabi kumandanı olan Mazyar da Mısır'a gelince şehir şenliği yapıldı. Bunlar Mehmet Ali Paşa tarafından Miftah ağası Latif Ağa ile İstanbul'a gönderildi.

1228 YILI OLAYLARI

Hicaz seraskeri Tosun Paşa'nın Vehhabileri yenilgiye uğratması ile Medine'nin fethi haberi 1228 yılı başında İstanbul'a varınca bu feth-i celilin şükran borcu ödensin diye rütbeli birçok ilim adamına pâyeler verildi.

Evvelce ser etibba olan Hayrullah efendinin torunu olup bu sırada Mısır mollası bulunan Mustafa Behçet efendi eski devirde hekimbaşılıkla ilgisi olduğu için, geçimli, iyi huylu olması sebebiyle Enderun-u Hümayun ileri gelenlerine kendini sevdirmişti. Bu kez Medine'nin ele geçirilmesiyle birçok zevata payeler verilirken ona da Safer ayı ortasında Medine-i Münevvere mevleviyeti pâyesi verildi.

Yine bu sırada Müderrislerden İran asıllı Hoca Ali Bahar fendinin az bilinen Nadire-i Cebriye ve hesabiye, mebahis-i hendesiye ve Mesahiyeyi içine alan telif risalesi Şeyhülislâm tarafından padişaha takdim olunmakla medresesi Hamişeye yükseltildi. Ve mevleviyetine kadar kural gereği geçimini sağlamak üzere kendisine fazla gelirli bir arpalık ve

1000 kuruş da harçlık verildi. Ama arası çok geçmedi, aynı yıl içinde biçare Bahar efendi öldü. Bütün bütün geçim derdinden kurtuldu. Rahmetullahi aleyhi.

Daha önce Paşalıkla mevali mesleğinden çıkarılan, sonra da Edirne'ye sürgün edilmiş olan Halil Hamit Paşa zade Mehmet Nurullah Paşa'ya da bu sırada mirmiranlık ile Karasi sancağı verilerek gönlü alındı.

Daha önce Kars muhafızı Abdullah Paşa eceli gelip ölmüştü. Gelibolu'da vezirliği geri alınan Sert Mahmut Paşa'ya Muharrem ayı ortasında vezirliği üzerine verilerek Kars muhafızlığı verildi.

Bu sırada Halep'te ora halkının âdeti, yine karışıklık çıkınca Ragıp Paşa görevinden alındı. Yerine Cebbar zade Celâleddin Paşa Halep valisi tayin olundu.. Esir olarak Rusya'da bulunup da sulh anlaşmasından sonra geri dönen ve Baba Paşa diye anılan Pehlivan İbrahim Paşaya Muharrem ayı başlarında Sivas eyaleti verildi. Emrine birkaç sürat toplarıyle bir miktar topçu verildi ve Anadolunun sağında solunda başkaldıran eşkıyaların bastırılıp cezalandırılmasıyle görevlendirildi. O da bir süre Üsküdar yakasında oturup karargâhını ve adamlarını ve askerini düzene koyduktan sonra görev bölgesine yola koyuldu.

Mirmirandan ve Rumeli beylerbeyi pâyelilerden ün salmış, 1226 yılı olayları Ekim'inde cesaret ve atılganlığı geçen Kandıralı Mehmet Paşa da Çorum sancağı ile sevindirildi. Gelelim Arabistan olaylarına...

Mehmet Ali Paşa'nın Miftah ağası Latif Ağa Miftâh-ı şerif-i Medine ve Emir Mazyan ile Muharremin 26'sında İstanbul'a geldi. Ertesi cumartesi günü Miftah-ı şerifin karşılanması için büyük merasim yapıldı.

Şeyhülislâm efendi, kaymakam, Kaptan Paşalar sudur-u kiram, mevali-i uzzam, rical-i devlet ve ocaklı ve bütün alaya katılanlar Ebu Eyyüb-ü Ensari radiyallahü anh bâri türbesine gidip salât-ı selâm ile miftâh-ı şerifi karşıladılar. Orada merasim düzenlendi. Alayın arkasında miftâh-ı şerif Dar-üssaade ağasının ağuş-u tekriminde olduğu halde saray-ı hümayuna götürüldü ve halife hazretlerinin eline teslim edildi. Latif Ağa ile adamlarına hil'atlar çelenkler, sehimler ve kese kese altınlar verildi. Emir Mazyan'ın da boynu vuruldu. Sonra Latif ağaya mirmiranlık rütbesi verilerek Mısır'a geri gönderildi. Böyle şerefli bir alayda bulunanlar Kerem-i Ekrem-i iftihar oldular. Sert bir kış günü idi. Alaya katılanlar özellikle dünyanın fırını denilebilecek olan Afrika'dan gelmiş olanlar çok üşümüşlerdi. 23 aralıktı. Erbain günleri idi. O yıl çok sert bir kış olmuştu. Ocak ayı içinde çok kar yağdı. Sokaklar buz tuttu, yollardan geçilmez oldu. Hatta lağımcı amelesi görevlendirilerek caddelerde cığır açıldı. Cığırların etrafı kar ve buz yığınlarından kale duvarlarına dönmüştü.

Şânizadeye göre 17 Muharrem çarşamba günü soğuklar başlamış, aynı ayın 20'sinde kar yağmıştı. Çok kar ve çok soğuk epeyce hasar verdi. Bu durum gittikçe arttı, İstanbul sokakları buzlarla doldu. At ve araba ile gitmek olacak şey değildi. Halkın geçeceği umumi yollardan buzlar padişah fermanı ile lağımcı amelesi tayin ile kırılıp büyük buz kaleleri yolların sağını solunu kapladı. Bunlara dayanarak geçecek kadar ekmekçi, hamal beygirleri, rical ve ileri gelenlerin atları için yollar açıldı. Gelip gidenlere böylece yardım edildi. Birkaç gün böyle geçti, akar sular dondu. Soğuk o kadar arttı ki aktarılan ve ocak olan bazı odalarda da sular dondu. Haliç'te Cibali ve tersaneye Kâğıthane deresiyle Eyüp ve Hasköy yolları kapanmıştı. Kayıklar bağlı kalmış ve bu hal Safer ayı üçüncü cuma gecesine kadar sürmüş, o gece hava açılmış ve yavaş yavaş yumuşamaya başlamıştı. Biz konuya gelelim.

Tosun Paşa'ya Medine bölgesindeki Arap Şeyhleri itaat etmişlerdi. Mekke emiri Şerif Galip efendi de her yönden yardım ettiğinden Tosun Paşa Medine'den ileri harekâta geçti. Cidde ile Mekke-i Mükerreme'yi ele geçirdikten sonra Taif üzerine yürüdü. Vahhabiler tarafından Taif emiri yapılan Osman Muzayfi kaçtı. Taif de böylece 16 Muharrem günü ele geçti. Mekke-i Mükerreme'nin zaptı haberi Saferin 27'nci günü Mısır'a gelince beş gün top şenliği yapıldı. Taif'in fethi haberi gelince de üç gün Mısır'da top şenliği yapıldı. Bu sırada Mehmet Ali Paşa Hicaz'a gitmek üzere bir ordu kurdu. Askerine Osmanlı usulü kargı eğitimi yaptırmakla beraber, Avrupa'nın eğitim görmüş askeri gibi saf muharebesi kurallarını da öğretti. Mekke'nin ele geçirildiğine dair yazılan tebşirname 3 Rebiülevvel cumartesi günü İstanbul'a geldi. O gün sultan Abdulhamit adlı şehzade dünyaya geldi. İstanbul'da bir hafta top şenliği ferman edildi. Hemen o gün Şahrah-ı Haremeyn üzerindeki Bürke (Su olukları) lerin tamiri için bina emini tayin edildi.

Yine o gün Büyük Ayasofya civarında Cebeciler kışlasına temel atıldı.

Mekke'nin kurtarılıp işi bitince Kâbe'nin Miftâh-ı saadeti Tosun Paşa tarafından babası Mehmet Ali Paşa'ya gönderilmişti. O da bu anahtarı Hâdim-ül Haremeyn-iş şerifeyn olan Halife hazretlerine teslim etmek üzere diğer oğlu İsmail beyle İstanbul'a göndermişti. Miftah Ağası Lâtif ağanın Mısır'a dönüp gelişinden iki gün önce yani 3 Rebiülevvel günü İsmail bey Mısır'dan hareketle cumadelûla başında İstanbul'a geldi. Bu miftâh-ı saadet Ebu Eyyüb-ü Ensari'de karşılandı. Yine yukarıda anlatılan merasim benzeri ile Padişah sarayına götürüldü ve yed-i müeyyed padişaha teslim edildi. Vahhabilerin belli başlı kimselerinden birkaç kişi zincire vurulmuş oldukları halde alay ile yürütüldü ve herkes gördü, sonra Yalı köşkü önünde boyunları vuruldu. İsmail beye padişah huzurunda hil'at giydirildi. Çelenk takıldı. Pek çok mücevherat ihsan edildi.

Mirmiranlık rütbesi verildi. Padişah iradesiyle büyük devlet adamları tarafından kendisine Boğaziçi gezinti yerlerinde ziyafetler verildi. 26 cumadelula günü II. Sultan Mahmut'a gazi denildi.

12 cumadelahıranın pazar gecesi şehzade sultan Osman dünyaya geldi. Bir hafta top şenliği edildi. Bu sırada padişah tarafından kahvecibaşı ağa ile Mehmet Ali Paşa'ya ve Mekke emiri Tosun Paşa'ya kılıç, kaftan, mücevher hançerler, hil'atler ve Mehmet Ali Paşa'nın büyük oğlu defterdar İbrahim beye yine hil'at ve tuğlar gönderilmişti. Kahvecibaşı 12 cumadelahıra günü Mısır'a gelince büyük merasimle şehre girdi. Teşrifat-ı seniyyeyi teslim etmişti. O gün İbrahim bey Sait eyaleti için babasının huzurunda hil'at giydi. Birkaç gün sonra Sait bölgesine gitmişti.

3 şaban günü padişahın bir kızı doğdu. Emine sultan adı verildi. Onun için de İstanbul'da 3 gün top şenliği yapıldı.

İsmail Paşa denildiği gibi Boğaziçi eğlence yerlerinde dolaştığı sırada eski Mısır mollası Halil Hamit Paşa zade Arif beyin kızını istedi. İsteği padişah tarafından da uygun görülerek, padişah iradesiyle evlenme törenleri yapıldı. Sonra İsmail Paşa eşini de alıp Mısır'a gitti. İşte yakın zamana kadar Arnavut köyü akıntısı üzerindeki yalısında yazın ve Fatih camii civarındaki konağında kışın zenginlik içinde ömür süren ve «Mısırlı Hanım» diye anılan hanımefendi budur.

Yukarıda anlatıldığı gibi Osman Mezayifi Taif'ten kaçtıktan sonra başına çok sayıda Arap toplayarak Taif üzerine geldi. Şerif Galip efendi Türk ve Arap askerleri ile karşısına çıktı. Yapılan muharebede Mezayifi'nin atı vurulunca askeri dağıldı. Kendisi de onların içine karışıp yok oldu ise de Şerif Galip'e bağlı Araplar tarafından yakalanıp Şerif Galip'e getirilmişti. Bu Osman Mezayifi Şerif Galip'in kız kardeşinin kocası olduğu halde, Vahhabi mezhebine girmişti. Vahhabi kumandanlarının en ünlüsü idi. Ehl-i sünnet ve cemaate çok büyük zarar ve hasar etmişti. Kendisi Taif bölgesi emiri olduğu halde geçen yıl Hudeyde'de Tosun Paşa ordusunu bozan Arabların başbuğu idi. Bunun üzerine ele geçirilince Şerif Galip onu zincire vurmuş ve hemen Mısır'a gönderilmek üzere Cidde'ye yollamıştı.

Vahhabîlerin topunu birden temizleyip ele geçirmek üzere Mehmet Ali Paşa'yı Hicaz'a sevkedip harekâta geçsin, diye padişah tarafından Mısır kapu kethüdası Necip efendi Recep ayı ortasında Mısır'a gönderilmişti. Mehmet Ali Paşa yeni donatımı ile süvarileri karadan Hicaz'a yola çıkardı. Kendisi de 14 Şevvalde Süveyş yolu ile Cidde'ye gitti. Necib efendi de Osman Mezayifi'yi İstanbul'a götürmek üzere Mısır'da kaldı. Bir gün sonra Osman Mezayifi Mısır'a geldi. Birkaç gün sonra da Necip efendi onu alıp İstanbul'a götürdü. Başka benzerleri gibi onun da boynu vu-

ruldu. Mehmet Ali Paşa denizden Cidde'ye gidip Tosun Paşa ile Şerif Galip efendi de oraya gelmişlerdi. O sırada Zilkadede Suud-u Vahhabi' nin mebusları gelip Galip efendi ve Tosun Paşa ile görüştüler. Tosun Paşa onlara hil'at giydirdikten sonra babasının yanına götürdü. Mehmet Ali Paşa onlara sorgu sual açtı. «Emir Suud yüz bin Riyal vermek üzere Osman Mezayifi'yi istiyor ve sulh olalım diyor» dediler. Buna karşılık Mehmet Ali Paşa Mezayifi İstanbul'a gönderdi. «Sulh isterse çekinmeyiz. Fakat sulh yapılması için şimdiye kadar yapılan harp masraflarımızın para olarak ödenmesine ve Hücre-i Mutahharadan alınıp çalınan mücevherli eşyanın geri çevrilip verilmesine ve Suud'un gelip de bizimle görüşmesine bağlıdır. Bu dediklerimize uyup gelmezse biz ona varmak üzereyiz» diye sözü kestirdi ve mebusları geri çevirdi. 19 Zilhicce günü Mısır'da garip sayılır Lâtif Paşa olayı ortaya çıktı. Lâtif Paşa Halil Hamit Paşa zade Arif bey tarafından Mehmet Ali Paşaya hediye edilmiş bir köle idi. Mehmet Ali Paşa'nın gözüne girip sayılır oldu ve nihayet Miftah ağası oldu. Medine'nin anahtarını götürdüğü zaman İstanbul'da kendisine güler yüzle saygı gösterilmişti. Mirmiranlık rütbesi de verilmişti. Böylece kendisine epeyce gurur ve kibir geldi. Mısır'a dönüşünde dairesine gelip giden çoğaldı. Özellikle soydaşı olan Kölemenler çevresini sardı. Falcılardan Leblebici adlı kalleş de «yakında Mısır toprakları senin olacak, artık vaktin tamam oldu. Çıkış yapmalısın» diye kandırdı. Kölemenlerın kalıntısı Yusuf Kâşif Deyab da ona çattı. Kölelerden ve başkaca birçok halk ona tâbi olup birden karışıklık çıkaracakmış yollu dedikodular yayıldı. Köşede bucakta gizli fesatçılar her taraftan kulak kabarttı. Lâtif Paşa da Kölemen ocağını yeniden ortaya çıkartma sevdasına düştü. Halbuki adamları çoğalınca tahsisat ve tayinatı kendine yetmez olmuştu. Mehmet Ali Paşa'nın kethüdası ve kaymakamı olan Laz oğlu Mehmet beyin yanına varıp tayinatının artırılmasını teklif etti. Kethüda bey de: «Ben mal sahibi değilim, Mehmet Ali Paşa efendimize yaz, emir getirt, ben engel olmam» diye cevap verdi. Lâtif Paşa bu cevaba inanmamıştı. Soğuk bir davranışla toplantı yerinden çıktı. Hemen o gece Mehmet Ali Paşa kölelerine yarın gelsinler, kargı eğitimine çıkalım, diye haber gönderdi. «Silâhlarını ve kolay taşınır şeylerini de beraber alsınlar» diye gizlice haber saldı. Kethüda bey kölelerin gün ağarmadan hazırlandıklarını duyunca kendilerine sordu. Lâtif Paşa'nın kargı eğitimine çağırdığını söylediler. «Bugün eğitim günü değildir» diye onların gitmesine engel oldu. Bununla beraber hemen Hasan Paşa, Tahir Paşa ile Bonapart diye anılan hazinedar Ahmet Ağayı, kapı ağası İbrahim ağayı, Deyyus oğlunu ve Mehmet Ali Paşazade İsmail Paşa'yı çağırıp getirtti. Toplantı yapıldı. Lâtif Paşa'nın konağı askerle kuşatıldı ve toplantıya gelmesi için haber gönderdi. Lâtif Paşa ise toplantıya gelmekten korkarak Hazinedarının evinde Yusuf Kâşif Deyab ile birleşerek savuşup kaçmak üzere iken tu-

tuldu ve kethüdanın emriyle öldürüldü. Sonra Yusuf Kâşif Deyap da öldürüldü. Leblebici de Bulak'a gönderildi. Nil'e atılıp boğduruldu. İşte bu yılın Mısır ve Hicaz olayları bunlardır. Gelelim, Osmanlı Devletinin başka bölgelerinde ortaya çıkan olaylara.

IRAK VE İRAN OLAYLARI

Daha önceki yıllarda çıkan olaylar sırasında bildirildiği gibi Süleyman Paşa zade Sait beyin muntafık içine savuşup gitmesiyle Bağdat valisi Abdullah Paşa kuşkulanarak Muntafık üzerine yürüyüşe geçti. Muntafık topraklarına yaklaşınca Muntafık şeyhi Hamud-ussamir de 20.000 kadar süvari ve piyade ile Sait bey de beraber karşı koymaya çıktı. Sukül Şuyuh'un bir iki saat berisinde ordu kurdu. Abdullah Paşa'ya da «affetsin» diye bir dilekçe gönderdi. Abdullah Paşa bunu yerine getirmedi ve üzerine yürüdü, o da savunmaya kalkıştı. 1228 yılı Safer ayı başında iki taraf çarpıştı. Muntafık askeri Kölemenlerin top ve tüfek ateşine dayanamadı dağıldılar. Sait bey yirmi-otuz atlı ile bir çeyrek mesafede yalnız kalmışken Kölemenler Süleyman Paşa'nın ekmeğini hak etmek uğruna Sait beyle daha önce gizlice haberleşmişlerdi. Hemen Sait beyin yanına yarışır gibi katıldılar. Bunun üzerine Paşa emrindeki aşiretler de orduyu yağmaya koyuldular. Abdullah Paşa ve kethüdası Tahir Kâhya 200 kadar adam ile yalnız kalarak geri çekilip kaçtılar. Fakat Muntafık atlısı arkadan yetişip onları yakaladı. Suk-ül Şuyuh'a götürdüler. Hamud-ül Samir'in çarpışmada yaralanan oğlu bir iki gün sonra ölünce Abdullah Paşa ile Tahir Kâhyayı öldürüp başlarını Sait beye gönderdiler. Vezir Abdullah Paşa merhum Süleyman Paşa'nın kölelerinden olup yaşı elliye yakındı. Kaymakamlığı ile beraber valiliği iki buçuk yıla yakın sürer. Sait bey babası öldüğü zaman 12 yaşında idi. Bağdat valileri hep babasının yanında yetişmiş kimselerdi. Bu sebeple kendisine üstün saygı gösterirlerdi, o da durumundan hoşnut, valilik peşine düşmez, hükümet işlerini başına sarmak istemezdi. Fakat askerin ve halkın kendisine meyli ve teveccühü fazla idi. Abdullah Paşa onu küçük düşürmek isterdi, o da onun bir şey yapacağından korkarak Muntafık içine savuşmuştu. Halbuki o dışarıda kaldıkça Abdullah Paşa güvensizdi. O da Abdullah Paşa üzerine yürüyünce canını kurtarmak için Abdullah Paşa ile çarpıştı. Abdullah Paşa öldürülünce Bağdat valiliği tabii olarak kendisine teveccüh etmişti. Aynı ay içinde Bağdat'a geldi ve büyük merasimle şehre girdi. Kaymakamlıkla devlet işlerini yürütmeye başladı. Arz ve mahzarla durumu İstanbul'a bildirip anlattı. Babasının devlet önündeki bilinen yüceliği ve kadri üzerine hemen vezirlik verilerek Bağdat, Basra ve Şehri-zor eyaletleri tevcih edildi.

Yine geçen yılın olaylarından Abdurrahman Paşa olayı üzerine İran

Devleti ordusunu gönderip Bağdat bölgesini talan etmişlerdi. Alınan malların geri verilmesi için Celâleddin efendi Sefaretle İran'a gönderilmişti. 1228 yılında Bağdat yoluyla İran'a vardı. 18 cumadelahırasında üzerinde taşıdığı padişahın yazdığı mektubu teslim ederek görevini anlattığı sırada Fetih Ali Şah ağırca sözler söylemişti. İran vükelâsıyle yapılan görüşmelerden bir sonuç alınamadı. Tebriz'de bulunan Osmanlı Devleti sefiri Abd-ülvahhab efendinin bulunduğu bir toplantıda yapılan görüşmelerde talan edilen mallar söz konusu olunca Irak'ta İranlıların pek çok malları ve eşyasına el konuldu. Bunlar karşılıklı geri alınır cevabını verdiler. İran tarafından Baban Paşalarına ve Şehri-zor işlerine karışılmaması konusunda da İran görevlileri Osmanlı Devleti sefirlerinin dediklerini yapmayacaklarını söyleyip geri çevirmişlerdi. Şehri-zor aşiretleri İran'da yayılıyor, İran aşiretleri Şehr-i zor topraklarında kışlıyorladı. Baban Paşaları İran'ın dediğine tayin edilmezlerse bu aşiretler ilişkileri iki devlet arasında anlaşmazlık ve geçimsizliğe yolaçar demişler ve Devletler hukuku kuralları dışında sözler söylemişlerdi. Fakat Abdurrahman Paşanın İran devletine yılda vermeyi kabul ettiği on bir tümenin alınmasından vaz geçtiklerini söylemişlerdi. Abdurrahman Paşa'dan aldıkları senedi Osmanlı Devleti sefirlerine teslime karar vermişlerdi. Bunun üzerine Abdülvahhap efendi İstanbul'a geri dönüp Şah tarafından yapılan teklif üzerine Celâleddin efendi bir süre daha orada kalmış ise de memuriyetinden bir netice çıkmayacağı belli olduğu için, ayrılırlarken veda etmeden Erzurum seraskeri Ahmet Paşayı görmek bahanesiyle o tarafa geldi. Ondan sonra da İstanbul'a döndü. Bu durum iki devletin arasını açacak hallerden olduğu halde İran devleti dostluğu tazelemek amacıyle Mirza Rıza'yı sefaretle İstanbul'a gönderdi. O da Erzurum yolu ile İstanbul'a geldi ve burada kaldı.

Bu sırada Abdurrahman Paşa'nın ölümü haberi Bağdat'a ulaştı. Yerine Bağdat'taki Baban Paşalarından birinin tayini tasarlanırken hemen ardından Kürdistan'ın bütün beyleri, ağaları, şeyhleri ve uleması Abdurrahman Paşa'nın büyük oğlu Mahmut beye tâbi olmuşlar, buna dair arz ve mahzar İstanbul'a gelmişti. İran tarafından sahip çıkılan Sait Paşa da Baban, Guy ve Harir sancaklarını paşalık ünvaniyle Mahmut beye vermiş ve hil'atini de göndermiştir. Mahmut Paşa da babasının izinde giderek, uzun süre İran taraftarı olarak kalmıştır. Yine bu sırada Ruslarla Abbas Mirza arasında yapılan muharebede İran ordusunun perişan olduğu haber alınmıştır.

SIRBİSTAN OLAYLARI

Sırp âsileri Sokol kalesinden başka bütün kale ve kazaları ele geçirmişlerdi. Osmanlı devleti Rus savaşı ile uğraşırken Sırbistan üzerine yeteri kadar kuvvet gönderememişti. Ruslar ise Eflâk tarafından Sırbistan'a

epeyce asker geçirmişti. Böylece o vakitten beri Sırpların bastırılıp cezalandırılması kabil olmamıştı.

Bükreş'te Ruslarla sulh anlaşması yapıldıktan sonra sulh anlaşmasında Sırplara dair yazılmış olan maddeye uyularak Sırbistan eyaletinin düzene konulması gerekiyordu. Oysa baş kinezleri olan Kara Yorgi tarafından Sofya'ya gönderilen mebuslar Sofya nazırı Mustafa Reşit efendi ve Rumeli valisi Silâhtar Ali Paşa ile görüştükleri zaman Sırp reâyâsının oturdukları 12 kaza ile yetinmeyip savaş sırasında civar kazalardan ellerine geçen yerlerin Sırbistan'a katılmasını, Kara Yorgi'nin kendilerine bey olup Eflâk Buğdan gibi Sırbistan'ın da bağımsızlığını istiyorlardı. İçlerine Osmanlı girmeyecekti. Bütün kalelerin kendi ellerine kalmasını ileri sürdüler.

Bükreş anlaşmasına uyularak düzenlenen maddeler kendilerine anlatıldı. Onlar da: «Biz Rusya ile yapılan anlaşmayı bilmeyiz, kendi başımıza bir hükümet olmak isteriz. Bu iş başka türlü düzelemez!» diye kesin cevap verdiler. Bunun üzerine Osmanlı Devleti Sırbistan üzerine yürümek üzere harp hazırlığına girişti. Rus elçisi bu hazırlıkların sebebini sorunca Sırpların Bükreş anlaşmasını tanımadıklarını ve reâyâlığı kabul etmedikleri söylendi, bu yüzden «Zorla itaat ettirmek gerekir» diye anlatıldı.

Rus elçisi Sırplara sahip çıkmağa kalkışarak «Osmanlı Devleti anlaşma şartlarını dikkatle korumalıdır. Hele ben durumu Petersburg'a yazayım. Sırplara nasihat edelim. Anlaşma şartlarına uygun bir şekil bulalım» diye işi ertelemeye uğraştı. Bu tutumla işin sürüncemede kalacağı anlaşılmıştı. Hemen Sırpların yola getirilmesi için sadrazam Hurşit Paşa Osmanlı ordusunu Nişten yürüyüşe geçirerek harekât bölgesi Sırbistan üzerine yürüdü. İlk yapılan çatışmalarda galibiyetler kazanarak birçok kale ve palangaları âsi Sırpların elinden koparıp geri aldı. Bu sırada bir tümen askeriyle Vidin tarafından taarruz eden ünlü Kara Feyzi'nin oğlu da önüne gelen âsileri çiğneyerek Semendire civarında Osmanlı ordusu ile birleşti. Sonra Osmanlı ordusu Belgrad üzerine yürüyünce Bosna valisi Darendeli Ali Paşa da Bosna dilâverleriyle Belgrad'a doğru hareket etmişti. Ancak Bosna ile Böğürdelen kalesi arasında bulunan Yasariçe Paşa ilkönce bu istihkâmları ele geçirip Böğürdelen kalekumandasında 20 bin kadar Sırplı ile korunuyordu. Ali Paşa ilkönce bu istihkâmları ele geçirip Böğürdelen kalesini zaptetmek zorunda kaldı. Ali Paşa cesur, savaş taktiğini iyi bilir bir vezirdi. Boşnakları kışkırtıp açıktan açığa Yasariçe istihkâmları üzerine yürüttü. Boşnaklar epeyce şehit verdilerse de düşene kalana bakmayıp hemen istihkâmlara girdiler. Orada bulunan Sırpları kılıçtan ve bıçaktan geçirdiler. Sırpların yaptığı büyük tahkimat kendileri için kesim yeri oldu, Miloş güç hal ile yalnız başı-

na kaçıp kurtulabildi. Gerek bu kolda ve gerek Niş ve Vidin kollarında Sırplardan pek çok ölüm ve zayiat oldu. Ali Paşa da galip gelerek ilerledi, Belgrat'ta Osmanlı ordusu ile birleşti. Sırplar Osmanlı ordusuna güçleri yetmeyip karşı koyamıyacaklarını anladıkları için yer yer dağılarak çoğu Avusturya tarafına kaçmışlardı. Böylece direnmeden Belgrad kalesi ele geçmişti. Başka kaleleri bile böylece ele geçirdiler. Sırplar da itaat etmeye mecbur oldu.

Bunun üzerine Hurşit Paşa Sırplılar hakkında genel af çıkarıp ellerindeki topları ve silâhları toplattı. Hepsini Belgrad cebehanesine koydurdu. Sırpların yerli yerine yerleştirilmelerine başladı. Semendire, Böğürdelen ve Öziçe kalelerine muhafızlar gönderdi. Belgrad ve başka kazaların Osmanlı ve Müslüman olan muhacirleri geriye döndüler. Sırbistan işleri böylece sona erdi. Bu haber 23 şevvalda İstanbul'a geldi. Devletçe bu işe sevinildi.

Sırbistan tarih yazarı meşhur Maneke tarihinde şöyle diyor: «Osmanlı Devleti 1813 yılında kendisi başta olmak üzere Sadrazam Hurşit Paşa'nın idaresi altında Sırplara karşı büyük sayıda askerle yürümüştü. Kara Yorgi de Osmanlılara karşı koymak üzere Dirin, Morava ve Tuna taraflarında üç kolordu yığınağı yapmıştı. Çarpışmaların başlangıcında Sırpların Tuna kolu Vidin kapılarına kadar ilerleyerek oldukça cesaret göstermiş ise de Sadrazam ve Recep ağa ve Eflâk voyvodası Karaca bey taraflarından Vidin'deki Osmanlı ordusu takviye edilince Sırplar geriye atıldıktan başka, Niyfotin muhasarasında Veliko adlı Sırp âsi kumandanı yaralanıp ölünce başsız kalan Sırplar dağıldılar. Osmanlılar kısa süre içinde Smidrova'ya kadar memleketi ele geçirdikleri gibi Morava ve Vidin nehirlerinin muhafazasına memur olan Sırp kolları da Osmanlı taarruzuna dayanamayıp büyük zayiat ile geri çekilmeye mecbur oldular.

Bu suretle Sırbistan büyük tehlikeye düşmüşken, sözü her yerde geçen Kara Yorgi hiçbir yerde kendini gösteremeyip ünüyle ve eski uğraşlarıyle ölçülecek hiçbir girişimde bulunamadı. Uzun süre Topola ve Belgrad bölgesinde dolaştıktan sonra başının kaygısına düşüp eline geçen parayı bazı gizli yerlere gömmeğe çalışıyordu. Sonunda 1 ekimde Morava ordusuna gidip o gün bir söz ve harekette bulunmadığı gibi ertesi günü Osmanlılar onun gözü önünde köprüyü ele geçirdiler. Gücü yetmeyeceğini görünce galiba büsbütün kuşkuya kapılarak Nidoba, Liyonti ve Filipoviç adlı arkadaşları ve Yaniki adlı kâtibi ile birlikte Avusturya'ya kaçtı.

Kara Yorgi bir süre Avusturya'da kaldı. Sonra Basarabya'ya geçti. Yerine âsi ileri gelenlerinden ünlü Miloş Sırp Baş Kinez'i oldu.

BAZI ÖLÜMLER

8 Safer 1227 günü eski Sadr-ı Rum Ataullah efendi vefat etti. Kendisi Osmanlı Devlet ricalinden Mollacık Mehmet efendinin oğlu eski

Sadr-ı Rum İshak efendinin oğludur. 1155 yılında doğdu. 1171 yılında Prens eğitimi ile 1200 şabanı başında Yenişehir fener mevleviyetiyle görev aldıktan sonra yolu ile ilerleyerek 1215 yılında Anadolu payesi aldı. 1219 yılında görev başında Anadolu kazaskeri oldu. Oradan ayrılınca kendi gibi olan Serdar-ı Kiram gibi gece gündüz okuyarak hayata gözlerini yummuştur.

Ataullah efendi güzel görünüşlü, konuşması tatlı bir zattı. Afyon'a alışkındı. Evine toplananlar da afyon içenlerle dolu idi. Bu yolda şaşılacak hikâyeleri vardır. Rumeli kazaskerliği yaparken bir gün Bab-ı âlide arz odasında dava toplantısı merasimi gereği yapılırken afyona alışanların Şeker adını taktıkları yatmadan sallanıp ımızganıyordu, uykusu açılınca kendisini tiryakilerle dolu konağında sanıp kahve istemeği tasarlayarak el çırpınca toplantıda bulunanlar şaşırmışlardı. Şakir Ahmed Paşa herkesin gülmekten kendini alamıyacağını anlayınca hemen hakikaten yorulduk, bir kahve içecek kadar nefes alalım, diye zarif bir davranışla toplantıyı dağıttı diye Şânizade tarihinde yazılıdır.

Adını herkesin bilip duyduğu şairlerden divan sahibi İhya efendi de 13 safer günü Hayat divanını sona erdirmişti. Talih hattında yüksek bir mahareti vardı. Şiir ve yazıları açık ve büyük değerde anlamlı idi. Eski Şeyhülislâm Salihzade Ahmet Esat efendinin mektupçuluğu hizmetinde uzun süre kalmıştı. «Mektupçu İhya efendi» diye anılırdı. Ramazan kasidesi şairler arasında sevilir, güzel tarihleri vardır.

Eski Şeyhülislâm merhum Ömer Hulûsi efendi veliliği üzerinde durulan ve düşünülen Maraş müftüsü Mahmut efendiyi İstanbul'a çağırdı ve padişaha götürdü. Böylece Mahmut efendiye epeyce şeyler verildi ve saygı gösterildikten sonra Maraş'a geri döndü. Ömer Hulûsi'den sonra Şeyhülislâm olan Dürrüzade Abdullah efendi ise kendinden önce gelen Şeyhülislâm gibi Mahmut efendi ile tanışıp onun yüceliğini görememişti. Buna üzülerek o da Allaha yakın, zamanın velilerinden birini bulup getirtmek üzere her yeri araştırırken Kudüslü Musa efendi bir konuşma sırasında Arap şeyhlerinden Kudüslü Ebussuud efendiyi büyülterek övdü ve öne sürdü. Abdullah efendi onu İstanbul'a getirirse kendisine Kudüs mevleviyeti verileceğini vaat etmişti. Musa efendi Erbain içinde Padişah emriyle İstanbul'dan hareket edip Kudüs'e vardı. Ebussuud efendiyi birçok adamı evlât ve torunları ile beraber İstanbul'a getirdi. Fatih camii civarında Şeyhülislâm konağı karşısında ona ayrılan özel bir eve indirdi.

Şeyhülislâmın öne düşmesiyle gerek kendisine, gerek evlât ve torunlarına ve ilgili olanlarına Padişah tarafından atiyeler ihsan edildi.

Ebussuud efendi 112 yaşında bir ihtiyardı. Kış günleri yapılan yolculuğun güçlüklerine dayanamayıp güçsüz ve bitkin yatarken, Padişaha sa-

raya gidemedi. Bunun üzerine iki gün sonra sultan Mahmud-u Adli kıyafet değiştirerek gidip ziyaret ettilerse de Şeyh efendi baygın yattığı için geri döndüler. Ertesi günü saraya götürüldü. Hastalığı artınca yine eve geri dönüldü.

İşte bu aracılıkla Kudüslü Musa efendi muharrem ayı 19'uncu günü Kudüs mevleviyeti ile sevindirildi. Ama Ebussuud efendi davranamayıp saferin 13'üncü salı günü baki olan yere göçtü. Cenazesi büyük bir kalabalıkla Fatih camiinde kılındı. Sonra da Eba Eyyüb-ü Ensâriye taşındı. Kendi dediğine göre doğum günü Safer ayının 13'üncü Salı günü imiş, aynı ay ve günde ölümü uygun düşmüştür. Rahmetullahi aleyhi rahmeten vâsiaten.

Şehremini meşhur İbrahim efendi uzun süredir hasta idi. Tabiplerin tedavileri de yeterince etkili olmadı. Cumadelâhiranın beşinci günü öldü. Yerine Sahib-i ayar Hayrullah efendi Şehremini oldu. İbrahim efendi gençliğinde biraz okuyup yazmaya çalıştı. Ancak dar geliri sebebiyle 1207 yılında Edirne'den İstanbul'a göçtü. Hüsn-ü hat tahsil için o zaman Şeyhülislâm olan İsmail Zühtü efendiden sülüs ve nesih meşkine devam etti. Bir aralık Şehremini Cavit beye sokularak onun adamı oldu. Maiyetinde uzun süre çalıştı, iyi ve doğrulukla anlayış ve iş bitirir kişiliği ile Cavit bey Enderun-u hümayuna ait onarım işlerini ona gördürürdü. Bu ilişkilerde İbrahim efendi Enderunca güvenilir kişi oldu. Değeri pek çok arttı. Dördüncü Mustafa Han tahta geçince baş muhasebeci oldu. Ara sıra Padışah ile de görüşürdü. Bu bakımdan Enderunca her gizli iş ona açılırdı, sır saklardı. Hatta Mabeyinci Nezir ve Abdülfettah gibi, Padişah yakını hainler Sultan Selim ile Sultan Mahmut'un idamlarını görüşürlerken onu da bu sırra ortak etmişlerdi.

İbrahim efendi sadakat ve doğrulukla onlara içten gelen nasihatleriyle bu işlenecek iğrenç olaya engel olmağa çalışırdı. Kendisinin bu sadık davranışı Sultan Mustafa tahttan indirilince başını kurtarmasına sebep olmuştur. Sultan Mahmud-u Adli onun temiz yürekli ve doğru kişiliği ile bir devlet ve millet adamı olduğunu bilirdi. Görünüşte Şehremini yapmıştı, aslında kendisine güvendiği kişi idi. Onunla gizli haberleşir ve Bab-ı âliden kendine takdim edilen arzlara onun dediğine göre cevap yazardı.

İbrahim Efendi (eşşöhret-i âfetihi) deyimi gereği kendini saklar ve bu yakınlığı kimseye söylemezdi. Hele bu gizli haberleşmeler işini pek gizli tutardı. Fakat el altından isteklerini yerine getirtirdi. Hatta kendisinin yazı hocası olan Zühtü efendinin kardeşi Rakım efendiyi henüz tarik-i tedrisin yarı yerinde iken birdenbire İzmir mevleviyeti ile sevindirmişti.

Rüştü Paşanın kaymakamlığı gibi önemli işler hep onun uyarmasiyle yoluna koyulan meselelerdi. Halet efendiyi Padişaha tanıtan da o idi.

Derler ki: «Halet efendi Bağdad'a giderken Sultan Mahmut Han ile görüştüğünde; 'Efendim, inşallah Bağdad işini bitirdikten sonra Rumeli ve Anadolu yakalarındaki mütegallibenin de haklarından gelinir, saltanat makamınıza kimse karışamaz' yollu bir iki söz söylemişti, onun bu sözleri gözünden kaçmadı ve kulağından gitmedi. Bağdad dönüşünde Padişah çok güzel karşılamıştı, arası çok geçmeden mükâfat olarak kendisine Rikâb-ı hümayun kethüdalığı tevcih edildi.

Padişah yakını bazı kimseler ile gizli haberleşmelere başladı. Bu kez İbrahim efendi vefat edince gizli haberleşme işi bütün bütün onun eline geçti. Padişah sarayından bir sofalı padişahın tezkeresini alıp bir bakkal dükkânına götürürdü. Halet efendinin ayvazı da varıp onu alır Halet efendinin tezkeresini o dükkâna bırakırdı. Sofalı gelip alır, Padişaha götürürmüş ve hatt-ı hümayunlar bile onun tashih ve düzeni ile yazılırmış. İşte Halet efendi böylece padişahın müsteşarı idi. Görünüşte Divandan bir efendi gibi o da ilkönceleri gizli tutardı. Ama iş meydana çıktı. Herkes devlet dolabının nasıl döndüğünü anladı. Bu bakımdan Halet efendi ilk müracaat edilecek önemli kişi oldu. Artık bundan sonra ortaya çıkan icraat hep düşünerek işlediği hileli işlerin sonucudur.

HALET EFENDİNİN YAPTIĞI İŞLERİN DURUMU

II. Sultan Mahmut Şehzadeliğinde III. cü Selim ile bir kafeste kalıp görüştükleri zaman ondan aldığı dersleri pekâlâ bellemişti. Şahin gibi kafesten çıkıp da saltanat tahtına geçtiği gibi mütegallibe ve yeniçeri eşkıyasını ortadan kaldırmayı tasarlamıştı. 1227 yılında bu sırrı Halet efendiye açtı. Ondan candan hizmet umut ediyordu. Halet efendi ise taşradaki mütegallibenin bastırılması işinde üstün derecede sert davranmışken yeniçerilerin yola getirilmesi işinde karşı bir tutumla hileli bir yol tutmuştu. Her gün bir özür ve bir bahane buluyor, türlü aldatmalarla Padişahı bu isteğinde avutuyor, yeniçeri konusunu erteliyordu. Kendi yerini korumak için de taşrada görevli olanları soyup topladığı parayı yeniçeri ileri gelenlerine ve gerekli kimselere yediriyor, harcıyordu. Dünya gidişine bakılınca Osmanlı Devleti yeni bir usulle işe yarayacak asker toplamak ve eğitmek teçhizatını yenilemek gerekiyordu. Enderun-u hümayun ricalinden Padişahın Silâhdarı Ali bey gibi kişiler eski usul ve gelenekleri bir yana atmak ve yeniçeri ocağını ortadan kaldırmakta Padişahla aynı düşüncede idiler. Ömer ağa ve Berberbaşı Ali Ağa gibileri de Enderunda geçerli usul ve geleneklerin değişikliğe uğramasına karşı idiler, asla uygun görmüyorlardı. Askeri kuruluşlarda değişiklik yapıldığı durumda bunun Enderun-u hümayuna da sirayet edeceğini düşünerek eski ocakların yürürlükte kalmasına uğraşıyorlardı. Bu sebeple de Halet efendiyi tutuyorlar. Özellikle Ömer Ağa büyük ölçüde eski kaidele-

re bağlı olduğu için Padişahın canını sıkıyordu. Fakat sadık ve iyi niyetli bir adam olduğu için, Padişah kendisini sayardı. Yüreği pek, toplum karşısında tesirli konuşur, kişiliği ile her dediğini yürütürdü.

Padişah dışarda yeniçeri baskısı, içeride bir sürü eski gelenekle günlük merasimlerden iyice bunalmış, kendini duygusal bir kafes içinde görüyordu. Yeniçerileri bitirip de buna benzer işe yaramaz bağları koparıp güçlerini kırıp nefes almak istiyordu. Yeni usullerle devletini düştüğü perişanlıktan kurtarmak çaresini aradı. Güvendiği kişilerin ağızlarını aramaktan geri durmazdı. Oysa Halet efendi her kapıyı örtüp kapıyor, bu konuda kimseye söz ettirmiyordu. Perde arkasında oyun oynuyordu. Padişahın bağlandığı düşünceyi görmüştü. Bu konuda Padişaha görüşlerini anlatacak kişileri bir yolunu bulup ya öldürtüyor, ya da taşrada bir göreve gönderiyordu. Önemli devlet makam ve memuriyetlerine hep ehliyetsizleri geçirirdi. Bu gibi ehliyetsiz kişiler de devletin işlerini yürütemez, daima Halet efendiye baş vururlardı. Bir engel çıkarsa işin altından kalkamazlardı. Oysa Halet efendi verdiği para ve hediyelerle kendine çevirdiği yeniçeri rüesası aracılığı ile güç işleri bitirirdi. Vücudu devlete kimya ve herkesin derdine deva anlamı taşımakta idi. Yeniçeri rüesasından sözü geçenler ona yaklaşmış, her sözünü yerine getirirlerdi, gerekirse onları ortaya iter karşı gösteri ve taşkınlıklara sürükler, Padişaha: «Şöyle yaparız, böyle ederiz» derlerdi. O da böylece onlara dayanarak Enderunda ve dışarda dediğini yaptırırdı. Devletin en yüksek ve parlak kişisi kalması belki hayatını iyi sürdürmemenin bu aldatıcı dolapların dönmesine bağlı olduğunu sanır, yeniçerileri tutar ve daima el altından yeniçeri ocağını korurdu. Padişaha da başka dil kullanırdı.

Aşağıda açıklanan olaylar hep bu kurala dayalı olduğu için, hâdiseleri okurken, bu sözler ayrıntılarıyle hatırlanmalıdır.

O zaman tezkirelere tarih koymak âdet değildi. Bunların tarih sırasiyle gösterilmesi imkânı yoktur. O günkü duruma ve ilişkilere yakın bir sıralama olacaktır. O günleri iyi ve açıklığı ile anlamaya yararlı olur, diye bu konuda Halet efendinin hal tercümesini bildirmeyi faydalı ve uygun gördük.

Halet efendi eski Şeyhülislâm Şerif efendi dairesi hademelerinden ve kadılardan Kırımlı Hüseyin efendinin oğludur. O dairede herkesle beraber hizmet yapar, hem de okuyup yazmaya gayret edermiş. Halet efendi de babası gibi o günlere bakılınca o zamana göre ulemay-ı reamiye adamlarına geçim yolu olan kadılık mesleğine girmişti. Şerif efendi ölünce bir süre oğlu Ataullah efendi yanında kaldı. Sonra onun yanından ayrıldı. Rikâb-ı hümayun reisi bulunan Mehmet Raşit efendiye mühürdar yamaklığı ile hizmet etti. Bazı sebeplerle onun dairesinden de ay-

rıldı. Rumeli valisi Ebubekir Sami Paşa dairesine katılmak üzere Manastır'a gitmişti. Orada hoş karşılanmadı. Bir süre Ohrili Ahmet Paşa dairesinde hizmet etti. Sonra Yenişehir fener naibine kethüda olarak o tarafa gitti ve geri geldi. Galata mevlevihanesi şeyhi Şair Galip dede efendi yanında çalıştı. Kalemlere devam etmemiş, yolu ile eğitim görmemişken çok zeki ve anlayışlı olduğu için de Galip dede onu yanında çalıştırdı. Yazı usulleri ve yazışma nedir bilmezken zeki ve anlayışlı olduğu için bunları kavradı. Bu eğitimle güzel şiir bile söylerdi. Güzel konuşması açık ve anlayışlı ifadesi ile görüşmelerde ve tartışmalarda kendi yaşındakilerinin üstünde idi. Bu bakımdan Galip dedeye kendini sevdirmişti. Bu ilişkilerle Rasih Mustafa efendi Zahire Nazırı iken onun, sonra kasapbaşı Hacı Mehmet ağanın kitâbet hizmetlerinde bulundu. Sonra Derya tercümanı Kalimati oğlunun Kitabet hizmetine girdi. Fenerli Rumlarla zevke dalmıştı.

Bu durumu sırasında Rikâb-ı hümayun kethüdası Mustafa Reşit efendiyle karşılaştı. Beylik kesedarı emri altında kullanılmak üzere kendisine birden hocalık rütbesi tevcih olundu. Çok geçmeden başmuhasebe pâyesiyle Paris elçisi tayin edildi. Paris'ten dönüşünde beylikçi ve iki ay geçince de Safa efendi yerine Rikâb-ı hümayun reisi olmuş ise de Fransız elçisinin şikâyeti üzerine ve Faik efendinin dediğine göre Tayyar Paşa'nın uğraşmasiyle 22 şevvalde görevinden uzaklaştırıldı ve Kütahya'ya sürüldü. Yerine Canip efendi geçirildi. Sonra Halet efendinin cezası kaldırıldı, affedildi. İstanbul'a dönüşünden üç ay geçmeden Bağdad'a gönderildi. İlkönce görevinde başarı sağlayamadı. Eli boş, Musul'a geldi. Abdülcelil zade ile Baban sancağı mutasarrıfı Abdurrahman Paşa arasında ittifak kurup onların yardımı ile Bağdat valisi Süleyman Paşa'yı idam ettirdi. Yerine kethüdası Abdullah ağayı tayin ederek Bağdat'tan çok büyük para aldı. Yaptığı işler beğenilerek 1225 yılında İstanbul'a geldi. Çok geçmeden Rikâb-ı hümayun kethüdalığı ile sevindirildi ve gizli haberleşmelerle görevlendirildi. Özetlersek ilk günlerinde Halet efendinin talihi yaver gitmediği için daire daire dolaşıp bir yerde tutunmadığı görülüyor. Fenerlilerle iş beraberliği onun ikbal yıldızının parlamasına sebep olmuştu. Böylece onlara meyilli idi. Tutuşturduğu aldatma fenerinin «püf» denilince sönebileceğini bildiği için buluttan nem kapar ve her esen rüzgârdan sakınırdı. Hele yeniçeriler konusunda birisi padişahla konuşsa aklı yerinden oynardı. Koltuğunu korumak için her fenalığı yapardı. Kimseye acımaz, bu uğurda evlâdı olsa kıyardı. Yeniçerileri yola getirme konusunu geciktirip vakit kazanmak için de mütegallibeyi bastırmak adı altında taşralarda bir olay çıkarıp Padişahı işgal ederdi. Oysa taşralarda yola getirilecek çok kimse vardı. Ama mütegallibeyi yola getirme, deyimi birçok yanlış tutum ve işleme yardım ediyordu. Birbirlerini çekemeyenler, birbirini kırmanın yoluna düşmüştü. Memleketin

suçsuz birçok ileri geleni boşuna öldürülüyordu. Aslında mütegallibeyi kanun çerçevesi içinde yola getirmek gerekirdi. Ama memleketin bütün ileri gelenlerini birer bahane ile kırmak bahçenin çiçeklerini yolup da çırılçıplak bırakmak gibidir.

Halet efendinin böyle şeyleri gözü görmezdi. Hak, adalet yolunu gözetmedi. Düşen, her kime gücü yeterse onun işini bitirirdi. Dişli olanlar bir süre dayanır dururdu. Devlet o kadar ufak işlerle uğraşırdı ki büyük işler görmeğe vakit bulamazdı.

Taşralardaki mütegallibe mal ve canlarını korumak ve kendini savunmak için adam ve silâh toplamaktan başka bir şey düşünmezlerdi.

O vakit vükelâ içinde değerli kişiler azdı. Onlar da Halet efendinin şerrinden korkup çekinerek ona boyun eğmeye mecbur idiler.

İşte Halet efendinin geçmişi budur. Aşağıda anlatılacağı gibi önemli olaylar dikkatle okunursa işlerinde yaptığı kurnaz ve yanıltıcı durumunun bu geçmişine uyduğu görülür.

KIŞ OLAYLARI

Ruslarla sulh anlaşması yapınca ilk yapılacak iş olarak taşralardaki mütegallibenin yakalanıp ortadan kaldırılmalarına girişildi. Bunun üzerine sadr-ı azam Hurşit Paşa daha önce Edirne'de iken on beş yıldır devlete baş kaldıran Hasköylü Emin ağa üzerine askerle yürüdü. Emin ilk çarpışmada kaçtı. Peşi bırakılmadı. Rebiülevvel ortasında adamları ile beraber idam edildi.

Daha önce Rusya'ya kaçmış olan Ramiz Paşa, sulh anlaşması yapılınca Petersburg'tan geri dönmesine izin verilmişti. Verilen gizli bir fermanla Buğdan sınırına gelince idam edildi. Kesilen başı 9. Rebiülevvelde İstanbul'a getirildi.

Ramiz Paşa, başta gelen bilim adamı ve büyük işlerin adamı değerli bir vezirdi. Ancak Alemdar Paşa'nın sadr-ı azam olduğu zaman «ittifak senedi» diye düzenlenen Osmanlı Devleti şartnamesi yazarlarından biri olmakla hakkında Padişah tarafından kin beslenmiş ve içerlediği belirtilmişti. Bunun üzerine Osmanlı hudutlarına girdiği gibi kafası kesilmişti. İbrail muhafızı tayin edilen Şahin Paşa devlet parasını çalmak, kötüye kullanmak yoluna sapmıştı. İbrail kalesindeki zahireleri satıp yok ediyordu. Orduya gönderilen zahirelerin gönderilmesiyle de ilgilenmezdi. Cumadelahira ortasında kapıcı başı gitti, orada başı kesildi.

Rumeli'de âyânın gözü sayılacak Sirozi İsmail beyin eceli ile öldüğü haberi İstanbul'a gelince oğlu Yusuf beye Alemdar Paşa zamanında Selânik âyânlığı uygun görülmüştü. Bu kez babası yerine Siroz âyânı ol-

du. Bu suretle Selânik mütegallibe elinden kurtuldu ve Recep ayı ortasında eski çavuşbaşı Moralı Ebubekir beye vezirlik rütbesiyle Selânik sancağı verildi.

Yine mütegallibeden eski Vidin muhafızı ve Niğbolu eyaleti valisi olan İdris Paşa da bu sırada dünyasını değiştirip gitmiştir.

Sultan Selim zamanında Pasban oğlu ölünce Mirmirandan hazinedarı olan ve Molla Paşa diye anılan bu İdris Paşa onun yerine geçmişti. Bir aralık başka eyalete gönderilmek istenilmiş ise de Vidin yamakları içinde gelişen çekişme ve anlaşmazlık üzerine çaresiz, Vidin muhafızlığında kalmıştı. Kendisine vezirlik rütbesi de verilmişti. O vakitten beri Vidin'de kalmış ve kendisinden önceki Pasban oğlu gibi gittikçe orada kökleşmişti. Geçen yıl görevinden alınmıştı. Niğbolu eyaleti ile Vidin muhafızlığı eski Kaptan-ı Derya Seyyid Hafız Ali Paşa'ya verilmişti. Bu suretle Niğbolu ve Vidin sancakları da mütegallibe elinden kurtarılmıştı. Gerçekte İdris Paşa Vidin'den çıkmamak için ocaklıya müracaat etmişse de umduğu gibi kendisine sahip çıkmadıklarını görünce «Kusurum varsa affedin,» diye yalvarmıştı. Bunun üzerine İstanbul'a gelmesi şartiyle affedilmiş, kendini kurtarmıştı.

Hasta durumda İstanbul'a gelip Üsküdar civarında Nakkaş iskelesi adlı yerde eski Yazıcı Sopa Salan Mehmet efendi yalısında otururken 17. Şaban günü öldü.

Dağlı eşkıya reislerinden 20 yıldır devlete karşı kafa tutan Alemdar Paşa'dan sonraki Silistre âyânı Yılık oğlu da Şumnu âyânı görevinde iken şaban ayı ortasında öldürüldü.

Sakarya gölünün denize akıtılması geçmiş zamandan beri denendiği halde birkaç defa yapılan girişimler sonuçlandırılamamıştı. Bu sırada da keşfi yapılmak üzere özel mühendis ve görevliler gönderilmişken yine bir sonuca varılamamıştır.

Zilka'de ayı ortasında Mirahur-u evvel Mustafa Nuri ağaya vezirlik rütbesiyle Maadin-i hümayun eminliği tevcih edilmişti. Onun yerine Dergâh-ı âli kapıcı başılarından Yenişehirli Zeynelabidin bey Mirahur-u evvel olmuştur.

AVRUPA OLAYLARI

Brezina felâketinden sonra Napolyon'un ordusu bozguna uğradı, dağıldı. Çekilirken Napoli Kralı Müra'yı yerine ordunun başında bırakarak kendisi kılık değiştirip Paris'e geldi. Uğradığı başarısızlığı unutturmak için yeniden asker toplamaya uğraştı. 440.000 askerle Rusların karşısına çıkmayı tasarlıyordu.

Bunun için de Moskova savaşından dönen büyük ordunun arta kalanı ile müttefik devletlerin askeri vardı. Oysa büyük ordusu tamamen

yok olmuş, kumandan ve subayları birkaç dağılmış askerle Könisberg'e sığınmışlardı.

Ruslar Prusya'yı kendilerine çekip çevirdikleri için Tilsit üzerine yürüyen Mareşal Makdonalt ordusu ile bu harekâta giren Prusya ordusu general York'un emriyle ağır ağır hareket ediyordu. Güya teslim olma zorunda kalmış gibi görünerek 30 aralık 1813'te Rusların tarafına geçiverdi. Bu haber birdenbire Almanya'nın her tarafına yayıldı. Almanlar bu duruma sevindiler, geniş nefes aldılar. Alman büyüklerinden bazı kişiler general York'un yanına gelip teşekkür ettiler. Onu «Almanya'nın kurtarıcısı» diye alkışladılar. General York da Prusya kralının emrini beklemek üzere Könisberg'e doğru yürüdü.

Bunun üzerine Fransızlar Könisberg'i boşaltıp Vistül kıyılarına çekildiler. Prusyalıların takibinden oralarda duramadılar, Pozen'e kadar geldiler. Baltık kıyısında bulunan Pilo kalesini korumakla görevli askerler Almandı. Onlar da İngilizlere teslim oldular. Bu da bütün Almanları sevindirdi. Coşturdu. General Rinye ile Prens Şuvartzenberg tümenleri de bulundukları yerde kalmadılar. Durmadan Varşova'ya çekildiler. Şuvartzenberg Rus subayları ile birlik olmaya başladı.

Fransız başkumandanı olan Napoli kralı Mura ne yapacağını şaşırdı. «Tahtımdan olacağım» diye düşünerek haklarını korumak üzere hemen Prens Öjen'i yerine vekil bırakıp Napoli'ye gitmek üzere Pozen'den ayrıldı.

Bu sırada Fransızların Pozen'de on bin, Vistül kıyılarında on bin, Danzig'de 25 bin, Berlin'de 2 bin askeri vardı. İşte Napolyon'un büyük ordusundan dökümtü var sandığı ve hesapladığı 200.000 asker aslında bu kadar kalmıştı.

Bu sırada Prusya ileri gelenlerinden Baron de Ayştayn ile arkadaşları Königsberg'te bütün Almanların bağımsızlık için silâhlanmasını, Alman topraklarındaki herkesin para ve malını Almanya bağımsızlığı için millet ve devlet uğruna feda etmelerini ilân etti. Birkaç yıldır Almanya'da kurulan gizli kuruluşlar da bütün Almanya'ya savaş ve bağımsızlık için Fransa'ya karşı düşmanca yayınlar, şiirler yazıldı. Bunlar Alman toplumuna dağıldı.

Bu olaylar üzerine Prusya kralı şaşırdı kaldı. Ne yapacağını bilemez olmuştu. Bir taraftan Alman milletinin düşünce ve etkisini düşünüyor, bir taraftan da Fransa'nın büyüklüğünden ve intikamından sakınıyordu. Nihayet ortalama bir yol tutmağa karar verdi.

İleride ortaya çıkacak olaylara uyulacak ve geçici olarak Silezya sancağına çekilecekti. Burasının tarafsız tutulması için Napolyon'a özel

görevli gönderdi. Avusturya devleti şaşırmış, ne yapacağını bilemiyordu, onun da durumu Prusya kralınınkinden aşağı değildi. O zamanın en meşhur diplomatı Meternih birkaç yıldır Avusturya politikasında dümeni eline almıştı. Vagram muharebesinden sonra Avusturya imparatoru Fransuva'yı Fransız ittifakına sokmuştu. Bu hususta kızını bile feda etmeye razı etmişti. Fransa'ya yaklaştığı için de kendisine karşı olanların alaylı davranışlarına önem vermemişti. Oysa bu son olaylardan son derece içten sevinmişti. Meternih «Politika işlerinde bir yolda yürümek ve bir düşünceye kul olmak büyük hatadır» diye biliyordu.

Böylece devlet ve vatanının çıkarlarını her şeyin üstünde tutarak, o günkü durumdan yararlanma çarelerini düşünüp tasarlıyordu. Almanya'nın özel çıkarlarını esas tutarak her iki tarafa söz geçirmek üzere vakit geçirmeden hemen büyük bir askeri kuvvet toplayıp genel bir sulh anlaşmasını geri getirmeyi tasarladı.

Bu sulh anlaşmasının şartlarını ilkönce gizlice Alman dili ile kararlaştırmak üzere Alman hükümetleriyle görüşmelere girişti. Büyük savaş hazırlıklarına kalktı. Napolyon'a bile bu sulh anlaşmasına yanaşması için imparator Fransuva'ya babaca bir mektup yazdırdı.

Napolyon ise bu olan biten olaylardan acı çekiyordu. Görünüşte belli etmiyor, üzüntülerini gizliyordu. Her türlü güçlükleri göze almıştı. Mura'nın ordudan ayrılmasına da kızmıştı. Bununla beraber Prens Öjen'in başkumandanlığını onaylamış ve takviye ve yardım olarak 65 bin kişilik bir ordu göndermişti. Vistül, Oder ve Elbe nehirleri kıyılarındaki kalelerin tahkim edilmesi için gerekenlere çabuklukla emir vermişti. İşte bu sırada Prusya kralı ile Avusturya imparatorunun istek ve uyarıları Napolyon'a geldi.

Napolyon kayınpederi olan Avusturya imparatoruna yazdığı cevapta Rusya'da zaferi kazanamamasının sebebi olarak şiddetli kışı gösteriyordu. Yoksa hiç bir savaşta Fransızların yenilgiye uğramadığını, kurmaya uğraştığı büyük askeri kuvvetlerle Rusları Niyemen nehrine geri atabileceğini bildirerek, sulh ve âsayiş konusunda da elinde bulunan toprakların tam olarak kendinde kalması şartiyle Avusturya'nın aracılığını kabul edebileceğini ileri sürdü.

Prusya kralına yazdığı cevapta da Silezya'ya çekilmesine karşı olmadığını; fakat bu sancağın tarafsızlığı üzerinde Ruslarla görüşmelere girişmesini uygun görmediğini ve bunu kabul edemeyeceğini bildirdi.

Napolyon politika işleriyle uğraştığı sırada bir yandan da askeri kuvvetini arttırmaya çalışıyordu. Oysa ardı arkası kesilmeyen ve çekilen kurralardan ötürü halk bezmişti. Her yerde buna karşı baş kaldıranlar görülmeye başladı.

Bunun üzerine halkın genel düşüncesini üzerine çekecek bazı girişimlere kalktı. Halkın en çok kızdığı şeylerden biri Papa meselesi idi.

Papayı ortadan kaldırıp dinine bağlı halkın bir kısmını kendine çekip çevirecekti.

Papa bir süre Savuna bölgesinde oturtulduktan sonra Fontenblö sarayına getirildi. Orada kendisine bağımsız bir hükümdar gibi saygı gösteriliyordu. Fakat birkaç kişiden başkası ile görüştürülmezdi. Bu defa Napolyon av bahanesiyle Fontenblö'ye gitti. Papa ile birkaç görüşme yaptı, onu kandırarak bir konkordato kararnamesi düzenletdi; Napolyon ve Papa imzaladılar. Bu konkordatonun özeti şu idi: Papa Roma'yı terkedip Aviyon topraklarında oturacak. Orada elçiler kabul edebilecek, kendisine ve makamına has, verilmiş emlâk kendi idaresinde olacak, kendisine de yılda 2 milyon frank tahsisat verilecek, piskoposların tayinleri kendi onayı ile olacak; fakat Ruhanî işlerin iyice yürütülmesine Napolyon tarafından yardım edilip korunacaktı.

Papa böylece serbest kalınca Papanın iç yüzünü bilen ve sırlarını saklayanlar yanına gelip kararnamenin Ruhani işler için zararlı olduğunu söylediler. Papa imza ettiğine pişman olmuştu. Gerçekte imzasını geri almaya cesaret edemedi ise de, bu anlaşma hükümlerini hiç bir zaman yerine getirmedi. Napolyon da yalnız bu kararnamenin ilânından halk üzerine yaptığı güzel etki ile yetinerek güçlük çıkarmamak için hükümlerin yerine getirilmesi üzerinde durmadı.

O sırada Prusya kralı Silezya sancağına çekildi. Breslav bölgesinde oturduğu günlerde tebaasına bir beyanname yayınladı. Gönüllü asker yazılmalarını istedi. Almanların Fransızlara karşı düşmanlığı çok artmıştı. Herkes silâha sarılıp gönüllü yazılmaya kalktı.

Birkaç gün içinde mektepler, çarşılar boşaldı, parası olanlar devlete yük olmamak için kendi keselerinden silâh ve malzeme toplamaya başladılar.

Prusya kralı tebaasının bu gayretini görerek memnun olmakla beraber, Fransızlardan korkup çekiniyordu. Ruslar ileri harekâta devam ediyorlardı. Prens Öjen Pozen'i boşaltıp Elbe nehrine çekildi. Fransızlar böylece Almanya'nın bir kıtasını bırakıp Berlin'i boşaltınca Almanlar sevindi. Bunun üzerine Baron dö Aynştayn ile arkadaşları hemen Prusya kralına gittiler. Onu yaptıkları işe inandırarak 28 Şubatta Prusya ve Rusya devletleri arasında bir ittifak anlaşması yaptılar. Bu anlaşma bir süre Fransızlardan gizlenmişti. Ardından Rus imparatoru Breslav'a gelip Prusya kralı ile görüştü. Prusya 17 martta Fransa'ya savaş ilân etti. Bu sırada Rus ordusu da ilerliyordu. Bir kazak tümeni Hamburg'a geldi ve bu bölge halkını ayaklandırdı.

Fransızların en yakın dost ve müttefiki sayılan Saksonya kralı Rus askerinin yaklaştığını görünce Avusturya'nın aracılığına müracaat etmekle beraber askeriyle Bavyera'ya çekildi. Ruslar da Dresden'e yaklaştılar.

Prusya'nın Rusya ile ittifak edip Fransa'ya savaş açtığı haberi Viyana'ya gelince, herkes ayağa kalktı. Avusturya devleti tarafından Fransa'ya karşı gösterilen iyi davranıştan ötürü hükümeti yerdiler. Halkta memnuniyetsizlik baş gösterdi. Meternik ise genel bir sulh ve âsayişi geri getirip ayakta tutmayı istiyordu. Halkın bu davranışından ve tutumundan telâşa kapılmadı. Ancak Napolyon'un kullandığı sert dilden yakınarak Fransa'nın bazı hususlarda fedakârlığa katlanıp sulh yoluna gitmesi için nasihat yollu söylensin diye İngiltere ve Rusya'ya müracaat etmişti.

Napolyon ise kendi işini silâh gücü ile becermek tutumunda idi. Buna benzer uyarılara kulak asmıyordu. Hemen sefer hazırlıklarını tamamlayıp 15 nisanda Paris'ten çıktı. Ordusunun başına geçti. Ona bakıp Rusya ve İngiltere de muharebesiz bir şeye karar verilemeyeceğini anlayıp savaşı sürdürdüler. Meternik'in, sulh yolundaki gayreti gerçekten meyvesini vermemişti. Ama o da büyük bir diplomasi mahareti gösterdi. Aracılıkla sulh ve âsayişi geri getirmeye çalıştı. Saksonya ve Bavyera kralları ile görüşmelere girişti. Geçici olarak Avusturya'nın tarafsızlığında aksaklık yapmasın diye o sırada Ruslarla gizli bir mukavele yaptı. Sonra Avusturya'nın aracılığını Napolyon'a da kabul ettirdi. Kısacası aracılık perdesi arkasına saklanıp tarafsız kaldı. Bu durumda kimse engel olmadan savaş hazırlıklarını sürdürmeye fırsat buldu.

Gelelim savaş olaylarına. Bir taraftan Fransa, diğer taraftan Prusya ve Rus orduları ilerleyerek 2 mayısta karşılaştılar, bu çarpışmada Rus ve Prusya ordusu yirmi bin Fransızlar 18 bin zayiat verdi. Sonunda Fransızlar galip geldi. Müttefik devletler orduları çekilmek zorunda kaldı.

Bu olay üzerine Almanlar tasalanacakları yerde büsbütün ateşlendiler. Avusturya politikasında yine bir değişiklik olmadı. Fransa tarafından Avusturya ve Fransa arasında ittifak anlaşması şartlarının yerine getirilmesi istendi. Meternik de Avusturya aracı sıfatını kabul ettikten sonra, artık bu gibi sözleri vermiş olmanın değeri kalmayacağını kesin bir dille yazıp bildirdi. Sulh anlaşmasına bazı şartlar ileri sürdü. Napolyon Avusturya için aracılık sıfatını tanıdığına pişman oldu. Avusturya'nın yardım etmeyeceğini görüp üzüntü içinde savaş harekâtına devam etti. 18 Mayısta Dresden'den harekete geçerek iki gün sonra müttefik ordularının bulunduğu Bautzen'de taarruza geçti, iki gün süren muharebe sonunda yine Fransızlar galip geldi. Avusturya yine aracılığa kalkıştı, sulh anlaşma meselesini görüşmek üzere bir mütareke yapılmasını ileri sürdü. Napolyon da savaş hazırlıklarını yenilemek ve bunun için de biraz vakit kazanmak zorunda idi. Uzlaşmaya girdi. 5 hazıranda Rusya ve Prusya devletleri ile Napolyon arasında mütareke yapıldı.

Bunun üzerine yapılan görüşmelerde Varşova grandüklüğü ile Rayn topluluğu ittifakının yürürlükten kaldırılmasına Hamburg, Bremen ve

Lubek'in Almanya'ya İllirya sancaklarının Avusturya'ya bırakılması hususunda Napolyon'a teklif yapılması kararlaştı. Sulhun kurulmasının bunlara bağlı olduğu ileri sürülecekti. Oysa Napolyon bu teklifleri kabul edecek olursa Avrupa'da nüfuzu sarsılacaktı. Napolyon'un böyle bir uzlaşmaya girmesi olacak şey değildi. Ama Napolyon vakit kazanmak için işi süründürmek düşüncesinde idi. Ama Ruslarla doğrudan doğruya ikili bir sulh anlaşması yapılmasını imparator Aleksandr'a teklif etti. Aleksandr ise Avusturya'yı büsbütün kendi ittifakına almak istiyordu. Bu haberi Meternik'e açtı. Eğer Avusturya kendisi ile ittifak etmezse doğrudan doğruya Napolyon ile ittifak edeceğini Meternik'e bildirdi. Avusturya telâşa kapıldı. Zira on beş yıldır uğradığı maddi ve manevi zararları gidereceği sırada kendi aracılığı işe karıştırılmadan Fransa ile Rusya ittifak ediverirse büyük bir fırsatı kaçırmış olacaktı. Böylece her bakımdan Napolyon'un baskısı altında kalacağı açıkça görülüyordu. Bunun üzerine Napolyon ileri sürdüğü şartları kabul etmezse Avusturya'nın silâha davranacağına dair Meternik de Aleksandr ile müttefiklerine kesin bilgi verdi. İşte bu sırada Napolyon Dresden'de iken Avusturya'dan kendisine bir murahhas gönderilmişti. Napolyon da Avusturya'nın Rusya ile Fransa'yı birbirlerine yaklaştırmadan sözünü geçirmek isteyen ve dediğini yapmaya zorlayıcı bir aracılık yaptığını ileri sürdü. Bu tutuma karşı davranışlarıyle boşuna vakit geçiriyordu. İşin gidişine ve gelişmelere bakıyor, Avusturya'nın müttefik devletlere katılacağını anlıyordu. Hemen savaş hazırlıklarını bitirmeğe çalışıyordu. Dresden ve Mağdeburg'da buyük mühimmat ve zahire anbarları yaptırdı. Meternik de Napolyon'un amacının sulh olmadığını; ancak vakit kazanmak için oyalandığını anlamıştı. Oysa Meternik sulh ve âsâyişi korumak için üstün derecede çalışıp uğraşıyordu. Bu sırada Rusya imparatoru ile Prusya kralı Opotschno'da bulunuyordu. Meternik onların yanına gitti. İkisi de bu ünlü diplomatı elde etmek için kendisine büyük değer verip saygı gösterdiler, ağırladılar. Bu sırada Rusya ve Prusya 15 haziran 1813 tarihli bir ahitname ile İngiltere devletine bağlanmışlardı. Bu karşılıklı sözleşme gereği İngiltere, Rusya ve Prusya derhal iki milyon İngiliz lirası verecekti. Bu iki devletin çıkaracakları beş milyon liralık kâğıt paranın yarısını kendi hesabına kabul edeceğine söz vermişti. Buna karşılık Ruslar savaşta 160.000, Prusya da 80.000 asker bulundurarak Napolyon ile savaş sürdürülecekti. İngilizlere sormadan sulh anlaşması yapamayacaklardı. Meternik gerçekte ileri sürülen şartları Napolyon'a kesin olarak geri çevirmedikçe Avusturya'nın savaşa katılmayacağını bildirmişse de Napolyon'un bu şartları geri çevireceğinde şüphe yoktu. Müttefik devletler Avusturya'ya da müttefik gözü ile bakıyorlardı. Napolyon müttefik devletler arasında kendi aleyhine gelişen haberleşme ve görüşmelerden kuşkulanarak buna değinen bilgileri almak üzere Meternik'le görüşmek iste-

ginde bulunduğunu bildirdi. Meternik'in de umut ettiği ve istediği bu idi. Hemen yola koyuldu. 25 Haziran günü Dresden'e vardı.

Napolyon ile yaptığı görüşmede çok anlayışlı olduğu için Napolyon'un sulha yanaşmayacağını Avusturya aracılığı da istemediğini anladı. Bununla beraber Avusturya'nın aracılığını yine kabul ettirdi. Temmuz ayı içinde Prag'da görüşmeler başladı. 20 Ağustosta mütarekenin uzatılmasına dair bir anlaşma imza etti, sonra da geri döndü.

Fransa murahhaslarıyle Rusya ve Prusya murahhasları ve Avusturya tarafından da Meternik ağustos başında toplandılar ise de Napolyon'un amacının oyalama politikasıyle vakit kazanmak olduğu ortaya çıktı. 13 Ağustosta Prag'da yapılan görüşmelerde müttefik devletlerin ileri sürdüğü teklifleri Napolyon'un kabul edemiyeceği resmen belli olunca toplantı dağıldı. O gün Avusturya da Fransa'ya savaş ilân etti. Daha önce Fransızların İspanya'da tam bir yenilgiye uğrayıp bozgun halinde çekildikleri haberi de ortaya yayılmıştı.

İspanyollar Kadeks'te İspanyol millet meclisi İspanyol ordularının başkumandanlığını bütün yetkileri ile Lord Wellington'a vermişlerdi. Fransız generalleri arasında ise birlik yoktu. Fransız orduları dağınık ve disiplinsiz bir durumda idi. Bunun üzerine Wellington 48 bin İngiliz, 20.000 Portekiz ve 24.000 İspanyol, toplam olarak 92 bin kişilik bir ordu ile Mayıs 1813 başında Fransızlara karşı taarruza geçti. Vitoria bölgesinde yapılan muharebede Fransızlar tam bir yenilgiye uğradı. Büyük zayiat vermişlerdi. İngilizler 200 top ve birçok esir aldılar. İşte bu bozgun üzerine kral Jozef geri kalan askeri ile Pirene dağlarına yani Fransa hududuna çekildi. Bu suretle haziran ayı içinde bütün İspanya Fransızların işgalinden kurtulmuş oldu.

Napolyon bu olayı haber alınca kardeşi Jozef'e kızdı, derhal ordusundan ayrılıp Morfonten adlı yere kapanarak kimse ile görüşmemesini, eğer direnirse tutuklanmasını emretti. İspanya ordusu başkumandanlığını da Mareşal Solt'a verdi. O da İspanya'daki bütün Fransız askerini bir araya toplayıp birleştirerek İngiliz kumandanı Lord Wellington üzerine harekâta geçti. Başaramayınca o da Fransa sınırına çekildi.

Biz gelelim beri tarafta Napolyon ile müttefik orduları arasında yapılan muharebelere.

Napolyon anlaşma isteklerine karşı davranmakta direnince bir sonuç alınamadı. Avusturya da Rusya ve Prusya ile ittifak edince Königstin'den Hamburg'a kadar geniş bir cephede top tüfek işlemeye başladı. Mütareke günlerinden faydalanıp Napolyon savaş hazırlıklarını gerçekten tamamlamıştı. Ama müttefik devletler de harekât alanına savaş silâh, araç ve gereçlerini yığmışlardı.

Avusturya generallerinden ünlü Şuvartzenberg'in 12 bin kişilik Avusturya ordusu, 70.000 kişilik Rus ordusu, 60.000 kişilik Prusya askeri, top-

lam olarak 250.000 kişilik bir ordu Bohemya üzerinden taarruza geçmek üzere Saksonya dağları eteklerinde yığınak yapmışlardı.

Prusya ve Rusya askerinden kurulu ikinci ordu Prusya'nın ünlü generali Blüher'in emrinde ve kumandası altında idi. 100.000 kişilik bu ordu Silezya'dan Kazbah ve Baber nehirlerini geçerek Bavtzen üzerine harekâta geçmek üzere idi. Blüher süvari sınıfından yetişmiş yaşlı bir generaldi. Ama dayanıklı, bahadır, elindeki birlikleri çevik kullanır, askere kendini sevdirmiş, tedbirli, güvenilecek bir generaldi.

150.000 kişilik üçüncü ordu da aslında Fransız mareşallerinden iken İsveç veliahtlığına seçilen ve Napolyon'a rakip geçinen Bernadot kumandasında idi. Bu ordu da Berlın bölgesinde yığınak yapmış, Danzig ve Hamburg bölgelerini gözetmekle beraber, Magdeburg harekât hedefi idi, böylece Napolyon'un sol kanadına taarruz edecekti.

Bu üç orduda toplam olarak 500.000 asker ve 1500 top vardı. Bunlardan başka Bavyera'yı gözetmek için 25 bin ve İtalya cephesinde Prens Öjen'e karşı koymak için 50.000 kişilik kuvvet tertip edilmişti.

İhtiyat olarak da Avusturya'da Presburg, Viyana Linz bölgesinde 60.000, Avusturya askeriyle Rusların Lehistan'daki 100.000 askeri ve Prusya'nın eğitim gören 90.000 askeri savaş alanına sevkedilebilirdi.

Kısacası Napolyon mütareke günlerini değerlendirmiş yararlanmıştı, ama düşmanlarının da bu derece kuvvetlenmesine fırsat vermişti.

Fransız ordularına gelince Napolyon kendi düşmanlarının harekât planlarını uzaktan keşfederek Bohemya'dan gelecek ordunun yollarını kesmek üzere Mareşal Sensir kumandasında 30.000 kişilik kuvveti Konigstin'e sevk etti. General Vandam kumandasındaki kolordu ile Ponyatovski ve Mareşal Viktor emrindeki askeri de Bohemya dağlarındaki geçitleri tutmakl agörevlendirdi. Makdonalt, Loreston, Mey ve Marmon kumandasında bulunan 100.000 asker de Kazbak ve Baber nehirlerini tutmuşlardı. Bavtzen bölgesinde 48.000 kişilik hassa ordusu ile Lanver Moburg ve Sebastiyani ve Kelerman'ın 24.000 kişiye varan ihtiyat süvarisi olduktan başka kuzeyde Odino Bertran ve Rinye kumandalarında da 115 bin asker vardı. Bunlar Bernadot kuvvetlerine karşı savunma yapacaktı.

Bu saydığımız ordu ve tümenlere Bavyera'da bulunan 20.000 ve İtalya'da bulunan 60.000 askeri ile Elbe ve Oder ve Vistül kıyılarındaki kalelerin muhafazası ile görevli askerler eklenirse Napolyon'un asker sayısı da toplam olarak 550 bine varıyordu.

15 ağustos 1813'te Blüher'in harekâta geçtiğini haber alınca hemen büyük sayıda askerle üzerine yürüdü. Blüher'i çekilmeye mecbur etmişken Şuvartzenberg ordusunun taarruza geçtiğini öğrenince Napolyon Blüher'i takipten vaz geçti. Hemen Dresden'e doğru gitti, müttefik orduları ise Dresden'i ele geçirmek üzere 26 ağustos 1813'te taarruza geçtiler.

Gerçekten Fransızlar bu sert taarruzlara karşı iki gün güzel savundular. Her iki taraf büyük zayiat verdiler. Neticede Fransızlar galip geldi, başka cephelerdeki mağlûbiyetleri onların bu zaferini örtmüştür.

40.000 askerle müttefik ordularını takip etmekle görevli General Vandam, onlara Bohemya dağları eteklerinde yetişti. İlkönce muzaffer olmuşken, bir Prusya tümeni Vandan'ın gerisine düşünce iki ateş arasında yapılan taarruza karşı koyamadı. Emrindeki 40.000 askerinden çoğu telef oldu, çoğu da esir oldu. Geri kalanı da darmadağın oldu.

Berlin üzerine taarruz harekâtına geçen Mareşal Odino ordusu da 23 ağustos 1813'te Büyük Petren adlı köy bölgesinde yenilgiye ve bozguna uğradı.

Bu sırada Blüher de Mareşal Makdonalt üzerine taarruza taarruza geçti, ardı ardına yapılan bütün muharebelerde Fransızları yendi. Nihayet 30 ağustosta Fransız ordusunu imha etti. Kendi zayiatı 1000 asker iken, Fransızlar 30.000 zayiat vermiş, 20.000 esir almış ve 105 topla mühimmat aracı ele geçirilmişti.

Bu büyük felâketlerle Fransızlar umutsuzluğa kapıldı. Müttefik askeri ise epeyce cesaretlenmişti. Napolyon yine yılmadı. Bütün Avrupa kendisinden bıktığı gibi, bahtı da artık kendisinden yüz çevirmişti. Bundan habersiz, kaderiyle uğraşır dururdu. Durumu düzeltmek için başka çareler düşünüyordu. Hattâ Odino'nun uğradığı bozgunu kadere yormadı. Ne Bernadot'un beceriklilik ve ustalığına, ne de Prusyalıların cesaretle dövüşmelerine inanıyordu. Odino'yu «kusur işledi» diye görevinden uzaklaştırdı. Yerine mareşal Mey'i tayin etti. Hemen Barot'a hareketle orada talimat vereceğini beklemesini emretti. Kendisi Barot'a gitmeye karar vermişti. Oysa Blüher Makdonalt ordusunu kuşatmıştı. Bunu duyunca Barot'a gitmek üzere, gizlice Bavtzen tarafına yöneldi ise de bu sırada müttefik devletler ordularının Dresden'e harekâta geçtiklerini haber alınca o tarafa geri döndü. Dresden'de iki saat kaldıktan sonra düşmanın durumunu derinliğine görmek için Pirna bölgesine gitti. Mareşal Ney bu değişen durumdan habersizdi. Barot'a giderken Bernadot onun yolunu kesti. Yapılan muharebede Fransızlar büyük zayiat vererek tam yenilgiye uğradı ve kaçmak zorunda kaldılar.

Fransız ordusunda bulunan yabancı erlerle İtalyanlar takım takım kaçıyorlardı. Kimi memleketlerine dönüyor, kimi de müttefik ordulara iltica ediyordu. Özellikle Almanların Napolyon'a itaatleri korkularından ileri geliyordu. Bu olaylar üzerine isyana yüz tuttular. Fransız askerinde bile kaçıklar çoğaldı. Böylece Fransız ordusunda asker sayısı epeyce azaldı.

Mütareke süresi sonunda Napolyon'un yalnız Elbe üzerinde yani Hamburg'tan Dresden'e kadar olan yerlerde 360.000 askeri varken, 10 eylül 1813'te 250.000'e inmiştİ. Ayrıca Fransız askeri Moskova bozgunundan be-

ri disiplinsizdi. Olmayacak bahanelerle birliklerinden çıkıp bölgeyi dolaşır, yağma ve tahrip ederlerdi. Bu bakımdan Fransız orduları yiyecek sıkıntısı çekerdi. Müttefik orduları ise Almanların gösterdiği ilgi ve yakınlıkla bu türlü yiyecek sıkıntısı çekmezlerdi.

Fransız ordularının yenilip bozguna uğramaları üzerine Napolyon ihtiyatlı davranarak Rayn nehri boyunda bulunan kalelerinin tahkim edilip oraların levazımını tamamlamasını gizlice Harbiye Nazırına bildirdi. Bununla beraber Elbe hattını terk etmeyip bütün kuvvetini Dresden bölgesinde toplamaya karar vermişti. Gerekirse kışı Dresden'de geçirmek istiyordu. Şipfesburg üzerinden düşman gerisine düşmeye çalıştı ise de başaramadı. Dresden'e döndü.

Müttefik orduları Napolyon'un etrafını kuşatıp onu büyük bir bozguna uğratmak planına girişmişlerdi. Olana bitene bakılınca genel savaş durumu günden güne müttefik devletler için uygun bir şekle giriyordu.

Napolyon'un bulunduğu topraklarda halk kendisine can düşmanı idi. Müttefik orduları, Napolyon'un bütün harp planlarından haber alıyorlardı. Özellikle Blüher uzağı görür, sağlam düşünür, anlayışlı bir kumandandı. Napolyon'un savaş harekâtından zamanında haber alır, öncelikle ve üstünlükle doğru olarak harekâta geçerdi.

Eylül 1813 başlangıcında Blüher harekâta geçmişti. Napolyon'un Blüher üzerine büyük sayıda askerle taarruza geçmesi üzerine Blüher geri çekilmişti. Ardından Napolyon'un Dresden'e geri döndüğünü öğrenince tekrar taarruz harekâtına başladı.

İşte Blüher böyle üstünlük kurarak Napolyon'u yoruyordu. Fırsat buldukça Fransızlara baskın yapıyordu. Ancak Napolyon'un Dresden'de ve Elbe nehrinin iki yakasında toplanmış kuvveti 200.000'e varıyordu. Bu durumda Blüher'in elindeki kuvvet ona taarruz için yetersizdi. İsveç Prensi Bernadot ordusu ile birleşmek planını kurdu. Hemen ileri harekâta geçerek Ekim 1813 başında Mulde nehrine vardı. Ancak Blüher bu harekâtı çok gizli tutuyordu. Napolyon yapılan bu harekâttan haberdar olamamıştı. Bu sırada Blüher ordusundan bir tümen Fransız tümeniyle karşılaştı. Vartenburg ve Bledin köyleri bölgesinde yapılan şiddetli bir muharebede iki tümen de büyük zayiat vermiş, sonunda Fransızlar yenilmişti. Bunun üzerine Blüher ordusunun Vartenburg köyüne, Bernadot ordusunun da Ruslav köyüne doğru yaptıkları harekâtı duydu. Bu iki müttefik orduyu Elbe nehrinin doğu yakasına atmak üzere 5 Ekim 1813'te Mülde nehrine doğru büyük sayıda asker gönderdi. Sonra kendisi de Layipzig'e gitti. Öncesi ve sonrası bu sırada yapılan küçük çapta muharebelerde kesin sonuç alınamadığı için, iki taraf da kesin sonuçlu bir muharebe isteğinde idi. Bundan ötürü iki taraf da Layipzig bölgesinde toplan-

mak üzere idi. Oysa Napolyon müttefik ordularının toplanmasına ve harekâtına engel olamıyordu. Layipzig bölgesinde onların 300.000'den fazla askerine karşı Napolyon'un 200.000 kadar askeri vardı. Savaş durumu pek de Napolyon için iyi gitmiyordu.

İşte bu sırada ortaya çıkan bazı politik olaylar bu durumu bir kat daha ağırlaştırdı. Bernadot'un ileri sürdüğü bir Kazak tümeni Vestfalya topraklarına girer, halktan gördüğü yardımla hükümet idare merkezi olan Kassel'e kadar varır, Napolyon'un kardeşi Jerom Kassel'i boşaltır ve Goblentz'e sığınmak zorunda kalır. Bunun üzerine Vestfalya krallığının kaldırıldığı ilân edilir. Bir başka yönde Bavyera devleti Fransa ittifakından çıkar ve müttefik devletlerle birleşir. Böylece Napolyon'un cephesi gerisinde bir düşman devlet ortaya çıkar. Bu üzücü haberler Napolyon'u yine yıldırmadı. Layipzig bölgesinde yapılacak büyük savaşın sonunu bekliyor ve onun planları ile uğraşıyordu. Layipzig muharebesi diye ün salan savaş 16 Ekim 1813 Perşembe günü başladı ve geceye kadar sürdü. İki taraf da büyük zayiata uğradı. Ancak kesin sonuç elde edilemedi. O gün üç bölgede muharebe oldu. Birisi Napolyon kumandasındaki ordu ile Prens Şuvartzenberg kumandasındaki müttefik ordusu arasındaki muharebedir. «Varşova muharebesi» diye anılır. Bu muharebede Fransızlar 20.000 yaralı ve zayiat verdi. Müttefiklerde 30.000 zayiat ve yaralı vardı. Böylece neticesiz kaldı. İkincisi Layipzig batısında Lindenav adlı yerde bir Avusturya tümeni ile bir Fransız tümeni arasında muharebe oldu. Fransızlar 1000, Avusturyalılar da 2000 zayiat verdi. Bunda da netice alınamadı.

Üçüncüsü general Blüher ordusu ile mareşal Marmon ordusu arasında Mekran adlı yerde oldu. Fransızlar altı bin, müttefik askeri de 8.000 zayiat ve yaralı verdi. Bu durumda Fransızlar yenilip çekildiler.

Bu muharebelerden kesin bir sonuç elde edilemedi ise de müttefik orduları birleşmiş oldu. Ertesi günü müttefik orduları taarruz harekâtından vaz geçtiler. 18 ekim günü yola çıktılar, askerleri gelince toplam kuvvetleri 300 bine erişti. Hemen 140.000 kadar kuvveti olan Fransız ordusu üzerine yürüdüler. Fransızlar şiddetle savundular. Akşama kadar kanlı bir muharebe oldu. Fransızlar 20.000, müttefik kuvvetler ise 30.000 asker zayiat verdi. Bu muharebe sırasında Fransız ordusu içindeki Saksonya askeri müttefik askeri tarafına geçti. Böylece Fransız ordusu yine zayıf düştü.

Artık müttefik devletler ordularına dayanamayacağını anlayan Napolyon çekilmeye karar verdi. Hemen geceleyin Layipzig şehrini boşalttı. Fakat müttefik kuvvet kumandanları bunu haber aldılar. Layipzig üzerine taarruza geçtiler. Fransızlar şehri boşaltmaya uğraşırken bir taraftan da savunmak zorunda idiler. Gayet kanlı ve korkunç bir sokak muharebesi başladı. Sonunda Fransızlar büyük zayiatla 20.000 kadar da esir

bırakarak büyük güçlüklerle yakalarını kurtarabildiler, 19 ekim 1813, yani ertesi gün Rusya ve Avusturya imparatorları büyük merasim ve sevinç içinde Layipzig'e girdiler.

İşte bu Layipzig muharebesi Fransızlar için hemen hemen Moskova çekilmesi kadar büyük felâket oldu. Bu felâket üzerine artık Fransızlar için Rayn nehri hattına sığınmaktan başka çare kalmamıştı. Napolyon bozgun askerin dökünlülerini toplayıp Saal nehri üzerinden çekilmeye devam etti. Ancak 30.000 Avusturyalı ve 30.000 Bavyeralı askerle toplam 60.000 kişilik bir ordu Hanav şehri yakınlarında pusu kurmuş, Fransızların yolunu kesmişti. 30 Ekim 1813'te her bakımdan acı içindeki Fransızlar bu orduya şiddetli bir taarruza geçtiler, galip geldiler. Bu galibiyet onlara epeyce nefes aldırdı. Hepsi 60.000 kadar oldukları halde 4 Kasım günü Mayans'a geldiler ve Rayn nehri hattını tuttular. O sırada Fransızlar İtalya'da bile yenilgiye uğramıştı. Prens Öjen emrindeki 50.000 kadar askerle Avusturya tarafında harekâta geçirilen büyük kuvvetler karşısında tutunamayarak Adij nehri hattına sığınmaya mecbur olmuştu. Oysa burada bile uzun süre dayanamayacağı belliydi. Zira İtalyan halkı Fransızlardan nefret etmişti. Layipzig muharebesinin haberi Fransız düşmanlarına epeyce cesaret vermişti. Bavyera'nın Fransa'dan yüz çevirmesi Napoli kralının durumunun şüpheli olması Fransızlar için korkulu ve düşündürücü durumdu.

İspanya'daki Fransızlar Fransa sınırına çekildiler ve meşhur Wellington 100.000 kadar muzaffer askerle Fransa'ya girmek üzere idi. Buna karşı Fransa ve İspanya arasında hudut olan Pirene dağlarını elinde tutmakla görevli Fransız ordusu da ancak elli bin kadar ve bezgin bir durumda idi.

İşte İspanya ve İtalya cepheleri bu durumda iken Rayn nehri boyunda da Napolyon 60.000 yorgun ve yılgın askerle 300.000'e varan müttefik ordularına karşı koymak zorunda idi. Kendine göre artık yeterli bir tedarikle işleri yoluna koymak da güçtü. Tersaneler dolusu silâhlar kalmamış, en usta Fransız subayları muharebelerde ölmüş, geri kalanın birçoğu Almanya ve İtalya'da Fransızlar elinde bulunan kalelerde sarılıp kalmıştı. Genellikle Fransız halkı da muharebeden usanmış ve Napolyon'dan nefret etmişlerdi. Fakat Fransa'nın bu durumunu müttefik devletler gereği gibi bilmiyorlardı. Ayrıca Napolyon'un hükümeti ortadan kalkarsa cumhuriyeti tutanlar başa geçecekti. Bu düşünceler de üzerinde durup kuşkulanmaya değerdi. Rayn nehrini aşmadan önce Napolyon'a bir sulh anlaşması teklif ettiler. Bu sulh anlaşmasının esas şartları şunlardı: Fransa'nın Rayn nehri, Elbe nehri ve Pirene dağları hududu ile yetinmesi, Hollanda ve İtalya'nın bağımsız bir hükümet olması. İspanya'nın eski hükümdarları elinde idare edilmesi maddelerinden ibaretti.

Napolyon savaş harekâtını tamamlamak için 1813 yılı 14 kasım günü Paris'e varmıştı. Bu teklifler kendisine orada bildirildi. Bulunduğu güç durum içinde birdenbire kabul ediverse güç durumunun yetersizliğini belli etmiş olacaktı. Bu düşünceye dayanarak ileri sürülen şartları ne geri çevirdi, ne de kabul etti. Sustu. Müttefik devletlere Manhaym şehrinde bir kongre yapılması teklifini bildirir bir cevap gönderdi. Bununla beraber derhal 300.000 asker toplamaya girişmişti. Onun yaptığı teklife müttefik devletler adına Prens Meternik'in yazdığı cevapta sulh anlaşması şartları üzerinde hiç durulmadığı, bir düşünce bildirilmediği için de açıkça teessüf etmişti.

Bunun üzerine Napolyon tarafından anlaşma şartlarına uyulmuşsa da, amacı haberleşme ve görüşmelerle bahara kadar vakit geçirip savaş hazırlıklarını tamamlamak üzere büyük çabukluk içinde gereken tedarikleri ikmale çalışıyordu.

Müttefik devletler de bu sırada düşüncelerini değiştirmişlerdi. Bu sırada Napoli kralı Mura, Napolyon'dan ayrılıp müttefik devletlere katılmıştı. İsveç Prens Bernadot'un bir tümen askeri Hollanda'ya girince halk ayaklanarak eski hükümdarları olan Oranj hanedanının yeniden saltanata geçirilmesi Napolyon'un gücü kamladığını meydana koymuştu. Müttefik devletler yukarıda yazılı ileri sürdükleri şartlardan vazgeçtiler. Yeniden savaş hazırlıklarına meydan vermemek için hemen Fransa'ya taarruza karar verdiler. İşte bu 10 aralık 1813'te müttefik devletler orduları Fransa üzerine harekâta başladılar.

1229 YILI OLAYLARI

Müttefik devletler İsviçre'nin tarafsızlığına önem vermeden ordularının bir kısmını Bâl bölgesinden Rayn nehrini geçirip 21 aralık 1813'te Fransa'ya girdiler. General Blüher kumandasında bulunan kısımda Manhaym, Golbentz, Mayans şehirlerinden Rayn nehrini geçtiler.

Napolyon böyle hiç ummadığı bir zamanda müttefik kuvvetlerin ilerlediklerini görünce büyük telâşa kapıldı. Hemen bir mütareke yapıp vakit kazanmayı düşündü. 5 ocak 1814'te Fransız dışişleri bakanı Kolenkor'u müttefik orduları karargâhına gönderdi. Askeri harekâtı durdurmak müttefiklerin hiç işlerine gelmediği için Kolenkor'a baştan savma cevaplar verdiler. Bunun üzerine sel gibi Fransa üzerine akıp gelen düşmana karşı savunmak için imparator yerini imparatoriçe Mari Luiz'e verdi. Kendisi Paris'ten çıktı, ancak 1814 sonlarında ordugâhı olan Şalon'a geldi. Fransa üzerine yürüyen 230 bine yakın müttefik askerine karşı ancak 55 bin kadar Fransız askeri vardı.

Bunun üzerine Fransız kumandan ve subayları bezgin ve umutsuz, ne yapacaklarını şaşırmışlardı. Napolyon direniş göstererek hepsini ya-

tıştırıp cesaret verdi. Savunmayı planlamaya giriştiler. Hemen Marn ve Ob ve Sen nehirlerinin geçitlerini tuttu. O sırada Prens Şuvartzenberg Marn ve Ob nehirlerinin kuzeyine yani Şomon ve Barsör Ob bölgeleri arasına geldi. Blüher'in gelişini bekledi. Blüher de Sen Diye'den geçerek Ob üzerine yürümekte idi. Napolyon büyük bir süratle Blüher'in arkasına dolaşarak iki taraf ocak 1814 sonunda Provens bölgesi yakınında karşılaştı. Blüher'in yanında otuz bin Napolyon'un yanında 17 bin asker vardı. Yapılan muharebede Napolyon galip geldi. Blüher çekilmeye mecbur olmuştu.

Bu Şuvartzenberg ordugâhında Kolenkor vasıtasiyle Napolyon tarafından ileri sürülen sulh anlaşması tekliflerine kesin cevap verilmek lâzım geleceği bildiriliyordu. Müttefik devletlerin çıkarları değişikti. Esas şartların tayini hakkında anlaşmazlık çıktı. Nihayet Fransa'nın 1790 yılındaki hudutları ile yetinmesi, sulh anlaşmasına esas olarak konuldu. Şatiyon şehrinde bir kongre yapılmasına karar vermişlerdi. Bu kararı Kolenkor'a bildirmişlerdi.

Blüher ordusu çekilince bu haberi alan Şuvartzenberg onun yardımına koştu. İki ordu birleşti ve bir noktada 170.000 asker yığarak 32.000 askerle Napolyon'a taarruza geçtiler. Napolyon sabahtan akşama kadar savundu ise de başa çıkamayacağını anlayınca 1 Şubat 1814 günü ordusu ile Troyes bölgesine çekildi. İki taraf kuvvetleri arasında büyük fark vardı. Napolyon'un iyiliğini isteyenler gerekli fedakârlığa katlanarak sulh yapılmasını öne sürdükleri gibi, Napolyon «Şatiyyon'da görüşmeler yapılsın» diye haber gönderdi. Bu teklifle beraber Kolenkor'u murahhas olarak Şatiyyon'a gönderdi.

Napoli kralı Müra daha önce müttefiklere katılmıştı. Onu hükümeti başında bırakmak için Sicilya, ayrılacak ona karşılık İtalya'dan bir miktar yeri kendisine bırakmaya müttefikler söz vermişti. Bu terk edilecek toprakların nerede olduğu belli değildi. Papa topraklarından olduğunu Napolyon duyunca hem müttefik devletlere, hem de Müra'ya güçlük çıkarmak üzere Napolyon Papa'nın Roma'ya geri dönmesine müsaade ile beraber Prens Öjen'e İtalya'yı boşaltıp Liyon üzerine çekilmesini emretti.

İspanya geçici hükümeti Napolyon'un sulh anlaşması tekliflerine önem vermediği için Napolyon Fransa'da tutuklu bulunan İspanya kralı 7. Ferdinand ile sulh anlaşması yaparak İspanya'ya geri gönderdi ve o cephedeki askerini geriye getirmek üzere emir verdi. Gerekirse Paris'i muhafaza için planlara girişti.

Napolyon'un buna benzer yaptıkları şaşkınlıktan zayıf düşmekten ileri gelen ölesiye davranışlardı. Çünkü dük dö Wellington İngiliz ve İspanya askerinden birleşik büyük bir ordu ile Fransızları yenmiş, onları

İspanya'dan sürüp çıkarmış, Fransa üzerine yürümeye başlamıştı. Durum böyle iken, Fransa'da yerinden atılmış, tutuklu bir kralla sulh anlaşması yapılsa ne çıkar? Bunca yıldır tutuklu bulunan Papa'nın da tahliyesi de buna benzer. Bu sırada askeri harekât devam ediyordu. Müttefiklerin harekât planı Napolyon ordusunu sağ ve sol kanatlarından kuşatarak Paris üzerine taarruza geçmekti. Orada Fransız ordusunu ezip yok edeceklerdi. Blüher ordusu Marn nehri üzerine Şuvartzenberg'de ordusu ile Sen ve İyon nehirleri üzerine harekâta geçmişti. Oysa bu iki ordunun harekâtı birbirinden çok uzak idi. Napolyon bundan faydalanarak iki ordu arasına girip de ilkönce birini, sonra da diğerini vurup dağıtmak üzere hemen 30 bin askerle Blüher ordusu üzerine yürüdü. Şubat 1814'te karşılaştı, onu perişan ettikten sonra, Şuvartzenberg ordusu üzerine yürüdü. Montrö muharebesinde bu ordunun bir tümenine de galip geldi. Bir hafta içinde Napolyon'un bahtı açılıyor gibi göründü. Bunun üzerine Napolyon «Sulh şartları Fransa çıkarlarına uymuyor» diye kabul etmemesi için Kolenkor'a bildirdi. Bu muharebelerde ele geçirdiği 25.000 kadar esiri Paris'e gönderdi, merasimle şehre sokuldular. Bu gösteri çoğu halkın düşüncelerini güzelce etkilemişti. Gerek Burbon hanedanının saltanatı geri almak için bekleyenleri, gerek cumhuriyeti tutanlar, bir süredir cesaretlerini yitirmeden Napolyon aleyhine çalışmakta idiler.

Bu sırada müttefik devletler tarafından teklif olunan mütareke şartlarını görüşmek üzere Napolyon tarafından murahhas tayin edilen Kont dö Flaho'yu 24 şubat 1814 günü Troyes bölgesinde bulunan Luzinyi köyünde müttefik devletler murahhaslarıyle birleşip mütareke şartlarının görüşmelerine başladılar.

Kont dö Flaho Luzinyi'de mütareke şartlarını Kolenkor'u da Şatiyon'da sulh anlaşması şartlarını görüşe dursunlar. Müttefik devletler de Avrupa'yı Napolyon'un şerrinden kurtarmak için tasarladıkları istekleri elde edebilmek için şartları aralarında sıkı sıkıya tartışıyorlardı. İşte bu görüşmelerin sonucu olmak üzere İngiliz murahhası tarafından ileri sürülen teklif ve planı kabul edildi. Fransa'ya karşı İngiltere, Rusya, Avusturya ve Prusya devletleri arasında ittifak yenilenecek ve bu devletlerin her biri savaş sürdükçe muharebe alanlarına 150 bin kişilik askeri kuvvet gönderip bulunduracaklardı. Bu suretle elde edilen 600.000 askere küçük devletlerden istenilecek 200 bin asker de katılırsa müttefik orduları toplamı 800 bine çıkacaktı. İngiltere de savaş sürdükçe Rusya, Avusturya, Prusya arasında eşit paylaşmak üzere yılda altı milyon İngiliz lirası para yardımı yapacağına söz verir bir anlaşma imza etmişlerdi.

Fransa ile yapılacak her türlü işlemde birleşik hareket edilecekti. Müttefik devletlerden hiç biri yalnız başına Fransa ile haberleşip görüşemeyecekti. Fransa eski hududuna çekilip eski hududu ile yetinmedik-

çe sulh anlaşmasına gidilmemesi hususu bu anlaşma şartları içine giriyordu.

Yine bu görüşmelerin sonucu olmak üzere İsveç kralı Bernadot kumandasında bulunan ordudan 50 bin askeri ayırıp Blüher emrindeki 48 bin askere katılması hususu karara bağlanmıştı.

Blüher bunu öğrenince başkalarından önce Paris'e girmek üzere harekâta geçti. Sezan üzerine yürümeye başladı. Bu sırada mareşal Marmon ve Mortiye tümenleri birleşerek toplam 14 bın askerle Mo (Meaux) bölgesinde savunmaya geçip durumu Napolyon'a bildirdiler. Napolyon derhal 15 bin askerle gizlice Morienval üzerinden hareket ederek Blüher'in arkasını kesmek üzere Suvason şehri bölgesine gelmişti. Blüher ordusunu imha etmek umudu kuvvetli idi. Tam bu sırada akla gelmedik bir olay çıktı. Suvason (Soisson) şehri bu bölgenin kilit yeri değerinde bulunduğu halde muhafazası ile görevli kumandan tek kurşun atmadan Suvason'u Blüher'e teslim etmişti. Napolyon bu haberi alınca şaşırıp kalmıştı. Hemen o kumandanı yargılamaya geçmişti; ama neye yarar. Blüher bulunduğu tehlikeden kurtulmuş, emrine giren 50 bin askerle de gücü artmıştı. Oysa Blüher ordusunu Şuvartzenberg ordusu ile birleşmeden vurup perişan etmek hayali ile Napolyon Blüher'in ardına düşmüştü. Birkaç yerde onun ordusuna epeyce hasar verdiyse de istediği galibiyete erişemedi.

Morien Val'de bıraktığı asker de Şuvartzenberg harekâtına asla engel olamadı.

Mütareke için açılmış olan görüşmeler bu sırada sonuç vermedi. Öyle kapandı. Şatiyyon kongresinden de bir sonuç alınamadı. O da kapanmak üzere idi. Paris'ten gelen haberlere göre müttefik devletler tarafından ileri sürülen şartların kabulü uygun görülüyor. Napolyon'un tarafını tutanlar bile direnmesinde kabahatli görüyorlardı.

Bu sırada İspanya hududundan gelen haberler de Napolyon'u kuşkuya düşürdü. Çünkü Lord Wellington İngiliz ve İspanyol birleşik kuvvetleri bir ordu ile Fransa'ya girmişti. Mareşal Solt onun harekâtına engel olamıyordu. Bordo İngilizlerin eline geçmişti, kraliyetçiler Burbonların yeniden hükümeti kurduklarını ilân etmişlerdi.

Napolyon yine direniyordu. En son olarak şu planı uygulayacaktı. Kalelerde bulunan bütün muhafızları bir araya toplayıp ordusunu 120 bine çıkaracaktı. Paris yolunu açık bırakacak, onlar Paris yakınına gelince bütün kuvveti ile arkalarından taarruza geçerek bu kuvvetleri iki ateş arasında bozguna uğratacaktı. Buna karar vermişti. Fakat planın uygulanabilmesi için Paris'in dört beş gün dayanması şarttı. Gerçekte o zaman Paris etrafında tahkimat yoktu. Tertip ve inşa edilen tahkimat geçerli idi. Arkasında o kadar tahkimat yapıldı ki, uzun süre dayanabilirdi. Ancak savaştan bıkmış, rahatı ve âsayişi özleyen Paris halkı, belki de ya-

nındaki kumandanların durumu, bu direnmeyi sağlayacak güvenlikte değildi. Bunlara bakmayan Napolyon 20 bin askerle Reymis (Reims) şehrinden ileri harekâta geçti, yolda Şuvartzenberg ordusuyla karşılaştı. Muharebeden sonra yoluna devam ederek 3 mart 1814'te Semendizye şehrine vardı. O sırada Şatiyyon kongresi bir sonuç alınamadan dağılmıştı. Kolenkor da Semendizye'ye gelip Napolyon ile görüştü. Napolyon her taraftan askerini getirip burada topladı.

Planını yerine getirmek üzere sıkı sıkıya askeri kuruluşlar ve askeri planlarla uğraştı. Biz gelelim Paris durumuna.

19 Mart 1814'te müttefik orduları Paris bölgesine yaklaştı. Avusturya imparatoru Prens Meternik ile birlikte Dijon'da kaldı. Ama Rus imparatoru Aleksandr ile Prusya kralı Giyyom orduda kaldılar.

Düşman ordularının Paris'e yaklaşması üzerine Napolyon'un kaymakamı olan İmparatoriçe başkanlığında özel bir toplantı yapıldı. İmparatoriçe ile Roma kralı adını taşıyan oğlunun Paris'ten çıkıp Luvar nehri bölgesine gitmesine görüşülerek karar verildi. Bu karar ise Napolyon'a karşı olanların cesaretini arttırdı. Ve müttefiklerin girişini kolaylaştıracağı çok zararlı görüldü. Taleyran bile buna karşı gelmişti. 29 Mart 1814 günü karar yerine getirilerek imparatoriçe oğlu ile birlikte Paris'ten çıktı.

Napolyon'un Reymis bölgesinde bıraktığı Mareşal Marmon ve Mareşal Mortiye tümenleri on beş bin askerdi ve Paris'e çekilmişlerdi. Bunlar Paris'te bulunan 8.000 askerle 15 bin kişilik milli asker katılınca 40 bine yakın bir kuvvet oluyordu. Paris'te mevcut olan 200 topla müttefiklerin 200 bin askerine 15 gün dayanabilirdi. 30 Mart 1814 günü müttefik orduları Sen nehrinin doğusundan Paris üzerine yürüdüler. Marmon ve Mortiye emirleri deki asker Paris'i sabahtan akşama kadar savundular. Fakat Paris'i korumak için hiç bir planları yoktu. Müttefik orduları sel gibi Paris varoşlarına taarruza geçince buna engel olacak güçlükle karşılaşmadılar. Bu sırada Napolyon'un gönderdiği bir general Paris'e dolu dizgin geldi. Napolyon'un Paris'e doğru hareket ettiğini hiç olmazsa iki gün direnilmesi gereğini mareşal Marmon'a bildirdi. Ancak duruma bakılınca savunma mümkün olmadığı için Marmon bir mütareke teklifi ile vakit kazanmak istedi. Şuvartzenberg buna razı olmadı. Fakat askerin silâhlariyle istedikleri bölgeye çekilebilmeleri şartiyle Paris'in teslimine karar verdi. Mareşal Marmon ile müttefik devletler murahhasları arasında böylece bir anlâşma imza edildi. Bunun üzerine kardeşi Kral Jozef ile vükelâ Paris'ten çıkıp imparatoriçe yanına gittiler. Paris'te yalnız Polis nazırı ile Şehremini bir de bazı özürler ileri sürerek çıkmak istemeyen Taleyran kaldı. Böylece Paris'te hükümet yoktu. Gece Mareşal Paris'in teslimindé ayrıntıları ve maddeleri kararlaştırmak üzere Prens Şuvartzenberg'e birkaç subayı görevli olarak gönderdiği sı-

rada Napolyon Paris'e koşup geliyordu. Topladığı yüz bin kişilik ordunun Paris'e doğru ilerlediğini ve gereken talimatı verdikten sonra kendisinin Paris'i muhafaza edeceğini üç dört gün içinde ordusu gelince de kurmuş olduğu planı uygulayacaktı. Paris yakınlarına gelip de durumu öğrenince ne yapacağını şaşırmıştı. Hemen yeniden bir plan tasarlayarak Fontenblö'ye yürümeğe karar verdi. Paris eğer dört gün dayanıp Napolyon gelmiş olaydı Paris yakınlarında dillere destan olacak büyük bir muharebe olacaktı. Ama Fransız halkı savaştan bıkmıştı. Napolyon'un bahtı da kendisine yüz çevirmişti.

Napolyon Fonteblö'ye çekilip giderken 31 mart 1814 te İmparator Aleksandr ve kral Giyyom büyük gösteri ve merasimle Paris'e girdiler. Bunlar Paris'e girerken krallık taraftarı olanların teşviki ile Paris halkından bazıları «yaşasın kralımız Aleksandr, yaşasın Giyyom» diye bağırıyorlardı. Bu da onları kat kat sevindirdi. Bu hükümdar Paris'e girer girmez Paris'te bulunan Taleyran ve diğer ileri gelen kimseleri çağırıp görüştüler. Sonra hemen o gün Napolyon'la konuşamayacaklarını ve onu Fransa hükümdarı tanımayacaklarını, Fransa'nın eski hudutlarına dokunmayacaklarını ve geçici bir hükümet kurmak üzere Senato ve millet meclisini açacaklarını ne olursa olsun Fransızların seçecekleri hükümet şekline karşı gelmeyeceklerini resmi olarak ilân ettiler.

1814 yılının 1 nisan günü âyan meclisi toplandı. Taleyran'ın başkanlığında 4 üyeden kurulu, geçici bir hükümet kuruldu. Ertesi gün «Napolyon'un hükümdarlığı kaldırıldı» diye ilân edildi.

Bu kararlar hep Taleyran'ın ve kral taraftarlarının teşvikiyle olmuştu. Eğer asker Napolyon'la bir olursa o vakit «işin rengi değişir» diye büyük kuşku içinde idiler.

Bunun üzerine hükümeti Napolyon'un etkisinden kurtardıkları gibi askerin de hiç olmazsa bir kısmını ondan ayırmağa kalktılar. Napolyon direniyor ve Fontenblö'de askeri toplamağa bütün gücü ile uğraşıyordu. Etrafında bulunan generallerin artık karşı koymaya gücümüz yetmez demeleri, askerden bir kısmının müttefik ordularına geçmesi Napolyon'un bütün bütün umudunu kırdı. Kolenkor aracılığı ile müttefik hükümdarlarına müracaat etti. Fransa hükümdarlığından istifa edeceğini bildirdi.

Böylece Napolyon'un istifası öğrenilince geçici hükümetle müttefik devletlerin görülecek iki işi kalmıştı. Birisi Napolyon'un karısı Mari Luviz ile Roma kralı adını taşıyan oğlunun yerleşecekleri yeri tayin ve geçimlerini sağlayacak parayı temin etmek ve diğeri de Fransa'da süresiz bir hükümet kurmaktı.

Rus imparatoru Aleksandr'ın Napolyon'a özel saygısı vardı. Bu sayede ilk meseleye şöylece karar verildi. Napolyon imparator ünvanı üze-

rinde kalarak seçeceği yedi sekiz yüz Fransız askeriyle mutasarrıflık ve hükümdarlık olarak Elbe adası kendisine ikamet yeri tayin edildi. Bu adanın gelirinden başka Fransız hazinesinden kendisine iki milyon, kız kardeşlerine aralarında paylaşmak üzere 2 milyon, boşadığı karısına 1 milyon frank tahsis edilecekti, Mari Luviz ile oğluna İtalya'da bulunan Parma ve Plejans dükalığı ve Napolyon'un üvey oğlu Öjen'e bir Prenslik tevcih edilmesine karar verilmişti. Elbe adası Korsika adası yakınında küçük bir ada olup bugün İtalya devletine aittir.

İkinci mesele de müttefik devletler Fransa içişlerine karışmak istemiyordu. Avrupa'da âsayişi sağlamak için Napolyon'un istifası ile yetindiler. Fransa'da kurulacak hükümet şekil ve şartlarını Fransa'yı temsil eden Senato meclisine bırakmışlardı. Fransa'da çeşitli partilerin ortaya koydukları, çeşitli hükümet istekleri arasında Taleyran'ın dediği oldu. Fransa Cumhuriyetinden önce hükümet eden Burbon sülâlesinin mutlak hükümetten feragatiyle düzenlenen şartnameyi kabul etmeleri ve şartlı olarak Fransız hükümdarlığında kalmaları kararlaştırıldı.

Bu sırada Napolyon Fontenblö sarayında kalıyordu. Kendisiyle ailesi için kararlaştırılan şartnameyi içine alan mukaveleyi imza etsin diye Kolenkor aracılığı ile kendisine gönderildi. Kolenkor Fontenblö'ye geldi. Napolyon ile görüştü ve mukaveleyi kendisine gösterdi. Napolyon onu imza edeceğini vaadetmişse de bunca zaman ezici gücü ile dünyayı titreten bir büyük asker için küçük bir adada kuşatılmış kalmak pek acı bir durumdu. Napolyon buna ölümü tercih ederdi. Gece bir miktar afyon ruhu içmişti. Hassa hademesi durumu öğrendikleri gibi Kolenkor'a koşup olanı anlattılar. Kolenkor koşup Napolyon'un yanına varmıştı. Bu sırada epeyce istifra edip hayatta kalmıştı. Kolenkor'un pek etkili sözleriyle teselli bulan Napolyon'a sükûnet gelmişti. Kısa süre içinde sıhhatini kazanmış ve mukaveleyi imzalamıştı. Sonra Napolyon Elbe adasına gitmek üzere 20 Nisan 1814 günü Fontenblö sarayından hareket etmiştir.

Oysa bunca yıldır bu kadar kan dökerek dünyayı rahatsız edip uykusunu kaçıran kimse böyle Fransa'yı karma karışık bırakıp gitmesi Fransızları kızdırdı. Yollarda birkaç defa Napolyon'u paralamak üzere hücum ettiler. Müttefik devletlerin öne geçmesi ile canını kurtardı. En büyük düşmanı İngilizlerin bir gemisine binip Elbe adasına gitti.

Bu sırada geçici hükümet senato ile bir olup ilk önce cumhuriyet sırasında öldürülen on altıncı Lui'nin küçük kardeşini kaymakam sıfatiyle hükümetin başına geçirdiler. Sonra onun büyüğü olan Lui Stanislas 18'inci Lui adıyle Fransa kralı seçildi. O günlerde genel bir mütareke yapıldı. Almanya, İtalya, Hollanda taraflarında bulunan Fransız askeri tümenlerinin kuruluşları kaldırılmış ve Viyana'da yapılması kararlaştırı-

lan kongrede ayrıntılar görüşülmek üzere müttefik devletlerle Fransa arasında yapılması kararlaştırılan sulh anlaşması esas şartlarını bildirir 30 Mayıs 1814 tarihli bir antlaşma imza edilmiştir.

Bu antlaşmanın esası Fransa'nın 1790 yılındaki hudutları ile sınırlanmasından ibaretti.

İspanya kralının oğlu olup daha önce Fransa'ya göç etmiş olan Ferdinand bu sırada İspanya'ya gidip yedinci Ferdinand adıyle tahta geçmiştir. Müttefikler böylece elde edilen zaferden üstün derecede kıvanç duyuyor, geniş nefes alıyorlardı. Bundan sonra Avrupa müvazenesini korumak için gerekli usul ve kuralların gerçekleşmesi Viyana'da yapılacak kongreye bırakıldı.

Fransızlar ise yıllardan beri birbirini kırıp kan dökerek cumhuriyeti kurdukları sırada Napolyon Bonapart ortaya çıkmış, cumhuriyeti kaldırıp imparatorluk kurmuştu. Ayrıca büyük savaşlarla dünyayı ele geçirmek için bunca kan döktükten sonra Elbe adasına sürgün edilmişti. Fransa eski krallık devrine dönmüş, dökülen kanlar, çekilen çile ve zorluklar hep yok olup gitmişti. Bu yüzden Napolyon Elbe adasına giderken halk onu öldürmeğe kalkmıştı. Oysa Napolyon'un düzenlediği kanunlar Napolyon kuvveti adıyle adını sürdürecekti.

Bir de Cumhuriyetten önce Fransa krallığı mutlak hükümet iken bu defa meşruti hükümet olmasına karar verilmişti. Bu durum Fransızlara teselli verebiliyordu.

18'inci Lui, birçok görüşmelerden sonra Senatonun düzenlediği anayasayı kabul etmekle beraber halk hürriyetini kısıtlıyor ve azaltmak için hiç bir fırsatı kaçırmıyordu. Daha önce Fransa'dan kaçan ve çoğu asilzade olan muhacirler Fransa'ya dönmüşler, kralın yanında yer almışlardı. Başlıca mansab ve memuriyetleri elde etmeye çalışıyorlardı. Ayrıca kralı mutlak hükümet için teşvik ediyorlardı.

Kral da onları başlıca görevlerde bulunduruyor, dediklerine yanaşıyordu.

İşte bu durum Fransız halkının nefretini artırıyor, Napolyon günlerini anıyor, yaptığı büyük işleri yadetmeğe başlıyordu. Böylece Fransızların Napolyon'a karşı duydukları düşmanlık birkaç ay içinde sevgi ve saygıya dönüşüvermişti.

Napolyon'un Elbe adasına sürülmesinden sonra Avrupa bu durumda idi. Bu süre içinde Avrupaca en önemli iş Viyana kongresi görüşmeleri idi. Çünkü Avrupa'da ilişkiler bu kongrede konulacak kurallara göre gelişecekti. Herkes Viyana'da geçecek görüşmelerin sonucunu bekliyordu.

Napolyon'un Osmanlı Devleti hakkında öncesinde ve sonrasında küçük düşürücü ilişkileri ve davranışı, bilinen kötü niyetindendi. Müttefik devletlerin zaferinden Osmanlı Devleti de kıvanç payı almıştı ama iç iş-

leriyle uğraştığı için Avrupa ile ilgisi yoktu. Oysa Viyana kongresinde Osmanlı Devletinin bir görevlisi bulunsaydı Osmanlı Devleti de Avrupa müvazenesine girerdi. Raküze'nin de eskiden olduğu gibi Osmanlı Devleti himayesine verilmesi umulurdu. Politika adamlarından bazıları o vakit iş başında olan vükelâyı ilgisizlikle suçlarlar. Aslında o vakit Osmanlı Devleti müttefik devletlerle ittifak etseydi kendisini Avrupa devletleri sırasına koymuş olurdu. Sonraları Abdülmecit zamanında politikaca tuttuğu yeri daha o vakit tutmuş olurdu ama Osmanlı Devletinin içişleri o kadar karışıktı ki, göz açacak vakti yoktu.

DAHİLİ OLAYLAR

Osmanlı Devleti Ruslarla sulh anlaşması yaparak savaştan kurtulmuştu. Müttefik devletlerle Napolyon arasında ortaya çıkan savaşta tarafsız olduğu için müttefik orduları Fransa sınırlarını aşıp Paris'e doğru giderken Sadr-ı âzam ve serdar-ı ekrem bulunan Hurşit Paşa ordu ile Rumeli'den dönüp İstanbul'a geliyordu.

1229 yılının 13 muharrem günü orduyu merasimle karşılamak için, gösterişli bir merasim alayı ile, Padişah Silâhdar-ı şehriyari hareket etti. Ordunun bulunduğu yere geldi.

23 Muharrem 1229 pazar günü Hurşit Paşa ve devlet ricali Davut Paşa sahrasına geldiler. O gece Davut Paşa sarayında kalındı. Ertesi gün Şeyhülislâm Dürrizade Abdullah efendi ve kaymakam Rüştü Paşa, kaptan Paşa, daha önce Maden emini olan Mustafa Paşa, ilim adamları Devlet ricali kurallara uyarak Davut Paşa'ya gitmişlerdi. Orduyu karşılamak için gidip oradan İstanbul içine kadar merasimle aldılar. Sadrazam sorgucu ile padişah huzuruna getirdiler. Hepsine hil'atler verildi. Yerlerine gittiler.

O gün padişah sarayından dönülünce seyirciler içinde bazı kimseler kaymakam Paşa'yı: «Sen namuslu insanları korurdun, şimdi bizi bırakıp nereye gideceksin?» yollu alkışlamışlardı. Sadrâzam bunu işitince üzülmüş, Şânîzade tarihine göre bu durum kaymakam Paşa'nın düşmanları tarafından öğretilerek yapılmış bir yapmacık olsa gerektir. Sadrâzam da bunu kaymakam Paşa'nın sadareti ele geçirmek istediği kanısına vararak hemen sürgün edilmesini arzetti. Gelibolu'ya sürgün edildi. Üzerinde bulunan Anadolu eyaleti Gelibolu'da oturan eski kaymakam Şakir Paşa'ya verildi.

Yine o gün Maden Emini Mustafa Paşa da görev aldığı yere gitmek üzere Üsküdar'a geçti.

Hüdavendigâr sancağı mutasarrıfı Aziz Paşa'nın ölümü haberi geldi. Kethüdası elhac Mustafa Paşa'ya vezirlik rütbesiyle Hüdavendigâr sancağı da eklenerek Kocaeli sancağı verildi.

30 safer 1229 günü Tuhfe şarihi Seyyid Elhac Ahmet Hayati efendi 64 yaşında olduğu halde hayata gözlerini yumdu. Kabri Üsküdar'da Seyyid Ahmet deresi adlı yerdedir. O zamanın bilginlerindendi. Rahmetullahi aleyhi.

Safer ayı ortasında görülmemiş bir olay oldu: Eski Silâhdar-ı Şehriyâri İslâmın bir çocuğu dünyaya geldi. Makadı bir zar ile kapalı idi, iyi bir cerrah eliyle açılıp alınması gerekirken cahilin biri neşterle açayım derken bağırsağı kesmiş, çocuk da üç gün içinde ölmüştü.

Savaş sebebiyle Devlet yapısında açılan yaraları Osmanlı Devleti reformlara değer vererek önemle sarmaya çalışıyordu. Bu da Padişah emrinin her yerde gereği gibi yerine getirilmesine bağlı idi. İçeride ve dışarıda baş kaldıranları yola getirmekle olacaktı.

Bunun üzerine namuslu kimseleri koruyup yoldan çıkanları cezalandırmak çok önemli idi ve öncelik taşıyordu. İşte bu bakımdan yeniçeri ağası Seyyid ortalığı karıştıran kişiliği ile birkaç ustası idam edilmek istendi. Kul kethüdası buna engel olmak isteyince Rebiülevvel başında Kul kethüdası Limni adasına sürüldü, ustaları da idam edildi.

Cengiz sultanlarından Halimgiray Selim Han devrinden beri İstanbul'da oturuyor, şiir ile yazı yazmakla beraber İstanbul zarif kişileriyle yakın ilişkiler kuruyordu. Daha önce Ramiz Paşa'nın verdiği görevle Tuna kıyılarında vazifeli Bahadır Giray'ın emri altında kalgaylık pâyesiyle gönderilmişti. Böyle büyük pâyeli sultanların saltanat yerinde oturmaları Osmanlı Devletinde geçerli usullere aykırı idi. Bundan sonra Vize'de kendisine tahsis edilen çiftliğinde oturmak üzere Rebiülevvelde o tarafa gönderildi.

Rebiülevvelin 15'inci günü yapılan ilim adamı tayinlerinde Süleymaniye müderrislerinden vak'anüvis Asım efendiye Selânik mevleviyeti tevcih edildi. Bu sırada Asım efendinin tamamladığı Kamus tercümesinin basılmasına başlandı. Yine bu sırada saray-ı cedid-i hümayun kitaplığı hocalığı boşalmıştı. Aynı sarayda hazine odası hocası bulunan meşhur Kilisli Kudsî efendiye bu görev verildi. Hazine odası da Galatasarayda orta oda hocası Kütahyalı Mehmet efendiye, onun yeri de meşhur bilim adamlarından Ekmekçi oğullarından Hafız Ahmet efendiye verildi.

İstanbul'da Ders-i âm hocalarından Osman efendi ile «Musannif efendi» diye anılan Divrikli Osman efendinin rütbelerinin yükseltilmesi için padişah yazısı çıktı. Aynı rütbede olanların üstüne çıkarılarak kısa süre içinde Emin efendi Halep mollası Musannif efendi de, Kudüs-ü şerif mollası olmuşlardı. İkisi de o zaman seçkin bilim adamları idi. Ancak kanuna uygun adlî ve başka hizmetleri olmadığı için hükümet işlerinden habersiz idiler.

Böylece Kudüs'te ortaya çıkan kilise tamiri meselesinde Musannif efendinin yersiz davranış ve girişimlerine dair yerinden gelen arzlar üzerine Şevval 1228'de görevinden alındı ve sürgün edildi. Deli efendi de gönül inciten, herkese çıkışan bir kişi idi. Halep'e gideli beri ilim adamları ve Halep ileri gelenlerine «cahilsiniz,» diye hakaret ediyordu. Halep valisine bile halktan birine yapılmayacak tutumu ile gönlünü kıracak davranışta idi. Bilgisine saygı gösteriliyordu. Görev süresinin dolmasına kadar sabır ve tahammül etmek düşüncesinde idiler.

Hoca efendi gittikçe azıtmış, hattâ bir gün kitapla Halep müftüsünün başına vurmuştu. Halep ilim adamlarınca çirkin bir olay çıkabileceğini düşünerek görevinden alınması hakkında «Halep'ten başka yere gitsin» diye yazı gelince o da cumadelula 1229'da görevinden alındı ve Tosya'ya sürüldü.

Kudüs mollası Musa efendi aslında Kudüs mahkemesi kâtibi olup hizmette olanlara ve kâtiplere baskısı sebebiyle mahkemeden uzaklaştırılmıştı. Dönüp dolaşıp İstanbul'a geldi. Zamanındaki şeyhülislâma çatmış ve geçen yıl bir yolunu bulup Kudüs mevleviyetini ele geçirmişti.

Kudüs-ü şerife vardığı zaman arası açık olduğu kimseleri ezip intikam almağa girişince hakkında gelen şikâyetler üzerine o da bu sırada Kudüs'ten sürgünle uzaklaştırıldı.

Daha önceki cildlerde de bildirildiği gibi Baba Paşa ile birlikte Rusya'ya esir düşen Açıkbaş adlı kişi sulh anlaşmasından sonra İstanbul'a geldiğinden beri Ayasofya camiinde yatıp kalıyordu. Her gün toplantı yapar, vaazla, öğütlerle kendisini dinleyen halka vezirler ve ileri gelenler hakkında anlamsız sözler söyler, halkın düşüncesini bulandırır ve o günkü durumu kötülerdi. «Bu halleri görmektense ilk hicret yerim burası iken kudretim olsa beytullah yanında olmağı isterdim» diyerek sözünü bitirirdi.

Cumadelahıra sonunda Hicaz'a sürüldü, arzusu yerine getirilmiş oldu.

Recep ayı ortalarında Galip efendi ve Tezkire-i sani Hamit bey ve Malikâne halifesi Emin efendi uzaklaştırılıp sürgün edildi. Divan-ı hümayun beylikçisi Seyyid efendi Reis ve Beylikçi kesedârı Remzi efendi Beylikçi oldu.

«Bunların sürgün edilişleri padişahın düşüncelerine ters davranmalarındandır» diye Şanizade tarihinde yazılıdır. Bana göre sürgün ediliş-lerinin asıl sebebi o vakit saltanat müsteşarı olan Halet efendinin düşüncelerine ve hareketlerine aykırı davranışlarıdır. Özellikle Galip efendinin ona rakip olabilecek değer ve kişiliği olsa gerektir.

Hüdavendigâr sancağı mutasarrıfı olan Elhac Mustafa Paşa o sırada başıboş dolaşan kumarcı adlı eşkıya başı ile çarpışarak galip geldi ve kumarcıyı idam etti. Sivas valisi Baba Paşa'nın da bu sırada ele ge-

çirmekle görevli olduğu Müberrid adlı eşkıyayı Rumkaleli Bekir bey kendisine iltica ettiği için sahip çıkıp saklıyordu. Timurlenk her yerde önüne gelen kaleyi mancınıkla tahrip ediyordu. Hatta Halep kalesini bule bu yolla ele geçirmişti. Ama Rumkaleyi ele geçirememişti. Böylece Rumkale halkı kaleyi kimse ele geçiremez sanırlardı. Sonradan barutun etkisinin mancınıktan çok fazla olduğunu düşünmezlerdi. Baba Paşa kaleye yürüyüp de üç tarafından lâğım kazarak sıkıştırmaya başlayınca Bekir bey kendi yakasını kurtarmak üzere Müberrid'i teslim etti ise de Baba Paşa kuşatma ve baskıdan vaz geçmemişti. Bekir beyin dayanacak gücü yetersizdi. Kale ele geçirildi. Bekir bey ve adamları birkaç eşkiya ile ele geçirildi. Hepsi idam edildi. Kale duvarları top ve lâğımdan harap olmuştu. İşe yarar kale kalmamıştı. Kale içinde namuslu kimselere ve halka dokunmadan, mallarına zarar vermeden kale dışındaki eski yerlerine yerleştirildiler. O bölgenin güvenlik ve âsayişi böylece düzeldi. Bu haber Recep ayı ortasında İstanbul'a geldi.

7 şaban günü şehzade Sultan Ahmet doğdu. Bir hafta top şenliği yapıldı.

Bir yıl önce tersane-i âmire yanında inşasına başlanan Mahmudiye adlı üç ambarlı kalyon-u hümayun o güne kadar inşa edilen kalyonların en büyüğü idi. Bu sırada sona erince 22 Şaban günü Sultan Mahmut Han-ı adlî taht gemisini görmeye geldi. Müneccimler tarafından tayin edilen uğurlu vakitte denize salındı. Çok ağır olduğu için oturdu. O gece öyle kaldı. Müneccimler utarid yıldızı yaktı, diye yorumda bulunmuşlar ve epeyce telâş etmişlerdi. Ertesi günü engel ortadan kaldırıldı ve sağlam olarak denize indirildi.

10 Ramazan cuma günü Sultan Mehmet doğdu, bir hafta top şenliği edildi.

Yeniçeri üzerinde direnip zorla çıkarttıkları ferman-ı âli gereği Teke mütesellimi Hacı Mehmet ağa, kadı Paşa üzerine görevlendirildi. Aralarında birçok çatışmadan sonra, kadı Paşa idam edildi. Çok fazla malı vardı. Bunlar Mehmet ağanın elinde kalmıştı. Bunlar birkaç defa istendi, bakalım bugün yarın gibi sözlerle oyalar, vakit geçirirdi. Biraz da askerine güvenip kafa tutardı. Üzerine asker gönderileceği sırada öldü. Bu mallar oğlu İbrahim ağadan istenildi. Oğlu babasına çekmiş olacak, malları vermeğe yanaşmadı. 1228 yılı ortasında üzerine Konya valisi eski Çarhacı Ali Paşa görevlendirildi. Birkaç defa çatıştılar. Ali Paşa'nın yönetimi kötü idi. Emrindeki asker halkın namusuna ve malına taarruz ederlerdi. Halk da ayaklanınca Ali Paşa bozulup çekilmişti. Bu da padişahı kızdırdı. Kaymakamlığı sırasında da bazı yersiz davranışları padişahın gözünden kaçmamış ve unutmamıştı. Muharrem 1229 başlangıcında vezirliği kaldırıldı. Kendisi Limni adasına sürgün edildi. Teke seraskerliği kapudan-ı derya Hüsrev Paşa'ya verildi. Karaman eyaleti de vezirlik rüt-

besiyle Dergâh-ı âli kapıcı başılarından Melek Ahmet Paşa zade Abdullah beye verildi.

Kaptan Paşa donanma ile o bölgeye gitti. Karaya çıkınca Tekeli oğlu İbrahim karşı koymaya kalkışmıştı. Halk aman dileyince İbrahim yakalandı. Bu haber İstanbul'a gelince kaptan Paşa'nın hizmeti padişah tarafından beğenildi ve takdir edildi. Kaptan Paşa maiyetindeki Alâiye sancağı mutasarrıfı vezir Alâeddin Paşa'ya ve Mirmiranlara ve başkaca kumandanlara Recep ayı ortasında hil'atler gönderildi. İbrahim ağa idam edildi. Gerek kendisinin, gerek babasının kalan malı ele geçirildi. Beytülmale gönderilmek üzere Osmanlı Devleti ricalinden eski Tersane-i âmire emini Seyyid Mehmet Vahit efendi görevlendirildi. Teke sancağı öteden beri bu Tekeli oğulları hanedanı elinde idi. Bunlar mütegallibelikle Antalya'yı da ele geçirdikleri için bunlardan bir kimsenin oralarda kalması uygun değildi. Kavim ve kabileleri ile Selânik tarafına nakilleri için Vahit efendiye emr-i âli yazıldı.

5 Şevval günü yapılan tayinlerde Vahit efendiye vezirlik rütbesiyle muhassıl olarak Teke ve Hamit sancağı verildi. Bu suretle Vahit efendi akranlarının yapacağı düşmanlık korkusundan kurtuldu, rakipleri de onun taşraya atılmasından sevindi.

Bu sırada Silistre eyaleti de Gelibolu'da oturan eski kaymakam Rüştü Paşa'ya verildi. Dört ay önce Sadr-ı Anadolu olan Müsahip Bekir ağazade Mehmet Emin efendinin masum yaradılışlı olması Şeyhülislâmda sadarette ağırlığını yetersiz görerek 7 Şevvalde görevinden aldı. Yerine İstanbul pâyeli meşhur Şeytan Emin efendi, Anadolu kazaskeri oldu. Ağazade Emin efendi de «Mansabı Şeytan şerrine uğrattık» diyerek Eyüp' te Bostan iskelesi yanındaki yalısına çekildi.

Zilkade başlarında Sultan Ahmet camii yakınında Cebeciler kulluğu civarında geceden bırakılmış, ağzı kapalı bir fıçı bulundu, sahibi çıkmayınca açılan fıçı içinde öldürülmüş bir insan görüldü. Cebeci başı ağaya bildirildi. O da Bab-ı âliye haber verdi. Kurallar gereği İstanbul kadısı tarafından görevliler gönderildi. Keşif ve tahkikat yapıldı. «Eğinli sarraf» diye anılan bir Ermeni sarraf olduğu anlaşıldı. Ama katili bulunamadı ve öldürülmesi sebebi bilinemedi. Bunun üzerine sert araştırmalara girişildi. Sonunda ölen sarrafın ocak bezirgânı olan bir yahudi ile, büyük alış veriş yaptığı anlaşıldı. Yahudinin Cebeci kulluk çorbacısına para yedirerek bu cinayeti işletmiş olduğu anlaşıldı, hemen yahudi sürgün edildi. Çorbacı da idam edildi.

Üç koldan Sırbistan'a girilerek Belgrad kalesiyle başka kaleler ele geçirilmişti. Sırplar aman dilediklerinden haklarında umumî af ile aman verilmişti. Sırplar tam bağımsızlık istiyorlardı. Rusların istediği de bu idi. Ama Rus imparatoru Aleksandr, Napolyon ile savaşacağı sırada Osmanlı

Devleti ile sulh anlaşmasına varmasıyle Avrupa işleri ile uğraştığı için Sırplara sahip çıkmakla beraber Osmanlı Devletini de kırmak istemiyordu. Bu işi yavaş yavaş ortaya çıkarmak fikrinde idi. Asi Sırplar ise bağımsızlığa kavuşmadıkça rahat durmamağa karar vermişlerdi. İslav birliği komiteleri de buna yanaşınca tekrar dört beş bin eşkıya toplandı. Çakça kasabasını kuşattılar. Bu haber İstanbul'a gelince hemen Sırbistan bölgesinde bulunan mirmiran ve kumandanların ılgar ederek Belgrad'a gitmeleri için padişah emirleri yazıldı. Rumeli'de Sırbistan ihtilâli başlıca bir gaile iken Arabistan'da da çeşitli gaileler vardı.

Bir süredir, Tunus ve Cezayir ocakları arasında ortaya çıkan ayrılık ve çatışmalar ölümlere yol açmıştı. Karadan ve denizden iki taraf da birbirine taarruz ediyordu. İşin içine yabancılar bile karışmağa başladı. İşin inceliği arttı ve gittikçe büyüdü. Bunun üzerine aralarını bulmak için Zilhicce ortasında bir özel frikateyn ile özel görevliler gönderildi.

Bağdat valisi Sait Paşa bazı yakınlarının uğraşmasına ve dediklerine bakarak Defterdar Davut efendiyi görevinden uzaklaştırmış, yerine eski Defterdar Elhac Mehmet Sait beyi defterdar tayin etmişti.

Bu sırada ise Elcezire ve Şamiye aşiretleri bayrak kaldırıp isyan etmişti. Hazail ve Zübeyd kabile ve aşiretleri ile Neced aşiretlerinden Elcerba ve Elzafir arapları taşkınlığa başlamışlardı. Necef, Halle ve Kerbelâ taraflarına baskınlar yapıyorlardı. Ayrıca hükümette gördükleri gevşeklikten de şıamrıp Kâzimiye kasabasına kadar el uzatmışlar, Necef ve Kerbelâ'yı sıkıştırmaya başlamışlardı. Ne yol, ne de iş güvenliği kalmış. Kerbelâ da kuşatılmıştı. Oysa bu yıl İran'dan 40 binden fazla ziyaretçi ile İran şahının haremi de birlikte gelmişti. Bağdat'a gelen feryatnameler Sait Paşa'yı telâşa düşürdü. Hemen Davut efendiyi taltif ederek Başbuğ yaptı. Zilkade ortasında Bağdat'tan askerle çıkardı. Davut efendi Kerbelâya vardı. Ziyaretçilerle Şahın haremini muhasaradan kurtardı ve salimen Bağdat'a götürdü.

Hicaz ve Mısır durumuna gelince, Mekke emiri Şerif Galip efendi daha önce Vahhabilerle epey muharebe yapmışsa da Vahhabiler galip gelince Haremeyni işgal etmişlerdi. O da onlara uymak ve dediklerini yerine getirmek zorunda kalmıştı. Sonra Mehmet Ali Paşa Hicaz'a yeteri kadar asker gönderince maddi ve manevi Şerif Galip de yardım etmişti. Bu defa Mehmet Ali Paşa Mekke'ye varmış ve onun güvenliğini sağlamıştı. O da ara sıra gerek Mehmet Ali Paşa ve gerek oğlu Tosun Paşa ile görüşüp anlaşarak işleri gereği gibi yürütürdü. Mehmet Ali Paşa ise Arabistan'da tek sözü geçen kimse olmak istiyordu. Şerif Galip'i Mekke'den kaldırıp yerine, ileri gelenlerden kendine bağlı birini tayin ettirmek amacı ile Şerif Galip bugünlerde Vahabiler karşı koyma ihtimalini ileri

sürüp değiştirilmesini istedi ve sordu. Aldığı yetki üzerine oğlu Tosun Paşa Galip efendiyi her zaman olduğu gibi bulunduğu yere çağırdı. Gelince «Sizi Osmanlı Devleti istemiş, Rumeli yakasına göndereceğiz» demesi üzerine o da dinleyip itaat ederek: «Gidelim; fakat üç gün mehil veriniz, işlerimizi yoluna koyalım» demişse de «Ona vakit yoktur. Cidde iskelesinde gemi teşrifinizi bekliyor» deyince Şerif Galip üç oğlu ile adamları ve hademesi Cidde'ye oradan da Mısır'a gönderildi. Yerine Şerif Serven' in oğlu Şerif Yahya Mekke emiri tayin edilmişti. Cidde gümrüğünden de Şerif Galip'in adamı görevinden alındı. Yerine Mehmet Ali Paşa'nın bir adamı görevlendirildi. Gümrük geliri Miriye alınmış ve Şerif Galip'in bütün mallarına el konulmuştu. 17 Muharrem 1229'da Galip efendi, Mısır'a varmıştı, ardından cariyeleri ile haremi de gelmişti. Bu sırada Mısır hacıları ile Mahmel-i Şerif de Mısır'a geldi. Şerif Galip'in Selânik'te ikameti uygun görülmekle onu Mısır'dan Selânik'e ulaştıracak, Dergâh-ı âli kapıcıbaşılarından Mustafa bey de rebiülevvel ortasında İstanbul'dan Mısır'a götürecekti. Diğer bir kapıcı başı Emir Yahya'ya menşur götürmek üzere Hicaz'a gönderilmişti. Şerif Galip efendinin el konulan mallarının defteri padişaha arzedilince o da bütün mallarının kendisine geri verilmesini ferman buyurmuştu. Mustafa bey Mısır'a gelince, Şerif Galip'in malları ve eşyası kendisine teslim edildi. Sonra 19 Şaban günü Mustafa beye katılarak Bulak'tan gemiye bindirilip Selânik'e gönderildi.

Bu sırada Vahhabilerin ulusu olan Suud öldü. Yerine oğlu Abdullah geçmişti. Bu haber de alındı. Mehmet Ali Paşa'nın Şerif Galip'i Hicaz'dan uzaklaştırması o bölgede sözünü yürütüp dilediğini yapmak içindi. Oysa Şerif Galip hakkındaki sert davranışı üzerine Araplar kırılmışlar, yer yer baş kaldırmaya başlamışlardı. Hatta Tosun Paşa ile Abidin bey Taif üzerine harekâta geçtiler. Türbe nahiyesinde Araplarla 8 gün süre yapılan muharebelerde yenilgiye uğrayıp eli boş bir şeyler kaybederek çekilmeye mecbur oldu. Mehmet Ali Paşa Mısır'dan 7000 askerle Hasan Paşa'ya Hicaz'a bir tümen askerle gitmesi emrini vermiş, o da yola çıkmıştı. Ardından Delilbaşı Hüseyin bey de süvari askeriyle karadan Hicaz'a gitmişti. Bu sırada Mısır'a gelen Megaribe hacıları içinde Trablus beyler beyisinin oğlu da vardı, emrinde epeyce askeri de varmış.

14 Ramazan cumartesi günü Mahmel-i Şerif her zaman yapıldığı gibi merasimle Mısır'dan uğurlandı.

Bu yıl Mehmet Ali Paşa'nın karısı Emine Hanımefendi de Hacca niyet etmişti. İbrahim Paşa onu uğurlamak için özel olarak Sait'ten Mısır'a gelmişti. Bu hanımefendi, İbrahim, İsmail, Tosun Paşaları iki kız kardeşlerinin anneleri olan büyük hanımefendidir. Kavala'da iken onları doğurmuş, Mehmet Ali Paşa'ya 5 evlât yetiştirmişti.

Bunun üzerine Mahmel-i şerifin çıktığı gün Bab-ı İnmasır'a çıkıldığı zaman oğulları İbrahim, İsmail Paşa'larla damatları olan Cize hâkimi Mu-

harrem Bey ve Defterdar Mehmet bey de uğurlamak üzere beraber çıkmışlardı. 16 Ramazan günü Hanımefendi. Süveyş yolu ile Hicaz'a Hazinedar Bonapart Ahmet ağa da yanında görevli olarak birlikte gitmiştir. Uzun yıllardır Hac yolları tıkalı olduğu halde daha önce Haremeynin Haricilerden temizlenmesi ve kurtarılması işine son verildi, iyi haberler gönderilmişti. Böylece bu yıl Rumeli'den ve Anadolu'dan pek çok hacı gidip Mısır'da toplanmıştı. Bu sırada ise azar azar deniz yolu ile Mısır'dan Haremeyne asker gönderildiği için hacıların binmesi için yeteri kadar gemi bulunamadı. Süveyş muhafızı tarafından tertiplenen gemiler de çok fazla ücret istiyorlardı. Böylece hacıların kimi Mısır'da ne yapacağını şaşırmış kalmış, kimi Süveyş iskelesinde yiyecek ve para sıkıntısı içinde ne olacaklarını bilmezlerdi. Geri dönmek kendileri için çok zordu. Gelecek yılı beklemek için oralarda kalsalar paraları yetmezdi. Bu defa büyük hanımefendi Süveyş'e gelince hacılar durumlarını anlatıp şikâyet ettiler. Hanımefendi derhal yeteri kadar gemi buldurdu. Onların Hicaz'a gitmelerine yardımcı oldu. Hacılar arasında büyük ün kazanmış ve pek çok dua almıştır.

Mehmet Ali Paşa Vahhabilere galip gelerek Hicaz topraklarını geri aldı ve Bişe bölgesindeki eşkıyayı yok ettikten sonra Yemen topraklarına sürdüğü bir tümen askerle Şehran'ı ele geçirdiler. Şehran emiri Behraş'e galip geldi. Onu yargılayıp idam etmişlerdir.

Knafde'ye göndermiş olduğu askeri kuvvetler de zorlu bir kumandan olan Tami ile muharebe ederek Knafde kalesini ele geçirmişti. Sonra Tami kaleyi kuşatınca Mısır askerine epeyce hasar vermişse de nihayet yakalanmış ve Behraş'in kesik başı ile beraber Mısır'a gönderilmişti.

1230 YILI OLAYLARI

1230 yılı cumadelulasında Tami Mısır'a gelip oradan da İstanbul'a gönderilmekle oraya varınca benzerleri gibi boynu vuruldu.

Mehmet Ali Paşa bu olayları bildirmekle beraber gerekli kritik yerlere yeteri kadar askeri kuvvet yerleştirerek Mirmiran Hasan Paşa'yı da yeteri kadar kuvvetle Mekke'de bıraktı. Kendisi Mısır'a döneceğini ve oğlu Tosun Paşa'yı da beraber götüreceğini İstanbul'a bildirmişti.

Tosun Paşa o vakit Cidde ve Habeş eyaleti valisi idi. Ancak hava değiştirmek için Mısır'a gelmeye ihtiyacı vardı. Yoksa Vahhabiler yer yer bozulmuşlarsa da hükümet merkezi Derayye'de toplanmış oldukları haberi alınmıştı. Vahhabi meselesi de böylece henüz bitmemişti.

Bu sebeple Mehmet Ali Paşa'nın gösterdiği başarı övülür, kendisine iltifat dolusu ferman gönderilirken, Derayye işinin kesin olarak bitirilmesi de önerilmişti.

Bu ferman-ı âli Mısır kapu kethüdası Necîf efendi ile gönderildi. Beraberinde Mehmet Ali Paşa ile Tosun Paşa'ya Serasere kaplı samur elbise bir mücevher taş işlemeli kılıç bir mücevher çelenk ve Hicaz seferinde görevli kumandanlara verilmek üzere birçok samur kürkler gönderildi.

Mehmet Ali Paşa emri altındaki cesur askerle her yerde galip gelmiş ise de bunlar hep başı bozuk disipline sığmaz kişilerdi. Mısır'da Avrupa kurallarına göre eğitim görmüş muntazam askeri kuruluşlar peşinde idi. Bu defa Hicaz'dan dönünce Recep ayı ortasında askerini asakir-i nizamiye gibi saf saf ederek ateş eğitimi yaptırmaya girişmişti. Bu davranışın askeri arasında dedisi kodusu genişledi. Bazıları baş kaldıranlara şikâyet etti, onlar bu gibilere uydular. Hatta Mehmet Ali Paşa'yı idam etmek için aralarında anlaşıp birleştiler.

28 şaban 1230 cuma gecesi, Abidin bey, Sarıçile Abdullah, Erzincanlı Hasan ağa, toplandılar. Ertesi günü Mehmet Ali Paşa'yı Özbekiye'deki konağında basıp işini bitirmeğe karar verdiler. Ancak Abidin bey kıyafet değiştirerek gizlice Paşa'nın yanına varıp haberi verdi, sonra yine arkadaşlarının yanına gitmişti. Mehmet Ali Paşa, Tahir Paşa, askerini isteyip ve atına binip kaleye çıkmıştı. Sabahleyin onun kaleye çıktığı ve askerin birtakımının Paşa ile birlik olduğu anlaşılınca âsî askerler ne yapacaklarını şaşırmış, hemen Paşa'nın konağını yağma etmek istemişlerdi. Konağı koruyan asker tarafından tüfekle karşı konulunca isyancıların bazıları öldürüldü. Asiler buna kızarak başlarını hemen kaleye çevirip yürümüşlerdi. Bu sırada «Ne duruyorsunuz, haydi gidin, çarşıları yağma edin» diye bir ses çıkmış, onlar da takım takım dağılarak dükkânları ve hanları yağmaya koyulmuşlar ve etmedik rezalet bırakmamışlardı. Fakat Halil hanlarını yağmaya giriştikleri sırada orada bulunan Türk ve Arnvutlar silâha davranıp onları geri püskürtmüşler, diğer halk da silâha sarılıp mahallelerini korumaya kalkmışlardı. İşte bu cuma, beş saat süren yağmadan halk büyük zarar ve hasar görmüştü. Ertesi günü Mehmet Ali Paşa Seyyit Mehmet Mahrukî'yi kaleye çağırdı. «Halkın uğradığı zararı fazlasiyle ödeyeceğim» dedi. Uğranılan kişi zararlarını belirtmek için bir komisyon kurulmasını emretti. Mahrukî kaleden inip halka bunu haber verip yaydı. Bu tutumu ile güveni sağladı. Bunun üzerine Abidin bey, Deyyüs oğlu, Hacobey, Maho bey gibi başta gelenler kaleye çıkıp Mehmet Ali Paşa'dan özür dilediler. Bu olaylara kendi askerinin de katıldığını ve askerin kötü durumunu anlattılar.

Paşa yağma edilen malların asker elinden geri alınmasını emredip onları uyardı. Onlar da söz dinleyip itaat ederek geri döndüler. Yağma malından ele geçirebildiklerini kaleye götürdüler. Onlar yine atlarına binmişler, önlerinde dellâllar Mısır içinde gezip halka teminat vermeğe çalışıyorlardı.

Ramazanın birinci günü halk böyle korku içinde akşamı etmişti. Mehmet Mahrukî Mısır'da ileri gelen bazı kişilerle beraber kaleye çıkıp bir iki mahallenin yağma edilen mallarının defterini Mehmet Ali Paşa'ya takdim etmişlerdi. Toplamı 3520 kese idi. Paşa bu paranın üçte birini peşin olarak nakden vermişti. Onlar da sahiplerine bu paraları dağıttılar. Bundan sonra da komisyonca zararlar mahalle mahalle dolaşılarak takdim olundukça üçte biri peşin ödendi. Üçte birleri de geri bırakıldı.

Mısır halkı Mehmet Ali Paşa'nın bu davranışından ne kadar müteşekkir olmuşlarsa askerler de kendisinden o derece nefret etmişlerdi.

Bunun üzerine Mehmet Ali Paşa herkesin gözünde nizamî asker icadı için büyük hak ve salâhiyet kazanmış oldu. Halkla asker arasındaki düşmanlıktan istifade etti. Bir süredir Mehmet Ali Paşa'nın oğlu ve Mısır defterdarı olan İbrahim bey emlâk tahriri ve mirî mükellefiyetlerle uğraşıyorlardı. Bundan da halk kırgındı ve nefret ediyorlardı. Bu durumda asker ile halk birleşseydi Mehmet Ali Paşa kaçacak ve kendini kurtaracak yer bulamazdı.

Böylece Mehmet Ali Paşa halkı kendine çekip çevirince bu olayda âsilere karışmayan askere de büyük ihsanda bulunmuştu. Yalnız Abidin bey takımına bin kese atiyye vermişti.

4 Ramazan Perşembe günü Kethüda bey Mısır sokaklarını dolaşıp dükkânları açdırmıştı. O gün kapı kethüdası Necip efendi Bulak'a vardı. Merasimle kaleye çıkarılmış ve top şenliği yapılmıştı. Sonra Hicaz'a gitmek üzere hazır bekleyen delil askeri yola çıkarıldı. Yine o gün Haco bey askeri ile Mısır'a girmişti. Gece kendisine hil'at ve delil kalpağı giydirildi. Delil askerine Başbuğ tayin edildi. Kendisi gibi emrindeki asker de hayta kılığından çıkıp delil kıyafetine girmişlerdi. Delil asker başlarına uzun ve siyah kalpak giyerdi, bir sınıf süvari askeri idi. Bunlar bir ocak olup Ömer bin-elhattab radiyallahü anh hazretlerinin tarikatine bağlı olduklarını söylerlerdi. İçlerinde fena adamlar varsa da iyi adamlar da vardı. Tarikatlerine özel geleneklere uyarlar, böylece disiplin altında olurlardı.

Böylece başı bozukların bir takımı bu sınıfa sokularak düşüncede bölünme yarattı. Bu da Mehmet Ali Paşa'nın işine gelirdi.

Ramazan ortasında Mehmet Ali Paşa askerin şehir içinde silâhlı gezmelerini yasakladı. Zabıta görevlisinden başka kimsenin silâh taşımamasına sıkı emir verdi.

Bayrama kadar Mehmet Ali Paşa kaleden inmedi. 3 Şevval 1230 günü etrafında birtakım delil askeri, Türk süvarisi, Abidin bey beraber olduğu halde kaleden inip o vakit hava değişimi yeri sayılan eski Şam valisi Yusuf Paşa konağına gitti. O gece onunla görüştü. Sonra Cize'ye geçti. Damadı Muharrem bey konağında yattı. Ertesi gün Şebre'ye gitti,

bir gece de orada kaldıktan sonra kaleye çıktı. 23 Şevval 1230 günü bir kapıcıbaşı ile Mehmet Ali Paşa'nın görevinde kaldığını bildirir ferman geldi, toplar atılıp şenlik edildi.

16 Zilkade 1230'da Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İsmail Paşa ve Abidin bey ve başkaca eyalet ileri gelenleriyle birlikte İskenderiye'ye yola çıktı. Kapı kethüdası Necip efendi de beraberdi. Zilhicce başlarında Tosun Paşa Mısır'a geldi. Necip efendi onunla görüşmek üzere Mısır'a gitti. Teşrifatı seniyeyi teslim etmiş ve Tosun Paşa ile birlikte İskenderiye'ye gelmişti. Tosun Paşa babası ile görüştükten sonra, Mısır'a döndü. Necip efendi dönüşünde İstanbul'a gerekli yerlere verilmek üzere Mehmet Ali Paşa tarafından pek çok hediyeler tertip olunmuştu. Necip efendi Zilhiccede İstanbul'a geldi.

DIŞ OLAYLAR

Bütün dünya Viyana kongresinin görüşmelerinin sonucunu bekliyordu. Viyana kongresi eşi görülmemiş bir büyük devletler toplantısı idi. Avrupa'da devletlerin haklarını değiştirip düzelterek toprak bütünlüğü ve dış ilişkileri anlaşma yolu ile birleştirecekti.

Görüşmeler ve sonuçları, nice yıllar Avrupa devletlerine esas kural ve dış ilişkilerde usul beraberliği sağlamıştı. Birisi bu kuralların dışına çıksa diğer devletler birleşip onu bu yola getirmişlerdi. Avrupa devletleri bundan sonra kızıp başka topraklara girmeye kalkışan olursa birleşip düşünmeden üzerine saldıracaklardı. Buna Viyana kongresinde karar verilmişti.

Bonapart'ın ele geçirip de yenilince Avrupa müttefik devletleri elinde kalan memleketler yine bu kongrede hak sahiplerine pay edilmiş, Avrupa haritası yeniden çizilmişti. Almanya birleşik hükümetlerinin esas düzeni o kongrede gerçekleşmişti. Zenci köle alınıp satılmasının kaldırılmasına da yine bu kongrede karar verildi.

Kongrede birinci murahhaslar Avusturya tarafından Prens Meternih, İngiltere'den Lord Kastelrak, Rusya'dan kont Meselrod, Prusya'dan Baron dö Hombold, Fransa'dan Prens Taleyran idi. Bunların maiyetlerinde diğer murahhaslar ve görevliler vardı. Taleyran, Meternih ve Meselrod o günlerin en ünlü diplomatları idi. Başka devletler tarafından da en değerli adamlar tayin edilip kongreye gönderilmişti.

Kongre başlarken geçmiş olan savaşa katılanların ilişkisi olanların murahhasları bulunmak üzere karar verilmiş ise de sonra Osmanlı Devletinden başka bütün Avrupa devletleri kongreye murahhas göndermiştir. Yapılan görüşmelerde her birinin ilgi ve ilişkisi vardı. Böylece Osmanlı Devletinin de kongreye murahhas göndermeye salâhiyeti vardı. Ama yukarıda belirtildiği gibi o vakit Osmanlı Devletinin iç işlerinde büyük güç-

lükler vardı. Dışişleriyle uğraşacak durumda değildi. Bununla beraber Selimiye olaylarında ölen devlet büyüklerinin yerleri boş kalmıştı. Doğrusu devlet ricali denilebilecek kimseler de yetişmemişti.

Kongrede görev alanlardan başka bu önemli toplantıyı yakından izlemek olup biteni öğrenmek üzere Avrupa politikacılarından pek çok kimse Viyana'ya gitmişti. Yalnız kongreyi seyretmek ve eğlenmek için bile kadın erkek, işi gücü yok pek çok kimse Viyana'ya gelmişti.

Temmuz 1814 başlarında kongrenin açılması kararlaştırılmışken Rus imparatoru ve Prusya kralı kendi memleketlerinde geziye çıktıkları için eylüle kadar ertelenmiştir.

22 eylül 1814'te Prusya kralı ve Rus imparatorları Viyana'ya geldiler. Pek büyük saygı ile kabul edildiler. Ardından Danimarka, Bavyera, Vürtenberg kralları, Prusya ve Bavyera kraliçeleri birçok dük ve Prensler kısaca Avrupa'nın ne kadar seçkin kişileri varsa, hep Viyana'da toplanmıştı. Viyana sanki bir düğün şehrine dönmüştü. Avusturya imparatorunun sarayında 8 hükümdar ve nice hükümdarzadeler misafirdi. Kendi memleketlerinde bulundukları gibi yaşantılarını yüksek seviyede sürdürüp oturuyorlardı. Avusturya devletine bu bir öğünme olanağı verirken, bir yandan da büyük harcamalara uğruyordu. Dört büyük devlet baş murahhasları yani Prens Meternih, Lord Kastelrak, kont Neselrod ve Baron dö Hombold kongre görüşmelerinin esaslarını tesbit etmek üzere 16 eylül 1814'te görüşmelere başladılar. Kongrede görüşülecek meseleleri ikiye bölmüşlerdi. Birinci bölümde devletlerarası ilişkilerle Avrupa'nın önemli meseleleri, Bonapart'ın ele geçirdiği ve çekildiği topraklar, o gün için müttefik devletlerin geçici olarak idaresi altında bulunan yerler, Fransızlarca resmen vaz geçilecek memleketlerin bölüşülüp sınırlarının çizilmesine karar alınmıştı.

İkinci bölümde Almanya hükümetinin düzenlenmesi idi. Bu iki bölümün birer toplantıya bırakılmasına karar verilmişti.

İlk toplantıya Rusya, İngiltere, Prusya, Avusturya, Fransa ve İspanya murahhasları katılacaktı. Avrupayla ilgili bütün işler görüşülecek, gözden geçirilecekti. Memleketlerin bölüşülmesine değinen görüşmeler ilk dört büyük devlet murahhasları arasında görüşülecek, oybirliğiyle bir karara bağlandıktan sonra Fransa ve İspanya murahhaslarına bildirilecek, sonra onlarla görüşmelere girişilecekti. Böyle kararlaştırılmıştı. İkinci bir toplantıda Avusturya, Prusya, Bavyera, Hanovra, Vürtenberg devletleri murahhasları ile birlikte Almanya hükümetini düzene koyacaklardı. 2 eylülde bunun için taslak mazbata ele alındı. Avusturya, Prusya ve Rus murahhasları imzaladılar, ancak İngiltere baş murahhası bunun üzerinde durarak ertesi gün verdiği önergede sözü edilen taksim işinin önce dört devlet arasında görüşülmesini kural olarak kabul edilmesini teklif etti.

Fransa ve İspanya devletlerine düşman gözü ile bakılmasının doğru olmayacağını ileri sürdü. Ertesi gün Fransız başmurahhası Taleyran Viyana'ya geldi. Alınan bu kararın geri çevrilmesi ve sakatlığı hakkında öne sürdüğü ipuçlarını açıkladı. Kastelrak da buna katıldı.

Bunun üzerine sürdürülen birçok görüşmelerden alınan sonuçla kongrenin 30 mayıs 1814'te yapılan Paris sulh anlaşmasına imza etmiş olan devletler murahhasları arasında taksim görüşmelerinin yapılmasına karar verildi. Adı geçen dört devlet ile beraber Fransa, İspanya, Portekiz ve İsveç devletleri murahhasları da katılarak kongre üyesi böylece 20 kişi oldu. Fakat kongre emrinde birçok meclisler, komisyonlar çalıştırılması da karar altına alınmıştı. Kongre Avusturya idare merkezi Viyana'da yapıldığı için, başkanlığa Avusturya dışişleri bakanı ve başbakanı olan Prens Meternih tayin edilmişti. 8 ekim 1814'te bu 8 devletin toplantısında kaleme alınan deklarasyonda Paris sulh anlaşmasının hükümlerini yerine getirmeye genel mecliste karar verilmek üzere son yapılan savaşa katılan bütün devletlerin görevli göndereceği sulh anlaşmasında yazılı idi. Oysa bütün devletlerin bir araya geleceği bir mecliste bu işi hemen çabuklukla görüşmek uygun olmayacağı sonradan anlaşılınca görüşülecek hususların milletlerin haklarına Paris sulh anlaşması koşullarına ve o günlerin beklenen durumuna ve tutulan yola uygun olduğu belli oluncaya kadar bütün murahhasların toplantıya katılmasının ertelendiği yazılı idi.

Bu deklarasyonun sekiz murahhas tarafından imza olunması gerekiyorsa da Avrupa devletlerinin henüz hangisinin üstün derecesi ile öncelikle katılacağı kimin sonra katılacağı protokolu belli değildi. Bu sırayı tayine kalkılsa birçok tartışma ve çekişme sebebi olacağı için hiç bir murahhasın imzalamadığı bu deklarasyon yayınlandı. Almanya birleşik devletlerinin düzeni ve tertibi için kurulan meclis üyelerinden Hanovra ve Vürtenberg murahhasları arasında «öncelikle ben, sonra sen» tartışması çatışmalara yol açtı. Sonra kongrede alfabe sırasiyle devlet adlarının okunmasına, alınacak tertiplerin bu sıraya göre imzaya açılması kuralı konulmasına karar verildi.

Merasimde önde yer almak bir devletin üstünlüğünü belirttiği için, bir devlette bulunan elçilerin birbirine üstün tutulması çoğu defa kavga ve tartışmalara yol açmıştı. Daha önce çoğu, devletlerarası protokollar anlaşmalarla belli edilmişti. Bazı devletler tarafından rızası alınarak protokolca birer derece tayin, yahut birinin tarafından kendisine saygı gösterilmek üzere başka bir devlete üstünlük verilirdi. Böylece devletler arası protokol bir yere kadar belirtilip belli edilmişken Fransa ihtilâli sırasında Avrupa'dan bazı devletler yükseğe çıkarılmış bazıları küçük düşürülmüş ve bazıları da yok edilmişti. Yeniden hükümdarlar peyda ol-

muş ve devletlerarası protokol çığırından çıkmıştı. Bu bakımdan adı geçen deklarasyonun imza edilmesi gerçekleşmemişti.

Bunun üzerine Viyana kongresinde devletlerarası protokolun tayini teklif edildi. Sonra Taleyran'ın uyarısı üzerine sekiz devlet tarafından tayin edilen görevlilerden birleşik bir komisyon kurulmuştur.

Küçük devletler murahhasları devletlerarası toplantıya katılma umudunda iken, Meternih'in tertibi ile 30 Ekim 1814'te sekiz devlet murahhasları arasında yapılan kongrede verilen karar gereği Varşova ve Saksonya meselelerinin büyük devletler murahhasları arasında görüşüleceği, Almanya, İsviçre ve İtalya işleri için başka meclisler kurulacağı ilân edilmişti.

Kongrede ilkönce Fransa ihtilâlinden önceki 1792 Avrupa'sının durumuna geçilmesi ileri sürülmüştü. Oysa 24 yıl içinde gelişen değişiklikleri eski durumuna getirmek kabil olamayacağı açıklığa kavuştu. Çünkü Fransa ihtilâli sırasında yapılan savaşta Avrupa devletleri büyük hasar görmüşlerdi. Bonapart yenilince Fransa'dan zararlara karşılık tazminat almaya hakları vardı. Fransızlar eski krallık rejimine dönünce tazminatı tanımamış, «Borcum yok» deyip sorumluluğu Bonapart'a yüklemişlerdi. Bonapart ise Elbe adasında tutuklu olduğu için elinde tazminatı ödeyecek bir şey yoktu. Bu durumda Bonapart zamanında ele geçirdiği yerler bölüşülürken, zararların ödenmesinden başka çare yoktu. Oysa yapılan o savaş sırasında bazı Avrupa devletleri ellerine yeni topraklar geçirmişlerdi. Bazıları ise servet ve askeri kuvvetlerinden yarısını kaybederek ziyana uğramıştı. Meselâ, İngiltere büyük hasar görmüş, borç altına girmişti. Deniz kuvvetleri sayesinde Yunan adaları, Malta adası, Afrika'da, Hindistan'da ve Amerika'da birçok ada ve kıyılar ele geçirmişti. Birçok yerlere İngilizleri yerleştirecek imar ettiği yerlerden büyük çıkar sağlanıştı. Böylece uğradığı zararları kapatmıştı. Oysa bunları uğradığı zararlara karşılık tutuyordu. Elinden almak geri çevirmek olanağı yoktu. Denizlerde bütün devletere üstün olduğu için de savunarak muhafazaya da gücü yeterdi. «Diyelim geri versin, kime geri verecekti?» Yedi adaların asıl sahibi olan Venedik cumhuriyeti yok edilmişti. «Yedi adaları alsın» diye bir Venedik cumhuriyeti kurmak da o günlerde olacak şey değildi. İkinci sahibi olan Osmanlı devletinin kongrede murahhası yoktu ki teslim almak için yetkili davacı olsun.

Bununla beraber yedi adalar Osmanlı Devleti idaresi altında pek az süre kalmıştı. Avrupa devletleri tarafından resmen onaylanmadan Osmanlı Devleti elinden çıkmıştı. Malta adasını geri almak için de yürürlükten kaldırılan Şövalye ocağının yeniden canlandırılması da olanaksızdı.

Prusya ise bu savaş sırasında Avrupa devletlerine büyük yardımı olduğu halde bu uğurda kuvvet ve servetinin yarısını harcamıştı. Prusya'nın 1805 yılında Prusya nüfusu 9.884.600 iken Tilsit sulh anlaşmasında 5 205.600'e düşmüştü. Oysa daha önceki toprakları kendisine verilecek ve eski kuvvetini elde etmesi için Rusya tarafından söz verilmişti. İngiltere ve Avusturya da buna karar vermişlerdi.

Kısaca Avrupa'nın Fransa ihtilâlinden önceki durumda gerçekleşmesi imkânı yoktu. Kongrenin asıl amacı olan ihtilâlde çıkan karışıklığın önüne geçmek için gerekli eyleme girişmekti. Böylece toprak ve arazi bölünmesinde gereği yapılarak anlaşmazlığa düşülmeyecek bir yol bulmak gerekti. Buna dört büyük devlet arasında kolaylık ve çabuklukla bir şekil verilmesi mümkündü, ancak ilk görüşmelere Taleyran'ın da katılması tartışmaların uzamasına sebep olmuştur. Çünkü İngiltere uğradığı zararlara karşılık eline çok sayıda yer geçirmişti. Bu bakımdan kongreden bir isteği de yoktu. Amacı Avrupa'da herkesin isteğine uygun bir âsayiş ve düzen kurulması idi.

Yalnız Fransa'dan kuşkulu idi. Kendi güvenliğini sağlamak için Hollanda'yı yeniden eski haline getirmeyi, İsviçre cumhuriyetinin bağımsızlığını, İtalya'nın güvenlik çevresi içinde bulunmasını istiyordu. Bir de Rusya ileride Avrupa'ya tecavüz eder, diye düşünerek buna karşı engel olmak üzere Rusya Prusya ve Avusturya arasında dengeli olmak üzere Lehistan'ı eski durumuna getirip bağımsız bir hükümete çevrilmesini isterdi. İngilizler başından sonuna kadar Bonapart'a karşı yıllarca karşı çıkıp uğraşmışlar, Avrupa'yı onun baskısından işlediği kötülüklerden kurtarmışlardı. Denizlerde kendisine karşı koyacak bir devlet olmadığı için deniz hâkimiyeti elinde idi. Böylece kongrede başkalarından fazla ileri söz söylemekte kendini haklı görüyordu, ancak en sonunda Napolyon'a karşı çıkarak ve büyük hasar gördükten sonra galip gelerek, başka devletlerin önüne düşüp dört yüz saatlik mesafeyi aşıp Paris'e kadar gelmiş olan Ruslar da İngiliz kadar söz söylemekte kendisini haklı sayıyordu, eli boş dönmeye bile razı değildi, uğradığı yıkıma karşılık çıkarlar arardı. Arzusu da Lehistan'ı tam olarak ele geçirmekti. Bu bakımdan Lehistan'ın idare merkezi olup da o gün elinde bulunan Varşova düklüğüne yanaşmıyordu. Temmuz 1814'te Lehistan'ı yeniden kurup imar etmek bakımından bütün topraklarını bir tek hükümet altında birleştirmek üzere «Lehlilerin ahlâk ve geleneklerine yeni bir düzen kurulsun» diye oradaki yöneticilerine talimat bile vermişti.

Bütünü ile Varşova düklüğünü ele geçirmek üzere yine Rus askeri elinde bulunan Saksonya topraklarının tümünü Prusya'ya verecekti. Prusya da buna razı olmuş, aralarında gizlice kavilleşmişlerdi.

Avusturya da büyük zarara uğramıştı. Çıkar sağlamakla zararını kapatmak istiyordu. Bu da İtalya'dan toprak koparmakla olacaktı. Ruslar bütünü ile Lehistan topraklarına yerleşirse Avusturya'nın börğüne girmiş oluyordu. Bu da ileride büyük sakıncalı durumlar çıkarabilirdi. Bu düşünce ile Rusların bütün Lehistan'a yerleşmesine karşı çıktı. Bu bakımdan Lehistan'ın daha önceki paylaşılmasında kendi hissesine düşen yerleri bile elinden çıkarmak istiyordu. Saksonya 2.085.911 nüfuslu topraklardan ibaretti. Fakat Avrupa'daki stratejik yeri çok önemli idi. Prusya burasını bütünü ile ele geçirirse Almanya büyük güç kazanacak, Avusturya topraklarından olan Çekoslovakya kapılarına kadar dayanmış olacaktı. Avusturya buna da karşı çıktı, fakat büyük kayıplara uğramaktansa İngiltere'nin arzusuna uyarak Lehistan'ın bağımsızlığına razı olmuştu. Bu sırada bazı şartlarla Prusya'nın bile Saksonya'yı bütünü ile ele geçirmesine ses çıkarmamıştı.

Söz konusu zarar ve hasarlar hep Fransa'dan gelmişti. Kongrede görüşmelerin esası Fransa ihtilâlinden ötürü Avrupa'nın uğradığı tecavüzlerin bir defa daha tekrarlanmaması için gerekli durumun elde edilmesi idi. Müttefik devletler Fransızlara henüz gereği gibi ısınamamıştı. Kongrenin ilk günlerinde Fransız murahhaslarına çekingen gözlerle bakıyorlardı.

Fransızlar ise çıkarlarını düşünmekten ziyade gözü yükseklerde övünme eğiliminde bir kavimdi. Bu durumlarında bile Bonapart zamanında galibiyetlerle topraklarını genişletmişlerdi. Bonapart yenilince eski krallık rejimine girmişti, bu da birdenbire bir düşüş ile geriye itilmiş bir hükümet olduğu için eski toprakları üzerinde durdukça üzüntü duymamak kabil değildi. Eski hududu içine çekilmesi Paris anlaşması gereği iken kendisi için yapılacak şey toprak kazanma yerine Bonapart zamanında ele geçirdikleri yerlerden vaz geçerek başkasına devretme görevini taşıyordu, gerek Avrupa'nın önemli işlerinde gerek bu yerlerin bölünüp paylaşılmasında verilecek kararları kendi politikasına uydurmak, böylece de büyük devletler arasında yeri olduğunu göstermek isterdi.

Rusya'nın bütünü ile Lehistan'ı ele geçirmesi Avrupa'yı tehdit edecek hale gelmesine Prusya'nın da Saksonya'yı ele geçirmesi büyüyüp nüfuzunu arttıracağı için Almanya'nın işine gelmiyordu. Bu sebeplerle Fransa Lehistan'ın tümünü Rusya'ya, Saksonya'nın tam olarak Prusya'ya, yedi adanın İngiltere'ye bırakılmasını Sardunya krallığının Avusturya Prenslerinden birine verilmesine karşı gelinmesini ve birinci Ferdinand adlı Napoli kralının yeniden hükümetin başına getirilmesi için uğraşılmasını ve Osmanlı Devletinin her devlete karşı vereceği bir kefaletle himayesi altında bulundurmasını ve korumasını murahhaslarına verdiği talimatlarda açıklamıştı.

Bunun üzerine Fransız baş murahhası Taleyran Varşova meselesinde Rus imparatoru Aleksandr'ın isteklerine aykırı bir yola gitmişti.

Saksonya meselesinde de Taleyran: «Bizim vaktiyle ele geçirdiğimiz bu topraklardan vaz geçtiğimizi bildirir senedi yenilgiye uğrayan sahibi Saksonya tarafından geri alınmadıkça, kendilerine toprak verilmedikçe ve kendi ellerine geçmedikçe doğru iş yapılıyor sayılmaz» diye bir kural ileri sürdü. Saksonya ve Napoli krallarının toprakları bizim elimize geçmiş olmakla vaz geçmiş değillerdir. Bu bakımdan bu kural gereği, eski toprak bütünlüğü haklarını ellerinde tuttukları gerekçesini bildirdi. Bu suretle taviz ve tazminat bakımından topraklarını genişletecek devletlerin istekleri yerine getirilmez durumda ve sarsılmış oluyordu.

Devletlerin isteklerinde birbirine ters düşen bu durumlar vardı. Kongrede ileri sürülen meseleler üzerinde sert tartışmalar oluyordu. Bu gibi meselelerde soğukkanlılıkla bir çıkış yolu aramak gerekirken Taleyran Fransa'nın vaz geçeceği ve elinden çıkaracağı toprakların eski sahiplerini aramak gibi güçlükler çıkarttığı için de kongre görüşmeleri daha fazla karışıklık içine giriyordu.

Rus imparatoru Aleksandr kendi kuvvetine güvenerek Taleyran'ın dediklerine önem vermezdi. Ancak Fransızlara karşı Paris'te iken incelikle iyimser davranmış ve Fransızları minnettar etmişti. Bunun üzerine o vakit kendisine verilen sayısız vaatlere bakarak Viyana kongresinde Fransa'nın kendisine Varşova meselesinde yardım ederler umudu içinde iken tersine bir durumla karşılaşmış, epeyce gücenmişti.

Fransızlar o vakit düşman süngüleri altında boyun eğmişlerse de başıboş daha önceki yükseliş ve şanlı günlerini öne sürüp düşünceleri değiştirmeye uğraşıyorlardı. Bunun üzerine Aleksandr görüşmek üzere Taleyran'ı yanına çağırttı, Fransa'nın durum ve davranışının tamamen değiştiğinden söz ederek aldatıldığını sözüne eklemiş ve azarlamış olmak için kızdığını açığa vurmuştu. Bundan sonra Fransa'ya iyi gözle bakmayacağını kendisi ile birlikte olanların da Fransa murahhaslarına yaklaşmamalarını tenbih etmişti.

Prusya ise Aleksandr'ın en yakın dostu idi. Ne derse ona göre hareket ederdi. Böylece Rusya ve Fransa arasında ortaya çıkan soğukluk sulh anlaşması yapıldıktan sonra bile Aleksandr'ın Taleyran'a dargınlığını sürdürmüştür.

Kısacası Taleyran işlerde güçlük çıkararak görüşmeleri uzatıyordu. Bazı hükümdarlar gücenip kendileri bir olup imzaladıkları Paris anlaşmasından pişman olacak duruma gelmişlerdi. Taleyran ise devletinden aldığı talimata uymaya mecburdu. O sırada büyük devletler murahhaslarına vermiş olduğu muhtırada «Saksonya kralı hükümetinden elini çekip vaz geçmediği için Saksonya hükümetinin yürürlükten kaldırılama-

yacağını birçok delillerle ispat ediyordu. Prusya Rusların yardımı ile Alman hükümetlerinden birini ele geçirip topraklarına katarsa Rusların Osmanlı hudutlarını geçmesinde Prusya'nın yardımcı olacağı düşüncesi korkulacak işlerden olduğunu ileri sürüyor. Böylece Saksonya kralına sahip çıkmalarını açıkça belirttiriyordu.

Saksonya kralı ile ilgili ve ilişkileri olan Saks Koburg dükü de Saksonya meselesinden dolayı pek ziyade gönlü kırılmıştı. Ekim 1814 ayı ortasında İngiliz başmurahhasına gönderdiği yazıda Saksonya krallığı hakkında yerine getirilmesi tasarlanan işlemin pek haksız olduğunu Saksonya halkının buna kırıldığını ve Prusya'ya karşı kin ve düşmanlık güttüklerini, bunun da Avrupa'da âsayişi sarsabilecek mesele olduğunu bildirmekle beraber Prusya'nın Almanya içerlerinde uzun süre hükümet etmesinde Rusya'nın yardımcı olması ileride Rusların Osmanlı hudutlarına taarruzu halinde Prusya'yı kendisine yardımcı olarak kullanmak amacından ileri geldiğini açıkladı. Bu, Saksonya davasının önüne geçilip iyi sonuçlandırılmasını İngiltere devletinin hakseverliğine bırakmıştı.

Prusya Devleti daha önce birinci devletler arasında sayılırken Tilsit anlaşmasiyle Bavyera kadar küçülmüştü, yeniden birinci derecede devletler arasına çıkarılmasına o da bu sırada karşı gelmişti.

Gerçekte İngiltere Lehistan'ın bağımsız bir devlet olması amacını güdüyordu. Prusya'nın Lehistan'da kaybettiği yerlere karşılık Saksonya'nın Prusya'ya verilmesine İngiliz başmurahhası muvafakat göstermişti. Saksonya kralı Bonapart'ın son günlerinde bile onunla birlikti. Nihayet esir oldu. Kredrişfeld adlı kaleye hapsedildiği için ona acınmıyordu. Ancak İngilizler daima Avrupa'nın bir mesele üzerindeki genel görüşünü izledikleri için Saksonya meselesinde dedikodu artıp Saksonya'yı tutanlar İngilizlere müracaat ediyorlardı. 50 yıldır Saksonya krallığında oturan bir kralın hareket edilerek krallıktan atılması onu tutanların kalbini yaralamıştı. Bundan da daha ileride Avrupa âsayişine dokunacak karşı koyma durumu ortaya çıkabilir düşüncesiyle İngiliz baş murahhası da Saksonya için verdiği eski reyinden caydı.

Halbuki Ruslar tarafından Saksonya'nın idaresiyle görevli Prens Ribnen ekim 1814 sonlarında Saksonya'yı boşaltıp Prusya askerlerine teslim etti. Saksonya'nın Prusya'ya katıldığını ilân etti. Avusturya ve İngiltere murahhasları bu durumdan şikâyetçi oldular. Saksonya'nın tamamen veya bazen Prusya'ya katıldığı hakkında bir karar alınıncaya kadar Prusya elinde kalması kararını ilân ettiler.

Saksonya'nın Prusya'ya katıldığı duyuldu, bu durumda ise Saksonya krallığı kaldırılmış, yok edilmiş olacaktı. Saksonya kralı 4 kasım 1814'te bir protesto yazıp göndererek feryat eyledi.

Bunun üzerine gerek Saksonya ve gerek Varşova için devletler arasında sert tartışmalar ve çekişmeler oldu. Lehistan'ın bağımsızlığında İngiltere dayatıyordu. Rus imparatoru ise Lehistan taksiminden önceki haline getirilmesi için Lehistan'dan eline geçen toprakları geri vereceğini daha önce ilân etmişse de İngilizlerin yeniden imparatorluklarına kattıkları birçok araziyi geri veremeyeceğini duyunca o da Lehistan hakkındaki eski niyetlerinden caydığını kesin olarak ilân etti. Aslında İngiltere hükümet kurulana kadar geçen zamanla ihtilâl sırasında çok borca girmişti, bunlara karşılık pek çok yerler ele geçirmiş, dünyanın önemli kritik yerlerine el koymuştu. Avrupa haritasını da kendisinin dilediği gibi olmasını isterdi. Ama Rus imparatorunun kollarını sallayarak öylece geri dönüvermesi de olacak şey değildi.

İngiliz murahhası da Lehistan'ın yeniden eski haline getirilemeyeceğini görünce artık ondan vaz geçti. Hiç olmazsa Varşova düklüğü paylaşılırken Avusturya ve Prusya devletlerine kritik savaş yerleri ve stratejik yerleri verip geri kalan toprakların Rusya'da kalmasını uygun gördü. Rus imparatoru Aleksandr da Varşova'dan Prusya ve Avusturya devletlerine büyük pay çıkarmaya razı oldu. Ancak İngilizler üç devlet arasında paylaşılacak Lehistan'ın kendi arzularına uyularak tek bir düzene tâbi olmalarını istiyordu.

Varşova ve Saksonya tartışmaları uzadı. Bonapart zamanında bir günde sonuçlandırılan işlere iki ay içinde karar verilemeyişinden dolayı çoğu kimse şaşırmış kalmıştı. Her yerde dedikodu vardı. Müttefik devletlerin bunca gayretle elde ettikleri muzafferiyet üzerine müsaleha anlaşmalarını yürürlükten kaldırmaları uzak ihtimal diye düşünen halk, düşüncesinde müttefik devletlerin sulh anlaşmalarını bir yana itecekleri düşüncesi belirdi. Aralık 1814'te her tarafta savaş hazırlıklarına girişildi. Fransa'da savaşın adı nefretle karşılanır, anılmaz iken yine her bölgesinde askeri hareketler görülüyordu. İngiltere Belçika'daki bölüklerini bir yere toplamıştı. Prusya ve Bavyera askerleri yerlerinden hareket etmişti. Avusturya'da Rusların yapacağını beklediği taarruza karşı koymak için Moravya eyaletine asker yığmıştı, çünkü Rusların Lehistan'da askeri yığınaklar yaptığı duyulmuştu. Politika meraklılarından çoğu yakında bir genel savaş olacağı kanısına varmışlardı. Uzağı gören o günlerin devlet adamları arasında bu işin müttefik devletler arasında anlaşarak biteceğine inanıyorlardı.

Gerçekten Fransızların Saksonya meselesinde görüşmeleri ertelemelere düşürmesi Paris anlaşmasının hükümleri yerine getirilmeden yürürlükten kaldırmaktı, diye düşünülse bile Avrupa'nın karıştığı açıkça görülüyordu. Bundan da her devlet çekinip korkuyordu. Savaştan herkes bıkmış usanmıştı. Anlaşma yolları düşüncelere yerleşmişti. Bütün hüküm-

darlar sulh ve anlaşmanın uzun süreli olmasını umut ettikleri halde yakında Fransa tahtına çıkmış, tebaasına kendini sevdirememiş olan 18'inci Lui'nin o günlerdeki durumu kavrayamamış olması uzak ihtimaldi.

Avusturya devleti Varşova meselesinde Prusya'ya kendi tarafına çekip çevirmek üzere Saksonya'nın Prusya'ya katılmasını uygun gördüğünü belirterek 22 Ekim 1814 Prens Meternik tarafından Prusya bu yolda karar verdiklerini bildirir yazı verilmişken, o sırada Varşova düklüğünün büyük kısmını Rusya'ya bırakmıştı. Geri kalan Lehistan topraklarının Avusturya ile Prusya devletlerine verilmesine karar verilmişti. Avusturya Saksonya için verdiği sözden caydı. 10 Aralık 1814'te Prens Meternik tarafından yazılı karar bildirisine aykırı Prusya'ya verilen takrirde «Prusya'nın daha önceki toprak genişliği ve kuvveti yeniden kazanması ve iki devletin birleşmeleri uzun süreli olamaz, ancak Prusya'nın Saksonya'yı ele geçirmesi Alman hükümdarlarının işlerini düzene koymasına engel olacaktır,» diyerek Prusya'nın başka yerlerden topraklarını genişletmesi lüzumu ileri sürülmüştü. 11 Aralık 1814'te Saksonya hanedanı kollarından bütün Alman hükümdarları için Saksonya meselesi güvenliklerini sarsacak diye söz ederek Saksonya krallığını eski durumuna getirmek gerektiğine dair kongreye önergeler verilmişti.

Taleyran da Meternik'in Saksonya hakkında son sözünde durmasını sağlamak üzere 19 Aralık 1814'te Meternik'e yazdığı yazıda «Fransa'nın Viyana'da bir umudu yoktur. Fransızlar eski hudutlarına çekilecek ve topraklarını genişletecek değildir. Kabı taşıracak bir rüzgâr esmedikçe kıyılarından ayrılmaz, askeri kuvvetleri de öğünülecek derecede şanlıdır; ama yenibaştan zafer kazanmak için can atmaz. Küçük şeylere azıcık uyduysa uğradığı büyük hasara sebep olan yaralarını sarmaktadır. Açılan bahtını ve hükümdarını bulmuş olan Fransa bugünlerde mutludur, başka bir isteği ve iddiası kalmamıştır, fakat Fransa kendisi gibi başka Avrupa devletlerinin de güvenlik ve âsayişi sağlamasını isterdi. İhtilâl fikirleri bundan sonra silinecektir.

Bütün krallık hakları ile mülkiyet hakları geçerli olacaktır. Bundan sonra düşmanlıklara engel olmayı istemekten başka amacı yoktur. Böyle bir düzen kurulmadıkça süresiz bir âsayişten kimse emin olamaz. Bu önemli amaç ise ancak eşine ender rastlanır Viyana kongresinde gerçekleştirilebilir» diye yazdıktan başka Lehlilerin eski ve kahraman bir kavim olduğunu kabilse eski istiklâllerini geri vermek ilk ele alınacak şeydir. Lehistan'ın daha önceki taksimi sonra Avrupa'nın uğradığı karışıklık ve uğradığı yıkımın sebeplerinden biri olduğu düşünceden uzak değildir demekle beraber o günlerin zorunluğu altında üç devlet arasında pay edilmesine Fransa da «evet» demişti. Saksonya hakkında tasarlanan işlemin yerine getirilmesinin sakıncalı olacağını birçok delillerle ispatlamıştı.

Oysa Meternik Saksonya işinde verdiği sözden cayarak 10 Aralık 1814 de Prusya'ya yazdığı alınan karar yazısına Prusya baş murahhası pek ziyade gücendi. Hemen Kont Neselrod'a bir yazı göndererek Rusya'nın Saksonya için verdiği sözü yerine getirmesini istemekle beraber 22 Aralık 1814'te Meternik'e yazdığı cevapta: «Avusturya'nın bu yazısı daha önceki aldığı karar yazısına ters düşmektedir. İki devlet arasında süresiz bağlılık ve birlik isteği ile bağdaşmadığı için Prusya kralı gücenmiştir. Saksonya kralı düşmanla bir olup kanının son damlasına kadar karşı geldi. Sonunda Layipzig muharebesinde esir edildi. Buna bakılarak memleketinin başka bir devlet tarafından mülk edinilmesi haklıdır. Avusturya, Rusya ve İngiltere devletleri arasında alınan karara göre Prusya hiç olmazsa 1805 yılındaki genişliğine kavuşması umut edilirken, bugün için ancak Lehistan'daki yerlerinin bir miktarını elde edebiliyor, onun bile sınırları hâlâ belli değildir. Kısacası bu kararın yerine getirilmesi Saksonya'nın Prusya'ya katılmasına bağlıdır» diye yazmıştı.

Saksonya meselesi böylece sürüncemede kalmıştı. Her tarafta bunun dedikodusu yapıldığı için herkes bu hususta kongrenin vereceği kararı bekliyordu. Saksonya kralı «Ben Napolyon ile beraber olmak zorunda idim» diyor, birçok deliller ileri sürerek suçlu olmadığını, hükümetinin elinden alınmasının haksızlık olacağını belirterek ayrıntılariyle bir yazıyı kongreye gönderdi. Saksonya'yı tutanlar da Rusya ve Prusya askerlerinin galibiyeti üzerine Saksonya toprakları ele geçirse (Elhükmü limen galebe) «Hüküm galib gelenindir» kuralı yeniden işleyecekti. Bu meselede Rusya ve Prusya beraberdi. Avusturya da Fransa ile birlik olmuşlar; İngiltere de bu tarafa yaklaşınca bu taraf ağır basmıştı. Bir de o sırada İngiltere Amerika cumhuriyeti ile sulh anlaşması yapmış, Avrupa'da daha fazla güçlenerek kongrede öncekinden daha çok kendini göstermeye başlamıştı.

Ruslar Lehistan'ı tamamen ele geçirmek davasında iken bundan vazgeçerek Varşova düklüğünün taksimine razı olmuştu. Ancak Saksonya'nın tamamen Prusya'ya katılmasını ön görüyordu. 31 Aralık 1814'te Avusturya ve İngiltere murahhaslarına göndermiş olduğu yazısında Varşova düklüğünün birer kısmı Avusturya ve Prusya devletlerine ait olacaktı. Krakov ve Törn şehirleri bir tarafa bağlı olmadan özgür kalacaktı. Geri kalanı birleşik bir eyalet olarak Rusya imparatoru emrinde topraklar olacak, Saksonya hükümeti daha önce kralları tarafından nasıl ele geçirildi ise, Prusya kralı da öylece ele geçirecekti. Prusya ile birleşmiş hükümet olarak katılacak ve Saksonya kralı da topraklarından vaz geçecekti, ona da Rayn nehri batısında 700 bin nüfuslu toprak verilmesi teklif edildi.

Aleksandr'ın Prusya'ya bu kadar sahip çıkıp Saksonya'yı Prusya'ya vermekteki acelesi Avusturya, İngiltere ve Fransa devletlerini çok etki-

ledi. Üç devletin Rusya ve Prusya'ya karşı birleşmek suretiyle gizli görüşmeler yapmaları neden oldu. Gerçekte Avusturya Prusya ve Rusya hükümdarlarının dostluk ve ilişkileri sürüyordu. Ama devletlerinin özel çıkarlarını düşünmek zorunda olan murahhasları arasında o derece beraberlik ve dostluk yoktu. Lehistan ve İtalya'da görülen askerî yığınaklar gösterişten başka bir şey değildi, ama gerçekleşebilirdi.

Aralık 1814 sonlarında Varşova ve Saksonya işlerinin yoluna konulması ve düzeltilmesi için özel bir meclis kurulmasına dört büyük devlet teşebbüse geçti. Rusya imparatorunun planına göre bu meclisin Rusya, İngiltere, Prusya ve Avusturya murahhaslarından kurulmasına karar verilmişti. Fransa bu meclis dışında bırakılmıştı. Avusturya ve İngiltere murahhaslarının zoru ile 12 ocak 1815'te Fransa da bu meclise katıldı.

Bu beş devletin murahhaslarından toplanan meclis her ne kadar Varşova ve Saksonya işi için toplandı ise de aslında Avrupa'nın önemli meselelerine ve sözü edilen iki memleketin paylaşılmasına bakacaklardı. Bu çok önemli meclis, değeri büyük meselelerin görüşme yeri olmuştur. Ancak bu mecliste bir araya geldikleri zaman Rusya ve Prusya baş murahhasları istedikleri şeylerin hiç birinden fedakârlık yapmıyorlardı. Prusya baş murahhası 13 ocak 1815'te Saksonya'yı Prusya'ya katmak ve bu işi bu devletlere onaylatmak için sert ve vatansever bir konuşma yapmıştı. Onun bu davranışına İngiliz baş murahhası kızdı. Hemen Avusturya ve Fransa baş murahhaslariyle gizli görüşmelere girişti. İngiltere Avusturya ve Fransa arasında tedafüi bir ittifak yapıldı. Paris anlaşması hükümlerinin tarafsız ve dostça yerine getirilmesini gerekirse her birinin 150'şer bin kişilik askeri kuvvet hazırlamaları hususunda birbirlerine anlaşma ile söz vermişlerdi. Bavyera, Hanovra ve Hollanda devletlerini de bu gizli ittifaka çağırmışlardı.

Bu üç devlet ittifak anlaşmasının yerine getirilmesinde şüphe ve tereddüt içinde idiler. Çünkü İngiltere Fransızların Belçika ve Rayn nehri batısındaki Alman topraklariyle şehirlerinde karışıklık çıkarmasından korkuyor, kuşkulanıyordu.

Avusturya da İtalya'daki toprakları için böylece kuşku içinde idi. Fransızların durumunu öğrenmek için Paris'e gönderdiği casusların yaptığı araştırma ve eleştirilere göre Fransa'da askerî hazırlıklara girişilmişti. Ordu subay kitlesi savaşa istekli ise de savaşın çıkacağına pek de inançları yoktu. Bunun üzerine Avusturya Rusya'nın borç olarak aldığı üç milyon florini «savaş çıkar da sonra alamam» diye düşünerek 20 ocak 1815'te bu parayı Rusya'dan istedi ve aldı. Ancak bu üçlü ittifak anlaşması büyük beş devlet arasında gelişen dostluk ve birliği bir tür kargaşalığa götürmekten başka sonuç vermemiştir.

Bu ittifak anlaşması o kadar gizli tutulmuştu ki; birkaç ay geçtikten sonra Aleksandr bunun haberini alabilmişti. Sonra Fransızlardan duyduğu anlaşıldı. Fransa Aleksandr'ı müttefiklerinden ayırmak için ona bu sırrı açıklamıştı.

Aleksandr kendi müttefiklerinin bu yola döküldüğüne epeyce üzülmüşse de nezaketle ve sükûnetle bilmemezlikten gelerek yine başka devletlerin isteklerini yerine getirmekten geri durmayacağını ilân etmişti. Biz yine konuya gelelim.

Ocak 1815'te 5 büyük devlet murahhasları arasında Varşova ve Saksonya meselesi üzerinde tartışmalar geçmiş, kesin bir karar verilememişti. Halk arasında dedikodu çoğalmıştı. Oysa kongre sebebi ile her yerden, Viyana'ya pek çok kimse gelmiş, Viyana dolup taşmıştı. Avusturya imparator sarayı konuklarını ağırlamak için katlandığı masraflara ek olarak halk düşüncesini oyalamak için de bir epeyce masrafa girdi. Çoğaltığı tiyatro ve bale gibi türlü eğlence yerlerinin kongre işlerince de faydalı olduğu görülüyordu. Çünkü murahhaslar bu gibi toplantılarda buluşup görüşerek öğrenmeyi istedikleri doğru bilgileri birbirinden duyup öğrenerek ve anlayarak umulmadık devrede birbirlerine yaklaşıyorlardı. Öldürülen Fransa kralı 16'ncı Lui'nin ölüm yıldönümünü anmak ve merasimini yapmakta olan kardeşi bugün Fransa kralı olan 18'inci Lui'ye saygı göstermek üzere 21 ocak 1815'te Viyana'da bulunan bütün hükümdar ve prenslerle murahhaslar ve görevliler ve başkaları siyah elbise giyip Viyana piskopos kilisesinde toplandılar.

Bunların ayrı mezheplerden oldukları halde katolik kilisesinde toplanmaları aralarında bağlılık ve dostluğun yaşadığına delil sayılacak bir durumdu. Ancak o günlere göre kongre işlerinin sürüncemede kalmasına bakarak yakında bir savaş çıkmasını bekliyorlardı.

Yukarıda belirtilmişti, devletler arası protokol için bir komisyon kurulmuştu. Devletlerin ve elçilerinin birbirine oranla öne alınmaları, dost devlet gemilerinin birbirleriyle nasıl karşılaşıp nasıl davranışta bulunacakları, elçilerin gümrük resminden bağışlanmasına dair kaleme alınmış olan yazılı tasarı sona ermiş ve bu komisyonda görüşmelere konulmuştu. Bu açıdan birçok tartışmalar geçmişti.

Henüz, Varşova ve Saksonya görüşmeleri sona ermemişti. İngiliz murahhasının zoru ile kongrede zenci köleler meselesi üzerinde geniş tartışmalar geçiyordu.

Herkes bilir ya İngilizler bir şeyi kafalarına korsa onun üzerinde ne kadar direnirler. 1700 yılından sonra İngilizlerde insan denilen yaratığa fazla sevgi ve saygı gösteren değerli adamlar çıktı. İnsanları hayvan gibi alıp satmayı suçladılar.

Bu açıdaki düşünce ve davranıştaki iyiliği her tarafa yaydılar. İngilizler arasında bu düşünce yaygın hale gelmesine rağmen ticaretle geçinir ve yaşar bir halkı vardı. Bir yandan İngilizler de zenci köle ve cariye alıp satmaktan geri durmazlardı. Sonra İngiliz devleti başvekili Pit zenci alım ve satımını yasaklayan tutumu ile buna dair mecliste değerli konuşması büyük etki yarattı. O günden beri İngiltere bu ticareti kaldırıp yasakladı. 1813 te Danimarka da bu hususta İngilizlerin ardından geldi. İhtilâl günlerinde İngiltere denizlerde galip gelince Afrika'da eline geçirdiği kıyılarda, adalarda 1807 yılından beri zenci ticaretini yasaklamıştı. O zamandan beri yapılan deneme ve araştırmalara göre zencilerin bulundukları yerlerdeki sağladıkları gelir, zenci alış verişinden daha kârlı idi. Birkaç kat fazla olduğu da görülmüştü. 1810 yılında İngiltere Portekiz'le bir antlaşma imzaladı. Bunda Portekiz devletinin zenci ticaretini yasaklamak üzere ittifak ettikleri yazılıdır. İngiltere 1813 yılında İsveç ve 1814'te Danimarka ile yaptığı anlaşmalarda zenci ticaretinin kaldırılıp yasaklanacağı yazılıdır.

1814'te Paris anlaşması yapıldıktan sonra İngiltere devleti tarafından Paris'te bulunan meşhur dük dö Wellington bu açıdan çok çalışıp uğraşmıştı. Beş yıla kadar Fransa devletini zenci ticaretini kaldırıp yasaklamaya razı etmişti.

Dük de Wellington'un kardeşi de o sırada İspanya'da elçi olarak bulunuyordu. O da bu yolda İspanya devletiyle görüşmelere girişti. Epeyce uğraştıktan sonra 8 yıla kadar bu işe son verileceğine dair söz almıştı. Çünkü Fransa ve İspanya gibi Avrupa ve Amerika taraflarında edinmiş oldukları zengin topraklardaki çiftliklerini zenci kölelerle idare ederler, bu ticaretin kaldırılmasını istemezlerdi, ama İngilizlerin üstün baskı ve zoru ile bunun yavaş yavaş kaldırılmasına mecbur oluyorlardı.

Lord Kastelrak, denildiği gibi Viyana'ya gelince bu işe önemle sarıldı. Zenci ticaretinin hemen kökünden yasaklanması imkânlarını aradı. Ekim 1814 başında buna değinerek Taleyran'la tartışmaya girişmişti.

Ekim 1814 sonlarında Rusya, Avusturya imparatorları ve Prusya kralı resmi olarak görüştü. Zenci alış verişinin insanlık dışı, kötü, iğrenç bir durum olduğunu insanlık adına İngiltere'nin bu açıdan ne kadar uğraştığını bildirerek bu hususta yardım etmelerini istemişti.

Rus imparatorundan sağlam söz almıştı. Gerçekte Viyana kongresinden amaç devletleri Paris anlaşması hükümlerini yerine getirmek, Avrupa'nın önemli işlerini görüşmekti. Buna bakarak Avrupa dışı bir ticaret olan zenciler meselesinin görüşülmesi görevleri dışında görünüyordu. Bu mesele İngilizler için çok önemli iken Avrupalı için zulüm gören kaderi kötüye kullanılan bir sınıf insanın işini onları koruyacak kanunları insana yakışır biçimde görüp bitirmek teklifi yersiz, diye görüşmelerden kaçınmak da olamazdı.

Bunun üzerine 10, 16, 20 ocak günleri beş devlet arasında kurulan büyük mecliste Zenci alış verişinin kaldırılıp yasaklanmasına dair birçok tartışmalar geçti. Sonunda Portekiz murahhasları bu ticaretin kökünden kaldırılıp yasaklanması için bir süre istediler. Bu açıdan İngiliz ve Portekiz murahhasları arasında yazışmalar oldu. 8 Şubat 1815 günü beş devlet zenci meselesi için tekrar toplandı ve bir deklarasyon düzenlemeğe karar verildi. Özeti şudur:

Afrika'da geçerli olan zenci ticaretine bakılınca insafla bakan ve hak tanıyan yetişmiş ve büyük işler başarmış kişilerin gözünde öteden beri insanlığa, ahlâka genel yaşayış düzenine aykırı bir işlem olduğu bellidir. Ancak zamanla gelişmiş olduğu için birden kaldırılmasında zorluk vardır. Şimdiye kadar kötülük ve fuhuş içinde örtülü kalmıştır. Şimdi ise bunun kaldırılmasını medenî insan önayak olarak istemektedir. Bu ticaretin durumu ve ayrıntıları bilineli beri Avrupa devletlerinin çoğu bunun kaldırılmasına gerçek önemiyle gerçekten karar vermişlerdi.

Dünyanın değişik yerlerinde toprak ele geçirip toprak işletmiş bulunan başka devletler bile bunun yasaklanması gereğini açıklamışlardı.

Viyana kongresinde murahhaslar bu ticaretin kaldırılmasına ilişkin olan antlaşmayı tesbite ve yasaklamanın nasıl uygulanacağına temas eden gayrette bulundular. Geçen uzun süre içinde Afrika için yıkım, Avrupa için de utanç ve özellikle insanı üzecek ticaretten doğan bir belânın kaldırılması, kendilerini «tebaa» diye kullanan devletlerin gönülden istekleri olduğu ilân edilerek, her tarafa duyurulduğunu bildirir deklerasyon düzenlemeye ittifakla bütün devletler karar vermişlerdi.

Şimdi bütün Avrupa'ya ilân olunuyor. Zenci ticaretinin kaldırılması murahhasların üzerinde önemle durarak ortaya koydukları özelliği olan bir iştir, zamana uyarak hükümdarlarının özgürlüklerini tanımalarına dayanır, murahhaslar böyle hayırlı olduğu açıkça görülen bir meselenin olumlu bir şekilde bitirilmesine ellerinden geldiği kadar samimî olarak birbirlerine yardımcı olarak uğraşmışlardı.

Bununla beraber şunu da açıkça söylüyorlardı. Bu zenci ticaretinin kesin olarak yasaklanmasında süreyi şimdiden tayin etmek zordur. Bu her devletin uygun göreceği zamana bağlıdır. Yerine getirilmesi de tayini de devletlere ait bir iştir. Fakat bu ticaretin kaldırılmasındaki gecikmeyi sürdürecek hoş görülüğe hiç bir sebep olmadığı açıkça görülüyor. Devletlerin bu antlaşma ile üzerlerine aldıkları zenci ticareti için birlikte yapacakları gayretlere bu işe bitmiş gözü ile bakmak gerekir, diye deklarasyonda yazılı idi. En sonunda zenci alış verişi ile iş gören gemilerin yakalanıp tutuklanması için İngiltere ve Fransa devletleri tarafından savaş gemileri görevlendirilmek üzere bu mesele kapandı.

Bu sırada söz konusu olan bir de Felemenk meselesi vardı. İhtilâl sırasında Belçika'nın Fransa eline geçmesiyle beraber Hollanda Fransızlara katılmıştı. Bu İngiltere'nin buraya gözünü dikmesine sebep oldu. Şamon şehrinde ve bölgesinde 18 Şubat 1814 günü Avusturya, Rusya ve Prusya devletleri arasında yapılan mukavelede İngiltere'ye saygı gösterilerek Belçika'nın Hollanda ile birleştirilmesine karar verilmişti. 31 Mayıs 1814'te yapılan bir toplantıda, İngiltere baş murahhasının teklifiyle Hollanda'nın genişlemesini uygun görmüşlerdi.

28 ocak 1815 günü beş büyük devlet murahhasları toplantısında İngiltere baş murahhasının teklifi ile Hollanda'nın karada hudutları tayin edilmişti.

Danimarka ilkönceleri Bonapart'a karşı iken sonra zora gelince Fransa ile birleşmişti. Danimarka İngiltere ile sulh anlaşması yaparak kuzey denizinde bulunan Helgoland adasından İngiltere lehine vaz geçmişti. İsveç'le yaptığı sulh anlaşmasında İsveç'e bağlı Pomeranya eyaletiyle Baltık denizinde bulunan Dagö olmak üzere Norveç'i İsveç'e bırakmıştı. Duruma bakılacak olursa Pomeranya eyaletiyle Dagö adasını ele geçirmek yetkisi vardı. Ayrıca Danimarka epeyce hasar görmüştü. Hasar karşılığının ödenmesi için de İsveç'in elinden geleni yapacağına yapılan antlaşmada yer verilmişti.

Danimarka bu tavizi koparmak için kralı tarafından Viyana'ya gönderilen murahhaslar 19 kasım 1814'te kongreye bir yazı ile durumu bildirmişlerdi. Üç ay kadar boşuna beklediler, cevap alamadılar. Bu sırada bazı özürler ileri sürerek Pomeranya'yı Danimarka'ya teslim etmekten caydı. 8 şubat 1815'te Danimarka murahhasları kongreye ayrıntılı bir yazı ile durumu şikâyet ettiler.

Bunun üzerine Danimarka işi kongrede ele alındı. «Danimarka'nın hakkı var ama verecek yer kalmadı. Zira Hollanda sınırları çizildi. Alman birleşik devletleri için alınan kararla verilen topraklardan da verilecek yer yok,» denildi. Fakat Pomeranya meselesinde Danimarka'ya hak verildi.

Kongre arazi pay ederken hakça ve adaletle bu işi yerine getirecekti. Sonradan Danimarka haklıdır kendisine verilecek yer kalmadı denilmesi, «Hangi meclis olursa olsun üyeleri insandır. Kayırma ve çıkar sağlamaktan geri kalmıyor» bu bir örnektir. Yalnız «İngilizlerin dediği olsun» diye Hollanda epey genişletildi. Almanya işinin de büyük devletler içinde çaresiz kalan Danimarka'ya sahip çıkan olmadığı için açıkta kaldı. Yoksa gerek Hollanda, gerek Almanya topraklarından ona da biraz yer verilebilirdi. En önemli mesele Varşova ve Saksonya idi. Bu iki toprak üzerine kasım sonu ve şubat başında pek çok tartışma oldu.

Rus imparatoru Aleksandr Varşova'nın pay edilmesine razı olmuştu. Meselenin böylece en güç yönü halledilmişti. İngiltere Lehistan'ın

pay edilmesine karşı idi. Sonra Rusya, Avusturya ve Prusya devletleri ittifak ederek Lehistan'a özel bir düzen kurmaya karar verdiler. Aleksandr Saksonya'nın bütün olarak Prusya'ya katmanın kabil olamayacağını anlayınca Saksonya'nın bölünmesine bundan doğacak noksana karşılık başka başka yerlerden toprak verilmesi kararı alındı. Sonunda Saksonya'nın beşte üçü Saksonya kralına, beşte ikisi de Prusya'ya katılmasına karar verilerek bu mesele de kapandı.

Belâya bakın, bu paylaşmaya tutuklu olan Saksonya kralı razı olmadı. «Vaz geçtim» diye kâğıt imzalamadı. O senet vermezse toprakları elinden çıkmaz sanıyordu. Senet almak işi ihtiyat tedbiri idi, yoksa kendisi esir edilmiş toprakları Prusya'nın işgali altında idi. Prusya'yı oradan çıkarıp da topraklarını eline geri vermek o günlere göre olacak iş değildi.

İngiliz murahhası Kastelrak İngiltere'ye geri çağırıldı. 14 şubatta Viyana'dan hareketle İngiltere'ye vardı. Görüşmelerle ilgilenen vükelâya görüşmeleri bütün ayrıntılarıyle doğru olarak bildirdi. Onun yerine meşhur Dük dö Wellington Viyana kongresine baş murahhas tayin edildi. Dük dö Wellington soğukkanlı, güvenilecek karakterde, sağlam düşünür, yakını, uzağı görür bir zat idi. Bu kadar öğünülecek yeteneklerine strateji ve taktikteki yüceliği de eklenirse tecrübelerden geçmiş olmasıyle o zamanın pek ünlü kişisi idi.

Saksonya'nın pay edilmesinde Saksonya kralını «Evet» dedirtmeye epey uğraştı. Bu bakımdan murahhaslar kongrede ileri sürülen konuları enine boyuna çekerek vakit geçirirlerken, Bonapart Elbe adasından kaçarak Fransa'ya geldi. Eskiden olduğu gibi hükümeti ele geçirmek üzere hazırlık yapıyordu.

18'inci Lui, Fransa kralı olunca yapılan şartnameyi tasdik ile meşruti hükümet şeklini kabul etmişse de elinden geldiği kadar halkın özgürlük haklarını kısıtlamaya çalışmıştı. Fransa'ya geri gelen asilzadelerin onu mutlak hükümet şekline itmelerini güler yüzle karşılaması ve onlara yüz vermesi bir süredir özgürlüğe alışmış Fransız halkına acı ve ağır geldi. Düşünce ve davranışları değişti. Bonapart günlerini aramağa başladılar. Halbuki meşruti hükümet şartları gereği asilzade sınıfı yürürlükte idi, imtiyazları da kendilerine geri verilmişti. Ama tam verilmediği için onlar da hoşnut değillerdi.

18'inci Lui hükümeti Bonapart'ın silâh arkadaşları olan ve onunla birlikte birçok memleketler ele geçiren askerlerden korkup çekiniyordu. Onlar da hükümetin başlarına geçirdiği Rusları överek ağızları sulanan yeni subaylardan hoşnut değillerdi. Fransa'nın bu durumuna bakılınca Bonapart'ın yakın yerde Elbe adasında durması düşünceleri bulandırıyordu. Uzak bir yere gönderilmesi duruma uygun görülerek Sent Helen

adlı adaya sürgün edilmesi, Fransız murahhasları tarafından kongreye teklif olundu. Müttefik devletler bunu uygun gördü. Hatta Bonapart'a en çok sahip çıkan Rus imparatoru bile uygun görmüştü. Bu, Bonapart'ın kulağına gelmişti. Oysa Bonapart'ın yanında hassa askerinden ve Lehlilerden bin kadar askerle Bertran ve Borot adlı iki general kara ve deniz hazırlıkları ile uğraşıyorlardı. Bir Birik ile beş küçük gemiden oluşan bir ince donanma bile kurmuştu. Uzağı gören düşünceleri içinde Fransa durumunu gözetliyorlardı. Halkın hükümete ve hükümetin de halka güvenip sarılmadığını görmüşlerdi. Fransa'ya dönse kendisine karşı gelecek kimse bulunmayacağını düşüncelerinde çözüm ile ortaya çıkarmışlardı. Napolyon tekrar Fransa tahtına çıkmayı kurmuştu. Bu amacını yanındaki iki generalden başka kimse bilmezdi.

26 Şubat 1815 günü askerine hareket emrini verdi, hepsi ya Paris, ya ölüm diye bağırıştılar.

Bonapart anne ve kız kardeşini Elbe adasında bırakıp kendisi iki generali ile bütün askerini ve 100 atla silâh ve cephanesini araçlarıyle altı gemiye bindirip denize açıldı. Gemide iken Fransız halkına hitaben kaleme aldığı deklarasyonu askerleri temize çekiyordu.

Denizde fırtınaya tutuldu, çok güçlük çekti. Nihayet 1 mart 1815 günü Cenova körfezine vardı. 15 yıl önce Mısır dönüşünde ayak bastığı yere çıktı. Hemen durmadan yürüyüşe geçti. İlânlar yayınlayarak 5 mart günü Gat şehrine vardı. Yollarda halk kendisini ağırlıyor, saygı gösteriyordu. Oradan Sebno yolu ile Lafrot'a giderken yolunu kesmek için yolu üzerine general Marşan bir tabur askeri yerleştirmişti. Napolyon'un ilk askeri hareketi bu taburu kendine çevirmek oldu. Orada bulunan yaveri onlarla tartışırken, Napolyon ilerleyip askerin arasına girdi. Askere: «İçinizde imparatorunu ve generalini öldürecek varsa işte ben duruyorum, atın bakayım» diyerek göğsünü açtı. Taburun kumandanı ateş kumandasını vermek istedi. «Ateş» derken asker bir ağızdan: «Yaşasın İmparator» diye bağırdı. Etraftaki halk da bunu işiterek onları alkışladılar. Kumandanın ateş kumandası aralığa karıştı, o da hemen oradan savuşup kaçtı. Bonapart bu taburu alarak beraberinde arkasını dayayacağı bir yer bulundurmak üzere Grenobl kalesini ele geçirmek üzere o yöne gitti. Oradaki yedinci alay da ona katıldı. Onu da beraber alıp 7 mart 1815'te Grenobl'den hareketle her yerde asker ve halk tarafından güzel karşılanarak Paris'e yola çıktı.

18'inci Lui durumu öğrenince telâşa düştü. Kendisini kurtarmaları için genel meclise baş vurdu. Askeri kendine çekip çevirmek için bazı kışlalara gitti ise de bir faydasını görmedi. Bonapart hiç bir engelle karşılaşmadan ve güçlük çekmeden 27 mart 1815 te Paris civarındaki Fontenblö'ye vardı. O gün kral Belçika'ya kaçtı. Asker ve halk ağırlayarak saygılı bir düzenle Bonapart'ı karşıladı. Akşam üstü Bonapart gösteri-

lerle ve merasimle Paris'e girdi. Hemen hükümeti eline aldı. Bir damla kan dökülmeden yirmi gün içinde Fransa devletinin durumunu değiştirdi. Geçen yıl müttefik devletlerle 18'inci Lui arasında yapılan Paris anlaşmasını kabule karar verdi. Bonapart'ın yırtıcı bahadırlığı denilmeğe değer cesaretine, Fransızların ona derhal itaat etmelerine, bütün dünya şaşırdı kaldı. Viyana kongresinde murahhaslar bile şaşkın şaşkın birbirine baka kaldı. Bu duruma bakarak Napolyon müttefik devletlerin savaşa girmeden kendisiyle ayrı ayrı sulh anlaşması yapacaklarını sanıyordu. Böylece Napolyon savaş hazırlıklarından fazla sulh yapmaya çalışıp çabalıyor, müttefiklerin ağızlarını arayıp yokluyordu.

Oysa Viyana kongresi henüz dağılmamıştı. Viyana'da bulunan hükümdarlar da birbirinden utanarak kızıp coştular. Bu durum yaratılınca artık Bonapart ile uyuşmasından sonuç alamayacağını anlamıştı, hemen savaş hazırlıklarına girişti.

Fransızları bu savaşa sürüklemek için de tam özgürlük vaadetti. Bu da imparatorluk taraftarlarının işine gelmediği için nefretle karşıladılar. Cumhuriyeti tutanlar da onun sözüne güvenemedikleri için bazı vilâyetlerde karışıklık çıktı.

Oysa güven denilen şey vaktiyle kazanılır ve sarsılırsa yerine getirilmesi güç olur.

Bonapart ise vaktiyle halkı çok aldattı. Herkesin güvenini sarstı. Şimdi başı dara gelince bol bol vaatler verdi ise de halk ona güvenemedi. Fransızlar da kendisine karşı fedakârlık ve yakınlık görülmez oldu. O da savaş hazırlıklarını istediği gibi yapamadı. Askeri kuvvetleri böylece yeteri kadar değildi. Erler cesaretli ve gayretli idi. Fakat kumandan ve subayları hep yaşlı ve savaştan bıkmış, usanmış, çekinir insanlardı, kendisi de bu sıralarda hastalandı. Bununla beraber Napolyon savaş hazırlıklarını bitirmeye çalışıyor, müttefik devletlerin nabızlarını yoklayıp ağızlarını arıyordu. Bütün Avrupa'ya karşı koymak üzere ordusu ile Belçika'ya gitti. O bölgede İngiliz generali dük dö Wellington'la Prusya generali Blüher emrindeki orduların toplamı 200.000'e vardığı halde Bonapart'ın ordusu 120.000 kadardı.

Waterlo adlı yerde iki ordu karşılaştığı sırada kralı tutan general Burmon ile birtakım subaylar müttefik ordusuna geçtiler.

15 Haziran 1815'te muharebe başladı. Bonapart yarma harekâtı ile Wellington ordusu ile Blüher ordularını ayırmak için ikisi arasına girdi. Hemen Blüher üzerine taarruza geçerek onun ordusunu tarümar etti. Almanlardan büyük zayiat oldu. Fakat 18 Haziran 1815'te yapılan büyük muharebede Bonapart'ın ordusu tam olarak bozguna uğradı ve darmadağın oldu.

Bonapart bu bozgunun Fransa'da kendi aleyhine sağlayacağı kötü tesirleri ortadan silmek için Paris'e döndü. Vükelâ ve başka devlet adamları onu tutuyorlardı. Fakat imparatorluktan çekilmeye mecbur oldu. Hiç değilse «oğlum Fransa tahtına geçer» umudu içinde İngiltere'ye sığındı.

Müttefik devletler ise büyük resmî toplantılardan onun adını yok etmek kesin kararı içinde idiler. İngilizler de onun Avrupa'da kalmasını sakıncalı gördükleri için 4 Ağustos 1815'te Pleymut limanından bir gemiye binip Senthelen adasına sürgün edip uzaklaştırdılar.

Bonapart 15 Ekim 1815'te Senthelen'e vardı ve ömrünün sonuna kadar orada kaldı. Bu defaki imparatorluk süresi yüz gün sürdüğü için «yüz günlük devlet» diye ün almıştır.

Waterlo'da Napolyon'u yendikten sonra dük dö Wellington'un şan ve şöhreti iki misli arttı. İngiltere kendisine mareşal rütbesini verdi. Gelelim Viyana kongresinin durumuna...

Kongre dağılmadı; ama Bonapart'ın Fransa'ya geldiği haberi şimşek gibi erişti. Kongreyi titretti ve araya geçici olarak giren askeri harekât da kongrenin esas görüşmelerini yerinden oynatıp sarsmıştı.

Bunun üzerine Alman hükümdarları hemen birleştiler, ittifak kurdular. Her biri bağımsız ve Avusturya imparatoru, Prusya kralı da olmak üzere bir ittihat kanunu yapıp Birleşik Almanya hükümeti adı altında birleştiler. Genellikle Alman meselelerini görüşüp eleştirmek üzere Frankfurt'ta Alman hükümdarları elçilerinden kurulu bir meclis açtılar. Bu durum uzun yıllar yaşadı.

Kongre görüşmelerini sürdürüyordu. Ancak Taleyran'ın dayanağı olmayan düşünceden ileri geçmeyen sözlerine daha öncesi gibi önem verilmez olmuştu. Başka yönlerden de o kadar güçlük gösterilmez oldu. Lehistan hükümet idare merkezi olan Varşova düklüğüne böyle Galiçya eyaleti bütünü ile Avusturya devleti toprakları içine katıldı. Bu eyalet ile öteden beri Varşova ile eşitlik güden Krakov'un sınırlarının çizilmesine ve Varşova düklüğünden kalan toprakların Ruslara verilmesine Rus imparatorunun kendi ünvanlarına Lehistan kralı ünvanını eklemesine dair 3 Mayıs 1815 günü Rusya ve Avusturya devletleri arasında bir antlaşma imza edildi.

Yine o gün Rusya ve Prusya devletleri arasında da Prusya'ya katılan Lehistan topraklarının sınırlarını çizmeye dair bir antlaşma imza edildi. Yine o gün Avusturya, Rusya ve Prusya devletlerinin müşterek himayeleri altında Krakov şehrinde bağımsız bir hükümet kurulmasına dair bu üç devlet arasında bir üçüncü antlaşma daha imzalandı.

Biçare Lehistan üstüste uğradığı bu pay edilme sarsıntılarından yıkıldı. Yıkıntılarından da Cumhuriyete benzer, duyulmamış bir hükümet ortaya çıktı. Böylece Varşova görüşmeleri sona erdi.

Saksonya kralı Saksonya'dan Prusya'ya katılacak topraklardan vaz geçtiğine dair senet vermedikçe kendisine verilecek topraklardan da olacağının kendisine kesin olarak bildirilmesi üzerine «bütün bütün topraklarımdan olmayayım» diye düşündü o da yola geldi.

Murahhasları 18 Mayıs 1815'te «Vaz geçtik» diye senedi imza ettiler. Bu suretle Saksonya meselesi de kapandı.

Prusya ve Hanovra devletleri arasında da bazı toprak değişikliği üzerine 29 Mayıs 1815'te bir antlaşma yapıldı. Bu antlaşmaya göre Elbe nehrinin sağ yakasında Düneburg düklüğüne bağlı Noyhavz topraklarından bir kısmı hariç, geri kalanı Prusya toprakları içine alındı. Bu (Neuhaus) Noyhavz toprakları Danimarka'ya verilmek üzere İsveç ve Danimarka arasında durumu belirsiz Pomeranya eyaletiyle Dajo adasının da Prusya'ya verilmesine beş büyük devlet toplantısında karar verildi.

Viyana kongresinde uzun süredir söz konusu olan devletlerarası protokol hakkında da beş devlet arasında yapılan toplantıda alınan karar sekiz devlet arasında kurulu mecliste gerçekleşip tesbit edildikten sonra 9 Haziran 1815'te kongre genel zabıtlarına geçirildi. Bu kararnamede elçiler üç sınıfa bölündü:

Birincisi büyükelçilerdi. Bunlar devletlerinin adına kesinlikle iş görmek ve söz söylemek yetkisini üzerlerinde taşırlar. Papa elçisi de bu üstünlükte tanındı.

İkinci sınıf orta elçiler ve bir devlet nezdinde ikametle görevli olanlardır.

Üçüncü sınıfta bir devletin hariciye nazırları nezdinde ikametle görevli olanlardır.

Bu üç sınıftan hangisi olursa olsun ikametle görevli olduğu devlete gelişini resmen bildirdiği tarihe göre her biri kendisinden sonra kendisinin sınıfından gelenlere göre önde yer alması kararnamede yazılı idi. Devletler arasında yakın akrabalık, ya da dostluk ilişkileri gibi bir özelliğin merasime ve rütbelere karıştırılmaması kararnameye geçirilmişti. Viyana kongresinde devletlerin alfabe sırasına göre yerlerini aynı sıra ile imza etmeleri kuralı geçerli idi. Bu kararnamede gerekirse murahhaslar arasında kura çekilerek ona göre yer almaları yazılıdır. Kısacası az bir süre içinde kongre işlerine karar verildi. Avrupa haritası yeniden yapıldı. Prusya yine birinci sınıf devletler arasına girdi. Avusturya, Lehistan'dan, Galiçya eyaletini koparıp aldı. İtalya topraklarından epeyce geniş toprak ele geçirdi. İngilizlerin yardımıyle Hollanda devleti yeniden ortaya çıktı. Sardunya Devleti meydana çıktı. İsviçre, Napoli ve Sicilya

işleri sona erdirildi. İngiltere'nin nüfuzu artıp taşarak, dünyanın her yerinde su gibi akar oldu.

Avrupa'da böyle büyük savaş ve çekişmeler olduğu sırada Osmanlı Devlet adamları dış işlerinde dışarıya en azından bir göz atmadıkları gibi, arkalarını Avrupa'ya çevirmişler, olana bitene kulak asmamışlardı.

Devlet ileri gelenlerinden bu gibi haberlere ilgi duyanlar da o vakit yabancı dil bilen Fenerli beylerden bilgi alırlardı.

Ya biz o vakıt ne gibi işlerle uğraşırdık, şimdi oralarını bildirelim.

İÇ OLAYLAR

Bu sırada Osmanlı Devleti yalnız mütegallibenin yok edilmesine, sözü her yerde geçen nüfuzlu ve kendini tanıtmış kimselerin nüfuzlarını kırmağa uğraşıyordu. Taşradaki mütegallibeyi ezip halkı onların zulüm ve baskısından kurtarmak için valilere ve mutasarrıflara tam yetki verilmişken, padişahın isteklerine uyup içtenlikle görevlerini yerine getirmedikleri için Safer 1230 ortalarında vezirlere ve mirmiranlara tehdit dolu fermanlar yazıldı.

İstanbul'da da yeniçerilerden baş kaldıranlar basılıp cezası veriliyordu. Yeniçeri ağası ara sıra fesat çıkaranları birer yolunu bulup idam ediyordu. Fakat bu yolda belirli kurallar yoktu. Her türlü cezalar görev başında olanların kendi başına aklına nasıl eserse ona göre anlıyordu. Bu yüzden görevini kötüye kullanan çoğalıyordu. Bu olaylarda nice kimseler küçük bir suç için idam gibi ağır cezalara çarpılıyor, çoğu da hiç işlemediği halde zulüm görüyor, haksızlığa uğruyordu.

O vakit mütegallibe içinde idamı hak etmiş olanlar varken, onların arasında namuslu insanlar da haksız yere idam ediliyordu.

Oysa ceza âdil kanunları ve muhakeme usulleri uygulanarak yerine getirilirse herkese ibret olur, halka da güven gelir. Ama böyle kimseye sormadan akla estiği gibi verilen cezalar namuslu insanların da kızıp gemi azıya almasına ve namus dışı kimseyi tanımayan insanların ortaya çıkmasına sebep olur.

Böylece o vakit taşralarda haklı haksız adam öldürme yüzünden ileri gelenlere güvensizlik geldi. Canlarını kurtarmak için itaat dışına çıkıyorlardı.

İşte bu kabilden, bu sırada İstanbul'da bile bir ihtilâl çıktı.

Yeniçeri ağası daha önce birkaç yeniçeri ustasını idam etmişti. Rebiülevvel 1230 başlarında da yeniçeri ustalarından üç kişiyi kaldırıp boğmak amacıyle zindana göndermişti. Oysa diğer usta ve karakullukçu takımı daha önce yeniçeri ağası aleyhine görüşüp anlaşmışlardı. Arkadaşlarının ardından nöbetin kendilerine geleceğini düşünüp tasarlamışlar, güvenleri kalmamıştı. Yeniçeri ağası Seyyit Mehmet efendi aleyhine bir-

leşerek cuma günü ihtilâle hazırlanmışlardı. Yeniçeri ağası selâmlıktan dönüp de sandala binip Yemiş iskelesi tarafına geçince on beş kadar usta ve birtakım karakullukçular bazı eşkiyayı da yanlarına alarak hepsi meşhur Hüseyin ustanın kumandası altında yeniçeri ağasının yanına varıp tutukladığı arkadaşlarını serbest bırakmalarını istediler. Ağa cesur adamdı. «Bre yolsuz, erkânsızlar! Herkesin sağlık ve güvenliği için o gibileri ferman ile katlederim. Siz ne demek istersiniz, yine açıkça zorbalık mı edeceksiniz?» diye azarlayınca zorbalar yeniçeri ağasının yakasından tutup çekerek önlerine kattılar, ağa kapısına götürürlerken birtakımı da zindandaki arkadaşlarını çıkarmışlardı. Durumu sadrâzam öğrenince bu yaptıklarından vaz geçmeleri için zorbalara haber gönderdi. Onlar da hemen yeniçeri ağası görevinden uzaklaştırılsın, dediler. Bunun üzerine sadrâzam hemen Tophane ağasına haber göndererek zorbaların cezalandırılıp bastırılmasını istedi. Onlar da ağa kapısını basmağa gelirken devlet ricalinden bazıları ertelemişlerdi. Durum padişaha duyuruldu. «Böyle birtakım rezillerin zoru ile kimse görevinden alınmaz, bu gibi kötü hareketlere girmeye cesaret edenler belâlarını bulur» diye ağa kapısına haber gönderdi, bu sırada eşkıyadan birisi tabanca ile yeniçeri ağasını öldürüvermişti. Bunun üzerine yolu ile kul kethüdası yeniçeri ağası olmuştu.

Vakanüvis Şanizade efendi bu olayı yıldızlara bakıp hüküm çıkararak şöyle yazmıştı:

29 Rebiülevvel 1229 günü güneşin doğmasından bir saat önce değişen güneş göstergesinde beş derecelik merih burcunda görülen on dokuz derecelik tali görünüşü kamerî hesabına göre on bir ay içinde bu yeniçeri ağası olayının çıkacağını kestirip bildirmişti. Şâni efendi iyi bir tabipti. Dilimizde ilk olarak tıp deyimleri (Istılahat-ı tıbbiye) koyup kuran odur. O sırada tıp ilmi ve teşrihe ait pek güzel kitaplar yazıyordu. Böyle ilim adamları pek yıldızların dediğine bakmaz, onunla uğraşmazlardı. Zamanında ileri gelenlerin çoğu ahkâm-ı nücuma pek meraklı idi, bu yüzden bu gibi konulara girmiş olacak.

Bu olayda sadrâzam Hurşit paşa eşkıyayı bastırmağa uğraşırken, Şeyhülislâm Dürrizâde Abdullah efendi yerinden kıpırdamıyor, ufacık bir ilgi göstermiyordu. Bu durumuna bakılarak 10 Rebiülâhir 1229 çarşamba günü görevinden uzaklaştırıldı. Arpalığı olan Manisa'ya sürüldü. O gün ise nevruzdu.

Zulmet-i gamla seçilmez geceden gündüzü
Böyle eyyam-ı gamın böyle olur nevruzu

deyimiyle kar yağar sert fırtına olmakla o gün Abdullah efendi Üsküdar'a geçemedi. Fındıklı'da akrabasından birinin evinde kaldı. Ertesi gün karşıya geçerek sürgün yerine gitmiştir. Onun yerine Sadaret-i Anadolu

pâyeli Çelebizade torunu Seyyit Mehmet Zeynelabidin efendi Şeyhülislâm olmuştur. Zeynelabidin Mekke pâyeli olduğu halde Şevval 1223'te Durrizade Abdullah efendi Şeyhülislâm olunca boşalan yeri Nakib-üleşraf mesnedi kendisine tevcih edilmişti.

Abdullah efendi ikinci defa Şeyhülislâm olunca Zeynelabidin efendi toplantılarda zarif konuşma alışkanlığı ile Abdullah efendiye dil uzatmaya başladı. Bunu işiten Abdullah efendi de kırılarak onu nakiplik görevinden uzaklaştırdı. O da Şânizade tarihine göre bazı uğur sayılan nefesi etkili kimselerden üfürükçülük izni olması sebebiyle ve toplantılarda güzel konuşur, hoşça vakit geçirir kişiliği ile Enderun-u hümayuna geçti. Muharrem 1229'da İstanbul pâyesi ve aynı yılda Anadolu sadareti pâyesi aldı. Önünde sudur-u uzzamdan pek seçkin ve bilgin kimseler olduğu halde bu defa Abdullah efendinin ihtilâl olayından dolayı görevinden uzaklaşması üzerine ayrılınca beklenmediği halde Şeyhülislâm oldu.

Yeniçeri olayında Hurşit Paşa biraz uğraşıp didinmişti. Ama etkisiz kalmıştı. Bu bakımdan Sadrâzamlık sözünü geçiremediği ve sözü ayağa düşürdüğü için o da Rebiülâhirin on sekizinci günü görevinden uzaklaştırıldı. Kendisine Bosna eyaleti verildi. Şık-kı evvel defterdarı Mehmet Emin Rauf beye vezirlik rütbesi verilerek sadrâzam oldu.

Sadrâzamlık ve Şeyhülislâmlıkda yapılan değişikliklerin sebepleri Şânizade tarihinde ayrıntılarıyle yazılıdır.

Ama o günkü durum ve gidişten Halet efendi ile Berberbaşı Ali ağa arasında geçen gizli haberleşme tezkirelerinden anlaşıldığı gibi işin bilinmeyen gizli yanı şudur:

Sultan Mahmud Han-ı adli yeniçeri ocağının kaldırılıp yok edilmesini 27 Rebiülâhir 1229'da teklif eder. O da «uygundur» diye karşılar, ama içinden karşıdır, türlü sebepler ileri sürer, vakit geçirir, türlü oyalamalarla padişahı aldatıp avutarak bu işi erteler dururdu. Çünkü para ve mülk vermedikçe iş görmeyen bir adamdı, yüksek mevkideki yeri ve nüfuzu ile her yönden çektiği bitmez tükenmez paraları yeniçeriler içinde söz sahibi olanlara gösterişten uzak verirdi. Onların aracılığı ile de Enderun ve birunda her istediğini yürütürdü. Enine boyuna dokuduğu yüksek mevkii böyle şeytanca kurulmuş bir tezgâha bağlı idi. Bu tezgâhın bozulmasından korkardı. Yeniçerileri tekelinde tutup oraya başkasının burnunu soktuğunu istemezdi. Hünkâr ise bu işle çok ilgilenir, güvendiği kimselere bunu açıp söyleşirdi. İşte böylece Hurşit Paşa'ya yeniçeri ocağı hakkındaki düşüncesini açmıştı. Paşa da yeniçeri olayında topçu ve humbaracı askerlerini alıp da ağa kapısını basacak kadar ileri gitmişti. Oysa Hurşit Paşa'nın işe böyle sarılması Halet efendinin aldatıcı işlerine elvermiyordu, böylece uzaklaştırmakla beraber «olayda nüfûzunu yitirdi». Bununla da yetinmedi diye onu görevinden uzaklaştırır. Bununla da yetinmedi. Dürrizade Abdullah efendiyi de «Olayda sesini çıkarmayarak

Hurşit Paşa'nın davranışını tasdik ediyor» diye «Padişaha yanlış anlatıp yerinden bile kıpırdamadı» diyerek onu da görevinden uzaklaştırdı. İşte Halet efendi hep böyle içi dışına uymaz« doğrulukla idare ediyor,» görünerek yalanla iş görerek devlet işlerine tek başına el koymuştu. Devleti istediği gibi kullanıyordu. Zaman da kendisine yardım ediyordu. Yeniçeri olayında Hüseyin usta başa geçip nam salmıştı. Silâhtar-ı Şehriyârı Ali beyle ilişki kurup ona sokulduğu duyulunca Halet efendi Ali beyin bile aleyhine düşmüştü. 19 rebiülâhir 1229 günü Sultan Osman'ın ölümü haberi herkesi kedere boğdu. Ardından Yemen topraklarında bulunan Akile adlı kalenin Vahhabiler elinden geri alındığı sevinçli haberi Mısır valisi tarafından gelince bu üzüntü ve keder de dağıldı.

İşte bu sırada Napolyon Bonapart Elbe adasından kaçmış, birdenbire Fransa'yı eline geçirmişti. Müttefik devletler tekrar askerî yığınaklar yapıyorlardı. Bu haber Avrupa'yı yerinden oynattığı halde Osmanlı Devleti tarafsızlığına dayanarak yalnız iç işleriyle uğraşıyordu.

Kastamonu mutasarrıfı İpsalalı Ahmet Paşa ve Hüdavendigâr ve Eskişehir sancakları mutasarrıfı Mustafa Paşa ile Bolu ve Viranşehir sancakları mutasarrıfı Zırhlı zade Lütfullah Paşa'nın halka baskı yapıp zulmettikleri yapılan şikâyetlerden anlaşılmıştı. Ardı arkası gelmeyen bu şikâyetlere bakılarak Recep ayı ortasında her üçünün de vezirlikleri kaldırılıp mallarına el konulmuştu. Ahmet Paşa Limni'ye, Mustafa Paşa Midilli'ye, Lutfullah Paşa Rodos'a sürgün edildiler.

Mütegallibe sayılan Kütahya mütesellimi Hacı Mollanın idamı için bu sırada ferman çıktı. Geçen yıl sonlarında esir olan Asir emiri Tami Yemen'den Mısır'a gönderildi. Oradan İstanbul'a gelince alay köşkü önünde benzerleri gibi boynu vuruldu. Recebin 28'inci günü Şehzade Sultan Ahmet ölünce padişah çok üzüldü.

İstanbul'da arabaya binmek Sadrâzamla Şeyhülislâma mahsustu. Vezirler, devlet ricali, müslüman olmayan tebaadan izinli olanlar ata binerler, başka bütün görevliler hep yaya gezerlerdi.

Hatta kalem zabitleri bile memuriyet yerlerine atla gidip gelmeye izinli değillerdi. Bir süredir bu eski kurallara uyulmaz olmuştu, hatta gayri müslim tebaadan bazıları izinli olmadıkları halde süslenmiş atlarla seyir yerlerinde görülüyordu. Bu eski kurallara ve geleneğe ters düştüğü için halkın gözüne çirkin göründü. Bundan ötürü gayri müslim tebaadan izinli olanlara çok yaşlı ve sakat olup da izin kezkeresi alanlardan başkasına ata binmeleri Şaban ayı başında yasak edildi.

5 Şevval 1229'da her zaman yapılan tayinleri sırasında Mehmet Sait Halet efendiye Nişancılık mansabı verildi. Aslında bu adam padişahın müsteşarı idi. Bütün önemli işler onun gizlice yaptığı uyarı ve verdiği bilgileri arzetmesiyle yerine getirilirdi. Onun onayına aykırı olan arzlar

yürümezdi ve aslında işlerin bitirilmesi onun elinde iken kendisine böyle gaileden uzak bir görev de verilmişti.

Nişancı pâyesi ile eski Anadolu muhasebecisi olup o günlerde Sofya Nazırı bulunan Seyyit Ali Celâleddin efendiye 19 Zilhicce 1229 günü vezirlik rütbesi ile Niş muhafızlığı verildi.

Rusçuk kalesi bina emini Numan bey görevinde göz yumup iş görüp bitirmez olduğu için Limni adasına bu sırada sürgün edildi. Eminliği Rusçuk mütesellimi Mehmet Paşa'ya aktarıldı.

Ahyolu kazasında baş kaldıran birkaç kişi de bu sırada idam olundu. Eski kasapbaşı Hacegân Mehmet Emin efendinin bu adamlarla ilişkisi ve haberleştiği anlaşıldığından o da Limni adasına sürgün edildi.

O yıllarda ufak suçlardan ötürü ağır cezalar verilmesi haklı haksız vesilelerle adam öldürmek gibi işlerin hepsi aklına esip kendi bildiği gibi davranan Halet efendinin uyarıları ile olurmuş. Derler ki: Halet efendi kan dökmeyi seven, görevini kötüye kullanan, merhametsiz bir adamdı. Fransa cumhuriyeti kurulurken günahsız insanların idam edilip sokakların kana boyandığını görmüş kanıksamıştı. Ufacık bahanelerle adam öldürmek kendisinde ikinci bir yaradılıştı. Padişahı da bu yola sürükleyerek işi bu yola dökerdi. Oysa Rus savaşında çok sayıda Osmanlı askeri zayiatı verildi. İç savaşda daha pek çok zayiata uğranıldı. Bir yandan da olmayacak bahanelerle haklı haksız öldürülmekle İslâm olanlara zayıflık gelmişti. Aslında düzeni sağlamak için adam öldürülürken belli sebeplere dayanarak kanun yolu ile yerine getirileceği yerde tersine işlem zararlı olur, tepki yaratır. Böyle her şeyden önce adalet ve hak yolunu tutup kayırmak gerekir. İşlerin durumuna bakınca henüz doğru bir anayasa da yoktu. Geçen her gün ise daima bunu ihtar ve tavsiye etmekte idi.

Gerçekte onarılacak ve ekilecek toprakları ilkönce dikenlerden temizlemek gerekir. Osmanlı Devleti de o vakit memleketi çalı çırpıdan, yani kötülük işlyenlerden temizlemekle meşguldü. Ama kanunlara uyarak hareket etmek gerekti. Bir de iç işleri ile ne kadar uğraşırsa uğraşsın gözünü açıp yabancı devletlerin ne yol aldığını ve devletin ilişkiler karşısında nasıl davranmak zorunda olduğunu görüp gözetmesi gerekirdi. Dışişlerine önem verilmediği için memleket büyük nöbetler geçirmiş, çok zarara uğramıştır. Aşağıdaki olaylar okunursa belli olacaktır.

Bunlardan biri, mütegallibeden Adakale muhafızı Recep Ağa daha önce Sırbistan bölgesinde tutulup padişah fermanı ile idam edildi. O zaman geçerli kural gereği malına el konulması için kapıcıbaşılardan Şehsuvar zade Derviş bey görevlendirilmişti. Ada kalesi muhafızlığı da kapucu başılardan Şinik oğlu Mustafa Paşazade Derviş beye verilmişti. Recep ağa aslında başıbozuk baş kaldıranlardan olup Âdem, Bekir ve Salih adlı üç kardeşi ve hemşerilerden birçok cesur adamı vardı. Feth-ül-İslâm

ve bölgesini ele geçirmiş, yönetiyordu. Kendisi öldürülüp de geride bıraktığı mallarına el konulunca kardeşleri isyan yolunu tuttular. Kaleleri ve muhallefatı teslimden kaçındılar. Eflâk yakasına asker geçirip Krayova'yı ele geçirdiler. Eflâk reâyâsının zahirelerini zorla almak istediler. Bunun üzerine Feth-ül İslâm kalesiyle başkaca ellerinde bulunan yerlerin zorla elinden alınması ve Ada kalenin kuşatılıp sıkıştırılması için muhafız Derviş bey maiyetinde münasip yerlerden yeteri kadar asker tertiplendi. Kapıcı başılardan Berkofçalı Yusuf ağa da askeriyle kendisi başında Krayova ve Feth-ül İslâm taraflarını ele geçirmesi için görevlendirildi. İsyanın bastırılması için Vidin muhafızı Ali Paşa ile Eflâk voyvodasına da Safer 1230'da fermanlar yazılmıştı. Âdem Ağa ise kardeşleriyle birlikte kaleye sığınmış, isyan hareketlerine devam ediyordu. İş uzayıp önemli bir mesele durumuna girdi.

1231 YILI OLAYLARI

Nihayet Sırbistan'da görevli Tırhala mutasarrıfı Tepedelenlizade Veliyeddin Paşa, yolu üzerine düşen Feth-ül İslâma uğrayınca Âdem ağa ona müracaat etti. O da aman vererek isteğini yerine getirdi, kardeşi Bekir ağayı yanına çağırdı. Soruşturmadan sonra kendisinin Belgrad'da satın aldığı mahzenler, dükkânlar ve başkaca gelir getiren yerlerin karşılığı 83840 kuruşun verilmesiyle bu emlâk miri tarafından alınarak ilişkilerini kesmesi büyük kardeşi Âdem ağanın Feth-ül İslâm mukataasından kendi toprağı olarak elinde bulunan dörtte bir hissenin ve küçük kardeşi Salih ağanın Hezargrad kazasındaki malikânesinin eskiden olduğu gibi üzerlerinde kalması yahut Âdem ağanın Feth-ül İslâm mukataası hissesi karşılığı için miriye verdiği paranın kendisine geri verilmesi yahut başka bir yerden 8 bin kuruş faizli uygun görülecek bir mukataa ile değiştirilmesi ve Salih Ağanın Hezargrad kazasındaki mukataası için bu yolda işlem yapılmasını, özellikle istida ettiği için, bu şartlar ile Adakalesi muhafızı Derviş bey, 10 kişi adamı ile kale içine alınacak ve üç kardeş çoluk çocuğu ile kaleden çıktıktan sonra karşı konulmadan ve güçlük çekmeden terkedilmek üzere Veli Paşa ile aralarında mukavele yapıldığı, Veli Paşa tarafından bildirilerek soruldu. Arzedilince padişah da bu kavilleşmeyi uygun görerek mukavelenin yerine getirilmesini Âdem, Bekir ve Salih ağalara da padişah tarafından aman verildiği, hiç bir zaman bu durumdan suçlu sayılmayacaklarının kendilerine anlatılması Zilhicce 1231 sonunda Veli Paşa'ya yazılmış ve mukavele şartları gereği üç kardeş Adakaleyi boşaltmış ve bütün mühimmatiyle Derviş beye teslim etmişlerdi. Ardından Veli Paşa ve Eflâk voyvodası tarafından arzedilip bildirilince Veli Paşa'ya Serasere kaplı bir samur elbise, bir kabza mücevher şiş ve muhafız Derviş beye samur kürk ve sonradan mirmiran rüt-

besi, Berkofçalı Yusuf ağaya bir erkân samur elbise ile bir mücevher bıçak, Eflâk voyvodasına bir samur kürk ile donatılmış at gönderilmiştir.

Şimdi bu işin tartışmasına girişelim. Bu iş ne idi, ne oldu:

Öldürülen Recep ağanın muhallefatına devlet el koyacaktı, koymadı. El koymadıkları çok iyi oldu, zira uygun görülecek iş değildi. Peki ama üstelik uzun süre askeri harekât ile uğraşıldı. Çok para harcandı. Bir şey değil, devlet için böyle küçük masraflar söz konusu olmaz. Fakat burada Devlet namusuna dokunan manevi büyük yara açıldı. Zira devlet tebaasından başkaldıran iki üç kişinin elinden kalesini kurtaramayacak duruma düşüyor. Onlarla mukavele yapmak zorunda kalıyor. Bu başka mütegallibe için kötü örnek oldu. Gerekirse onlar da isyana yatkın oldular. Siyaset işlerinde geri çekilmekte böylesine hareket büyük zararlar doğurur. Hükümet bir işi güzelce kavrayıp düşünerek işe koyulursa sonra da işe çabuklukla el atmakla işi bitirir. İşe başlarken güvenli bir düşünce ve tasarı ne kadar gerekse, işi kesin yerine getirmek, yahut yapılacak işte çabukluk gerekir, derler eski deyimle, «Şuru'da teenni ile icrada tacil lâzımdır» (Veşaverehüm fil'emr feezza azamet fetevekkülü alallah) nassı celilinde bu inceliği açıkça belirtmiştir.

Ya da Veli Paşa ile başka görevli olanlar bir olup başkaldıranlara, taarruza geçseydi onların hakkından gelemezler miydi? Hiç şüphesiz onlara nefes bile aldırmazlardı. Ama nöbetin sonra kendilerine de geleceğini bildikleri için işi o dereceye kadar götürmek istemezlerdi. Çünkü devletin o vakit tuttuğu yol mütegallibeyi birbirine kırdırmaktı. Onlar da bunu pekâlâ biliyor ve görüyorlardı. Ama ne de olsa, padişah emirlerine uyarak gönülsüz de olsa bir dereceye kadar görevi yerine getirmeye girişirlerdi.

Bir de Sırp âsileri ile muharebeye giden kumandanlar Sırbistan'ın bir köşesinde mal ve canını korumak için savunmaya geçen ve baş kaldıran iki üç askerin kanını dökmeyi haksız görürler, vicdanlarına sığdıramazlardı.

Oysa Sırbistan'ın birçok yerinde Türkler barınırken ve kalelerdeki yamaklar hudutları korumaya güçlü iken yamaklar üzerine zaman zaman ordular gönderilip Türklere birbirlerini kırdıra kırdıra, Türkler yetersiz ve güçsüz kalmıştı. Sırplar isyan ettiler, Türklerin çoğunu öldürüp sonunda bağımsızlık davasına düştüler.

Bunun üzerine Sırpların üzerine asker gönderildi. İşte Recep ağanın muhalefatını ele geçirmek için yine o bölgede ayrıca bir gaile çıkarmak ve Türkü Türke kırdırmak doğrusu çok yanlış bir hareketti.

Sırbistan olaylarına gelince, daha önce isyan eden Sırplar boyun eğmek zorunda kaldılar. Belgrad muhafızı Süleyman Paşa ve görevli maiyetinde olan mirmiran ve başkaca görevliler eliyle kefalete bağlanmışlardı. Bundan sonra reâyâ davranışı dışında harekette bulunmayacakla-

rına dair kendilerinden söz alınmıştı. 1230 yılı başında Süleyman Paşa tarafından bildirilmişti. Şabanın başında Rumeli valisinden, Belgrad ve Niş mutasarrıflarından gelen yazılarda Sırpların tekrar isyan edip ayaklandıkları bildirilince hemen Rumeli Valisi Mareşal Ali Paşa tam yetkili serasker ünvanı ile Niş bölgesinden Bosna valisi eski Sadrâzam Hurşit Paşa Bosna bölgesinden, Tırhala sancağı mutasarrıfı Veliyeddin Paşa Vidin kolundan, harekâta geçmek üzere görev aldılar. Maiyetlerine yeteri kadar asker, mirmiran ve âyân verildi. Bunları yerli yerinden sevkedip harekâta geçirmek üzere Mirahor-u evvel-i Şehriyarı Yenişehirli Zeynelabidin efendi sürücü olarak Rumeli yakasına gönderildi.

Osmanlı Devleti ile Ruslar arasında yapılan Bükreş anlaşmasında Sırplar Osmanlı Devletinin haraç verir reâyâsı olmak deyimi yazılı ise de kalelerdeki kale muhafızı askerler tarafından Sırplar aleyhine reâyâ hakları dışında hiç bir suretle zor kullanmak, baskı yapmak olamayacaktı. Osmanlı Devletinin bazı Akdeniz adalarında ve başka yerlerde olan reâyâsının elde ettikleri faydalardan Sırplara da hak tanınacak, onlara bakılarak kendi iç işlerini kendileri idare edeceklerdi. Kesilen vergiler ne yazıldı ise kendi ellerinden alınacaktı. Bu paraların teslimi gibi Sırpların dilekçelerini düzene koyarken Osmanlı Devleti Sırplarla karşı karşıya olacaktı. Anlaşmada fıkralar açıkça belirtilmişti. Bu anlaşma gereği Sırplar bir muhtar idareye kavuşmuşlardı. Kazanmış oldukları bu idare şeklini düzenlerken anlaşmazlık çıktı. Sırplar bu anlaşma hükümlerini diledikleri gibi geniş anlamda yorumladılar ve bütün bütün bağımsızlık davasına düştüler. Osmanlı Devleti işin bu kadarını kabul edemiyordu. Bir anlaşma fıkrasının anlamı üzerine karara varmakta anlaşmayı imza eden devletler murahhaslarına aitti. Bu sırada Rus imparatoru Aleksandr Viyana kongresindeki görüşmelere gözünü dikmişti. O günkü politika ortamına göre Osmanlı Devleti ile bir tartışmada başka Avrupa devletleri karşısına çıkacaktı. Bir bu düşünce ile, bir de Bonapart'ın Rusya üzerine taarruz edeceği sırada Osmanlı Devletinin Ruslarla anlaşmayı kabul etmesinden ötürü Aleksandr Osmanlı Devletinden hoşnuttu. Bu sebeplerle Sırp işinin iyi bir sonuçla bitirilmesini arzu ederek bu yolda Osmanlı Devletine dostça ihtarlarla yetinmekte idi.

Mademki anlaşmada «Sırpların muhtar olmaları» diye bir fıkra vardır. Onları evvelki gibi reâyâ diye kullanmak olacak şey değildi. Sırpların oldukça hoşnut olacakları bir düzene bağlanmaları tabii idi. Oysa kale yamakları ve Belgrad dayıları Sırplara önceleri işledikleri tutumu sürdürmek isterlerdi.

O vakit Osmanlı Devletinin muntazam askeri yoktu, «muhafız» diye çoğu başıbozuk Arnavut askeri kullanılırdı. Bunlar da ahaliye baskıdan geri kalmazdı.

Süleyman Paşa kan dökücü bir adamdı. Sırpların isyan etmesinin bir sebebi de Süleyman Paşa'nın zulüm ve baskısı idi. Bu duyulup anlaşılmıştı. Ancak Hurşit Paşa ile akrabalığı yüzünden uzaklaştırılamıyordu. Bu defa Rumeli valisi Ali Paşa'nın Belgrad'a gelişinde Süleyman Paşa'ya Bosna sancağı, Hurşit Paşa'ya da Selânik ve Kavala verildi. Belgrad muhafızlığı ve Semendire sancağı da katılarak Ali Paşa'ya verildi. Ali Paşa da Sırp isyanını yatıştırdı. Kendisine Safer 1231 sonunda Ali Paşa'ya Seraskere kaplı samur kürk gönderildi. Sırp kazalarının her birinden halkın seçeceği ve tayin edip göndereceği birer kinezin süresiz Belgrad'da Belgrad muhafızı nezdinde bulunması esası kondu. Padişahın bu hususta emri de Rebiülevvel sonlarında Ali Paşa'ya gönderildi.

Sırp muhtar idaresine bu suretle kökten el atılmış oldu. Viyana kongresinde karara bağlanan anlaşma hükümlerini eleştiren Hollanda asıllı piskoposlardan olup Bonapart zamanında bazı önemli görevlerde kullanılan Prat adlı kimsenin yazdığı risaleyi Kalimakizade İskerlet bey özetle dilimize çevirerek bu sırada Bab-ı âliye takdim etmişti. İçinde yazılı olanların çoğu dilekleriyle, kafasındaki tasarılardan başka bir şey değildi. Avrupada Osmanlı Devleti hakkında ne düşünüldüğünü belirten epeyce söz vardı.

Halep eyaleti içinde mütegallibe sayılan Mürsel oğlu Haydar, topal Ali, Sait ve Amo oğlu Ömer ağaların bastırılıp cezalandırılmaları için padişah iradesi çıkmıştı. Mütegallibenin en büyüğü Cebbar zade Celâleddin paşa bunların üzerine asker gönderince Haydar ağa Elbistan çayırında iken Rakka bölgesine savuşup arapların içine karışmıştı, ele geçirilemedi. Topal Ali ile Sait de Rakkaya kaçtılar ve Şehr-izor bölgesini yarıp geçerek Hama köylerinde kaldılar. O bölgedeki aşiretlerle bir olup Halep sınırına sarkıntılık eder olmuşlardı. Celâl Paşa 1231 yılı başında çöl bölgesine asker çıkarmak zorunda kalmıştı. Topal Ali ile Sait ise kılık kıyafet değiştirerek Hacı kafilesiyle Medine'ye gidip Ravza-i mutahharaya girmişler ve Şebeke-i Resulullaha sarılıp şefaat dilemişlerdi. Bunların durumu Peygamberin Şeyhülharemi Kasım ağaya tesir etti. O da yazıp affedilip kurtulmalarını sağlayacağını vaat etti. Aflarını yukarıya yazıp istirham etti. Ardından Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'dan da böyle bir yazı geldi. Bunun üzerine Padişah tarafından Ali ve Sait'in bundan sonra Halep bölgesine gelmeyip Mısır'da ikametleri şartiyle affedilip suçsuz sayıldıkları bildirildi.

Delil taifesi büyük vezirlerle ileri derecedeki mirmiran dairelerinde hikmet görür, başı bağlı itaatli ve işe yarar bir asker olup gerektiği zaman ayrıldıkları daire İzin Tezkiresi diğer bir kapı aramağa giderken yolda yem ve yiyeceklerini para ile alıp halka, bulundukları yerde yerleşmiş olanlar yük olmazlardı. Bu onların topluluğunda bir düzen kuralı gereği idi. Bir süredir deliller buna uymuyor. Sağa sola çapul[illegible]

cesine geçip gidiyorlardı. Ortadan kalkmış Levent eşkıyası gibi fukaranın evlerini yakıp yıkarak Anadolu'yu tahrip ediyorlardı. Bu gibi boş gezenleri yakalayıp acele cezalandırmak üzere Safer ayı başlarında Anadolu, Karaman ve Halep valilerine ve o bölgedeki vilâyet mutasarrıflarına, Türkmen beyine ve Elbeyli aşireti beyine padişah emirleri çıkarıldı.

Deliller o zamanın güzel ata binen askeriydi, lâkin düzeni sarsılmış, içlerinde fenaları çoğalmıştı. Bunlara yolu ile geçim olanağı sağlanırsa yola gelirlerdi. Böylesi daha uygundu.

Rumeli yakasında da bazı görevli kişiler ve subaylar tarafından bazı köylere üçer beşer adamla birer subaşı dikip masraflarını halkın üzerine yıktıkları, fukarayı cerimeye soktukları padişahın kulağına gitmişti. Bu gibi sonradan olma, ne idüğü belirsiz subaşıların ortadan kaldırılması için Silistre valisine, Niğbolu mutasarrıfına, Vidin muhafızına Rebiülevvel 1231 ortalarında fermanlar yazıldı ama köylerde ve o bölgede halkı korumak için esaslı bir düzen sağlamak gerekti. Yoksa böyle sadece uyarmalar yetersizdi.

Dükakin sancağı içinde bulunan asi dağlar halkından birtakım eşkıya etrafa yayılarak İşkodra, Bosna ve Üsküp yollarının güvenliğini sarsıyorlardı. Bunda Dükakin mutasarrıfı mirmiran Kahraman Paşazade Noman Paşa'nın parmağı olduğu işitildi. Onun da cezalandırılması gerekli görülmüşse de oraları pek sarp kayalık yerler olduğu için basıp cezasını vermek işi zordu. Böyle olunca Safer ayı ortasında kendisine göz dağı verecek bir padişah fermanı gönderilmekle yetinildi.

Bu gibi kargaşalıkla uğraşırken en önemli olan muhacirlerin iskânı işlerine bakılamamıştı. Oysa geçiştirilmiş Rus savaşı sırasında Tuna kıyısı kasaba ve köyleri halkının çoğu karşı yakadan beri tarafa hicret etmişti. Bunlar şurada burada yersiz yurtsuz sürünerek darlık ve yoksulluk içinde idiler. Oysa bu sırada İbrail, Silistre, Tolçi, İsakçı ve Maçin bölgelerindeki köy muhacirlerinin eski yerlerine dönmeleri Kili ve İsmail muhacirlerinin de adı geçen kazalarda uygun görülecek yerlerde iskân edilmeleri için padişah iradesi çıkınca Rumeli yakasında bulunan vezirlerle görevli kişilere padişah emri yazıldı.

Akgerman ve o bölge halkından olup savaş başladığı zaman çoluk çocuk İstanbul'a gelen Akgerman muhacirlerinin çoğu Anadolu yakasına geçip Eskişehir'de yerleşmişlerdi. Fakat elli hane kadar Akgerman muhaciri hâlâ İstanbul'da idi. Babadağı bölgesine göç etmek amacında idiler. Bu sırada onların bile geri dönmelerine izin verildi.

Bu sırada yeniden inşası ele alınan İsakçı kalesi inşaatı sona ermişti. İsakçı tevliyeti ve kalesi muhafızlığı bu kalede Bina emini olan Mehmet efendiye verildi. Yine bu sırada Tolçi kalesi inşaatı bitmek üzere idi. Top ve cephane konulacak duruma gelmişti. Muhafızlığına Menteşe sancağı

mutasarrıfı mirmiran Mehmet Reşit Paşa uygun görüldü. Menteşe sancağı üzerinde kalacaktı. Reâyâyı sever bir mütesellim ile idare edilecek ve iltizamdan toplanacak gelir kendisine ait olacaktı. Tolçi muhafızlığı böylece kendisine verilecek gerekli masraflarını karşılamak üzere mirî tarafından her ay 3000 kuruş maaş verilecekti. Ayrıca Menteşe sancağının bütün eşkinci zeamet sahipleri ve timar erbabı onun maiyetine tayin edildi. Tolçi bölgesine vardıkları zaman muhacirlerin iskân işleriyle uğraşılması için de İsakçı ve Tolçi muhafızlarına rebiülevvel ortalarında emirler yazıldı.

O vakit zenginee adamlar mirî binalar emanetine tayin edilir, devlet sayesinde yığdıkları paranın bir miktarı böylece sarfettirilirdi.

Bunlardan biri kapıcı başılardan Zağra-i atik kazası (eski Zağra) âyânı Hacı Mehmet ağa sulh anlaşması yapılınca Niğbolu kalesi bina eminliğine tayini yapılmıştı. Eski Zağra onun kendi vekili olarak tayin ettiği Mustafa ağa marifetiyle idare edilirdi.

Oysa Mustafa ağanın bazı baskılarından eski Zağrada karışıklıklar çıkmış ve Mustafa ağa kaçmıştı. Ortalığı karışıklığa sürükleyen bazı kimseler Hacı Mehmet ağanın konak ve çiftliklerini bastılar. Padişah bunu haber aldığı gibi «bu kazadaki işleri yoluna koysun» diye hemen rebiülâhirde padişah iradesiyle Kapıcıbaşılardan Mustafa Paşa kethüdası Mustafa ağa marifetiyle idare edilirdi.

Oysa Mustafa ağanın bazı baskılarından eski Zağrada karışıklıklar çıkmış ve Mustafa ağa kaçmıştı. Ortalığı karışıklığa sürükleyen bazı kimseler Hacı Mehmet ağanın konak ve çiftliklerini bastılar. Padişah bunu haber aldığı gibi «bu kazadaki işleri yoluna koysun» diye hemen rebiülâhirde padişah iradesiyle Kapıcıbaşılardan Mustafa Paşa kethüdası Mustafa ağa o bölgeye gönderildi.

Gâvur Hasan, diye ün salan Hezargrad kazası âyânı Hasan ağa o günlerin en cesur derebeylerinden biri idi. Savaşlarda pek çok yararlığı görülmüştür. Ancak kendisi mütegallibe sayılırdı. Başında birçok gem almaz, ele avuca sığmaz adamlar vardı. Onları idare için subaşı adiyle köylere dikmişti. Bunların zulmü yakınlarındaki kazalara bile taşardı. Böylece kaza halkı bu durumdan şikâyetçi oldular. Başka civar kazalar bile Hasan ağanın adamlarından Silistre valisi Rüştü Paşa'ya ilâm ve mahzarlarla şikâyete gelmişlerdi. Bu ilâm ve mahzarları Rüştü Paşa İstanbul'a gönderince Hasan ağanın idamı için hatt-ı hümayun çıktı. Gereği yapılmak üzere Rüştü Paşaya ve onun maiyetine gitmek üzere Silistre eyaletinde bulunan kazaların âyânına, bir bölgeye kaçacak olursa yakalanıp idam edilmesi için başkaca gerekli yerlere yine Rebiülâhirde fermanlar gönderildi. Kendisini karşı koyup korumak istemişse de her taraftan üzerine üşüşülerek öldürüldü. Hemen bir ay sonra kesik başı dev-

let kapısına gönderildi. Dimetoka âyânı Kıllı oğlu Ömer de o sırada idam edilerek kesik başı İstanbul'a gönderilmişti. O sırada mütegallibeden Adanalı Hasan Paşa zade Mehmet beyin idamı için Adana Valisi Mustafa Paşa'ya padişah fermanı gönderilmişti. Başında epeyce kalabalıkla Misiste bulunuyordu. Mustafa Paşa fırsat gözetiyordu.

Bu ara Mehmet bey Payas tarafına giderek Küçük Ali oğlu Dede bey, Çaylı, Ocaklı eşkıyası ile birlik olup Payas ve Karbeyaz bölgesine sığınıp kendini korudu. Bu bakımdan Gâvur dağı eteklerine çok sayıda haşerat toplandığı Halep ve Maraş valisi tarafından bildirildi. Hacıların yola çıkması yakındı. Bu eşkıyayı ortadan kaldırmak için Adana Valisi Mustafa Paşa'ya tekrar emr-i âli gönderildi. Durum Halep valisine bildirilmişti. Beylan muhafızı Mirmiran İbrahim Paşa Halep valisinin dediğini ve emrini yapmak üzere hareket edecekti. Bu gailenin ortadan kalkmasına uğraşmak üzere görevlendirilmişti. Adı geçen eşkıyalar Hac yolu üzerinde idi. Hacı kafilesi ise Allahın izni ile Recep ayı ortasında hareket edecekti. Şayet iş uzar da yolda güvenlik kalmazsa Hacı kafilesinin başka yoldan geçirilmesi için önceden durumun ilgililere duyurulması için gerekli yerlere emirler yazılmıştı. Şam valisi ve Hacı emiri olan eski Silâhtar Süleyman Paşa aklını kaçırdığı için Şam eyaleti, Trablus Şam sancağı, Kudüs sancağı katılarak Vidin Valisi Hafız Ali Paşa'ya verildi. Sayda Valisi Süleyman Paşa'ya ad yeri açık olarak emr-i âli gönderilerek Şam mütesellimliğinin kendi dairesinden yahut Şam'ın ileri gelenlerinden birine verilerek adının doldurulması emredilip bildirildi. Silâhtar Süleyman Paşa kethüdası mirmiran İbrahim Paşa ile Şam mütesellimliğinde bıraktığı Divan kâtibi Mustafa efendi Akkâ'ya çağrılarak son bildiriye kadar tutuklanmaları emredilerek bilgi verildi.

Meğer Silâhtar Süleyman Paşa delirdiği halde kethüdasıyla divan kâtibi onun hastalığını saklayıp Hacıları bir deliye teslim ederek çöllere çıkardıkları anlaşılınca, her ikisinin de idam edilerek mallarına el konarak beytülmale teslimi için cumadel-ula ortasında kesik başları İstanbul'a geldi ve herkesin görmesi için gözönüne kondu.

Bir süredir Rumlardan birtakım izbandutlar büyük kayıklar elde edip Mora sularında gelip giderlerdi. Fırsat buldukça yolculara hasar veriyorlardı. Beylik gemiler tarafından sıkıştırılınca da kendilerine yataklık etmekte olan Skiyatos, Skopelos, Skyros ve Küçük Çamlıca adalarında araya girip sığınarak saklanırlardı. Kaptan-ı derya Hüsrev Paşa bunları ortadan kaldırmakla görevlendirildi. Geçende birazını yakalayıp öldürmüş, birazını da ele geçirip zincire vurmuştu. Ancak bu gibi izbandutlar karaya çıkarak kıyılardaki halka hasar veriyorlardı. Beylik gemilerde ise kara askeri olmadığı için ardlarına düşülemiyordu. Bunları karada da takip için Yanya valisi Tepedelenli Ali Paşa'ya ve oğlu Tırhala mutasarrıfı

Veli Paşa'ya ve Selânik sancağı mutasarrıfı Ebubekir Paşaya rebiülevvel ortalarında evamir-i âliyye yazılmıştı.

Mora yarımadasında bulunan Muton kalesi halkından bazıları da epeyce zamandır, eşkıyalığa başlamışlardı. Muton limanına gelip giden tüccar gemilerine baskın yapıp bulduklarını alıp yağma etmek gibi kanunsuz işlere girişiyorlardı. Suçlu olup olmadıklarını şikâyet edenlerle karşılaştırmaya çağırılınca da gelmiyorlardı. Bu gibi yolsuzlukların önü alınsın, diye Ramazan ortasında Mora Valisi Ahmet Şakir Paşa'ya ve Muton yeniçeri zabitine ve başkaca gerekenlere tekrar emirler yazıldı.

Napolyon sürgün edildikten sonra onun zamanında görev almış generallerden Alman adlı general ile Savari adlı diğer görevli Fransız, Fransa kralı Luis'ye muhalif oldukları için Fransa'da duramayıp İzmir'e gelmişlerdi. Oysa bu gibi ortalığı karıştıran kimselerin Osmanlı toprağında bulunmasının doğru olmayacağı bazı sefirlerce ikaz edilince, ikisi de İzmir'den sınır dışı edildi.

Daha önce Siroz ve Selânik kıyılarını eline geçirmiş olan Serezli İsmail bey ölünce oğlu Yusuf bey yerine geçmişti. Onun hükmü de Serez'de geçerli idi. Diğer kazalar mütegallibe elinden kurtulmuş, Bab-ı âlinin gönderdiği görevliler ile idare edilmeye başlamıştı. Fakat İsmail ölünce Drama nazırı Mahmut bey sivrildi. Başına bir sürü haşerat toplamıştı. O vakitler taşradaki âyân ve görevliler mevcut kuvvetlerine göre hüküm sürdükleri çevreyi genişletirlerdi. Mahmut bey de Kavala ve Pravişte kazalarını ele geçirmek davasında idi. Sultan Mahmud Han-ı adlî ise mütegallibenin kökünü kazımak amacında idi. Bu durumda yeniden derebeylerin türemesi imkânı yoktu.

Tepedelenli Ali Paşa'nın adamlarından iken onun yanından kaçıp Mahmut beye sığınan Paşo beyin sürgün edilmesi gerekti. Kendisinden istendiği vakit onu gizleyip saklaması da hakkında şüphe doğurdu, bastırılıp Mahmut beyin cezasını vermek gerekti, ancak ilkönce sıkı bir uyarıda bulunulması o günlerin gereği görüldüğünden Drama ile yetinerek civar kazalara göz dikmemesi için cumadelula ortasında kendisine tehdit dolu bir ferman gönderilmişti. Oysa İsmail beyzade Yusuf bey bile onun öyle yeniden sivrilip çıkmasını kıskanıyordu. Aralarındaki bu çekememezlikten düşmanlık doğdu. Birbirleriyle muharebe etmek için bahane aradıkları öğrenilince Mahmut bey Drama hasları işlerini yürütmek üzere yerine bir adamını bırakıp bazı sebeplerden ötürü İstanbul'a gelmesi için Zilkade sonlarında kendisine bir emr-i âli gönderilerek İstanbul'a çağırıldı.

Trabzon eyaleti içinde mütegallibeden olup haklarında kaza fermanı çıkan Salih oğulları, Of eşkıyası ve başka yârenleri ile Sürmene kazası eşkıyasından Bazı oğlu Salih, İsmail oğlu Yakup, Çehreli oğlu Hasan

birleşerek herkes uykuda iken Sürmene kazası mütesellimini basıp malını ve eşyasını alıp kaldırmışlardı. Ayrıca o bölgede Yemon nahiyesine gidip türlü kötülükler işlemişlerdi.

Bunun üzerine Trabzon Valisi, Canik muhassılı ve yanlarına Gönye sancağı mutasarrıfı ve Faş muhafızı olan hazinedar oğlu Süleyman Paşa, Trabzon kaymakamı Hasan ağa da katılarak askerle üzerine gönderildi. Hâlâ muharebe ettikleri haberi gelince bu eşkıyanın kesin olarak idamları için Safer ayı ortasında Süleyman Paşa'ya ferman-ı âli yazılmıştı.

Oysa Rize âyânı Tuzcuoğlu Memiş ağa fukaraya zulmeder, ölenlerin bıraktığını ele geçirir, vârislerini haklarından mahrum eder, kanunsuz işlere cüret ederdi. Kendisine bir defa nasihat edildiği halde yola gelmediği Trabzon Valisi Süleyman Paşa tarafından bildirildi. Bunun üzerine çıkan hatt-ı hümayun gereği Memiş ağanın idamına Süleyman Paşa görevlendirildi. Kendisinin askeri kuvvetlerini takviyesi ile beraber denizden de Memiş Ağayı sıkıştırmak üzere iki savaş gemisi gönderildi. Trabzon eyaleti ağaları yeteri kadar askerle emrine verildikten başka, çok sayıda askerle Kastamonu sancağı mutasarrıfı Ali Paşa kendisi ve Sivas valisinin de kethüdası bu işe görevlendirilmişti. Bu tutumla şevval ayı ortasında fermanlar yazıldı.

Daha önce İranlılar Van hududuna taarruz etmişti. Kendilerinden sorulunca: «Haberimiz yok, Mehmet Ali Mirza Bağdat tarafına ve Hoy hanı Van bölgesine sarkıntılık etmekle hiyanet etmişler, biz razı değiliz.» diye cevap verilmişti. Durum Baba Paşa tarafından İstanbul'a bildirildi. Anadolu'nun her yanı kaynarken, bir de İran savaşı çıkarılması duruma elverişli görülmediğinden hududa taarruz edenler eşkıya demek oluyor, öyle ise İran sınırını aşıp da beri tarafa geçenlerin kovulup atılması için Baba Paşa'ya cevap yazılmıştı. Sonra gelen yazısında Ravendiz üzerine harekâta geçmek için Abbas Mirza tarafından çok sayıda asker yığınağı yapıldığı bildirildi.

Böylece bir taraftan Trabzon eyaletindeki mütegallibe gaileleri ile uğraşılmakta, bir taraftan da İranlıların yersiz hareketleri üzerine ihtiyaten askeri hazırlıklara girişiliyordu. Bu sırada Çıldır gailesi de büyüyerek önem kazanmış ve epeyce telâşa sebep olmuştur.

Çıldır Valisi Maktül Selim Paşa'nın oğlu Ahmet bey babasının yolunu tutarak Çıldır eyaleti içinde yukarı acara halkını kışkırtıp kargaşalık çıkararak Çıldır mütesellimini kovdurmuştu. Kendisine sığınacak kuleler inşasına girişmişti. Eşkıyalığa ve taşkınlığa hazırlandığı haberi gelince hemen idamı için Safer ayı ortasında Erzurum'da katılmak üzere Çıldır Valisi ve doğu bölgesi seraskeri olan (Baba) Pehlivan İbrahim Paşa'ya ve ona yardım etmek üzere Trabzon valisi Hazinedarzade Süleyman

Paşa'ya başka başka fermanlar gönderilmiş ve derhal Baba Paşa tarafından Acara bölgesine asker gönderilmişti. Fakat oralara eylül başında kar düşer, kış şiddetli ve uzun sürerdi. Bu bakımdan o mevsimde askeri harekât yapılamayacağından baharın gelişini beklemek gerekti. Bahar gelince Ahmet bey üzerine askeri harekâta geçildi. Ahmet bey dağlara kaçtı, başına birtakım eşkıyayı toplayıp kuvvetini artırmıştı. Ayrıca Ahıska Ağalarından da yardım istemişti. Ahıska'nın ocaklı ağalarından Ağzıaçık Mehmet ağa Ahmet beye sahip çıktı. Ahıshalılardan epeyce kendine uyacak adamı bularak yardımına koşmuştu. Eşkıya topluluğu çoğalmıştı. Üzerine varan asker' Kihvan adlı köyde kuşatmışlardı, fitne ve fesat büyümüş, etrafa da yayılmıştı.

Baba Paşa Erzurum'dan da biraz asker gönderdiğini arzedip bildirdi. Padişah buna çok kızmış ve hemen Ahıska ağalarının cezalandırılmasını ve bastırılması için Baba Paşa'ya emr-i âli gönderilmişti. Ahıska'da yapılmış tahkimat vardı. «Bu yüzden güçlük çekilir» diye düşünerek maiyetine Erzurum ve Çıldır eyaletlerinin bütün eşkinci, tımarlı ve zeamet sahiplerini de görevlendirmişti. Bundan sonra âsiler üzerine bütün güçle saldırmak gerekirken çok dikkatli davranması için kendisini ayrıca uyarmışlardı.

Erzurum ahalisi bir süredir zulme ve baskıya uğradıklarını şikâyet ettikleri için şevval ayı ortasında yapılan atanmalarda Maraş eyaleti Rakka ve Diyarbakır valisi Kalender Paşa'ya Halep eyaleti Anadolu Valisi Seyyit Ahmet Paşa'ya Rakka ve Diyarbakır eyaleti Erzurum ve Çıldır Valisi Baba Paşa'ya Erzurum eyaleti Halep Valisi Cebbarzade Celâl Paşa'ya Çıldır eyaleti de daha halka zulmediyor, diye Rodos'a sürgün edilen Zırhlızade Lutfullah Paşa'ya verildi.

Aslında Rumeli'deki Dağlı eşkıyasının ele başlarından olup sonra bazı vezirlerin dairelerinde Bölükbaşılık adıyle hizmet gören ve Mahmut Tiran, diye adı duyulmuş birisi vardı. Kapılarda halka zulüm ve haksızlık ederdi. Baba Paşa kapısında iken de Erzurum eyaletinde her türlü kötülüğü işlemeğe cesaret etmişti. Baba Paşa durumundan bıkarak kapısından kovmaya karar vermişti, bunu haber alan Mahmut Tiran yanındaki kendi adamlariyle birlikte Baba Paşa'nın hazinesini soyup eşyalarını çaldığı gibi dağlara kaçmıştı. Bu da padişahın kulağına gitmiş, Mahmut Tiran nerede ele geçerse idam edilerek kesik başının İstanbul'a gönderilmesi için Anadolu yakasındaki bütün valilere ve mutasarrıflara şevval ortasında sert emirler yazılmıştı.

İstanbul'a gelince Muharrem ortasında yapılan bazı atanmalarda Gelibolu'da vezirliği kaldırılmış olarak oturan eski Sadrâzam Ziya Yusuf Paşa'ya vezirliği üzerinde bırakılarak Ağriboz livası ve Karlı eli verildi.

Yine Muharrem ayı ortasında ilmî atanmalarda Şeyhülislâm efendi kendi adamlarını kayırdı. Fakat bu sırada Müderrislerin ileri gelenlerinden ve bilgin olan iki kişiye de mevleviyet verdi. Bunlar İsmet beyzade Arif Beyefendiye Kudüs-ü Şerif mevleviyeti, vakanüvis Şânizade efendiye havas-ı refia yani Eyyüp-u Ensari kasaba kazalarına tayin etti (kaza = kadılık). İkisi de o günlerin en seçkin insanları idi. Fakat Arif Hikmet beyin kemâline soylu kişiliği de katılınca tarik-i tedris'te on yıl önce mesafesini almıştı. Zira o yirmi yıl önce Şânizade de otuz yıl önce Ruus tedrisi almışlardı. Manisa'da sürgün olarak oturan eski Şeyhülislâm Dürrizade Abdullah efendi rebiülevvel başında affedilerek suçu kaldırıldı. Bebek'teki yalısında oturmasına izin verildi.

Bu sırada yapılan ilmî atanmalarda Nakib-ül eşraf olan, Mekke pâyeli ve Şeyhülislâmın adamlarından Tevfik efendi torunu Seyyit Mehmet Sıddık efendiye ve Enderun ricaliyle ilişkileri olan eski seretibba Behçet ve İran sefiri Yasincizade Abdulvahhap efendilere İstanbul ve eski Mısır mollası Mustafa Paşazade Mir Tahir ve Edirne pâyeli olup yine Enderun-u hümayun ricaliyle ilişkisi olan padişah paralarının resimlerini yapan meşhur hattat Râkım efendilere Mekke pâyeleri verildi. Bu Râkım efendi çok ünlü bir hattat idi. Celi hattında o günlerin tek adamı idi. Tuğra-yı garra-yı hümayunun şimdiki resmi onundur.

Şeyhülislâm Zeynelabidin efendi bazı yakınlarına dayanarak hiç umulmadığı halde Şeyhülislâmlık makamına gelmişti. Ama bu makamı dolduramayıp tanınmış büyük ilim adamları gözünde küçük görülürdü.

Daha bu makama gelmeden önce Rumeli kazaskeri İzzet beyefendinin hanesinde kalıp aralarında saygısız, kayıtsız görüşürlerken Şeyhülislâm olunca da onu saymazdı. Zeynelabidin efendi bu yüksek makama geçtikten sonra onun bu azametini çekemez olmuş, görevini kötüye kullanıyor, diye padişaha sözleri ile işleyerek rebiülevvelde arpalığı olan Tire'ye sürdürdü. Sonra İzzet bey efendinin çoluk çocuğu tarafından padişaha yalvar yakar durumlarını anlatıp Gelibolu'ya getirdiler. İzzet Beyefendinin yerine kethüdazade Sadık efendi Rumeli kazaskeri oldu. Çok yaşlı ve aklı başında değildi. Düşünemiyordu bile. Onu beş gün içinde görevinden uzaklaştırdı. Kendi adamlarından Anadolu kazaskeri Sıdkizade Ahmet Reşit efendiyi Rumeli kazaskeri ve henüz İstanbul pâyesi almış olan Yasincizade Abdulvahhap efendiyi Anadolu kazaskeri yaptı. Akrabalarından eski Anadolu sadrı Mustafa Edip efendiye de Rumeli pâyesi verdi.

Kısacası Şeyhülislâm efendi hep kendi akraba ve ilişkisi olanları kayırmakla uğraştı. Bu da ona karşı çıkanları çoğalttı. O da bunları işittikçe canı sıkılıyor, aleyhinde konuşanları birer yolunu bulup sürgün edip uzaklaştırarak bu suretle herkesin ağzını kapamayı isterdi.

İşte bu bakımdan önce İstanbul kadısı Hamizadeyi Bursa'ya sürmüştü.

O sırada «bazı devlet ricali aleyhinde söz söylemiş» diye eski cizye muhasebecisi ve eski topçular kâtibi Kürkçüzade Salih efendi de birer yere sürgün edilmişlerdi. Padişah ve devlet aleyhinde hareket edip ortalığı karıştırmak her devlette haklı olarak ceza görür, ama Zeynelabidin efendinin yolsuz atanmalarından yahut Halet efendi işleri çok fena yürüttüğünden söz etmiş, diye şuna buna ceza etmek o günlerin çok yanlış işleyen bir tutumu idi. Yeniçeri ağası Süleyman ağa da eski yeniçeri ağası olup Kadıköy bölgesindeki çiftliğinde oturan Halil Hamit ağadan kuşkulanıp onu Tekirdağ'ına sürgün ettirmişti. Durum böyle olunca cumadelahırada köşe başlarında, mezar taşları üzerlerinde geceden bırakılmış üçer beşer ekmek görülüp de bazı yerlerde köpekler boğazlarından asılı görülünce karışıklığı bastırmak için cumadelahırada Süleyman ağa görevinden alındı. Sırası ve yolu ile Kul kethüdası Hasan ağa yeniçeri ağası oldu. O da yerine Kul kethüdası olan Şerif Mustafa ağadan huylanıp onu Sivas'a sürgün ettirdi.

O sırada Şerif Galip efendinin Selânik'te öldüğü haberi alındı. 27 yıl kadar Mekke emirliğinde bulunmuştu. Sert karşı koyar bir kişi idi.

Mehmet Ali Paşa onu görevinden uzaklaştırmış ve sürgün ettirmişti. Yine bu sırada Fevzibeyzade Mehmet bey öldü. Yazdığı şerh-i kaside-i bürdeyi vasiyet gereği beraberinde gömdürdü. Fena adamlarının gözünden gizledi.

Topkapı sarayının odaları dardı. Padişahın yerleşmesine yetmiyordu, bu sırada yenilenip genişletilmesi için irade çıktı. Eski darphane Emini İbrahim Sarim efendi bina emini tayin edildi. İnşaat masrafları darphaneden mi ödenecek, yoksa Beytülmalden mi alınacak? diye yeniçeri kışlalarında sözü edilir, dedikodusu gelişince «Darphaneden sarfedilecek» yollu ödenmesi Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'ya bırakıldı.

Şaşılacak şey yeniçeri ileri gelenleri saray masraflarının nereden ödeneceğini dedikodu ettikleri halde saray inşaatı sona erip de boyatma vakti yaklaşınca yeniçeriler onun boyacılığını paylaşamayıp aralarında kavga çıkarmışlardı. Boyama ücreti epeyce yüksek para tutacağı için boyacı esnafının bağlı oldukları 48 ve 78 cemaatler arasında çatışma çıkınca her cemaatte bu işi kendine kapatmak istiyordu. Aralarında bir kavga çıkacak diye korkuldu. Hepsi bir olup boya yapmalarına karar verilerek çatışma önlendi.

Zilkadenin ikinci salı gecesi Beşiktaş sarayında Haseki Sultan dairesinde küçük kız Emine Sultanın yattığı odada nasılsa dolapta bırakılmış mumdan yangın çıkar. Görevliler tarafından yangın hemen söndürü-

lürse de Emine sultan ile küçük bir cariye kurtarılamıyarak yanar. Bu da padişahı üzüntü ve kedere boğmuştur.

Kara Osmanoğlu Hüseyin ağa rebiülahir ortasında öldü. Saruhan sancağının bütün mukataaları ve çoğu zeamet ve timarları onun üzerine iltizamda olduğu için geri bıraktığı mala el koymak üzere Devlet ricalinden Abdi bey görevlendirilmişti. Ancak Karaosman oğulları mütegallibeden idi. Anadolu'nun orta kolunda sözü geçer, kişilerdi. Bu defa o bölge de mütegallibe elinden kurtarılarak doğrudan doğruya Bab-ı âliden idare edilmek üzere devlet ricali ileri gelenlerinden bir zatı görevlendirmek uygun görüldü. İzmit'te kereste gümrüğü nazırı olan eski sadr-ı âli kethüdası Moralı Osman efendi Saruhan sancağı nazırı tayin edildi. Kereste işlerine de kethüdasını vekil bırakıp hemen Saruhan'a gitmesi için zilka'de sonunda kendisine emr-i âli geldi.

Bu Osman efendi doğrusu devlet ricali içinde çok değerli bir zattı, ancak pek vakur olup Halet efendiye başını eğip yaranıp yaltaklanmadığı için Halet efendi de onu İstanbul'da tutmadı, küçük düşürmek için böyle ufak işlerle taşralarda dolaştırdı durdu. Osman efendi yine kişiliğini ve ağırlığını kaybetmeden nerede, nasıl hizmette bulunursa bulunsun, görevini yapmakta kusur işlemezdi.

Halet efendinin nedimlerinden meşhur Keçecizade İzzet Molla bir gün Halet efendinin yanında iken Osman efendinin geldiğini uşaklar haber verince Halet efendi sofaya koşarak karşıladı ve dönüşünde merdiven başına kadar uğurladı. İzzet Molla şaşırıp kalmıştı:

— Efendim bu adama etmediğin fenalık kalmadı. Şimdi bu kadar yakınlık göstermenize sebep ne, diye sordu. Halet efendi de:

— Evet, ben bu adama çok fenalık ettim. Elinden görevini aldım. Küçük düşürdüm, canını da alabilirim. Ama üzerinde bir Osman efendilik var, onu alamıyorum. Onun için onu görünce böyle saygı göstermek zorundayım... demiş olduğu İzzet Molla'dan duyulmuştur. İşte Osmanlı devletinin içişleri böyle yürütülüyordu. Gelelim şimdi dışişlerine

GARP OCAKLARININ DURUMU

Daha önceleri Malta şövalyeleri Akdeniz'de önlerine çıkan Osman. gemilerini yakaladıkları gibi ellerine geçen Türkleri esir ederlerdi. Cezayir, Tunus ve Trablus ocakları da hıristiyan gemileri hakkında bu işlemi benzeri şekilde yerine getirirlerdi. Sonraları şövalye ocağı kalktı. Avrupa devletleri her yerde kara ve deniz ticaretinde özgürlük yolunu tuttuklarına göre bizim bu Garp ocakları da artık gemileri soymaktan vaz geçip de ticaret yoluna dökülmeleri gerekirken onlar eski kurallarını sürdürmek istiyorlardı. Avrupa devletleriyle kendi başlarına sulh anlaşmaları yapıyorlar, onlardan sulh karşılığı birer miktar para bile alıyor-

lardı. Ocaklar gittikçe yüz bulup cesaret alarak Osmanlı Devleti ile iyi ilişkileri olan devletlerin ticaret gemilerine ve Osmanlı Devleti tebaası gemilerine bile taarruz eder oldular.

Osmanlı Devleti ile iyi ilişkileri olan devletlerin sefirleri tarafından yapılan şikâyetler üzerine Bab-ı âliden verilen emirleri ve yapılan öğütleri de dinlemez oldular. Oysa denizci devletlerin güçleri artmıştı. Bundan sonra garp ocaklarının korsanlıklarına dayanamayacakları açıkça görülüyordu. Fakat Osmanlı Devletine bağlı oldukları için geçici olarak göz yumuyorlardı.

Oysa İngilizler Zenci ticaretine engel olmak için o kadar direnirken, bu ocaklar halkının Avrupa ticaret gemilerini soyup ele geçirdikleri hıristiyanları Avrupa'nın yanında «köle» diye kullanmalarına aslâ katlanamazlardı. Başka Avrupa devletleri bile onlarla birlik olacaklardı.

Ocaklar dünyadan habersiz Avrupa'nın ne derece güçlendiğini bilmeden dediklerini işlemekte direniyorlardı. Bu bakımdan Osmanlı Devleti asker ve donanma gönderip onları baba gibi yola getirmesi bu üç büyük eyaleti disiplin ve düzen altında tutması gerekirdi. Osmanlı Devleti vükelâsının çoğu dünya durumundan habersiz, canlarını ve mevkilerini korumak için içişlerine belki de İstanbul'da geçen günlük işlere gözlerini dikmişler, Avrupa'ya sırt çevirmişlerdi. Dışişleriyle ilgileri yoktu. Bakmazlardı. Bu garp ocağı işlerine önem vermezlerdi. Devlet adamlarının çoğu Avrupa devletleri garp ocaklarının hakkından gelemez sanırlardı.

Bab-ı âlinin bu işe göz yuması ise yabancı devletler gözünde garp ocakları Osmanlı Devletini tebaa olarak bağlılıklariyle zayıf düşürüyordu.

Ardından İngilizler bu garp ocaklarından şikâyet ederek bab-ı âliye verdiği resmi notada eğer ocaklar güzelce yoluna konulmazsa yabancı devlet deniz kuvvetleri bu işe son vererek bu gaileyi ortadan kaldırmak zorunda kalacaklar, diye açıkça bildirince:

— Osmanlı Devleti garp ocaklarının savaş kurallarına kesin olarak karışmaz, diye cevap verildi. Oysa savaşta ve sulhta böyle tam özgür olan hükümet devletler arası ilişkilere göre bağımsız sayılırdı. İşte o gün dış politika gözüyle garp ocaklarının Osmanlı Devleti ile bağları tebaa olarak çözülüp kopmuştu. Bab-ı âlinin o cevabı ocakların başına gelecek belâlara başlangıç olmuştu. Bunun üzerine İngiltere, Avusturya ve Prusya devletleri arasında garp ocakları üzerine 5 kasım 1815'te bir ittifak anlaşması yaptılar. Bu ittifaka dayanarak İngilizlerin Akdeniz kumandanı amiral Eksmut 1816'da garp ocaklariyle aşağıda belirtilen koşullarla sulh anlaşması yapmakla görevlendirildi.

31 Mart 1816'da bir üç ambarlı beş büyük kalyon dört fırkateyn ve yedi brik ile Braskona'dan mürekkep donanmasiyle Cezayir önlerinde göründü, birkaç gün önce de Amiral tarafından bir fırkateyn ile Cezayir' de oturan İngiliz konsolosuna gizli bir mektup geldi. Donanma görünün-

ce Cezayir beylerbeyisi Ömer Paşa'ya teslim edilmesi emredilmişti. Bu kez donanma göründüğü gibi konsolos koşup mektubu Ömer Paşa'ya verdi.

Özet olarak Cezayirlilerin Sardunya, Sicilyateyn ile sulh anlaşması yapmaya İngiltere Devleti aracı olacaktı. Asıl isteğinin aracılık olduğunu bildirmekten ibaretti.

Ömer Paşa görüşmelere girişmekten kaçındı, amiral tekrar görüşmek istedi. Kabul edilmedi. Amiral tekrar Ömer Paşa'ya bir mektup yazarak iki saate kadar görüşmeyi kabul etmezlerse kendisiyle muharebe ederim ve şehri döverim, diye açık bir ihtar gönderince Ömer Paşa çaresiz görüşmeyi kabul etti.

1 Nisan 1816'da yapılan görüşmede İngiltere Devleti Sardunya, Sicilyateyn ve Hollanda devletlerinin işlerini düzene koymayı ön gördüğü için bunların ocaklarla sulh anlaşması yapmasını istiyordu.

Ömer Paşa bir meclis topladı, aralarında tartışıldı. Ertesi gün tekrar görüşmelere başlandı. Bu defa Cenova Sardunya sayıldığı için o da Sardunya'ya dahildir. Cezayir'le Sardunya ve Hollanda devletlerinin sulh anlaşması İngiltere ile yapılmış gibi sayılacaktı. Napili, ve Portekiz için de bu yolda işlem yapılacaktı. Cezayir'de oturan İngiliz konsolosu Sardunya'nın da konsolosu olmakla Sardunya işlerine bakacaktı. 50 Sardunya esiri azat edilecekti. İngiltere her esir için altı aya kadar ellişer kuruş verecekti. Bundan sonra Cezayir'de hıristiyanlardan köle kullanmak geleneği kalkacak, ne kadar esir varsa hepsi serbest bırakılacaktı. Bu özellikler de anlaşmaya eklendi. Bu ileri sürülen teklifler üzerine sert görüşmeler geçti. Ömer Paşa bu tekliflerin çoğunu kabul ediyor, ancak hıristiyan esirlerin ellişer kuruş karşılığında azat edilmeleri ocaklar için zor bir mesele diyordu. Bu maddeyi Tunus ve Trablus beyleri kabul eder gibi olmuşlarsa da dayılar kabul etmedikleri için bu hususun bir kez Osmanlı Devletinden sorulup da padişah ne der, ne ferman buyurulursa ona göre karar verilmek gerekir, denildi. Amiral de uygun gördü. Ömer Paşa tarafından tayin edilen bir görevli İngiliz firkateyni ile İstanbul'a gönderip amiral de geri döndü. Oysa daha Amiral henüz yola çıkmışken dayılar arasında çekişme ve kargaşalık baş gösterdi, Ömer Paşa korkup Amiral ile yaptığı anlaşmaya yan çizmeye yatkın olduğundan iki bin kadar adam toplanıp kıyıya doğru giderlerken, vali ve subaylar tarafından görmemezlikten gelindi. Onlar da hemen kıyıya indiler. Baroni ve Oran adlı yerlerde İngiliz bandırası ile mercan çıkaran İtalyanları öldürüp İngiliz bayrağını yırtıp ayakları altında çiğneyerek tahkir ettiler. Ayrıca İngiliz konsolosunun karısını ve adamlarını orada İngiliz himayesinde ve tebaası olanları toplayıp tutukladılar.

Bu haber İngiltere'ye varınca hemen Cezayirlilerin cezasını vermek üzere teçhiz edilip çıkarılan İngiliz donanması ile Septe boğazında bulunan Hollanda donanması da birleşerek Cezayir önlerine geldiler. İngiliz

amirali işlenilen karışıklığın ne olduğunu sordu. Cevabı için üç saat zaman tanıdı ve süre bitince savaşa girişti. Gece bire kadar iki taraf arasında aralıksız muharebe oldu. Cezayirlinin bir firkateynden başka bütün donanması, tersanesi, mahzenleri, kıyıdaki bütün binaları yakılıp yıkıldı. Ertesi gün Cezayirliler İngilizlerle sulh anlaşmasını yapmak zorunda kaldılar.

Yukarıda yapılan teklifleri kabul ettikten başka Cezayir'de bulunan Avrupa esirlerini hemen parasız özgür bırakmaya mecbur oldu.

22 Ağustos 1816'da Cezayir'le İngiliz amirali arasında bir mukavele imzalandı. Birkaç gün sonra Hollanda amirali arasında İngiliz anlaşması benzeri bir mukavele yapıldı.

O sırada Tunus ocağında da karışıklık çıkmıştı. Denizci Avrupa devletlerinin deniz kuvvetleri kat kat artıp ilerlemişti, garp ocakları dayıları önceleri olduğu gibi önlerine çıkan yabancı devlet gemilerini vuramaz oldular. Bu bakımdan zengin dayıların servetleri daralmaya başladı. Dayılar bu yüzden sıkılıyorlardı. Buna sebep beylermiş gibi beylerbeyilerin aleyhine ileri geri söylemeye işler çevirmeye başlamışlardı.

Bu sırada Tunus ocağındaki askerlerden Çoban, Delibaşı, İbrahim Pehlivan ve Tekeli adlı dört kişi ortalığı karıştırdı. Askerleri aldatarak Tunus beylerbeyi Mahmut Paşa'yı çatışıp öldürmeğe kalktılar, Paşa da namuslu insanlarla bir olup onları bastırdı. Bu eşkıya Tunus tersanesinde denize açılmaya hazır, beş Tunus beylik gemilerine binip kaçtılar ve haydutluk korsanlık yoluna gideceklerini bildirdiler. Fakat bu gemilerin kaptanları bu işe razı olmadıkları için hemen Mira'da Anavarini kalesi eteklerinde Brata adası limanına gidip Patrona Ahmet kaptanı karaya çıkarttıktan sonra Akdeniz'de dolaşmaya başladılar, bunlardan birisi Muton iskelesine vardığında Muton'da oturan Tunus vekili hemen o gemiyi ele geçirince içindeki askerin her biri bir yana kaçtı, dağıldı. Diğerleri ise denizde dolaşarak gerek Avrupa devletleri tüccarının gerek Osmanlı Devleti ticaret gemilerine sataşmak sevdasına düştüler. Rum korsanları ile uğraşırken, bir de Tunus korsanları ortaya çıkmıştı. Durum padişahın kulağına gelince: «Bu korsanlardan nerede bir nefer tutulursa hemen orada cezası verilecektir» diye gemilerde bulundukları yer neresi olursa olsun ele geçirilecek diye sert emirler verildi.

Cezayir dayıları da eskisi gibi Avrupa gemilerine taarruz edemiyorlardı. Böylece Akdeniz'de gidip gelen Osmanlı Devleti tebaası ticaret gemilerine saldırıp soymağa başladılar. «Malları sahiplerine geri verin» diye emir verildi. Dinlemediler, bu, padişahı kızdırdı. Oysa Cezayir gemileri İzmir ve Ege kıyılarında asker yazarlardı. Dayıların kuvveti de buralardan toplama idi. Cezayir'liye asker yazılmak yasak edildi, bu yolda kıyılarda görevli devlet memurlarına emirler yazıldı. Bunun üzerine Ce-

zayirli yelkenleri suya indirdi. Bundan sonra böyle uygunsuz harekete girişmeyeceklerini, yaptıkları suçların affı için yalvardılar. Dedikleri yapıldı. Yasak kaldırıldı. Yeniden asker yazma izini verildiği hakkında emirler çıkarıldı. Bu yasak kaldırılacağına Osmanlı donanması bir süre Cezayir kıyılarında dolaşsaydı ve Cezayir eyaleti disiplin ve düzene alınmış olaydı, Trablusgarp gibi orası da bugün elimizde olurdu. O vakit devlet vükelâsının dış ilişkilerde ve durumlarda yaptıkları, işledikleri kusurlar için esef etmekten başka diyecek söz yoktur.

İşin garibi şu ki, Cezayirle İngiliz ve Hollanda amiralleri arasında yapılan anlaşmalardan Bab-ı âlinin bilgisi bile yok. Vakanüvis Şânizade efendi bunları o zaman yabancı dilden tercüme ederek tarihe geçirmiştir. Rahmetullahi aleyhi rahmeten vasiaten.

MISIR OLAYLARI

Geçmiş yılların olayları sırasında anlatıldığı gibi Mısır askeri içinde çıkan karışıklık bir yolunu bulup gönül alarak bastırılmıştı. Mehmet Ali Paşa o karışıklıkta kendisine ihanet eden rüesa-yı askeriyeyi birer tuzağa düşürerek intikam almak istiyordu. Ne kadar gem almaz, kafa tutan varsa onları birer tarafa uzaklaştırıp yapacağı işlerde özgür ve bağımsız olmayı kuruyordu.

Böylece Safer 1231 ortalarında İskenderiye'den Mısır'a gelişinde, askeri Mısır'dan çıkarıp uygun kritik yerlere yerleştirerek dağıtmak planını kurdu. «Asker bir şey demesin» diye önce oğullarını çıkardı. Büyük oğlu İbrahim Paşa Sait hâkimi olmakla Sait içinde idi. Mısır'da bulunan Tosun ve İsmail Paşaları da Reşit tarafında ordularını kurup oturmak üzere o bölgeye gönderdi. Gizli niyetini onlara anlattı. Has adamlarından «Buhurcu» diye anılan Midillili Ahmet ağayı Tosun Paşa emrine verdi. Sonra delilbaşı Hüseyin ağa, Erzincanlı Hasan ağa, Maho bey, Sarıçile, Haco bey ile benzeri kafa kaldıranları da Buheyre ve Demiyat taraflarına gönderdi. Tosun Paşa babasının gizli amacını yerine getirmek üzere Maho beyden başladı. Onun emrindeki askeri birer birer ayartarak azalttı. Sonra idam etmek için görüşmek üzere yanına çağırdı. Buhurcu ise işi anladığı ve bildiği için Maho beye kendisi için kötü niyet beslendiğini bildirdi. Bunun üzerine Maho bey delillerden bir topluluğa sığındı.

O zamanın geleneği bir ocağa sığınan o ocak tarafından verilmez, korunurdu. Bunun üzerine delilbaşı derhal Mehmet Ali Paşa'nın kayın biraderi ve bütün delillerin en ileri geleni Mustafa Beye haber gönderdi. Böylece Maho beye bir şey yapılamadı. Fakat Mehmet Ali Paşa işin aslını öğrenmişti. Buhurcuyu yanına çağırıp: «Sen benim oğullarımla askerin ileri gelenleri arasına nifak sokuyorsun!» diye onu öldürdü. Ardın-

dan Mustafa bey, sonra «Bonapart» diye anılan hazinedar Ahmet ağa vefat etti. 17 Zilkade günü taundan Tosun Paşa da vefat etti, anasını keder içinde bırakıp gitti. Babası oğulları içinde en çok onu severdi. Güzel yüzü ve davranışı ile halk da onu tutar, babasından sonra onun vali olmasını dilerdi.

Delilbaşılıktan türeme, Şam valiliğinden ayrılmış, bir süredir Mısır'da oturan vezir Yusuf Paşa da bu sırada ölmüştür.

Mısır'dan kovulmuş, Mısır ümerası arta kalanı Sudan topraklarında Dongola'da toplanmışlar, kendileri ekip biçerek açlıktan ölmeyecek kadar geçimlerini sağlıyorlardı. Bu halden artık usanmışlardı. Çoğu ölmüştü, en büyükleri olan İbrahim beyle damadı Ahmet bey Elelfi ve Muradi Osman beyin adamı Abdurrahman bey, Osman Yusuf oğlu Osman ve Eyüp oğlu Ali, küçük ümera ve bazıları kalmıştı. İbrahim bey çok ihtiyarlamış, kuvveti gücü kalmamıştı. Bunlar içlerinden Selim Kâşif adlı birini «Bu yıl Mehmet Ali Paşa'dan af ve merhamet dilesin» diye Mısır'a gönderdiler. İsteklerinin özeti, Mısır topraklarından bir yere nakledilip yerleştirilmek, ziraatle uğraşmak, arazi haracını vermek ve asla Paşanın emirleri dışına çıkmamak şartları ile canlarına aman dilemekten ibaretti. Selim Kâşif Mısır'a geldi. Mehmet Ali Paşa ile görüştü. Paşa ondan Kölemenlerin durumunu sordu. Kim ölmüş, kim kalmış öğrendi. Selim Kâşif'e beş kese atıyye verdi. Onunla ümeraya cevap gönderdi. Cevabın özeti şu idi: Kölemenlere Mısır topraklarından bir yer verilemez, halktan parasız yem yiyecek aldırılamaz; fakat canlarına aman verilir. Mısır'a gelirlerse her birinin haline göre mesken ve barınacak yer verilir. Masrafları miri tarafından ödenir. Liyakati olanlara mansap, memuriyet verilir. Yaşlı ve iş göremez olanlara doyası maaş ve tayinat verilir» diye yazılmıştı. Arası çok geçmeden büyük İbrahim beyin Dongola'da ölümü haberi geldi.

Kısa süre içinde ne büyük değişiklik olmuştu. Mirmiran Tahir Paşa'nın idamından sonra Kölemenler Mısır'a girip de hüküm sürdükleri sırada Mısır'daki Türk askeri onların askerlerinin bir kısmı olup maaş ve tayinlerini ümeradan alırlardı. Mehmet Ali Paşa'nın tayinatı İbrahim beyinkilerinden verilirdi. Şimdi ise ziraat etmek üzere ondan bir miktar toprak dilemeye muhtaç olmuşlardır.

Bu yıl Mehmet Ali Paşa hükümet memurlarının ve mübaşirlerin halktan parasız yem ve yiyecek almalarını şiddetle yasakladı. Matematik bilgisi okutulmak üzere bir mühendis mektebi ve topçu okulu inşa ettirdi. Ziraat ve sanayiin ilerlemesine önem verdi. Büyük küçük birçok gemiler inşa ettirerek, Nil nehri ürünlerini İskenderiye'ye indirip Avrupa'ya satarak, çok para kazanmaya başladı. Süveyş denizinde gemilerini çoğaltarak Hindistan içlerine bile girişti. İskenderiye kalesinin tamirine önem vermekle beraber, İskenderiye yanındaki büyük seddin bile

inşasını başardı. Daha önce bu sed yıkılmış, birçok araziyi tuzlu sular basmıştı. Bunun inşası Mehmet Ali Paşa'nın büyük eserlerinden biridir. İşte, Mehmet Ali Paşa, böylece Mısır'ı imar ediyor, gelirini artırıyordu. Arabistan'da büyük işler başardıktan başka para olarak Osmanlı Devletine hizmet etmiş, bu güzel işleri ile Devletçe ve milletçe adı yücelmiş ünlü bir kişi olmuştu.

1232 OLAYLARI

Mütegallibeden ve Anadolu derebeylerinden Karahisar voyvodası İbrahim ağanın idamı için hatt-ı hümayun çıkarıldı. Hükmün yerine getirilmesi Hüdavendigâr valisi Nurullah Paşa'ya havale olunmuştu. İbrahim ağa ise Hacı Bektaş-ı Veli dergâhına varıp birkaç adamı ile orada kalıyordu. Nurullah Paşa durumu Kırşehir ve Yenişehir sancakları mutasarrıfına bildirir, aldığı cevapta İbrahim ağanın iki üç adamı ile o dergâhta olduğu bildirilir. Ancak elli altmış kadar delil askeri de onu korumak için etrafında dolaşırlar. Hacı Bektaş kazası öteden beri hür bir kazadır. Fakat işlerine Konya tarafından nezaret olunduğu İstanbul'a açıklanır. Nurullah Paşa tarafından arzedilen bu duruma karşı İbrahim ağanın gözetilerek idam edilmesi ve kesik başının İstanbul'a gönderilmesi için muharrem ayı başında Karaman valiliğine emr-i âli yazıldı.

Şu karışıklığa bakın; Bab-ı âli bir adamın idamı için ferman yazıyor; ama nerede, ne durumda bulunduğunu ve hangi sancağa bağlı olduğunu bilmiyor. Memleketin coğrafi durumunu bilmeyen vükelâ işte böyle karaltıya kurşun sıkardı.

Payas'ta mütegallibe küçük Ali oğlu Dede beyin idamı hakkında ferman-ı âli çıkarıldığı halde, Maraş sancağı içinde bulunan Bulanık kazası âyânı Ağca bey ve kardeşi Ahmet bey ona sahip çıktığı için, onların da idamları için Halep valisi Ahmet Paşa ile Maraş valisi Kalender Paşa'ya yine muharrem ayı başında emirler gönderildi.

Oysa oraların halkı yırtıcı aşiretler olup onların arasına düşen adamı korumak yararlı iş görme sayılırdı. Ağca beye Dede beyi koruduğu için suçlu gözüyle bakılamazdı. Kalender Paşa da bu inançla bu emrin yerine getirilmesini samimi olarak istemez, yanaşmazdı. O bölgedeki hangi mütegallibe üzerine varılsa gâvur dağına sığınıp fırsat buldukça Payas yoluna inip yolculara taarruz ederlerdi. Büyük bir topluluk olursa Hac yolunu keserlerdi.

Bunun üzerine Gâvur dağı tam olarak ele geçirilmedikçe, o çevredeki derebeylerin temizliği ile iş bitmezdi. Ama vükelâ oranın durumunu ve coğrafyasını bilmezdi. «Küçük Ali oğlunun idam edilmesiyle Payas yolu güvenliğe kavuşur» sanılırdı.

İzmir âyânının en gözdesi Ömer ağanın bir görülür suçu yoksa da yalnız İzmir'de öteden beri sözünü geçirir, dediğini yaptırır, Kâtip oğul-

larından bulunduğu için, başka yerde kalması gereği geçende İzmir'de uğramış olan Kaptan-ı derya Hüsrev Paşa tarafından bildirildi. Ömer ağa Midilli'de ikamete memur edildi. İzmir baş âyânlığı muharrem sonunda İzmir ileri gelenlerinden ve mevali-i devriyeden Cabirizade Abdullah efendi devriyeden dönüp dolaşarak Dürrizadenin sayesinde itibarı artıp Sofya kadısı olmuştu. Oysa devir değişince bu sırada Keşan'a sürüldü. O vakit halef - selef arasında böyle şeyler yapılması gelenek sayılır, kimse aslını astarını aramazdı. Yeniçeri ağalarının sık sık görevden uzaklaştırılmaları değişiklik gereği idi. Bu sırada yeniçeri ağası Hasan ağa azledilerek, yerine geçen Mustafa ağanın takriri üzerine tekirdağı'na sürgün edildi.

Tuna yalısındaki Osmanlı kalelerinden Niğbolu'ya yakın Kule kalesi bitmişti. Bina Emini olan Niğbolu mütesellimi Mustafa efendiye mirmiran rütbesi ve mütesellimliğine ek olarak Niğbolu kalesi muhafızlığı muharrem ayında verildi.

Tuna kıyısında inşası ele alınan Osmanlı kalelerinden bazıları böylece sona ermişse de çoğu bitmediği için bunların birer birer keşfi için Ruzname-i evvel Hasan Tahsin efendi safer ayı sonunda özel görevle Tuna yalısına gönderildi. Silistre valileri Şumnu'da otururlardı. Bundan sonraki günlerde Silistre'de bir saray inşası için Silistre valiliğine bir emr-i âli yazıldı.

O sırada devlet para sıkıntısı içinde olduğu halde, eski Defterdar ve eski Darphane emini Sarim İbrahim efendi rebiülevvel ortasında ölünce muhallefatı hazinenin imdadına yetişti. Değerli eşyasından ve büyük gelirinden başka, yalnız taşoda içinde yere gömülü külçe ve sikke altınları 63 okkaya varırdı, hemen beyt-ül mala teslim edildi.

Altın yalnız mübadele işlerinde kullanılmak üzere yeraltından çıkarılmış, bir maden olduğu halde bu gibi kimselerin onu yeraltına gömmesi yanlış bir tutumdur. Fakat güven olmayınca insan böyle ters işlere girer.

Cezayir beylerbeyi Ömer Paşa ölünce yerine Ali dayı geçirildi. Cezayir ocağına gerekli mühimmat gönderilmesi isteği ile Hacı Hafız adlı zat bu sırada İstanbul'a geldi. Ali dayıya geleneğe göre mirmiranlık fermanı ile gerekli mühimmat gönderildi. Bab-ı âli utak tefek derebeyleri ortadan kaldırmak için onları öldürmekle uğraştığından Cezayir için belli başlı bir tedbir sağlanamadı.

Edirne ileri gelenleri sözünü geçirir, dediğini yaptırır kimselerdi. Bu bakımdan valiler Çirmen kasabasında otururlardı. O sırada âyân ve ileri gelenlerin nüfuzunu kırmak bir kural olmuştu. Çirmen mutasarrıfı Karslı Ali Paşa evinde oturmak üzere vezirliği kaldırılmıştı. Çirmen sancağı Edirne şehrinde bulunacaktı. Vidin ve Niğbolu sancakları Ali Celâl Pa-

şa'ya Vidin Niğbolu, Silistre valisi Rüştü Paşa'ya Silistre vezirlik rütbesiyle Dergâh-ı âli kapucubaşılarından eski Şam valisi Süleyman Paşa'nın kethüdası Müftüzade Hacı Hüseyin ağaya, Teke ve Hamit sancağı muhassıllıkla Şam Valisi Hafız Ali Paşa'ya, Şam eyaleti ve mir-i haclık eski kaptan Salih Paşa'ya verildi.

Niğbolu kalesi bina emini olan eski Tuğra kazası âyânı Hacı Mehmet ağa bir süredir memleketinde bulunmadığı için kendisine karşı olanlar ortalığa düşüp ağızlarını açarak halkı aleyhine kışkırtıp mahzarlar tertipliyorlardı. Bu yüzden Hacı Mehmet ağanın Eski Zağra'ya gitmesi uygun görülmedi. Rebiülâhir sonunda Rodos'a sürgün edildi. Niğbolu'da ettiği masrafları üste vererek âyânlığı elden kaçırdı. Yerine Mustafa ağa âyân oldu.

Birdenbire vezirlikte Silistre valisi olan Hacı Hüseyin Paşa bu görevinin değerini bilmeyip ahaliye zulüm ve baskı yaptığı için 1232 yılı sonunda vezirliği alınarak Dimetoka'ya sürüldü. Yerine birkaç yıldır Rusçuk mütesellimi bulunan iyi bir yönetici olduğu duyulan kapıcıbaşı Mehmet Sait ağaya vezirlik rütbesiyle Silistre eyaleti verildi ve Rusçuk âyânlığı da Eski Zağra âyânı olan Mustafa ağaya verildi. 19 rebiülevvel 1232'de yapılan ilmî tayinlerde bazı müderrislere mevleviyet verildi.

O sırada Uryanizade Mehmet Arif efendiye de Üsküdar mevleviyeti verildi. Çok yaşlı idi. Şimdiye kadar ağız kalabalığı ile emsali üzerine geçerek Üsküdar kadısı olmuştur.

Şânîzadeye göre o vaktin hükmü gereği böyle mevleviyet alanlar şeyhülislâm eteğini öper, sadrâzam ile Sudur-u uzzamı ziyaret eder. Bunlar büyük gösteri merasimi ile yapılırdı. Bu gelenek bir kuraldı. Uryanî zade ise her şeyden çekilmiş, bir yabanlık elbisesi bile yoktu. Biçarenin ömrü yoklukla geçmişti. Yalnız Nuh ömrü sürüp Eyüp sabrı ile resmî yoldan ilerleyerek bu defa zirve noktasına ayak basmıştı. Nasılsa iğreti elbise ve başka şeyler tedarik ederek takıp takıştırarak arkadaşlariyle Bab-ı fetvaya gidip şeyhülislâmın yanına çıkmıştı. Dışarı çıkınca hizmet edenlere epeyce bahşiş vermek gelenek iken, Arif efendi bu hususta arkadaşlarından ve geleneğe karşı gelmek de güç bir durum olduğundan hizmet edenlerin «bahşiş alacağız» diye taparcasına gösterdikleri fazla saygıdan doğan bu genişlik ve mutluluğa bahşiş veremediğinden ötürü, utanarak çok ezilmişti.

Böyle iki ters durum arasında üzgün ve düşünceli olarak merdivenden inince, maazallahu teâlâ ölesiye sevinç ve gayret içinde kendisine felç geldi. Binek taşı üzerine düşüp kaldı ve fücceten vefat etti. Afvü anhü.

Sonra rebiülâhirin 17'inci günü Üsküdar mevleviyeti müderris ileri gelenlerinden Abdurrahim efendizade Osman efendiye verildi. Bu Osman efendi sonraları İstanbul'da tulumbacı konağında açılan Tıbbiye Mekte-

bi hocalarından olup orada tıp ilmini Fransızcadan tercüme eder, öğretim yapardı.

Sonra Hekimbaşı onu kendine rakip sayarak mektepten uzaklaştırmak için müneccimbaşı tayin ettirmişti. Osman efendi de ömrünün sonuna kadar hiç hoşlanmadığı ahkâm-ı nücumiye ile uğraşıp kalmıştır. Osman efendi matematik ilminde zamanında tek kişi idi. Bu yolda kendisinden epeyce istifade etmiştik. Babası Abdürrahim efendi Palabıyık Mehmet efendinin küçük kardeşi olup ikisi de İstanbul'un en seçkin ve ünlü ilim adamları idi.

O günlerde ilim adamlarının mesleği merasim içinde idi. (El akdem filakdem) kuralı geçerli olduğu halde, ara sıra «onun, bunun oğludur» diye ağzına geleni söyleyen boş kimseler de eksik değildi. Yüksek yerlere dayanarak gelen boş adamlar da vardı. Ama ilim ve faziletle ilerlemek pek zordu. Bazen serpilip çıkan ehl-i kemal bile kıskançlık ve rekabetle sarsılırdı. O zaman tıp ilminde mahareti olan Şânizadenin Hekimbaşı tayin edileceği yerde, vakanüvis yapılması da bundan ileri geliyordu.

Biçare Şânizade «Devlet ve Millete hizmet ediyorum» diye Dürrizade Abdullah efendinin ilk şeyhülislâmlığında tıp ilminde miyar-ül etibba adlı kitabını yazmıştı. O zaman ise yeni çıkan eserler padişaha arzedilir, iradesi alınmadıkça yayınlanamazdı. Böyle iki eser ortaya koyanlara padişah tarafından lütuflâr ve ihsanlar olurdu. Şânizade de ilim adamı olmak hasebiyle bu kitabı arzetmek üzere Abdullah efendiye takdim eder. Eskiden Abdullah efendi yanında bulunduğu halde mektupçusunun rakip olup kıskandığından ötürü bu kitap birçok vakit yastık üstünde kalıp arzedilmedi. Şânizadenin tekrar tekrar yalvarmaları ve isteği üzerine yüksünerek silâhtar-ı Şehriyâri Ahmet Paşa zade Ali beye gönderilmişti. Ama o vakit hekimbaşı bulunan Mes'ut efendinin işe karışmasiyle Enderun-u hümayunda karanlık bir köşeye atılıp unutulmuştu. Şânizade de buna şaşırıp kalmıştı. Nihayet o kitabı için uyarıda bulunmak üzere onu tamamlayan (Mir'at-il ebdan fi teşrih-i âzâ-il insan) adlı kitabı yazdı. Başında da evvelki kitabında padişah huzuruna çıkarılmasını arzetmiş olduğuna dokunarak anlatmıştı. İşte bu kitap Sadrâzam Rauf Paşa tarafından arzedilince padişah beğenmiş, gerek evvelki ve gerek sonrakinin yayınlanmasına irade çıkmıştı.

Şimdi o günlerle bugünleri karşılaştıralım: O zaman ilim ve maarifin ilerlemesini padişah ister. Şânizade gibi bilgin bir kişi de o vakit henüz dilimizde olmayan terimlerle tıp ilmine ait güzel bir kitap hazırlar da padişaha arz için yol bulamaz. Çünkü sultan Mahmut Han, Şânizadenin değerini gereği gibi öğrense «Hekimbaşı olsun» deyivermesi tabii idi. Bunun üzerine resmî rütbe sahipleri türlü yollardan onu örtbas etmeye uğraşırlardı. Çoğunluk, onların tarafında olduğu gibi de buna

güçleri yeterdi. Bugünlerde ise arz ve takdimde zorluk çıkarmak şöyle dursun padişah tarafından her türlü kolaylık gösterilmekte ve türlü teşvikler yapılmaktadır. Bu duruma bakılınca Şânizadenin bir şey beklemeden güçlükler içinde çalışıp çabalaması ile ne kadar öğünülürse bizim ilim ve maarifteki tembelliğimiz de ne kadar yerilse yeridir.

Şânizadenin düşmanı olan Hekimbaşı Mes'ut efendinin durumuna gelince, kendisi eski Hekimbaşı merhum Noman efendinin oğlu idi. Gençliğinde babası başhekim iken onu ilim adamı yapmak için teşvik etmişse de Mes'ut efendi heva ve hevesine bağlı bir kişiliğe sahipti. Güya tıp tahsili için Viyana'ya savuşup iki yıl orada gençlik günlerini eğlence ve sefahat yollarında dolaşarak tıbbiye mektebine gidememiş. Etibba ile ancak tiyatro ve balo gibi eğlence yerlerinde görüşebilmişti. Bu bakımdan eli boş İstanbul'a hekim taslağı görünüşüyle çıkagelmişti. Tıp ilminden anlamayan bazı nüfuzlu kimselerin öne sürmesiyle ve Hekimbaşı zade olması sebebiyle bir aralık ser etibba olmuştu. Lâkin Viyana'ya gidip gelenlerin söylediklerine göre Mes'ut efendinin Viyana'da mektebe gitmediği anlaşılmış ve Hekimbaşılığı sırasında tıp ilminden biraz olsun bilgisi olmadığını bu işi bilenler anlamıştı. Fakat o günlerde Hekimbaşı olan kişi Enderun-u hümayun ricalinden sayılırdı. Her gün enderun-u hümayuna gider gelir, bazı şeyleri padişaha söyleyebilirdi. Bu bakımdan hekimbaşılarda pek o kadar bilgi aranmaz, enderun ricalini ürkütmez, birun ricalini incitmez bir adam olduğu halde onu tutar ve sahip çıkarlardı.

Böylece Mes'ut efendi uzun süre hekimbaşılıkta kaldı. Her zaman olduğu gibi istediği tabipleri beraber bulundurarak Enderun-u hümayundaki hastaları tedavi ettirirdi. Ama kendisinde etibbanın iyisini kötüsünü ayırt edecek yetenek olmadığı için kimden hoşlanırsa onu kullanırdı. Çoğu seçkin ve hastasını iyi eden tabipleri rakip sayarak onların ilerlemelerine engel olur, gönüllerini kırardı. İşte bu sebeplerle Enderun-u hümayun ricalinden bazıları aleyhine düştüler. Bu bakımdan onun bu kadar gizlice işlediği düşmanlıklara göre padişah tarafından da hakarete uğramakla kederinden bayağı aklını oynatmıştı.

Oysa bu sırada valide sultanda bayılma ve tasalanma hastalığı çıktı, Mes'ut efendi iki Rum tabibiyle beraber tedavi ediyordu. Gün geçtikçe hastalığı artarak şevval ayı ortasında birden geçti gitti. Fatih camii şerifi yanında yeniden inşa edilen türbede gömüldü. İşte bu olaya başka sebepler de eklendi. Mes'ut efendinin görevinden uzaklaştırılmasına karar verildi. Bu ilim adamı tayin yerlerinde seçimi şeyhülislâm ile görüşmeye bağlı idi. İlim adamları arasında en yetenekli kimse şeyhülislâm tarafından tayin edilmek usulden ise de Hekimbaşılık incelik ve önem taşıyordu. Şeyhülislâm da Halet efendi ile düşüncelerini görüşmedikçe işi

yerine getiremezdi. Böylece padişah tereddüt eder de, gizlice işin aslını öğrenirse, dediği iyi kötü her ne ise olacaktı. Bu böyle yürür giderdi. Mes'ut efendinin azlinde Şânizade varken, başkasının tayini yersiz iken eski Hekimbaşı merhum Hayrullah efendinin torunu olan Dördüncü Mustafa Hekimbaşısı olup da eski Mısır mollası bulunan Behçet efendi Halet efendi ile eski yakınlığı sebebiyle beraber Halet efendinin bu gibi yerlerde kendi adamlarını bulundurması daha önce Hekimbaşılık görevinde bulunması, padişah meclisi adabını bilmesi ile başkalarından üstün görülerek ve sözü böylece edilerek Behçet efendi ser etibba-yı şehriyâri oldu. Behçet efendi zarif adamdı. Şairdi. Sözü sohbeti dinlenir, güzel konuşmalarıyle meclisi şenlendiren, iyi Arapça bilir, Mes'ut efendiye bakılınca bu işe lâyık idi. Lâkin o da Şânizadeyi rakip sayarak onu bir vartaya getirdi. Sonra kendisinin halefi de Osman efendiyi rakip sayarak gönüllerini yaralamıştı. O günlerde tutulan yol ve kural bu iken çaresiz, işler böyle yolsuz gider, kişilerin değişmesinde fayda sağlanmaz (sünnetullah-i filâlemin). O zaman her görev birtakım gizli sebeplere bağlı idi. Hekimbaşılık konusunda örnek olarak sözü uzatmış bulunuyoruz.

Behçet efendi Halet efendi sayesinde seretibba olduktan sonra işlerini görmek üzere Bab-ı âliye gelip giderken Halet efendinin hiç sevmediği reisül küttap Canip efendi dairesinde otururdu. Bu, Halet efendiyi kuşkulandırdı ise de, Behçet efendinin padişah huzurunda daima Halet efendiyi övdüğünü enderunda yaptığı araştırmalarla öğrenince içi rahat etti.

Padişah Topkapı sarayında sıkılmıştı. Bu kışı Beşiktaş kıyısındaki sarayda geçirip güzel havalarda ava çıkıp oyalanmayı tasrlıyordu.

Yeni âdet çıkarmaktan çekinen yakınları, bunun uygun olmayacağını yeniçeri ağası aracılığı ile padişaha ilettiler. Padişah da bu tasarısından vaz geçerek Beşiktaş'tan Topkapı sarayına geçti.

Ertesi gün sultan Süleyman doğdu. Padişahı eğlendirip oyalamak üzere sarayda, Bab-ı âlide ağa kapısında ve Tersane divanhanesinde ve bu gibi yüksek yerlerde, hayal perdeleri kurularak, oyuncular oynatarak sazlar çalındı. Şenlik yapıldı. Biz gelelim taşra durumuna...

Halep'in çöl yakasında Arap aşiretleri diğer taraflarında Kürt ve Türkmen kabilelerinin taarruzundan ötürü güven kalmamıştı. Halep halkı bile baş kaldırıp valilere karşı durmaktan geri kalmazlardı.

Bunun üzerine safer ayı ortasında valilerin verdiği emirlere uyup ona göre hareket etmeleri için uyarıcı fermanlar gönderildi. O sırada Kürt dağı bölgesinde Amo oğlu Battal ve Ömer adlı eşkıya türedi. Bazı aşiretlerin beylerbeyi ile birleşerek birtakım eşkıya ile Halep'e on saatlik yere kadar taarruza geçmişlerdi. Halep valisi Ahmet Paşa'nın kethü-

dası kapıcı başılardan Osman ağa, karşılarına çıktı, yapılan muharebede eşkıya bozguna uğrayıp geri çekildi. Öldürülen 34 eşkıyanın kesik başları İstanbul'a gönderilince Halep valisine bağımsız hareket edebileceğini ve taltif edildiğini bildirir bir ferman gönderildi. Sonra Burak aşireti etrafa sarkıntılık etmeğe başladı. Hatta Kilis hassına tecavüz ettiğinden Ahmet Paşa onların üzerine bir top ve 1000 neferle delilbaşı Osman ağayı gönderdi, o da eşkıya ile çatışıp birkaçını öldürdü, kesik başlarını İstanbul'a gönderdi. Ardından Rakka valisi de Burak aşiretinden ve başka eşkıyadan on kişi öldürüp başlarını İstanbul'a gönderdi.

Yine o sırada Ahmet Paşa Kürt dağında yerleşmiş. Şihlu eşkıyasının üzerine kethüdasını göndererek onları da bozup dağıtmıştı.

Edlip kasabası ileri gelenlerinden Kürtoğlu Osman ve eski Asesbaşı fermanlı idi. Ahmet Paşa bir yolunu bulup Kürdoğlunu ele geçirdi ve idam etti. Bu sırada aişretinin bir kısmı Hantoman'a gelerek yol kesmişlerdi. Ahmet Paşa onların üzerine asker göndererek yapılan çatışmada Anezeden iki ve Kürdoğlu adamlarından dört kişi öldürüldü. Başları İstanbul'a gönderildi.

Diyarbakır mütesellimi kapıcıbaşı Abdurrahman Ağa da Diyarbakır ileri gelenlerinden fermanlı Küranî Mustafa ağayı idam ederek başını İstanbul'a göndermişti. Adana valisi de Payaslı küçük Ali Dede beyi bir yolunu bulup ele geçirerek öldürdü, kesik başını şevval ortasında İstanbul'a gönderdi.

Kesilen başlar zaman zaman İstanbul'a geldikçe siyaset yerine konup halka gösterilirdi. «Bunlar hep mütegallibe» diye başları kesilirdi. Ama hangisi haklı, hangisi haksızdır, burasını kestirmek zordur.

Taşra ileri geleni dediğini yaptırır, sözünü geçirir kimselerdi. İşleri sert usullerle yürütülüyordu. Daha önce Bayezid mutasarrıfı İbrahim Paşa İran'a kaçmıştı. Anlaşma gereği geri verilmesi İstanbul'daki İran maslahatgüzarına anlatıldı. Devletine yazıp geri verileceğini söylemişse de Kars muhafızı Ali Paşa'dan Bayezid mutasarrıfı Behlül Paşa Erzurum valisi Cebbarzade Celâleddin Paşa'ya gelip de onun tarafından Bab-ı âliye gönderdiği yazıya bakılırsa İbrahim Paşa etraftaki kürtlerle gizli anlaşma yapmıştı. Kars eyaletinin Kağızman bölgesinde Köroğlu kalesinin İranlılar yardımı ile tamiri için yeteri kadar işçi göndermişti. Oraya sığınmak istediği anlaşılıyordu. İbrahim Paşa'dan bölgeyi koruması Celâleddin Paşa tarafından Behlül Paşa'ya bildirildi. Bu kale Bayezid'e üç konak uzaktı. Behlül Paşa bu işi üzerine almayınca görülen önemli durum karşısında Celâleddin Paşa'ya Şark cephesi seraskerliği verildi. Behlül Paşaya da Recep sonu Celâl Paşa'nın emrine girmesi için emr-i âli gönderilmiştir. O sırada Kandiye kalesi bina emini olan Hacegân-ı divân-ı hümayundan Bedri efendi padişahın istemediği hareketi yaptı, diye söz konusu edildi, cezası verilerek yani öldürülüp konağı, birçok malı ve çift-

liklerine miri tarafından el konuldu. Yerine muktedir kimselerden Hanyalı oğlu Halil ağa bina emini oldu.

Daha önce Gümülcine'de nüfuzunu arttırmış olan Kalyoncu oğulları Hasan, Ali, Velioğlu Manav, Ahmet, Akbıyık oğlu Hasan, İbiş adlı kimseler Çirmen mutasarrıfı Celâl Paşa tarafından idam edilip kesik başları zilhicce ortasında İstanbul'a gönderildi. Yine bu sırada meşhur Tuzcuoğlunun da kesik başı İstanbul'a gelmişti. Rize âyânı «Tuzcuoğlu Memiş ağa kanunsuz yolda bulunuyor» diye Trabzon valisi Hazinedaroğlu Süleyman Paşa bildirmişti. Bu gibi nüfuzlu kimselerin ortadan kaldırılması o günlerin işi idi.

Süleyman Paşa Memiş ağanın idamıyle görevlendirildi. Kastamonu valisi Ali Paşa da maiyetine verildi. Her bölgeden, hatta Sıvas'tan asker yollandı. Tersaneden de iki beylik gemi gönderilmişti. 1232 yılı ortasında Süleyman Paşa ve Ali Paşa ve başkaca görevliler, büyük sayıda askerle Rize'ye vardılar. Orada Livana askeriyle Süleyman bey acara askeriyle acaralı Selim Paşazade Hüseyin bey de öte yandan Rize'ye gelmişlerdi.

Memiş ağa savaştan anlamaz, asker beslemez derebeylerden olduğu için bu durumu görünce, Of kazasına kaçtı. Ancak o bölge halkı kendisini severdi. Of kazasının her tarafı askerle çevrilip Memiş ağayı istediler. Oflular teslim etmek istemediler, durum Süleyman Paşa tarafından İstanbul'a bildirildi. Bu gailenin ortadan kalkıp iş bitirilinceye kadar toplanan askerin dağılmaması için Süleyman Paşa'ya vesair gerekenlere evamir-i âliye yazıldı. Of kazası naibine, müftüsüne, ulema ve ileri gelenlerine başkaca emr-i âli gönderildi. Bu suretle Memiş ağanın her taraftan kolu kanadı kırıldı. Tutuldu, idam edildi. Kesilen başı İstanbul'a Divan kâtibi Hüseyin efendi ile gönderildi. Zilhicce ortasında İstanbul'a geldi. Hüseyin efendiye Hacegânlık rütbesi verildi. Süleyman Paşa'ya serasere kaplı samur kürk, maiyetindekilere Kon toş kürkler ve kendilerini öven evamir-i âliye gönderildi. Memiş ağanın geriye bıraktığı malı ele geçirme işi Defterdar efendiye bırakıldı. Serasere kaplı samur kürk serdar-ı ekremlere büyük bir savaştan galip çıktıkları zaman ihsan edilir, değeri ölçüsüz bir hil'attir. Memiş ağa işinin buna tahammülü yoktu. Belki de muhallefatı için ola. Çünkü «Çok fazla zengin» diye anılırdı. Oysa muhallefatı kapanın elinde kalarak heba olup gitmişti. İşte Süleyman Paşa tarafından gelen arzlarla Bab-ı âliden giden resmi yazıların kısa özetleri bundan ibarettir. Gelelim işin doğrusuna ve sebeplerine:

Memiş ağa ahalinin vergilerini birden miriye öder, sonra mahsul vakti kendilerinden zahire alırdı. Bu alış verişten kendisi de kazanırdı. Ama halk da tahsildar baskısından uzak kalır, kendisine bağlanır ve teşekkür

ederlerdi. Sonra beş on kazayı maktua bağlayarak menfaatlerini ele geçirirdi. Böylece kazalar halkını kendine çekip çevirmiş, kısacası o bölgeyi eline almıştı.

Süleyman Paşa Faş muhafazasına görevlendirilince kendisinden senetle bir defa yüz bin, iki defa da yüz elli bin kuruş daha isteyince Memiş ağa bu üç senedi yırtıp Süleyman Paşa'ya geri çevirmişti. Bu son iki yüz elli bini vermeğe gücü yetmeyeceğini bildirerek, özür dilemişti. Süleyman Paşa buna gücenip bir yolunu bularak öldürmek istemişse de halk hep onun adamı olduğu için çaresini bulamadı. Birtakım iftiralar uydurarak İstanbul'a yazdı. Eline geçirdiği padişah iradesi ile onu idam edip intikam aldı.

Demek ki Memiş ağa ticaret ile büyük servet kazanmış bir zattı. İşini bilen devletler bu gibi adamları çoğaltıp topraklarında zenginleşmeğe çalışır. Zira devlet hazinesinin zenginliği tebaasının zenginliği ile başabaş gider. Zulüm ve baskının sonucu fakirliktir, hazine boşalır.

Bu kurala bakınca Tuzcu oğlu devletçe taltif edilmek gerekirken, üzerine karadan ve denizden yürüdüler, sonunda idam edildi. Büyük bir ev yıkıldı kapandı, ayrıca askeri harekâtla birçok kazalar harap oldu. Halbuki Memiş ağanın yaşı yüzü aşmıştı. Yakında tabii olarak vefat edecekti. O zamanın geleneği bitip tükenmez malı hazineye kalacak iken, yağmacılar elinde talan edilip hazineye bir şey geçmedi. Kısacası devlet ve memlekete zarardan ve hasardan başka bir şey olmadı. Fakat Halet efendi uyguladığı usulle mütegallibeyi cezalandırıp «yok ediyorum» diye padişahı bir süre oyalamıştı. Süleyman Paşa haksız yere gücendiği bir adamı öldürerek intikam almıştı. Ama onun da yanında kalmadı. Ondan sonra kendisi de mutlu olamadı, yükselemedi. Birkaç ay sonra vezirliği geri alınmış olduğu halde yattığı yerde cezasını çekmek üzere öldü.

MISIR VE HİCAZ OLAYLARI

Geçen yıl Mehmet Ali Paşa'nın oğlu Tosun Paşa ölünce, Cidde eyaleti Mehmet Ali Paşa'nın büyük oğlu Kabel hâkimi olan İbrahim Paşa'ya verildi. Vehhabilerin kesin olarak tümünün yok edilmesi işi ona verildi. Onun yerine Mehmet Ali Paşa'nın damadı Mehmet bey Kabelde görev aldı. İbrahim Paşa, Neced'e gitti. Mehmet Ali Paşa da İskenderiye'deki kazılara girişti.

İbrahim Paşa Medine bölgesinde Hafiye'den hareketle üç konak ileride ordu kurmuş, tahkimat yapmıştı. Vahhabilerin reisi olan Suud oğlu Abdullah Kasim vadisinden gelip taarruz etmişti. Karşı konulunca bozguna uğradı. Bu muharebede amcasını ve amca oğlunu, Kasîm vadisi araplarının en büyük şeyhi ile üç yüz kişi kadar ölü ve yaralı, güç ve bütün mühimmatı bırakmışlardı. Derayye tarafına kaçtılar. İbrahim Pa-

şa'nın arkalarından gittiği haberi İstanbul'a gelince Derayye işinin sona erdirilmesi ve tamamlanması için Mehmet Ali Paşa'ya ve İbrahim Paşa'ya şaban ortasında Bâb-ı âliden teşvik edici taltifnameler yazıldı.

Mekke muhafızı mirmiran Arnavut Hasan Paşa Taif bölgesinde Pişe adlı nahiyeye gidip o bölgede Arapların sığındıkları kaleleri yıktı. Aşir'in iskelesi olan Kunfuda'ya can sağlığı ile vardığı haberi zilka'dede İstanbul'a geldi. Mısır'ın en büyük ilim adamı ve birçok yazılı eseri olan Emir Kebir 10 zilhicce 1232 günü vefat etti.

IRAK OLAYLARI

Sait Paşa Bağdat valiliğini yalnız askerin ve halkın gösterdiği güzel yakınlığa dayanarak kazanmıştı. Küçük yaşta olması ve tecrübesiz bulunması sebebiyle devlet işlerini idarede yetersizdi.

Kumandanlar hep babasının çırakları olmak hasebiyle onlar nasihat ettilerse de dinlemedi. Çünkü Ebu Aklin oğlu diye anılan Hadi adlı bir Kürt delikanlısına kapılıp yapacağı bütün işleri onun eline vermişti. Onu önce Mühürdar, sonra Hazinedar etmişti. Sonra Kethüda yapmayı düşünüyordu. Bu hizmetler ise Bağdat'ta Kölemen büyüklerine verilir önemli resmi memuriyetlerdi.

Sait Paşa'nın bu delice davranışları herkesin gözüne çirkin görünüyordu. Hadi ise düşük tabakadan gelme ölçüsüz ve hafif yaradılışta, kötü kişi tanındığı halde neyi emredeceğine, neyi yasaklayacağına o karar verirdi. Görevden uzaklaştırmak ve görev başına getirmek onun elinde idi. Her gün bir türlü uygunsuz işleri ortaya kordu.

Bu bakımdan Bağdat'ın her işi karışmıştı. Araplar içinde güvenlik sarsılmıştı. Kürdistan bölgesi de karışmıştı. Kendisinin iyiliği için açıkça tekrar tekrar yapılan nasihatlara kulak asmıyordu. Bir aralık Hadi'nin uğraşmasiyle Kölemenlerin reisi olan ve ilim adamlarının başında gelen Davut efendiyi bile gücendirmişti.

Geçen 1231 yılı ortasında yine Hadi'nin ısrarı üzerine Baban mutasarrıfı Mahmut Paşa'yı görevinden uzaklaştırıp yerine beylerinden ve Abdurrahman Paşa'nın kardeşi Abdullah beyi Paşalık ünvaniyle Baban mutasarrıfı nasbedivermişti. Başlarında Abdulfettah ağayı süvarilerle Kerkük tarafına göndermişti. Daha önce Mahmut Paşanın mutasarrıflığı ise İran'ın sahip çıkması ile olmuştu. İranlılar bunu haber alınca Mahmut Paşa'ya yardım için on bin asker gönderiyor. Mahmut Paşa bu askeri kendi askerine katıp karşı çıkınca Abdullah Paşa ve Abdülfettah ağanın bozguna uğraması üzerine Mahmut Paşa geri dönmüş, İran askeri de İran'a gitmişti. Abdullah Paşa da geriye böyle dönmüştü.

Sait Paşa'nın bu yanlış davranış ve hareketleri devletçe öğrenilince vezirliği kaldırılıp Halep'te ikamet edecek, vali tayin edilinceye kadar Bağdat'ı idare etmek üzere merhum Süleyman Paşa'nın süt kardeşi Ahmet beye kapıcıbaşılık yapacak, Bağdat vali kaymakamlığı verilecekti. Sait Paşa derhal yola çıkınca da başkaca bir davranışta bulunmayacağı hakkında kendisine güven verilmesi hususlarına karar verildi. Gereği yerine getirilerek, sonra Sait Paşa'ya ve Ahmet beye fermanlar yazıldı. Bağdat kadısına, dört mezhebin müftülerine, şeyhlere, ileri gelenlere ve iş erlerine hitaben başka bir emr-i âli yazıldı. Şaban ayı ortasında bunlar gönderilmişti.

O günlere göre Bağdat'a dışarıdan vali gönderilemezdi. Kesin olarak Kölemen başta geleninden biri tayin edilirdi. Bu da görüşüldü. Valiliğe Davut efendinin tayini uygun görüldü. Kendisine vezirlik rütbesi ile Bağdat, Basra ve Şehr-izor eyaletleri fermanını götürmek ve ağızdan öğütleri bildirmek üzere Halet efendinin Mehter başısı Mehmet ağa da ardından Bağdat'a gönderildi.

Davut efendi ise Hadi'nin yaptıklarına dayanamayıp daha önce Sait Paşa'nın Muntafik içine giderek vali olduğu gibi, o da bu defa kendisi ile Enderun ağalarından bazıları ve kendi adamları, dışarıdan da Süleyman Paşa'nın süt kardeşi Ahmet bey gibi bazı kişiler ile birlikte Bağdat'tan çıkıp Kürdistan bölgesine saygı değer kimseler de beraber gitmişti.

Baban mutasarrıfı Mahmut Paşa Davut efendinin Bağdat'tan çıktığını haber alınca onu Süleymaniye'ye davet etmek üzere yazdığı mektupta Sait Paşa'nın işlediği kötülüklerden şikâyetle: Eğer Bağdat'ta uzağı görür, aklı başında birisi vali olursa İranla ilişkilerini kesip Osmanlı devletinin tam metbuu olacağını açıklıyordu. Davut efendi hemen Süleymaniye'ye varınca Mahmut Paşa, bütün ümera, rüesa ve ileri gelenlerle karşıladı. Pek çok ağırlayıp saygı gösterdiler.

Daha önce İran'a kaçan ve Kirmanşah'ta bulunan Baban beylerinden eski Kuy ve Harir mutasarrıfı İbrahim Paşazade Süleyman Paşa ve eski Kerkük ve Basra mütesellimleri Halil ve Rüstem ağalar Bağdat yeniçeri ağalığından ayrılan Seyyit Albevî ağa bile Süleymaniye'ye geldi. Davut efendiye katılıp ona tâbi oldular.

Bunun üzerine Sait Paşa herkese ağır gelen uykusundan uyanıp herkesi kendine çekip çevirmek için bazı tayinler ve değişiklikler yaptığı sırada anlaşmalı olarak Hadi'yi bile hazinedarlıktan azletmiş ise de, bu türlü tedbirlerin vakti geçmişti.

Davut efendi İstanbul'dan haber bekleyerek 40 gün Süleymaniye'de kaldıktan sonra, Mahmut Paşa'yı, başkaca Baban beylerini askerleriyle beraber yanına alarak Süleymaniye'den yola çıktı. Kerkük'e doğru gelirken, Bağdat defterdarı Elhac Mehmet Sait beyin oğlu Ömer bey de ya-

nındaki adamlarıyle Davut efendiye tâbi olup katılmıştı. Kerkük'e yaklaşınca Kerkük mütesellimi Maruf ağa ve Kerkük ileri gelenleri tarafından karşılandı. Kendisi saygı ile ve merasimle ağırlandı. Kendisine halkın gösterdiği bu sevgi üzerine yarım saat ötede, ordusunu kurdu. Ordusu gittikçe artıyordu. Dairesi gediklerine birer zatın tayini yapılmak gerekti. Ancak İstanbuldan ferman gelmediği için bu gedikleri vekâletle idare etmek gerekiyordu. Süt kardeşi Ahmet bey Kethüda vekili eski kapucular kethüdası Mehmet ağa, kapucular kethüdası vekili eski İhtisâmat ağası Abdülkadir ağa hazinedar vekili ve eski defterdarzade Ömer bey masraf vekili tayin edildiler.

Sait Paşa tarafından Baban mutasarrıfı tayin edilip de Süleymaniye'ye gidemeyerek geri dönen Abdullah Paşa Kerkük'te otururken Davut yaklaşınca kendisine güvenmesini söylemişse de Abdullah Paşa bunu kabul etmeyerek Bağdat'a döndü. Yolda bir köyü talan ettikten sonra Bağdat'a varıp Sait Paşa'ya tâbi oldu.

Davut efendi Süleymaniye'den harekâta geçti. Kuy ve Harir mutasarrıfı Halit Paşa'yı katılması için çağırdı; fakat o da karşı koyunca Kerkük'e girdi. Halit Paşa'yı görevinden uzaklaştırdı. Kuy ve Harir sancaklarını Baban mutasarrıfı Mahmut Paşa'ya geçimine emrine katılmak üzere verildi Bu iki sancağı alıp vermek üzere Mahmut Paşa kardeşi Osman beyi çok sayıda askerle gönderdi.

Oysa süt kardeşi Ahmet beye Sait Paşa'nın görevinden uzaklaştırıp Halep'e yola çıkması ve kendisinin de kaymakamlığı hakkında gelen fermanlar daha önce gelmişken Bağdat'a gidip askeri ve halkı kandırıp hükümeti eline aldıktan sonra Sait Paşa'yı Halep'e göndermek gibi sakıncalı bir işi gözüne kestiremedi. Gelen bu fermanları yanında sakladı. Durumun açıklığa kavuşmasını bekledi. Bu defa «Kuy ele geçirilsin» diye çok sayıda askerin Osman beyin yanına verildiğini görünce ordunun bir derece azaldığını görerek Kerkük halkından boşboğaz ve güvenilmez kişilerden bazılarıyle anlaşıp Davut efendi aleyhinde birleştiler. Aralarında yeminleştikten sonra yıkanmak bahanesiyle izin aldı, ayrıldı. Kapucular kethüdası vekili Mehmet ağa ile bazı ağaları da çağırarak onlarla beraber akşamdan sonra ordudan çıktı. Kerkük'e gidip kaleye girdi. Yeniçeri ağası Kemalzade Yusuf ağanın konağına indi. Kendisini çok seven yeniçeriler her isteğini yerine getirmeğe hazırdı. Bir toplantı yapıldı. Yanındaki fermanları herkesin gözü önünde duyulacak şekilde okuttu. Arkadaşlarının bir şeyden haberi yoktu. Yalnız eski Basra mütesellimi Rüstem ağa orada kaldı. Diğerleri Mehmet ağa ile birlikte geceleyin orduya geri döndüler. Olanı biteni anlattılar.

Davut efendi yeniçerilere nasihat etmek ve Ahmet beyin güvenini kazanmak için şehre adamlar göndermişti.

Ahmet bey yeniçerilere sığınmıştı. Bu bakımdan onlar ondan ayrılmıyorlardı. Halk arasında söz ayağa düşmüştü. Davut efendinin gönderdiği adamlara hakaret edip kovmuşlardı. Ayrıca 4000 kadar haşerat toplanıp Davut efendi ordusuna taarruza geçince o da yanındaki askerle karşı koyup hepsini darmadağın edip Kerkük kapılarına kadar peşlerini bırakmadı.

Böyle olunca Kerküklülere de cezasını vermek, baskın yapmak gerekti. Ama Davut efendi Bağdat işi varken bir de Kerkük meselesini çıkarmak istemiyordu. Bu kadarcık göz dağı ile yetindi. Oradan çadır söküp Kerkük'e üç saat mesafe bir yerde üç gün kaldıktan sonra ordusunu kaldırıp ordugâhını Tokmaklı köyü bölgesinde kurdu. Kerkük ileri gelenleri bir olayı önlemek istedikleri için eskiden olduğu gibi orduya gelir giderlerdi.

Kuy sancağına giden Osman beyin gelişinden önce Halit Paşa'nın görevinden uzaklaştırıldığı emri gelmiş, halk da emre uymuştu. Bu durumda Paşa duramayıp savuşmuştu. Bunu gören Osman bey, Kuy'a güçlük çekmeden girdi ve ele geçirdi. Birkaç gün kaldı. Bir vekil tayin etti. Sonra da orduya geri döndü.

Sait Paşa kendisini takviye etsin, diye Muntafık şeyhi Hamud Samir'i çağırmıştı. 23 zilhicce 1231'de Hamut Samir 1500 atlı ile Bağdat'a gelip karşı yakada konmuştu. Babanlı Abdullah Paşa da 500 atlı ile büyük kapı dışında çadır kurmuştu. Oysa bunların idaresi o zamana göre günde 12 bin kadar kuruşa bağlı idi. Bunlardan başka üç bin kadar da askerle Bağdat'ta bulunan beş bin asker toplanmıştı. Askerin yem ve yiyeceğini temin etmek güçtü. Bağdat'ta kıtlık çıkmış, halk ne yapacağını şaşırmış, acı çekiyordu. Yine bu askerle Sait Paşa Bağdat halkını ezerek dediğini yaptırıyordu. Fakat bu sırada Osmanlılar Bağdat'tan Davut efendinin kaçıp yanına gidiyorlardı. Böylece Davut efendinin kuvveti artıyor, Sait Paşan'ın da azalıyordu.

Davut efendi Tokmaklı konağında durdu. Valilik fermanını bekliyordu. Bu sırada kendisine Bağdat, Basra ve Şehr-izor eyaletlerinin verildiği haberi sürat tatarları ile geldi. 3 Muharrem 1232 pazar günü Halet efendinin mehterbaşısı Mehmet ağa ile ferman ve padişahın teşrifatı da geldi. Bu ferman halk ve asker önünde okundu ve Davut Paşa'nın Bağdat valiliği ilân edildi. Davut Paşa bu konakta on beş gün, tuz harmanı konağında on gün konakladı. Bazı önemli işleri bitireceği sırada Derne ve Baclan sancaklarını Süleyman Paşa'ya verip görev yerine gönderdi. Her yana emirnameler yazdığı sırada, Bağdat'ta gerekli kimselerle de haberleşmeye başladı.

Çünkü Bağdat'ın halkı Sait Paşa'dan nefret edip bıkmıştı; fakat Muntafık'tan ve başka kabilelerden Bağdat'ta epeyce asker vardı. Üzerlerine birden yüklense çatışma olacak, Bağdat halkı hasar görecek, aşiretler ara-

sında kan akacaktı. Taarruzun bu sakıncaları olduğu için Davut Paşa işi güzellikle bitirmek istiyor, bu yüzden de ağır davranıyordu.

Sait Paşa işin doğrusunu bilmiyordu. Ancak Davut Paşa'nın ağır ağır Bağdat'a gelişinden kendisinin görevinden uzaklaştırıldığı anlamını çıkarıyordu. Tam bu sırada süt biraderi Ahmet bey üzerinde gizli sakladığı ve kendisine göstermediği fermanların mühürlü benzerlerini Davut Paşa'ya gönderdi, beraber gönderdiği mektubunda da «Bana böyle fermanlar gelmişken gizledim. Ben senin hizmetkârınım, seni tutarım» gibi sözler yazmıştı. O zaman Sait Paşa'nın görevinden uzaklaştırıldığı tamamen açığa çıkmıştı.

Bunun üzerine Sait Paşa'nın kendini selâmete çıkarması için hemen Halep'e gitmesi gerekti. Oysa Hadi'nin ve onu tutanların sözlerine kanıp ferman-ı âliye karşı harekete karar verdi.

Babanlı Mahmut Paşa'yı çekilmeye mecbur etmek suretiyle Davut Paşa'nın ordusunu dağıtmak üzere Babanlı Abdullah Paşa'yı askeriyle Süleymaniye tarafına gönderdi. Abdullah Paşa Kerkük'e topladığı iki binden fazla süvari ve piyade ile varıp üç dört gün kadar Süleymaniye'yi kuşatıp sıkıştırdı. Fakat ele geçirmeyi başaramadı. Uğradığı yenilgi ile çekilip Kerkük'e geldi. Artık Bağdat'a çekilemeyip orada kaldı. Davut paşa suyu çok, otu bol ve zahiresini kolayca toplayacağı yerlerde konup göçerek Karabulak'a vardı. Bölge çevresinden zahire getirip askerini kolayca idare ediyor. Yavaş yavaş Bağdat'a yaklaşıyordu. Sait Paşa ise onun yavaş ve ağır hareketini zayıflığına, bir şey yapamıyacağına yorumlayarak kendini oyalıyordu.

Bağdat'taki askerin bakım ve beslenmesinden âciz kalınca Muntafik şeyhine yerine dönmesini söyledi. O da canına minnet bilerek askerini alıp memleketine gitti. İşte o vakit Hadi'nin deyip işlemesiyle Sait Paşa kethüdasını ve diğer maiyetindeki görevli kimseleri görevinden uzaklaştırıp ve değiştirmekle uğraşırdı. Hadi'nin bu gibi işlediği kötülüklerden bıkıp usanan adamlarından biri eline bir silâh alıp Hadi'yi yaraladı. Hadi yaralı olarak iç kaleye kaçtı. Sait Paşa da hükümet sarayını bırakıp o da Hadi'nin arkasından giderek kaleye kapandı.

Böylece Bağdat'ın yöneticisiz ve hükümetsiz boş kaldığı bildirildi. Davut Paşa hemen ordusu ile hareket ederek 5 rebiülevvelde Bağdat'a girdi. Kendisinin yıldız hükümlerine merakı vardı. İyi zamanını kollayarak dışarıda durup bekledi. Sonra Bağdat'a girdi. Saraya indi. Fermanı okuttu. Defterdar Hacı Sait beyi ve diğer bazı görevlileri yerinde bırakıp hil'atlerini giydirdi. Bu sırada Albevî ağayı da Bağdat ağası yaptı. Sonra Sait Paşa'nın iç kale kapılarına koymuş olduğu muhafızlar kaleden çıkarıldı. Hadisi elinden alındı. Tutuklandı. İşte Sait Paşa o anda görevinden uzaklaştırılmış olmanın acısını tattı. 10 rebiülevvel gecesi Halet

efendinin menterbaşısı Mehmet ağa eliyle iç kale içinde idam edildi. Birkaç gün geçince de Hadi boğduruldu. İkisinin de kesik başları İstanbul'a gönderildi.

Mehmet ağa cumadelula ortasında İstanbul'a gelerek ikisi birlikte siyaset yerine konup herkese gösterildi.

Sait Paşa 25 yaşında idi. Ömrünün varını Hadi'nin uğruna verdi ve kendi yüzünden kendinden öncekilere yaptıklarının cezasını gördü. (El-ceza-i min cins-il amel).

Kerküklülere ettiklerine pişman olarak Ahmet beye yol verdiler. Af dilemek üzere Kerkük ileri gelen ulemasını Bağdat'a gönderdiler.

Halit Paşa ile Abdullah Paşa da teslimden başka çare olmadığını anlayarak çabucak Bağdat'a geliverdiler. Davut Paşa hepsinin başına kakar, hoş görürlükle davrandı. Kerküklülere inandığını bildirerek aman buyurultusunu gönderdi, Halit ve Abdullah Paşalara da Bağdat'ta oturmak üzere dörder bin kuruş maaş tahsis edildi.

Sait Paşa havadarlarından eski kethüda Derviş Mehmet ağa ve Hacı Abdullah ağa ve Defterdar Hacı Mehmet Sait bey, eski kapucular kethüdası Millî aşiretinden Ömer ağa ve Bab-ül Arap Savizade Casim bey ile tüccardan Paçacızade Hacı Noman çelebinin de idamları için ferman gelmişse de Sait Paşa iç kaleye kapanınca Casim bey işin nereye varacağını anlayarak hemen Arapların içine savuştuğu için ele geçirilemedi. Diğerleri derhal yakalandı. Mehmet Sait bey ve Millî Ömer ağa idam edildi. Kesik başları İstanbul'a gönderildi. Ama Derviş Mehmet Ağa ile Hacı Abdullah ağa yetmişer yaşlarında ihtiyar adamlardı. Noman Çelebi tüccardandı. Onun idamı ticaret adamlarını korkutacak ve nefretle karşılanacaktı. Böylece bunlar Davut Paşa tarafından afları istendi, padişah affedince hürriyete kavuştular.

Davut Paşa'nın valilikle Bağdat'a geldiği zaman kendisine Bağdat ağalığı verilerek yükseltilen Albevî Ağa daha önceleri Mehmet Ali Mirzadan iltifat görerek, ona sokulup yanaşmıştı. Zaman zaman onunla gizli haberleşmesi ulu orta sözler söylemesi kötü niyeti olduğuna yorumlandı. O da Davut Paşa tarafından idam edilerek kesik başı İstanbul'a gönderildi.

İşte bu suretle Bağdat'ta dirlik düzenlik sağlandı. Gerçekte ise mütegallibenin biri gitmiş, öbürü gelmişti. Mütegallibeyi ortadan kaldırma kuralı gereği dışarıdan vali tayin edilip gönderilemedi ise de mütegallibe olarak valiliği ele geçirmesi babasının ünü sayesinde oldu. Kendisi de bir sürü güzel idareyi başarabilseydi Bağdat valiliği Süleyman Paşa oğulları arasında babadan toruna verasetle bile geçerdi. Bu duruma bakılınca bu değişiklik de faydasız olmamıştı.

Oysa dışarıdan vali gönderilmesi ilk yapılacak işti, ama bunu yerine getirebilmek için Bağdat'taki Kölemen ocağının ortadan kaldırılmasına

bağlı idi. O günlerin durumu buna elvermezdi. Bu iş zamanı gelince yapılacaktı.

Gerçek olarak Mısır'ı Yavuz Sultan Selim almadan yüzlerce sene önce gelip yerleşerek hüküm sürmüş olan Kölemen ocağının ortadan kaldırılmasına bakılınca Bağdat Kölemenlerinin yok edilmesi işten değildi. Ama Mehmet Ali Paşa Mısır'daki Kölemen ocağını kaldırıncaya kadar neler çekti, ne tuzaklar kurdu, ne ince aldatmalara giriştiği bilinen şeydir.

Kaldı ki Mehmet Ali Paşa Mısır'dan Fransızları kovup çıkarmak üzere büyük bir ordu artığı ile gönderilmişti. O bu orduyu güzel kullandı, akıllıca planlı bir çalışma ile emrindeki gayretli ve cesur Türk ve Arnavut askerleriyle Kölemenleri yenilgiye uğratıp dağıttıktan sonra emrindeki kumandanlar baş kaldırmaya başlayınca bu defa onları uzaklaştırma çarelerini aramaya mecbur olmuştu.

1233 YILI OLAYLARI

Davut Paşa Süleymaniye'de iken Baban sancağı mutasarrıfı Mahmut Paşa artık İranlılarla ilişkilerini kesin olarak kesecekti. Böyle sözleşmişlerdi. Bunun üzerine Davut Paşa kendisine Kuy ve Harir sancaklarını verdi. Mahmut Paşa ilkönceleri sözünü yerine getirmeye çalışmış ise de Kirmanşah valisi, Şehzade Mehmet Ali Mirza bu işi öğrenince onu gizlice tehdit etti. O da yine onunla anlaşma yolunda dostluğa başlamıştı.

Hatta Karadağ beyi olan kardeşi Hasan beyi rehin olarak Mehmet Ali Mirza yanına göndermeye bile karar vermişti.

Davut Paşa nasihat etsin diye mühürdarı İnayetullah ağayı Süleymaniye'ye göndermişti. Ağa gidip geldi. Mahmut Paşa'nın durumunu düzeltmek imkânı kalmamıştı. Kendisinden Kuy ve Harir sancağı geri alındı. Uygun birisine verilmesi karara bağlandı ve İnayetullah ağayı yeteri kadar askerle Kuy ve Harir sancağını elde etmek üzere oralara gönderdi. Hasan bey rehin olarak Kirmanşah'a giderken yolda bu haberi alınca geri çekilip Karadağ'daki adamlarını toplayıp yanına alarak Bağdat'a gitti. Kuy sancağında Mahmut Paşa tarafından görevli olan kardeşi Osman bey de orada yüz kadar atlı bırakıp Süleymaniye'ye gitmişti.

İnayetullah ağa oraya varınca, bu yüz atlı da kaçtığı için engelsiz ve güçlük çekilmeden Kuy sancağı ele geçti. Bunun üzerine Davut Paşa da Hasan beye Paşalık ünvanı ile Kuy ve Harir sancaklarını verip oraya gönderdi.

Mahmut Paşa telâşa kapılarak Mehmet Ali Mirza'ya müracaat etti. İran'dan kendisine yardım olarak on bin asker gönderilmişti. Ayrıca Mendelcin, Cesan, Bedre mukataalarını ele geçirmek için başka başka tümenler hazırladığı Davut Paşa'nın kulağına geldi. O da karşı koymak için

yeteri kadar askerle kapucular kethüdası Halil ağayı Mendelcin'e, eski başağa Abdülfettah ağayı Cesan ve Bedre bölgesine gönderdi. Ayrıca Kethüdası Mehmet ağayı da büyük sayıda askerle Mahmut Paşa'ya yardıma gelen İran askeri üzerine göndermek üzere iken öldürülen Sait Paşa'nın kardeşlerinden Sadık bey geceleyin Bağdat'tan çıkarak Zübeyd aşiretine gider. Zübeyd şeyhi Şeflah-ül Şelial'in sığındığı için aşiret kurallarına göre onu korumak üzere ayaklanır. Bu haber işleri duraklattı.

Aslında Sadık bey daha önce Sait Paşa'nın müntafık içine gidip de Davut Paşa Kürdistan'da iken vali olmasına bakarak o da Şeflah aşiretine sığınıp taarruza geçecekti. Hazail aşiretine sığınan Şanizade Casim bey de onun yanına gitmişti. Aşiret ve kabileler içinde serseriler dolaşıp orada toplanmıştı. Böylece toplulukları büyüdü. Bağdat ile Basra arasında gidip gelen ticaret gemilerine taarruz eder oldular.

Bunun üzerine Davut Paşa kethüdasını Sadık bey üzerine görevlendirdi. Süleymaniye tarafına da Babanlı Abdullah Paşa emir ve kumandasında yeteri kadar askerle Halit Paşa'nın oğlu Mehmet Paşa'yı, Süvari bayrakları bölükbaşı Abdullah ağayı göndermeye karar vermişti. Mehmet Ali Mirza'nın da taarruza geçmek üzere Germanşah'tan hareket edeceği haberi yayılınca bu defa da ona karşı Davut Paşa'nın kendisinin hareketi gerekiyordu. Kethüdasını Sadık bey üzerine göndermekten bile vaz geçerek Sadık bey için başka plan kurdu.

Zübeyd aşireti şeyhliğine istekli belli kişilerden Ali Han Elbender ile Şefib-id Derviş'i teşvik edip harekete geçirerek Şeflah'tan ayırıp Zübeyd şeyhliğini Ali Han Elbender'e veriyordu. Emrine yeteri kadar Arap atlısı verildi. Şeflah üzerine harekâta geçen bu kuvvete karşı koyanlarla Haşhaşiyede çatıştılar. Şeflah bozguna uğradı. O bölgeyi bırakıp gitti. Sadık ve Casim beyler ellerinde kalan adamlarıyle Afek tarafına kaçarak o bölgede kapanıp kaldılar.

Kürdistan cephesine gelince Abdullah Paşa emrinde bulunan askerle Kerkük'e gitti. Orada bulunan Halit Paşa'nın oğlu Mehmet Paşa'yı emrine aldı. Kuy tarafında bulunan İnayetullah ağa da emri altındaki Enderun ağaları ve aşiret atlıları ile oraya geldi. Epeyce asker toplanınca Kerkük'te bir ordu kuruldu. Mahmut Paşa'nın Kürtleriyle İran askerleri Kuy sancağını ele geçirmek için uğraşmışlardı; fakat Kerkük ordusunu geride bırakıp da ileri harekâta cesaret edemediler. Her taraftaki askerlerini topladılar. 14 bin kişi olunca Kerkük'e yakın yere kadar gelmişler; fakat taarruz etmeyi gözleri kestiremedi. İşte bu duraklama sırasında Bağdat Valisi çok sayıda askerle geliyormuş haberi yayıldı. Etraftan kendilerine yetecek zahire getiremedikleri için savuşup gittiler. İşi sulh ve anlaşma yolunda bitirme teklif edildi.

Bu da şöyle oldu. İranlı tarafından Abdullah Paşa yine Bağdat valisine hizmet edecek, Kuy ve Harir sancakları kendisine Mahmut Paşa tarafından onun eliyle verilecekti. Baban sancağı Mahmut Paşa üzerinde kalacaktı. Bu İran teklifine Davut Paşa «uygundur» dedi. Bununla beraber İran'a kaçmış olan Baban beylerinden İbrahim paşa oğlu Süleyman Paşa ile eski Derme mutasarrıfı Abdülfettah Paşa oğlu Abdülaziz beyin geri verilmeleri şartı eklendi. Öte taraftan kabul edilince her iki taraf şartları yerine getirilerek bu çatışma bastırıldı.

Daha önce İran şahının mutemet-ut devlesi tarafından Bağdat Valisi Davut Paşa'ya gelen Farsça yazılı mektupta merhum Süleyman Paşa zamanından beri bayramlarda ve İranlılar bir toprak kazandığı zaman Bağdat valileri tarafından tebrik merasimi yapılır, dostça bir birlerine karşı böyle davranılırdı. Davut Paşa ise vali olduğundan beri bu merasimi yerine getirmek istemiyordu. İran devleti buna kızıyordu. Şah ise bugünlerde Kürdistan çevresinde olan Sultan yaylağına gelecekti.

Kaybedilen şeylerin yerine bir şey kazanmak için kendinden önce gelenlerin yaptığı gibi devletçe verdiği söze uymasındaki borcunu yerine getirmesi nefreti kaldıracak, önem vermeden keder ve pişmanlık doğuracağı deyimleri yazılı idi. Davut Paşa hemen hududun takviyesine önem verildiğini İstanbul'a arzetmişti. Bunun üzerine Musul ve Halep valilerinin harekâta hazır bulunmaları, Sivas, Adana, Maraş valilerinin kendileri başta, Bağdat ve Musul bölgesine hareket etmek üzere hazırlanmaları için evâmir-i âliyye çıkarıldı. O cephede bulunan eyalet ve vilâyetlerin bütün eşkinci zeamet ve tımar sahipleri Davut Paşa maiyetine tayin edildi.

Bu duruma bakılınca Davut Paşa'nın öyle şartlara bağlı bir mukaveleyi önceden kabule mecburiyeti yoktu.

Lâkin o sırada devletin mütegallibeye karşı tuttuğu yol ve kurala bakılınca bu kadar vezirin Bağdat'ta toplanması Kölemenler hakkında kuşku uyandırıcı ve onların o bölgedeki nüfuz ve bağımsızlıklarına son verecek işlerdendi. Sanılır ki Davut Paşa Mehmet Ali Mirza ile nasıl olursa olsun uyuşmayı ön gördü. İran'ın verdiği teminat ile savuşup gittiğini ve işin bittiğini hemen Bab-ı âliye bildirmişti. Böylece sözü geçen askeri planları geri bıraktırmıştı.

Sadık ve Casim beylerle Şeflâh-il Sellâl'ın durumuna gelince bunlar Kürdistan gailesini fırsat bilerek adamlarını çoğaltmaya, bölgelerinde sarkıntılık etmeye başladılar. İran'la anlaşma olunca Şeflâh-il Şellâl kusurunun affını isteyerek Sadık beyi korumaktan vaz geçtiğini kendisine Zübeyd şeyhliği hil'atinin verilmesini istedi.

Davut Paşa da uygun görerek hil'atini gönderince kendi adamlarını yanına alıp yurduna gitti. Sadık beyin uygunsuz hareketlerinden ötürü

Afek şeyhleri de ona sahip çıkmaktan vaz geçtiler. Casim bey yanından ayrılmış ve kendisi birkaç atlı ile kalarak Hobza bölgesine gitmiştir.

Musul valileri öteden beri büyük işlerde Bağdat valilerine müracaat ederlerdi. Musul Valisi Ahmet Paşa Davut Paşa'yı o kadar saymaz olmuştu ki Davut Paşa onun işlediği bazı kötülüklerden söz ederek, bu görevden alınmasını İstanbul'a yazdı. Her isteği o sırada yerine getirildiği için Ahmet Paşanın vezirliği kaldırılıp Halep'te oturması için Padişah iradesi çıktı.

Orada yerine uygun görülecek birinin seçilmesini Davut Paşa'ya bıraktılar. Bunun için isim yeri açık olarak emr-i âli gönderilmişti. Davut Paşa tarafından Abdülcelil oğullarından Hüseyin Paşazade Hasan bey Musul valiliğine seçildi ve emirdeki açık isim yeri böylece dolduruldu.

Ahmet Paşa verilen emre uyarak Musul'dan çıkmış ise de Halep'e gitmemiş, kişi düştüğü yerden kalkar deyip Bağdat'a giderek Davut Paşa'ya sığınmıştı. Davut Paşanın tekrar ataması üzerine Ahmet Paşa'nın Bağdat'ta kalmasına izin çıkmıştı.

Arası çok geçmeden yine Davut Paşa'nın inhası ile Musul eyaleti Ahmet Paşa'ya verildi.

O vakit İran devleti aşiretler topluluğu bir cumhuriyet benzeri durumda idare ediliyordu. Devlet başında dadiği kesin olarak yapılan bir Mirza bulunuyorsa da Abbas Mirza veliaht ve başkumandan olarak her dilediğini yapardı.

Eyalet valileri olan şehzadeler de bulundukları yerlerde kendi bildiği gibi kimseyi dinlemeden hareket eder, türlü zulüm ve baskıya girişirlerdi. Şehzade oldukları için de zulüm görenler şikâyetlerini dinleyecek, baş vurulacak yer bulamazlardı. Zulüm ve baskı altında İran harap olup gitmekte idi.

İran'ın bu karışık durumu Osmanlı Devleti sınırında bile hasar yaratıyordu. Mehmet Ali Mirza'nın Mahmut Paşa'ya yardım için Osmanlı sınırını aşması devletler hukuku kurallarına uymayacak iki devlet arasında savaşa sebep olacak bir davranıştı. Bunun üzerine o bölgedeki eyalet ve valiliklere, mutasarrıflara evâmir-i âliyye gönderilmişti.

İran devleti bu olan bitenden sonra ortaya çıkan soğukluğu kaldırmak için İstanbul'a Muhibali Han adlı sefirini büyük bir fille beraber gönderdi.

Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa İran'dan bir fil gönderildiğini duyunca o da bir büyük Sudan fili, iki küçük Bengal fili göndermişti. Onun filleri denizden daha önce İstanbul'a vardı. Rebiülâhir ortalarında Muhibali Han Mahmudi dedikleri büyük fille İstanbul'a geldi. Üskudar bölgesinde öküz limanı adlı iskelede büyük mavnalar birbirine bağlanıp üzerine tahtalar döşenerek düzenlenen sal üzerine binbir güçlükle alınıp İstanbul tarafında vezir iskelesine geçirildi. Oradan At meydanında Diki-

litaş hizasında daha önceki fillerin bulunduğu fil damı adlı ahıra götürüldü. Uzun süre filler orada kaldı. İstanbul halkına bir eğlence oldu. Her gün kadın - erkek, fili görmeye gelir, oralar kalabalıktan geçilmezdi.

O sırada İstanbul'da çok yangın oldu. Birtakım kötülükler oldu. Halk fillerin uğursuzluğuna yordu. Bilâhare vakit fil geldiğinde şöyle böyle fenalıklar olmuştu yollu dedikodu çoğaldı.

Bu sırada haklı haksız birçok kimse şuraya buraya sürgün edildiği sırada filler de daha önce yapıldığı gibi Edirne'ye gönderildi, dedikodunun da önü alındı.

Muhibali Han Rusların İranlılara yaptığı soğuk tekliflerden söz ederek iki İslâm devletinin birleşmesini açıklayıp anlattıktan sonra Haremeyn'de İran Hacılarından fazla para alındığını, vermeyenlerin azarlandığını, bazılarının dövülüp hakaret edildiğini, İran şahının amcasından geçen yıl Hacda iken kendisinden 40 bin kuruş aldığını Acem şişirmesi ile padişaha arz ile şikâyet etmişti. Bu gibi ufak işlerin düzeltilmesi kolaydır, sözü bile olmaz. Önemli meselelerde kendisiyle yapılan toplantı görüşmelerinde daha önce padişahın kabul ettiği ve Osmanlı Devleti elçilerine ağızdan söz verildiği üzere, Kürdistandan vaz geçmeleri, rehinlerden geri verilmeyenlerin ve kaçakların geri verilmesi, bundan sonra hududa tecavüz edilmemesi hususları kendisine anlatıldı. Hepsini yerine getirmeye söz verdiği gibi sonradan Van hududunda İranlı tarafından Sadmateş kalesinin yıkıldığı ileri sürüldü. Bu işi de düzelteceğine söz verdi. Erzurum'a dönüp gelince, adamlarından birini Van'a gönderdi, oradaki Osmanlı Devleti memurlarıyle birlikte kalde keşif yaptırdı. Neye mal olursa kendisince Osmanlı Devleti memurlarına vereceğine söz verdi. Ağırlanıp saygı gösterileriyle İran'a gitmiştir. Onun verdiği bu sözler üzerine İran'dan kaçanlar kabul edilmeyecek, İran tüccarına Osmanlı Devleti tüccarı gibi işlem yapılarak fazla ve ayrıca bir istekte bulunulmayacaktır. İlişkilerin güzellikle yürütülmesi, uyarı dolu sadaret emirler de Van, Erzurum ve Çıldır valilerine gönderilmişti.

KIŞ OLAYLARI

Geçen yıl Buhara Hanı Haydar Şah tarafından padişaha özel mektupla gelen Mirza Mehmet Yusuf sefirlik hizmeti ifa ettikten sonra, kendisi ve çoluk çocuğu ve hademesi bir bir taundan ölünce muhallefatı sattırıldı. Parası ile beraber padişah hediyesi olarak otuz iki cilt din kitabı Buhara'ya gönderilmek üzere Bağdat valisine gönderilmişti. Onun tarafından da Basra defterdarı Hüsnü efendi ile Horasan yolu ile Buhara'ya gönderilmiştir.

Mütegallibeden eski Edirne âyânı olup geçen yıl İstanbul'a getirtilip Surre Emini tayin edilen Dağdeviren oğlu Kapucubaşı Mehmet ağa, hac-

dan dönüp gelirken yolda Hac emiri Paşa'ya verilen gizli emre göre idam edilerek kesik başı İstanbul'a gönderildi.

Onun kardeşi ve Yergöğü kalesi Bina Emini olan Kapıcı başı Ahmet Ağa Yergöğü muhafızı eliyle idam edildi, onun da kesik başı İstanbul'a gönderildi.

Kumarcının adamlarından olup birkaç defa hakkında ferman çıkarılan Yazıcı İbrahim bu sırada Nevşehir kazasında karışıklık çıkarmaktan geri kalmıyordu, o da bu sırada idam edilerek muhallefatına devletçe el konuldu.

Daha önce Sivas'ta ortaya çıkan karışıklıkta önayak olup çevreye kaçanlardan dört kişi bu sırada yakalanarak idam edilmişti. Ama yine de Sivas'ta âsayiş yerinde değildi.

Çünkü Sivas'ta nüfuzlu kişi olan Keman oğlu geçmişte işlediği kötülüklerden ötürü Sivas Valisi Çarhacı Ali Paşa tarafından cezalandırılacağını anlayınca, Sivas ileri gelenlerinden Mütevelli oğlu Mahmut'u kendine çevirip birtakım aşağılık adamları başına topladı. Vali sarayına taarruz edeceği sırada Ali Paşa tarafından işin aslının İstanbul'a bildirilip sorulması üzerine bu işe sebep olanlar birer tarafa sürgün edilmek üzere özel mübaşir gönderildi.

Oysa mübaşir oraya geldiği zaman kavgayı çıkaran kimseler birer birer tutuklanmıştı. Halka korku ve kuşku gelmiş, toplanarak vali sarayını kuşatmışlardı. Tutuklanan kimseler serbest bırakılarak olay kapatılmıştır.

Bunun üzerine Ali Paşa orada bırakılmadı. Karahisar-ı sahip mutasarrıflığına tayin edildi. Sivas'a da Karahisar-i sahip mutasarrıflığından Lütfullah Paşa tayin edilip getirildi.

İşte hükümeti küçük düşüren bu gibi renk değişikliğidir. Devlet dediğini sonuna kadar yaptırmalıdır. Fakat önceden gereği gibi durumu inceleyerek ona göre yola çıkmalı ve artık o yoldan dönülmemelidir. Ardından Mütevelli oğlu Mahmut bir yolunu bulup Kıbrıs'a sürgüne gönderilip orada idam edildi.

Dükakin sancağı mutasarrıfı Noman Paşa, padişah emirlerine önem vermeyip çevre kazalara tecavüz ederek baskı yaptığı için mirmiranlığı kaldırılıp Sofya'da ikametle görevlendirildi. Sofya'ya götürülmesi işi de İşkodra mutasarrıfı Mustafa Paşa'ya görev olarak verildi. Onunla beraber Prizrinli Emin Paşa'ya da Dükakin sancağı verildi. Noman Paşa ise Mustafa Paşa'nın akrabası idi. Onun isteği üzerine sürgün yeri sonradan İşkodra ile değiştirildi. Padişah Serçuhadarı Seyit Ömer ağa, bir gece Hassa hademesi ile birlikte yatsı namazı kılar. Bir de kahve ve tütün içtikten sonra padişahın hareme gelişi zamanı yaklaşır. Hepsi kalkıp padişahı beklerken ve ayak üzerinde dururlarken Ömer ağaya fenalık gelir, birden yere yıkılıp bir kalp spazmı sonucu ölmüştür.

Hekimbaşı Behçet efendi konağından çağırılıp gösterildi. Yapılacak bir şey kalmadığını nezaketle ve akıllıca padişaha arzetti. Birkaç gün sonra Hane-i Hassa ağalarından olan ve ilim tahsiline meyli ve istekli olması sebebiyle efendi ünvanını alan Ebubekir efendi baş çuhadar oldu. Ömer Ağa iyiliksever bir adam olduğu için herkesin sevgisini kazandığı gibi, eski gelenek ve kuralları korumayı isteyenlerin de başında gelirdi. Yeniçeri reisleri arasında bu yüzden çok sayılırdı. Zehirlendiği sanılarak yeniçeriler arasında dedikodu oldu, bundan dolayı Berberbaşı Ali ağayı bile suçlamaya başlamışlardı.

Onun ölümü Halet efendiyi bile kuşkulandırmıştı, çünkü Silâhdar-ı şehriyari Ali bey, yeni bir düzen kurulmasına meyilli idi. Halet efendi de onun aleyhinde idi. Ömer ağa ölünce Ali bey tarafı kuvvetlenecek ve Enderunun tutumu da belki değişecekti.

İncelik taşıyan bu durum berberbaşı Ali ağa ile Halet efendi arasında geçen gizli haberleşme tezkerelerinde açığa kavuşuyor, Halet efendi şimdiye kadar Silâhdar Ali bey hakkında ne dolaplar çevirdi ve padişaha neler söyledi bilemeyiz. Her ne hal ise ardından Ali bey görevinden uzaklaştırıldı. Yerine Çuhadar ağa silâhdar oldu.

Şânizâde der ki, Ömer Ağanın öldüğü gün Ali bey, Padişahın huzuruna varınca:

Çok bulunur sana efendim kul
Padişahım cihanda sen sağol

yollu sevincini belli ederek teselli etmek üzere güler yüz gösterdiği için merhum ile aralarında geçen bazı tartışma ve davranışlara dayanarak Padişahın yaradılışına ters gelen bu tutumu yüzünden ve silâhdarlıkları süresi kendisini tekeli altında tutmak isteyişine de içerleyerek 23 Safer günü Ali bey görevinden alındı ve saygı ile konağına gönderildi. Çuhadar ağa da yerine geçti.

İşte bu sırada Sadrâzam Rauf Paşa da azledildi. O günlerde idam edilecek Sadrâzamların Balıkhaneye kaldırılması geleneği vardı. Rauf Paşa Safer ayı sonunda balıkhaneye gönderildi. İdamı beklenirken canı kendisine bağışlandı. Balıkhaneden kaldırılıp ikamet etmek üzere Sakız adasına gönderildi. Yerine Hüdavendigâr Sancağı mutasarrıfı tayin edildi. Bir gün önce İstanbul'a getirilmişti. Halet efendinin adamı idi. Kapu kethüdası Ahmet ağanın konağında gizli tutulan Derviş Mehmet Paşa Sadrazam oldu.

Rauf Paşa karakteri sağlam, çalışkan ve vakur bir vezirdi. Halet efendi ise öyle canlı bir sadrâzam istemezdi. Her şeye uyar, kendisi tarafından çekip çevrilecek derviş yaradılışlı bir vezir arardı.

Rauf Paşa İstanbul'da büyümüş kalem terbiyesi almış, devletin içini dışını bilir bir kişilikte idi. Bir gün döner dolaşır da yine İstanbul'a gelir

ve kendi başına belâ olur düşüncesiyle görevinden uzaklaştırılmakla yetinmeyip idamını ön görmüştü. Sultan Mahmut bu isteğini yerine getirmeyip idam edilmesine engel oldu ve Sakız'a sürgün edildi.

Halet efendinin tahmin ettiği gibi Rauf Paşa sonra ikinci kez Sadrâzam oldu ama önceki sertliği bırakmış, aşırı derecede yumuşamıştı. Bir şeye karşı gelemez, sözü geçenlere hiç dayanamaz olmuştu. Fazla yumuşaklığı ve belki gevşekliği ile ün kazandı.

Halet efendi en yüksek mevkie çıkınca böyle her istediğini yapar, dilediğini sadrâzama yaptırırdı. Fakat bu Halet efendi gittikçe halkın ağzına düşerek bir çıkmaza gidiyordu. Böyle yükseklerde dolaşanlar çoğu kez herkes ne der? diye düşünmesi gerekir.

Süleyman Faik efendi mecmuasında şöyle diyor: Anadolu kazaskerliğinden azledilmiş olan Emin efendi, dünyada eşine az rastlanır akıllı, değerini bilgisi ile arttırmış, durumu ve malının çokluğu ile akranları arasında seçkin ve başta gelirdi. Bursa müderrisliğinden valide kethüdası meşhur Yusuf ağanın adamı oldu. Valide türbesi bina emanetinde gösterdiği başarı ile Galata mevleviyetini elde etmişti. Sonra yolu ile sadr-ı Anadolu olmuştu. Kendi mesleğinden olanlar onu çekemediler, dil uzatıp canını sıkarlardı. Kendisine şeytan Emin diye lâkap takmışlardı. Yaşı sekseni geçtiği halde damadının tevliyet kavgasında dolaşık bir iş için Şeyhülislâm Zeyni efendiye gelmişti. Şeyhülislâmın toplantısı bitince de gidecek olmuş.

Şerife derler hazır cevap sapık bir kadın vardı. Her cuma selâmlığa gidip güldürücü sözlerle padişahı güldürürdü. Bu davranışı ile yüz bulmuş ve padişahın sapığı adiyle kibar evlerine girer olmuştu. Padişahtan ve o günlerin ileri gelenlerinden altın alıyordu.

Emin efendinin Şeyhülislâm meclisinde olduğu gün Şerife de Şeyhülislâm konağının divanhanesinde bulunuyordu. Sudur-u kiramı şeyhülislâmlar merdiven başına kadar uğurlamak merasim geleneği idi. Emin efendi ayrılırken Zeyni efendi merasimi yerine getirmek üzere Emin efendinin önüne düştü, divanhaneye çıktılar, ayrılırlarken Sapık Şerife bunları görür. «Efendim sen âl-i resûlü aleyhisselâm iken bu şeytanın önüne düşüp saygı göstermek sana yakışır mı?» diye bağırıp çağırır. Bu olayı divanhanede bulunan bütün misafirlerle Şeyhülislâmın adamları işitir. Emin efendi yaşlı idi, bu kadının dediğini duyunca kahrından ve üzüntüsünden orada hastalanıp üç gün içinde ölmüştü. Sonra dediler ki, o gün Zeyni efendi bir iş için bazı ağır sözler söylemişti, iki üzüntü bir araya gelince Emin efendi dayanamayıp vefat etti. Duyulmadık bir olay diye yazdık. Halk dilinden cenab-ı hakka sığındık.

O zaman yüksek mevkide olduğuna güvenip de halkın dediğine aldırmayanlardan biri de Zeynelabidin efendi olup bu sırada ortaya çı-

kan softalar olayı üzerine umulmadık bir şekilde Şeyhülislâmlıktan uzaklaştırıldı.

Şeyhülislâm Zeynelâbidin efendi bazı padişah yakınlarına sokularak şeyhülislâm olmuş, kendisine bağımsız bir nüfuz sağlamıştı. İlim adamlarından ileri gelenler onu şeyhülislâmlıkta küçük görmüşlerdi. O da gün geçtikçe bozulmuş olan ilim mesleğini kökünden onarıp düzene koymak davasına düşmüştü. İlim adamlarının en seçkin olanlarından kimini sürüp uzaklaştırmış, kimini de azarlayıp korkutarak herkesi kendinden nefret ettirmişti. Ancak bu sırada kendi akraba ve adamlarını kısa süre içinde yukarı rütbelere çıkarmıştı.

Ayrıca mektupçusu kadıların en değerlilerinden Ataullah efendiyi pek beğenir ve gözde adamı iken kethüdası kadıların eşrafından Mustafa efendi ona üstün gelip her işi eline aldı. İki tarafın adamları arasında tam bir çekişme başladı. Şeyhülislâmlığın düzeni bozuldu. Bu bakımdan Zeynelâbidin efendi çok dile düştü. O sırada kendisine talebe süsü veren ve yobaz denilen serseri ve namaz kılmaz bazı kişileri hapsedip sürgün etti, bazılarını da öldürttü. Böyle yolsuz hareket edenleri cezalandırıp eğitmesi teşekküre değerse de daha önce yapılan Ruus imtihanında tersine bir davranışla değerli değersiz birçok kişiye hatır için ruus vermişti. Ehliyet ve liyakati olan talebe de bu tutumdan değerleri düşeceği için kırılmışlardı. Bütün talebenin kendisinden nefret etmesine karşılık haksız olarak ruus alanların hiç hükmü yoktu. O vakit herkesin içinde sözünü esirgemeyen Deli Emin efendi ve Musannif efendi gibi büyük hocalar da Zeynelâbidin efendinin yaptıklarını beğenmiyorlardı. Kısaca, her bakımdan görevinden uzaklaştırılması isteniyordu.

Bu sırada Fatih camii bölgesinden bir çömez talebe Karaman çarşısı bakkalından iki mum ister. O sırada mum kıtlığı olduğu için herkese birer mumdan fazla verilmemesi de söylendiği için bakkal bir mum verir. Çömez bir mum daha isteyince bakkal vermez. Çömez bakkalı dövmeye başlayınca oradaki kulluk neferleri yakalayıp kavgayı yatıştırmaya uğraştıkları sırada bir iki yobaz peyda olur. Tartışmalarında büyüklere sataşma olunca yeniçeriler hepsini tutup ağa kapısına götürürler. O vakit yobazların terbiyesi için yeniçerilere fazlaca yüz verilmişti. Bu kez softaları ağa kapısına götürürken epeyce dövüp sövmüşler.

Ertesi günü softalar «Padişahın işaretiyle sürgün edildiler» diye duyuldu. Bunun üzerine talebe teşvik edilip harekete geçirildi. O gün medreselerde talebe takım takım toplandı. Her tarafta gizli toplantılar yapıldı. Bu ne demek, bir bakkala iki tokat atmakla talebe-i ulumu bu derece dövüp hakaret etmek, talebeyi döven hoca bile olsa rıza gösterilemez.

Bir dövülme olayı için birkaç talebeyi öldürtmek yalnız şeyhülislâmın talebe-i ulum hakkındaki düşmanlığı eseridir. Şimdi Bab-ı fetvaya gideriz, öldürülenlerin haksız olarak dökülen kanlarını dava eder sorarız ve kanûni yoldan davamızı belirtiriz. Bu iş bizim için çok önemlidir denilerek nice sözler edildi. Nihayet selâtin camileri talebesi arasında ertesi gün toplanıldı. Bab-ı fetvaya gitmek üzere karar verildi. «Bakalım şeyhülislâm ne diyecek?» denildi. Bu kargaşalık akşama kadar sürdü. Ertesi sabah erkenden kemer başlar ile beraber talebe içinde söz başı olanlar camilerde toplandı. Hoca efendilerden bazıları derse çıkacak olduklarında rahle ve minderleri kaldırıp davamız görülüp talebe-i ulumun onur ve yüz aklığı ortaya çıkarılmazsa eğitim ve öğretim bile olmaz, diyerek okumaya gelen talebeyi de çağırıp büyük topluluk yarattılar ve dalga dalga Bab-ı fetvaya gittiler. Bab-ı fetva avlusu ve çevresi görülmedik derecede halk ve talebe ile kıyamet gibi doldu.

Şeyhülislâm divanhanesi yobazlar ve kemerbaşılar ile doldu. Zeynelâbidin efendi Harem dairesinde şaşırıp arkasını duvara dayamış, dışarı çıkamıyordu. Kethüdası emreder bir davranışla önünü görmeden üzerlerine yürüyünce üst tarafını düşünmeden «Bu nedir?» derken az kalsın sille tokat ezilip gidecekti. Çaresiz o da Mektubî Atâ efendi gibi bir köşede gizlendi. Şeyhülislâm adamları ile âlimler her biri bir yerde saklandı. Meydanda çok söz eden vardı, dinleyen yoktu. Her kafadan bir ses çıkıyor, «Kimi biz, o talebenin hakkını isteriz,» diyor, «onlar gelirse biz yıkılıp gideriz» diyor. Kimi «Fatih camiinde şer'le muhakeme isteriz» diyor, bazıları da «görevinden atılsın, yerine başkası gelsin» diye söz ediyorlardı. Bu sırada dersi olan talebe de fırsat bulup ellerinden kurtulup birer tarafa gidiyordu. Bu kargaşalık gece yarısına kadar sürdü. İş üstadlara kaldı. Hemen bir ilim adamı tayin edilip gönderildi. Mevaliden Mustafa efendi ve başkaca hocaların hepsine bedel olarak Deli Emin efendiyi çağırdılar.

Güya hiç haberleri yokmuş gibi durumu bilmemezlikten gelerek duymamışlar gibi neden çağırıldıklarını sorup özür dilerlerken çabuk yola çıkmaları için birisi daha gelince bin naz ile ata binerek şeyhülislâma gelip onunla görüştüler. O tehlikeli toplantıda ağıza alınmaz sözler söylerlermiş, ne yaptığını belirterek bayağı azarlamışlar. Nihayet hemen sürgün edilenlerin serbest bırakılmasına karar verildikten sonra ikisi de çıkıp «savulun biçareler için divan ertelendi» diye bir işaret ile toplanan talebeyi dağıtmışlardı.

Bunun üzerine Zeynelâbidin efendinin artık meşihat makamında kalması uygun değildi. Sakıncalı idi. Ertesi gün rebiülevvelin on dokuzunda görevinden atılıp Üsküdar'daki konağına gönderildi. Yerine eski sar-ı rum Mekkizade Asım efendi şeyhülislâm oldu. Şaşılacak şey

bu kargaşalıkta ve sadrâzam Derviş Paşa ne diyor, diye sordu ne de sudur-u uzzam yardıma koştu. Anlaşılıyor ki iş her yandan olacağına bırakılmıştı ve Zeynelâbidin efendinin görevinden atılması beklenmişti. Duyulduğuna göre Halet efendi daha önce Mekkizadenin şeyhülislâm olmasını tasarlamış ama Mekkizade genç olup henüz sakalına kır düşmemişti. Şeyhülislâmlara yakışan beyaz sakaldı. Halet efendi kendisine gizlice hiç olmazsa sakalında birkaç beyaz kıl peyda etseler, diye haber göndermiş Mekkizade de od ağacı vesaire yakıp sakalını tütsüleyerek birkaç kıl ağartmış ve öylece meşihat makamına gelmişti.

Şeyhülislâm azlinde Şeyhülislâm kapısının fenerini söndürmek geleneği vardı. Zeynelâbidin efendi hoş konuşur, latifeyi sever, toplantılarda konuşması bizim Baykara'ya benzerdi. Softaların mum kavgasından çıkan karışıklık üzerine görevinden atılınca softaların «mumu bizim feneri söndürdü» demiş. Daha önce Üsküdar'da sultan tepesi adlı yerde bir konak satın aldığı zaman her zaman olduğu gibi padişah huzurunda sözü geçince «Padişah da efendi bari bir yalı alsaydın der.»

Zeynelâbidin efendi derhal:

— Efendim Şeyhülislâmlar yalılarında ancak görevlerinden atıldıklarında otururlar. «Duacınız ise azlolunduğum dakika her tarafım deniz kesilir» diye cevap vermiş. Bu kez Üsküdar'da oturmakla etrafı derya oldu. Lâtifesi ortaya çıkar.

Üç gün sonra bazı düşüncelere dayanarak Bursa'ya sürgün edilip uzaklaştırıldı. Onun Bursa'da sürgün ettiği eski İstanbul kadısı Hamami zade Rüştü efendi affedilip serbest bırakıldı. Şeyhülislâm kethüdası Mustafa efendi de Kudüs'e sürgün edildi. Ama Mektupçu Atâ efendi aslında Mekkizadenin adamı olduğu için kurtuldu ve görevinde kaldı.

Sudur-u uzzamdan olup sürgün olarak Gelibolu'da oturan İzzet beyin kethüdası dilini tutmasını bilen kişi değildi. Haddinden büyük sözlerle ortalığı bulandırıp karıştırmaya kalkıştığı için o da Gelibolu'ya sürgün edildi.

Bu sırada Nakibül Eşraf Mehmet Sıddık efendi de azledildi. Yerine Yasinci zade Abdülvahhab efendi Nakib-ül eşraf oldu. Hoca efendilerin başta geleni Deli Emin efendiye Şam mevleviyeti ve arkadaşı Musannif efendiye Edirne pâyesi verildi. İki gün sonra da Medine Mevleviyeti ve diğer ulemadan bazılarına payeler ve arpalıklar ve mansaplar verildi. Zamanının güzel kadınlarından olan Mekki efendinin kızı Vâsıf efendi kızı Zeliha ile aralarında görüşmelerine kızan cariyesi karşı gelince Zeliha Hanım cariyenin başını tıraş ederek Miskinler evine gönderip cüzzamlıların arasına attığı duyuldu. Bu da padişahın kulağına gelince çıkarılan hatt-ı hümayun ile Mekki kızı Zeliha bu fahişeliğinden ötürü kocası Mekki pâyeli Murat efendizade Mehmet Arif efendi ile birlikte Mihalıç'a ve dostu olan Vâsıf kızı Tekirdağına sürgün edilmişlerdi. Mekkiza-

denin Şeyhülislâm olur olmaz ardından hanımların tövbe ve inabet ile eteklerinde namusu temizle[illegible]leri padişaha arzedildi. Yalvarıldı, bunun üzerine hepsi affedildiler.

Yine bu sırada bazı vezirlerin tayinleri yapıldı. Ada-i kebir muhafızı Derviş paşaya vezirlik rütbesiyle Bosna eyaleti ve Anadolu muhafızı mirmiran Ragıp Paşaya Ada-i kebir muhafızlığı verildi. Bu sırada kapıcı başılardan Drama Nazırı Mahmut Sabit bey Arpa Emini oldu. Mora muhafızı Şakir Ahmet Paşa sakat olduğu için vezirliği kaldırılıp Gelibolu'da oturması emredildi.

Afyon Karahisar kazası âyânı Bekir ağanın zulüm ve baskısından şikâyet olunmakla bu sırada Magosa'ya sürgün edildi. Gerek İstanbul'dan ve gerek taşradan bazı göze gelen kişiler birer bahane ile öteye beriye sürgün edilip uzaklaştırıldı.

Kaptan-ı derya Hüsrev Paşa da Halet efendinin çekisine gelmiyordu. Sabık sadrâzam Rauf Paşa'yı tutuyor, diye görevinden uzaklaştırıldı. Kendisine Trabzon eyaleti verildi. Halep valisi İçelli Ahmet Paşa'ya da derya kaptanlığı ve Kasabbaşı Hasan ağaya da Hüdavendigâr eyaleti verildi.

Ahmet Paşa ortalığın durumunu beğenmeyip birçok işlerde de uygunsuz hareketlere göğüs gereceğine tatlılıkla işin içinden çıkmak düşüncesine kapılmıştı. Kaptan-ı derya olduğu gibi hastalığından ve donanma işlerinde bilgisi olmadığından söz ederek: «Biz bu işin ehli değiliz,» yollu sözler söyler hastalığını kat kat fazla gösterirdi. Nihayet «Tersane işleri durmasın» diye birkaç ay sonra azledilerek Hüdavendigâr valisi olup yakayı kurtardı. Hüdavendigâr valisi kasabbaşı Hasan Paşa da kaptan-ı derya oldu.

Daha önce Anadolu valisi Hurşit Paşa, Halep valisi olunca Sivas valisi Alâeddin Paşa da Anadolu valisi olmuştu. Bazı nüfuzlu kişileri ortadan kaldırmakla görevlendirildiği halde, başarı gösteremediğinden vezirliği kaldırılarak Sivas'ta oturmak üzere emir almıştı.

Anadolu eyaleti de Afyon Karahisar sancağı mutasarrıfı Hasan Paşa'ya vezirlikle beraber verildi.

O sırada Gediz voyvodası Nasuh oğlu idam edildi. Muhallefatını ele geçirmek üzere görevli kimseler gönderildi.

Bir iki yıldır Mahmut Han ok ve yay ile uğraşıyordu. Eski kemankeşler geleneği üzere recep ayı ortasında Kabza-i sultani kurumu tarafından ok meydanında çadırlar kurulup Perşembe günü padişah tarafından okçulara büyük bir ziyafet verildi.

Bu sırada bazı suçlanan kişilerin sürgün edilip cezaları verilirken işi azıtan bazı yobazların en ünlü iki kişi Magosa'ya sürgün edildi.

Softalar olayında hocalar ziyade yüz bularak hiç çekinmeden harekete başladıkları için, onların da biraz burunlarını kırmak gerekiyordu. İçlerinde en iddialı ve sözünü çekinmeden söyleyenlerden Evliya efendi hocalığı kaldırılıp Alaiye'ye ve Uzun Ali efendi Edirne'ye ve Pehlivan Hoca da kendî memleketi yöresine «İbret olsun» diye sürgün edildiler.

Daha önce Trablusşam mutasarrıfı iken padişahın isteklerine ters davranışı ile fermanlı olan berber Mustafa'nın affına Sayda valisi Süleyman Paşa yalvarmakla Akkâ'dan çıkmamak ve bir işe karışmamak şartiyle af edildiğine dair Süleyman Paşa'ya emr-i âli gönderilmişti. Berber Mustafa sonra yine Trablus Şam'a gidip öncekî işlediğinden fazla baskı yaptığına dair Trablus Şam halkı tarafından padişaha arzuhal verildi. Buna bakılarak cezasını tertip gerekiyordu, ama ilk önce bir defa Süleyman Paşa'dan sorulmasına karar verilerek ona yazı yazıldı.

Bu sırada değişik yerlerde sürgünde bulunan bazı kimselerin mübarek üç aylar hürmetine cezaları kaldırıldı. Haleb eyaletinde karışıklık çıkaran ve fermanlı olan Mürsel oğlu Haydar ağa Maraş valisi Kalender Paşa'nın damadı idi. Onun söz vermesiyle «Maraş çevresinde Camusil nahiyesinde ırz ve edebiyle oturmak şartiyle affedilip cezası kaldırılsın» diye Halep valisi de isteyip bildirince bu da uygun karşılanıp affedildi ve cezası kaldırıldı.

29 Şaban gecesi Padişahın bir kızı oldu, adını Hamide koydular. İki gün top şenliği yapıldı. Daha önce Medine'den gönderilip de İstanbul'da tamir edilen Zümrüt ve mücevher ikı avize ile İstanbul'da yapturılan üç murassa ve mücevher avize ravzai mutahharanın uygun görülen yerlerine konulmak üzere Ramazanın beşinci günü müjdeci başı ile Hac emiri Paşaya gönderildi.

Elhamdülillahi alâ hüsn-ülhitam vessalât alâ hayril enam ve alâ alihi ve eshabihi-ilkirâm.